UDEK

Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı

2. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı

"Balkanlarda Türkçe"

Bildiri Kitabı 1

14-16 Kasım 2013
Tiran / Arnavutluk

Editörler
Dr. Adem BALABAN
Dr. Bünyamin ÇAĞLAYAN

ULUSLARARASI DİL VE EDEBİYAT KONFERANSI

Bildiri Kitabı
I

"Balkanlarda Türkçe"

Editörler
Dr. Adem BALABAN
Dr. Bünyamin ÇAĞLAYAN

Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi
Tiran/Arnavutluk

2013

ULUSLARARASI DİL VE EDEBİYAT KONFERANSI

BİLDİRİ KİTABI I

Topic:
"Balkanlarda Türkçe"

Editors:
Dr. Adem Balaban, Dr. Bünyamin Çağlayan

Publisher:
Universiteti "Hëna e Plotë" (BEDËR) Press
Publication Year:
2013

Printed in:
Tirana

Printing Date:
14.11.2013

Edition:
Second Edition

Volume:
I

Number of Pages:
487

Theme:
Turkish in Balkans, Turkish

Publication Languages :
Turkish, Albanian, English

ISBN:
978-9928-4188-0-7

Copyright:
Hëna e Plotë "Beder" University, 2013

Konferans Hakkında

Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi, Filoloji ve Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından Arnavutluk'un Başkenti Tiran'da 14-16 Kasım 2013 tarihinde düzenlenen Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı'nda bu yıl "Balkanlarda Türkçe" teması ele alınmıştır.

Balkanlar tarih içinde Türkler ve diğer milletlerin beraber yaşadığı ve ortak bir medeniyeti geliştirdiği mekân olarak tarihte yerini almıştır. Bunun sonucu olarak birçok eser bugün de insanlığa hizmet vermeye devam etmektedir. Türkçe meydana getirilen eserler de buna dâhildir. Bugün birçok Balkan ülkesinin kütüphanelerinde Türkçe kitap, belge vb. yer almaktadır. Balkanlarda Türkçe, hala konuşulan bir dil durumundadır. Edebi eserlerin yanında Türkçe gazeteler, dergiler yayınlanmakta ve radyo ve televizyon yayınlarında Türkçe de kullanılmaktadır.

Konferansın amacı, Türkçenin Balkanlarda kullanılması ve bu dilde meydana getirilen eserlerin incelenmesi. Balkanlarda yaşayan diğer etnik unsurların Türk dili ve edebiyatına katkılarının araştırılması ve bilim dünyasına aktarılması. Türkçe ve Balkan dilleri arasındaki ilişkilerin tarihi gelişiminin incelenmesi. Balkanlarda Türkçenin bugünkü durumu ve Türkçe öğretimi için yapılan çalışmaların ortaya konulması.

Konferans 11 ülkeden, farklı disiplin ve geleneklerden gelen katılımcılar arasında görüş alışverişi ve tecrübe aktarımı için önemli bir fırsat sunmuştur. Konferansta Balkanlarda Türkçe'nin geçmişi, bugünü ve geleceği ile ilgili 132 araştırmacının 100 adet bildirisi sunulmuş ve sunulan bildiriler iki cilt halinde kitap olarak yayınlanmıştır.

Dr. Adem Balaban
Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı
Konferans Başkanı

Düzenleme Kurulu

Dr. Ahmet Ecirli
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Filoloji ve Eğitim Fakültesi Dekanı

Dr. Adem Balaban
Hëna e Plotë -Beder Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Dr. Bünyamin Çağlayan
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Dr. Adriatik Derjaj
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Ph. D Cand. Fatih Ufuk Bağcı
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Genel Sekreteri

Ph. D Cand. Gülay Yurt
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

MA. Ümit Gülseven
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

MA. Hakan Kaçar
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Ph. D Cand. Arti Ömeri
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Filoloji ve Eğitim Fakültesi Sekreteri

Elona Emiri
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Sekreteri

Erlis Çela
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Halkla İlişkiler Müdürü

Bilim Kurulu

Dr. Ferdinand Gjana
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Rektörü-Arnavutluk

Prof. Dr. Ayhan Tekineş
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi Dekanı-Arnavutluk

Prof. Dr. Cihan Okuyucu
Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Türkiye

Prof. Dr. Yaşar Aydemir
Gazi Üniversitesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi-Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Özkan
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı-Türkiye

Prof. Dr. Ceyhun Vedat Uygur
Pamukkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Türkiye

Prof. Dr. Zuhal Kültüral
Marmara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Türkiye

Prof. Dr. İrfan Morina
Piriştine Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Kosova

Prof. Dr. Nazim İbrahim
Aziz Kiril ve Metody Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Makedonya

Doç. Dr. Genziana Abazi Egro
Arnavutluk Dil Enstitüsü-Arnavutluk

Doç. Dr. Lütviyye ASGERZADE
Azerbaycan Milli Blimler Akademisi-Azerbaycan

Doç. Dr. Sezai Coşkun
Yıldız Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü-Türkiye

Doç. Dr. Adnan Karadüz
Erciyes Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü-Türkiye

Doç. Dr. Salih Okumuş
Piriştine Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Kosova

Yrd. Doç. Dr. Cemal Saraç
Marmara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi-Türkiye

Yrd. Doç. Nuh Doğan
Ordu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Dr. Ahmet Ecirli
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi, Filoloji ve Eğitim Fakültesi Dekanı-Arnavutluk

Dr. Adem Balaban
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı-Arnavutluk

Dr. Bünyamin Çağlayan
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı-Arnavutluk

Dr. Bayram Karcı
Hëna e Plotë - Beder Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi Dekan Yard. – Arnavutluk

Sunuş

Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi, Filoloji ve Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından Arnavutluk'un Başkenti Tiran'da 14-16 Kasım 2013 tarihinde düzenlenen 2. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı'nda bu yıl "Balkanlarda Türkçe" teması ele alınmıştır.

Konferansın amacı, Türkçenin Balkanlarda kullanılması ve bu dilde meydana getirilen eserlerin incelenmesi. Balkanlarda yaşayan diğer etnik unsurların Türk dili ve edebiyatına katkılarının araştırılması ve bilim dünyasına aktarılması. Türkçe ve Balkan dilleri arasındaki ilişkilerin tarihi gelişiminin incelenmesi. Balkanlarda Türkçenin bugünkü durumu ve Türkçe öğretimi için yapılan çalışmaların ortaya konulması.

Konferans Arnavutluk, Türkiye, Kosova, Bosna Hersek, Makedonya, Romanya, Almanya, Azerbaycan gibi 11 ülkeden, farklı disiplin ve geleneklerden gelen araştırmacılar katılmıştır. Konferans katılımcılar arasında görüş alışverişi ve tecrübe aktarımı için önemli bir fırsat sunmuştur. Konferansta Balkanlarda Türkçe'nin geçmişi, bugünü ve geleceği ile ilgili 132 araştırmacının 100 adet bildirisi sunulmuş ve sunulan bildiriler iki cilt halinde kitap olarak yayınlanmıştır.

Dr. Adem Balaban
Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı
Konferans Başkanı

İçindekiler

Konferans Hakkında iii
Düzenleme Kurulu iv
Bilim Kurulu v
Sunuş vii
İçindekiler viii
Geçmişten Günümüze Kültürel Değişim ve Gelişim Sürecinde Balkanlarda Türkçe x
Prof. Dr. Erman ARTUN ..... *x*
Frang Bardhi'nin (1635) Arnavutça-Latince Sözlüğünde Geçen Türkçe Kelimeler 21
Dr. Adem BALABAN *21*
Kelment LLESHANAKU *21*
Romanya'da İslam Medeniyetinin Kültürel Mirası: Emel Mecmuası 30
Prof. Dr. Ali AKSU *30*
Ahmet Mithat Efendi'nin "Arnavutlar-Solyotlar" Adlı Romanında Arnavutlar ve Arnavutluk 45
Beste Semiha BAHÇECİ *45*
Hasan Mercan'ın Eserlerinde Kosova-Prizren Türk Ağzının İzleri 62
Yrd. Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ *62*
Nihânî (Nacak Fâzıl) Divanında Sevgili Tipi 78
Okt. Duygu DALBUDAK HÜNERLİ *78*
İskender Muzbeg'in 'Dil' ile İlgili Gazete ve Dergi Yazıları 94
Msc. Elsev BRİNA LOPAR *94*
Selanik Ve Genç Kalemler Dergisi 107
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul AYDIN *107*
Makedonya Ve Kosova Türk Edebî Üreticiliğinin Devamında "Sesler" Dergisinin Rolü 112
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ *112*
Makedoncadaki Türkçe Kelimelerde Görülen Anlam Değişmeleri 127
Yrd. Doç. Dr. Fatih ERBAY *127*
Makedonya Türklerince Söylenen Türkülerde Kullanılan Deyimler Üzerine 133
Fatih Numan KÜÇÜKBALLI *133*
Makedon Halk Diline Yerleşmiş Türkçe Şaka Kalıpları Derlemesi 147
Filiz MEHMETOĞLU *147*
Ortak Tarihi Balkan Kültürü İçinde Türkçenin Rolü ve Balkan Türkçesinin Geleceğine Dair Orta Vadeli Bir Öngörü 153
Dr. Haktan BİRSEL *153*
Dr.Olcay Özkaya DUMAN *153*
Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi 164
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE *164*
Türkçe Şarkıların Dil Öğretiminde Kullanımı 172
İbrahim NİŞANCI *172*
Kazakistan'daki Üniversitelerde Türkçe Öğretiminde Karşılaşan Sorunlar 190
Yard. Doç.Dr. Janagül TURUMBETOVA *190*
Türk Edebiyatında Mahzenü'l-Esrâr Nazireleri: Taşlıcalı Yahya'nın Gülşen'i Envâr'ı 196
Yrd. Doç. Dr. Kadriye YILMAZ ORAK *196*
Balkanlarda Bilinmeyen Bir Şair Garâmî ve Divanı 215
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN *215*
Arş. Gör. Tuğba AYDOĞAN *215*
Romanya Türk Edebiyatında Emel Emin Ve Emel Emin'in Şiirlerinde Türk Edebiyatı Muhtevası 231
Okt. Kürşad KARA *231*
Türkcenin Oluşumuna Hizmet Veren Şemsettin Sami Ve Hüseyin Cavid 244
Doç. Dr. Lütviyye ASGERZADE *244*
Arş. Gör. Gülay SEFERZADE *244*

Dobruca'daki Kırım Türklerinin Atasözleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme 251
Arş. Gör. Mehmet YASTI *251*
Yabancılara Türkçe Öğretiminde İnsanlar Arası İlişkiler ve Sosyal Ortam 262
Arş. Gör. Murat AYDIN *262*
XV. Yüzyıldan Günümüze Bosna Hersek'te Türkçenin Durumu Ve Türkçe Öğretimi Çalışmaları 273
Mustafa ILGAR *273*
Önder ÇANGAL *273*
Sözcüklerde Asıl/Kalıcı Ve Geçici Anlam Ve Bunun Dil Öğretimindeki Yeri 284
Doç. Dr. Mustafa SARI *284*
Bazı Şeyler "Tepe Taklak" Gittiğinde Bu Öğretimin Yanlış Yapıldığı Anlamına Gelmez 294
M. Numan KANAR *294*
Balkan Kökenli Mehmet Âkif'in Türkçeye Hizmeti Ve Milliyet Anlayışı 303
Prof. Dr. Nuri YÜCE *303*
Direction To The First Divan On Albanian Language Of Nezim Frakulla By Universal And Fantastic To National And The Real 314
Assoc. Prof. Dr. Rahim OMBASHI *314*
Konya Yöresine Ait Alkışların Derlenmesi Ve Kullanım Yerleri 326
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR *326*
Batı Rumeli Türkçesinde Yardımcı Yapılar 336
Julian RENTZSCH *336*
Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarında Türkçenin Dil Bilgisi Ve Yazım Özellikleriyle İlgili Karşılaştığı Zorluklar 350
Yrd. Doç. Dr. Selim EMİROĞLU *350*
Bulgaristan Türkleri Edebiyatında Türkiye Ve Türkçe Sevdalısı Bir Şair: Recep Küpçü 370
Arş. Gör. Sibel TUFANER *370*
Yaşar Nabi Nayır'ın Gözünden Balkanlar Ve Türk Kültürü 387
Okt. Sibel YILMAZ *387*
Makedonya Türk Öykücülüğünde Dil Kullanımları: Alaettin Tahir "Gülsüm Abla", Recep Bugariç "Sen Orada Görün", Suat Engüllü "Açıl Susan Açıl" Örnekleri 395
Arş. Gör. Şeyma GÜRLEYEN *395*
Makedonya Ve Kosova Türk Ağızlarında Arkaik Özellikler 401
Yrd. Doç. Dr. Şirvan KALSIN *401*
Bulgaristan Türk Edebiyatında İkilemeler 411
Arş. Gör. Tuğba SARIKAYA AKSOY *411*
Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Balkanlarda Türkçe Yer Adları 426
Dr. Türkan POLATCI *426*
Ses Olaylarının Sınıflandırılması Üzerine (Balkan Türk Ağızları Malzemesinde) 445
Prof. Dr. Vugar SULTANZADE *445*
Evliya Çelebi'nin Gözüyle Balkan Güzelleri 454
Arş. Gör. Zeynep DİNÇER *454*
XVI.-XVII. Yüzyıl Balkan Kökenli Divan Şairlerinin Eserlerinde Yer Adları 460
Prof. Dr. Zuhal KÜLTÜRAL *460*
Doç. Dr. Aylin KOÇ *460*
İşkodralı Acizî Süleyman Dede Divanı'nın Dil Ve Üslup Bakımından İncelenmesi 467
Mehmet ÜNAL *467*
Mehmet PEKTAŞ *467*

Geçmişten Günümüze Kültürel Değişim ve Gelişim Sürecinde Balkanlarda Türkçe

(Çağrılı Konuşmacı Bildiri Metni)

Prof. Dr. Erman ARTUN
Çukurova Üniversitesi
Fen-Ed. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi
Adana/Türkiye
erartun@cu.edu.tr

Giriş

Balkanlar; Avrupa'nın güneydoğusunda Eski Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ile Türkiye'nin bir bölümünü içine alan bir yarımadadır. Türkler; MS. 4. yüzyılda Batı Hun Türklerinin yerlerinden kopmaları ve Orta Avrupa'ya gelmeleri sonucunda yeni bir yurt kurarlar. Bu yerleşme aynı zamanda günümüz Avrupa dünyasının biçimlenmesine ve bugünkü coğrafi düzene girmesine etki eder. Hun Türkleri Ural ve Kafkasya bölgesinde Orta Avrupa, Adriyatik kıyıları ve Balkanlar'a uzanan geniş bir alanı kontrol ederler. Kuzeyden ve güneyden gelen Türkler 13.yüzyıl içinde Avrupa'da birleşir. Türk edebiyatının bu coğrafyada etkisi bu yıllara dayanır (Yıldırım,1998:3).

Bilinen eski çağlardan bu yana insanlar dünyada çeşitli uygarlıklar kurmuş, her ulus kendi tarihini oluşturmuştur. Yaşanılan coğrafi yer, komşuları, sosyal ve kültürel yapısı toplumların tarihlerini etkilemiştir. Türkler dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamakla birlikte ağırlıkla Orta Asya, Anadolu ve Balkanlar ekseni üzerinde bulunmuşlardır. Anadolu Balkanlar ekseni Orta Asya'dan göçler sonunda oluşmuştur. Türklerin ana vatanı Orta Asya olmakla birlikte bu gün bu kavram değişmiş ve görevi Anadolu üstlenmiştir. Türkler tarihin genel akışı içinde Orta Asya'dan Anadolu'ya geçip Ortadoğu ve Anadolu'nun tarihini değiştirmiştir. Geçtikleri yerler gibi geldikleri Anadolu ve Balkanlarda insanlarla, coğrafyayla bütünleşmişler ve dost olarak yaşamışlardır. Gittikleri yerlerdeki kültürleri koruyarak oralara adalet, hoşgörü ve uygarlık götürmüşlerdir.

Tarihi süreçte Türklerin batıdaki en uç yerleşim alanları Balkanlar olmuştur. İlk Türk akınları Balkanlara, Hunlar tarafından yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Bulgarlar, Avarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kıpçaklarla devam etmiştir. Bu dönem Türk-Balkan halkları arasındaki dil, kültür etkileşimine dair bilgiler çok sınırlıdır. XIV. asrın sonlarından itibaren
Balkanlara gelen Osmanlı Devleti'nin Balkanlar üzerindeki kültür ve dil açısından etkisi tartışılmazdır. Dolayısı ile bugünkü Balkanlarda Türk dilinin varlığı Osmanlı ile gerçekleşmiştir. Bugün Balkanlarda binlerce insan Türkçe konuşmakta ve Balkan dillerinde hala binlerce Türkçe kelime yaşamaktadır (Akt: Arslan; Kırbaç, 2007a:48-56).

Balkan yarımadası, bir coğrafya parçası olarak adını dahi Türkçe'den almış, Türk kültürüne beşik olmuş, Türk, Slav ve Germen kültürlerinin dönem

dönem hakimiyet mücadelelerine sahne olmuş bir bölgedir. Bir coğrafi terim olarak Balkan "sıradağ" ya da "dağlık" anlamındadır. Halen coğrafya, tarihi coğrafya, siyasi ve kültürel coğrafya deyimi olarak kullanılmaktadır. Balkanlar; Avrupa'nın güneydoğusunda Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'nin bir bölümünü içine alan bir yarımadadır. Türkler; MS. 4. yüzyılda Batı Hun Türkleri'nin yerlerinden kopmaları ve Orta Avrupa'ya gelmeleri sonucunda yeni bir yurt kurarlar (Yıldırım,1998:8).

Balkan tarihi bilinen Türk tarihi kadar eskidir. XI. ve XII. yüzyıllarda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara gelip yerleşirler. Hunlardan itibaren çeşitli Kıpçak Türk boylarının yanı sıra Oğuz Türk boylarının da farklı zaman dilimlerinde bölgeye yerleşmeleri ve kültür katmanları oluşturmalarıyla belirlenmiş bir tarihtir (Özönder; 2001:203-209).

Erken dönem Osmanlı kaynakları fetih siyaseti çerçevesinde Anadolu'daki Türk unsurunun Balkanlara getirilip iskan edildiğini haber vermektedir. 14 yy. ve 15yy.da gerçekleştirildiği anlaşılan bu iskan hareketi özellikle erken dönemde zorunlu bir göçtür (Şahin, 2001:639).

Balkan yarımadasının dağlık oluşu kültür, dil ve geleneklerin çok farklı bir biçimde gelişmesine neden olmuştur. Balkanlar kendine özgü özellikler gösterir. Coğrafya toplumlar arası iletişimi güçleştirdiği için her bölge kendine özgü kültür, dil ve din gruplarının gelişmesine sahne olmuştur. Balkanlardaki karmaşık halk; kültür, dil, din mozayiğinde Osmanlı Türk kültürü birleştirici bir unsurdur. Balkanlar dini, kültürel karşıtlıklar yeridir. Balkanlara kök salarak yerleşen Türkler geleneklerini, göreneklerini ve dinlerini koruyarak yaşamışlardır.

1. Balkanlarda Türkçenin Gelişim Süreci

a. Osmanlı Öncesi Balkanlarda Türkçe

Hunlar, Balkanlara gelen ilk Türklerdir. M.S. 380 yıllarında Hunlar, Tuna Nehrine gelmişlerdir. Bu durum Roma İmparatorluğunun batı ve doğu şeklinde ikiye ayrılmasını hızlandırmıştır. Hunlardan sonra Orta Avrupa'da güçlü bir devlet kurarak Germen ve Slav kabilelerini egemenliği altına alan Avarlar, Balkan ve Avrupa tarihine 250 yıl yön vermişlerdir (Kafesoğlu, 1988:151). Uzların göçe zorladıkları Peçenekler, 1036 yılından itibaren Balkanlara gelmeye başlayan diğer bir Türk boyudur (Akt: Arslan; Kurat, 1972:23-63).

11. yüzyılda Peçenekler, Bizans İmparatorluğu tarafından Bulgaristan ve Makedonya'ya yerleştirilmiştir. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda yaşayan Kuman Türkleri 1080 yıllarında aşağı Tuna ve Karpatlara kadar inmişlerdir. Kumanlar, bu bölgeye yerleştikten sonra uzun yıllar bölgenin tarihine yön vermişlerdir (Akt. Arslan; Rasonyi, 1974:59-88).

Söz konusu coğrafyaya önce yerleşen bu Türk kavimlerinden, Balkan dillerine özellikle yer isimleri olmak üzere birçok Türkçe kelime geçmiştir. Balkanları yurt edinen Türklerin dilleri ilişki içinde bulundukları yerli halk tarafından öğrenilmiştir. Ancak bu döneme ait Balkan dillerindeki Türkçe kelimelerin sayısı sınırlıdır.

Balkan dilleri arasında Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça'daki Türkçe kelimeleri inceleyen Abdulah Škaljic hazırladığı Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku (Sırp ve Hırvatçadaki Türkçe Unsurlar) adlı sözlükte yaklaşık Türkçe veya Türkçeleşmiş 8000 kelimeyi araştırmıştır (Akt: Arslan; Škaljic, 1989:661). Filan (2001), Türkçeden alınan kelimelerin yerel dilde turcizmi olarak ifade edildiğini belirtir (Arslan, 2012: 178).

Balkan dillerindeki Türkçe söz varlığının çokluğu, bu kelimelerin halk kültüründe, edebî eserlerde sıkça kullanılması Türkçe ve Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine girmiş kelimeleri adlandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Balkan topluluklarının dil ve kültür araştırmacıları, dillerinde önemli miktarda bulunan bu kelimeleri; "Oryantalizm," "Turcizmi-Turcizam/Türkizm" "Arabizm", "Balkanizm" gibi farklı kavramlarla adlandırmaya çalışmışlardır. Araştırmacıların büyük çoğunluğunun "Türkizm" ya da "Oryantalizm" olarak kavramlaştırdığı bu kelimelerin adlandırma probleminin çeşitli açılardan ele alınması gerekmektedir (İyiyol, 2011:625).

11.ve 12. yüzyıllarda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara gelip yerleşirler. Bu Balkanlar'ın Türk dili ve Türk kültürüyle ilk tanışmalarıdır. 13. yüzyılda Moğol istilasından sonra Sarı Saltuk ve takipçisi bir çok Türkmen aşireti Balkanlar'a yerleşir (İsen,1997:513, Öztuna, 1990:17). Türklerin Balkanlara ikinci gelişleriyle Türk kültürü, edebiyatı ve dini - tasavvufi edebiyat yayılmaya başlar. Türkler, 14. yüzyıldan sonra Balkanlara damgasını vurmuştur. 14. ve 18. yüzyıllar arasında Balkan halkları, dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşamışlardır (Castellan, 1995:17).

Balkan Türk edebiyatı, Türk edebiyatının yanı sıra Balkanlar'daki ulus ve halkların edebiyatlarından da yararlanarak beslenmiştir. Balkan Türk edebiyatı; Türk edebiyatıyla, Balkan edebiyatlarının bir sentezidir (Slavoljub Dzindjiç - Darko Tanaskoviç, 1976:221-230). Bu edebiyat dil ve ifade imkanları itibariyle Türkçedir. Ama unutulmamalıdır ki Balkanlar'da boy verip Balkan ülkelerinin havası içinde yetişip gelişmiştir. Bu edebiyatlar konu ve olaylara bakış açısından yaşadıkları ülkelerin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu nedenle Balkanlar'daki Türk edebiyatları bir yandan tarihi geleneğimizden yararlanırken diğer yandan da çağdaş Balkan edebi faaliyetlerinden de etkilenmektedir (İsen, 1997:15). Balkan Türk edebiyatçıları Balkan'daki kültür mozayiği ile Anadolu'dan taşınan dil, edebiyat, kimlik, kültür değerlerini eserlerinde yansıtıyorlar. Kaynak zenginliğine rağmen, dilde pek çok sorun vardır. Dille ilgili en önemli sorun konuşulan fakat yazılmayan yerel dil yerine yazılan fakat konuşulmayan yapay bir dille yazılmasıdır. İki dilli kimi zaman üç dilli yaşama biçimi Balkan Türkçesinin her yönüyle gelişip edebiyat dili olmasını engellemektedir. Son yıllarda artan karşılıklı ilişkiler Balkan Türk dilinin gelişmesini sağlayacaktır. Balkan Türk edebiyatının çeşitli kültür ve dillerle beslenmesi zenginliktir. Yazı diliyle konuşma dili arasındaki açının daralması dilin gelişmesini sağlayacaktır.

Makedonya'da ve Bosna'da Hıristiyan halk kitleler halinde İslam dinine geçmiştir. Balkan yarımadasının Osmanlıların eline geçmesinin ardından Balkanlardaki halkların yaşama biçimleri, gelenek ve görenekleri, kültürleri Türk dilinin yaygınlaşması cami, hamam, medrese, tekke, türbe vd. Osmanlı eserlerinin hızla inşa edilmesiyle değişime uğramıştır (Koloğlu,1999:7).

Tarih boyunca Balkanlar coğrafyası Türk dünyasında önemli bir yer olmuştur. Balkan kültürünün coğrafi konumu ve tarihsel bağlarıyla kendine özgü bir durumu vardır. Tarih boyunca göçlerin çeşitli kültür ve birikimlerin Balkan kültürünü oluşturan ana etmendir. Anadolu'ya gelen İslamiyet'le Anadolu'da yeniden şekillenen ve oradan Avrupa ortalarına giden Türk kültürü, Balkanlarda yerli halkın kültürlerini etkilemiş, onlardan da etkilenmiştir. Kültür, doğası gereği değişkendir. Gelenek zaman boyutunda başka bir geleneğe dönüşür.

b. Osmanlı Döneminde Balkanlarda Türkçe

Türkler, 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlara damgalarını vurmuşlardır. Türkler doğal olarak Balkanlardaki yerli topluluklardan etkilenmişlerdir. Ancak Türklerin yönetici kesim olarak kendi etkileri daha büyük olmuştur. Fransız Georges Castellan, 14-18. yüzyıllar arasında Balkan halklarının dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşadıklarını belirtmekle yetinmez, şunları da ekler: O dönemin seyyahları Balkan kentlerinin hatta Hıristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde bile yaşama biçiminin Türk karakterinde olduğunu belirtir. Buna göre "Selanik, Belgrat, Sofya'da herkes çarşaf giyiyordu ve pek çok kilise kadın ve erkekleri ayıran tahta parmaklıklarla bölünmüştü. 19. yüzyıla kadar Belgratlı Sırp kadınlar çarşaf giyiyor kocaları da sarık sarıp nargile içiyorlardı. 1829'da Vuk Karaciç de bunları doğrular. Şehirde Sırplar Türk adetlerine göre yaşıyorlardı (Castellan,1995:148). Bu konuda 1665'te Rycaut'un verdiği örnek çarpıcıdır. Rycaut "Osmanlılardan önce 1200 yıllık geçmişi olan Sofya kendi için öylesine her şeyiyle Türk ki içinde Türklerin kendilerinden daha antik görünen hiçbir şey yok" der (Koloğlu,1999:7).

Osmanlıların Balkanlara yerleşmeleri üç şekilde olmuştur. 1. İlk fetihler sırasında Anadolu'daki yakın bölgelerden yeni alınan yerlere devlet eliyle göçmen nakledilmesi. 2. Fetihlere gönüllü olarak katılan gazi-alperenler ve gaza için gelen aşiret mensuplarının bir bölümünün fethedilen kalelerde muhafız olarak bırakıp bir bölümünün de istedikleri yerlere yerleştirilmesi. 3. Kolonizatör Türk dervişlerinin stratejik noktalarda kurdukları tekke ve zaviyelerin faaliyetleri ve çevrelerinde yerleşim merkezleri kurulması (Alp,1989:47). Balkanlarda tekke ve zaviyeler yalnızca dini-tasavvufi kurumlar olmayıp birer sosyal, siyasi, iktisadi, askeri, ilmi ve kültürel kurumlardır. Osmanlı-Türk kültürü Balkanlara gelince Balkan kültürüyle karşılaştığı yerler kültürel canlanma yaşamıştır. Bu yerlerde ortak Balkan kültürünün temelleri atılmıştır (Yazıcı, 2001:135).

Osmanlı devletinin siyasi bakımdan gelişmesinden bir süre sonra kültürel gelişmeler başladı. Kültürel gelişmeler siyasi gelişmeleri belli uzaklıklarla izler. Bir şehir siyasi anlamda ne kadar gelişirse kültürel gelişme de bunun doğal sonucu olarak kendini gösterir. Osmanlı devletinin ilk kültürel kurumları İznik ve Bursa'da temellenip, buna bağlı olarak da ilk ürünlerini bu şehirlerde vermiştir. 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumeli fatihleriyle büyük ölçüde Balkanları yurt tutan siyasi yapı bu kez oralarda kültürün gelişip serpilmesine imkan hazırlamışlardır. İstanbul'un fethine kadar Osmanlı devletinin önemli kültür merkezleri Bursa dışında Edirne, Gelibolu, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selanik, Belgrat, Prizren ve Priştine gibi Rumeli coğrafyasında yer alan şehirlerdir. Osmanlı

kültür coğrafyasında Anadolu'daki kültür merkezleri İstanbul'un fethinden sonra oluştu (İsen, 2001:116).

Balkan Türk edebiyatı, tarihsel açıdan bir geleneğin devamıdır. Osmanlı Türklerinin, Balkanlara egemen olmalarıyla başlayan siyasal bütünleşme sonrası kültür kurumlarının işlemesiyle kültürel bütünleşme sağlamıştır. Bunun sonucu olarak halk, divan ve tekke edebiyatı Balkanlarda İstanbul'a paralel olarak devam etmiştir. Balkanlar, Anadolu'daki Türk edebiyatında da gelişme ve yenileşmelere sahne olmuştur. Selanik'te çıkan Genç Kalemler Dergisi'nin yanı sıra siyasal yönü ağır basan birçok Türkçe dergi çıkmıştır.

Türklerin Balkanlara hâkimiyeti Kosova savaşı (1389) sonrasında 14. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Balkanlar'da Türk Edebiyatı da bu tarihten sonra başlar. 15. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal alanda da önemli olduğu bir dönemdir. Bu dönem edebiyatta da önemlidir. Böylece Balkanlar kendilerini Anadolu'da gelişip yeniden şekillenen Türk edebiyatının içinde bulmuştur. Balkanlar'a gelen âşıklar sazını ve bağlı bulundukları âşıklık geleneğini de taşıyarak buralara yaymışlardır.

Âşıklık geleneği özellikle Müslümanlar arasında kabul görerek Balkanlarda Balkan kültürüyle yeniden yapılanmıştır. Çeşitli tarikatlara bağlı dervişler, şeyhler gelerek tekkeler kurmuşlardır. Şehirlerde medreseler kurulmuştur. Medreselerde, tekkelerde yetişenler; Balkan divan edebiyatının ve Balkan Türk tekke edebiyatının temellerini atmışlardır. Balkanlarda doğmuş birçok şair de İstanbul'a giderek şöhret olmuşlardır.

Türk halk kültürü çok zengin bir yapıya sahiptir. Bu zenginlik köklerini tarihin derinliğinden almaktadır. Türkler, Sibirya'dan Balkanlar'a, Yemen'den Hindistan'a, Çin'e kadar çok geniş coğrafyaya yayılmış, bu coğrafyalarda devletler kurmuş, birçok uygarlığa etki etmiş çeşitli uygarlıklardan aldığı kültür ögelerini de Türk kültürüyle yoğurmuştur. Bu hareketlilik Türk kültürünü sürekli ve dinamik kılmıştır. İki binli yıllarda bu dinamikler dünyada hareketlenmiş, çınar ağacı hem köklerinden hem dallarından filizler vermeğe başlamıştır (Fığlalı,1996:5).

Balkan Türk kültürü, tarihsel açıdan bir geleneğin devamıdır. Osmanlı Türklerinin, Balkanlara egemen olmalarıyla başlayan siyasal bütünleşme sonrası kültür kurumlarının işlemesiyle kültürel bütünleşme sağlamıştır. Kültür kaynaklarının Orta Asya'dan Anadolu'ya Anadolu'dan Balkanlara uzanan çağlar boyu devam eden süreçte Balkan Türk kültürünü şekillendirici bir etkisi vardır.

Osmanlı dönemi Balkan topluluklarında "Alhamijado/Alhamiyado" denilen Osmanlı alfabesiyle Türkçe, Arapça, Farsça ve yerli Balkan dillerinden teşekkül etmiş bir edebiyat doğmuştur. Bu edebiyatın temsilcileri kendi dillerine Osmanlı alfabesini uyarlamışlardır. Alhamijado Edebiyatı'nın temsilcilerinin bir kısmı, eserlerini Türkçe başta olmak üzere Arapça ve Farsça yazmışlardır. Bu edebiyatın bazı temsilcileri ise, edebî ürünlerinde kendi dillerini tercih etmişlerdir. Alhamijado şairleri, eserlerini Türk şiir geleneği ve tekke kültürü üzerine bina etmişlerdir. Özellikle Boşnak ve Arnavut kökenli Alhamijado şairleri, klasik Türk şiirinin ve tekke edebiyatının da önemli temsilcileri durumuna gelmişlerdir. Muhammed Karamusic, Ziyaî, Vahdetî, Derviş-Paşa, Mezakî, Hasan Kaimî, Sukkerî, Asım Yusuf Çelebi, Mehmed Meylî, Ahmed Hatem, Fadıl-Paşa ġerifovic, Arif Hikmet (Nametak, 1997), gibi birçok şair Türkçe ve Balkan dillerinde yazmış

olan devirlerinin önemli entelektüelleridir. Bu şairlerin kendi dillerinde yazdığı eserlerde derin bir Türkçe etkisi görülmektedir. Bu etkiyi belirgin bir şekilde gördüğümüz şairlerden birisi Boşnak tekke şairi Hasan Kaimi'dir. Boşnak Türkolog Fehim Nametak, Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi'nin postnişini olan Hasan Kaimî'nin meşhur şiiri, "Ostante se tutuna" için "Türkçe kelimeler mi daha çok, Boşnakça kelimeler mi emin değiliz" değerlendirmesini yapmıştır (Akt: İyiyol- Kesmeci; Nametak, 1989:121).

Balkanlar Osmanlı İmparatorluğu kimliğine sahiptir. Bu ortak kültürü oluşturan Balkanlar çeşitli dinleri ve dilleri bünyesinde barındırır. Balkanlar bunca kültürel çeşitliliğine rağmen ortak kültürel özellik gösterirler. Osmanlı-Türk kültürü bu ortaklığı sağlamada ana etkendir. Balkanlarda yaşayanlar bir araya gelseler aynı şeyleri yer, içerler, aynı halk oyunlarını oynarlar, aynı türkülere eşlik edebilirler. Bu türküleri ayrı dillerde de söylerler. Balkanlarda büyük bir kültürel olgunlaşma, büyük bir kültürel birikim söz konusudur. Bu toplantının amacı bu ortak mirasa sahip olma bilincidir.

c. Günümüzde Balkanlarda Türkçe

Balkan Türk edebiyatı Osmanlı sonrası yeniden yapılanmıştır. Kuruluş yıllarında Balkan devletlerinin edebiyatlarından etkilenmiştir. Bu etkilenme günümüzde de sürmektedir. İlk örnekler çeviri özelliği gösterir. Bu örnekler bir tür taklit şiirden öte gidemez. Bunlarda Balkan Türk şiirinin sesini, armonisini bulamayız. Daha sonraki kimi şiirlerde türkü ve ağıtların kelime kadrosunun kullanıldığını görüyoruz. Kimi şairler de soyutlamaya giderek ironik bir atmosfer oluşturuyorlar. Ses ve kelime tekrarlarıyla yeni buluşlar, özgün söyleyişlere ulaşma çabası gözlenir.

Balkan Türk dili kendi coğrafi sınırları içinde kapalı kaldığı için gelişim göstermez. Balkanlar 'da konuşulan Türkçe yaşadığı coğrafyanın dilinden etkilenince, Türkiye Türkçesinden ayrı kelime kullanımı sentaksa hatta semantik ögelere kadar uzanan etkilenme olmuştur. Dilde zorlamalar anlatım yanlışlıklarına düşmeye neden olmuştur. Şiirlerde ölçü zorlaması Türkiye Türkçesiyle beslenemeyen Balkan Türkçesinden zorlama anlatımlara yol açmıştır. Kelime kadrosundaki eksiklik şiiri yer yer anlaşılmaz hale getirerek, onun duygusal bütünlüğünü bozmuştur. Şiir ve nesir anlatımlarında kısa ve çarpıcı anlatım yakalanamadığı için söz gereksiz yere uzatılmıştır. Okuyucunun hayal gücü yerine açıklama yapma gereği duyulması şiirselliği bozmuştur. Şiir ve nesir anlatımlarında konu dışı ögeler günlük konuşma havasında verilmiştir. Balkan dillerinden yapılan alıntılarda çevirilerde kullanılan kelime kadrosu Türkçede olmayan kimi kelimeler kullanılması şiirde yapay bir dilin kullanılması, konuşulan dil yerine konuşulmayan yazılan yapay bir dil ortaya çıkmıştır.

Balkan Türk edebiyatında eski dönemlerden beri dış kaynak gerçeği vardır. Balkan Türk edebiyatı Balkanlardaki edebiyatlardan etkilenmiştir. Bu edebiyatlar temelde yabancı edebiyatlardır ve bu etkilenmenin açtığı yoldan Balkan Türk dili de, edebiyatı da çok farklı bir mecraya girmiştir. Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesinden sonra Anadolu Türk edebiyatıyla bağları zayıflayan Balkan Türk edebiyatı yüzünü yabancı edebiyatlara, Batıya çevirmiştir. Önce yöneldiği edebiyatlardan beslenmiş, çerçeve gelişerek etkilenme Balkanlardan başlayarak

Avrupa ve dünya edebiyatlarına doğru genişlemiştir. Günümüze gelindiğinde kendi şiir kaynağından çok dış kaynaklardan beslenmenin sürdüğünü görüyoruz.

Günümüzde Balkan Türkçesi kültür ve edebiyat dili olarak hızla gelişmektedir. Aydınlar kültür yaşamına öncülük etmektedir. Balkan Türk şiiri doğrudan hiçbir edebiyat akımına bağlanmadan, şekil ve üslup kaygısından uzak bir şekilde gelişmektedir. Şairler güncel olaylar, politika ve toplumsal konularda yoğunlaşmışlardır. Bu tür şiirlerde dış etkiler yoğundur. İlk dönemlerde toplumsal gerçekliği ön plana alan şairler sonraları bireyselliğe yönelip, eski kalıp söyleyişler yerine yeni arayışlar içine girmişlerdir (Kaya, 1993:15-26).

Balkan Türk edebiyatında işlenen konulara baktığımızda, toplumsal gerçek akımın etkisiyle toplumsal konulara, İkinci Dünya Savaşı olayları, ortak günlük yaşam, Osmanlı tarihi, Balkan tarihi en çok işlenen konulardır. Yaşanılan ülkenin sanatçılarından etkilenme belirgindir. Ses, biçim, öz yönüyle halk şiirinden beslenmiştir. Masal, halk hikayesi mani, türkü, ağıt gibi halk edebiyatı türlerinden yararlanılmıştır. Şiirlerde kullanılan halk edebiyatındaki nazım şekilleri yer yer biçim ve kelime yapısının bozulduğu görülür. Halk inançlarından yararlanılır. Türk edebiyatının etkisi belirgindir.

2. Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Gelişimi Sürecinde Balkanlarda Türkçe

Balkanlarda halk kültürü ürünleri, Türk kültürünün yayılmasında önemli rol oynamıştır. Âşıklar köklü bir Balkan âşıklık geleneği oluşturmuşlardı. Priştine, Prizren, Üsküp'te güçlü bir âşıklık geleneği vardı. Âşık kahvehanelerinde âşık fasılları yapılıyordu. Anadolu'dan gelen âşıklar âşıklık geleneğini Balkanlara taşımışlardı. Balkanlı âşıklar da İstanbul'a gelerek âşık kahvehanelerinde Balkan aşıklık geleneğinin örneklerini sunmuşlardır Balkanlı divân şairleri hakkında bilgimiz bulunmasına rağmen âşıklık geleneği ve âşıklar hakkında fazla bilgimiz yoktur (Hafız,1985:5-10).

Bugün Balkanlarda tekerlemeler, masallar, halk hikayeleri, bilmeceler, atasözü ve deyimler türküler, maniler (martifal) ninniler, ağıtlar vb. yaşamaktadır. Bir çok Türk atasözü Balkan dillerine çevrilmiş ve kullanılmaktadır. Bir çok Türk türkü ezgisini Balkan şarkılarında görüyoruz. Balkanlarda Türk kültürünün yöre halkına ne denli etki ettiğinin en açık göstergesi ise onların dillerine girmiş Türkçe kelimelerdir. Sırpça-Hırvatça'ya yedi bin, Makedonca'ya yedi sekiz bin, Bulgarca'ya beş bin, Rumca'ya üç bin, Arnavutça'ya sekiz bin, Macarca ve Romence'ye de çok sayıda Türkçe kelime girmiştir (Genç,1998:2).

Balkan Türk şiirinin bugünkü durumuna baktığımızda tek renkli tek boyutlu bir şiirle karşılaşmıyoruz. Bu nedenle günümüz Balkan Türk şiiri için bir genelleme yapamıyoruz. İkinci Dünya savaşı sonrası ideolojilerle Balkan edebiyatı politize olmuş, büyük ölçüde politik düşüncelerin güdümüne girmiş, sloganlaşmış bir şiire sahip olmuştur. Şiir sanatının baş düşmanı olan hitabet şiire egemen olmuştur. Daha sonraları politik ideallerin yerini politik kaygılar almağa başlamıştır. Günümüzde ise konudan, içerikten çok şiirsel yapı önem kazanmağa başlamıştır. Sanatçılar günümüzde çeşitli yollardan yürümeyi tercih etmektedirler. Bunların başında Türk şiirinde gelenek anlayışı gelir.

Geleneği her sanatçı farklı açıdan değerlendirmektedir. Türk şiir tarihini bir bütün olarak değerlendirip bunu gelenek olarak alanların yanı sıra yalnızca bir dönemine veya belli isimlere yaslanmayı seçenler de vardır. Bir kısım şairler de Türk şiir geleneğinin bütünüyle dışında kalmışlardır. Şiirsel anlatımda iki zıt tavır görülür. Genelde günümüz şairleri anlatımcı şiirden uzak durmakta ve imge yoğunluğuna dayanan şiir anlayışına bağlı kalmaktadırlar. Bir kısım şiar de iki yolu birleştirmeğe çalmaktadırlar.

Şairler yaratma gücünü gelenekten alırken geleneksel sanat ve halk yaratıcılığından da esinlenerek, köklerden kopmadan eski ile yeni arasında köprü kurmağa çalışmışlardır. Onlar halk türkülerinden, halk arasında yaşayan örf ve adetlerden esinleniyordu. Daha sonraları sözlü gelenekteki şiir ile modern şiir arasında başarılı bir bağ kurmağa başladılar. Kimi şairler önceleri doğaya özel gözle bakarak onu çeşitli renklerle tasvir etmişlerdir. Kimi şairler de bilinçdışı konu ve düşle bağ kurarak gerçek üstücülüğe kayarak, toplumcu şiiri dışlayarak bireyci eğitim göstermişlerdir.

19. yüzyılda Balkanları da etkisi altına alan milliyetçilik ve batılılaşma akımları sonucunda Balkanlardaki Türk halk kültürü etkisi yavaş yavaş azalmaya başlamışıtır. Balkan Türk dünyası 20. yüzyılın ilk yarısında siyasal açıdan büyük bir çözülüşü, dağınıklığı, kopukluğu yaşamıştır. Bu olumsuzluklar doğal olarak Türk halk kültürünü de etkilemiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesi üzerine Türkler başka sistemler başka bayraklar altında yaşamak gerçeğiyle karşı karşıya kaldı. Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesinden sonra bu topraklarda kalan Türklerin eğitim ve kültür yaşamında bir duraklama olmuştur. Türk okulları kapatılmış, Türkler; ana dilini evinin dışında kullanamaz olmuştur (Hafız, 1985:5-10). Bu sancılı dönemde Türkiye Türkleriyle Balkan Türk dünyası arasında doğal ve temel bağ olan Türkçe ve Türk kültürü büyük baskılarla karşı karşıya kalmıştır (Artun, 1999: 14).

Makedonya'da ve Bosna'da Türklerin hayatlarına imrenen Hıristiyan halk kitleler halinde İslam dinine geçiyordu. Osmanlılar akılcı iskan politikalarıyla Balkanlarda işgal ettikleri topraklara konar-göçer Türk oymaklarını getiriyor, şehir ve kasabalara yerleştiriyorlardı. Ayrıca yeni yurtlarına bağlanmaları ve hayatlarını sürdürebilmeleri için çiftçi ve zanaatı olan Türk göçmenlere toprak veriliyordu.

Romen tarihçisi Beldiceanu günümüzde hala Türk kültürü damgasının yaşadığını şöyle anlatmıştır (Koloğlu, 1999:7). ".....Gelenekler ve Osmanlı söz hazinesi halklarının dillerinde yaşamağa devam ediyor. Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Makedonyalılar, Boşnaklar, Sırplar ve Romenlerin miras aldıkları bu hazineye bir göz atılırsa Osmanlı uygarlığının ne derece kendini kabul ettirmeyi becerdiği ve Balkanlardaki yaşamın bazı yönlerini şekillendirdiği fark edilir. Bir evin mobilyası, oda eşyası, giyim, yiyecek ve kent çevresine ait en az iki yüz kelimenin Türkçe olması anlamlıdır". Yazarın bu değerlendirmeyi izleyen yargısı ise daha da önemlidir. Yazar, "Doğu Avrupa halkları üzerine vurulan bu damga, Balkanlarda yeni bir kent uygarlığının ilk temellerini Türklerin attığını ve bu roldeki önemlerini iyi yansıtmaktadır (Hafız,1985:5-10). Sırp araştırmacı Milan Vasic de işin Hıristiyan çocuklara Türk ismi vermeğe kadar vardığını, iki kültürün birbirini etkilemesi sonucu tam bir ahengin yaratıldığını belirtiyor (Koloğlu, 1999:7).

Toplumların gelenek, görenek ve inanç sistemleri, sanat görüşleri, dünyaya bakışları kültürlerini şekillendirir. Balkanlarda karşılıklı kültürleşmeyle oluşan ortak Balkan kültürünün bir bütün olarak yorumlanması kaçınılmazdır. Ortak Balkan kültürünün araştırılmasında çeşitli nedenlerle geç kalınmıştır. Türkiye ve Balkanlarda yapılan çalışmalardan uzun yıllar haberdar olunamamıştır. Bugün ortak Balkan kültürü karşılaştırmalı yöntemle araştırılmalıdır. Araştırmacıların kaynaklara ulaşma ve kullanmadaki problemlerine çözüm getirilmelidir. Balkan kaynakları bir merkezde toplanıp Balkan dillerini bilen uzman ve akademisyenlerin görev yapacağı bir "Balkanoloji Enstitüsü" kurulmalıdır.

Sonuç

Türk dilinin Balkan dilleri üzerindeki etkisini anlayabilmek için Türk topluluklarının Balkanlardaki tarihini bilmemiz gerekir. Bu tarih, bize, Türklerin Balkanlarda en eski çağlardan itibaren yaşadıklarını gösterir. Hunlarla başlayan Türk akınları onların ardından gelen birçok Türk topluluğuyla devam etmiş, Osmanlıların bu bölgeye gelmeleriyle Balkanlardaki Türk izleri âdeta perçinlenmiştir. Bu izlerden en kalıcı olanı dilde olmuş, Türk dilinden yüzyıllar boyunca Balkan dillerine geçen Türk unsurları bu dillerde yerleşmiştir. İlk Türk topluluklarının dillerinden Balkan milletlerinin dillerine geçen kelimeler yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve bu sahada yapılan araştırmalar Türk dilinin Osmanlıdan önce de Balkan dillerine etkisini göstermiştir. Osmanlıların Balkanlara gelmeleriyle bu etki daha da artmış, Balkan coğrafyasında Türk dilinin etkisinin görülmediği yer kalmamıştır. Binlerce kelime bu dillerde hâlâ varlığını korumaktadır. Binlerce yer adı hâlâ Balkanlarda Türkçe olarak yaşamaktadır. Maddî ve manevî kültürün her alanındaki kelimelerden, yer adlarından kişi adlarına kadar Türk diline ait olan bu kelimeler Balkan dillerinde kullanılmaktadır (Kırbaç, 54).

Osmanlının Balkanlar'dan çekilmesinden sonra Türk kültürü ve Türk dilinin etkisi azalmış, yabancı dil, kültür ve edebiyatlarının etkisi artmıştır. Bu nedenle yeni coğrafyalarda yeniden yapılanan Türk edebiyatını ayrı ayrı sınıflandırıp incelemek daha uygun olacaktır. Ayrıca Yunanistan'da yaşayan Ortodoks Türk edebiyatı başlı başına incelenmelidir. Balkan Türkleri Balkanlarda ayrı coğrafyada ana dilleri Türkçeyi bütün olumsuzluklara rağmen Türk kimlikleriyle birlikte korumuşlardır. Balkanlardaki Türk dünyasının edebiyatının her yönüyle incelenmesi gerekmektedir.

Balkan Türk edebiyatının her yönüyle araştırılması çalışmalarında çeşitli nedenlerle geç kalınmıştır. Bütün imkânsızlıklara rağmen Balkan kültürü ve edebiyatı üzerine çalışma yapan Balkan gönüllüsü araştırmacılar boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Bu gün Balkan edebiyatı ile Türk edebiyatı sistematik karşılaştırma yöntemiyle araştırılmalıdır. Balkanlar'da Türk edebiyatının bu günkü durumu dil, estetik değerler yönüyle ölçüp tartışmaya açıp sorgulayacak kurumlar yoktur.

Bilimsel anlamdaki eleştirilerin Balkanlardaki edebiyatçıları kıracağı, onların heyecanlarını olumsuz etkileyeceği düşüncesi Türkiye'deki konunun uzmanlarını görüş ve eleştirilerini yazmakta çekimserliğe itmektedir. Balkanlarda yıllarca okullarda Türkçe okutulması gazete, dergi ve kitapların yayınlanmaması

onları ana dilden uzaklaştırmış Türkçe düşünüp Türkçe yaratmak olanaklarını azaltmıştır. Balkan Türk şiiri çeşitli eğilimleri içinde barındırsa da başlangıçta olduğu gibi bu gün de belli ortak noktalarla özelliklere sahiptir.

Balkan Türk edebiyatı incelemeleri beraberinde birçok problemi de getirmiştir. Öncelikle Balkan Türk edebiyatını Osmanlılar dönemi ve Osmanlı sonrası olarak iki başlıkta incelemek gerekmektedir. Osmanlı döneminde farklılıklar olması doğaldır. Ancak büyük benzerlikler gösterir. Osmanlı sonrası Türkçe ve Türk kültürü bağı gevşeyince yabancı edebiyatların baskısı yoğunlaşmıştır. Osmanlı Dönemi Balkan Türk Edebiyatı dört koldan yürümüştür. Bunlar: Divan edebiyatı, aşık edebiyatı, dini-tasavvufi halk edebiyatı ve anonim edebiyattır. Osmanlı dönemi sonrasını Balkan çağdaş Türk edebiyatı olarak adlandırabiliriz. Ayrıca Balkan doğumlu olup İstanbul'da şöhret bulmuş divan şairlerinin nerede inceleneceği tartışma konusudur. Türk edebiyatının dönüm noktalarından olan Yeni Lisan Hareketinin Balkanlar'da başlatılması Balkanların bir dönem önemli kültür merkezlerinden biri olduğu hakkında yeterli bilgi vermektedir. Balkan ortak Türk edebiyatının bütün Balkanları içine alıp alamayacağı konusu yıllardır tartışılmaktadır. Osmanlı dönemi Balkan Türk edebiyatına ve anonim halk edebiyatına egemen olan Türk dili, Türk Külltürü ve Türk edebiyatı geleneğidir. Bu nedenle Balkanlar bir bütün olarak alınmalıdır düşüncesini taşıyoruz.

Balkanlarda basılan eserlerin Türkiye'ye gelmesi, Türkiye'de basılan eserlerin Balkanlara gönderilmesi sağlanarak kültür bağının pekişmesi sağlanmalıdır. Eğer Balkanlara sahip çıkılmazsa yabancılaştırma politikaları hedeflerine ulaşacaktır. Balkan edebiyatı eserleri getirtilerek konunun uzmanlarının kurulacak merkezlerde çalışmalarının sağlanarak araştırmacıların incelenmesine sunulmalıdır. Karaman Türk Ortadoks'larının Türkiye ve Balkan'lardaki eserleri bu merkezde toplanıp araştırılmalı ve araştırıcıların hizmetine sunulmalıdır. Bir sanatçıyı yetiştiren bağlı bulunduğu edebiyat geleneği ve çevresidir. Bu nedenle Osmanlı Dönemi Türk edebiyatı bir bütün olarak " Osmanlı Dönemi Balkan Türk Edebiyatı", Çağdaş Balkan Türk Edebiyatı ise bağlı bulunduğu bu günkü coğrafyadaki devletin adıyla ayrı ayrı incelenip daha sonra önce Balkan içinde sonra da Türk edebiyatıyla karşılaştırılmalı yöntemle araştırma yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Arslan, Mustafa (2012), Tarihi Süreçte Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi-Öğrenimi Çalışmaları, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi / KSU Journal of Social Sciences 9 (2) 2012.

Artun, Erman (1999), Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Rolü, Avrupa'ya İlk Adım Uluslarlarası Sempozyumu Bildirileri, Gelibolu.

Castellan, Georges (1995), Balkanların Tarihi, Çev. Ayşegül Yaman-Başbuğu, Milliyet Yayıncılık, İstanbul.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1996), "Önsöz", Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler, Muğla.

Genç, İlhan (1998), Balkanlarda Türk Divan Edebiyatı İzleri, Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri, İzmir.

Hafız, Nimetullah, 1985, Kosova Halk Edebiyatı Metinleri, Priştine.

İsen, Mustafa (1997), Çağdaş Prizren Şairleri, Ötelerden Bir Ses, Ankara.

İyiyol, Fatih ve Kesmeci, Ahmet M. (2011), Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, 621-632.

Kaya, Fahri (1993), Çağdaş Makedon Şairleri Antolojisi, Ankara, s.15-26

Koloğlu, Orhan (1998), "Mostar", Gazete Milliyet Pazar, 10 Ekim 1999, İstanbul.

Slavoljub Dzindjiç-Darko Tanaskoviç (1976), Poezija Turske, Narodnosti u Jugoslaviji, Stremljsenga Dergisi, Priştine, 17.sayı.2/1976, 221-230.

Frang Bardhi'nin (1635) Arnavutça-Latince Sözlüğünde Geçen Türkçe Kelimeler

Dr. Adem BALABAN
Kelment LLESHANAKU
Hëna e Plotë-Bedër Üniversitesi
Tiran/ALBANIA
abalaban@beder.edu.al
kelmentlleshanaku@hotmail.com

ÖZET

Türkçe dünyada en eski ve çok konuşulan dillerden biridir. Türkçenin, tarih içinde birçok dille teması olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde, Türkler pek çok milletle içli dışlı yaşamışlardır. Bu dönemde Türkçenin edebiyat, sanat, bilim ve teknoloji dili olması onun diğer diller üzerindeki etkisini arttırmıştır. Kuzey Afrika, Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlarda etkili olan Türkçe, buralarda yaşayan milletlerin dillerine etki etmiştir. Bu etkileşimden Arnavutça da payını almıştır. Daha 14. yüzyılın sonlarında Osmanlılarla tanışan Arnavutlar bir süre sonra İslam'ı seçmişler. Arnavutlar Müslüman olduktan sonra Osmanlı yönetim sisteminde önemli kademelerde vazifeler yapmışlardır. Bu da Arnavutçanın Türkçeden çok erken yıllarda etkilenmesine yol açmıştır. Arapça ve Farsça asıllı bazı kelimeler ve pek çok Türkçe kelime Arnavutçaya geçmiştir. Arnavutlar bu Türkçe ve Türkçeleşmiş kelimeleri dilleri bünyesine almışlar ve kullanmışlardır. Arnavut yazar ve şairler de eserlerinde bu kelimeleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Arnavutçanın ilk yazılı eseri olan Meshari'de bazı Türkçe kelimelerin geçmesi bunu göstermektedir.

Arnavut dilinin bilinen en eski sözlüğü, 1635 yılında Hristiyan bir din adamı tarafından yazılan Arnavutça-Latince sözlüktür. Latin alfabesiyle yazılan bu sözlük üzerinde Engjell Sedaj tarafından 1983 yılında bir çalışma yapılmıştır. Bu sözlükte toplam 5640 adet Arnavutça kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerden 41 tanesi Türkçedir. Çok erken bir dönemde Arnavut dilinde bu kadar Türkçe kelime bulunması Türkçenin Arnavutçayı çok erken yıllarda etkilendiğini ispat etmektedir. Bu çalışmada, adı geçen sözlükteki Türkçe kelimeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Arnavutça, Frang Bardhi, sözlük, kelime

ABSTRACT

Turkish language is one of the oldest and the most spoken language in the world. Turkish history has been in contact with a lot of languages. Especially during the period of the Ottoman Empire, the Turks have lived in close relation with many nation. During this period, the impact of Turkish language had been increased in literature, art, science and technology. Turkish language which had an impact on North Africa, the Middle East, the Caucasus and the Balkans, affected the languages of the nations living there. This interaction has impact on Albanian too.

At the end of 14 century Albanians met Ottomans and after a period of time Albanians chose Islam. After choosing Islam the Albanians took important duties in the Ottoman administrative system. For this reason Turkish had an impact on Albanian language in a very short time. Some words of Arabic, Persian and Turkish origin

transferred into the Albanian language. They took the structure of the Turkish words and started to be used in the Albanian language. Albanian writers and poets have preferred to use those words in they poems. The Albanian book that is known as Meshari is an example where Turkish words were first used.

The oldest dictionary in Albanian language is known as Albanian-Latin dictionary and it was written in 1635 by a Christian cleric. This dictionary was written with Latin alphabet. Engjell Sedaj in 1983 conducted a study on this book. In total there are 5640 Albanian words in this dictionary. In this dictionary there are also 41 Turkish words. The influence of Turkish language on the Albanian language is mostly seen in the Albanian poems. This study will focus on the Turkish words mentioned in this dictionary.

Key words: Turkish, Albanian, Frang Bardhi, dictionary, word

Dünyada çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türkçe yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. (Ouane, 2003:7) Tarihte Hun, Göktürk, Karahanlı, Selçuk ve Osmanlı gibi büyük devletlerin dili olan Türkçeyle bilim ve sanat alanında pek çok eser yazılmıştır. Yine tarihte birçok insan İslam dinini Türkçe yazılan eserler ve Türkçe konuşan kişiler vesilesiyle tanımışlardır. Çin seddinden Avrupa içlerine kadar pek çok milletle komşuluk yapan Türkler, komşu milletlerin dil ve kültürlerini etkilemiştir. Bu etkileşimle binlerce Türkçe kelime diğer dillere geçmiştir. (Karaağaç, 2008:VI)

Arnavutça, Hint-Avrupa dil ailesine mensup, Balkanlar başta olmak üzere, Avrupa'da ve Amerika'da yaklaşık 6 milyon kişi tarafından konuşulan bir dildir.(Elsie, 05.11.2013) Fonoloji ve sentaktik açıdan Türkçeden farklı olan bu dil, Osmanlı döneminde Türkçeden çok etkilenmiştir. Bu dönemde yaklaşık 5 bin civarında Türkçe kelime Arnavutçaya geçmiştir. (Dizdari, 2005:4) Arnavutça, Türkçeden sadece kelime değil birçok ek, atasözü ve deyim de almıştır. (Abazi Egro, 2002:3)

Osmanlı'nın 1389 yılında Berat'ı fethiyle başlayan Türk ve Arnavut ilişkileri 1912 yılında Arnavutların bağımsızlıklarını ilan etmelerine kadar devam etmiştir. Bu ilişkiler aslında bu tarihte kopmamış, 1945 yılına kadar devam etmiştir. Türk ve Arnavut ilişkilerinde asıl kesinti 1945-1990 yıllarında Enver Hoxha döneminde olmuştur. Egro'ya göre bu ilişkiler Osmanlıdan sonra İsmail Qemali, Süleyman Delvina gibi İstanbul'da okuyan Arnavut aydın ve devlet adamları tarafından devam ettirilmiştir. (Egro, 2010:182)

Arnavutçanın Türkçeden Etkilenmesi

Osmanlı döneminde, özellikle İstanbul'da okuyan Arnavut aydınları vesilesiyle Arnavutça Türkçeden çok etkilenmiştir. Osmanlı mekteplerinde okuyan birçok Arnavut, Osmanlı devlet kademelerinde çalışmıştır. Türkçeyi çok iyi bilen pek çok Arnavut şair ve yazar hem kendi dillerinde hem de Türkçe şiirler yazmışlardır. Türkçe yazan Nezim Frakulla(Berati) gibi divan şairleri, Arnavutluk'ta "Beyteci Edebiyatı"nı doğurmuştur. Nezim Berati, Priştineli Mesihî, Dukakinzâde Yahya Bey, Koçi Bey, Elmaz Boriçi, Muçe, Libohova, Ömer Begu, Tahir Nesibiu, Şeyh Ömer Karziçi, Saidi, Turabi gibi şairler Arnavutlukta "Beyteci Edebiyatı"nın temsilcileri olmuşlardır. (Balcı, Karaevli, 2008:25)

Çok erken bir dönemde Türkçeden etkilenmeye başlayan Arnavutça, özellikle karşılığı Arnavutçada olmayan pek çok Türkçe kelimeyi bünyesine almıştır. Arnavutçanın çok eski dönemlere ait yazılı kaynaklarının olmayışı bu etkileşimin ne zaman başladığını tahmin etmeyi güçleştirmektedir. Ancak Türkler vesilesiyle Müslüman olan Arnavutların İslam dinine ait pek çok kelime ve terimi de bu yeni dinle beraber aldıkları anlaşılmaktadır. Diğer alanlardaki Türkçe kelimelerin hangi dönemde Arnavutçaya geçtiği tam olarak bilinememektedir.

Arnavutçanın ilk yazılı kaynağı sayılan "Meshari" adlı eser, Hristiyan bir din adamı olan Gjon Bozuku tarafından 1555 yılında yazılmış dini bir eserdir. (Elsie, 1995:47) Balcı'ya göre eser hakkında şunlar söylenebilir: "Eserin dili, Arnavutçanın Gega ağzına mensup bir Arnavutçadır. Buzuku ailesi İşkodra Gölü'nün kenarında, bugün Karadağ topraklarında kalan bir sahil şehrinde yaşamış ve daha sonra Müslümanlardan kaçarak Venedik ve İtalya içerilerine dağılmışlardır. Söz konusu eserin maalesef kapağı ve ilk 16 sayfası kayıp olduğu için eser hakkında çok fazla bir şey söylenememektedir." (Balcı, Karaevli, 2008:18) Bu eserde çok fazla Türkçe kelime geçmemektedir. 1555 yılında Arnavutçadaki Türkçe kelime sayısının bu eserdekilerle sınırlı olmadığı düşünülebilir. Çünkü Hristiyan Arnavutlar Türkçe kelimeleri kullanmayı pek tercih etmemişlerdir. Bu tercih günümüzde de devam etmektedir. Buna rağmen, 1734 yılında Nezim Frakulla tarafından yazılan Arnavutça divanda binlerce Türkçe kelime geçmektedir. (Hamiti, 2008:125-200) Türkçe kelimeleri eserlerinde cömertçe kullanmayı tercih eden yazarlar arasında Hafız Ali Ulqinaku, Hasan Zyko Kamberi, Sami Frasheri (Şemsettin Sami), İsmail Qemali, Baba Ali Tomorit gibi birçok meşhur yazar ve şair sayılabilir. (Balcı, Karaevli, 2008:20)

Frang Bardhi tarafından 1635 yılında yazılan Arnavutça-Latince "Dictionarium Latino-Epiroticum" adlı sözlük, Arnavutçanın ilk sözlüğü sayılmaktadır. Bu sözlükte Arnavutçanın söz varlığı 5640 kelimedir. Bu kelimelerden 41 tanesi Türkçedir. Türkçe kelimelerin sözlükteki oranı % 0,8'dir. Ancak sözlüğe alınmayan ve Müslüman Arnavutlarca tercih edilen kelimeler de dâhil edilirse bu oranın daha fazla olduğu sanılmaktadır. Arnavutçanın söz varlığı 1980 yılında basılan sözlükte 41 bin olarak verilmiştir. 1980 yılında basılan Arnavutça sözlük hali hazırda kullanılan son baskı sözlüktür. Sözlük yenilenerek tekrar basılmamıştır. Bu sözlüğe internet ortamında http://www.fjalori.shkenca.org/ adresinden erişim mümkündür. 1980 baskılı Arnavutça sözlükte yaklaşık 1350 tane Türkçe kelime bulunmaktadır. (Latifi Xhanari, 2006:8) Bu sözlükteki Türkçe kelimelerin oranı % 3'tür. 1920 ve 30'lu yıllarda Arnavutluk'ta yaşanan dilde sadeleşme çalışmalarından en çok Türkçe kelimeler etkilenmiştir. Bu dönemde pek çok Türkçe kelime Arnavutçadan atılarak yerine Arnavutça ya da başka Batı dillerinden kelimeler alınmıştır.

Dizdari yaklaşık 200 eser tarayarak ve ağızları dolaşarak Türkçe kelimeleri tespit etmeye çalışmıştır. Sözlüğünde 4406 Türkçe kelimeyi madde başı yapmıştır. (Dizdari, 2005:4) 1980 yılında basılan Arnavutça sözlükteki kelime sayısıyla bu rakam orantılanırsa Arnavutçadaki Türkçe kelime oranının %11 olduğu görülecektir. Üstelik bu tarama sadeleşme döneminden sonra ve komünizm zamanında yapılmıştır.

Frang Bardhi ve Sözlüğü

Frang Bardhi (1606-1643) İtalyancada *Francesco Bianchi* ve Latincede *Franciscus Blancus* olarak bilinen eski bir Arnavut kilise çalışanı ve yazıdır. O, Kuzey Arnavut Zadrima bölgesinde doğmuş ve İtalya'da teoloji okumuştur. 1636 yılında Sapa ve Sarda papazı olarak atandı. Arnavutçanın ilk sözlüğü olarak bilinen "Dictionarium latino-epiroticum" adlı eserin yazarıdır. Bu eserde 5640 kelime bulunmaktadır. Osmanlı hükümranlığı altındaki Arnavutluktaki Hristiyanlar hakkında Vatikan'a raporlar yazmıştır. (Elsie, 2003:1) Bu sözlük Arnavut kilise görevlilerinin Latince öğrenimlerinde yardımcı olması için 1635'te basıldı.

Frang Bardhi'nin Sözlüğünde geçen Türkçe Kelimeler

Adı geçen bu sözlükte toplam 41 tane Türkçe kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler genellikle günlük dilde kullanılan kelimelerdir. Birçok kültürel sahadan sözcük olması bu kelimelerin değişik kültürel çevrelerden Arnavutçaya geçtiğini göstermektedir. "Çavuş, çoban, ibrik, kazan, kandil, bayrak" gibi Türk kültür öğelerini içinde taşıyan kelimelerin olması Türk kültürünün Arnavut kültürü üzerindeki etkisini de göstermektedir. Aşağıda bu kelimelerin listesini verilmiş ve kullanım alanları gösterilmeye çalışılmıştır.

Frang Bardhi'nin Sözlüğünde geçen Türkçe Kelimelerin Dökümü ve Kullanımları:

1. **AKSHAM** *isim* "Akşam", Lt. *Aurora*
   - Zaman olarak akşam vakti için kullanılır:
     U bë aksham. Hyri (ra) akshami. Në aksham me të ngrysur.
   - Akşam namazı için kullanılır:
     Lutja e mbrëmjes, që bëhej nga myslimanët sipas dogmës fetare.

2. **BAJRAK** *isim.* "Bayrak", Lt. *vexillum*
   - Bu kelime bayrak anlamında kullanılıyor.
     Ndërroi bajrak tradhtoi, ndërroi flamur.
   - Ancak sözlükte tarihi metinlerde bayrakçı bölüğü için de kullanılıyor. Ayrıca düğünlerde halaycı başının elindeki mendil için de bu kelime kullanılıyor.
     Bajraku i dasmës (i nuses).
   - Bir kişinin boyunun düz ve uzun olmasını ifade ederken de bayrak kelimesi kullanılıyor.
     E kemi pasur bajrak ndër nuse.

3. **BAJRAKTAR** *isim.* "Bayraktar", Lt. *vexillarius, signif*
   - Arnavutçada sadece soy isim olarak kullanılmaya devam etmektedir.

4. **BANJË** *isim*. "Banyo", Lt. *balneum*
   - Bu kelime banyo anlamında kullanılıyor.
     Banjë me dush (me avull). Dhoma e banjës. Shkoj (lahem) në banjë.

- Bu kelime Elbasandaki bir köy ismi olarak da kullanılıyor.

5. **BILBIL** *isim.* "Bülbül" Lt. *luscinia*
- Bu kelime kuş türü anlamında kullanılıyor.
- Sesi çok güzel olan kimse için bülbül kelimesi kullanılıyor.
  Këndon si bilbil.

6. **BİBER** *isim***.** "Biber" Lt. *piper*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

7. **ÇAUSH** *isim.* "Çavuş" Lt. *aparitor*
- *Osmanlı* İmparatorluğunda orduda çavuş kelimesi kullanılıyordu ama günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.
- Arnavutluk'un bağımsızlığndan önce belediye polisi için çavuş kelimesi kullanılıyordu.

8. **ÇEPRES** *(çepres o jollar) isim*. "Çapraz" Lt. *Capistrum*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

9. **ÇIZME** *isim.* "çizme" Lt. *ocrea*
- Koncu diz kapaklarına kadar çıkan bir çeşit ayakkabı için çizme kelimesi kullanılıyor.
  Çizme burrash (grash, fëmijësh). Çizme oficerësh. Çizme gjahu. Çizme gome (lëkure). Qafat e çizmeve. Mbath (vë, heq) çizmet.
- Düşmanın ayakları altında kalma anlamında kullanılıyor.
  Vë nën çizme sundoj; pushtoj.

10. **BËJ DAVË(me davitune)** "dava açmak" Lt. *litigare*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

11. **BËJ HAJNI** "hainlik etmek" Lt. *rebellare*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

12. **BIR BORË** "bir kar" Lt. *Ningere*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

13. **BIR** *isim*. "Bir" Lt. *filius , prognatus*
- Bu kelime Arnavutçada tek bir erkek çocuğa kullanılıyor.

14. **BORXHLI** *isim. bised.* "Borçlu" Lt. *debitor, obnoxious*
- Borç kalan kişiye kullanılıyor.
- Sana bir iyilik yapmış kişi için veya borç alınan kişi için kullanılıyor.
  Më bëri borxhli. E ndiej veten borxhli. Mbetem borxhli.

15. **ÇOBAN** *isim.* "çoban" Lt. *opilio, pecuarius, vpilia*
- Koyun, keçi, inek vs sürülerini otlatan kimse anlamında kullanılıyor.

16. DAVË (davi) *isim.* "dava" Lt. *Lis*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

17. DAVEXHI *isim.* "davacı'' Lt.*litigator*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

18. DENAR *isim*. "denar" Lt. *Denorius*
- Eski zamanda kullanılan para birimi.

19. DERË *isim*. "dâr"'' Lt. *ianua, porta*
- Farsça "dâr" kelimesinden gelmiştir. Arnavutçada kapı anlamında kullanılmaktadır.

20. DEVE *isim.* "deve" Lt. *camelus*
- Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan anlamında kullanılıyor.

21. ELÇİ *(shkues, i lajmi o elçi)* *isim*. "elçi" Lt. *legatus*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

22. HAJN *isim.* "hain" Lt. *grasator, rebellator*
- Hırsız anlamında kullanılıyor.

23. HAMBAR *isim.* "hambar" Lt. *granarium*
- Büyük sepet, hayvanlara yem taşımak için kullanılan sepet anlamında kullanılıyor.
  Fut drithin në hambar.

24. HARAÇ *isim.* "haraç" Lt. *tributum*
- Bir ülkenin başka bir ülkeyi işgal ettiğinde haraç kesmesi anlamında kullanılıyor.
- Osmanlı döneminde Arnavutluk'ta Müslüman olmayan kişiler vergi ödüyorlardı.
  Haraç për kokë. Haraç për tokën. Paguanin haraçin.

25. HESAP *isim. "*hesap" Lt. *opinione, sententi*
- Hesap. Eski hesaplar. Hesap evi anlamında kullanılıyor.
- Bir kişiyi küçümsemek için hesap kelimesi kullanılıyor.
  Budalla (kalama) hesapi. Kungull hesapi. Rrëmujë (gjullurdi) hesapi.

26. HIÇ *zarf.* "hiç" Lt. *prorsus*
- Hiç bir şey yok, hiç bir şey olmadı anlamında kullanılıyor.
- İnsanlara değerini göstermek için hiç kelimesi kullanılıyor.
  Njeri i hiçit njeri pa asnjë vlerë e pa ndonjë rëndësi.

27. HOKAXHİ ***(pergumeci)*** "okçu" Lt. *iaculator*
- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

28. IBRIK *isim.* "ibrik" Lt. *gatturnium*
- Ibrik su ya da çay için kullanılıyor.
  Ibrik çaji (kafeje). Pi ujë me ibrik.

29. JAKË *isim.* "yaka" Lt. *Collare*
- Yaka kelimesi gömlek ya da palto için kullanılıyor.
  Jaka e këmishës

30. KANDIL *isim.* "kandil" Lt. *lampas*
- Işık yapan anlamında kullanılıyor.
  Drita (flaka) e kandilit

31. KASAP *isim.* "kasap" Lt. *lanius*
- Hayvan kesen ve satan adama kasap kelimesi kullanılıyor.
- Bir insanı acımasız göstermek için kasap kelimesi kullanılıyor.
  Kasapët imperialistë. Ra në thonjtë e kasapit.

32. KAZAN *isim.* "kazan" Lt. *caldarium*
- Kazan su taşımak için kullanılıyor. Suyu ısıtmak için kazan kullanılıyor.
  Ziej në kazan. Vë kazanin në zjarr.

33. KURBAN *isim.* "kurban" Lt. *viktima*
- Kurban bayramı anlamında kullanılıyor.
- Kurban bayramında kesilen hayvan için kullanılıyor.
- Birisine kurban olmak anlamında da kullanılıyor.

34. ODË *isim.* "oda" Lt. *cubiculum*
- Arnavutçada daha çok oda kelimesi, *misafir odası* olarak kullanılıyor.
  Odë e mirë dhoma ku priten miqtë.

35. OKË *isim.* "okka" Lt. *libra*
- Eskiden ölçüm birimi olarak kullanılıyordu.
  Peshonte (shiste) me okë.

36. SHEJTAN *isim.* "şeytan" Lt. *satanos*
- Kötü düşünceli, kötü niyetli kimse. Çok kurnaz, uyanık kimse.
  Është një shejtan ai.

37. TEPSI *f.* "tepsi" Lt. *patina*
- Büyük, düz, yuvarlak bakır yada alüminyum bir eşya için kullanılıyor.
  Tepsi e madhe (e vogël, e thellë). Tepsi bakri (alumini).

38. TEZE *f.* "teyze" Lt. *octipes*

- Annenin kız kardeşi.
  Eja tek tezja!

39. TOP *isim.* "top" Lt. *glabus*

- Orduda kullanılan top. Eski zamandaki savaşlardaki top için kullanılıyordu.
- Futbol, veleybol, basket vs. için de top kullanılmaktadır.
- Bir insanın sağlığı iyiyse, top gibisin denir.

40. ZAGAR *isim.* "zagar" Lt. *vertagus*

- Av köpeği olarak kullanılıyor.
- Patronun her işini yapan, yalakalık eden anlamında kullanılıyor.
  Zagarët e beut.

41. ZHAMBAZ (ai gji luen tue ecun, zhambaz) *isim*. "çambaz" Lt. *Scoenika*

- Bu kelime günümüz Arnavutçasında kullanılmamaktadır.

Sonuç

Türkçenin Balkan dilleriyle ilişkisi en etkili bir şekilde Osmanlı döneminde yaşanmıştır. Bu etkileşim çerçevesinde Türkçeden birçok kelime Arnavutçaya geçmiştir. Bu kelimelerin sayısı hakkında farklı görüşler bulunmakla beraber yaklaşık 4 bin civarında olduğu görülmektedir. Ancak Osmanlıdan sonra dil politikaları vesilesiyle bu kelimelerin çoğu artık Arnavutçada kullanılmamaktadır. Arnavutçanın ilk sözlüğü sayılan "Dictionarium Latino-Epiroticum" adlı eser 1635 yılında yazılmıştır. Bu sözlükte toplam 5640 adet kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerden 41 tanesi Türkçedir. Türkçe kelimelerin oranı % 0,8'dir. Ancak çok farklı kültürel sahadan olan bu kelimeler Türkçenin Arnavutçayı çok erken yıllarda etkilemeye başladığını göstermektedir. Ayrıca sözlükte geçen Türkçe kelimeler, Türkçenin Arnavutçayı hem dilsel hem de kültürel açıdan etkilediğini göstermektedir. Bu çalışma ilk Arnavutça sözlükte ne kadar Türkçe kelime olduğunu göstermesi, bu kelimelerin kullanım alanlarını ve kültürel sahalarını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

BALCI, Mustafa; KARAEVLİ, Necip (2008) *Ana Hatlarıyla Arnavut Edebiyatı Tarihi*, *Balkanlar El Kitabı III*, Ankara.

ELSIE, Robert (2013). *1641 Frang Bardhi: A Description of Zadrima*, http://www.albanianhistory.net/texts16-18/AH1641.html (23.10.2013)

ELSIE, Robert (2013). *The Albanian Language,* http://www.albanianlanguage.net/(05.11.2013)

ELSIE, Robert (1995*). History of Albanian Literature*, Çev. Abdurrahim Myftiu, Tiranë, 1997.

ELSIE Robert(2003). Early Albania, *A Reader of Historical Texts,* 11th - 17th Centuries, Wiesbaden 2003, p. 178-194.

ELSIE, Robert(1995) *History of Albanian Literature*, New York 1995, vol. 1, p. 47.

DIZDARI, Tahir N. (2005) *Fjalor i Oriantalizmave Në Gjuhën Shqipe*, AIITC, Tiranë,

KARAAĞAÇ, Günay. (2008) *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

ABAZI-EGRO, Genciana, *Arnavutluk'ta Türkoloji Çalışmaları*, Bilig dergisi, Bahar 2002, Sayı 21, ss.1-26.

EGRO, DRITAN (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Arnavutluk Devleti'ne*, *Dogu – Batı (Osmanlilar III),* yıl 13, sayı 53, ss. 181-191.

HAMITI, Abdullah (2008), nezim Frakulla dhe Divani i tij Shqip, Logos-A, Tirane.

LATIFI, Lindita. (2006) *Mbi Huazimet Turke në Gjuhën Shqipe Krahasuar me Gjuhët e Tjera të Ballkanit,* DUDAJ, Tiranë.

OUANE, Adama, *Towards a Multilingual Culture of Education*, UNESCO Institute for Education, 2003, http://www.unesco.org/education/uie/pdf/uiestud41.pdf (27.04.2013)

Romanya'da İslam Medeniyetinin Kültürel Mirası: Emel Mecmuası

Prof. Dr. Ali AKSU
Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi /Sivas
(Tunceli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü /Tunceli)
E mail:aksu2004@hotmail.com

ÖZET

Romanya'da Kırım'dan gelen Tatarlar ile Osmanlı döneminde bölgeye yerleştirilmiş Türkler yaşıyorlardı. 1877-78 Savaşı sonrasında Romanya'nın Osmanlı'nın hâkimiyetinden çıkması ile Kırım Tatarları ile Türkler, Türkiye'ye göçmek zorunda kaldılar. Orada kalanlar da varlıklarını pek çok sayıda dergi ve gazete çıkararak sürdürdüler. Bu dergilerden biri de, Emel Mecmuasıdır.

Emel Mecmuası, 1930 yılında Müstecib Hacı Fazıl'ın öncülüğünde Romanya Pazarcık'ta yayınlanmaya başladı. 1935 yılında Emel, Pazarcık'tan Köstence'ye taşındı. 1939 yılına kadar Osmanlıca yayınlanan dergi, bu tarihten itibaren Latin harfleri ile basıldı. 1940 yılı Kasım ayında dergi kapanmak zorunda kaldı. Çünkü II. Dünya Savaşı sonunda Almanlar, Romanya'yı ele geçirmişlerdi.

Derginin müdürü Ülküsal, Türkiye'ye göçtü. Ülküsal, 1960 yılında Emel Dergisini İstanbul'da yeniden yayınlamaya başladı. Emel Dergisi, 1998 yılına kadar İstanbul'da yayınlanmaya devam etti. 1998 yılından 2008 yılına kadar dergi tekrar kapandı. 2008 yılında bu kez de Ankara'da yayına başladı. 2011 yılına kadar üç yıl devam etti, ondan sonra kapandı. En uzun ömürlü dergilerden biri olan Emel Mecmuası, sosyal, siyasi, tarihi, ekonomik, eğitim, dil, din, ahlak, sağlık ve Türk dünyası hakkında önemli yazılar içermektedir. Derginin yazarları arasında Ülküsal, Cafer Seyyid Ahmed, Halim İsa, Abdullah Zihni gibilerini gösterebiliriz.

Anahtar Sözlük: Emel, Kırım, Ülküsal, Dergi (Mecmua)

ABSTRACT

In Romania Tatars who came from Crimea and Turks who were settled at the period of Ottoman were living. After the 1877-78 War Tatars of Crimean and Turks had to emigrate to Turkey with the emergence of Ottoman domination of Romania. There remains continued to their exist by running many many magazines and newspapers. One of the magazines is Emel Magazine.

Emel Magazine, started to was published by leadership of Müstecib Hacı fazıl in Pazarcik in Romania in 1930. In 1935 Emel Magazine was transported to Constanta. Until 1939 Emel was published in Ottoman language and after this date was published in Latin letters. In November of 1940 Emel Magazine had to come to an end; because at the end of the second world war The Germans had taken Romania.

Ülküsal, Director of the Emel Magazine, migrated to Turkey. Ülküsal, started to runing Emel Magazine again in İstanbul in 1960. Emel Magazine, continued to publish until 1998 in İstanbul. From 1998 to 2008 Emel again was come to an end. In 2008 at this time it started to publish in Ankara. Three years until 2011 continued, after this date was come to an end. Emel Magazine, one of the magazines which is the longest lasting, contains important articles about social, politic, history, economy, education, language, religion,

ethic, healty and Turkısh community. Among the authors of the magazine we can show as Ülküsal, Cafer Seyyid Ahmed, Halim İsa, Abdullah Zihni.
Key Words: Emel, Crimea, Ülküsal, Magazine

Romanya'da İslam Medeniyetinin Kültürel Mirası: Emel Mecmuası

A-Romanya Müslüman Türklerinin Tarihi ve Kültürel Durumuna Genel Bir Bakış

I-Romanya Türklerinin Kısaca Tarihi

M.S. 250 yıllarına doğru Dobruca pek çok kavimlerin uğrağı haline dönüşmüştür. Bu bağlamda zamanla Türklerden farklı kavimler de bölgeye gelmiştir. Romalılar döneminde Hunlar (M. S. 408) buralara kadar gelerek Roma hâkimiyetini zaman zaman zora sokmuşlardır[1]. Hunlar, milattan sonra IV. yüzyılda bu bölgede hüküm sürmüşlerdir. Hunlardan sonra Avarlar[2], yaklaşık VI. yüzyılda (587) büyük bir istila ile Dobruca üzerindeki Roma hâkimiyetine son vermişler ve bu bölgeye yerleşmişlerdir.

İtil (Volga) Bulgar Türklerinden[3] 40.000 kadarı VII. yüzyılda, kralları Asparuh'un idaresi altında Tuna nehrini geçerek Dobruca'ya yerleşmişlerdir. Hatta burada Tuna Bulgar Devletini kurmuşlardır[4]. Ne var ki zamanla Slavlaşan Türk Bulgarları, Ortodoks Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Bizans'ın nüfuzu altına girmişlerdir. Buna rağmen Bizans İmparatorluğu, 1018 yılında Bulgar Devleti'ni yıkarak Dobruca'yı doğrudan kendi hâkimiyeti altına almış, XIII. asrın sonuna kadar da bu hâkimiyetini sürdürmüştür[5]. Bu dönemde Dobruca yeniden bir Bizans eyaleti haline dönüşmüştür.

İtil Türklerinden sonra 1048 yılında Türk kavimlerinden Peçenekler[6], sonra XI. yüzyılda Oğuzlar, daha sonra da XII. yüzyılda

---

[1] Kemal Karpat, "Dobruca", *DİA*., İstanbul 1994, IX, 483.

[2] Avarlar da selefleri İskit ve Hunlar gibi Orta Asya'dan gelerek Dobruca'ya yerleşmişlerdir. Bkz., Mithat Sertoğlu, "Türkler ve Bizans", Tarih Mecmuası, İstanbul 1976, nr. 6, s. 26-33; Süreyya Baydargil, "Avar Türkleri İstanbul Önünde", *aynı mecmua*, s. 34-38.

[3] Diğer eski Türk kavimleri gibi Bulgarlar da Orta Asya'dan ayrılmışlar ve sonra bir süre Volga-Don nehirleri arasında yaşamışlardır. Bkz., Ramazan Şeşen, *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı İbn Fazlan Seyahatnamesi,* İstanbul 1975, s. 160. Buradan ilerleyerek Tuna boylarına, oradan da Dobruca'ya geçerek Asparuh hanları zamanında Varna ve Şumnu arasına yerleşmişlerdir. Sonra Bulgar Türkleri bir hanlık kurmuşlardır (681-702). Daha sonraları Balkanlarda bulunan Slavlar tarafından benimsenmişler ve hıristiyanlaşmışlardır. Bkz. Mihail Guboğlu, "Romen Ulusunun Eski Türk Kavimleri İle İlişkileri Hakkında", *VIII. Türk Tarih Kongresi 11-15 Ekim 1976*, Ankara 1981, II, 762-763.

[4] Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara 1992, s. 65–66.

[5] Karpat, *Agm*, IX, 482–483

[6] Peçenekler hakkında geniş bilgi için bkz., C. Constantin Giurescu, *Formarea Popurului Roman*, Craiova 1971, s. 171; Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s. 283; Guboğlu, *Agm*., s. 767-769.

Kuman, Kıpçak ve diğer Türk toplulukları bölgeye gelmiş ve Peçeneklerin hâkimiyetine girmişlerdir. Kısacası Dobruca'ya değişik zamanlarda, Avrasya steplerinden gelmiş çeşitli Türkçe konuşan gruplar yerleşmişlerdir.

1241 yılında pek çok bölge olduğu gibi Dobruca da Moğol istilasına uğramıştır. İşte bu yıllarda Selçuklu Türklerinin Balkanlar'a ve Dobruca'ya geçtiklerini görüyoruz. Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus, Moğollara yenilmiş, yenilgiden sonra adamlarıyla birlikte 1263'lü yıllarda Bizans İmparatorluğuna sığınmıştır. Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos, Sarı Saltuk'un da aralarında bulunduğu bir grup Türk'ü Kuzey Dobruca bölgesine yerleştirmiştir. Sarı Saltuk Baba ile birlikte bölgeye yerleşen Türkler, Babadağ başta olmak üzere Dobruca'da pek çok yerleşim merkezleri kurmuşlardır. Bugün Romanya Dobruca'sında yaşayan Türkler, Peçeneklerin, Kumanların, Uzların, (Oğuz) ve sonraları gelen Osmanlı Türklerinin torunlarıdır. XIX. yüzyılda bunlara Kırım'dan göçen Kırım Türkleri de katılmıştır.

Selçuklular döneminden itibaren Sarı Saltuk ile birlikte Dobruca'ya gelen Türkler, daha sonra Osmanlıların bu bölgeyi ele geçirmesiyle, burada, nüfus olarak çoğunluğu elde etmişlerdir. Anadolu'dan gelen Türklerin dışında, Kırım Savaşı sonrasında buraya gelen Tatar Türkleri ile Dobruca, bir Türk bölgesi hâline gelmiştir. XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarından itibaren başlayan Osmanlı hâkimiyeti, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti, Balkanlarda yaklaşık 500 yıl hüküm sürmüştür. Osmanlı'nın Dobruca'da kalış sürecini üç dönemde ele alabiliriz: Bunlardan biri, Balkanlarda ilerleyiş ve hâkimiyetini sağlamlaştırma dönemi (1354-1683); diğeri hâkimiyetinin zayıflaması ve gerileyişi dönemi (1683-1821); sonuncusu da Balkanlardan çekilmesi dönemidir (1821-1913).

1878 yılından sonra, Dobruca'da iktidar değişimi ile birlikte, bu bölgede yaşayan Türklerin kaderi de değişti. Bir zamanlar bölgenin sahibi ve efendisi olan Türkler, o tarihten itibaren artık azınlık konumuna düştüler. Çoğu bunu kabullenemediği için, anavatana göçmek zorunda kaldı. Geride kalanlar ise, zorluk, sıkıntı ve acı içerisinde kimliklerini koruma mücadelesi verdi. Bu bölgede, her alanda, tam bir kargaşa yaşanmaya başlandı. Burada kalmayı tercih eden Türkler, bilmedikleri ve alışık olmadıkları, farklı bir kültür ve toplum ile birlikte yaşamanın zorluklarını çektiler. Buna rağmen, bulundukları ülkenin sâdık birer vatandaşı olarak yaşadılar ve hâlen de bu tarzda yaşamaya devam etmektedirler.

Dobruca bölgesi Romenlerin eline geçince, Romenler, burada kalan Türklere iyi davrandılar. Bu durum, komünist yönetimin iktidarına kadar bu şekilde devam etti. Komünist dönemde daha önceden başlayan ve ardı arkası kesilmeyen göçlerle bölgede yaşayan Türkler sayısal olarak azaldılar. Söz konusu dönemde, başta eğitim olmak üzere Türklerin temel hak ve hürriyetleri her alanda kısıtlandı.

1989 yılında Romanya'nın demokrasiye geçmesiyle birlikte başta Romen halkı olmak üzere bölgede yaşayan Türkler de rahat nefes aldılar. Eski özgürlüklerine yeniden kavuştular. Bugün yaklaşık 80.000 kadar Türk'ün yaşadığı Romanya'da yasalar çerçevesinde her tür kültürel, dini ve eğitim

faaliyetleri yapılmaktadır.

II- Romanya Türklerinin Kültürel Durumu

Dobruca Türkleri'nin tarihini üç devreye ayırmak ve kültürünü de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür:

1- Osmanlı İmparatorluğu'ndan önceki dönem: Bu dönem, XI ve XIV. yüzyılları kapsamaktadır. Bu dönemde, burada sadece bölgeye daha önceden gelmiş olan Sarı Saltuk ve beraberindekiler bulunmaktaydı. Dolayısıyla, Sarı Saltuk ve beraberindekiler tarafından Türk-İslam tasavvuf kültürü burada yayılmaya başladı.

2- Osmanlı İmparatorluğu dönemi: Bu dönem, XV ve XIX. yüzyılları kapsamaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, bu devirde bölgeye Anadolu Türkleri yerleşti. Bu Türklerin burada ne tür kültürel faaliyetlerde bulundukları bilinmemektedir. Rahat bir dönemde yaşadıkları için, kimlik ve kültürlerini korumak gibi bir endişeleri olmadı. Daha çok, Türk-İslam kültür ve geleneğini yaşadı ve yaşattılar.

3- Romen hakimiyeti dönemi: Bu dönem, 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin Dobruca'yı terk etmesiyle başlayıp günümüze kadar devam eden bir dönemdir. Bu dönemi de kendi içinde üçe ayırabiliriz:

Türklerin, Dobruca'nın Osmanlı hâkimiyetinde olduğu dönemdeki –hatta, 1900'lü yıllara kadarki- kültürel faaliyetleri ve genel durumları çok iyi bilinmemektedir. 1900'lü yılların başlarından itibaren, kültürel canlanmanın olduğu görülmektedir. Bu canlanma da, bölgeye matbaanın girmesi sonucu, gazete ve dergilerin bölgede çoğalmasıyla başladı. Romen hâkimiyeti ile birlikte, bu bölgede her alanda olduğu gibi kültürel alanda da gözle görülür bir gerileme yaşandı.

III- Romanya Türklerinde Basın-Yayın Hayatı

Dobruca bölgesinde Türkçe gazete ve dergiler, ancak Osmanlı'nın bölgeden çekilmesinden sonra, yani 1880'li yıllarda yayınlanmaya başladı. Bölgede ilk Türkçe gazete, 1888 yılında çıktı. *Dobruca Gazetesi* olarak yayın hayatına atılan gazete, 1894 yılına kadar devam etti. Söz konusu gazete bir sütunda Türkçe, bir sütunda Romence olarak yayınlandı. Gazetenin daha çok Romen hükümeti tarafından Türklerin sevgi ve güvenlerini elde etmek amacıyla çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Dobruca Gazetesi dışında *Hareket*, *Sadâkât, Şark*, *Sadây-ı Millet*, *Dobruca*, *Çolpan*, *Tonguç*, *Dobruca Sadâsı, Teşvik*, *Işık*, *Mektep ve Aile*, *Hayat*, *Haber*, *Tan*, *Tuna*, *Gümüş Sahil, Bizim Sözümüz*, *Hak Söz*, *Emel*, *Türk Birliği*, *Bora* gibi gazete ve dergi çıkarılmıştır. Bu yayınların çoğunu, dergiye oranla gazeteler oluşturmaktadır. Dobruca'da yayınlanan Türkçe gazete ve dergilerin en uzun ömürlüleri, *Hak Söz*, *Emel* ve *Türk Birliği* gazete ve dergileridir. Söz konusu üç gazete ve dergi de siyasi, sosyal ve kültürel yazılara ağırlık verdi.

Romenlerin Dobruca'ya hâkim olmalarından sonra, Türklerin basın hayatına önem verdiklerini, Romen yönetiminin ise bunu desteklediğini belirtmiştik. Bu durum, komünist yönetimin iktidara gelmesine kadar aynı şekilde devam etti. Ne var ki, komünist rejim döneminde Türkçe basında da, Türkçe

eğitimde olduğu gibi, aynı baskıcı politika sürdürüldü. Yukarıda isimlerini verdiğimiz gazete ve dergilere baktığımızda da, bunların neredeyse tamamının komünist yönetimden önce çıkarıldığını görmekteyiz. Bu da komünist dönem öncesi ve komünist dönemdeki farkı açıkça ortaya koymaktadır. Komünist rejim döneminde Türkçe gazete ve dergi yayımlanmasına izin verilmediği gözlenmektedir.

Romanya 1989 yılında komünist yönetimden demokrasiye geçince, Türkler eski hak ve özgürlüklerini yeniden elde ettiler. Basın ve kültür haklarına tekrar kavuştular. Bugün Köstence'de gerek Tatar Birliği gerekse Türk Birliği tarafından aylık gazete ve dergiler yayınlanmaktadır.

B-Emel Mecmuası

Romanya Türklerinin kültürel durumu hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, şimdi de bölgede yayınlanmış olan Emel Mecmuası'nın tarihi, yazarları ve içerdiği konular hakkında bilgi vereceğiz.

I-Emel Mecmuasının Tarihi

Emel Mecmuasının tarihini iki aşamada değerlendirebiliriz: Birinci Romanya (Dobruca) Dönemi, ikincisi de Türkiye Dönemidir. Emel, önce Romanya'da Pazarcık'ta yayın hayatına başlamış, 1940 yılında kapanmak zorunda kalmıştır. Müstecib Ülküsal'ın Türkiye'ye göç etmesi ile birlikte bu sefer Türkiye'de yayınlanmaya başlamıştır. Türkiye'deki mâcerası da İstanbul ve Ankara olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılmaktadır.

a-Emel Mecmuasının Romanya'daki Yayın Hayatı

Emel Mecmuası yayın hayatına ilk defa Romanya Pazarcık'ta çıkmıştır. Ülküsal, Emel Mecmuasının nasıl çıktığını şu şekilde anlatmaktadır:

"…..Pazarcık'ta yürekleri aynı millî duygular ve dertlerle çarpan öğretmenlerden ve iş adamlarımızdan en ciddi ve en samimi olarak tanıdıklarımla sık sık toplanıyor ve milletimizin uyandırılması ve kalkındırılması için çareler üzerinde duruyorduk. 1929 yılının Kasım başlarında bir mecmua çıkarmanın faydalı olacağına karar verdik. Arkadaşlarım şunlardı: Mecidiye Seminarını (Medresesi) bitirmiş ve Pazarcık'da öğretmen olan Kocaali Köyünden Kazım Seydahmet, Pazarcık'dan tüccar Emin Zekeriya, Reşit Aliosman, Musa Hacı Abdullah, öğretmen Hafız Rıza Hacı Abdullah, Abdülhamit Hafız Veli, terzi Hüseyin Hacı Abdullah idiler. Çıkaracağımız gazete veya dergi için isim aramaya başladık. Bu arada Mehmet Niyazi Bey'in fikir ve tavsiyesini de almayı düşündük. Hemen kendisine bir mektup yazdım; gazete mi dergi mi çıkarmamızın ve adının ne olmasının uygun olacağı hususunda kendisinin tavsiyesini rica ettim. Hemen şu cevabı verdi: "Gazete değil, aylık veya on beş günlük bir mecmua çıkarmanızı ve adını, gayenize uygun olması için, Emel koymanızı uygun buluyorum". Bu tavsiyeyi memnuniyetle kabul ettik. 1 Ocak 1930'da Emel Mecmuası'nın 1. sayısını yayınlamaya karar verdik.

Aynı sayıda bir başka yerde de Emel mecmuasının çıkış sebebi şu cümlelerle ifade edilmektedir:

"Millet, şahsî dedikodulardan, istikametsiz ve hedefsiz yaşamaktan bıkmış, kendisine gaye ve fikir yolunda yürümek için bir ışık aramak ve bulmak ihtiyacını duymuştur. "Yüce Türk Milletinin yalnız lehçe itibariyle türlü

kabile adları altında yaşayan grupları arasında tam bir fikir ve emel birliği doğurarak bütün Türkçülük yapmaya çalışmak; dünyanın muhtelif memleketlerine yayılarak yüksek dağların arkasında, uzun ve geniş suların kıyılarında, çelik süngü sınırların ortasında sarılı kalan millettaşlarımızın kalpleri ve ruhları ile kalplerimiz ve ruhlarımız arasında sıkı bir bağlantı kurulmasına uğraşmaktır".

Emel Mecmuası, ilk sayı çıkınca bölge halkı tarafından olumlu tepkiler almıştır. Olumlu tepki verenlerden biri de Cafer Seyyid Ahmet Kırımer'dir. Cafer Seyyid Ahmet, Avrupa'da Kırım Millî davasını savunmakla meşgulken Emel'in ilk sayısını okuyarak çok memnun olmuş ve sevincini şu cümlelerle ifade etmiştir: On senedir Kırım öksüzlüğü ile yanan bağrıma Emel, serin ve tatlı bir sevinç serpti. On senedir Kırım'dan gelen acı ve kara haberler karşısında müthiş azap ve ıstırap ile çırpınan ruhumu Emel sâdık bir dost eli ile okşadı. İşte bu devirde de Emel, büyük vazifeye yardımcı olarak Türk fikir dünyasında doğdu. Mübarek ecdadımızın da kanıyla yoğrulmuş Dobruca'nın verimli topraklarında Türk'ün yalnız kolunun değil, dimağının da arayacağı, işleyeceği hazineler çoktur. Orada, tarihimizin, harsımızın ilim gözü ile işlenmesi elzemdir.

Dobruca, coğrafî vaziyetiyle, Kırım'ı karşısında selamlayan yakın bir nokta ise, tarihi ile bilhassa ona bağlıdır. Buradaki halkımızın içtimaî hayatı da Kırım'dakinin aynıdır. Gençliğimizin ilmî faaliyetlerini, Kırım'ın bu kara günlerinde ümitli bir yardım diye görüyoruz ve Emel'in büyük emelimizdeki muvaffakiyetini candan diliyoruz."

Merhum Cafer Bey'in bu yazısı Emel için kesin bir vazife ve açık bir hedef tayin etmiştir: O da Kırım'ın kurtuluş davasının organı olmaktır. Emel, bu vazifesini 15 Temmuz ve 1 Ağustos 1930 tarihli 14 ve 15 sayılı nüshalarında şu cümlelerle ilan bildirmiştir:

"Alelumûm Türklüğün siyasî ve harsî meselelerine sayfalarını açmış olan Emel'in bundan böyle bilhassa Kırım İstiklal Davası'nın müdafaasıyla Kırım Türkleri içtimâiyât ve harslarına dair neşriyata ehemmiyet vereceğini kayda lüzum gördük. Azerbaycanlı, Şimâli Kafkasyalı, Türkistanlı, Kazanlı kardeşlerimizin neşretmekte oldukları pek kıymetli mecmualarda, Paris'te çıkarılmakta olan; Promete Mecmuası'nda bugüne kadar Kırım davasına gösterilen alakayı Emel pek büyük ve pek samimi minnettarlık hissiyle yâd etmeyi vazifesi bilir. Emel, Türklüğün selâmet ve muvaffakiyeti için çalışan bütün arkadaşlarına candan başarı diler ve cümlesinin bundan böyle de tarihî vazifemizin îfâsında müttehit bir cephede saffet ve samimiyetle el ele vererek yürümelerini ve birbirlerini tamamlamalarını temenni eyler."

Emel, bu ilandan sonraki sayılarında Kırım Türklerinin lideri merhum Cafer Seyyid Kırımlı'nın Kırım İstiklal Davası'nın esaslarını ve sebeplerini izah eden birçok değerli yazılarını neşretmiş, bu dava hakkında geniş bilgi vermiştir.

Mecmuanın karakteri, gayesi, dili ve konuları hususunda kısa bir tüzük hazırladım ve arkadaşlara tasdik ettirdim. Tüzüğün özeti şöyledir:

1-Dergi, hiçbir parti siyaseti ile meşgul ve angaje olmayacaktır;

2-Dergimiz demokrasi prensipleri içinde Türklüğün hak ve menfaatlerini savunacak; milletimizce makbul görülecek bir gâye takip edilecektir;
3-Dergimizin dili açık ve sade Türkçe olacaktır; mahallî Türk lehçe ve şîvelerinde yazılmış manzume, şiir, hikaye ve fıkraları oldukları gibi yayınlayacaktır;
4-Türk dünyasına ve bilhassa Türkiye ve Kırım'a ait haberleri ve yazıları yayınlayacak ve iktibas edecektir;
5-Romen hükümetinin icrâatından, kanunlarından, kararlarından Türkleri haberdar edecek ve hususlarda halkımızı uyararak gerekli yolları gösterecektir;
6-Dergimiz, halkı gayesinin etrafında toplamaya ve teşkilâtlandırmaya çalışacaktır;
7-Dergimizin gayesi para kazanmak olmadığından, kurucuları ve yazarları ücret almaksızın çalışacaklardır;
8-Dergimizin kanunî vecibelere uyması için dikkatli hareket etmesi gerekir;
9-Dergimiz Avukat Müstecib Hacı Fazıl (Ülküsal) Efendi'nin idaresi ve mesûliyeti altında çıkacaktır;
10-Dergimizin muhabere evrakını kâtip sıfatıyla Tahsin İbrahim, para işlerini veznedar olarak Reşit Aliosman Efendiler yürüteceklerdir;
11-Dergimizin kurucuları her ay sonunda toplanıp muhabere işlerini ve para hesaplarını göreceklerdir;
12-Dergimiz, maddi imkanı genişlediği takdirde, gazete ve kitap da basabilecektir;
13-Yukarıdaki maddelerde gösterilen prensip ve gayeyi kabul ederek işe katılmak isteyenler kurucuların çoğunluk kararıyla kabul edileceklerdir;
14-Dergimiz, herhangi bir sebeple kapandığı ve demirbaş eşyası ve harfleri elinde kaldığı takdirde bunlar ya ilerisi için derginin müdürü tarafından muhafaza edilecek veya buna benzer bir iş yapan millî bir müesseseye devredilecektir[7].

1935 yılından itibaren Emel Mecmuası, Pazarcık'tan Köstence'ye taşınmıştır. Sebebi, Pazarcık'ın sapa ve Köstence'ye uzak oluşu idi. Özellikle kış mevsiminde ulaşımın zor olması ve Kırım Tatar Türklerin çoğunluğunun Köstence ve civarında yaşıyor olması da derginin Köstence'ye naklinde etkili olmuştur[8].

Emel Mecmuası da, Türkiye'deki harf devrimine uyarak Temmuz 1939 sayısından itibaren Latin harfleri ile çıkmaya başladı. Emel kurucularının böyle bir işe girişmesinin tek sebebi, Türkiye ile birlik, beraberlik ve dayanışmayı sürdürmekti. Gerçi Emel'in Latin harflerle çıkmasına bölge aydınlarından az da olsa tepki gelmiştir. Örneğin, Ayaz İshakî Bey isminde biri Ülküsal'a ağır sözler içeren bir mektup yazmış ve mektubunda onu millî mücadeleden ayrılmak, şuursuz hatta millî davaya hıyanet etmekle

[7] Hakan Kırımlı, *Kırım Yolunda Bir Ömür, Hatıralar*, Ankara 1999, s. 147-149.
[8] Kırımlı, Age., s. 190.

suçlamıştır. Ülküsal ise, ona oldukça yumuşak üslupla gerekçesini anlatan bir cevabî mektup yazmıştır[9].

b-Emel Dergisi'nin Türkiye'deki Yayın Hayatı

Emel Mecmuası, Romanya'da (Pazarcık ve Köstence) tam on bir yıl çıkmış, bu müddet içinde başlıca 355 siyasî, ilmî ve tarihî makale; 120 şiir ve 56 hikâye neşredilmiştir. Emel Matbaası'nda, ayrıca, tarihî, siyasî eserler; şiir kitapları; broşürler basılıp çıkarılmıştır. Emel Mecmuası, 11 ciltlik ve 5000 (beş bin) sayfalık koleksiyonu ile Kırım istiklal davası ve Türkçülük mefkûresi yolunda, 1930-1941 yılları arasında, yapılmış millî hareket ve faaliyetlerin esaslı ve güvenilir kaynaklarından biri olmuştur.

Emel Mecmuası, 1940 yılı Kasım ayında kapanmak zorunda kalmıştır. Çünkü, İkinci Dünya Savaşı sonucu Almanlar, Romanya'yı ele geçirmişlerdi. Bu nedenle Ülküsal, Romanya'yı terk etmek istemiş ve Türkiye'ye göçmüştür. Böylece Emel Mecmuasının Romanya mâcerası da bitmiştir. Türkiye'de yayınlandığı süre boyunca dergi Latin harfleriyle "Emel Dergisi" ismi altında yayınlanmaya başlamıştır. Halbuki Romanya'da Mecmua adı altında çıkmıştı.

Emel Dergisinin Türkiye'de yayınlanmasında Ülküsal'ın katkısı gerçekten çoktur. Özellikle 1970'li yıllar her açıdan büyük sıkıntıların yaşandığı bir dönemdi. Emel'in bu dönemde yayınını sürdürebilmesi, büyük bir başarıdır. Her türlü maddi kaynakların oldukça sınırlı olduğu ve kendisine yardım edecek birkaç kişinin dışında kimsenin bulunmadığı bir ortamda 1983 ortalarına kadar Emel Dergisi bilfiil Ülküsal'ın idaresinde çıkabilmiştir.

1 Ocak 1930 yılında yayınlanmaya başlayan II. Dünya Savaşı'nda Almanların Ruslarla anlaşmaları ve Romanya'ya gelmeleri üzerine on bir yıldır aralıksız yayınlanmakta olan Emel Mecmuası kapandı. Türkiye'ye yerleşen Ülküsal, dergiyi 20 yıllık bir aradan sonra 1 Kasım 1960 tarihinden itibaren Türkiye'de İstanbul'da yeniden yayınlamaya başladı. 1998 yılına kadar iki ayda bir çıkan Emel Dergisi, 48 sayfalık dergi formatında düzenli olarak yayın hayatına devam etti. (Aşağıdaki resimde 1983 yılında İstanbul'da yayınlanan Emel Dergisini görmekteyiz.) 1998 yılında Emel Dergisi yeniden kapandı.

[9] Kırımlı, Age., s. 253.

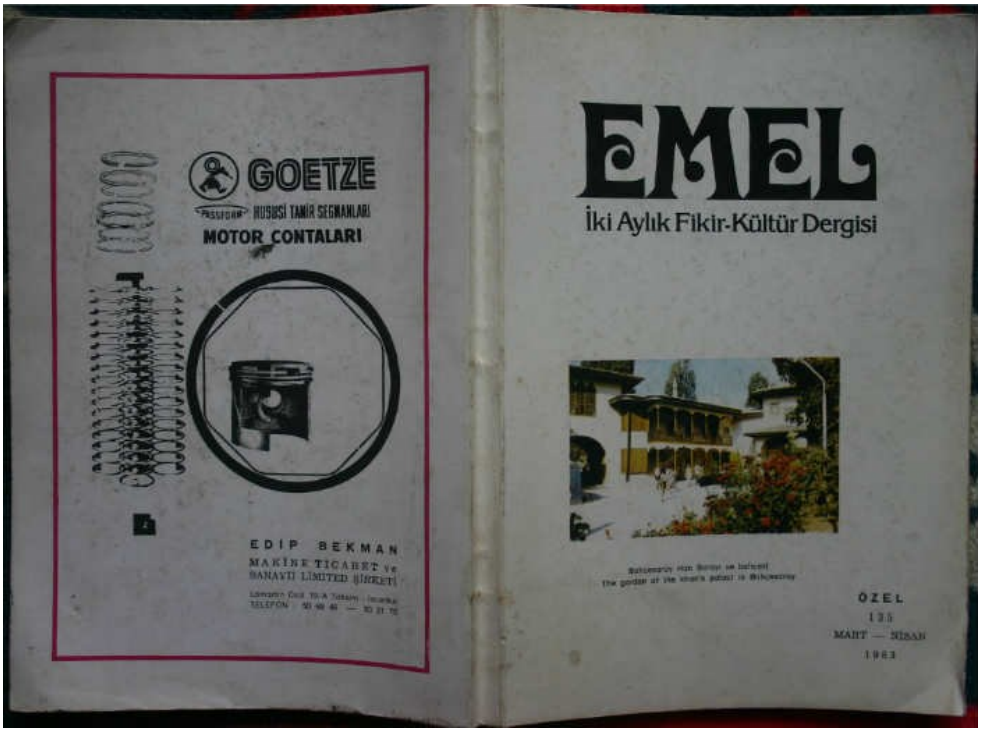

Emel Kırım Vakfı'nın olağan genel kurulunda Emel Dergisi, 2008 yılı içinde 3 aylık periyotta yeniden yayın hayatına başladı. 2009 yılında 228. sayısı ile çıktı. Dergi, Emel Kırım Vakfı başkanı Zafer Karatay'ın başkanlığında Saim Osman Karahan'ın yazı işleri müdürlüğünde çıkmaya devam etmiş, 234. sayısı ile 2011 yılına kadar işlevini sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren yayın hayatına son vermiştir. (Aşağıdaki resimde 2008 yılından itibaren Ankara'da yayınlanmaya devam eden Emel Dergisini görmekteyiz)

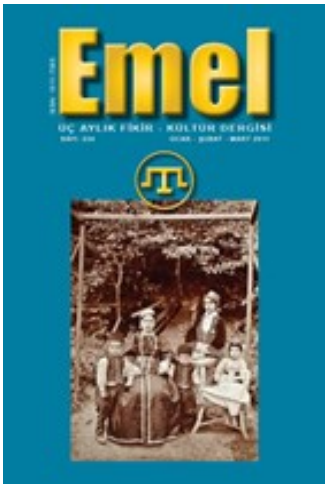

II-Emel Mecmuasının Şekli

Emel Mecmuasının şekli şu şekildedir (Örnek):

Emel Mecmuasının üzerinde Osmanlıca "Emel Mecmûası" yazılıdır. Altında Emel Mecmuası No1, Str. Ardealului No 3 Bazargic (Romania) adresi; 1 Mart 1933 şeklinde tarih verilmektedir. Ardından Osmanlıca ilmî, edebî, ictimâi, iktisâdî ve siyasî aylık mecmuadır yazılıdır. Dördüncü yıl, sayı:3. Aşağıda mecmuanın değeri verilmektedir: Dâhil için bir senelik 250 lei, abone şartları, altı aylık 130 lei. Müdürü Avukat Müstecib Hacı Fazıl. Hariç için bir senelik 400 lei, altı aylık 210 lei (abonelik). Bunun altında

mecmuanın o sayısının içindekileri verilmektedir.
Emel, iki sene müddetle 18 x 30 cm ebadında ve on beş günde bir çıkmıştır. İlk nüshaları bazen 8 ve bazen de 12 sayfa olarak basılmıştır. Dinî ve millî bayramlar münasebetiyle olağanüstü sayılar da çıkarılmıştır. İlk sayıda 1500 adet basılmıştır. 1200 adet abone yapılmıştır. Tek nüshası 10 ley, yıllık abonesi 400 ley olarak belirlenmiştir. Birinci yılın sonunda beklenen para gelmemiştir. Abonelerin paralarını ödememesi veya ödeyememesi sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte masraflar, derginin kurucuları tarafından karşılanmıştır. Emel Mecmuası kurucuları, işinde çok dikkatli ve ilkelerine bağlı kimselerdi; şahıslarına yapılan saldırılara ve tahriklere asla cevap vermemişlerdir[10].

III-Emel Mecmuasının Yazarları

Emel Mecmuası yazarları arasında en başta Emel Mecmuasının müdürü, Müstecib Ülküsal gelmektedir. Romanya'da ve özellikle incelemesini yaptığımız Emel Mecmuasında onun adı Müstecib Hacı Fazıl olarak bilinmektedir. Müstecib Ülküsal, hiç şüphesiz Kırım Tatarlarının XX. yüzyıl en önemli kültür ve bilim insanıdır. Ülküsal, hem doğduğu Romanya Dobruca'sında, hem anavatanı Kırım'da hem de hicret ettiği Türkiye'de yaşamış ve her üç yerde asla boş durmamış ömrünün her ânını Kırım Tatarlarının tarihi, kültürü ve geleceği için harcamıştır. Ülküsal, yukarıda da belirttiğimiz gibi Romanya Türklerinin basın yayın tarihinin en uzun ömürlü ve süreli yayını olan Emel Mecmuasının kurucusu, müdürü ve nâşiriydi.
Emel Mecmuasında en çok yazı yazan yazar, Müstecib Ülküsal'dır. 154 sayısı Romanya'da yayınlanan Emel Mecmuasında 103 makalesi, 227 sayısı Türkiye'de yayınlanan Emel Mecmuasında 214 makalesi yayınlanmıştır. Bu da göstermektedir ki Ülküsal'ın yazıları, Emel'in özünü oluşturmaktadır. Ülküsal'ın yazılarına baktığımızda yazılarının o dönemim Türklerinin eğitim, sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve tarihi sorunlarını dile getirdiğini görmekteyiz.
Müstecib Ülküsal'dan sonra yazılarıyla adeta onun yayın politikasını sürdüren Seyyid Ahmet Cafer Kırımer'dir. Dergide Ülküsal'dan sonra en çok yazısı yayınlan yazar, Cafer Kırımer'dir. Onun dışında farklı isimlerin yazılarına rastlamaktayız. Bunlar arasında Muallim Halim İsa, Hakkı Yunus, Mustafa Ahmed, Ahmed Uzunbaşlı, Dr. Abdullah Zihni, Aslanoğlu, Tekin, Müslim Yusuf, Edip Muhammed Ali ve Muhammed Halim Vâni'yi görmekteyiz. Dergide zaman zaman mahlasın kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin Bâtır mahlaslı şahıs "Bolşevik-Ermeni İttifakı" başlıklı yazı yazmıştır.[11]

III-Emel Mecmuasının Konuları

Emel, merhum Cafer Kırımer'in yazılarından başka, mecmuanın on bir yıl mesul müdürlüğünü ve imtiyaz sahipliğini üzerine almış olan Avukat Müstecib Ülküsal'ın siyasî ve içtimaî birçok yazılarını ihtiva etmiş; Dobruca'daki halkımızın ve bilhassa gençliğimizin millî teşkilat etrafında

[10] Kırımlı, Age., s. 150.
[11] Emel, sayı:44-45, s. 504.

birleşmesini sağlamaya çalışmış; Dobruca Türk Hars Cemiyetleri'nin kurulmalarında büyük ve önemli rol oynamıştır.

Emel bu iki esaslı yazarından başka, Türkiyeli, Dobrucalı bir çok Türkçü aydınların yazılarını, şiirlerini basmıştır. Emel, ilmî, edebî, içtimaî, iktisadî ve siyasî yazılardan başka, Kırım lehçesiyle yazılmış şiirler, çınlar, atasözleri ve halk türkülerini de toplayıp çıkarmıştır.

Emel, müstakil veya mahkum bütün Türk dünyasında ve özellikle Kırım'da cereyan eden hadiselerle ilgilenerek bunlar hakkında okuyucularına bilgi vermeye çalışmış; kardeş ülkelerin çıkardıkları millî mecmua ve neşriyattan parçalar yayımlamak suretiyle aradaki kültür ve gaye birliğini kuvvetlendirmeye ve yaymaya gayret etmiş, Rus ve Çin mahkumu milletlerin neşriyâtını takip ederek onlarla dert ve fikir ortaklığı yapmış; hürriyet ve adalet taraftarları, Türk dostları, yabancı matbuat ve şahıslarla irtibat kurarak bunların da manevî yardımlarını sağlamaya gayret etmiştir.

Emel, Kırım Türklerinin kurtuluş ve istiklal davalarını azamî derecede neşir ve müdafaa etmeyi; mahkûm Türk ülkelerinin istiklal hareket ve faaliyetlerinin yardımcısı olmayı; Atatürk İnkılâplarını benimseyerek Kırım Türkleri arasında yayıp kökleştirmeyi; bütün Türklerin Türkçülük ideali etrafında birleşip aralarında her türlü fırtınaya karşı koyabilen bir kardeş dayanışma ve yardımlaşma cephesi kurmayı; Rus ve Çin mahkûmu milletlerle bir blok halinde çalışmayı hareket ve faaliyet hatlarının ana temelleri bilmiş ve bundan asla ayrılmamıştır.

Emel Mecmuası, ilk sayısından itibaren Türkçülük ve milliyetçilik idealini benimsemiş, bu ideali yaymaya ve kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Türkiye'de ve diğer Türk ülkelerinde olan bitenleri, imkanı ölçüsünde okuyucularına duyurmaya çalışmıştır. Bunu yapabilmek için Türkiye gazetelerini ve dergilerini, İdil-Ural davasının organı Yana Milli Yul, Azerbaycan davasının organı Yaş Türkistan dergilerini ve diğer gazete ve dergileri takip etmiştir. Bu dergi ve gazeteleri çıkaranlarla tanışmış ve onlarla işbirliği yapmıştır. 15 Temmuz 1930 tarihli 14. sayısında, bundan böyle, bilhassa Kırım istiklal davasının savunucusu olacağını Kırım ve Kırım Türklerine dair yazı ve haberleri yayınlayacağını ilan etmiştir. Emel Mecmuası, ilk yıllarda yaşadığı maddi sıkıntıyı atlatmış, ondan sonra Türkiye, Polonya ve Bulgaristan'da yaşayan ve bilhassa tahsil görmüş münevver idealist kimselerin yardım ve işbirliği ile güçlenmiştir. Kırım Türklerinin tarihi, edebiyatı ve siyasi emelleri hakkında pek çok yazı yayınlanmış, esaretteki Kırım Türklerinin haklarını tanıtmak ve savunmak hususunda büyük gayretler sarf etmiştir.[12]

Romanya'da on bir yıl aralıksız yayınlanan Emel'in üzerinde durduğu en önemli konu, hiç şüphesiz Türklük, Türkçülük, dil, kültür ve ideal birliği olmuştur. O dönemde Kırım Tatarları ile Anadolu'dan gelmiş Türkler arasında zaman zaman huzursuzluk çıkarmak isteyenler olmuştur. Emel Mecmuası, asla bu tür oyunlara gelmemiş, iki toplum arasında düşmanlığa sebep olacak yazılardan kaçınmış aksine birlik içerisinde olmak gerektiği yönünde yazılar yayınlamıştır.

---

[12] Kırımlı, Age., s. 152.

Emel, gerçekten de çok fonksiyonel bir dergiydi. Yeni gelişmeleri ilan ediyor, haberleşmeleri sağlıyor, ölüm doğum haberlerini yayınlıyor hatta yardım kampanyaları dahi düzenliyordu. Bu bağlamda Emel, "Fakir Talebelere Yardım" sütunu açmış, para toplamıştır. 1939 Eylül sayısında fakir öğrencilere yardım yapanların isimleri, verdikleri paraları, köyleri ve şehirleri bildirilmiştir. Böyle bir yardım kampanyasının yapılmasının amacı, gençlerin okuması, cahil kalmaması ve ileride Tatarların aydınlarının yetişmesi ve ideallerinin devam etmesiydi.

Emel, -yukarıda da belirttiğimiz gibi- sadece Kırım ve Kırım Türkleriyle ilgili haberler vermiyor ve yazılar yazmıyordu. Türkiye ile ilgili yazılar da yayınlıyordu. Örneğin 1939 yılı Aralık ayında Türkiye'de Erzincan'da meydana gelen deprem dergiye taşınmıştır. Deprem, Dobruca'da yaşayan Türkleri derinden üzmüştür. Ülküsal, konuyu arkadaşlarıyla görüşmüş, birlikte müftülüklerle de irtibat kurarak Köstence, Tulça, Pazarcık ve Silistre'den toplam 2.744.473 ley ve 8.480 parça eşya toplamışlar ve Türkiye'ye göndermişlerdir[13].

Emel, yazılarında Türklerin bölgedeki sosyal, siyasal, eğitim, dinî, kültürel ve ahlakî konumlarını iyileştirmeye büyük önem vermiştir. Bu tür yazıları daha çok derginin kurucusu Ülküsal ve arkadaşları yazmıştır. Örneğin Ülküsal, 1940 Eylül sayısında "Parçalanan Dobruca ve Türkler" başlığı sekiz sayfadan oluşan makalesinde genel olarak Dobruca ve Balkanlardaki Türklerin eski ve yeni durumlarını, zihniyet ve teşkilat bakımından neden geri kaldıklarını sorguluyor ve sonuç olarak gerilemeye şu üç şeyin sebep olduğunu belirtmektedir: Bu sebepler, 1-Yaşadıkları memleketlerin yüksek ilim çevrelerine girememeleri, 2-Hurafeler telkin eden gericilerin ve yobazların etkilerinden kurtulamamaları, 3-Kültürel, siyasi ve iktisadi kuruluşlardan yoksun olmalarıdır[14].

Ca'fer Seyyid Ahmet, derginin 44-45. sayısındaki yazısında "İktisadi Buhranlar ve Bolşevikler" başlığı altında bütün dünyanın geçirmekte olduğu bir ekonomik buhrandan bahsetmektedir. "Bütün dünyanın geçirmekte olduğu buhranlar her devleti kendi bütçesinin açığını kapamak, parasının kıymetini düşürmemek, sanayi ve ihracatını kuvvetlendirebilmek endişeleriyle çırpınmaktadır"[15]

Emel Mecmuasında siyasi, sosyal, ilmi bilgilerin yanında sıra dışı haberler de yer almaktadır. Örneğin yine derginin 44-45. sayısında şöyle bir başlık göze çarpmaktadır. "Yataklı Vagonla Sıcak Memleketlere Nakledilen Kırlangıçlar". Haberde kışın âniden bastırmasıyla Avusturya'da kalan kırlangıçların Viyana Himaye-i Hayevânât Cemiyeti tarafından bir vagonla sıcak memleketlere nakledilmeleri için gönderildikleri belirtilmektedir.[16].

---

[13] Kırımlı, *Age*., s. 261-262.
[14] Kırımlı, *Age*., s. 273.
[15] Emel Mecmuası, Bazargic Romania 1931, sayı:44-45, s. 501.
[16] Emel, sayı:44-45, s. 503.

Emel Mecmuasının ele aldığı konular siyasal, sosyal, tarihi, ekonomik, kültürel, dil, din, ahlak, eğitim, sağlık ve Türk dünyası ile ilgili idi. Şimdi de derginin ilk sayılarında yayınlanan yazılardan bazı örnekler vereceğiz:

1 Teşrîn-i Evvel 1931

Ca'fer Seyyid Ahmed, İktisâdî Buhranlar ve Bolşevikler; Muhammed Halim Vânî, Ebeveyn ve Çocuklar;

1 Kanun-u Evvel 1931

Cafer Seyyid Ahmed, *Milli Fırka*, *Azerbaycan Köylü İsyanları Yeniden Alevlendi*; *Azerbaycan Muallimleri Acınacak Bir Halde.*

1 Mart 1933,

Müstecip Hacı Fazıl Ülküsal, Çelebi Cihan ve Bolşevikler; Tutumanlı, Kırım'da Açlık Felaketinin Hakiki Amilleri; İsimsiz, Güneşin Lekeleri ve İnsanlık Tarihine Tesirleri; Muallim Halim İsa, Noğaylar; Mustafa Ahmed, Mecidiye'den Geçerken; İsimsiz, Bursa'da Çirkin ve Manasız Bir İrtica' Hadisesi.

1 Kanun-ı Evvel 1934,

Cafer Seyyid Ahmet, Japonya ve Londra Konferansı; Aslanoğlu, 1917 Kurultayı; Dr. Abdullah Zihni, IV. Muhammed Giray Han (3); Ahmed Uzunbaşlı, Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası(12); Müstecip Hacı Fazıl, Köylerde Neler Gördük? (3); Tekin, Muharebe Çok Yakınlaştı; Haberler.

1 Teşrîn-i Evvel 1934,

Cafer Seyyid Ahmet, Kafkasya Konfederasyonu ve Mahkum Milletler İttifakı; Müstecip Hacı Fazıl, Köylerde Neler Gördük 1. Ülküsal, bu başlık altında, arkadaşlarıyla birlikte Kırım Tatar Türklerinin yaşadıkları köyleri gezdiklerini, onların sorunlarını yakından dinlediklerini belirtmektedir. Ülküsal, özellikle gençlerin milliyetçilik ve Kırımcılık gayesinin verdiği iman kuvvetiyle çalıştıklarını ve sorunları kısa bir süre içerisinde çözeceklerine inandıklarını ifade etmektedir. Ülküsal'a göre yaklaşık seksen, yüz sene evvel Dobruca'ya yerleşen Kırım Türklerinin sayısının 100.000 civarında olduğunu, bunların dünyanın her türlü zenginliklerini toprağında taşıyan "Yeşilyurt" dan zengin olarak gelen Kırım Türklerinin diğer halklar kadar yoksul olmadıklarını belirtmektedir. Ülküsal'ın bu makalesi, o dönemi bütün yönleriyle ortaya koyması açısından gerçekten önemlidir. Mesela Ülküsal, bu yazısında Mecidiye civarında o zaman Karasu dedikleri yerde Tulça sancağına bağlı köylerde sıtma hastalığından pek çok kişinin öldüğünü belirtmektedir.

1878 yılında imzalanan Berlin Anlaşmasıyla Basarabya'ya karşılık Dobruca Romanya Krallığına verildi. Kırım Türkleri, Dobruca'yı da "Diyar-ı küffâr", "Darü'l-harb" olarak gördü ve buradan da hicret etmek istediler. Onlar, yumuşak ve Müslüman dostu Romanya krallığının samimi sözlerini dikkate almayarak verimli topraklarını ucuza satarak "hak toprak" olarak nitelendirdikleri Anadolu'ya göçtüler.

"Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Fâciası Yahut Tatar Hicretleri "

Ahmet Uzunbaşlı, bu makalesinde Çarlık dönemindeki Kırım'ın durumunu ele almaktadır.

1 Kanun-u Evvel 1934,

Kırımlı Cafer Seyyid Ahmed, Japonya ve Londra Konferansı; Aslanoğlu 1917 Kurultayı; IV. Muhammed Giray Han 3, Dr. Abdullah Zihni; Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Fâciası 12, Ahmet Uzunbaşlı; Köylerde Neler Gördük 3, Müstecib Hacı Fazıl; Kiev Konuşması, Necib Hacı Fazıl; Topçubaşı Ali Merdan Bey, Mirza Bâlâ; Muharebe Çok Yakınlaştı, Tekin; Haberler.

1 Mart 1935,

Hacı Fazıl Ülküsal, Niçin Okumalıyız?; Yakub Muhammed Efendi, Kahâl (Yahudi Teşkilatı); Tekin, Hindistan Muhtâriyeti.

1 Mayıs 1935,

Müslim Yusuf, Yusuf Akçura'nın Mübarek Ruhuna, Millî ve Dinî Hamiyet; Edip Muhammed Ali, Kadınlarımızın Tahsil ve Mevkîleri; Z. A., Kana Kan, Cana Can Olsun. Şimdi bu şiiri örnek olması için burada sunmak istiyoruz:

Kana Kan Cana Can Olsun

Yıllardan beri devam edegelen âh bu nisyan,
Nisyanın sonu yok mu, bize de bir akgün doğsun?
Kalbiniz taş mı balalar, etmiyorsunuz tuğyan?
Gönül istemez mi ki, Kırım'da bir şâdlık olsun?
Ey Kırım ataları, anaları, balaları,
Ben de sizlerdenim, sizlerden hiç gayrı değilim
İşte ben yavrunuzun alevlenen duyguları,
Sizin içindir, sizlere ben yabancı değilim,
O değil mi seni bir lahzada yok etmek isteyen?
Ne vatan, ne ırz, ne namus ne de şerefin kaldı.
O değil mi senin cânânını almak isteyen?
Ne canın, ne de cânânın kaldı hepsini aldı.
Kaç asır bağrına bastığın Kırım,
Kapısında köle, esir edip hırpalamakta.
Hiç vermen değer mi Moskofun eline elini?
Kalpler intikam, istiklal edip tutuşmakta.
Artık inancım kalmadı dost olsun, düşman olsun,
Bana "Gel yavrum, bu yoldan sap" diyen anam olsun,
Vallahi ant ettim intikam almaya, istiklal için!
"kana kan, cana can olsun". Z. A.

Müstecib Hacı Fazıl, "Köylerde Neler Gördük?" başlıklı yazıda, bazı köylerdeki göçlerin devam ettiğini belirtmekte ve bundan yakınmaktadır. … "Halkımızın sayıca azaldığı, zenginliklerini kaybettiği, münevversiz ve muallimsiz kaldığı köylerde "göç hastalığı" vardır. Evvelden büyük iken göç sebebiyle küçülen köylerde "verem mikrobu gibi yerleşen bu göç mikrobu halkın ruhunu hâlâ kemirip sefalete düşürüp duruyor. Bunların pek çoğundan niçin göçtüklerini sorduğumuzda aldığımız cevaplar pek manasız ve mantıksızdır. Mesela: Burası Hıristiyan memleketidir. Hıristiyanlar, Müslümanlara ne zaman olsa zulüm ederler. Bulgarya'daki Müslümanlara yapılan işkenceler bir gün buradakilere de yapılacaktır…" Müstecib Hacı Fazıl, bu endişelerin yersiz olduğunu belirtmektedir.

Emel Dergisi, o dönemin eğitim sorunlarına da değinmektedir. Örneğin Müstecib Hacı Fazıl, 1935 1 Mart, sayı 3'deki "Niçin Okumalıyız?" başlıklı

yazısında bu konuyu ele almaktadır: "Büyük muharebeden sonra gelen yarışlık devrinde her millette görülmemiş tarzda bir okuma hevesi ve hızı başladı. Mekteplerin cinsleri ve sayıları artırıldıkça artırıldı. Birkaç yıl içinde yüksek tahsil bitiren meslek sahipleri, muallim ve memurlar o kadar çoğaldı ki işsiz amele kadar işsiz münevver de türedi. Bu yüzden her işte rekabet ve az kazanç baş gösterdi. Fabrikalarda çalışan ameleleri, tarlalara, köylere yerleştirebiliyorlar. Fakat münevver işsizleri ne yapsınlar? Bunları nerelerde çalıştırsınlar?....Bugün Dobruca'da yaşayan yüz altmış bin (160.000) kadar Türk'ün (Tatar-Türk ayrımı yapılmıyor) 5-6 doktoruyla, 7-8 avukatından, 8-10 zabitinden başka ne bir mühendisi, eczacısı ve kimyageri ne de iktisat vesair yüksek ilimler ve meslekler mütehassısı yoktur. Üniversite ve yüksek mektep profesörleriz değil, hakiki manasıyla orta ve lise muallimlerimiz bile yoktur. Kızlarımızdan lise tahsili bitirerek bu yıl üniversiteye yazılan bir tek kızımız vardır. Aramızda yüksek memurluklara çıkan kimse de yoktur. Bu neticeyi nüfusumuza nispet eder ve birlikte yaşadığımız diğer milletlerin vaziyetiyle karşılaştırırsak daha ne kadar ve ne kadar okumuş adamlara ihtiyacımız olduğunu anlarız…." Yazar o döneme sosyolojik ve eğitim açısından bakmakta ve gerçekten çok güzel tespitlerde bulunmaktadır.

Kaynakça

Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937.
C. Constantin Giurescu, *Formarea Popurului Roman*, Craiova 1971.
Emel Mecmuası, Bazargic Romania 1931, sayı:44-45, s. 501.
Hakan Kırımlı, *Kırım Yolunda Bir Ömür, Hatıralar*, Ankara 1999.
Kemal Karpat, "Dobruca", *DİA*., İstanbul 1994, IX, 483.
Mithat Sertoğlu, "Türkler ve Bizans", Tarih Mecmuası, İstanbul 1976, nr. 6, s. 26-33.
Mihail Guboğlu, "Romen Ulusunun Eski Türk Kavimleri İle İlişkileri Hakkında", *VIII. Türk Tarih Kongresi 11-15 Ekim 1976*, Ankara 1981, II, 762-763.
Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara 1992.
Ramazan Şeşen, *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı İbn Fazlan Seyahatnamesi,* İstanbul 1975.
Süreyya Baydargil, "Avar Türkleri İstanbul Önünde", *aynı mecmua*, s. 34-38.

Ahmet Mithat Efendi'nin "Arnavutlar-Solyotlar" Adlı Romanında Arnavutlar ve Arnavutluk

Beste Semiha BAHÇECİ
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
İstanbul/Türkiye
beste_bahceci@hotmail.com

ÖZET

Ahmet Mithat Efendi, eserlerini sadece tek bir coğrafya ya da tek bir millet ile sınırlı tutmaz. O, geniş Osmanlı coğrafyasında her kesimden ve her milletten insanı ele alarak onların yaşam tarzlarını, kültürlerini, gelenek ve göreneklerini okuyucusunun gözleri önüne serer. Mithat Efendi, "Arnavutlar-Solyotlar" adlı romanında da Müslüman Arnavutlar ile Hıristiyan Solyotları kaleme alır. Farklı koşullarda yaşayan ve farklı dinlere mensup bu iki halkın birbirleriyle olan savaşları; bu savaşlardaki kahramanlıkları Ahmet Mithat için kayda değer özelliklerdendir. Romanda, Tepedelenli Ali Paşa'nın kendi siyasi erki uğruna hem Arnavutları hem de Solyotları ne şekilde hâkimiyeti altına almaya çalıştığı anlatılır. Olaylar, yazarın tarihi bilgi birikimiyle de başarılı bir üslupla dile getirilir.

Çalışmada, romanda bahsedilen Arnavutlar ile Arnavutluk'un o dönemdeki tarihi ve siyasi durumu ele alınacaktır. Bu bağlamda Arnavut ve Solyot halkının yaşayışları, kültürleri, savaşlardaki başarıları ile gelenek ve görenekleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Solyotlar, Arnavutlar, Arnavutluk.

ABSTRACT

Albania and Albanians in Ahmet Mithat Efendi's Novel "Albanians and Soliots"

Ahmet Mithat Efendi does not limit his works to just one geography or one nationality. He handles people from all regions and all nationalities in large Ottoman geography and shows their lifestyles, cultures, customs and traditions to the reader. In his novel "Albanians-Soliots", Mithat Efendi, narrates Muslim Albanians and Christian Soliots. The wars of these two societies', who live in different conditions and have different religions, with each other and their heroism in these wars are valuable features for Ahmet Mithat. In the novel, how Tepedelenli Ali Pasha struggles to dominate Albanians and Soliots for his political power is narrated. Events are put into words in a successful style with the writer's historical knowledge.

In this study, historical and political situation of Albania and Albanians in the period mentioned in the novel will be discussed. In this regard, Albanian and Soliot societies' lifestyles, cultures, successes at the wars, customs and traditions will be focused on.

Key Words: Ahmet Mithat Efendi, Soliots, Albanians, Albania.

Giriş

Avrupanın geçit yolları üzerinde stratejik konumuyla tarih boyunca işgallere uğrayan Arnavutluk[1] halkı, M.Ö. 627-600 yıllarında Tuna ve Sova nehirleriyle Venedik arasında yaşayan İlliryalıların soyundan gelir.[2] Latince kaynaklarda Aerbanenses ya da Albanenses, Slav kaynaklarda ise Albanoi ya da Arbanasi olarak geçen bu milletin Türkçedeki ismi Arnavuttur.[3] "İlliryalıların toprakları tarih içinde sırasıyla Alanlar, Vzigotlar, Hunlar, Avarlar, Slavlar, Bulgarlar ve Bizanslılar tarafından işgal edilmiştir. XIII. yüzyılda ise bölgeye Sırplar hakim olmuştur."[4] 14. yüzyılın ortalarından itibaren Türklerin Arnavutluk'a akınlar düzenlediği görülür.[5] Yaklaşık 500 yıl Osmanlı'nın egemenliğinde kalır, "1466 yılına kadar Arnavutluk Osmanlı idare sisteminde Arnavid ili adı altında bir sancak olarak görülür."[6] Fatih Sultan Mehmet zamanında İlbasan Kalesi inşa edilir ve burası bir sancak haline getirilir. Daha sonra Avlonya, Ohri, İşkodra Sancağı kurulur ve buralara Konya'dan getirilen halk ile iskân çalışması yürütülür.[7] 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rusların tahriklerine karşı Arnavutlar yine de Osmanlıya sadık kalırlar. 1912'de Berat Bey'i İsmail Kemal'in öncülüğündeki Arnavutlar, Avlonya'da bağımsızlıklarını ilan ederler. 1913'te toplanan Londra Konferansı ile de Arnavutluk, bağımsız bir devlet olarak kabul edilir.[8] Yüzyıllar boyunca Osmanlı egemenliğinde yaşayan Arnavut halkı, gerek 1789 Fransız Devrimi'nin getirdiği özgürlük, insan hakları ve milliyetçilik gibi kavramların etkisiyle; gerek de Batılı devletlerin asırlarca Haçlı siyasetinin bir neticesi olarak Balkanları isyana teşvik etmesi ile Arnavutluk, bağımsız bir devlet halini alır.[9]

Arnavutluk'un Doğu ile Batı arasında bir köprü niteliği taşıması, ülkenin hayli önemli bir konuma gelmesine neden olur. Arnavut kültürü, hem Doğu hem de Batı ile kültürel etkileşim içerisinde olmuştur.[10] Çok farklı siyasi otoritelere evsahipliği yapan ve yüzyıllar boyunca farklı milletlerin işgaline uğrayan

---

[1] Komisyon, **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık A.Ş. C. 2, İstanbul, 1992, s. 323.

[2] Oktay Göktaş, **Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk**, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995, s. I.

[3] Metin İzeti, "Arnavutlar ve Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I-Bildiriler ve Müzakereler**, SDÜ, İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005, s. 518.

[4] Eyüp Coşkun-Ferhat Ensar, Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde Arnavutluk-I", **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 16, 2000.

[5] Metin İzeti, **a.g.e.** s. 519.

[6] Mustafa Bilge, "Arnavutluk", **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, 1995, s. 386.

[7] Mustafa Bilge, **a.g.e.** s. 386.

[8] Metin İzeti, "Arnavutlar ve Bektaşilik", **a.g.e.** s. 519.

[9] Hatice Bayraktar, "Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilmesi: Savaşlar, İsyanlar ve Göçler", **Balıkesir Üniversitesi, F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni**, 2007/1, s. 72.

[10] Matilda Likaj, "Kültür Kavrami, Bazi Tanimlar ve Tartışmalar: Arnavut ve Türk Kültürlerinin Karşılaştırmalı Sosyolojik İncelemesi", **Uluslararası Balkan Sempozyumu-Balkanlarda Dostluk ve İşbirliği**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Isparta, 2012, s. 402-403.

Arnavutluk, ister istemez her millet ve toplumdan kültürel anlamda etkilenir. Bu etkileşim daha çok Batı ile olsa da, Doğu'dan olan kültür etkileşimi de göz ardı edilemez.

Şemseddin Sami'nin Kâmûsü'l-A'lâm'da dediği gibi Arnavutlar, "zeki ve kabiliyetli olduklarından hem Osmanlıda hem de diğer devletlerde yaşayan Arnavutlar arasından büyük alim, şair ve devlet adamları çıkmıştır."[11] Osmanlı'da Gedik Ahmet Paşa, Pargalı İbrahim Paşa, Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşa, Alemdar Mustafa Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi otuz iki devlet adamı ile Şemseddin Sami, Mehmet Akif Ersoy, Namık Kemal gibi edebiyat ve fikir adamları yetiştiren Arnavutluk ile Osmanlı yüzyıllar boyunca yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Unutulmamalıdır ki Osmanlı'nın devletten imparatorluğa yükselişinde bünyesinde barındırdığı birçok unsurdan aldığı gücün yanında Arnavutluk'un da büyük yararlılıklar sağlayan devlet ve bürokrat adamlarının varlığıdır.[12]

Devrinin önemli yazarlarından ve fikir adamlarından biri olan Ahmet Mithat Efendi, Türkler ile Arnavutların bu yakınlığını tarafsız bir şekilde gözlemlemiş, tarihi bilgi birikimiyle de "*Arnavutlar-Solyotlar*" adlı romanını kalem almıştır. Bu çalışma; *Arnavutlar ve Arnavutluk, Tepedelenli Ali Paşa, Solyotlar* başlıkları altında incelenecektir.

1. Arnavutluk ve Arnavutlar:

Fransız İhtilali'nin tüm dünyaya yaydığı özgürlük, eşitlik, insan hakları, milliyetçilik gibi düşünceler, kuşkusuz tüm Avrupa'yı olduğu gibi Arnavutluk'u da etkisi altına alır. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Balkanlarda başlayan hareketlilik Arnavutluk'u da etkiler. "Balkan Müslümanları arasında en büyük nüfusa sahip olan Arnavutları, Osmanlı Devlet idaresinden ayırmak, Balkanlarda çıkarları bulunan başta Avusturya, Avrupalı devletler ve Rusya ile komşu olan Sırbistan için son derece mühim bir proje olarak görülmüştür."[13] Bunun en önemli nedeni: "Arnavutluk, Adriyatik denizinin Akdeniz çıkışını kontrol eder ve Balkan Yarımadası'na nüfuz etmede önemli bir rol oynar ve Doğu Akdeniz'i kontrol edebilme imkânı verebilen jeopolitik bir öneme sahiptir."[14] A. Mithat Efendi de romanında bu meseleye özellikle vurgu yapar. Balkanların o dönemde büyük devletlerin ne şekilde oyuncağı olmaya başladığını gözler önüne serer:

> "*Bu kanlı visal, o zamanda vuku bulmuştur ki ondan otuz üç sene mukaddem bir Rusya donanması Bahr-ı Baltık'tan çıkıp Septe Boğazı'ndan*

[11] Şemseddin Sâmi, **Kâmûsü'l-A'lâm**, Mihrân Matbaası, C. 5, İstanbul, 1314.

[12] Kemalettin Kuzucu, "Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasi Durumu (1860-1908)", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/2, (Kış 2012), s. 309.

[13] Rahman Ademi, "Bağımsızlığa Giden Yolda Arnavutlar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 26, Bahar 2013, s. 7.

[14] İhsan Burak Birecikli, "Arnavutluk Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, "Prof. Dr. Reşat GENÇ'e ARMAĞAN"**, Özel Sayı-II, C. 29, Temmuz 2009, C. 2, s. 1042.

Akdeniz'e girerek Mora'yı ayaklandırmağa başlamıştı da İstanbul'ca bu hâlden dolayı dûçâr-ı hayret olanlara, Fransız sefiri elinde bir Avrupa haritası bulunarak Rusların hangi denizlerden ne suretle geçerek Mora'ya kadar gelebileceklerini anlatmağa çalıştığı hâlde zihinler bu îzâhât-ı coğrâfiyyeyi pek güçlükle kabul edilebilirlerdi.

Kanlı visalin vukuundan otuz sene mukaddem dediğimiz zaman, Rusların Yunanistan taraflarında bir bakıma ta Büyük Petro ve İmparatoriçe Anna ve İmparatoriçe Elizabet zamanlarından beri ekegelmiş oldukları teşvikat tohumu seneler geçtikçe yeşillenip büyüyerek ilk meyvesini Misitra taraflarında kıpkırmızı kızarıp kemalini bulmuş bir surette iktitaf ettirmişti. Zira Orlof'un karaya çıkardığı sekiz yüz kadar Ruslara, İngiliz ve İtalyan ve Adalı Rumlardan iki bin kadar ücretli veya gönüllü efrat ilâve eyleyerek Mora ve Arnavutluk ahalisinden iğfal edebildiği adamları da bililâve vücuda getirmiş olduğu şark ve garp İspartiyot alaylarından meşhur Pisaro kaptanın kumandasındaki şark İspartiyot alayı, Misitra civarındaki ahâlî-i müslimeyi bu kaleye tıkmıştı da çoluklarıyla çocuklarıyla kaleden çıkıp çekilmelerine ve kaleyi ve silâhlarını teslim etmeğe bâ-imza taahhüt gösterildiği hâlde silâhsız ahali kaleden çıkar çıkmaz üzerlerine hücum edilerek katliam edilmiştir.

Bu katliam, ol katliamdı ki biraz sonra Müslüman Arnavutları dahi Mora'ya hücum ederek on bin neferi Patras'ı aldıkları zaman eli silâh tutabilecek ahali tamamen kılıçtan geçirilmişlerdi."[15]

Eserde, başta Rusya'nın ve diğer büyük Avrupa devletlerinin Balkanların ve dolayısıyla Osmanlı'nın parçalanması adına ektikleri düşmanlık tohumlarının kendisini gösterdiğini görürüz. Ücretli veya gönüllü askerlerin Arnavutluk ve çevresinde kadın çocuk demeden katliam yapmaları bu düşmanlık tohumlarının yeşerdiğinin bir göstergesidir.

A. Mithat, bölgede meydana gelen karışıklıkların, dost olan milletleri birbirine düşman ettiğini vurgular:

"*İmdi bir kere fesada bu suretle ateş verildikten sonra, Mora üzerinde cengâverlik ve yağma-gerlik hususunda biri diğerinden aşağı kalmayan Arnavutlarla Rumlar arasında evvelki hüsn-i muâşeret münasebeti bertaraf olunca, bunlar yekdiğerinin malına, canına o kadar müthiş bir nazar-ı tama' açmışlardır ki "Pokevil" nam müellifin bu vak'aya dair yazdığı tarih hiç de Osmanlılık lehinde değilken "Türkler bile Arnavutların şiddet-i i'tisâfâtını men'e kudret bulamıyorlardı (...).*"[16]

Mora'nın karışıklığı esnasında Arnavutlar ile Rumların birbirlerinin canına ve malına kastetme seviyesine geldiğini görürüz. Asıl dikkat edilecek husus, Pokevil isimli tarih yazarının Arnavutların şiddetine Türklerin bile çare bulamadığını yazmasıdır.

---

[15] Ahmet Midhat Efendi, **Arnavutlar Solyotlar-Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr-Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları**, haz. Nuri Sağlam-M. Fatih Andı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 12-13.

[16] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 14.

Ahmet Mithat Efendi, o dönemde yaşanan olumsuzlukları Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarih'ine de başvurarak anlatmaya devam eder:

"*(...) Arnavutluk denilen yerler bilkülliye fetret içinde bulunurdu. Vakıa büyücek şehirlerinde valiler ve müsellimler vardıysa da o zamanlar ayâlât-ı Osmâniyyenin ağlebindeki valiler ve müsellimler gibi bunlar dahi merkez-i hükûmet-i seniyyeyi hemen tanımaz ashâb-ı hurûcdandılar. Hele her kasabada ve bazı büyücek köylerde birer bey veyahut birer ağa âlâ-yı vâlâ-ı istibdâdla derebeyliği ettiklerinden valilerin, müsellimlerin kuvvetleri dahi bu beylerden, ağalardan her kaçını kendisine tâbi edebilmişse o nispette olurdu. Cennet-mekân Sultan Abdülhamid-i Evvel hazretlerinin evâhir-i saltanatlarıyla cennet-mekân Sultan Mahmud-ı Sânî hazretlerinin evâil-i saltanatları arasındaki seneler ki eyâlât-ı şâhânenin merkez-i saltanat-ı seniyyeye merbutiyetleri lâfzî murâd bir şey olup her taraf ashâb-ı hurûc yedinde kaldığından, Avusturya gibi Rusya gibi a'dâya mukavemet hususunda devletin dahi izhâr-ı acz menzilesine indiği Târîh-i Cevdet'te pek mufassal ve meşhur olarak tasvir edilmiştir.*

İşbu ağaların, beylerin, müsellimlerin, muhafızların ve hatta valilerin derece-i tahakkümlerini şununla muvazene etmelidir ki bunlar kalemrev-i istibdâdları dahilinde bulunan yerlerin âdeta sahipleri olarak etraf ve civarlarında bulunan diğer mütehakkimlerle cenk ederler, sulh ederler, cenkte derece-i galibiyyetlerine göre yağmaya koyulurlar, düşmanlarının mülklerini nez' ve gasbeylerler. Ve bazı yerlerde görüldüğü üzere galebe ve muzafferiyetle girdikleri köyler ve kasabalar ahalisinin ihtiyarlarını katliam ve gençlerini esir diye füruhta kadar varırlardı."[17]

A. Cevdet Paşa, meşhur Tarih'inde Arnavutluk ve çevresinde hükümetin gücünün azaldığını ve buralarda yönetimi elinde bulunduran kişilerin Osmanlı hükümetini tanımadığını yazar. Büyük yerlerde valiler, küçük yerlerde ise bey ve ağalar halka zulmetmektedir. Cevdet Paşa ayrıca, Sultan I. Abdülhamid ve II. Mahmud'un saltanatları arasında, merkezden yönetimin zayıfladığını anlatır.

2. Tepedelenli Ali Paşa:

Osmanlı Devleti'ne hem sayısız faydası dokunan hem de devlete başlattığı isyan yüzünden devletin Rum ayaklanmasını bastıramamasına neden olan Tepedelenli Ali Paşa, 1744 yılında Arnavutluk'un Tepedelen kasabasında dünyaya gelir. Ali Paşanın dedesi Muhtar ve babası Veli de Tepedelen beyidir. Ali Paşanın babası vefat edince annesi ve kız kardeşi ile birlikte düşman elinde esir olurlar. Ahmet Mithat Efendi, Ali Paşa ve aile hakkında şu bilgileri verir:

"*... Hatta nisvandan bile bilfiil derebeyliği etmiş olan vardır ki o da Veli Beyin haremi ve Kaniçe Beyinin kızı Hamko'dur. Bu kadın, kocasının vefatından sonra Tepedelen kasabasında icrâ-yı hükûmet ederken, Kardiki kasabasının Arnavutlarıyla bir münazaa çıkarıp Arnavutların vuku bulan hücumuna Hamko tâbâver-i mukavemet olamadığından bir kızı ve bir oğluyla beraber düşmanları eline esir düşmüş ve kemâl-i hakaretle Kardiki kasabasına götürülmüştür.*

[17] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 17-18.

Bu vak'a 1754 veya 55 sene-i mîlâdiyyesine doğru vukua gelmişti. Hamko'nun Haniçe isminde bir kızı ve Ali isminde bir de oğlu vardı ki ikisi de sırma saçları ve mavi gözleriyle câlib-i enzâr-ı ihtihsâr dilberlerdiler. Ali dediğimiz çocuk ancak on dört, on beş yaşlarında bir şey olarak pederi Veli Beyle büyük pederi Muhtar Bey hep Tepedelen beyi oldukları gibi kendisi dahi Yanya Valisi meşhur ve maruf Tepedelenli Ali Paşa olmağa namzettiyse de validesinin Kardiki Arnavutları esaretine duçar olması üzerine canından emin olamayarak selâmeti semt-i firârda aramış ve sekiz on sene daima firarîlik ve serserilik vadisinde pûyân olmuştur."[18]

Görüldüğü üzere, o dönemde bey vefat edince eşi, hükümet yönetimini eline alır. Fakat düşmanın hücumuna karşı cevap veremeyen Hamko, iki çocuğuyla beraber esir düşer. Ali Paşa, henüz on dört on beş yaşlarında olmasına rağmen esarete boyun eğmez. Sürekli firar yollarını düşünmüş, bunun için de işi serseriliğe kadar vardırmıştır.

Mithat Efendi, o dönemdeki Arnavutluk'ta eşkıyaların türediğini ve bu eşkıyaların ya ağaların, beylerin, paşaların ücretli askerleri ya da silah kuvvetiyle hırsızlığa başvurduklarını söyler:

"*O zamanlar Arnavutluk içinde tahakküm zimâmlarının birisi dahi "kalfet" denilen eşkiya elindeydi. Silâhı kuvvetiyle taayyüşü, çiftçilik ve çobanlıktan taayyüşten kolay ve bahusus memleketin sarplığı cihetiyle bu sanatları herşeyden güç bulan Arnavutlar ya beylerin, ağaların, paşaların ücretle askerliği hizmetini veyahut silâh kuvvetiyle hırsızlığı tercihte bulunurlardı. Ali'nin dahi serseriliği esnasında bu kalfetlerle münasebet peyda eylediği ve o münasebetle inip binmeğe, vurup kırmağa, çevikliğe çabukluğa alıştığı mervidir.*"[19]

Ali Paşa da bu eşkıyalarla münasebette bulunduğu için onun da vurup kırmayı adet edindiği, çevikliğe alıştığı anlaşılır.

Ali Paşa'nın bir anda hayli malvarlığı edinmesi ve zengin olması tarih içinde oldukça tartışılmıştır. Ali Paşa ve ailesi Yunanistan ve Arnavutluk'ta etkili olmuştur. Aile burayı idare ederken oldukça zengin bir hale gelir. "Bu mal varlığını nasıl edindiği sorusuna verilecek cevap ise çeşitlidir. Mal varlığını edinme yolları arasında, güç kullanma, zorla istimlâk etme, satın alma, rüşvet gibi usulleri sayabiliriz."[20] Fakat Ahmet Mithat Efendi'ye göre Ali Paşa daha farklı bir yolla zenginliğe ulaşır:

"*Bir gün bir viranede otururken her nasıl bir işkil üzerineyse o viraneyi kazmağa başlar, virane derunundan zengin bir define zuhur eder. Ali bunu görünce, talih denilen şeyin kendisine vech-i handân gösterdiğini hükmederek koşar validesini bulur. Validesi zaten pek müdebbir bir kadın olduğundan ve o zamana kadar Ali dahi yirmi beş yaşına varıp nice meşakk ve mezahim içinde pişmiş bulunduğundan ana oğul bilmüzakere kalfetlerden yavaş yavaş adam celbine başlarlar. Fırkayı büyüttükçe*

[18] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 18.
[19] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 19.
[20] Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi–Bulgular", **OTAM**, S. 18, 2005, s. 333.

büyültürler. Tepedelen kasabasındaki eski bendegân ve taraftarânla muhabereye girişirler. Nihayet az zaman içinde Hamko'nun oğlu iki bin kadar cüretli efrada serdar olunca, Tepedelen kasabasına bilhücum düşmanlarını kahr ve kam' ederek peder ve büyük pederinin makamını tekrar ele geçirir."[21]

Ali Paşa ve annesi, o civarda bulunan eşkıyadan adam toplamaya başlar. Tepedelen kasabasından da birçok adam toplayarak iki bin kadar askerle doğduğu kasabaya saldırarak Tepedelen'i düşmandan temizler. Böylece dedesi ve babasının makamını tekrar ele alır.

Ali Paşa bu olaylarla da yetinmez. Gayet zeki bir kişi olduğundan siyasi geleceğini iyi düşünerek Delvino sancak beyi Selim beyin kızı ile evlenir.

"*Bu zatın cemali gibi zekâsı dahi mertebe-i gayede olup hele talâkat ve uzûbet-i beyânı emsalsiz olduğundan az zaman içinde çoğalttığı şöhreti sayesinde Delvino sancak beyi Selim beyin kızını da bittezevvüç o taraflar beyleri meyanında serfiraz olursa da Kardiki Ağasıyla sair düşmanı bulunan beyler bir aralık cem-i kuvvetle Ali'nin üzerine yürüyüp maiyetindeki efradı ekseriyetle katl ve bakiyesini perişan ederler. Fakat böyle bir sadmeyle Ali'nin yılması mümkün olur mu? Derhâl cem-i kuvvetle düşmanlarının ittifakını bozacak her türlü vesâit-i hud'akârâneye bilmüsâraa fakat bunlarla intikam kavgasında devam edecek olsa sair tertibatından geri kalacağını düşünür ve birer taraf-ı takrîbini bulup onlarla barıştıktan sonra teşkil eylediği fırkalarla Yanya ve Makedonya ve Tesalya taraflarına akınlar etmeğe başlar.*

Hamko'nun oğlu bu akınlar esnasında iki defa yakayı ele verirse de zekâvet ve cüreti sayesinde yine kurulup nihayetsiz yağmalarla servetini arttırdıkça arttırır. Lâkin o zamana kadar devletle hiçbir sıfat-ı resmiyyesi bulunmadığından ve o sırada kayınpederi Selim Beyin ahval ve etvârı İstanbul'u na-hoşnûd eylediğinden İstanbul'la bilmuhabere istihsal eylediği ferman üzerine bir yolunu bulup kayınpederini kendi bendegânı muvacehesinde öldürür ki bendegân efendilerinin intikamını filhâl Ali'den almağa davranırlarsa da Ali fermanı çıkarıp tehditkârâne bir tavırla "Ben onu padişah emriyle öldürdüm! İşte ol asinin fermanı!" deyince herkes emr-i pâdişâhîye itaaten boyunlarını büker."[22]

Ali Paşanın bir anda bu kadar güç elde etmesi çevre beylerini rahatsız eder. Bu beyler ve paşanın düşmanları birlik olarak paşanın askerlerini katlederler. Fakat Paşa, gayet akıllı davranarak onların üzerine yürür; onlarla savaşarak bir şey elde edemeyeceğini bildiği için onlarla barışır. Yönünü bu kez Yanya, Makedonya ve Tesalya'ya çevirir. Paşa, İstanbul ile herhangi bir resmi iletişime geçmez. Onun hâkimiyeti bir nevi kendincedir. Fakat kayınpederi Selim Beyin bazı hareketleri İstanbul'u hoşnut etmediğinden Paşa harekete geçerek kayınpederini öldürür. İntikam almak isteyenlere de padişahtan ferman geldiğini haber verir ve cinayetini meşru bir zemine oturtur.

---

[21] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 19.
[22] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 19-20.

Paşanın Selim Beyi bertaraf etmesi, İstanbul tarafından memnuniyetle karşılanır ve Paşaya Rumeli vali kaymakamı rütbesi verilir. Osmanlı tarafından bölgedeki eşkıyayı cezalandırması istenir. Paşa bu görevinde de muvaffak olur.[23] Böylelikle de Paşa, artık resmen Osmanlı için çalışmaya başlar:

> "*İşte bu hizmeti üzerine Tepedelenli Ali Paşa Rumeli vali kaymakamı olarak sıfat-ı resmiyyeyi ihraz eylemiştir. Vakıa ikbalin bu derecesi kendisini mutmain etmemişse de servetini şöhretini arttırmak hususunda pek çok faydası olmuştur. Hatta 1787 senesinde, Avusturya ve Rusya'nın devlet-i aliyye ile muharebesi esnasında sadrazam Yusuf Paşa'nın maiyetine tayin olunduğu zaman, en şecî ve kapısı halkı en kalabalık bir zat olmak üzere intihap olunup filhakika görülen hidemât-ı meşkûresine mükâfaten Tırhala valiliği turuk ve derbendât muhafızlığı uhde-i iktidârına havale buyurulmuştur.*
>
> *Ali Paşanın her şeyden ziyade işine yarayan sıfat, derbendât muhafızlığı olmuştur. Zira bu vesileyle maiyetinde üç binden dört bine kadar müsellâh efrat bulundurdu ki cümlesi Arnavutlardan intihap olunurdu. Fakat Ali Paşa bu kuvvetle yalnız eşkiyayı tehdit etmezdi. Her tarafa itâle-i dest-i tama'la hediye, cerime velhâsıl her ne namla olursa olsun cem-i mâla çalışırdı. İşi bir dereceye vardırdı ki kuvvet ve satveti İstanbul'un nazar-ı iştibâhını davet eylediği hâlde kendisi İstanbul'ca dahi el tutarak Yanya valiliğini istihsale çalışmağa başlamıştı.*"[24]

Paşa, Rumeli vali kaymakamlığı ile de yetinmez ve kısa zamanda Tırhala valiliği yolu ve derbendât muhafızlığı görevini de elde eder. Bu görevlerle Paşa, makamını hayli kuvvetlendirir ve İstanbul tarafından da güven tazeler. Fakat bu görevleriyle hayli kuvvetlenen Paşa, İstanbul'un dikkatini çekmeye başlar. Ona göre bu görevler de kendisine az gelir ve gözünü Yanya valiliğine diker.

Paşa, çeşitli görevler edinmesiyle birlikte sadece çevredeki eşkıya ile değil birbirlerine savaş açan Arnavut beylerini de dize getirir:

> "*Bir aralık Arnavut beyleri birbirleriyle bir kanlı mücadeleye başladıklarından Ali Paşa bunların ıslahı için cem-i kuvvetle üzerlerine yürüdü. Vakıa beyler derhâl nifakı vifâka bittebdîl Ali'ye mukavemete kalkıştılarsa da muvaffak olamadılar. Ali Paşa hemen cümlesini vurup kırıp ol taraf ahvalini hakikaten ıslah eyledi. Hatta beyler, Yanya kalesine içtima ve iltica eyledikleri hâlde Ali Paşa kale pişgâhına ordusunu kurup Yanya valiliği kendisine tevcih olunursa badema Arnavutluk'ta bu misillü hadisatın asla vukua gelmeyeceğini İstanbul'a Babıâli'ye arz eyledi.*
>
> *Vakıa Babıâli bu mebuslara iltifat etmeyip Ali Paşaya yazılan fermanda maiyetindeki fazla askeri dağıtmakla beraber asıl kendi mahall-i me'mûriyyetine çekilmesi emrolunduysa da Ali Paşa havâss-ı bendegânıyla bu fermanı değiştirip Yanya valiliğinin kendisine tevcih olunduğu ve bütün beylerin derhâl kendisine itaat eylemeleri lâzım geleceği hakkında tesnî eylediği fermanla kale kapısına vardı. Beyleri celp ederek fermanı*

[23] Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Derbentler Başbuğluğu", **GAMER**, I, 1, 2012, s. 158.
[24] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 20.

okuttukta hiçbirisinin diyeceği kalmamakla, kapılar açılıp debdebeli bir alayla Yanya Kalesi'ne girdi ki güya filhakika taraf-ı devletten nasbolunmuş bir vali gibi beylerin kabahatlerini affederek her birini hediyeler, ihsanlarla taltif eyledi.

Bu vak'a 1788 sene-i mîlâdiyyesinde serzede-i sâha-i vuku olmuştur ki Ali Paşanın derhâl İstanbul'a gönderdiği yeni mebuslar vuku-ı hâli Babıâli'ye arz eylediklerinde devletin gayet müthiş bir buhran içinde bulunması hasebiyle Babıâli bir de Arnavutluk'a ordu göndermeğe mecbur olmamak için Ali Paşanın Yanya valiliğini tasdik eylemek cihetini tercihte bulundu."[25]

Paşa, eğer kendisine Yanya valiliği görevi verilirse Arnavutluk'ta beylerin olay çıkarma gibi durumlarının artık son bulacağını İstanbul'a, Babıâali'ye beyan eder. Fakat İstanbul, Paşanın derhal emrinde bulunan fazla askeri dağıtmasını ve görevi başına dönmesini bir fermanla emreder. Paşa ise hile ile bu fermanı değiştirerek Yanya valiliğinin kendisine verildiğini, bütün beylerin ona itaat etmelerini yazdığı sahte fermanla duyurur. Bu sahte fermanı da etrafındakilere okutarak bir vali gibi affettiği beylere hediyeler sunar. Ali Paşa durumu kendi mebuslarıyla Babıâli'ye bildirir. Fakat İstanbul o sıralar Rusya ile savaş halinde olduğu için bir de Arnavutluk ile uğraşmayı istemez. Sadece Paşanın valiliğini onaylamakla yetinir.

Paşanın valiliği esnasında Balkanlar'da bulunan çeşitli beyler huzursuzluk çıkarmaya başlar. Bu beylerden ikisi Kara Mustafa (Mahmut) Paşa ve İbrahim Paşadır. Önceleri İstanbul tarafından pek önemsenemeyen Kara Mahmut Paşa iyiden iyiye isyan edince 1793'lü yıllarda Ali Paşaya Mahmut Paşa üzerine açılan sefere katılması istenir[26]. Ali Paşanın en güçlü rakibi İbrahim Paşa ise Ali Paşa tarafından ortadan kaldırılır[27]:

"*Fakat bu valiliğe "valilik" denilmek kâfi midir? Eski intikamlarını almak için meselâ Çornovo kasabası üzerine yürüyüp ahalisinin bir miktarını katliam ve diğer miktarını esir diye füruht eyledikten sonra kasabayı esasından kal' ve kam' etmek gibi şeyleri valiliğin evâilinde görülmüş hâlâttandır. Yoksa Ali Paşa bir yandan Berat Valisi İbrahim Paşa ve diğer taraftan İşkodra Valisi Kara Mustafa Paşa gibi mütecavirlerinin serkeşliklerini Babıâli'ye arzederek tedipleri için müsaade talep eyler ve o zamanlar Edirne Vak'ası ve Vidin'de Pasbanoğlu'nun zuhuru gibi müthiş zamanlar olarak Babıâli'nin müsaadeyi diriğ edememesi üzerine zikrolunan vilâyât ve evliye-i mütecâvireye saldırıp kendi hudûd-ı vilâyetini tevsi ile beraber merkez edindiği Yanya şehrinde bir hükûmet-i muntazama ve müstakille teşkiline çalışırdı. Dâhil-i dâire-i idâresi bulunan yerlerde ne kadar eşkiya bulunmak mutasavverse kendisine asker ettiği cihetle şekavet mahvolmuş,*

[25] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 20-21.

[26] Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "19.Yüzyıl Başlarında Arnavutluk'da İktidar Mücadelesi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 23, S 36, 2004, s. 105.

[27] Hamiyet Sezer Feyzioğlu, **a.g.e.** s. 116.

yollar tanzim edilmiş, ziraat ve ticarete revaç verilmiş ve Yanya Kalesi tahkim olunarak şehir büyümüş olduğu gibi Ali Paşa Hristiyan ahaliyi dahi kendisine bent için Solyotlar gibi bunların serkeşlerini ezmeğe ve mutilerini meclis-i istişâresine kabul etmeğe kadar varmıştı."[28]

Paşanın vali olması onun bazı intikamlarını almaya da yarar. Çornova kasabasına yürüyerek büyük bir katliam gerçekleştirir. Berat Valisi İbrahim Paşa ve İşkodra Valisi Kara Mustafa Paşanın olumsuz davranışlarını İstanbul'a bildirir. Fakat İstanbul'un başında o zamanlar Edirne Vakası ve Vidin'de Pasbanoğlu İsyanı olduğundan Paşaya cevap gelmez. Paşa ise kendi işini kendisi görerek hem paşaları çeşitli yöntemlerle yola getirir hem de Yanya şehrinin dirlik ve düzenliğini sağlar. Bunun yanında Yanya'yı büyük bir şehir haline getirmiş, ticaret ve ziraatı geliştirmiştir. Hıristiyan halkı da kendisine itaat etmeye zorlamaya başlar.

Paşa, bir yandan iç işleriyle uğraşırken bir yandan da ummadığı bir anda dış politikaya da başarılı bir el atar. Önceleri Napolyon ile sahte bir dostluk kurarak Niviçe ve Vasili mevkilerini işgal eder, daha sonra ise Fransa'nın kuvvetlerine saldırarak onları dize getirir:

"*Hele 1797 senesinde Kampo Formiyo Muahedesi mucibince Avusturya ve Fransa Venedik Cumhuriyetini ilga ederek cezâyir-i Yunânniyye ile Dalmaçya tarafları Fransa eline geçtiği zaman Fransızlar Ali Paşayla hemhudut olarak Hamkooğlu için bir de münâsebet-i diplomatikiyye yolu açılmıştı. O zaman İtalya ordularının başkumandanı bulunan General Bonaparte liva rütbesinde Roza namında bir yaverini Ali Paşayı Fransa politikasına celp için Yanya'ya gönderdikte Ali Paşa bu yaveri iltifata, tazime, terkime, hediyeye boğarak Napolyon'a bir de ubûdiyetnâme takdimiyle nazar-ı emniyyetini kazandıktan sonra, Napolyon'dan istihsal eylediği müsaade üzerine tedarik eylediği gemileri, Korfa Kanalı'na bilidhâl 1798 senesinde Korfa ceziresi karşısında bulunan ve o zamana kadar henüz kendi hükûmeti dahiline girmemiş olan Niviçe ve Vasili vesair mevakii vehleten istilâ eyledi ki Napolyon'un bu baptaki istiğrabını def için dahi "Ben sizin müttefikiniz ve hatta en sadık bendeniz oldum. Mücerret sizinle daha yakından münasebet peydası için buraya geldim" diye arz-ı te'mînâta başladı. Koca Bonaparte, Ali Paşaya aldanmış olduğunu gördüyse de görmemezliğe gelerek bu teminata inanmış gibi göründü.*

İstanbul Ali Paşanın her hamle-i istilâkârânesi üzerine nazar-ı dehşetini açıyorduysa da Ali Paşa İstanbul'u dahi temin için zîr-i idâresine giren yerlerin vergisi namıyla Dersaadet'e akçeler göndererek arz-ı te'mînât-ı ubûdiyyekârâneden geri durmuyordu. Hatta Vidin'de Pasbanoğlu üzerine kırk vezir gönderildiği zaman Ali Paşanın hizmetinden istifadeden ziyade sadakatini tecrübe için Vidin'e azimeti emrolundukta oğlu Muhtar Paşayı kaymakam bırakıp bu hizmeti de ifaya gitmiş ve Napolyon'un Mısır'a tasallutu üzerine Fransa'ya ilân-ı harp olunacağını hissetmesini müteakip kendisinin Yanya'da bulunmamasını lüzum

[28] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 21-22.

göstererek yine oraya avdet etmiştir ki İstanbul'u hüsn-i idâre için mumaileyhin şu politikası hakikaten pek mahirânedir.

Hamkooğlu Ali Paşa'nın mahâret-i siyâsiyyesi ne kadar faik olduğunu şununla muvazene etmeli ki Yanya'ya geldiği zaman sûret-i zâhirede Fransızlarla müttefik görünerek yaver Roza'yı davetle Preveze ve Korfa vesair mevâkide bulunan Fransız kuvve-i askeriyyesi hakkında istediği kadar malûmat aldıktan sonra bade't-taam merkumu "Arnavutluk'u ifsada gelmiş bir casus" diye murdar bir mahzene atıp vehleten Butirnito ve Preveze üzerine hücum etmiş ve Preveze'deki Fransızlara güzel bir kılıç attıktan sonra kumandanları bulunan General Last'ı dahi esir almıştı. Bu hizmeti Dersaadet'çe takdir olunduğundan taraf-ı şâhâneden kendisine bir murassa kılıç ve samur kaplı bir kaftan ihsanıyla taltif olunmuş ve Ali Paşaysa Arte Gölü sevahilindeki memâlikin kâffesini Fransızlar elinden nez' suretiyle bu iltifât-ı şâhâneye teşekkür eylemiştir."[29]

Paşanın hiçbir şekilde İstanbul'dan izin istemeyerek hareket etmesi İstanbul'un hayretine neden olur. Fakat Paşanın dış politikada gösterdiği başarılı siyaset İstanbul tarafından takdirle karşılanır. Hatta padişah tarafından hediyelere layık görülür.

3. Solyotlar:

Arnavutluk'un güneyinde yaşayan Solyotlar, sarp dağlar ve dar boğazlarda yaşamlarını sürdürürler. Ahmet Mithat, Solyotların yaşadığı coğrafya hakkında bilgi verir:

"*..."Soli" dediğimiz nahiye, Yanya'nın kırk beş kilometre kadar cenûb-ı garbiyyesinde, Yunan denizi sahilinde altı ve nefs-i Parga'ya yedi saat mesafede cibâl-i menîden ibaret bir nahiyedir. Ama ne kadar menî? Yalçın kayaları duvarlara ve dar boğazları kapılara teşbih edebilirsek ezmine-i mutavassıtada Avrupa sinyörlerinin yaptırdıkları metin ve menî hisarlarda bir duvardan aşılarak veyahut bir kapıdan girilerek derûn-ı hisâra vusul yolunu buldum derken insanın karşısına diğer bir kapı ve başka bir duvar çıktığı gibi Soli dağlarında dahi sa'bü'l-mürûr bir geçit geçildikten sonra insanın karşısına diğer bir geçit daha çıkar ki evvelkinden ziyade sarp ve sa'bdır.*

Metin kalelerin derin hendeklerine su doldurulduğu gibi bu nahiyeyi de haricen Zagora isminde bir nehir ihata ederek o kal'a-i tabîiyyenin dış hendeği makamına kaim olur.

Arnavutluk esrafı esnasında bazı Arnavut familyaları buraya tahassun ederek bir aralık bunlar yine Arnavut rüesasından üzerlerine taarruz eden Soli namında birisini burada vuku bulan bir muharebede katleyledikleri cihetle namı nahiyeye alem olmuş kalmış."[30]

Soli nahiyesi adını, bir savaşta katledilen "Soli" isminde birisinden alır. Nahiye Yanya, Parga ve Yunan denizine komşudur.

---

[29] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 22-23.
[30] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 29-30.

Yazar, Solyotların yaşadığı coğrafyadan etkilenerek ne tür zirai ve ticari faaliyetlerde bulundukları üzerinde de durur:

"*... Soli nahiyesi ziraate salih bir yer olmadığından muhtaç olduğu zahirenin kısm-ı a'zamı hariçten ithal olunur. Zahire vürudu için en münasip tarik Parga tariki olup sair taraflardan dahi zahire gelirse de miktarı pek cüz'îdir. Soli nahiyesinde hayvanat dahi az bulunur. En mebzul hayvanat keçi olup bir miktar dahi koyun beslenirse de onların ekser yapağısından istifade ederler.*

Solyotların muhtaç oldukları ithalâta mukabil muktedir olabilecekleri ihracat aba ve şayak ve çul gibi karılarının yapabildikleri mensucattan ibarettir. Biraz da keçi peyniri yapıp Parga ve Preveze'de satarak bedeline zahire ve cephane alırlar." s. 140.

Soli bölgesi ziraata elverişli bir araziye sahip değildir. Muhtaç oldukları hububatı ise çevre köylerden temin ederler. Buna rağmen elde ettikleri hububat yine de azdır. Bu bölgede hayvanların miktarı da fazla değildir. O bölgeye en uygun hayvan ise keçidir. Bununla birlikte az miktarda da koyun bulunur. Bu koyunların da yapağısından faydalanılır. Ayrıca kadınların aba, çul, şayak gibi giyim malzemelerini ürettiğini görürüz. Biraz da keçi peyniri yaparlar ve bu peynir Parga ile Preveze'de satılıp cephane ve hububat satın alınır.

Solyotlar 560 aileden ibarettir. Dört tane köyde yaşayan bu halkın diğer bir kısmı da civardaki altmış iki parça köyde yaşar:

"*(...) bu nahiyenin Solyot denilen ahalisi 560 familyadan ibaretti ki o sarp nahiyenin ta ortasında yani en sarp mahallinde dört köy teşkil eylemişlerdi. Lâkin bu beş yüz altmış familyanın nüfusu nâhiye-i mezkûre etrafında altmış iki pare köye kadar cari olup her cemaatin intisap eylediği birer mebustan mürekkep ihtiyarân meclisi papazların dahi iştirakiyle umûr-ı mülkiyyelerini rüyet eder ve yine kendilerinden zuhur eyleyen kaptanlar, armatoller, protopalikarlar hükûmet-i askeriyyesi idaresinde bulunurlardı.*

Bunların asıl lisanı Arnavut lisanı olup Nasraniyetleri hasebiyle Rum lisanı dahi beyinlerinde taammüm eylemiştir. Bu taammüm yalnız Nasraniyetten dahi iktiza etmeyip Arnavutluk'un Toskalık cihetinde lisân-ı Yunânînin Müslümanlara kadar taammümü meydandadır. Hatta Müslüman Arnavutlar Mevlid-i şerîf ve ilmihâl ve Muhammediye gibi kitâb-ı dîniyyelerini bile Rum harfiyle yazarlar ve Rumcaya tercüme dahi eylemişlerdir."[31]

Solyotların ana dilleri Arnavutça olmasına rağmen Rumcaya da aşinadırlar. Mensup oldukları din ise Hıristiyanlıktır.

Okuma yazma bilmeyen bir toplum olan Solyotların en büyük özelliği silah kullanmadaki maharetleridir:

"*Bundan mukaddem denildiği veçhile Tepedelenli'nin tepesini delercesine galebe ve kahramanlık göstermiş bulunan işbu Solyotların cehaletleri berkemal olup papazları meyanında bile yazı yazanlar nadir ve okumak yalnız papazlara münhasırdı. Kendilerinin en büyük şöhretleri*

[31] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 30.

silahşörlükten ibarettir. Zira o zamanlar gerek Arnavutluk'un ve gerek Yunanistan'ın her tarafındaki ağalar, kaptanlar birbirine taarruzdan hali olmadıkları cihetle nahiyelerinin muhâfaza-i emniyyetleri için cengâverliğe ihtiyaçları derkârdır. Bu adamlar nahiyelerini o kadar hüsn-i muhâfaza etmişlerdir ki iki yüz seneden ekall olmayan bir zamandan beri ne Arnavut ne Osmanlı ne Müslüman ne Rum ayağı bastırmayıp fakat devlet-i aliyyeye itâat-ı kâmile ile haraçlarını vermişler ve her ne zaman bir hizmet-i askeriyyeye davet olunurlarsa icabetten ve sadakatla hüsn-i hizmetten geri durmamışlardır. Bundan maada kâffe-i ahvâlde alelıtlak müstakil olarak hükûmet-i ihtiyârânla idare olunur bir memleket ve millet-i müstakille suretinde yaşamışlardır.

İşleri güçleri silâhlarına hizmetten ve cengâverlik taliminden ibaret bulunan böyle nîm vahşi ahalinin ziraat ve çobanlık işleri vesair hizmet-i şâkkaları ekseriya kadınlara tahmil olunur. Meselâ İşkodra'da hamallık hizmetini kadınlar görerek Arnavutluk'un ekser yerlerinde çobanlık aglebiyetle kadınlara terk olunur. Solyotlardaysa kadınlar bu misillü hidemât-ı şâkkadan maada hidemât-ı harbiyyeye dahi iştirak ederlerdi. Kadınları da erkekleri gibi iri, boylu, adaleli, kuvvetli gayet çevik ve mütehammil şeyler olduklarından ve terbiyeleri dahi hep cengâverlik içinde meydan aldığından mezâhim-i harbiyyede erkeklerden ayrılmayıp silâh dahi istimal ederlerdi. (...)"[32]

Solyotlar, bölgelerini uzun zaman boyunca başka devletin ayağını bastırmazlar. Osmanlı egemenliğine girdikten sonra ise devlete en iyi şekilde itaat etmişlerdir. Soli erkekleri genel olarak savaş konusunda başarılı olduklarından silah talimi ile uğraşırlar. Nahiyenin ziraat ve hayvancılık işlerini ise kadınlar yaparlar. Fakat kadınlar da erkekler gibi iri cüsseli ve kuvvetli oldukları için savaş zamanlarında erkeklerin yanında silah kullanmaktan da geri kalmazlar.

Şemsettin Sami Kâmûsü'l-A'lâm'ında Arnavut kadınları hakkında şu bilgiyi verir: "(…) namuslarına çok düşkün olup namus konusunda küçük bir gevşeklik gösteren kadın yakınları tarafından öldürülür."[33] Ahmet Mithat Efendi, dönemin şartlarına göre Solyot kadınlarının iffetlerine ne derece düşkün olduklarına da vurgu yapar:

"*Hele iffet ve ismet cihetinde Solyot kadınları kaim Yunanistan'ın Lesbus ve Korint nisvanı gibi fuhuşperestâne bir surette olmak şöyle dursun Isparta nisvanı gibi kahramanâne bir suretteydi. Zaten bunların eski Ispartalılar neslinden olduğu dahi mervidir ya! Onlar nazarında erkek denilen şey yalnız kocalarından ibaret bulunup sair erkekleri hâl ve şanlarına göre ya peder veyahut birader addederlerdi. Kendilerine bir koca intihabı hususunda pederlerinin nüfuzu âdeta tesirsiz olup kızlar gönüllerini verecekleri kahramanı intihapta tamamıyla serbest bulunurlardı. Âşık ve âşıka arasında sıdk ve vefa tabiî olduğu derecelerde zarurî bile addolunacağına iştibah etmemelidir. Zira bir Solyot kızı bîvefalığını gördüğü âşığından intikam hususunda bir İspanyol kızından*

[32] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 30-31.
[33] Şemseddin Sâmi, **a.g.e.** 1314.

daha muktedirdir. Şu kadar ki İspanyol kızında yalnız kıskançlık bulunup o saikayla ahz-ı intikama kalkıştığı hâlde Solyot kızı âşıkının başkasına gönül verip vermediğini düşünmeyerek mücerret kendi sadâkat-ı âşıkanesinin intikamı için elini silâha uzatır."[34]

Solyot kadınları o dönemdeki Yunanistan'ın Lesbus ve Korint kadınları gibi fuhşa kalkışmak şöyle dursun Isparta kadınları gibi kahramandırlar. Hatta Solyot kadınlarının Ispartalılardan geldiği rivayet olunur. Onlara göre erkek denilen varlık sadece kocalarından ibarettir. Diğer erkekler ise yaş ve durumlarına göre ya baba ya da kardeştir. Kendilerine koca seçmek istediklerinde babalarının onayı yok denecek kadar azdır. Kendi kocalarını kendileri seçmekte özgürdürler. Bir Solyot kızı sevdiğinden herhangi bir vefasızlık gördüğünde intikam almak hususunda bir İspanyol kızından daha kudretlidir.

Romanda, yüzyıllardır Türk dünyasında kutlanan Nevruz bayramının, Solyotlar tarafından da kutlandığı görülür. A. Mithat Efendi, romanının bir bölümünü bu kutlamalara ayırır ve Arnavutluk'ta Nevruz bayramının insanlar üzerindeki etkilerinden bahseder:

"*Mâh-ı nîsânın yirmi üçüncü günü rûz-i hızrdır ki milel-i şarkıyyenin kâffesi nezdinde iyd-ı millî addolunur. Çiftlik yanaşmaları ve çobanları gibi amelenin âdeta bir re's senesi hükmündedir. Zira bunların mukavelâtı ya hıdrellezden hıdrelleze veyahut kasımdan kasıma akdedilmek o taraflarda bir kaide-i umûmiyye hükmündedir.*

Mukaddemleri İstanbul'ca rûz-i hızrın ehemmiyeti hiç menzilesindeyken bir zamandan beri arta arta en mühim a'yâddan addolunmak derecesini bulmuştur. Buysa Haydarpaşa sahrasında içtima eyleyen kadın erkek binlerce hıdrellezcilerin tetdkîk-i ahvâli muvazene edilir.

Rûz-ı hızra İstanbul'ca henüz verilmeğe başlanmış olan ehemmiyet, taşralarda öteden beri verilmekte olup bilhassa Ortodoks mezhebinin umumiyete karîb hüküm sürdüğü yerlerde Aya Yorgi nam azizin dahi yevm-i mahsûsu olmakla bu yortunun ehemmiyeti olur olmaz yortulara kıyas kabul etmez.

Ama lâyık da değil midir? Vakıa İran gibi daha ziyade şarkî addolunan memalikte Nevrûz-ı Sultânîye pek ziyade ehemmiyet vererek martın dokuzuncu günü âdeta hem resmî hem millî bir bayram sayılır da bizce Nevruzun bu kadar ehemmiyeti görülemez. Nef'î'nin:

Erdi yine ürd-i Behişt
Oldu hevâ anber-sirişt
Âlem behişt-ender-behişt
Her kûşe bir bâğ-ı İrem

diye tavsif eylediği mart ayını, bizim köylü babalar koca karılar:

Mart kapıdan baktırır
Kazma kürek yaktırır

diye tavsif eder. "Niçin?" mi dediniz? Çünkü Nef'î'nin bu günlerde gül-i mül devri, âşıklar bayramı, bülbüllerin nağmesi, hengâmı, filân tarzında

[34] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 31.

isnat eylediği şeylere bedel mart içinde havanın bir günde beş on defa bozulup açılması ve bazı kere yerlerin bir karış kar tutması ve ağaçlarda bir yeşil yaprak ucu görülememesi ve bülbüllerin yuvadan değil ayıların bile inden çıkamaması bu tarafların tabîat-ı iklîmiyyesindendir.

Ama rûz-ı hızra gelince hâl başkalaşır. Mevsim-i bahârın hemen evsatı demek olup ağaçların kisve-i zümürrüdünü giymiş ve gûnâgûn ezharla tezeyyün eylemiş olduğu gibi çayırlar dahi rengârenk ezhar ile donanıp cihan hakikaten cennet kesilmiş olur."[35]

Yazar, İstanbul halkının Hıdrellez'e gösterdiği önemin taşralarda daha öncelerden beri var olduğunu dile getirir. Ortodoks mezhebinin çoğunlukta olduğu bölgelerde ise Aya Yorgi adlı azizin bile kendine has bir yortusunun bulunması, Hıdrellez'i daha da önemli kılar. A. Mithat, Klasik Türk Edebiyatı şairlerinin en ünlüsü olan Nef'î'den bir dörtlük alarak Nevruz'un önemini şairin dilinden aktarır. Buna rağmen yaşlılar tarafından Nevruz ayının kötü bir şekilde yâd edildiğine dikkat çeker.

Mithat Efendi, Hıdrellez'in Rumeli ve Arnavutluk çevresinde ne şekilde kutlandığının ve o günlerde doğanın ve hayvanların uğradıkları değişim inancına vurgu yapar:

"Rûz-ı hızrın hulûlü Rumeli ve Arnavutluk cihetlerinde mevsim-i sayfın mukaddemesi addolunarak umumî bir itikada göre o gün kurt, kuş, insan, hayvan, hâsılı bütün mahlûkat bayram edeceğinden havadaki bulutlar dahi ta'tîl-i işgal ederek havada asla buluttan eser bulunmaz ve mahlûkatı taciz eyleyecek şiddetli rüzgâr esmezmiş.

Kezalik umumiyetle itikat olunacağına göre koyunlar kuzusu ile rûz-ı hızra kadar yüz yüze burun buruna koklaşarak yatıp uyudukları hâlde rûz-ı hızr gecesi arka arkaya yatıp koyun kuzusuna lisân-ı hâl ile "Artık bundan sonra benim muhafazama muhtaç değilsin, istediğin yolda kısmetini ara" dermiş.

Bu itikadın ne kadar kuvvetli olduğunu şununla muvazene etmelidir ki İslâm olsun Hristiyan olsun Rumeli'de umumiyete karîb günah addederek, o günün vürudu üzerine fakir, ganî herkes kudretine göre bir miktar kuzu mutlaka ekl edecektir.

Rûz-ı hızrda kızlar, genç kadınlar, halka ve yüzük ve küpe ve hiç olmaz ise ufacık bir taştan ibaret bir şeyi çömlek içine koyarak hıdrellez gecesini gül fidanı dibinde imrar ettirdikten sonra sabah rûz-ı hızrda güneşten evvel gül fidanı dibine toplanarak beyitler okurlar ve her beyit okundukça çömlek içindeki eşyadan birisini çıkarırlar ki bu şey hangi kızın ise söylenmiş bulunan beyit dahi o kızın falı addolunur.

Elhâsıl Rumeli ve Arnavutluk halkı için rûz-ı hızrın ehemmiyeti ne derecelerde olduğunu bihakkın tarif ve tafsile girişmek hadden ziyade tatvîl-i makali mucip olup (...) Rumlarda herkes ismi hasebiyle kendi namdaşı olan bir azize mensup olup o azizin yortusu geldiği gün namını taşıyan Hristiyan dahi bayram etmesi âdettir."[36]

---

[35] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 70-71.
[36] Ahmet Midhat Efendi, **a.g.e.** s. 71-72.

"Ahmet Midhat, Hıdırellez ve bu yortu gününde tertiplenen eğlenceyi bir ressam gibi uzun uzun tasvir etmeye çalışır. Hıdırellez günü, romandaki kahramanlardan ve çevreden gelen kalabalıkla sayıları yaklaşık üç yüz kişiyi bulur. Kuzular kesilir. Çalgılar çalınır. Sesi güzel olanlar şarkılar söyler. Şiirler okunur. Nikâhlar kıyılır. Yemekler yenir, şaraplar içilir. Genç kızlar ve erkekler sarhoş oluncaya kadar içerler. Bu eğlencenin içinde herkes rasgele birbiriyle dans eder. Yorulan genç erkekler ve kızlar çılgınca ve takatleri kesilinceye kadar oynar dans ederler. Daha sonra birer ağaç diplerine uzanarak baygın hâlde yatarlar."[37]

Sonuç:

Ahmet Mithat Efendi, eserlerini kaleme alırken sadece tek bir coğrafya ile sınırlı kalmaz. Geniş Osmanlı coğrafyasını ele alarak bu coğrafyada yaşayan halkları da okuyucusuna tanıtır. Bu eserlerinden yalnızca birisi olan "*Arnavutlar-Solyotlar*" romanında, Arnavut halkını ve Arnavutluk'ta yaşayan diğer milletleri tarihi bilgi birikimini de kalemine yansıtarak anlatır. Bu romanda yazar, Hıristiyan Solyotlarla Müslüman Arnavutların birbirleriyle yaptıkları savaşları ele alır.

Mithat Efendi, romanına başlarken o dönemin Avrupa'sı ve Balkanları ile ilgili önemli tarihi bilgiler verir. Bunu yaparken de dönemin tarihçilerinin eserlerine başvurur. Daha sonra Arnavutluk'un stratejik ve jeopolitik yapısını dikkate alarak büyük devletlerin Arnavutluk üzerindeki hain planlarını yine belgelere dayanarak ortaya koyar. Yazar, Arnavutluk'un o dönemdeki jeopolitik ve stratejik konumunun önemini okuyucusuna kavratır.

Yazar, romanında 19. yüzyılda Arnavutluk'ta siyasi ve askeri alanlarda hâkimiyet kuran Tepedelenli Ali Paşa'ya da yer verir. Mithat Efendi, Paşa'nın ailesini, çocukluğunu ve çocukluk döneminin geçtiği yerler hakkında da bilgi verir. Ali Paşa'nın önceleri Osmanlı için ne kadar önemli bir devlet adamı olduğunu anlattıktan sonra zamanla Osmanlı için adeta bir bela olduğundan da bahseder.

Mithat Efendi son olarak Solyotlar hakkında da okuyucusunu bilgilendirir. Solyot halkının ismini bir savaşta ölen "Soli" namında birinden aldığını söyler. Bu halkın yaşadığı coğrafyadan ve halkın geçim kaynaklarından bahsettikten sonra Solyot kadınlarının da bir erkek gibi savaşa gittiğini, onların erkeklerin yaptıkları işleri yaptıklarını anlatır. Daha sonra da Solyot kadınlarının yaşadıkları döneme göre iffetlerine ne kadar bağlı olduklarına da dikkat çeker. Ayrıca Hıdrellez'in Arnavut halkı için önemine de değinir.

Ahmet Mithat Efendi, bu romanı ile hem Arnavutluk'un sosyal ve siyasi durumunu ele alır, hem de Arnavutluk'ta yaşayan çeşitli halkların yaşayışlarını gözler önüne serer.

---

[37] Kemal Timur, "Ahmet Midhat Efendi'nin "Arnavutlar-Solyotlar" Adlı Romanında Hızır-İlyas Günleri ve Nevruz Bayramı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, XXXI, 2004, s. 341.

Kaynakça:

Ahmet Midhat Efendi, **Arnavutlar Solyotlar-Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr-Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları**, haz. Nuri Sağlam-M. Fatih Andı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

Eyüp Coşkun-Ferhat Ensar, Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde Arnavutluk-I", **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 16, 2000.

Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "19.Yüzyıl Başlarında Arnavutluk'da İktidar Mücadelesi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 23, S. 36, 2004.

Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Derbentler Başbuğluğu", **GAMER**, I, 1, 2012.

Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi–Bulgular", **OTAM**, S. 18, 2005.

Hatice Bayraktar, "Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilmesi: Savaşlar, İsyanlar ve Göçler", **Balıkesir Üniversitesi, F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni**, 2007/1.

İhsan Burak Birecikli, "Arnavutluk Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, "Prof. Dr. Reşat GENÇ'e ARMAĞAN"**, Özel Sayı-II, C. 29, Temmuz 2009, C. 2.

Kemalettin Kuzucu, "Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasi Durumu (1860-1908)", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/2, (Kış 2012).

Kemal Timur, "Ahmet Midhat Efendi'nin "Arnavutlar-Solyotlar" Adlı Romanında Hızır-İlyas Günleri ve Nevruz Bayramı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, XXXI, 2004.

Komisyon, **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık A.Ş. C.2, İstanbul, 1992.

Matilda Likaj, "Kültür Kavrami, Bazi Tanimlar ve Tartışmalar: Arnavut ve Türk Kültürlerinin Karşılaştırmalı Sosyolojik İncelemesi", **Uluslararası Balkan Sempozyumu-Balkanlarda Dostluk ve İşbirliği**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Isparta, 2012.

Metin İzeti, "Arnavutlar ve Bektaşilik", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I-Bildiriler ve Müzakereler**, SDÜ, İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005.

Mustafa Bilge, "Arnavutluk", **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, 1995.

Oktay Göktaş, **Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk**, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.

Rahman Ademi, "Bağımsızlığa Giden Yolda Arnavutlar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 26, Bahar 2013.

Şemseddin Sâmi, **Kâmûsü'l-A'lâm**, Mihrân Matbaası, C. 5, İstanbul, 1314.

Hasan Mercan'ın Eserlerinde Kosova-Prizren Türk Ağzının İzleri

Yrd. Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ
Kurum: Kırklareli Üniversitesi
Adres: Kırklareli Üniversitesi Kavaklı Yerleşkesi
Fen-Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü,
Kırklareli/Türkiye
E-posta: hbulent80@gmail.com

Özet

Kosova Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Hasan Mercan, Kosova'daki Türk edebiyatçıları arasında en fazla eseri yayımlanmış şahsiyettir. Prizren'de doğan yazar, başta şiir olmak üzere roman, öykü türlerinde eserler vermiştir. Tiyatro metinleri hazırlamış, Balkan dillerinden pek çok eseri Türkçeye çevirdi. Bunun yanında yayın yönetmenliği ve Priştine'de çıkmakta olan *Tan* gazetesinde köşe yazarlığı yapmıştır.

Çok sayıda eser veren Mercan, edebiyat hayatında inişli çıkışlı bir grafik izlemiştir. Niteliği zaman zaman ikinci plana atan yazar, eserlerinde çeşitli konuları işlemiştir. Konuları işlerken, ait olduğu kültürün folklorik unsurlarına ve yaşam biçimine sıklıkla yer vermiştir. Bu folklorik ögeler ve yaşam biçimi, metin kurgusuna yedirilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır ki bunları da çoğu zaman Mercan, kültürün en önemli taşıyıcısı olan dille; yani bölgenin ağzıyla ifade etmektedir. Öyle ki eserlerindeki bazı diyaloglarda, mütekâmil bir ağız çalışmasına kaynaklık edebilecek nitelikte metinlerin olduğu görülür. Bu bağlamda Hasan Mercan'ın eserlerinde Kosova-Prizren Türk ağzının karakteristik özelliklerine sıkça rastlanır. Çalışmamızda bu konu üzerinde durulacaktır.
Anahtar Sözcükler: Prizren, Ağız, Hasan Mercan, Kosova.

Abstract

The Effects Of Kosova-Prızren Turkısh Dıalect In The Works Of Hasan Mercan

One of the leading representatives of Kosova Turkish literature, Hasan Mercan, is a person who has the greatest number of works that have been published among men of letters in Kosova. Born in Prizren, has many works of novels, stories and especially poetry. He prepared theatre scripts and also translated many works from balkan languages into Turkish. In addition, he worked as an editor and the journalist of the newspaper *Tan* which is being published in Prishtine.

With a great number of works, Mercan has an up-and-down graph in his literature life. As an author who is occasionally considered subsidiary, focused on

many different subjects in his works. He usually included the folkloric elements of his own culture and its life style in his writings. Those folkloric elements and life style appear in the text construction and Mercan also expresses them with the language that carries culture, that is, with the dialect of the region. In some of the dialogues of his works, there has been works with the characteristics of being able to used as a source in a mutual dialect study. In this context, we encounter many characteristics of Kosova-Prizren Turkish dialect in Hasan Mercan's works. That is also what our study is going to focus on.
Key Words: Prizren, Dialect, Hasan Mercan, Kosova.

Hasan Mercan Kimdir?

1944 yılında Kosova-Prizren'de doğan Mercan, ilkokul ve ortaokulu aynı şehirde tamamlamıştır. Lise yıllarından itibaren edebiyata heves eden yazar ilk olarak Üsküp'te çıkan "*Birlik*" gazetesinde görev almaya başlamıştır. Üsküp'te pedagoji ve Türk edebiyatı üzerine yüksek öğrenim görmüştür. Türkiye'de iki yıl gazetecilik stajı yapmış, 1963 yılında ilk şiir kitabı olan *"Yelli Şiir"*i çıkardı. Daha sonrasında Üsküp'te yayımlanmakta olan *"Tomurcuk Aylık Çocuk Dergisi"*nde yayın yönetmenliği görevini üstlenmiştir. Bunun yanında *Sevinç* dergisini, Priştine'de *Kuş* çocuk dergilerini, *Çığ* edebiyat-sanat dergisini yönetmiştir. "*Tan*" gazetesinde 30 yıl kadar köşe yazarlığı yapmıştır. Aynı zamanda Priştine Televizyonu'nda Türkçe yayınlar kısmında yorumcu olarak görev almıştır. Kosova'daki savaş yıllarında evi talan edilen yazarın kitaplığıyla birlikte 60 el yazı eseri yakılmıştır. Bunlara rağmen edebî hayatına devam eden yazar çalışmalarını Ankara'da sürdürmüştür. Mercan, 29 Nisan 2006 Ankara'da vefat etmiştir.

Edebiyatın hemen hemen her türünden eser veren yazarın 56 özgün, 30 çeviri eseri yayınlanmıştır. Kosova Türk yazarları arasında en çok eseri yayımlanan edebiyatçıdır. Prizren Türk tiyatrosunun kurucularından olan yazarın 20 oyunu da sahnelenmiştir. Türkiye'de özellikle, çoğu çocuklara yönelik 17 kitabı yayınlanmıştır. Yazar, Kosova Türk Yazarlar Birliği üyesidir. 18 edebiyat ödülü kazanan Mercan'ın yapıtları pek çok dile çevrilmiştir. Mercan, *"Bir Çocuğun Günlüğü"* adlı eseri ile çocuk romanları dalında Pulitzer Ödülüne aday gösterilmiş, *"Sarı Yusuf"* adlı şiir kitabıyla Makedonya Devleti'nin Türk şairlerine ilk kez verdiği 1 Mayıs Ödülünü kazanmıştır. *"Dayler Dayler"* şiir kitabıyla "*Ömer Faruk Toprak"* başarı ödülünü almıştır. Yazarın eserleri toplu bir şekilde ve 10 cilt hâlinde Priştine'de çıkan "*Tan*" gazetesi tarafından basılmıştır. Mercan, hemen hemen her edebî türde eser vermiştir. Yazarın çok sayıda eser vermesi kimi zaman nitelikten çok niceliğin öne çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle edebî hayatında dalgalanmalar da yaşamıştır. Eserlerinde özellikle düzyazı türündeki eserlerinde folklorik ögelere sıklıkla yer veren Mercan, "yerellik-yerelleşme" vurgusunu öne çıkarmıştır. Bunları yaparken de sözlü kültür ögelerine "mânî, atasözü, deyim, türkü vb." sıklıkla yer vermiştir. Yine yaşadığı coğrafyanın önemli maddi kültür ögelerine ve coğrafi mekânlarına eserlerinde bir şekilde yer vermiştir. (http://www.yasamoykusu.com/biyografi-1095Hasan_Mercan;http://www.biyografi.net/kisi

ayrinti.asp?kisiid=2423;http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-36410/yugoslavya-kosova-yazili-turk-edebiyati.html)

Kosova Türk Ağızları ve Prizren Ağzı

Türkiye Türkçesi ağızlarının devamı niteliğindeki Rumeli Türk ağızlarının içinde yer alan Kosova Türk ağızları, Németh'in yaptığı sınıflandırmaya göre Batı Rumeli grubu ağızlarına girer (Németh, 1983:119-120). Kosova Türk ağızlarında, Sırpça, Makedonca ve Arnavutça gibi dillerin etkisi oldukça hissedilir (Günşen, 2009: 229). Kosova Türk ağızlarının Türklerin yaşadığı Prizren, Priştine, Gilan, Mitroviça ve Mamuşa'da konuşulduğu söylenebilir (Günşen, 2009: 230).

Rumeli Türk ağızlarının bir kolu olan Kosova Türk ağızlarına bakıldığında, diğer Rumeli ağızlarından farklı karakteristiği olduğu görülür. Örneğin bu ağızda var olan *"c<g, ç<k"* ünsüz değişiminin görülmesi bile bu ağzı diğer Rumeli ağızlarından ayırır. Nitekim bu ünsüz değişimi üzerine bir monografi hazırlayan Başdaş, aynı ünsüz değişiminin Malatya, Rize, Trabzon, Erzurum ağızlarıyla örtüştüğünü belirtir. Dolayısıyla bu ağızları oluşturan etnik yapı ile Kosova'daki etnik yapının aynı kökten Türk grupları olabileceğini ifade eder (Başdaş, 2003:2). Gülensoy, bunlara Irak'taki Erbil ve Tellafer Türkmen ağızlarını da eklemektedir (Gülensoy, 2004:1289). Hatta Tebriz'deki Türkmen grupları arasında da bu ünsüz değişimin olduğunu vurgulamakta, sonunda da Kosova'daki Türklerin köken itibarıyla Akkoyunlu Türkmenleri olabileceğini dile getirmektedir (Gülensoy, 2004:1292). Bu konudaki yapılan en son çalışma Talip Doğan tarafından yapılmıştır. Çalışmada bu ses değişiminin görüldüğü yerlere Azerbaycan'daki Şamahı, Kazah (Birnci Şıhlı ve İkinci Şıhlı) ve İsmayilli (Baskal ve Mücü) ağızları, Nahçıvan grubu ağızları; İran'daki Salmas, Urmiye ve Horasan ağızları da eklenmiştir (Doğan, 2013:1172).

Kosova Türk ağızları üzerine çok sayıda çalışma vardır. Bunların bir kısmı makale, bir kısmı da lisansüstü çalışma olarak yapılmıştır (Gülensoy-Alkaya, 2011:247-293). Prizren ağzı üzerine yapılan çalışmaların en başında Nimetullah Hafız'ın hazırladığı *"Prizren Türk Halk Edebiyat Metinleri ve Ağız Hususiyetleri"* adlı doktora tezini zikretmek gerekir. Yine aynı yazarın 1976 yılında "Çevren" dergisinde yayımladığı *"Prizren (Kosova) Türk Ağzının Başlıca Özellikleri"* ve 1980 yılında aynı dergide iki farklı yayında ele aldığı *"Prizren Türk Ağzının Özellikleri I-II"* adlı makalelerini belirtmek gerekir. Bu çalışmalar Prizren ağzı üzerine yapılan en önemli çalışmalardır. Bunların dışında Prizren Türk ağzını konu alan çeşitli yayınlar da yapılmıştır.

Hasan Mercan'ın Eserlerindeki Kosova-Prizren Türk Ağzının Karakteristik Özellikleri

Öncelikle bu çalışma yazarın seçilen on eserinden örneklem yöntemiyle yapılmıştır. Yazarın çok sayıda eserinin olması nedeniyle çalışmada Prizren ağız özelliklerinin sıklıkla görüldüğü eserlere yer verilmiştir ve bu metinler

incelenmiştir. Ayrıca metinlerde kullanılan alfabe, seslerin ayrımını belirten bir alfabeyle yazılmaması nedeniyle bazı sesler doğal olarak yazıda karşılık bulamamıştır. Zira eserler edebî dilin alfabesiyle yazılmıştır. Bu gibi sesler alfabedeki en yakın sesle belirtilmiştir. Böyle olmakla birlikte Hasan Mercan'ın eserlerinde Prizren ağzına dair çok sayıda veri vardır.

Bu çalışmamızda, Hasan Mercan'ın eserleri Nimetullah Hafız'ın *"Çevren"* dergisinde incelediği *"Prizren (Kosova) Türk Ağzının Başlıca Özellikleri"* ve *"Prizren Türk Ağzının Özellikleri I-II"* makaleleri bağlamında değerlendirilecektir. Prizren Türk ağzının Hasan Mercan'ın eserlerine yansımaları şu şekildedir:

1.Ses Bilgisi

1.1.Ünlüler

1.1.1.Kalınlık-İncelik Uyumu: Prizren Türk ağzında genellikle ünlü uyumu bulunmamaktadır. Ünlü uyumu genellikle köklere getirilen eklerle bozulmaktadır (Hafız, 1976: 31; Hafız, 1980: 51-53).

Metinlerden Örnekler:

Çokluk ekinde: çıkıştıklerına < çıkıştıklarına (Sül:29), cittilar<gittiler (Av:80), kopillar<kopiller (YAKO:21), bilirlar<bilirler (Sül:29) vb.

İyelik ekinde: babasi<babası (Av:89), kuşi<kuşu (SoS:34), burasi<burası (Sül:36), cürecegın<göreceğin (Av:80), cüzlerımız<gözlerimiz (Riz:13) vb.

Belirtme hâli ekinde: yastığıni<yastığını (Nin:23), karıni<karını (YAKO:5), adami<adamı (YAKO:9), canımi<canımı (SoS:29) vb.

Vasıta hâli ekinde: ayvanlarlen < hayvanlarla (Sül:29), kucaklamasiyle<kucaklamasıyla (Kar:26), ışıniyle < ışınıyla (Gel:51), anaylen < anayla (SoS:27), bagırsaklen< bağırsakla (Sül:37), candarmalarlen <jandarmalarla (Riz:15) vb.

İlgi hâli ekinde: senın < senin (Av:77), benım <benim (Nin:23), bizım<bizim (Av:81), çülının<gülünün (SoS:31), çimsenın<kimsenin (SoS:40) vb.

Aitlik ekinde: madamçi<mademki (YAKO:23), kasabadaçi<kasabadaki (Riz:27) vb.

Şahıs ekinde: süyleyesın<söyleyesin (Riz:9), beklersınız<beklersiniz (Riz:8), demesın< demesin (SoS: 26), vereceksın<vereceksin (SoS:43), severım<severim (Av:78) vb.

Görülen geçmiş zaman ekinde: çalardi<çalardı (Av:78), tutti<tuttu (Av:80), oldilar <oldular (Riz:26), kopacakti<kopacaktı (YAKO:23), yapti (Sül:32), düşünmedın<düşünmedin (SoS:45), cittık<gittik (Av:81) vb.

Anlatılan geçmiş zaman eki: dogormiş < doğurmuş (Sül.30), acımişım<acımışım (Av:81), patlamişım < patlamışım (SoS:26), olmiş < olmuş (Riz:24), korkotmişlar<korkutmuşlar (Riz:16) vb.

Geniş zaman eki: verırım<veririm (Riz:21), celırım< gelirim (Av: 84), celırse<gelirse (YAKO:16), bilırmisın<bilir misin (SoS:31), ügrenırsın<öğrenirsin (SoS:33)

Şimdiki zaman eki: korkodisın <korkuduyorsun (Riz:21), sıkılisın<sıkılıyorsun (Sos:33), olisın<oluyorsun (Sül:35), buliz<buluyoruz (YAKO:22), ovoştori<ovuşturuyor (Av:80) vb.

Bildirme eki: tilçidır<tilkidir (Riz:11), nedır <nedir (Av: 78), nerdedırlar<nerdedirler (YAKO:17), üledır<öyledir (SoS:31), igbaldır <ikbaldir (Sül:36) vb.

Şart ekinde: bilsan<bilsen (Av:79), ülmesaydi<ölmeseydi (Av:80), degsam<degsem (Sül:33), düşsa<düşse (YAKO:13), yaşarsen<yaşarsan (SoS:43), korkarsen (Riz:19) vb.

Emir ekinde: bekleyalım<bekleyelim (YAKO:17), versın (Riz:23), cidalım< gidelim (Sül:37) veralım <verelim (Riz:13)vb.

Nimetullah Hafız'ın incelemesinde olumsuzluk eki, uyum dışı ekler içinde belirtilmemiştir. Fakat taradığımız metinlerde, özellikle 2. tekil şahıs olumsuz emir çekimindeki olumsuzluk ekinin sistematik olarak uyum dışında kaldığı görülür:

binma<binme (Av:80), cürma<görme (SoS:37), ügünma<övünme (Nin:24), çekma<çekme (Sül:33), şüleşma<söyleşme (Sül:43), celma<gelme (Riz:19), cirmayın<girmeyin (Av: 90) vb.

Bazı yapım eklerinde: asıli < asılı (Sül:32), usli<uslu (Av:78), korkoli<korkulu (Av:80) ugurli <uğurlu (SoS:27), davaci<davacı (Riz:27), harpçi<harpçı (Av:80), palavracisın< palavracısın (Nin:22), pislık<pislik (Nin:19), şenlıkten<şenlikten (SoS:36), yenılmez< yenilmez (SoS: 27), çekıl<çekil (YAKO:15), besmelesız<besmelesiz (Av:88), sabahleyin (Nin:23)

Soru edatında: onda misın<onda mısın (Riz: 24), yok mi<yok mu (Av: 80), cidalım mi< gidelim mi (Sül:35), duyaymisın (SoS:31)

Bazı sözcükler: kuti<kutu (Sül:36), kiyamet<kıyamet (Sül:38), kari <karı (SoS:42), kapida<kapıda (Av:80), sari<sarı (Av:86)

1.1.2Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu: Prizren Türk ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumu pek görülmemektedir (Hafız, 1980:51). Fakat bu ağızda özellikle kök ünlüsü geniş yuvarlak olan kelimelerde diğer Rumeli ağızlarında görülmeyen ileri

bir aşamada dudak uyumu "dudak çekerliliği" vardır. Bu tür bir dudak uyumunu Kırgız Türkçesinde görmek mümkündür (Çengel, 2005:68). Dolayısıyla eklerin bir kısmı geniş-yuvarlak ünlülü gelmektedir.
Metinlerden Örnekler:
olson < olsun (Sül:31), çocogomon <çocuğumun (Sül:34), çocokson<çocuksun (Av:78), dogororom <doğururum (SoS:26), yoktor <yoktur (Av:77), yoroldon<yoruldun (Sül:43)

1.1.3.Ünlü değişmesi: Prizren Türk ağzında çok sayıda ünlü değişmesi vardır. Hafız, ünlü değişmeleri arasında "u<o", "o<a", "ı<a" ünlü değişimini en dikkat çekici olarak nitelendirmektedir (Hafız, 1976, 32).

1.1.3.1.İncelme:
Metinlerden Örnekler
-e-<-a-: Çoğunlukla alıntı sözcüklerde görülür (Hafiz, 1980:55).
parçesini <parçasını (SoS:26), çeresine<çaresine (SoS:35), zeman (SoS:46), ema<ama (Sül:39), evlet<evlat (Sül:41), sefte<siftah (Riz:21) vb.
-ü-<-u-: Alıntı sözcüklerde görülür.
hücüm<hücum (Kar:24), gürbete<gurbete (Sül:43)
-i-<-ı-: Sıklıkla görülür.
ihlamur<ıhlamur (Riz:13), isırır<ısırır (Sül:41), şarki<şarkı (Sül:42), raki<rakı (Sül:43), islâ < ıslah (Sül:29) vb.
-i-<-a-: Az görülür.
badiyava<bedavaya (Riz:22)

1.1.3.2.Kalınlaşma:
Metinlerden Örnekler
-a-<-e-: habarı< haberi (YAKO:49), madamçi<mademki (YAKO:23), Türkiyaya<Türkiyeye (Av:89), maraba<merhaba (Kar:16)
-ı-<-i-: kadır<kadir (Riz:5), cendısına <kendisine (YAKO:13), zikır<zikir (Riz27), barı<bari (Kar:19)
-u-<-ü-: mubarek<mübarek (YAKO:56), tufegının<tüfeğinin (Av:80)
o-<ö-: Hafız, bu ünlü değişmesini çalışmasında belirtmemiştir.
obi<öbür (Av:80), obir<öbür (SoS:26)

1.1.3.3.Daralma:
Metinlerden Örnekler
ü- < ö-: Prizren ağzında "ö" ünlüsü kullanılmayıp yerine "ü" ünlüsü geçmektedir. Bu daralma olayı Prizren ağzında karakteristiktir (Hafız, 1976:31; 1980:50).
ümür < ömür (Sül:30), üyretmişez < öğretmişiz (Kil:28), çüpük < köpük (SoS:30), üle < öyle (Nin:23), ülür<ölür (Av:89)
-i-<-e-: Bu ses olayı genellikle "y" ünsüzünün inceltici özelliği neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında köklerde de görülebilir.
vermiyecekti<vermeyecekti (Kar: 20), şitan<şeytan (YAKO:13), dinlemiye <dinlemeye (Gel:51), süsliyen<süsleyen (Riz:6), şiyini<şeyini (Av:90) vb.

Köklerde: giçtiklerini<geçtiklerini (Sül:30), şiridi<şeridi (SoS:40), nidense <nedense (YAKO:56), gine<gene (Kar:29), vb.
-ı-<-a-: kavrıyabilmiştim < kavrayabilmiştim (Sül:42) vb.
-i-<-a-: yaşiyn<yaşayın (Kar:28) vb.
-u-<-a-:buban<baban (Kar:24), bubam<babam (Gel:52) vb.
-u-<-o-: kuyarız < koyarız (Riz:15), yogortçinin <yoğurtçunun (Av:81) vb.

1.1.3.4.Genişleme:
Metinlerden Örnekler
-o-<-u-: Kökteki "o" ünlüsünün diğer ünlüleri etkilemesiyle oluşur. Eklerde görülür. Hafız, bu ses olayının diğer Kosova ağızlarında görülmediğini belirtir (Hafız, 1980: 57). Yine bazı kelimelerin kök ünlüsünde de görülebilir.
koroson<korusun (Riz:8), koşon<koşun (SoS:28), olorson<olursun (SoS:30), yoktor (Av:77), çocoksoz < çocuksuz (YAKO:13), boynonozi<boynunuzu (Sül:32) osandırma<usandırma (SoS:36) vb.
-e-<-i-: yegit<yiğit (Av:79), sefte<siftah (Riz:21) vb.

1.1.3.5.Yuvarlaklaşma:
Metinlerden Örnekler
-o-<-a-: babona<babana (Riz:28), baboma<babama (SoS:27) vb.
-o<-ı: ayo<ayı (Riz:15)
-u-<-ı-: kapuşmak<kapışmak (Riz:21) vb.
-u-<-i-: yarabbum<yarabbim (Riz:23) vb.

1.1.3.6.Düzleşme:
Metinlerden Örnekler
-i-<-ü-: müsliman < müslüman (Sül:36), obir<öbür (SoS:26), Şahsivar<Şahsüvar (Kar:24), türli<türlü (YAKO:23), türçi<türkü (Riz:8) vb.
-ı-<-u-: yavrım < yavrum (Sül:41) vb.
-i-<-u-:dogdogi<doğduğu (YAKO:27), bogoldi<boğoldi (Av:90), çocugi<çocuğu (Riz:9), dogormiş <doğurmuş (Sül:30) vb.

1.1.4.Ünlü Türemesi: Metinlerde ünlü türemesi örnekleri fazla değildir. Nitekim Hafız da aynı şekilde ifade etmektedir (Hafız, 1980:59).
Metinlerden Örnekler
ilazım < lazım (Kil: 28), epısini<hepsini (Av:78), Beligrad<Belgrad (Sül:36), Alaman<Alman (Av:80)

1.1.5.Ünlü Düşmesi: Hafız, Prizren Türk ağzında ünlü düşmesinin sıklıkla görülen bir ses olayı olmadığını belirtir. Düşenlerin de iç ve son seste olduğunu ifade eder. Bunlardan iç sestekiler vurgusuzluktan düşer (hazne<hazine vb.). Son sesteki ünlü düşmesi ise ünlüyle biten bir isim köküne gelen belirtme halindeki "-(y)I", "-I" ünlüsünün düşmesiyle oluşur (elbisey<elbiseyi vb.) (Hafız, 1980: 59). Taradığımız metinlerde bu tür bir düşmeye rastlanmamıştır. Fakat başta ve sonda; ama özellikle de ortada farklı ünlü düşmelerine görülür.
Metinlerden Örnekler

Başta: sterse<isterse (Av:83), şte<işte (SoS: 31), şkembeye<işkembeye (Riz:5)
Ortada: artcak<artacak (YAKO:50), komtan<komutan (YAKO:49), hatrım<hatırım (Av:89), brakasın<bırakasın (Av:29), isteys <istiyoruz (Nin:23).

Prizren ağzında emir kipinin 1.tekil şahsında kullanılan "–ayım, -eyim" ekindeki "-ı-, -i-" ünlüleri düşmektedir (Hafız, 1980:59). Yine taradığımız metinlerde "-ayım" ekindeki vurgusuz orta hece ünlüsü "-ı-"nın sürekli düştüğü görülür.
Metinlerden Örnekler
yapaym<yapayım (Av:81), bakaym<bakayım (SoS:32), sanaym<sanayım (Sül:37), seveym <seveyim (Sül:37), duyaym<duyayım (Riz:24).
Sonda: diy < diye (Kil:32)

Bazen de şimdiki zaman ekinin olumsuz çekiminde görülür.
Metinlerden Örnekler:
bilmeym<bilmiyorum (SoS:43), anlamaym<anlamıyorum (SoS:43), çalmaym<çalmıyorum (Av:77)

1.2.ÜNSÜZLER

Nimetullah Hafız, Prizren ağzındaki ünsüzlerin İstanbul Türkçesinden bir farkı olmadığını belirtir. Sadece farklı iki boğumlanma noktası olan "l" ile Sırp-Hırvat dillerinin etkisiyle Prizren ağzına giren "t" ile "s" arası bir ses olduğunu söyler ki bu ses bu dillerden Prizren ağzına geçen sözcüklerde görülür (Hafız, 1980:60-61).

Bununla beraber taradığımız metinlerde seslerin ayrımını gösteren bir fonetik bir alfabe olmamakla beraber bazı sözcüklerde "n" ve "g" ünsüzlerinin yan yana yazıldığı dikkat çekicidir. Öyle ki bu ünsüzlerin yan yana bulunduğu sözcüklerin Eski Türkçeden beri "damak n'si "ñ" ile yazıldığı görülmektedir. Mercan, bu sözcüklerin yazımını özellikle alfabedeki "n" ve "g" ünsüzlerinin yardımıyla sağlamıştır. Ancak Nimetullah Hafız'ın Prizren ağzını incelediği makalesinde bu ses yoktur. Oysaki Gülensoy'un hazırladığı *"Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme"* adlı makalede damak n'sinin Prizren ve Priştine ağızlarında olduğu söylenmektedir (Gülensoy, 1987: 117). Dolayısıyla Mercan'ın da temas ettiği bu ses Gülensoy'u doğrulamaktadır. Yani bu sesin diğer Rumeli ağızlarının aksine bu coğrafyada bulunduğunu gösterir ki Mercan bunu eserlerinde özellikle "ng" şeklinde bitişik yazarak göstermiştir. Ancak bu ses, sözcüklerdeki eklerde görülmeyip kelime köklerinde görülür.

Metinlerdeki Örnekler: anglaymisın (Sül:35,39,41; Av:77), anglamasın<anlamasın (Sül:41), dingle (Sül:36,37), bengzey (Sül:37), angma<anma (Sül: 37)

Bu sözcüklerde dikkat çeken bir nokta daha vardır. Prizren Türk ağzıyla pek çok ortak özellik taşıyan Rize ağzında da hemen aynı kelimelerde ve sınırlı örnekte "ñ" ünsüzün korunmasıdır. Halbuki Kuzeydoğu Grubu ağızları Rumeli ağızları gibi "ñ" ünsüzünü korumamıştır (Karahan, 1996:27). Bu bağlamda Rize ve

Prizren ağızlarında görülen k/g>ç/c değişimine ek olarak bu sesin aynı sözcüklerde korunması her iki ağzı örtüştürmektedir. Nitekim Németh'te Kuzeydoğu Anadolu ağızları ile Batı Rumeli ağızları arasında bir bağın olduğunu ifade eder (Németh, 1983:160-161).

Rize ili ağızları: añla-,añlat, diñle- (Günay, 2003:77).

1.2.1.Ünsüz değişimleri

Prizren Türk ağzında çok sayıda ünsüz değişmesi vardır:

1.2.1.1.Tonlulaşma

Metinlerden Örnekler

-d-<-t-: taddırmadan<tattırmadan (YAKO:7), üçümede<hükümete (YAKO:16)
z-<s-; -z-<-s-; -z<-s: kazabaya<kasabaya (Sül:37), Kuruilyaz< Kuruilyas (Sül:39), çimze<kimse (SoS: 26), zandi<sandı (YAKO:16)
g-<k-; -g-<-k-: gurabiye<kurabiye (Sül:35), igbaldır <ikbaldir (Sül:36)

1.2.1.2.Tonsuzlaşma

Metinlerden Örnekler

ç-<c-: çeladlari<cellatları (Kar:24)
-s<-z: bakmas < bakmaz (SoS:31)
p- < b-: punlar<bunlar (SoS:33)
-f-<-v-: zefk<zevk (Riz:14), Üsref<Hüsrev (Kar:18)
-t-<-d-: pite<pide (Riz:8)
-k-<-ğ: cüksüme<göğsüme (Av:80)

1.2.1.3. Sürekli (Akıcı) ünsüzler arası değişim

Metinlerden Örnekler

-y-<-m-: koyşiya<komşuya (Nin: 19)
-n-<-m-: şindi<şimdi (SoS:26)

1.2.1.4.Akıcılaşma

Metinlerden Örnekler

-y-<-h-: cayiler < cahiller (Sül:32), rayat<rahat (Sül:37), sabayı<sabahı (Av:80), saydan <sahiden (Riz:8)
-y-<-ğ-: çıyırtkancı < çığırtkancı (Kil:27), düyüncülere< düğüncülere (Kil: 28), çeynediği < çiğnediği (YAKO: 54), cüzbayci <gözbağcı (Av:88)

1.2.1.5.Süreksiz ünsüzler arası değişim:

Metinlerden Örnekler

c- < g-; -c-<-g-: Genellikle kelime başlarında görülür (Hafız, 1980:64)
Başta: celmez < gelmez (Sül:29), cene<gene (Av:80), cükte<gökte (Riz:22), ceçer<geçer (Nin:20), cüz<göz (SoS:33), cünaya<günaha (Sül:40)
Ortada: zencin<zengin (SoS:37)
ç- < k-; -ç-<-k-:

Başta: çimse < kimse (Sül:32), çitabına<kitabına (Av:77), çim<kim (SoS:40), çüye<köye (SoS:42), çeserim<keserim (Riz:16), çifımi<keyfimi (Riz:20).
Ortada: seçiz<sekiz (Av:78), asçeri<askeri (Av:80), herçez<herkez (Sos:26), tilçi<tilki (Riz:11), teneçelerlen<tenekelerlen (Sül:36), belçim<belkim (Sül:36)

1.2.1.6.Süreksizleşme
Metinlerden Örnekler
c- < j-: candarmaları < jandarmaları (YAKO: 47)
-k-<-h-: bakşiş<bahşiş (Av:80)

1.2.1.7.Diğer ünsüz değişmeleri
Metinlerden Örnekler
-g-~-ğ-: Prizren ağzında "ğ" ünsüzü bulunmamaktadır. Bu ünsüz yerine çoğunlukla "g" ünsüzü geçer (Hafız, 1980:60)
celdigi~geldiği (YAKO:27), ekmege~ekmeğe (SoS:32), ügrenırsın~öğrenirsin (SoS:33), yagmur~yağmur (SoS:30), aglaşın~ağlaşın (Sül:32) yegit~yiğit (Av:79), sag~sağ (Av:81), eglence~eğlence (YAKO:13), daglara~dağlara (SoS:31), sokaga~sokağa (SoS:39), çagırma~çağırma (Sül:41)
-g~-y: deg~dey (SoS:29)
-g-~-v-: ügünma~övünme (Nin:24), dügerım~döverim (YAKO:21), ügdi~övdü (Av:81)

1.2.2.Ünsüz düşmesi
1.2.2.1."h" düşmesi: Rumeli ağızlarının karakteristik özellerinden biridir. Bu ünsüz, kelime başında, ortasında ve sonunda düşebilmektedir (Hafız, 1980:53).
Metinlerden Örnekler
Başta: alal<helal (Av:89), epımız <hepimiz (Av:78), ali<hali (Sül:39), erif<herif (Sül:40)
Ortada: batli<bahtlı (SoS: 38), pelivanlıklar < pehlivanlıklar (Sül:34), abap<ahbap (Sül:36)
Sonda: islâ < ıslah (Sül:29), Alla<Allah (Av:81), vala<vallah (SoS:31), sefte<siftah (Riz:21)

1.2.2.2."y" düşmesi: Prizren ağzında genellikle kelime ortasında düşmektedir
Metinlerden Örnekler
sülemesen<söylemesen (Av:80), midana<meydana (Av:89), şitan<şeytan (YAKO:13), şi<şey (Sül:42), sirek<seyrek (Sül:37), çifımi<keyfimi (Riz:20)

1.2.2.3."r" düşmesi: Az rastlanır bir ses olayıdır (Hafız, 1980:53).
Metinlerden Örnekler
obi<öbür (Av:80), atık<artık (Sül:43), bi<bir (Riz:10)

1.2.2.4."g(ğ)" düşmesi: Hafız, Prizren ağzında yumuşak "g" ünsüzünün olmadığını ifade eder (Hafız, 1976: 32). Onun yerine "g" ünsüzünün geçtiğini söyler. Bununla beraber bazı kelimelerde "ğ" ünsüzünün "g" ünsüzüne dönmeden önce düştüğünü belirtir (Hafız, 1980:53)

Metinlerden Örnekler
şindicein<şimdiceğin (Kar:16), dourcam<doğuracağım (Kil:30), götürecez<götüreceğiz (Kar:24), şuncazı<şuncağızı (YAKO:53) vb.

1.2.2.5."n" düşmesi: Az rastlanır bir ses olayıdır (Hafız, 1980:53).
Metinlerden Örnekler
sorami<sonra (SoS:27)

1.2.3.Ünsüz türemesi: Az sayıdaki örnekte görülür.
Metinlerden Örnekler
Perih<peri (Av:85), Rüsvay<rüsva (Av:86), hadiy<hadi (Kar:16) vb.

1.2.4.Hece kaynaşması: Prizren ağzında sıklıkla görülen bir ses olayıdır.
Metinlerden Örnekler
barsak<bağırsak (Sül:30), getircem<getireceğim (Kil:31), şuncazı<şuncağızı (Kar: 22), yaşayacaz <yaşayacağız (Av:78), dil<değil (YAKO:11), bük<büyük (Sül:43)

1.2.5.Hece düşmesi: Hafız, bu ses olayına yer vermemiştir. Taradığımız eserlerde şu örneklere rastladık.
Metinlerden Örnekler
mahşere ka<mahşere kadar (Kar:17), male<mahalle (Riz:5),ceneme<cehenneme (Riz:10), süleym<söyleyeyim (SoS:37), sabilen<sahibiyle (SoS:37), neka<ne kadar (Av:81)

1.2.6.Benzeşme: Belli başlı sözcüklerde görülür.
Metinlerden Örnekler
annadım <anladım (Kil:31) vb.

1.2.7.Tekleşme: Prizren ağzında görülen bu ses olayı alıntı sözcüklerde bulunmaktadır (Hafız, 1980:54).
Metinlerden Örnekler
zavale<zavallı (SoS:29), Alah<Allah (Sos:29), cenet<cennet (SoS:35), muabet<muhabbet (Sül:36), hakımı<hakkımı (Av:77)

1.2.8.İkizleşme: Hafız, Prizren ağzındaki bu ses olayı ile ilgili örnek vermemesine rağmen taranan metinlerde şu örnekte görülmektedir.
Metinlerden Örnekler
peşinnizden<peşinizden (Kar:33)

1.2.9.Göçüşme
Metinlerden Örnekler
badiyava<bedavaya (Riz:22), nalet<lanet (Sül:36)

2.Şekil Bilgisi

Bu bölümde taranan metinler dahilinde sadece farklılık arz eden yapılar üzerinde durulacaktır.

2.1.İsimler

2.1.1.Çokluk eki: Bu ek**;** Prizren Türk ağzında "–ler/-lar" şeklinde isimlere, -lar şeklinde ise sadece fiillere gelmektedir (Hafız, 1980:55).

Metinlerden Örnekler

Fiil: cittilar<gittiler (Av:80), bilirlar<bilirler (Sül:29), derlar<derler (SoS:32), cürsünlar<görsünler (SoS:34), çestilar<kestiler (Riz:21)

İsim: daglara<dağlara (Riz:15), seneler (Av:82), kasabalari<kasabaları (Sül:37), çüpeklerım<köpeklerim (Sül:39), morilar (SoS:30)

2.1.2.İyelik Eki: İyelik ekleri isimlere kalın ünlülü şekilde gelmektedir. Taradığımız metinlerde ekin geniş-yuvarlak ünlülü "o" şekli bulunmaktadır.

Metinlerden Örnekler

evıme<evime (SoS:33), çocogom<çocuğum (Sül:31), evında <evinde (SoS:31), babasi<babası (Av:89), doktoroni<doktorunu (Sül:36), cüzlerımız < gözlerimiz (Riz:13), işınızi,<işinizi (SoS:44), canlari < canları (Sül:39).vb.

2.1.3.Hal Ekleri

Prizren ağzındaki bulunma, ayrılma ve yönelme hâli ekleri ölçünlü Türkçeden farklılık göstermez. Farklılıklar şu şekildedir:

2.1.3.1.Belirtme hâli eki: Taradığımız metinlerde belirtme hâli Yeni Uygur Türkçesinde olduğu gibi tek şekilli olarak "i"dir ve bu ek kalınlık-incelik uyumunu bozan ekler arasındadır.

Metinlerden Örnekler

buni < bunu (Sül:32), baltayi<baltayı (Sül:41), uzuni <uzunu (Av:80), kuklami<kuklamı (SoS:27), ayağımi<ayağımı (Nin:23)

2.1.3.2.İlgi hâli eki: Prizren Türk ağzında sözcüğün kökü düz-ince veya düz-kalın ünlülü ise ek, "-ın" şeklinde eklenir. Ek, kök ünlüsünde "u" olanlara "-un", "ü" onlara "-ün", "o" olanlara ise "-on" şeklinde gelir (Hafız, 1980:56).

Metinlerden Örnekler

senın<senin (YAKO:27), çülinın<gülünün (SoS:31), çimın<kimin (SoS:43) domozon <domuzun (Av:80), Rizonon<Rizonun (YAKO:18), onon <onun (YAKO:24)

2.1.3.3.Vasıta hali eki: Taradığımız metinlerde vasıta hâli "-yle, -le" veya "n" ünsüzüyle genişletilmiş olarak "-ylen, ynen, -len " şeklindedir ve bu ek sadece ince ünlülü şekliyle kullanılır. Bu yüzden kalınlık-incelik uyumunu bozan ekler arasındadır.

Metinlerden Örnekler

parmaklariyle< parmaklarıyla (Gel:51), ayakcıklariyle<ayacıklarıyla (Gel:50), teriynen< teriyle (Kil.23), igbalilen<ikbali ile (SoS:26), benlen<benle (Kar:28), ononlen <onunla (Nin:24), senlen<senle (Mes:62)

2.1.3.4.Sebep hâli: Eski Anadolu Türkçesindeki "*içün*" edatının ekleşmesinden oluşan bu hâl gramer kitaplarının birçoğunda gösterilmemektedir. Fakat eskicil bir kullanım sergileyen bu yapı Zeynep Korkmaz'ın hazırladığı *"Marzubân-nâme Tercümesi"* adlı eserde de hâl ekleri içinde sebep gösterme eki olarak belirtilmiştir. Biz de eskicil bir örnek sergileyen bu yapıyı hâl kategorisine dâhil ettik.
Metinlerden Örnekler
Marzubân-nâme: *ra'iyyet edeblemekçün, anuñçün vb.* (Korkmaz, 1973:145).

Metinlerden Örnekler
Şincaz da izi ***kaybetmekçün*** bir türkü tuttur şahım! (YAKO:48).
Korkma, kuzum benim. Ben geldim, ellere ***vermemekçün*** seni (Gel:49)

2.2.Fiiller
2.2.1.Fiil Çekimleri
2.2.1.1.Geniş Zaman eki: Hafız, Prizren Türk ağzında geniş zaman ekini "-(ı)r olarak belirtmiştir. Bununla birlikte 1. çoğul şahıs ekinin "-sık, suk, sük" şeklinde eklendiğini dile getirir (Hafız, 1980:59). Bu şahıs eki metinlerde bir örnekte tespit edilmiştir. Fakat metinlerde geniş zaman ekinin diğer ünlülü şekilleri de bulunmaktadır.
Metinlerden Örnekler
unutmasık (Av:81), kaçarsık (Sül:37), yaşarım (Sül:36), bilırsın<bilirsin (SoS:36), celırım< gelirim (Av: 84), olor<olur (SoS: 37, Sül:35), ülür<ölür (Av:89), uydururum (Sül:37)

2.2.1.1.1.Şimdiki zaman eki: Prizren Türk ağzında şimdiki zaman eki kalınlık-incelik uyumuna bakılmaksızın ünsüzle biten fiil tabanından sonra "-i", ünlüyle biten fiil tabanından sonra ise "-y" şeklinde eklenir (Hafız, 1980:58).
Metinlerden Örnekler
durilar (Av:80), atay<atıyor (SoS:30), yapay<yapıyor (Sül:31), dolaşi < dolaşıyor (Sül:37), buliz<buluyoruz (YAKO:22), dayani<dayanıyor (Riz:5)

2.2.1.1.2.Anlatılan geçmiş zaman eki: Bu sahada anlatılan geçmiş zaman eki "-miş" olarak tek şekillidir. Ayrıca 1.çokluk şahıs ekinde zaman ekindeki "ş", "s"ye döner (Hafız, 1980:58).
Metinlerden Örnekler
dogor***miş*** < doğurmuş (Sül:30), acı***miş***ım<acımışım (Av:81), patla***miş***ım < patlamışım
(SoS:26), yap***misık*** (Av:80), içmisık (SoS:32)
2.2.1.1.3.Görülen Geçmiş Zaman eki: Hafız**,** bu ekin Prizren Türk ağzında "-di,-ti" biçiminde dar-düz ünlülü olduğunu ifade eder (Hafız, 1980:58). Gerçekten de görülen geçmiş zaman eki çoğunlukla "-di,-ti" biçimindedir. Fakat metinlerde ekin diğer ünlülü şekilleri de görülmektedir.
Metinlerden Örnekler
tutti<tuttu (Av:80), oldilar <oldular (Riz:26), yapti<yaptı (Sül:32), aldilar<aldılar (Sül:36),

yoroldon<yoruldun (Sül:43) oldom<oldum (Sül:36),koştom<koştum (Riz:27), doydom <doydum (38), düşünmedın<düşünmedin (SoS:45), cittık<gittik (Av:81), cürdün<gördün (Sül:32), cütürdüm <götürdüm (Sül:43)

2.2.1.1.4.Şart çekimi: Hafız, bu ekin daima kalın ünlülü olduğunu belirtir (Hafız, 1980:59). Fakat bazı örneklerde kalın ünlülü fiil tabanlarına ince ünlülü ekin geldiği de görülür.
Metinlerden Örnekler
bilsanız<bilseniz (Av:84), cürsan<görsen (SoS:42), bilsan<bilsen (Sül:31), celsa<gelse (Riz:18), olmase<olmasa (SoS:41), kurtarırsen<kurtarırsan (Av:81)

2.2.1.1.5.Emir çekimi: Emir ekinin normalin dışında geniş-yuvarlak ünlülü "-son" şekline de rastlanılır.
Metinlerden Örnekler
bakaym<bakayım (SoS:32), oko<oku (Av:76), citsın<gitsin (Riz:10), dersın<dersin (SoS:33), olson<olsun (Nin:22), koroson<korusun (Riz:8), soron <sorun (Riz:26), koşon<koşun (SoS:28), cüralım<görelim (Riz:8), veralım <verelim (Riz:13), bilin (Riz:12), yürüyün (Sül:31), cürün <görün (Sül:40)

2.3.Zarf-fiil: Prizren Türk ağızlarındaki zarf-fiil ekleri ölçünlü dilden çok farklı değildir. Sadece iki örnekte farklılık vardır.

2.3.1.-AndA zarf-fiil eki: Şu ana kadar Rumeli ağızlarında ağızlarının hiçbirinde tesadüf edilmeyen bir zarf-fiil ekidir. Hatta Anadolu ağızlarının büyük bir kısmında bile görülmez. Görüldüğü yer ise Türkiye Türkçesinin doğu grubu ağızları, yani Azeri Türkçesinin etkisinin yoğun olduğu bölgelerdir. Dolayısıyla bu zarf-fiil ekinin bu denli uzak bir coğrafyada görülmesi dikkat çekicidir. Hafız'ın çalışmasında bu eke yer verilmemiştir.
Metinlerden Örnekler
dönende (Kil:23), deyende (Kil:21), düşende (YAKO:50)

2.3.2.-incez: Bu ek, Eski Anadolu Türkçesindeki "-(y)XncAgIz" zarf-fiilini düşündürmektedir. "g(ğ)" ünsüzünün eriyip kaybolması neticesinde hece kaynaşmasına uğrayan ek bu biçimi almış olmalıdır. Anlam itibarıyla *" –ıncaya kadar"* anlamı veren bu ek eskicil bir biçimdir. Bu anlamıyla Eski Anadolu Türkçesindeki anlamı örtüşmektedir.
Metinlerden Örnekler
… em da şarki sülerdım ***doyincez*** (Sül:42) "doyuncaya kadar"

2.4.Bağlama edatları
Taradığımız metinlerde, edatların genellikle genişletildiği görülür.
Metinlerden Örnekler
helem < hele (Kil: 23), keşkim <keşke (Kil:30), böylem < böyle (YAKO:48), gayrim<gayrı (YAKO:52), ziram<zira (Kar:33), çünçim<çünkü (Nim:19).

Sonuç

Mercan'ın doğup büyüdüğü coğrafyada konuşulan dilin özelliklerine vakıf olması, onun eserlerinde de bu dilin verimli bir biçimde işlenmesini sağlamıştır. Yazarın bilhassa diyaloglardaki ağız özelliklerini bir ağız araştırmacısı hassasiyeti ve becerisiyle yazıya geçirmiş olması dikkat çekicidir. Eserlerindeki ağız özelliklerinin, örnek bir ağız çalışmasına yetecek kadar veri sağladığı görülür. Hatta bölge ağzı üzerine en önemli çalışmaları yapan Nimetullah Hafız'ın araştırmalarında dahi bulunmayan; fakat Mercan'ın eserlerinde tespit ettiğimiz bazı özellikler vardır. Bunlar şu şekildedir:

1. Emir 2. tekil şahıs olumsuz çekiminde kullanılan "-ma" ekinin kalınlık-incelik uyumunu bozması: *cürma<görme* vb.
2. Damak n "ñ" ünsüzünün bulunması: *anglaymisın, dingle.* vb.
3. o<ö ünlü değişmesi: *obir<öbür* vb
4. Hece düşmesi bulunması: *male<mahalle*
5.Gelecek zaman ekinin tek şekilli olmaması. Fonetik varyantlarının bulunması: *ülür<ölür* vb.
6.Görülen geçmiş zaman ekinin sadece "-di, -ti" şeklinde olmaması: *yoroldom*<yoruldum vb.
7.Şart ekinin sadece kalın ünlülü olmaması: *olmase<olmasa* vb.
8.-AndA zarf-fiil ekinin Prizren Türk ağzında görülmesi: *deyende* vb.
9. Bazı sözcüklere yazılan "çün<içün" edatının sebep hâli oluşturması: *kaybetmekçün* vb.
10. Bağlama edatlarının genişleterek kullanılması: *ziram, çünçim* vb.

Kısaltmalar:

Sül: Süleyman
Gel: Gelin
Mes: Mesut
Nin: Ninem
YAKO: Yükü Al Karanfil Olan
Riz: Rizo
Kar: Karabaş
Av: Avni
SoS: Son Selam
Kil: Kilim

Kaynaklar

Başdaş, Cahit (2003). "Anadolu ve Kosova Türk Ağızlarında g<c, k<ç Değişmeleri." *TDAY-Belleten/I-II*. 1-7.
Çengel, Kasapoğlu Hülya (2005). *Kırgız Türkçesi Grameri*. Ankara: Akçağ Yayıları.
Doğan, Talip (2013). "Oğuzca K/G>Ç/G Değişmesi." ***Journal of Turkish Studies,-International Periodical fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9, Summer*. 1171-1181.**
Gülensoy, Tuncer (1987). "Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Deneme." *TDAY-Belleten 1984*. TDK Yayınları. Ankara. 87-147.

---------- (2004). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında G/K>C/Ç Değişmesi." V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I. TDK Yayınları. Ankara.1289-1298.

Gülensoy, Tuncer-Alkaya, Ercan (2011). Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası, Ankara: Akçağ Yayınları.

Günay, Turgut (2003). *Rize İli Ağızları*, Ankara: TDK Yayınları.

Günşen, Ahmet (2009). "Dil Etkileşimi Açısından Makedonya ve Kosova Türk Ağızları." *Journal of Turkish Studies,-International Periodical fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8, Fall*. 225-254.

Hafız, Nimetullah (1976). "Prizren (Kosova) Türk Ağzının Başlıca Özellikleri". Çevren, IV/12, Aralık. 29-64.

---------- (1980). "Prizren Türk Ağzının Özellikleri I". *Çevren*, VII/3, Eylül. 49-66.

---------- (1980). "Prizren Türk Ağzının Özellikleri II". *Çevren*, VII/3, Aralık. 51-65.

Karahan, Leyla (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (1973). *Marzubân-nâme Tercümesi*. Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları.

Mercan, Hasan (1972). "Gelin." *Sesler*, VII/64, Mart. 49-55.

---------- (1975). "Son Selam." *Sesler*, XI/100, Kasım. 27-46.

---------- (1976). "Rizo." *Sesler*, XII/105, Nisan. 5-28.

---------- (1976). "Karabaş." *Sesler*, XII/108, Eylül. 15-33.

---------- (1976). "Süleyman." *Sesler*, XII/109, Ekim. 29-43.

---------- (1977). "Ninem." *Sesler,* XIII/114, Mart. 19-24.

---------- (1977). "Avni." *Sesler*, XIII/120, Kasım.75-91.

---------- (1978). "Yükü Al Karanfil Olan." *Sesler*, XIV/125-126, Nisan. 47-56.

---------- (1986). "Kilim." *Sesler*, XXII/210, Kasım.21-32.

---------- (1988). "Mesut." *Sesler,* XXIV/230, Kasım. 61-65.

Németh, Gyula (1983). "Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine." *TDAY-Belleten 1980-1981*. TDK Yayınları. Ankara. 113-167.

İnternet Kaynakları

http://www.yasamoykusu.com/biyografi-1095Hasan_Mercan; erişim 14.10.2013

http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=2423; erişim 14.10.2013

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-36410/yugoslavya-kosova-yazili-turk-edebiyati.html, erişim 14.10.2013

Nihânî (Nacak Fâzıl) Divanında Sevgili Tipi

Okt. Duygu DALBUDAK HÜNERLİ
Kurum: Kırklareli Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü
Adres: Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulu
Babaeski/Kırklareli/Türkiye
duygudalbudak@hotmail.com

ÖZET

Osmanlı Devleti içinde, çeşitli etnik ve kültürel unsurlar yüzyıllar boyunca bir arada yaşamıştır. Osmanlı medeniyetinin oluşum ve gelişiminde bu unsurların kuşkusuz çok payı olmuştur. Özellikle Rumeli asıllı şair ve yazarların edebiyat alanında yapmış oldukları katkılar azımsanamayacak sayıdadır. Bu Rumeli şairlerinden biri de 'Kuloğullarından Arnavut asıllı *Nihânî*'dir. Nihânî'nin asıl adı *Fâzıl* olmakla beraber *Nacak Fâzıl* unvanıyla tanınmıştır.'

Sevgili tipi ise divan şiirinin âşık ve rakiple birlikte olmazsa olmaz tiplerinden biridir. Divan şairleri çeşitli teşbih ve mecazlarla sevgiliden ve sevgiliye ait güzellik unsurlarından sıkça bahseder. Bilhassa 'Rumeli şairlerinde sevgili ve âşık tiplerinin daha gerçekçi olduğu görülmektedir.' Bu bildiride Arnavut asıllı bir divan şairi olan Nihânî'nin, şiirlerinde sevgili tipinin nasıl ele alındığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Arnavut Asıllı Bir Divan Şairi: Nihânî (Nacak Fâzıl), Sevgili Tipi, Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları.

ABSTRACT

The Character of "Lover" in the Divan of Nihânî (Nacak Fâzıl)

The various ethnic and cultural factors coexisted in Ottoman Empire throughout the centuries. These factors definitely had a great share in the formation and development of Ottoman civilization. Especially the number of contributions the poets and writers of Rumelian origin made in the field of literature cannot be underestimated. One of these Rumelian poets is "*Nihânî* of Kuloğulları and of Albanian origin." His real name was *Fâzıl* but he was recognized as *Nacak Fâzıl* .

The character of lover is an indispensable element in divan poem with the admirer and the rival. Divan poets frequently mention the lover and beauty elements belonging to the lover with various simile and metaphors. It is particularly observed that "the lover and kinds of admirers are more realistic with Rumelian poets." This paper will examine how Nihânî, a divan poet of Albanian origin, discussed the character of lover in his poems.

Key Words: Classical Turkish Poem, A Divan Poet of Albanian Origin: Nihânî (Nacak Fâzıl), The Character of Lover, Beauty Elements Belonging to the Lover.

Giriş:

Osmanlı medeniyetinin kültürel gelişiminde özellikle Rumeli asıllı şair ve yazarların yapmış oldukları katkılar azımsanamayacak sayıdadır. Üsküplü İshak Çelebi, Bosnalı Sâbit, Vardar Yeniceli Usûlî, Hayretî, Hayâlî gibi daha pek çok şairin edebiyatımıza katkısı yadsınamaz. Bu bağlamda Arnavut asıllı divan şairlerinin de sayılarındaki çokluk dikkat çekmektedir. "Bugün Arnavutluk sınırları içerisinde yer alan Tiran, İşkodra, Elbasan öbür taraftan Priştina, Prizren gibi Arnavut asıllı nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerde çok sayıda bürokrat, şair ve yazar yetiştirildiği" (Aydemir 2012:233) görülmektedir. Arnavut asıllı divan şairlerinden biri de *Nacak Fâzıl* sanıyla tanınan Nihânî'dir. Bildirimizde sevgili tipini ele alışı açısından divanını incelediğimiz Nihânî'yi öncelikle daha yakından tanımaya çalışalım.

NİHÂNÎ (NACAK FÂZIL) KİMDİR?

Kuloğullarından Arnavut asıllı bir şair olan Nihânî'nin asıl adının ne olduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır (*daha geniş bilgi için bk.* Dursun 1990:2,3). "Nihânî halk arasında "Nacak" diye anılmaktadır. Arnavut asıllı bir devşirme olan şair, daha sonra adını bilmediğimiz birisi tarafından köle olarak alınıp yetiştirilmiştir. Türkçeyi konuşurken dili çaldığı için (aksanı bozuk olduğu için) ve köle olduğuna işaret etmek için halk ona "Nacak" lakabını takmıştır" (Dursun 1990:2).

"Farsça olan "nihânî" kelimesi gizlilik, saklılık, gizli, saklı manasına gelmektedir. Kelimenin manası şairin dünyaya bakış açısına uygun olduğundan bu mahlası seçtiği düşünülebilir" (Dursun 1990:2). Nitekim şair, hemen hemen bütün şiirlerinde dünya nimetlerine önem vermemenin, riyadan ve gösterişten uzak durmanın gerekliliğinden bahsetmektedir.

"Nihânî'nin nerede ve ne zaman doğduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda, Nihânî'nin Hacı Hassanzâde'den mülâzım olmasından başlanarak hayatı hakkında kısa bilgiler verilir. Bu bilgilere göre Nihânî, Osmanlılarda kölelere tanınan imkânlardan faydalanmış, iyi bir tahsilden sonra Hacı Hassanzâde'ye danişmend olmuştur. Daha sonra onun İstanbul'da yaptırdığı medreseye müderris olmuştur. Bu medresede XVI. yüzyılın tanınmış âlimlerinden Sürûrî'ye hocalık yapmıştır. *Şakâyık Tercümesi'*ne göre Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde nazım ve nesri bulunmaktadır. Şair, daha önce de bahsedildiği üzere makam ve mevki hırsı olmayan bir mizaca sahiptir. Bu mizaca uygun olarak tasavvuf yolunu seçmiş ve medresedeki görevinden ayrılarak kendini tasavvufa vermiştir. Bir ara tekrar medreseye dönmüşse de sonunda tamamen ayrılıp H. 925 (M. 1519) yılında Hacc'a gitmiştir. Mekke'de bulunduğu sırada hastalanıp H. 925 (M. 1519) tarihinde burada vefat etmiş ve aynı yerde defnedilmiştir" (Dursun 1990:3-5).

Araştırmalara göre Nihânî'nin bir divanı; bir de "Tercüme-i Minhâc al-'âbidîn" adlı bir tercüme eseri bulunmaktadır" (Dursun 1990:6).

Nihânî hakkında vermiş olduğumuz bu kısa bilgiden sonra divan şiirinde sevgili tipinin öneminden ve nasıl ele alındığından bahsederek Nihânî'nin şiirlerinde sevgili tipinin işleniş tarzını örneklerle vermeye çalışacağız.

DİVAN ŞİİRİNDE SEVGİLİ:

Sevgili tipi "divan şiirinin kendine özgü aşk kurgusu içinde şekillenen en önemli tiptir" (Gönel 2010a:208). Divan şairleri çeşitli teşbih ve mecazlarla sevgiliden ve sevgilinin fizik güzelliğinden sıkça bahsederler. "Sevgilinin fizik güzelliği "en" kavramıyla ifade edilebilir. En uzun boylu, en ince belli gibi…" (Gönel 2010b:25).

Divan şiirinde sevgili tipinin fizik özelliği ve kaynağı hakkında ise çok çeşitli ve geniş bilgiler daha önce değerli akademisyenler tarafından araştırmalarında sıkça ele alınmıştır (*daha geniş bilgi için bk.* Akün:1994:415-418; Okuyucu 2010:210-220; Tanpınar 1997:5-9 vd.). Bu bağlamda Ömer Faruk Akün'e göre; sevgili tipinin kaynağında özellikle Abbasiler zamanında orduda ve saraylarda sıkça rastlanan Türk esir ve gulamlar vardır. Bunlar, çekik gözleri, uzun boyları, uzun saçlarıyla Arap ve Fars şairlerin dikkatlerini çekmiş, onlara yeni bir güzellik ve sevgili imajı hazırlamıştır. Bu yönüyle Ortaçağ Arap ve Fars dünyasındaki güzel ve cesur Türk imajı öldürücü sevgili tipine kaynaklık etmiştir (Akün 1994:416-417).

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre; sevgili tipine dair unsurların ve eski edebiyatın merkezinde geniş bir saray istiaresi bulunmaktadır. Sevgilinin bütün davranışları hükümdarın davranışlarıdır. Bütün benzetmeler, bu saray istiaresinden çıkmaktadır (Tanpınar 1997:5-9).

Divan şiirinde dile getirilen klâsik sevgili, genellikle âşığına yüz vermez, tam aksine ona devamlı acı ve ıstırap verir, cevr oku atıp cana kasteder, gönlü taştır, vefasızdır. Âşık ise onun hayali ile yetinir. Sevgilinin eziyetten vazgeçmesini kendisinden yüz çevirmesi olarak telakki ettiği için gerçek âşık, sevgiliden şikâyet etmez. Sevgili daima yüceltilir. *Cânân, yâr, dost, mahbûb, Habib, maşûk, güzel, hûb, hûbân, sanem, büt, nigâr, server, şâh, sultan, mâh, âfitâb, şûh, tabîb, dilber, bîvefâ, dildâr, dil-ârâ, melek, perî, sâkî, mutrib, gül vs.* kelimeler, çok zaman istiâre yoluyla sevgilinin ifâdesinde kullanılır… Onun güzellik unsurlarının da sonu yoktur… (Pala 1998:351-352).

Divan şiirinin geleneklerine uygun şekilde ele alınan ve bahsi geçen klâsik sevgili tipinin yanı sıra bazı Rumeli şairlerinde *çizgi dışı sevgili*lerin de şiirde yer bulduğu görülmektedir. Usûlî, Hayretî, İshak Çelebi, Mesîhî gibi "bazı Rumeli şairlerinin şiirlerindeki sevgili; âşığa vefalı davranır, ona selam gönderir, mektup yazar, onu ziyaret eder, birlikte meyhaneye gidip içki içer, âşığın derdine ortak olur hatta âşıkla öpüşür. Ayrıca fizik olarak da bazı farklılıklar gösterir. Bazıları esmer tenlidir, bazıları sarı saçlı, bazıları da elâ gözlüdür. Bu özellikleriyle Rumeli şairlerinin ideal, hayâli tipler yanında daha gerçekçi bir sevgili tipi çizdikleri, âşık-sevgili ilişkisini daha canlı tasvir ettikleri görülür" (Çeltik 2004:422).

Netice itibarıyla "sevgilinin değişik kimliklerle karşımıza çıkması divan şiirinin mecazlı ifade tarzının yanı sıra sosyal yapılanma, kültürel yapı ve tasavvuf anlayışından da kaynaklanmaktadır. Gerçek-mecaz ilişkisi içinde özellikle tasavvufun etkisiyle sevgili değişken özellikler göstermektedir. Sevgili bazen tamamen soyutken bazen gerçek hayattan izler taşıyabilmektedir" (Gönel 2010a:208). Bilhassa Rumeli şairlerinin şiirlerindeki reel sevgili tipleri bu duruma örnektir. Yine "tasavvufun etkisiyle klâsik şiir estetiğine bağlı şairlerin mecazi aşk

ile hakiki aşk arasında güçlü bir bağ kurdukları sezilmektedir. Çoğu divan şiirinde mecazi aşk, ilahî aşka ulaşmada bir basamak olarak görülmektedir. Böylelikle mutasavvıf olmayan şairler de geleneğin içinde yer alabilmişlerdir" (Kurnaz 1997:3 ve 8).

Kuşkusuz sevgili tipi divan şiirinin en önemli tipi olması sebebiyle pek çok araştırmaya konu olmuştur. Ancak konumuzun sınırlarını aşmamak amacıyla bildirimize Nihânî'nin şiirlerinde sevgili tipinin nasıl ele alındığından bahsederek devam edelim.

NİHÂNÎ DİVANINDA SEVGİLİ TİPİ:

Nihânî, gerek tasavvuf yolunu seçmiş olması gerekse divan şiiri geleneğine uyması sebebiyle bilhassa gazellerinde vefasız ve geçici olan dünya için çalışıp çabalamanın boş olduğundan sıkça bahseder. Ondaki aşk da genelde platonik ve ilahîdir. Şiirlerinde samimi bir dille ilahî aşkı işleyen şair, insanın mecazi aşkla uğraşmasının, "vefasız dilberlere gönül vermenin" boş olduğunu söyler. Ona göre; hakiki aşk, Allah aşkıdır ve insan ancak buna yönelmelidir. İnsan gelip geçici güzele ve güzelliğe değer vermemeli, mutlak güzelliğe ulaşmaya çalışmalıdır. Nihânî'nin şu beyitlerinde '*nakş*la uğraşmanın insanı aldatacağı, bu nedenle *nakkaş*ı gözetmesi gerektiği' vurgulanmaktadır:

*Hay **naḳḳâşı gözet** ṣûrete aldanmaya gör*
Dîde-i pâk-naẓar ṣûret-i dîvârı nider (G/17/3)

Gelsen ey 'ârif niçün ḫalḳ olduñ idrâk itseñe
Ġayr naḳşından göñül âyînesin pâk itseñe (G/169/1)
Göñlüni virmez Nihânî bî-vefâ dilberlere
*Ṣûret-i bî-cânı nitsün **naḳş-ı divâr istemez** (G/65/5)*

Ḳodı naḳşı vü irdi naḳḳâşa
Levh-i dilden nukûş-ı ġayrı yuyan (G/131/5)

Göñül çün 'aşk mestisin şerâb-ı lâ-yezâl iste
***Cihân naḳş-ı nigârın ḳo nigâr-ı lâ-yezâl iste** (G/170/1)*

Ögme her bir bî-vefânuñ gözüni vü ḳâşını
***Naḳşa aldanma göñül var iste bul naḳḳaşı** (G/202/1)*

Nihânî 'sık sık mecazi aşka karşı çıkmaktadır.' Ona göre 'hakikat isteniyorsa mecaz bırakılmalıdır.' Şu beyitler şairin mecazi aşka ve sevgiliye bakış açısı hakkında fikir verebilmektedir:

*Ey dil **ḥaḳîḳât ister iseñ gel mecâzı ko***
Neyler cüdâlığı ṭaleb iden ḥaḳâyıḳı (G/192/3)

Lâyık-ı dîdâr-ı dildâr olmadı

Geçmedi her kim ki gözden ḳaşdan *(G/153/4)*

Ḳo dü kevni gerekse dîdârı
Âḫıret şâhı olur dünye ḳoyan (G/131/2)

Ey göñül olmak dilerseñ ***ferd ü tek***
Kim saña ***yoldâş*** *olayın dirse ek (G/93/1)*

Dime her dilber-i hercâyiye dildâr ṣaḳın
'Âşıḳ-ı ṣadıḳ olan ġayr ile bâzârı nider *(G/17/4)*

Geç ***'aşḳ-ı mecâzîden cehd eyle ḥaḳîkîye***
Ḳıymetde zer-i ḫâlis zerrîn ile bir olmaz (G/54/2)

Nihânî'nin divanındaki hemen hemen bütün şiirlerinde mecazi aşka bir karşı çıkış vardır. Ancak şair, "gerek mecazi aşkı ilahî aşka erişmede bir basamak olarak görmesi gerekse divan şiirinin genel aşk anlayışına bağlılığı nedeniyle mecazî aşk karşısında tamamen kayıtsız değildir" (Dursun 1990:12). Nihânî'nin

Eger ***mecâz*** *ise daḫi 'aşḳı ḳoma göñül*
Ola kim ire 'inâyet ***ḥaḳîḳat ola mecâz*** *(G/53/3)*

beytinden mecazi aşkı ilahî aşka ulaşma çabasında bir basamak olarak gördüğü anlaşılmaktadır. 'Âşık, mecaz bile olsa aşkı bırakmamalıdır; zira mecaz, gün gelir hakikate erdirebilir.'

Nihânî divanında ele alınan sevgili tipi divan şiirinin geleneklerine uygundur. Buna göre sevgili; aşağıdaki özelliklere sahiptir:

***Sevgili vefâsızdır, hercâyidir, her zaman âşığına cefâ eder:**

Bî-vefâ dilberler *ile âşinâlıḳdan nolur*
Âḫiri feryâd-ı âh ile cüdâlıḳdan nolur (G/47/1)

'Âşıḳa mihr ü vefâ olsun hemişe 'âdetüñ
A begüm a pâdişahum ***bî-vefâlıḳdan*** *nolur (G/47/3)*

Göz karardup düşme her ***hercâyiye***
Ḫayr gelmez ***bî-vefâ oynaşdan*** *(G/153/2)*

Ey cefâsı çok vefâsuz yâr *'aşḳ olsun saña*
'Âşıḳa cevr eylemek de var 'aşḳ olsun saña (G/2/1)

***Sevgili, gönlü hasta olan âşığının hâlini hiç sormaz:**

'Âşıḳ-ı dil-ḥastenüñ şormaḳ ne ḥâcet ḥâlini
Sen bilürsin dilberâ derdi nedür dermânı ne (G/187/2)

*** Sevgilinin sözüne inanılmaz:**

Dimedüñ âḥir Nihânî ben senüñüm ġam yime
*Yürü hey **ḳavli yalân dildâr** 'aşḳ olsun saña (G/2/5)*

*Ey göñül **aldanma yârüñ 'ahdine** peymânına*
Bî-vefâdur bî-vefâñun 'ahdi ne peymânı ne (G/187/1)

*** Sevgili, âşığın rakiplerine yüz verir; ancak onun yüzüne bir kez olsun gülmez:**

***Rakîb**e bûselik ta'lîm idersin*
Niçün 'uşşâḳa şehnâz ögredürsin (G/155/4)

Â benüm çoḳ sevdigüm kim didi bilsem saña kim
*Hem-dem ol **bîgânelerle** âşinâdan vazgel (G/111/2)*

*Bâde yirine emer la'lüñi **aġyâr** müdâm*
Râżıyuz biz daḫî yüz bûseye vir câmda bir (G/43/3)

Ben dem-i vaṣl isterüm derdâ kim ol yâr istemez
***Gayr** ile alur virür bizümle bâzâr istemez (G/65/1)*

*Didüm yanuñ **aġyâr** eksik olmaz*
Gülüp didi güle ḫâr eksik olmaz (G/64/1)

Bülbül-i gûyâ gibi feryâda her dem râżıyum
*Gonçe gibi tek açıl **bir kez yüzüme gül yeter** (G/42/2)*

*** Sevgili, âşıktan bir "merhaba"yı bile esirger:**

Hele biz dergehine yüz sürelüm
***Dilber itmezse merḥabâ nidelüm** (G/122/3)*

Eyler Nihânî dâyima sen şâh-ı ḫûbâna du'â
***Nola diseñ bir merḥabâ** hey pâdişâhum hey begüm (G/127/5)*

***Sevgili, taş gönüllüdür:**

*Didüm ey **seng-dil** ayaguña ṭopraġ olayın*

Nâz ile güldi didi ḳo beni dîvâre yapış (G/71/2)

Yoḳdürür ḫâk olmadan göñlüñde bâkün zerrece
Yüregüñ âhen midür ey ***ṭaş bağırlı*** *yoḫsa seng (G/94/6)*

***Sevgili, âşığın daima gönlünü yıkar, yakar:**

Nihânî'ye göre 'âşık, sevgili tarafından gönlünün yıkılmasına üzülmemelidir; çünkü zaten âşık olanın gönlü kırılmış olmalıdır. Bununla beraber âşığın harap gönlünü imaret eden de yine sevgilinin hayâlidir.'

Yâr yıḳsın Nihânî göñlüñi ḳo
'Âşıḳ olan şikeste-ḫâṭır olur (G/18/6)

'İmâret itdi ḫayâlüñ ḫarâb göñlümüzi
Niẓâm(ı) memleketüñ pâdişâsuz olmaz imiş (G/72/3)

***Sevgili, âşığın kanını akıtır:**

Dimişsin ***'âşıḳuñ ḳanını aḳıtmaḳ*** *'âdetüm olsun*
Bu ḳānûnı sen evvel benden icrâ itseñ olmaz mı (G/210/4)

***Sevgili, paraya düşkün değildir; âşığın vereceği gümüş ve altının da bir kıymeti yoktur:**

Didim ey dilber yaşum sîm oldı yüzüm zer didi
'Âşıḳ-ı didârdan ***dildâr dinâr istemez*** *(G/65/3)*

***Sevgilinin âşıkları çoktur:**

Didüm müştâḳ-ı dîdâruñ Nihânî gibi bir var mı
Didi dîdârumuñ yüz biñ ola 'âlemde müştâḳı *(G/225/5)*

Didüm ey dost ***ne çok 'âşıḳ-ı üftâdelerüñ***
Gül gibi güldi didi nola hezâr olmayıcaḳ (G/86/4)

*** Sevgili, âşık için ulaşılmazdır:**

Didüm ey dilber Nihânî ***vaşluñı*** *ister didi*
Hay ḳabûl olur degildür bu du'âdan vazgel(G/111/6)
Vaṣl-ı cânân ister iseñ vir Nihânî cânuñı
Düşde görmez virmeyen cân ***vuşlat-ı cânâneyi*** *(G/174/6)*

***Sevgili, âşığın azâd olmasını ister:**

Nihânî'nin bir beytinde âşık, sevgilinin kölesi olmakla mutlu iken; sevgili onu azat etmek istemektedir. Oysa bu durum âşık için talihsizlik telakki edilir.

Bendeñüm ben de didüm geldi ***didi azâd ol***
Ben de bildüm bende kim devlet ḳonacaḳ baş yoḳ (G/85/2)

Nihânî Divanı'nda sevgiliden, çok çeşitli mecaz ve benzetmelerle bahsedilir. Nihânî'nin şu beyitlerinde sevgili için yapılan mecaz ve benzetmeler görülmektedir:

***Sevgili *gül*dür:**

Dünyâ denîye yiter vü dânâya âḫıret
Gül *'andelib ile yaraşur cife zag ile (G/168/5)*

Sen ***gül-i nev-reste****den virmez Nihânî ġayra dil*
Bilür ânı kim meseldür 'âşıḳa bir gül yeter (G/42/5)

***Sevgili *şem'*dir:**

Şem' *ile cem' ḳaçan olasın sen ey göñül*
Pervâne gibi döne döne oda yanmaduñ (G/91/5)

'Aşk âteşine yandıgumı ṭañlama zâhid
Şem' *i göricek yanmaġa pervâne gerekmez (G/49/4)*

***Sevgili *tabîb*tir:**

Ey ***ṭabîb-i dil*** *nola luṭfuñ ile eylesen 'ilâc*
Derd-mendüz ḫasteyüz dermâne gelmişlerdenüz (G/52/4)

Ey ***ṭabîb*** *dil ü cân eyle Nihânî'ye 'ilâc*
Ki oldı âşufte vü şûrîde vü divâne meded (G/10/6)

***Sevgili *sâkî*dir:**

Ṣâḳîyâ *beñzedügi içün lebüñe bâde-i nâb*
Üstine döndi ḥabâb itdi hevâdârlıġı (G/196/2)

Ṣâḳîyâ *'ayş idelüm gel ki gül eyyâmıdur*
İtmeyen 'ayş bu mevsimde iñen 'âmîdür (G/28/1)

***Sevgili *sanem*dir:**

Hevâ-yı ***ṣanem****e ṣaf ṣaf göñülde ṭurur iken*
Ḳabûle ḳâbil ola sanma Ḥaḳ ḳatında namâz (G/53/2)

***Sevgili *padişah*tır:**

*Düşmüşüm bir **pâdişâh-ı lâ-yezâlüñ** 'aşḳına*
Kim aña hergiz naẓir olur degil hemtâsı yoḳ (G/84/3)

*Bir **şeh-i peykere** oldı Nihânî bende kim*
Kem gedâ olmaḳlıġa layıḳ degil sulṭân aña (G/4/7)

***Sevgili *peri*dir:**

*Ol **perî** zülf ü ḳad ü ebrû-yı ġarrâsı ile*
Ey Nihânî gör ne başdan ayaġa cân olmış (G/74/5)

*Cevr ile ṣanma yüz çevirem senden ey **perî***
'Âşıḳ cefâdan itmez ölürse şikâyeti (G/218/2)

***Sevgili *güzeller güzeli*dir:**

Sensün güzeller serveri maḥbûblaruñ ser-defteri
Hûri misin yâḫûd perî hey pâdişâhum hey begüm (G/127/3)

***Sevgili, güzellikte *Hz. Yûsuf* 'a benzer:**

Nihânî Divanı'nın "Yûsuf" redifli 75. gazelinde Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığında satılması, Hz. Yakûb'tan ayrı oluşu gibi hadiselere telmihler yoluyla sevgilinin güzelliğinden bahsedilmiştir. Bu gazelin yanı sıra Nihânî'nin şu beytinde de yine 'sevgili, güzellik Mısır'ının Yûsuf'u olarak' düşünülmüştür.

Bende iken pâdişâh olsañ 'aceb mi ey göñül
***Mışr-ı ḥüsnüñ Yûsufidür** bir efendüñ var senüñ (G/100/2)*

***Sevgili, *mühr-i Süleymân*dır:**

Künc-i dilde nice pinhân ideyin mihrüñi kim
*Mal-ı Ḳârûn deger **mühr-i Süleymânumsun** (G/157/3)*

Sevgilinin bulunduğu, yaşadığı yer de divan şiirinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Nihânî,

*Terk eylemez Nihânî **ser-i kûyuñı** didüm*
Gül gibi güldi didi gül olmaz hezârsuz (G/67/5)

beytinde 'sevgilinin yaşadığı yeri hiçbir zaman terk etmeyeceğini dile getirir.'Bir başka beytinde ise 'sevgilinin bulunduğu yeri cennet bahçesinin gülsitânına benzetir.'

Gülsitân-ı ravża-i cennet dürür ***kûyuñ senüñ***
Nâle-i 'uşşâḳa her dem naġme-i bülbül yiter (G/42/4)

Divan şiirinde sevgili tipinin fizik özelliğinin sayısız mecaz ve benzetmelerle ele alındığını daha önce de belirtmiştik. Divan şiirinin bu genel kaidesine Nihânî de uymuştur. Aşağıdaki örnekler Nihânî'nin güzellik unsurlarıyla sevgili tipini nasıl ele aldığını göstermektedir:

ALIN:

***Sevgilinin alnı *ay*dır:**

Sevgilinin alnı beyaz ve parlak olması nedeniyle "ay" olarak tasavvur edilir. Bu durumda kaşları da hilaldir.

Göreliden ***ay alnuñla hilâl ebrûlaruñ***
Düşdi âteş şem' gibi âfitâbuñ cânına (G/187/3)

KAŞ:

***Sevgilinin kaşı *yay(kemân)*dır:**

Gamzen oḳun gezlemiş ḳurmış ***kemân ebrûlaruñ***
Hey ḳurbân oldugum yolına ḳurbânuñ mı var (G/46/4)

GÖZ:

***Sevgilinin gözleri *ahu*dur:**

Virme her ***gözleri âhû****ya Nihânî dil ü cân*
Bî-tekellüf zer ü sîm ile şikâr olmayıcaḳ (G/86/5)

***Sevgilinin gözleri *hilekâr*dır:**

Esîr-i ***çeşm-i mekkâr****uñ ḫalâṣ olmaz belâlardan*
Müjeñ ölümlüsi ḳurtulmaz ey âfet ḳażâlardan (G/133/1)

***Sevgilinin gözleri *nergis çiçeği*dir:**

Ġonce-i zenbâk düzer dildâre bâzû-bend-i sîm
Çeşm-i nergiz*den ol meh-rû görmesün diyü gezend (G/11/4)*

GAMZE:

***Sevgilinin gamzesi *hançer* biler:**

*Her dem göñüle **ġamzesi ḫançer biler** imiş*
Bir mestdür 'aceb degil eylerse ḳan daḫi (G/209/5)

***Sevgilinin gamzesi âşıklarının canını hedef alan bir *ok*tur:**

Ḳaşlaruñ yâyını ḳur kim cân olur ḳurbân aña
***Tîr-i ġamzeñ** gizle kim ḥâcet degil peykân aña (G/4/1)*

KİRPİK:

Sevgilinin kirpiği *kalemdir:

Ey Nihânî ruḫ-ı pür haṭṭına beñzetmedi hiç
*Levḥ-i dilde **müjesi** ḳılsa ḳalem-kârlığı (G/196/5)*

SAÇ-ZÜLF:

***Sevgilinin zülfü *ejderha*dır:**

*Didüm ki **zülfüñi** ref' it yüzüñden ey meh-rû*
*Didi ki genc-i nihân **ejdehâ**suz olmaz imiş (G/72/4)*

***Sevgilinin saçları *sümbül*dür:**

Bâġ-ı ḥüsn içre nigâr ayaġuña ḫaddüñ gül yeter
*Ḫaṭṭ-ı reyḥanuñ benefşe **ṣaçlaruñ sünbül** yeter (G/42/1)*

***Sevgilinin zülfü daima *perişan*dır:**

Sevgilinin zülfünün en önemli özelliklerinden biri de daima karmakarışıklığı, perişanlığıdır. Âşığın ruh hâli, sevgilinin zülfünün perişanlığına benzer.

***Ser-i zülfüñ gibi bir ḥâli perîşânum** ben*
Cân ü ser terkin uran bî-ser ü sâmânum ben (G/146/1)

***Sevgilinin zülf-i perçîni *Çin nâfesi*dir:**

Zülf-i perçîn**üñe dirsem yaraşur **nâfe-i Çîn
Dürc-i dürrî güherüm la'l-i bedaḫşânumsın (G/157/4)

YÜZ:

***Sevgilinin yüzü *Kur'an-ı Kerim* gibidir:**

*Yâ Rab **cemâl-i muṣḥafı** yâruñ ne ḥaṭ olur*
Ki itdi ġubâr nusḥ u muḥaḳḳaḳ her âyeti (G/218/7)

***Sevgili *ay yüzlü*dür:**

Ḫalḳ-ı 'âlem bende olmışdur senüñ fermânuña
*Bilsem ey **meh-rû** 'aceb mühr-i Süleymânuñ mı var (G/46/3)*

***Sevgili *peri yüzlü*dür:**

Ḳarâr itmez göñül bir laḥẓa sensüz
***Perî yüzlüm** naẓardan zâ'il olma (G/185/3)*

***Sevgilinin yüzü *gül*dür veya *gül bahçesi*dir:**

Olma her serv-i sehî ḳadde hevâdür göñül
*Ṣaçı sünbül **yüzi gül** la'l (i) şeker-bâr olsun (G/160/3)*

Evvel yetişe 'âlem-i ġaybuñ çemeninden
***Gülzâr cemâlüñ**e temâşâya benefşe (G/183/4)*

AYVA TÜYLERİ:

***Sevgilinin ayva tüyleri *misk*tir:**

*Nihânî sehv ile didi **ḫaṭṭuña müşk-i Ḫıṭâ***
Benüm efendicügüm ḳul ḫatâsuz olmaz imiş (G/72/5)

***Sevgilinin ayva tüyleri ince olması bakımından *toz (gubâr)*dur:**

*Olma **ġubâr-ı ḫaṭṭuña** mâni' iki gözüm*
Bâġ-ı behişt ḳaçan ola sebze-zârsuz (G/67/2)

***Sevgilinin ayva tüyleri *reyhan*dır:**

***Reyḥân ḫaṭuñ** üzre salalı sâye benefşe*
Oldı gül (ü) reyḥân ile hem-sâye benefşe (G/183/1)

BEN:

***Sevgilinin beni âşığın gönül kuşunu tuzağa düşüren bir *tane (tohum)*dir:**

***Dâne-i ḫâl**ine meyl itme ṣaḳın ol sanemüñ*
Dâme bir gün düşürür hey göñül ol dâne seni (G/223/6)

***Sevgilinin beni *Habeş mîrinin çocuğu*na benzer:**

*Ḫaddüñde **benüñ mîr-i Ḫabeşî ṭıflına** benzer*
Kim sünbül aña ḫâdim ola dâye benefşe (G/183/2)

AĞIZ:

***Sevgilinin ağzı daima *küçük*tür:**

Dilber Nihânî'nüñ meger iştdi nâlesin
***Küçük dehânı**n açdı şehnâze başladı (G/217/5)*

***Sevgilinin ağzı *fıstık*tır:**

Ḳanġı cem'üñ şem'-i nûr-efşânısın bilsen seni
*Bâdesi la'lüñdürür naḳli **dehânuñ pistesi** (G/193/4)*

DUDAK:

***Sevgilinin dudağı can bağışlamakta *Hz. İsâ*'ya benzer:**

Cân ü dilden yine bir rûḥ-ı revânuñ ḳuluyuz
***La'l-i cân-baḫş-ı Mesihâ-yi çemânuñ** ḳuluyuz (G/56/1)*

***Sevgilinin dudağı *la'l-i Bedahşan*dır:**

*'Aks-ı zülf ü **lebüñ** ey şeh ne yere düşdi ise*
*Ṭoprağı misk ü ṭaşı **la'l-i Bedaḫşân** olmış (G/74/2)*

***Sevgilinin dudağı *şeker*dir:**

*Ḳande naḳl itse Nihânî **kand-la'lüñ** naḳlini*
İşidenler dir ne şîrîn naḳl-i ḳandüñ var senüñ (G/100/5)

***Sevgilinin dudağı *yakut*tur:**

*Her ne yâḳût-ı müferriḥdür **leb-i yâḳût** kim*
Her ne yüzden yareşur dirlerse ḳût-i cân aña (G/4/2)

***Sevgilinin dudağı *kadeh*tir:**

Teşne-dil ben yürürüm cür'a-yı ***câm-ı lebüñe***
Her ḳadeḥde bir öper sâġar ü peymâne seni (G/223/5)

BOY:

***Sevgilinin boyu *servi ağacı* gibi uzundur:**

Meyvesi mihr ü vefâdur berk-i sebzi gonç ü nâz
Sidreden yeg ḳâmet-i serv-i bülendüñ *var senüñ (G/100/3)*

***Sevgilinin boyu *şeker kamışı*dır:**

Aḥsend bâġbânına gülzâr-ı hüsnünüñ
Ḳaddüñi ney-şeker *şaçuñı sünbül eyledi (G/221/2)*

TEN-BEDEN:

***Sevgilinin teni *gümüş*tür:**

Bir ***sîm-teni*** *ṣayd ideyin dir iseñ ey dil*
Dînâr ide gör yüzüñi yaşuñ direm eyle (G/188/3)

İçmezem âb-ı ḥayât olsa eger câm-ı şarâb
Sâḳî bir ***sîm-beden*** *lâle-'izâr olmayıcaḳ (G/86/2)*

***Sevgilinin nâzik bedeni *gül*dür:**

Ḫirmen-i gül *dir isem nola o* ***nâzik beden****e*
Gül-i ḫûş-bûy *ile budur hemân endâmda bir (G/43/2)*

BEL:

***Sevgilinin beli *kıl* kadar incedir:**

Biz ḥayâl olmaġa bel baġlar isek nola bu gün
'Âşıḳın zâr eden ol ***mûy-miyân****uñ ḳuluyuz (G/56/4)*

Mû *didüm* ***yârüñ meyânına*** *didi*
Hey tevehhüm itme epsem yoḳ yire (G/186/3)

Sonuç:

Arnavut asıllı bir divan şairi olan Nihânî, Rumelili diğer meslektaşları gibi fikirlerini ve hislerini samimi bir üslup kullanarak sade bir dille ifade etmiştir. Nihânî'nin şiirlerinde en dikkat çekici özellik sık sık samimi bir dille ilahî aşkın işlenmesidir. Nihânî'nin şiirlerinde ele alınan aşk, genelde platonik ve ilahîdir. Bu

nedenle şair, daha çok mutlak güzele (sevgiliye) ulaşma çabasından bahseder. Bazen de mecaz sevgiliyi ilahî sevgiliye ulaşmada bir basamak olarak görür. Dolayısıyla mecazi aşka ve sevgiliye tamamen kayıtsız olduğu da söylenemez. Kuşkusuz bu durumda divan şiirinin geleneğine uyma kaygısı da vardır. Nihânî Divanı'ndaki sevgili tipi, geleneksel divan şiiri sevgili tipine uygunluk göstermektedir. Gerek sevgili ile ilgili mecaz ve benzetmeler; gerekse sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili mecaz ve benzetmeler, Osmanlı'nın diğer bölgelerinde yetişen divan şairlerinin işlediği sevgili tipinden çok farklı değildir. Usûlî, Hayretî, İshak Çelebi, Mesîhî gibi Rumeli şairlerinin şiirlerinde görülen çizgi dışı sevgili tipine Nihânî'nin şiirlerinde pek rastlanılmamaktadır.

Kaynaklar:

Akün, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı", İstanbul: *TDVİA,* C. 9, ss. 415-418.

Aydemir, Yaşar (2002). "Edebiyat-Medeniyet İlişkisi ve Bu İlişkinin Divan Şairinin Sevgili Tipine Yansıması", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı.* İstanbul. 73-87.

_____(2012 (?)). "Divan Şiiri ve Arnavut Asıllı Şairler", *http://academy.beder.edu.al/Conferences/ ... EMIR Divan Siiri ve Arnavut Asilli Sairler.pdf.* 230.242.

Çeltik, Halil (2004). *Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

_____(2009). "Rumeli Şairlerinin Klâsik Türk Şiirine Katkıları", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 4/8 Fall. 804-824.

Devellioğlu, Ferit (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Dursun, Mesut (1990). *Nihânî Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Erdoğan, Mehtap (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Kitabevi.

Gönel, Hüseyin (2010a). "Divan Şiirinde Sevgiliye Dair", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 5/3 Summer. 208-222.

_____ (2010b). *15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

İsen, Mustafa (1997). *Ötelerden Bir Ses (Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kurnaz, Cemal (1997). éMecazdan Hakikate", *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Okuyucu, Cihan (2010). *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Onay, Ahmet Talât (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Pala, İskender (1998). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Şemseddin Sâmî (2010). *Kâmus-ı Türkî* (hzl. Paşa Yavuzarslan), Ankara: TDK Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

İskender Muzbeg'in 'Dil' ile İlgili Gazete ve Dergi Yazıları

Msc. Elsev BRİNA LOPAR
Prizren University
Prizren/Kosovo
elsevbrina@yahoo.com

ÖZET

Çağdaş Kosova Türk Edebiyatında önemli bir yer tutan İskender Muzbeg'in gazete ve dergilerde yazılarıyla önerilerini, dikkate alarak Kosova Türk kültüründe yeri belirtilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla sanatçı kişiliği yanısıra yaşadığı dönemi yansıttığı dikkatimizi çeker.

Kosova'da Türk toplumunun yaşadığı dönemleri göz önüne alarak, dilin yaşatılması için verilen mücadeleden bahseder.

Bu çalışmada Çağdaş Kosova Türk Edebiyatında hikaye ve şiir yazarlığıyla bilinen İskender Muzbeg'in yazılarında ele aldığı dile dair, fikir, bilgi belgelerin yanısıra, Kosova'da Türk dili ile ilgili durum ve değerlendirmelerini ele almaya çalştık. Muzbeg tüm bunları okurla paylaşmaya çalışmıştır. İskender Muzbeg, Türk dilinin yaşatılmasına Kosova'da güncel olan sorunlarla birlikte yaklaşmaktadır. Bunlar dil unsurlarına sahip çıkma, bazen de onları yok etmemek şeklinde ele alınmıştır. Toplumların, kin ve nefretlerini dil kullanımlarını ortadan kaldırmalarıyla yok etmek istemelerini, sorumluluklarını hatırlamaları gerekliliği üzerinde durulmuştur. Kosova'da gelişen siyasi ve şiddet olayları dil mirası hedef alınarak yaşanmasının yanlış yönleri ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Kosova'da pek fazla üzerinde durulmayan dil unsurları, özellikle bu topraklarda sorumluluk olarak nitelendirilmesi gereken bu süreç yazarın şiirlerinden de örnek verilerek dile getirilmeye çalışılmıştır.

Yazarın, bu sorumluluk karşısında halkın sorunlarını dile getirerek çözüm yolları hakkında düşüncelerini ortaya koyar. Değerlendirilen yazılarda, hukukçu olan yazar istikrarın sağlanması için hukuk kuralları çerçevesinde Türk diline, kullanılmasına sahip çıkılması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Üzerinde durduğumuz konunun, Kosova'da Türk Dilinin kullanımında yazarın yaratıcılığını ortaya koyacağına inanıyoruz. Aynı zamanda dilin toplum içindeki önemi açısından yeri dikkatlere sunulmuştur.

"İskender Muzbeg'in Dil ile İlgili Gazete ve Dergi Yazıları", isimli çalışmamız, "İskender Muzbeg'in Hayatı ve Eserleri Üzerine Monografik Bir Çalışma" isimli tezden yararlanılarak hazırlanmıştır. Dil unsurları üzerinde durulurken, yapılması gerekenler öneri çerçevesinde, ortaya konmuştur. İsimlerin de zikr edildiği gazete ve dergi yazılarında Muzbeg' in Balkanlarda dil - kültür mirasına değindiği dikkat çeker.

Muzbeg'in Türk diline ait fikir, bilgi ve maddi kültür unsurları yanında manevi kültür unsurlarına da önem verdiği görülür. Çalışmamızda, dil ile ilgili

yapılması gerekenleri manevi dil unsurlarını açıklarken okura unutulmaması gerekliliği vurgulanmıştır. Kosova'da ortaklaşa kültür gösterileri ile multikültürlü bir Kosova' nın etrafında dil değerlendirmeleri, duruma ve zamanan göre karşılaştırılması ve nasıl değerlendirildiği üzerine eleştirler dikkat çekicidir. Genel olarak Muzbeg, eleştirisini yaparken hoşgörülü olmaya çalıştığı görülür.

Yazar bu konudaki yazılarında çok kültürlü bir ortamda manevi kültürün özellikle Türk kültürünün, Türk dilinin Kosova'da yaşayan diğer topluluklar tarafından da yaşatılması üzerinde düşüncelerini ve endişelerini aynı zamanda önerilerini ortaya koyar. Çalışmamızda genel olarak İskender Muzbeg'in yazıları çerçevesinde dil kültürünün Kosova toplulukları içindeki konumu ele alınmıştır. Çalışmamız henüz içinde yaşanan ve tanık olunan zamanı kapsamıştır. Değerler henüz yaşanmakta olduğu için yazmak bir anlamda biraz da güç olmuştur. Ancak bundan sonrası için zaman süzgecinden geçtikten sonra yorum yapılabilir bir hale gelebilmesi için bir kaynak olacağını düşünüyoruz.

Anahtar kelimeler: Çağdaş Kosova Edebiyatı, İskender Muzbeg, gazete ve dergi yazıları, Türk dilinin unsurları ve kullanımı.

ABSTRACT
Iskender Muzbeg's Newspaper and Magazine Articles on Language

In this paper it has been worked on identifying the role of Iskender Muzbeg, an important identity of Modern Kosovan Turkish Literature, in Kosovan Turkish culture focusing on his writings and suggestions in newspaper and magazine articles. Therefore, it is concluded that they reflect his artistic personality and his time period.

He points to the struggle for language use in relation to the phases undergone by Kosovan Turkish Society. Here in this paper we tried to study his position and exaluations about the Turkish language in Kosova other than his opinions and informative documents on the language. Iskender Muzbeg is a well known poet and author of Modern Kosovan Turkish Literature. Muzbeg tried tho share all of there with the readers. Iskender Mubeg has approached the matter of Turkish language survival in parallel to the current problems in Kosova. He sometimes underlined the need of saving language components and sometimes the care against extinction. It has been pointed to the fact that societies should bear in mind their responsibilities regarding the language use. The wrong points of political and voilent events addressing the language heritage have been the subject of this study. The language components, which are understimated in Kosovo, should especially be estinated as a responsibility in this region as exemplified by the poems of the writer.

The author contributes to this responsibility by pointing to social problems and stating his suggestions about the ways of solving problems. The studied writings of the author who is a lawyer, calls attention to the necessity of saving Turkish language and its use in accordance to the law in order to maintain social stability. It is agreed that the topic under study will display the creativity of the author regarding the use of Turkish language in Kosova. Also, its role on

highlighting the importance of the language for a society has been brought to readers attention.

The study titled "Iskender Muzbeg's newspaper and magazine on language" has been prepared by referring to the thesis called "A monographic work on Iskender Muzbeg's life and his writings". While focusing on language compoents, some suggestions have been given regarding the requirements to be done. It has been pointed out on his newspaper and magazine articles that Muzbeg emphasizes the language-culture heritage in Balkans.

It is also observed that Muzbeg emphasizes not only the components of material culture but also moral culture regarding his opinions on language. It is highlighted that the requierements related to language should not be forgotten. The evaluations on language in a multiculture structure of Kosova and comparisons based on the situations and time, and his comments on how they are done take a great attention. It is seen that Muzbeg is generaly tolerant in making his criticisms.

The author puts forward his thoughts and worries about the issue of the maintenance of moral cultures, especially Turkish culture and Turkish language by the other societies in multiculture Kosova.

Generally, here in this paper it has ben analysed the situation of language culture among the societies of Kosova in accordance to the writings of Iskender Muzbeg. The study encompases the contemporary period of time. It has been rather hard to write about the time you witness. On the other hand, it is believed to serve as a basis for the future evaluations.

Key words: Modern Kosovan Literature, Iskender Muzbeg, newspaper and magazine articles, Turkish language components and its use.

Giriş

Muzbeg'in yazılarında eserler veya herhangi bir konu karşısında alınan tavır, inceleme ve eleştiriler çoğunlukla yazarın dünya görüşü ve kişilik esasına dayanmıştır. İskender Muzbeg Kosova Türk Edebiyatında sanatı ve hayatı hakkında çalışma yapılmamış önemli şahsiyetlerden biridir. Ayrıca şimdiye kadar Kosova Türk Edebiyatı'nda gazete ve dergi yazılarının yeri ile ilgili ayrıntısıyla bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızın bu bölümünde İskender Muzbeg'in düşüncelerine ve bu düşüncelere yön veren kaynaklara inerek yorumlarını dile getirmeye çalıştık.

Bu çalışma sırasında onun dergi ve gazetelerde yayınlanmış bütün yazılarını dikkatle taradıktan sonra doğru bilgilere ve teşhislere ulaşmaya özen gösterdik. Dolayısıyla Muzbeg'in Çevren, Sesler, Çığ, Bay, Sofra ve Derya gibi dergilerde yanısra Tan Gazetesi, Birlik Gazetesi ve en son olarak da Yeni Dönem gazetesinde muhtelif konularda yayınlanmış yazıları mevcuttur. İskender Muzbeg' in dergi ve gazetelerde çıkan yazıları, halen devam etmektedir. Çalışma, Muzbeg'in yazı hayatına başlamasından 2004 yılına kadar gazete ve dergilerde yayınlanmış yazıları kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Yazar, en fazla yazısının yayınlandığı gazete olma özelliği taşıyan, Prizren'de haftada bir çıkan Yeni Dönem Gazetesi'nin kültür sayfasında İzlenimler başlığı altında sıralı olarak yazmaya devam etmiştir. Kasım 1999 yılında yayınlanmaya başlayan gazetenin ilk on

sayısında yazıları yer almış daha sonra 153. sayısına kadar bu gazetede aralıklarla yazdığı ve çok az yazısının yer aldığı görülür. İskender Muzbeg'in bu alandaki faaliyeti ilk dönemde süreklilik göstermez. Ancak Muzbeg, bu gazetede 2003 yılının ocak ayından başlayarak sıralı olarak yazmaya başlar. Yeni Dönem Gazetesinin , 23 Ocak 2003 tarihli 153. sayısından başlayarak 180. sayısına kadar yani Ocak ila Temmuz arası sürekli yazar. Bundan sonra 2003 yılının Ekim ayına kadar bir ara verir. Daha sonra Ekim 2003'te gazetenin 191. sayısından itibaren tekrar yazmaya başlar ve gazetenin kültür sayfasında muhtelif konularda yazı yazmaya devam eder.

Bu çalışmada, yukarıda adı geçen dergi ve gazetelerde yer alan yazılarını ele almaya çalıştık. Bunlarla beraber şu anda yazmaya devam etmekte olduğu Yeni Dönem Gazetesi'nin 24 Kasım1999 tarihli 1. sayısından başlayarak 30 Aralık 2004 tarihli 253. sayısına kadar, gezetenin ilk dört yılında yayınlanmış, Muzbeg'in kaleme aldığı yazıları göz önünde bulundurarak, onun yazarlığını ortaya koymaya çalıştık. 2004 yılına kadar yeni dönem gazetesinde yayınlanmış toplam makaleleri 112'dir. Şu ana kadar, tespit edebildiğimiz yukarıda adı geçen dergi ve gazetelerle birlikte 112 yazısı dahil olmak üzere yayınlanmış toplam makaleleri 200 cıvarındadır. Muzbeg'in bazı yazılarının aynısı birkaç dergide yayınlanmıştır. Ayrıca Muzbeg'in Türkiye'de yayınlanan Güney, Erdem Dergisi gibi dergi ve gazetelerde de yazıları mevcuttur. İskender Muzbeg' in dergi ve gazetelerde çıkan yazıları 2004 yılından sonra de belli bir süre devam etmiştir ama bugüne baktığımızda devam etmemektedir. Muzbeg, sanatçı kişiliği yanısıra gerek yaşadığı dönem, gerekse gazete ve dergilerde yazılarıyla onun sanat çevresinin genişletmesini sağlamıştır.

Aşağıda ele aldığımız Muzbeg'in çeşitli konularda yazılmış yazılarını bir araya toplamakla onun daha iyi tanınınp anlaşılacağına inanıyoruz. Bu makaleleri kendi içinde konularına göre tasnif ettiğimiz zaman yazıların önemli bir kısmının kitap tanıtım yazıları, anma toplantıları, festivaller dolayısıyla yazılmış güncel yazılar olduğunu görürüz.

İskender Muzbeg'in 'Dil' ile İlgili Yazıları

Yukarıda bahsettiğimiz bu yazıları dışında en çok üzerinde durduğu konu Türkçe ile ilgili yazı ve değerlendirmelerdir. İskender Muzbeg bu yazılarında dilin genel olarak toplum hayatındaki önemi üzerinde durur. Daha sonra özellikle Türkçe'nin varlığını sürdürmesi ve bunun içinde yapılması gereken işleri sıralar:

1. Kosova'da Türk dilinin korunması, dil konusunda alınan hakların iade edilmesini istemek. Bunu yazar birinci vazife olarak görür.

2. Türk Dili'nin garantisinin temin edilmesinden sonra uygulanması üzerinde durur. Resmi dairelerde, yönetim organlarında, kurumlarda; mahkemelerde, okullarda, kamu kuruluşlarında anadilimizi kullanmalı, anadilimizin kullanılmasını istemenin gerekliliği üzerinde durur.

3. Dil eşitliğinin sağlanması, dil konusunda var olan hukuk kurallarının tam anlamıyla uygulanması ve Kosova Türk'lerinin bu temel haklarının yerine getirilmesi konusunda istemlerinin cevapsız kalmaması gerektiğini savunur.

4. UNMIK'in Türk topluluğu için, kimlik belgesindeki sabit yazılar arasında Türkçe'nin de yer aldığı kimliklerin bir an önce çıkarmaya çalışması gerekliliği dile getirilir.

5. Kosova Meclisi'nde çıkarılan kanunların Türkçe basılması. Konunun tarihsel değeri göz önüne alınarak hassasiyetin arttırılması gerekliliği ortaya konur.

6. Kosova'da Türk toplumunun geleceğinin sağlanması için dilinin korunması ve garanti altına alınması gerekliliği ve dil konusunun entegrasyon sürecini etkilediği vurgulanır.

7. 1999 Kosova savaşından hemen sonra çıkarılan UNMIK düzenleme kurallarına göre Kosova çapında Arnavutça, Sırpça ve İngilizce resmi dil olarak kullanılmaktadır. Dil konusunun Kosova Geçici Özyönetiminin Anayasal Çerçevesi'nde (Anayasal Çerçeve) Temel Hükümler, İnsan Hakları, Toplumların ve Üyelerinin Hakları, Meclisin Dili, Hükümetin Dili ve Nihai Hükümler bölümlerinde özellikle dile getirilmesi gerekliliği ileri sürülür.

8. Kosova'da dil hakkı kullanılmasında, UNMİK'in ve Kosova'da nüfusun çoğunluğunu oluşturan toplumun hassasiyet göstermesi ve sorumluluk taşıması gerekliliği savunulur.

9. Kosova Meclisi'nde kabul edimiş yasaların Kosova Anayasal Çerçevesi'nin 9.1.51 maddesinde düzenlendiği biçimde, yani "Arnavutça, Boşnakça, İngilizce, Sırpça ve Türkçe dillerinde" basılması gerekliliği ancak bu yasaların sadece Arnavutça, Sırpça ve İngilizce basılması yüzünden bu hak ihlalinin en kısa zamanda çözüme kavuşturulması gerektiği belirtilir. (YD., 2003:198)

10. Bir an önce Türkçe'nin Kosova'nın eşit diller ailesine hukuki olarak yerleştirilmesi gerektiği savunulur.

11. Kosova için Standartlar'la ilgili Türk toplumuna düşen görevin en ince detaylarıyla saptanması ve bu konuda Türk toplumunun bulunduğu konumunun en iyi bir şekilde değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durulur.

12. Kosova için Standartlar'ı uygulama sırasında hele hele Türk dili, Türk eğitimi ve genellikle Türk kültürünün afirmasyonu için somut adımların atılması, Türk dilinin öteki dillerle eşitliğinin sağlanması için istemlerde bulunulması gerektiği dile getirilir.

14. Kosova'nın yeniden yapılanma sürecine Türk toplumunun katkı sunması ve Kosovalı Türklerin de bu sürece etkin bir biçimde katılması gerekliliği savunulur.

Muzbeg, dilin durumu hakkında görüş ve tespitlerini ortaya koyarken, ısrarla dilin hukuki belegeler düzeyinde düzenlemelerde işlevi üzerinde durur. Yorumlarıyla Kosova'da Türk toplumunun savunucusu durumundadır. Öğüt veren yazılaryla karşımıza çıkar. Kosova Türk toplumunda dil haklarının garantisi ve uygulanması Kosova Türk toplumunu en çok ilgilendiren hususlardan biri olduğu inanacındadır. O dil meselesinin halledilmesi gerektiğini söyler. Muzbeg'e göre dilin hukuki olarak daha önce bulunduğu konuma kavuşması onun aradığı hususların başında gelmektedir.

Muzbeg, dili 1951'den sonra kronolojik bir seyirle değerlendirir. Daha sonra günümüzde resmiyetten kaldırılmasına işaret eder. Muzbeg'in Kosova' daki Türk toplumunun dil durumunu değerlendirirken yaptığı isabetli tespitler, yazarın hukukçu kimliğinin de etkisiyle durumu iyice kavradığını göstermektedir.

Muzbeg hukuki açıdan ele aldığı dil eşitliğine değinir. Kosova'da Türkçe'nin Osmanlılar döneminde kullanıldığı, 1912-1951 yıllarında resmi kullanımdan çıkarıldığı, bundan sonra ise birçok güçlüklere rağmen kendi varlığını sürdürdüğü,

1974 yılında anayasal nitelik kazandığını yazılarında devamlı vurgulamıştır. Muzbeg bu yüzden 1999 yılında Kosova'nın yeniden yapılanma sürecinde Türkçe'nin eşit diller ailesine yerleştirilmesi gerektiğini belgeleri orataya koyarak savunur.

Muzbeg, Türkçe'nin kullanımı ile ilgili çıkarılan hukuk kurallarını yıllara göre kronolojik bir sıra dahilinde ayrıntılı bir şekilde belirtir. Aşağıda bu örnekler kısaca şöyle verilebilir:

Kosova Eyaleti'nde en önemli bölge düzenleme kuralı olan tüzükte yer alan dillerin kullanımı, 1948 yılında yürürlük kazanmış; ancak bu yılda Türkler ve kullandıkları dilleri dikkate alınmamıştır. Bundan kısa bir zaman sonra 1951'de Kosova'lı Türklerin ulusal kimliği hukuken tanınmıştır. KMÖE Eyalet Halk Kurulu Önerge Komisiyonu tarafından Kosova'da Türk Dili'nde eğitimin yapılması için bir önerge hazırlanmıştır. (Muzbeg, ASAM, 2003:108) 1953'te Kosova Eyaleti'nin yeni tüzüğünde Türkçe'nin resmiyeti'nin belirtilmediği ancak Kosova Bölgesinde 1963 yılında yeni tüzükte Türk varlığından söz edildiği ve 1969 yılında çıkarılan Kosova Anayasa Kanunu'nda, Kosova'da dil ve yazıların hak eşitliği ile ilgili maddeler verilmiştir. 1963 Tüzüğü'ne göre 1969 Anayasa Kanunu'nda, dillerin eşitliğinin daha somut bir biçimde belirtildiği açıklanmıştır. (Muzbeg, YD:, 1999:1)

Muzbeg, Türkçe ile ilgili en yüksek düzenleme kuralının 1974 yıllında çıkarılan Kosova Anayasası olduğu, burada Temel İlkeler Bölümü'nde ulus ile halkların eşitliğine değinildiğini açıklamıştır. Bu açıklamalarla ilgili yer alan maddelerden örnekler verilerek açıklanır. Bundan sonra dillerin eşitliği ve resmiyetinin bir probleme dönüştüğü açıkça ifade edimiştir.

"Hükümetin Dili" isimli yazısında Muzbeg, Avrupa'da ve Kosova'daki dil hakkı gerçeklerini karşılaştırır. Bunların benzerlik ve farklılıkları üzerinde durur. Avrupa ve Kosova arasında farklılıkların birer çarpıklık olduğunu örnekler vererek belirtir. İnsan hakları konusunda da böyle farklılıklar olduğu için, Kosova'da Kosova gerçeklerine özgü dil kurallarına ihtiyaç duyulduğunun altını çizer.

Türkçe' nin diğer dillerle eşitliğinin sağlanması amacı ile Anayasal Çerçeve'de yeni bir düzenlemenin gerekliliğinden bahseder. Muzbeg, Anayasal Çerçeve'nin Hükümet'in dili maddesinde, Meclis'in dili maddesindeki düzenleme ile ilgili daha ayrıntılı bir açıklamanın yapılması gerekliliğini dile getirir:

"Görüldüğü gibi Anayasal Çerçeve'nin Hükümet'in dili maddesinde, Meclis'in dili maddesindeki "Meclis belirli bir Toplumu ilgilendiren resmi belgelerin, söz konusu Toplumun dilinde yayınlanmasına çalışır gibi bir düzenlemeye yer verilmemişti. Geçen sayıda da belirttiğim gibi, Meclisin dili maddesindeki düzenlemede" toplumları ilgilendiren resmi belgeler" den söz edilmektedir. Hükümet'in dili maddesinde ise, görüleceği üzere, "hükümetin tüm belgeleri"nden söz edilmektedir yani bu belgeler arasında "toplumları ilgilendiren belgeler" e ayrı bir önem ve ağırlık verilmemiştir. Sonuçta, bu demektir ki, hükümetin hiçbir belgesi Türkçe yayınlanmamaktadır; en azından, hükümetin böyle bir görevi Anayasal Çerçeve'de düzenlenmiş değildir." (YD., 2003:200)

Muzbeg yazısında, Anayasal Çerçeve'deki Meclis'in dili düzenleme kuralına oranla Hükümet'in dili düzenleme kuralı daha sınırlıdır; yani bu kural, hükümet tarafından sadece Arnavutça ve Sırpça'nın kullanılmasını düzenler, şeklinde vurgulamaktadır.

Yazar, Anayasa Çerçevesi'nde yer alan belirsiz kelimelerin düzeltilmesi gerektiği konusunda okuru bilgilendirirken kavramlar konusunda Anayasal Çerçeve'nin bir maddesinden örnek vererek en ince ayrıntısına kadar iner:

"*«Meclis ve Komite toplantıları Arnavutça ve Sırpça dillerinde yapılır. Meclis tüm resmi belgeleri hem Arnavutça hem de Sırpça dillerinde yayınlar. Meclis belirli bir Toplumu ilgilendiren resmi belgelerin, söz konusu Toplumun dilinde yayınlanmasına çalışır. » '' (Anayasal Çerçeve, madde 9.1.49)*

Bu «yayınlanmasına çalışır» kelimeleri var ya! İşte bu zaman zemin ve eylem bakımından belirsiz kelimeler hemen göze batmaktadır: Yayınlanmasına çalışır...Kim, nerede ve ne zaman?... Ya çalışmaz ise? Bence bu «yayınlanmasına çalışır» kelimeleri yerine «yayınlar» kelimesi daha isabetli bir çözüm olurdu çünkü bu kelime daha real ve daha ısıtıcıdır; daha büyük bir garantidir..." (YD., 2003:199)

Temiz ve yalın bir dille yazılması gerektiğinin önemi üzerinde durur.

Yazar, "Dilimiz Velinimetimiz" isimli yazısına, Kosova Geçici Özyönetiminin Anayasal Çerçevesi'nden dil ile ilgili maddeleri sıralayarak başlar:

"Toplumlar ve üyeleri kendi dillerini ve yazılarını, Kosova'daki mahkemeler, kurumlar ve diğer resmi kuruluşlar da dahil olmak üzere serbestçe kullanma (madde 4.4 (a)); kendi dillerinde eğitim alma (madde 4.4 (b)); kendi dillerinde bilgiye erişme (madde 4.4 (c)); kendi basın ve yayın organlarını tesis etmek de dahil olmak üzere, kendi Toplumlarının dilinde ve yazısında bilgi tedarik etme (madde 4.4 (i)); eğitim müfredatının yürürlükteki kanunlara uyması, Toplumlar arasında hoşgörü ruhunu yansıtması ve insan haklarına ve tüm Toplumların kültürel geleneklerine saygılı olması şartı ile (...) başta kendi dillerinde ve yazılarında eğitim alma olmak üzere kendi Toplumlarının kültür ve tarihlerinde eğitim sağlama ve eğitim kurumları kurma (madde 4.4 (j)); ilgili dillerde program yapmanın yanı sıra kamu basın ve yayınına erişim ve temsil edilme güvencesine sahip olma (madde 4.4 (o)) haklarına sahiptir." (YD. , 2004:237)

Yazar, Türkçe düşünmek için Türkçe konuşmanın önemli olduğunu vurgular. Muzbeg Türkçe'nin sorunlarının bilincindedir. Bu sorunları; "Öztürkçe, yaşayan Türkçe, ortak dil Türkçe, Türkçe konuşamamak, Türkçe konuşmamak vb." olarak sıralar. Yazar bu yazısında sadece yaşadığı topraklarda Türkçe'nin kullanımına değinmekle kalmamış, Avrupa'da yaşayan Türk gençlerinin Türkçe'yi kullanma konusunda bilinçlendirilmelerinin gerekliliğinden de bahsetmiştir.

Kosova'da Türk dilinin eşitliğinin sağlanması ve dil konusunda var olan hukuk kurallarının, uygulanması veya bu konuda bazı ilerlemelerin yaşanacağından umutludur. Muzbeg yazısında, UNMİK tarafından verilecek

olan cevabın, Anayasal Çerçeve'de, bir yasada ya da bir administratif yönergede yapılacak bir düzenleme olarak verilmesini önerir. Muzbeg, dil gibi sosyal konuları ciddi bir şekilede ele alır. Bunlar içerisinde ilk dikkati çekenler Yeni Dönem Gazetesi'nde yayınlamış olduğu yazılardır.

Muzbeg, yazılarında zaman zaman günümüzde Kosova'daki Türk toplumu hakkında, toplumun mevcut olan karamsar tablosuna rağmen geleceğe umutla bakar. İleride tüm bu hususların üzerinde ısrarla durulması gerekliliğinden bahsederken onda tekrar eski duruma kavuşulabileceği inancı vardır. Ona göre önemli olan geçmişte var olan birikimin değerlendirilmesi ve bu birikimden istifade edilmesidir.

Muzbeg, "Erdemin Başı Dil" isimli yazısında bugün Kosova insanının 'en çok ihtiyaç duyduğu; iyilikçilik, alçakgönüllülük, yiğitlik, doğruluk ve ruhsal yetkinlik' olarak sıraladığı bu nitelikler ona göre erdemi ifade eder. Multietnik, çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü Kosova'nın geleceğinin bu niteliklere bağlı olduğunu belirtir. Bunların başında ise dilin bulunduğunu gösterir. Daha sonra yazar dil konusunda alınan haklarımızın iade edilmesini istemek açısından "gereken yapılıyor mu?" gibi bir soru ortaya koyar. Bunun nasıl yapıldığının gelecekte yeni nesil tarafından daha iyi değerlendirileceğine işaret eder. Muzbeg, Kosova'da Türk toplumunun amaç ver görevlerinden birinin anadilini yaşatmak olması gerektiğini söyler. Ona göre dile gösterilen saygı çok dilli, çok kültürlü, çok dinli Kosova'ya saygı demektir.

"Bir An Önce En Yakın Tarihte" isimli yazısında umut kavramı üzerinde dururken Kosova Türk toplumunda umudu çağrıştıran dil kavramına değinir. Şiirsel bir dille başladığı yazısında bu duygularını şöyle dile getirir:

"Buranın insanları da umutları da ıslah edilebilir. Çünkü burası Balkan'dır, dağlarıyla düzlükleriyle; zambağıyla, sümbülüyle; suyu ve toprağıyla; yabangülü, hatmi gülü ve mor menekşesiyle övünebilen bir köşedir. Aynı zamanda da köhne, kuytu, batak bir köşedir. Kör karanlık, kördüğümlü bir köşedir. Rumeli yelleri eser bu dağlarda, bu ovalarda. Bu köşede çiçek açar varlıklar, diller. Dilim boy verir." (YD., 2004:240)

Ondan sonra Kosova'da Türk dili kavramının çağrıştırdığı Kosova'nın yöneticileri olarak belirttiği UNMİK temsilcilerini sırasıyla açıklar:

"Kuşner, Hakerup, Ştayner, Holkeri, Petersen... Biz söyledik onlar dinlediler. Biz ve dilimiz. Onlar, biz ve dilimiz." (YD., 2004:240)

15 Eylül 2000 tarihinde Koushner'in Türk Toplumuna hitaben gönderdiği mektubun 5. noktası üzerinde önemle durur. Burada yer alan "UNMIK Türk topluluğu için, kimlik belgesindeki sabit yazılar arasında Türkçe'nin de yer aldığı kimlikleri bir an önce çıkarmaya çalışacaktır" ifadesi üzerine, bugüne kadar dört yılın geçmesine rağmen şimdiye kadar Türkçe kimlik kartlarının çıkarılmadığını belirtir dolayısıyla UNMİK yöneticisine düşen görevi hatırlatır. Kosova Türk toplumunun bu güne dek çözümle sonuçlanmamış bu sorunla karşı karşıya olduğunu belirtir.

Diğer yanadan yazar UNMİK yönetiminde Hakerup'un bulunduğu dönemi Türk ve Türkçe kelimelerinin Anayasal Çerçeve'ye yerleştirilmesi açısından somut adımların atıldığı dönem olarak değerlendirir:

"Kuşner'den sonra Kosova'ya gelen Hakerup benzer vaatlerde bulunmuş ama bizlerle ilgili somut bir adım da atarak, Türk ve Türkçe gibi kelimeleri Kosova'nın bugün en önemli yasası niteliğinde olan Anayasal Çerçeve'nin 9.1.3. (b)(II), 9.1.51 ve 14.4 maddeleri arasına yerleştirmiştir: Kosova Meclisi'nde toplam 120 sandalyenin 20 sandalyesinden, sözü edilen Anayasal Çerçevenin 9.1.3. (b)(II) maddesine göre 2 sandalye Kosova Türk Toplumuna kontenjan biçiminde verilir; Anayasal Çerçeve'nin 9.1.51. maddesine göre "Kosova Meclisi`nde kabul edilip yürürlüğe giren yasalar Türkçe de basılır"; 14.4. maddesine göre de "Anayasal Çerçeve'nin İngilizce, Arnavutça ve Sırpça dillerindeki örnekleri eşit şekilde geçerlidir. Bir ihtilaf durumunda İngilizce dilindeki örneği geçerlidir. Bu Anayasal Çerçeve aynı zamanda Türkçe ve Boşnak dillerinde de yayınlanacaktır." (YD. , 2004:237)

Yazarın yazısına da ismini verdiği 'bir an önce, en yakın tarihte' Türk toplumuna verilen vaatlerdir. Ancak Muzbeg, bu vaatleri göz önünde bulundurarak yılmamalı, verilen sözün gerçekleştirilmesi için var gücümüzle ve sürekli olarak, çalışmamızı tavsiye etmektedir.

İskender Muzbeg gazete ve dergilerdeki yazılarında başta dil olmak üzere birçok konu hakkında görüşlerini aktarma imkanı bulmuştur. Her fırsatta üzerinde durduğu hakkında çeşitli fikirler ileri sürdüğü Kosova Türk toplumu insanınını ve özellilkle 1999 Kosova Savaşı'ndan sonra "dilin" kullanımı problemini ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar bunun daha iyi anlaşılması için 35 yıl önceye 1969 yılına geri döner. Bunu da Kosova Türk toplumu için dil'in bu yılda yeniden değer kazandığını hatırlatarak yapar.

Muzbeg, Kosova'da 35 yıl önce Türkçe'nin diğer dillerle eşitliğinin yeni bir boyut kazanmasını, Türkçe'nin Kosova SÖB Anayasa Kanunu'nda yer almasına ve Kosova Türkleri'nin Türkçe haftalık bir gazeteye kavuşmalarına bağlar. Türkçe'nin Anayasa Kanunu'nda yer alması öneminden bahseder, Eski Yugoslavya'da Anayasa Kanunu'nun tanımını yaptıktan sonra "Anayasa Kanunu'nun Kosova'da 1974 yılına - Kosova SÖB Anayasası yürülüğe girinceye kadar - özerk bölge'nin en yüksek hukuk belgesi" niteliğini taşıdığı belirtilmiştir. Daha sonra bu hukuk belgesinde Türk toplumunu ilgilendiren düzenlemeler ile bilgi vermiştir:

"Bu Anayasa Kanunu'nun Temel İlkeler bölümünde yer alan düzenlemeye göre "Kendi geçmişlerinde birbirine bağlı olan ve özgürlük ile sosyal kalkınma eğilimleri aynı olan Kosova Arnavutları, Sırpları, Türkleri ve Karadağlıları (...) özerk bölgede (...) hak eşitliğine kavuşmuşlardır", (Temel İlkeler, I) (YD., 2004:253)

"1969 Anayasa Kanunu`nda Türkçe'nin diğer dillerle eşitliği, dillerin devlet organlarında, kamu hizmetlerini gören örgütlerde, okullarda, mahkemelerde ve diğer kuruluşlarda eşit olarak kullanılmasının genel yönleri düzenlenmiştir: Örneğin: "Kosova SÖB`nde Arnavut ve Sırphırvat dili ve onların yazıları eşit olarak kullanılır".(m. 70, f. 1) "Türklerin de yaşadığı yerlerde Arnavut, Sırphırvat ve Türk dili ve bu dillerin yazıları eşit olarak kullanılır". (m. 70, f. 2). Anayasa Kanunu`nun 153. madde, 1. fıkrasında ise bu Anayasa Kanunu'nun Kosova SÖB Resmi Gazetesi'nde özdeş metinler

olarak Arnavut, Sırphırvat ve Türk dilinde yayınlanacağı düzenlenmiştir." (YD., 2004:253)

Yazar, Türkçe ve Türk kimliğinin yaşatılmasında radyo gazete ve derneklerin büyük röl oynadığını ileri sürmüş, kitap yayınları ve dergilerin öneminden bahsetmiştir. Daha sonra bugünkü duruma gelinmiş, Kosova'da dilin bugünkü durumu şu cümlelerle ifade edilmiştir:

"1999 yılında eşitlik konusunda bir darbe yemesine rağmen, bu darbenin yaralarıyla birlikte, 2001 yılında çıkarılan Kosova Geçici Özyönetiminin Anayasal Çerçevesi'nde kendine belli bir yer sağladı." (YD., 2004:253)

İskender Muzbeg bunların yanısıra Kosova Türk toplumunda bugün dergi çıkarmakta bir boşluğun sezildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla burada Türkçe'yi, Türk kültürünü ve Türk toplumunun kimliğini yaşatmak için tüm bu sorunlara çözüm yollarını üretmek gerektiğini, çözüm için de kurumlaşmayı önermektedir.

" İpek-Peja" isimli yazısında yazar yine Kosova Türk toplumu için önemli meslelerden biri olan yer adlarının yazılışını ele alır:

"UNMİK'in yer adlarıyla ilgili düzenleme kuralına gelince, böyle bir düzenlemede yer adlarının Arnavutça ve Sırpça söyleniş ve yazılış biçimleri verilmiştir. Türkçe, yer adları konusunda da unutulmuştur; belki de, belli bir maksatla nazari dikkate alınmamıştır. BM Özel Temsilcisi Bernard Kuşner döneminde yürürlük kazanan yer adlarıyla ilgili düzenleme kuralına (regülasyona) göre, öneğin Türk köyü Mamuşa' nın adı resmi olarak Mamushé ve Mamuša'dır, Mamuşa değildir (!?)" (YD., 2003:175)

Daha sonra yazısına böyle bir başlık koyma nedenine açıklık getirir:

"Yazımıza "İpek – Peja" başlığını koymamızın bir nedeni daha vardır: Beşoviç davasında - duruşma süresince İpek'e yabancı yargıçlar Peja, sanık avukatları ise Peć diyorlar. Biz ise Kosova'nın geleneksel kültür özelliklerine sahip bu kente – pırıl pırıl, ipek gibi bu kente İpek diyoruz!" (YD., 2003:175)

Muzbeg daha sonra dil konusunun bizim için hala kanayan bir yara olduğunu vurgular. Dolayısıyla uaynık olmayı tavsiye eder:

"... Öte yandan bizim dilsizliğe alışmamızı çok mu çok arzu edenler var ve bunlar, mültikültür adına, belki de ustaca, aramıza giriyor, bize sokuluyorlar, bize o eski şarkıyı – "şimdi bu konu önemli bir konu değil" mesajını vermeye çalışıyorlar suyumuzun temiz kaynaklardan geldiğini bilmezlikten gelerek. Böyle kişiler buranın gerçeklerini belki pek iyi bilmediklerinden, Kosova Türkleri'nin ve Türk dilinin buralarda yüzyıllar boyunca hoşgörü içerisinde diğer insanlarla ve diğer dillerle birlikte yaşadığını ve boy verdiğini, birçok konularda bura insanının hayat yolunu çizdiğini, insanların değer yargılarına katkı sunduğunu iyi bilmediklerinden, hem de yüce Atatürk'ün Gençlere hitabesi'nin var olduğunu bilmediklerinden, bizi dilsizliğe kandırmak istiyorlar. Uyanın dostlar uyanın!" (YD., 2003:175)

Türkçe'nin Kosova'da kullanılan diğer dillerle eşit olması için "Standartlar"ı Muzbeg, fırsat olarak değerlendirir. "Standartlar ve Biz" isimli yazıda başta Kosova'yla ilgili planlananların, düşünülenlerin ve

düzenlenenlerin pratikte uygulanması için Standartlar'la ilgili bölüm başlıkları verilmiştir. Kosova için Standartlar'ı burada Türkçe'nin varlığıyla ve yarınıyla ilgili incelemiş. Bazı bölümleri belirtilmiştir. Bunlar sırasıyla aşağıda verilmiştir:

"1. Kanunlara uygunluk içerisinde tüm topluluklar ÖGK'nın her düzeyinde orantılı olarak temsil edilmelidir.

2. Bütün idari kurumlarda resmi dillerin hepsine saygı duyulmalıdır; (...)Kosova'da var olan topluluklara yönelik ayrımcılık olmadan ÖGK ve belediyeler sağlık hizmetleri, kamu hizmet kuruluşları ve eğitim gibi bütün temel kamu hizmetlerini sağlamalıdır.

3. Meclis ve komisyon toplantıları resmi dillerin hepsinde yapılmalı; (...) Belediye ve bakanlıklar belgeleri zamanında bütün resmi dillere tercüme edilmeli; (...) Şahsi belgeler şahısa özgü dilde verilmeli; (...) Belediye ve bakanlıklar binalarının iç ve dış yerlerinde resmi işaret yazıları tüm resmi dillerde belirtilmeli; (...) Sokak, şehir, kasaba, köy, yol ve kamu yer isimleri Arnavutça, Sırpça ve o yerde yaşayan sayıca yeterli büyüklükteki topluluk dillerinde belirtilmeli; (...) Tüm resmi belgelerin tercümeleri ve resmi toplantıların hepsinde konu ile ilgili tüm topluluk dillerinde açıklamalar dahil olarak belediye ve bakanlıkların azınlıklara yeteri derecede tercüme ve açıklama hizmetlerini sunmalıdır." (YD., 2004:207)

Yazar daha sonra bu kurallardan şu anlamları çıkarmış ve yorumunu yapmıştır:

"a) Tüm topluluklar ÖGK'nın her düzeyinde orantılı olarak temsil edilmelidirler. Öyle bir temsil edilme ki, herkes hem Belediye Meclisi'nde hem de Kosova Meclisi'nde, hem belediye yönetim organlarında ve kamu kuruluşlarında hem de Kosova genelinde kendi dilini kullanabilmeli ve kendi dilinde toplantıları izleyebilmelidir; yani toplumlar ve üyeleri bu yerlerde kendi dilleriyle de temsil edilmelidirler.

b) Kosova'da bugün yürürlükte olan kanunlarda ve UNMIK düzenleme kurallarında Standartlar ışığı altında çeşitli değişiklikler ve tamlamalar yapılmalı, böylece dillerin kullanımı (mümkün olduğu kadar incelikleriyle) daha modern bir düzeye çıkarılmalıdır.

c) Pozitif hukuk çerçevesinde dillerin kullanımıyla ilgili pratik adımlar atılmalıdır. Çünkü bugün hala resmi dillerin hepsi idari organ ve kurumlarda gereken saygıyı görmemekte, dillerle ilgili Anayasal Çerçeve'nin kimi hükümleri uygulanmamaktadır. Örneğin Anayasal Çeçreve'de yer alan "Yürürlüğe giren tüm yasalar (...) Türkçe de basılır" (Madde9.1.5) gibi bir kuralın uygulanmasına hala geçilmemiştir, yani Kosova kanunları Türkçe basılmamaktadır.

d) Prizren Belediye Meclis binasında tüm levhalar Türkçe de yazılmıştır. Bunun yanı sıra Prizren'de kimi yol kenarlarında "Çevreyi koruyunuz", "Buraya çöp atmayınız" gibi Türkçe levhaların bulunması, söz konusu olan diller eşitliğinin pozitif örnekleridir. Öte yandan Prizren Belediyesi sağlık hizmetlerinde, doğrusu Prizren Kent Hastanesi'nde düne kadar var olan Türkçe levhalar bugün artık yoktur. Prizren'de sokak adlarını

bildiren levhaların olmayışı da birer negatif örnek olarak da Standartlar ışığı altında incelenebilir.

e) Standartlar'da kullanılan "sayıca yeterli büyüklükteki topluluk", "resmi belgelerin tercümeleri", "azınlıklara yeteri derecede tercüme ve açıklama hizmetlerini sunulması" gibi terimlerin açıklamasının yetkili organ tarafından yapılması, böylece "Sokak, şehir, kasaba, köy, yol ve kamu yer isimleri Arnavutça, Sırpça ve o yerde yaşayan sayıca yeterli büyüklükteki topluluk dillerinde belirtilmeli" çözümünde Türk dilinin yerinin saptanması ve kullanımının garanti edilmesi istenmelidir." (YD., 2004:207)

Muzbeg'in hukukçu kimliği dolayısıyla dil ile ilgili yazılarının hemen hemen tümü hukuk açısından ele alınmıştır. İskender Muzbeg bu metinleri alıntıdan hareketle yazdığı görülür. Alıntılar özellikle yasa veya tüzük maddeleri olarak verilmiştir.

Görüldüğü üzere, UNMİK/REG/1999/1 Yasal Düzenlemesi'nde "UNMİK regülasyonları Arnavutça, Sırpça ve İngilizce çıkarılır (madde 5.2.)" cümlesinde 1974 Kosova Anayasası ile garanti altına alınmış olan Türk dili ve yazısının hak eşitliği yürülükten çıkarılmış, dillerin eşitlik ilkesinin de sarsıldığına dikkat çeker ve yetkililerin bu madde ile ilgili düzeltmelerin yapılması için mücadele etmeleri gerektiğine dikkat çeker. (Muzbeg, ASAM, 2003:108)

Kosova'da Türkçe, Arnavutça, Sırpça, Boşnakça yüzyıllar boyunca kullanılan dillerdir. Ama görüldüğü üzere bu diller her zaman eşit bir biçimde kullanılmamıştır. Sonuç olarak yazar, dilimize sahip çıkmanın gerekliliği üzerinde dururken, Türkçe dil hakkının sanki hiç yokmuş gibi kazanılması gerektiğini düşünenleri eleştirir, daha önce var olan hakların iade edilmesi şeklinde dilin resmiyet kazanmasını savunur.

Yazılara baktığımızda yukarıda da görüldüğü gibi dikkati çeken, Kosova'nın yakın tarihinde çıkarılan tüzük, yasa, anayasa kanunu ve anayasal çerçeve gibi hukuki belgelerde dillerin özellikle Türk dilinin eşitliğinin nasıl düzenlendiği ele alınışıdır.

İlk başta 1999 yılında, UNMİK yasal düzenlemelerinde yer alan maddelerin Türkçe'nin 1974 Anayasası'ndaki statüsü ile bağdaşmdığını dolayısıyla Türk dilinin haklarının ihlal edidiğinin altını çizer. Daha sonra 2001 yılında Anayasal Çerçeve'deki yönetmelikle bir ilerlemenin kaydedildiği belirtilir.

İskender Muzbeg, Kosova'da Türkçe'nin kullanılması ile ilgili genel olarak şunları söyler: Kosova'da Türkçe birkaç asır devlet dili olarak kullanıldıktan sonra, 1912-1951 yılları arasında sadece halkın dili olarak yaşamış, 1951-1974 yılları arasında tüzük ve kanun maddelerinde yer almış, 1974 yılında ise anayasal nitelik kazanmıştır. 1989 yılında darbe yiyen Anayasa, Kosova'da bu darbeyi izleyen dillerin eşitliğini düzenleyen yasa Sırbistan Meclisi'nin 1993 kararıyla yürürlükten çıkarılmıştır. UNMİK/REG/1999/1 ve UNMİK/REG/1999/24 sayılı yasal düzenlemeler Kosova Türkleri'nin hukuki durumu, Türk dilinin resmi dil olması açısından geriye atılmış bir adım olduğunu belirtmiştir. Ancak aradan üç yıl geçtikten sonra Kosova Geçici Öz Yönetimin Anayasal Çerçevesi'ne ilişkin imzalanan

2001/9 sayılı yönetmeliği, Kosovalı Türkler için önemli olduğu her şeyden önce Anayasal Çerçeve, 1974 Kosova Anayasası'nda olduğu gibi Türk topluluğunu hukuken tanımakta ve belirli ulusal haklarını garanti etmekte olduğunu ifade ederken dilin yaşatılması için verilen mücadeleden bahseder. (Muzbeg, ASAM, 2003:98-123)

İskender Muzbeg yazılarında, Kosova Türk toplumunun temel haklarının garanti altına alınması ve uygulamaya geçirilmesinde sürekli istemenin, kaçınılmaz olduğunu anlatmaya çalışır. Bunun sonucunda olumlu sonuçların geleceğine inanır. Muzbeg her konuda olduğu gibi burada da hem sorunu ortaya koymuş hem de çözüm yolunu vermiştir. Çözümü ise dilimize sahip çıkmada bulmuştur.

Muzbeg'in dil ile ilgili yazıları şunlardır: Kosova'nın Yeniden Yapılanmasında Türk Dili ve Yazısının Hak Eşitliği (YD., 1999:1), Dilleri Öğrenmek Güzeldir Amma... (YD.,1999:3), Dilimiz Yaşıyor Yaşayacak (YD.,2000:11), İpek – Peja (YD., 2003:175) 10 Aralık Ardından (YD., 2003:199), Hükümetin Dili (YD., 2004:200), Standardlar ve Dil (YD., 2004:207), Dil ve Strateji (YD., 2004:220), Dilimiz Velinimetimiz (YD., 2004:237), Erdemin Başı Dil (YD., 2004:240) Bir An Önce En Yakın Tarihte (YD., 2004:240) 35 Yıl Önce Türkçe (YD., 2004:253)

KAYNAKÇA

BRİNA, Elsev, *Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı'nda İskender Muzbeg ve Eserleri Üzerine Bir Çalışma,* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye, 2006 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden yararlanılmıştır.)

Sesler, Aylık Toplumsal Sanat Dergisi, Üsküp

Yeni Dönem, Gazetesi, Prizren

(Bu gazete ve dergi koleksiyon olarak taranmıştır.)

Selanik Ve Genç Kalemler Dergisi

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul AYDIN
Doğu Akdeniz Üniversitesi
Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Gazimağusa / KKTC
Tel: +90 392 630 40 27
E-mail:ertugrulaydin@gmail.com
web: www.ertugrulaydin.com

ÖZET:

Bir edebiyat merkezi olarak Selanik, Osmanlı Devleti ve Balkan coğrafyası içinde özel bir konuma sahiptir. Selanik; İstanbul, Kahire, İzmir ve Paris gibi Türk edebiyatının merkezi olmuş şehirlerden biridir. Bu özelliğinin dışında, *Jön Türk* hareketine ev sahipliği yapması ve Türkçe, Yunanca, Bulgarca, Fransızca ve İbranice olmak üzere çok sayıda yayının basılması açısından da önemli bir merkezdir.

Selanik, Balkanlarda Osmanlı Devleti için Saraybosna, Üsküp, Prizren, Priştine gibi önemli bir merkez haline gelmiş ve pekçok devlet, sanat ve bilim adamı da yetiştirmiştir.

Türk edebiyatının önemli önemli yayın olganlarından *Genç Kalemler* dergisi, 1911-1912 yılları arasında Selanik'te yayımlanmıştır. Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem'in gayretleriyle çıkarılan *Genç Kalemler* dergisinin etkinliği, kadroya Ziya Gökalp'in de katılımıyla daha güçlenmiştir.

Türk edebiyatı tarihinde "Genç Kalemler" ya da "Yeni Lisan Hareketi" adlarıyla anılan bu dergi ve girişim "Milli Edebiyat" akımını da hazırlamıştır. Keza, Milli Edebiyat yolundaki ilk örnekler yine Genç Kalemler akımını başlatanlar tarafından verilir.

Bu çalışmamızda hem, bir edebiyat-sanat merkezi olan Selanik'in Türk kültür ve edebiyat tarihi için önemi üzerinde duracak; hem de XX. yüzyılın başlarında bu şehirde yayımlanan Genç Kalemler dergisinin önemi edebiyatımıza kazandırdıkları üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Selanik, Genç Kalemler, dergi, Balkan edebiyatı.

Giriş

Selanik, Balkanlardaki tıpkı diğer Osmanlı kentleri -Üsküp, Saraybosna, Prizren, Priştine- gibi önemli bir kültür kenti haline gelmiş ve pekçok devlet, sanat ve bilim adamı yetiştirmiştir. Nitekim, şuara tezkirelerine dayalı olarak Selanikli şairler üzerine bir inceleme yapan Nurgül Özcan, bu tezkire kayıtlarında Selanikli 28 "divan" şairinin olduğunu tespit etmiştir. (Özcan, 2013: 425-426). Araştırmacının on altı farklı tezkire kaydına dayanak verdiği bu rakam, genelde

Balkanlar, özelde ise Selanik kentinin klâsik Türk şiirindeki yeri hakkında hüküm vermemize yardımcı olmaktadır.

Türk düşünce, basın ve edebiyat tarihinin önemli merkezlerin biri olan Selanik, XIX ve XX. yüzyılın başlarında önemli faaliyetlerin gerçekleşmesine sahne olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları, Yeni Lisan hareketi, Ziya Gökalp'in çevresinde gelişen "Yeni Hayat" düşüncesi ile Genç Kalemler dergisinin çıkarılması bu faaliyetlerin başlıcalarıdır.

Selanik'te, başta Türkçe olmak üzere, Yunanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Sırçpa, Bulgarca, ve İbranice olmak üzere pek çok kitap ve süreli yayın basılmıştır. Tarihçi Paraskevas Konortas, "La presse d'expression turque des musulmans de Grece pendant la periode post-ottomane" adlı makalesinde Selanik'te 1912 öncesinde çıkan Türkçe süreli yayın sayısını 25 (yirmibeş), olarak göstermiştir. Buna karşılık, Dinos Hristianopulos adlı araştırmacı "Türk Yönetimi Altında Selanik'te Yunanca Yayınlar" (Ellinikes ekdhosis sti Thessaloniki epi turkokratias, 1850-1912) adlı makalesinde 11'i gazete, 3'ü dergi olmak üzere 14 Yunanca yayın olduğuna işaret eder. (Anastassiadou, 2001: 34).

Koleksiyonlarının bir kısmı İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda ön plan yer alan *Rumeli* (1872), *Zaman* (1876) gazeteleri ile *Çocuk Bahçesi* (1904), *Bahçe* (1909), *Hüsn ve Şiir* (1909), *Hak* (1910) ve *Genç Kalemler* (1910) dergileri Selanik'te basılan bu 25 yayın organı arasında ön plana çıkanlardır.

***

Genç Kalemler, Selanik'te 18 Nisan 1911-15 Ekim 1912 tarihleri arasında 33 sayı yayımlanan sanat, edebiyat ve düşünce dergisidir. Dergi kadrosunda o tarihlerde Selanik'te bulunan Türk edebiyatını üç önemli ismi Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem yer almıştır.

1902'de Selanik'e sürgün edilen babasıyla birlikte bu kente gelen Ali Canip Yöntem (1887-1967), 1908'de Rumeli'ye tayin edilen Ömer Seyfettin (1884-1920), 1909'da İttihat ve Terakki teşkilatını temsil amacıyla Selanik'te bulunan Ziya Gökalp (1876-1924)'in yolları Balkanlar'da kesişir. Selanik'te Genç Kalemler dergisi çatısı altında bir araya gelen bu kadro, "Yeni Lisan" hareketini başlatırlar. Başlangıçta, Ömer Seyfettin'in kişişel çabalarıyla başlayan bu Türkçe'nin sadeleşme hareketi/programı, Ali Canip ve Ziya Gökalp'in destek vermesiyle daha da etkili olmuştur. Bu nedenle de "Yeni Lisan", bazı araştırmacılar tarafından edebî bir hareketten çok; sosyal ve düşünce planlı bir hareket olarak görülmüştür. (Öksüz, 1995: 77).

Genç Kalemler, Ziya Gökalp'in çevresinde gelişen "Yeni Hayat" hareketinin de merkezi olmuştur. Ziya Gökalp, Genç Kalemler'de yazdığı dönemde hem "Gökalp" adını almış; hem de bu dergide "Turan", "Altın Yurt" şiirleri ile "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler" gibi teorik makalelerini yayımlamıştır. Nitekim, Ziya Gökalp'in Türk düşünce hayatında önemli bir yer edinmeye başlaması tam da Genç Kalemler dönemine rastlamaktadır. Öte yandan, Ziya Gökalp'in Durkheim hakkındaki bilgisinin de, Selanik'te bulunduğu sıradaki oluşturduğu birikimine dayandıran akademisyenler vardır. (Sadoğlu, 2009: 10-11).[1] Ki, bu tespit, 1909'da

[1] Hüseyin Sadoğlu, 18 Nisan 2009 tarihinde Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yaptığı "Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları" adlı konuşmasında, o

Selanik'e gelen 33 yaşındaki Ziya Gökalp'in burada bir kültür hareketi meydana getirmeye çalıştığı esnada, İttihat ve Terakki Selanik Şubesi'nin gençlik işleri ile uğraşan kolunun başına geçerek buradaki gençlere sosyoloji ve felsefe dersleri verdiğini göz önünde bulundurduğumuzda doğruluk payına ulaşacaktır.

Genç Kalemler, kendisinden önce -ilk üç sayısı Manastır'da olmak üzere- sekiz sayı yayımlanan *Hüsün ve Şiir*[2] dergisinin isim değiştirmesi sonrasında yayın hayatına girmiştir. Derginin ilk sayısı, Hüsün ve Şiir'in devamı olduğuna işaret ederek; "1-9" şeklinde numaralandırılarak yayımlanmıştır. Yazı kadrosunu (Ali Canip, Ömer Seyfettin, Âkil Koyuncu, Kâzım Nami, Rasim Haşmet vd.) olduğu gibi koruyan derginin, başyazarı (yine) Ali Canip (Yöntem)'dir. (Akyüz, 1990: 167; Çelik, 1995: 1, 11-13; Öksüz, 1995: 80-81; Parlatır, 1999: XXII).

Genç Kalemler dergisi, daha çok Nisan 1911 tarihli ilk sayısında başlatılan "Yeni Lisan" hareketiyle tanınmıştır. Aynı zamanda, "Yeni Lisan" hareketinin bir *manifesto*su olarak kabul edilen ilk makaleyi, Ömer Seyfettin kaleme almıştır. "Yeni Lisan" başlıklı, imzasız, daha doğrusu sadece soru işareti sembolüyle yayımlanan bu yazı, özellikle, "dilde" sadeleşmenin altını çizmektedir. Bu yazının esasını, dilde sadeleşme hareketinin özü ile Türkçe'den yabancı gramer kurallarının çıkarılması ve yazı dili ile konuşma dili arasındaki ayrımın ortadan kaldırılması oluşturmaktadır. Bu yazı aynı zamanda, "millî" bir edebiyat oluşturmanın yolunun öncelikle millî bir dilin varlığıyla gerçekleşebileceğine vurgu yapmaktadır. (Akyüz, 1990: 167-168; Çelik, 1995: 22-24; Öksüz, 1995: 83-88; Parlatır, 1999: XXIII).

Genç Kalemler'in başlattığı bu "yeni" dil ve doğal olarak edebiyat hareketi, dönemin İstanbul aydınları tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Ancak, dergi sayfalarına da yansıyan ve 26 sayı boyunca devam eden polemiklere rağmen Genç Kalemler kadrosu, düşüncelerinden vazgeçmemiş ve teorikte savunduklarını uygumaya koymuşlardır.

---

dönem Selanik'te gelişen milliyetçilik akımının kaynağının Fransız III. Cumhuriyeti'ne dayandırır: "Selanik kaynaklı gelişme ise 1912'ye, Osmanlıların şehri terk edişine kadarki döneme ilişkin. Ali Canip, bu gelişmede özellikle yayın organı olarak Yeni Lisan'ı, Yeni Felsefe mecmuasını göstererek, kendisinden ve bu dergilerin çıkışında önemli rol oynayan Zekeriya Sertel'den, bir ölçüde de Ömer Seyfettin'den söz ediyor. O tarihte, Ali Canip, buradaki ulusçuluğun Fransız modeline çok daha yakın, büyük ölçüde Fransız III. Cumhuriyeti'nden esinlenen bir ulusçuluk olduğunu söyler. Buradaki Türkçeciliğin geri planına baktığımız vakit, büyük ölçüde Fransız düşünürlerini görmekteyiz. Ali Canip, Selanik'le İstanbul odaklarının zaman içerisinde değişime uğradığını söyler. Başlangıçta daha çok Fransız modeli ulusçuluk gündemdeyken, Selanik'in yitirilişi ve özellikle İttihat ve Terakki'nin tası tarağı toplayıp İstanbul'a gelmesi İstanbul'un, Merkez-i Umumiyenin, etkisinin daha fazla vurgulanmasına neden olmuştu." Sadoğlu, H, "Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları", ttp://www.obarsiv.com/pdf/HuseyinSadoglu_NB.pdf (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2013).

[2] Hüsün ve Şiir, Nisan-Ekim 1910 tarihleri arasında ilk üç sayısı Manastır kentinde, son beş sayısı ise Selanik'te olmak üzere toplam 8 sayı çıkmıştır. Dergi, adına 5. sayıdan itibaren "musavver" (resimli) kelimesini eklemiştir.

Genç Kalemler Dergisi Hakkında Yapılan Çalışmalar

Genç Kalemler dergisi üzerine ülkemizde bir çok araştırma yapılmış; bu konuda kitap, kitapta bölüm, doçentlik takdim, doktora ve yüksek lisans tezleri, makale ve çeşitli yayınlar yapılmıştır. Bu çalışmalrın kronolojik olarak dökümünü şöyle sıralayabiliriz:

1. Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, Erzurum 1982.
2. Masami Arai, "The Genc Kalemler and the Young Turks: A Study in Nationalism," *METU Studies in Development*, 12 (3-4) 1985, s. 197-244.
3. Hüseyin Çelik, *Genç Kalemler Mecmuasının Sistematik Tetkiki*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Van 1987.
4. Hüseyin Çelik, "Genç Kalemler Dergisi Üzerine Yazılanlar ve Bazı Hatalar", *Türk Dili*, C. LIV, nr. 430, Ekim 1987, s. 200-201.
5. Masami Arai, "Genç Kalemler", *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004. (Orijinal Adı: *Turkish Nationalism in the Young Turk Era*, çev. Tansel Demirel)
6. Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
7. Hüseyin Çelik, *Genç Kalemler Mecmuası Üzerinde Bir Araştırma*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Van 1995.
8. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin, *Genç Kalemler Dergisi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
9. Emin Nedret İçli, "Genç Kalemler Dergisi ve Yazarları Hakkında Bilinmeyen Mektuplar", *4. Kat*, Ocak-Şubat-Mart 2003, s. 15-17.
10. İsmail Arda Odabaşı, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006.
11. (İsmail) Arda Odabaşı, "Genç Kalemler İncelemelerindeki Hatalar", *Müteferrika*, Kış 2006, nr. 30, s. 49-84.

Sonuç

Yayın hayatı çok da uzun sayılmayacak Genç Kalemler dergisi üzerinde, farklı kurum-üniversiteler ve farklı araştırmacılarca bu kadar fazla çalışmanın yapılalabiliyor olması, bu derginin düşünce, kültür ve basın tarihimiz açısından önemini ortaya koymaktadır.

Genç Kalemler yapılan araştırmalarda her araştımacının, bu dergi koleksiyonuna farklı bakış açısı ve yöntemlerle yaklaştığını görmekteyiz. 1912-1982 arasındaki yetmiş yıllık dönemde, yalnızca edebiyat tarihleri, ansiklopediler ve bazı monografilerde yer alan "atıf" ve "madde"ler dışında kuşatıcı çalışma yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Genç Kalemler'in 1980'lerden günümüze kadar uzayan dönemde farklı araştırmalara konu olmasında bu derginin, Türk edebiyatı tarihinde yeni bir dönem-anlayış olan "milli edebiyat"ın ortaya çıkışındaki rolünün önemi ile yüzyılın

başında İstanbul'dan biraz daha farklı temellerden beslenen Selanik'teki düşünce-yazı dünyasını anlama çabasıdır.

Genç Kalemler dergisi, XX. yüzyıl Türk edebiyatında, "Milli Edebiyat" akım/ekol/anlayışının hem öncülüğünü yapmış; hem de uygulayıcısı-başlatıcısı olmuştur. Dergi, yayın hayatı boyunca, dilde "birlik" ve "ulusallaşma"yı savunmuştur. Bunun yanında, Tanzimat'tan beri başlayan Türkçe'nin sadeleşme tarihinde önemli bir rol ve köşe taşı görevini de üstlenmiştir. Dahası, sırasıyla Tanzimat, Servet-i Fünûn, II. Meşrutiyet ve Fecr-i Âti dönemlerinde tartışıla gelen ve uygunmak istenen Türkçe'nin sadeleşme hareketi Genç Kalemler ile birlikte bir sonuç ve programa bağlanmıştır. Diyebiliriz ki, Türk edebiyat tarihinde özel konjokture sahip olan "Yeni Lisan"ın başarıya ulaşmasında, dönemin şartları kadar; bu hareketin temsilcilerinin donanımlı oluşları ve istikrarlı tutumlarının da payı büyüktür. Çünkü bu harekete İstanbul'daki devrin ileri gelen yazar ve aydınlarınca şiddetli itirazlar yapılmış çok sayıda olumsuz eleştiri yazılmıştır. Eleştiri ve itirazların herbirine kapsamlı ve kuşatıcı cevaplar vererek; her iki taraftan yapılan açıklamaları dergi sayfalarına taşıyan yazar kadrosu, karşı karşıya kaldıkları gergin edebiyat tartışmalarından başarıyla çıkmıştır. Türk edebiyatında önemli rol oynayan Genç Kalemler'de, hem "milli" dil ve "milli" edebiyat anlayışının teorik programı çizilmiş; hem de bu pragrama paralel olarak savunulan görüşlerin uygulaması yapılmıştır.

Kaynaklar

Akyüz, K, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, 5. baskı, İstanbul, İnkılâp ve Aka; 1990.

Anastassiadou, M., *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları; 2001.

Arai, M, (1985), "The Genc Kalemler and the Young Turks: A Study in Nationalism," METU Studies in Development, 12 (3-4), 197-244.

Çelik, H, *Genç Kalemler Mecmuası Üzerinde Bir Araştırma,* Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları; 1995.

Öksüz, Y. Z, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları; 1995.

Özcan, N (2013), "Şuara Tezkirelerine Göre Selanikli Divan Şairleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26 (6), 414-427.

Parlatır, İ, Çetin, N, *Genç Kalemler Dergisi,* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları; 1999.

Sadoğlu, H, "Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları", ttp://www.obarsiv.com/pdf/HuseyinSadoglu_NB.pdf (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2013).

Makedonya Ve Kosova Türk Edebî Üreticiliğinin Devamında "Sesler" Dergisinin Rolü

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ
Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
ekarakus7984@hotmail.com

ÖZET

Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatının en önemli konularından biri de, bu bölgelerde edebî üreticiliğin devamını sağlamaktır. Bu bölgede zamanla, büyüklere yönelik edebî yaratıcılık arttıkça bu boşluğu kapatacak bir dergiye ihtiyaç duyulmuştur. Çocuk edebiyatı dışında şiir ve hikâye yazanların ilk uğrak yeri de "Sesler" dergisi olmuştur.

"Sesler"in yeni yazarlar için umut olması, onları desteklemesi, usta şairlerle yenileri aynı edebî ortamda buluşturması, zengin içeriğiyle gelişmeye açık olan yeni yeteneklere yol göstermesi; Avni Engüllü, Fahri Ali, Suat Engüllü, İrfan Bellür, Bayram İbrahim, İskender Muzbeg, Altay Suroy, Arif Bozacı, Mürteza Büşra, Osman Baymak, Zeynel Beksaç, Agim Rifat gibi önemli isimlerin yetişmelerine yardımcı olmuştur.

"Sesler", ilkeli bir tutum sergilemiştir. Genç yeteneklerin sadece şiir ve hikâyelerine değil, aynı zamanda düşünce yazılarına, araştırmalarına, kültürel yazılarına da kapılarını açmıştır. "Umutlar" köşesi, ve ardından "Sesler"in diğer bütün sayfaları, genç yetenekler için âdeta bir sıçrama tahtası olarak vazife görmüştür.

Bu dergide yazılarının yayımlandığı dönemlerde birer "umut" olan bu isimlerin büyük çoğunluğu, daha sonraları Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatının antolojilere ismi geçen temsilcileri olmayı başarmışlardır.

Genç yeteneklerin eserlerine bakıldığında, "şiir" türünün ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu, genel olarak Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatının bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak "Umutlar" bölümünde; bazı hikâyelere, makalelere, dramlara, düşünce yazılarına yer verildiği de görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatı, "Sesler" dergisi

ABSTRACT

"Sesler" Magazıne Role On Creatıvenes Of Turkısh Lıterature In Macedonıa And Kosovo

Contemporary Turkish Literature in Macedonia and Kosovo, one of the most ımportant ıssues in these areas to provide more manufacturing-literary. In this region, over time, increase creativity literature for adults, there is need for a magazine to close this gap. Out of children's literature, poetry and story writers in the firs beaten tarck by the "Sesler" magazine has been.

"Sesler" magazine is hoping for new writers, to support them, to bring together in the same place master poets and beginners, to guidance to develop new capabilities with rich content; has helped the growth of important names such as Avni Engüllü, Fahri Ali, Suat Engüllü, İrfan Bellür, Bayram İbrahim, İskender Muzbeg, Altay Suroy, Arif Bozacı, Mürteza Büşra, Osman Baymak, Zeynel Beksaç, Agim Rifat.

"Sesler" a pricipled attitude displayed. It has opened its doors, not only the poetry and stories of young talent, but also their writings of thought, researches, and cultural writings. "Umutlar" corner and then all tehe other pages of "Sesler", serves as a springboard for young talents seen as if to.

Periods of writings published in this journal a "hope" that the vast majority of these names, they have managed to be the representatives of Contemporary Turkish Literature in Macedonia and Kosovo.

When young talents products, seems to be mainly of poetry.This is generally appears to be a feature of Contemporary Turkish Literature in Macedonia and Kosovo. However, in the "Umutlar" part, some of the stories, articles, dramas, thought writings are included.

Key words: Contemporary Turkish Literature Macedonia and Kosovo, Journal of "Sesler"

Giriş

İlk sayısı 1965 yılının aralık ayında çıkan "Sesler" dergisi, 1965-2001 yılları arasında Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu dergi, kimi zaman düzenli bir hâlde, kimi zaman da siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak çeşitli aksaklıklar yaşayarak yayım hayatını sürdürmüştür.

Dergide; hikâyeler, şiirler, tiyatro ve sinema yazıları, dil-tarih-edebiyat-halkbilimi araştırmaları, Sosyalist Yugoslavya dönemindeki siyasi, toplumsal, ekonomik gelişmeleri ele alan yazılar gibi çok geniş bir konu ve tür çeşitliliği görülmektedir. "Sesler" dergisi Balkanlar ve Balkan Türklüğüyle ilgilenen dil-edebiyat, güzel sanatlar, tarih, sosyoloji, siyaset bilimi araştırmacıları için vazgeçilmez bir başvuru kaynağıdır diyebiliri.

"Sesler" dergisinin *"muhteva"* nitelemesini "çeşitlilik" kavramıyla özetleyebiliriz. Dergide en çok "şiir" türünün yer aldığını görüyoruz. Tespitlerimize göre dergide yaklaşık olarak 7000 civarında şiir ve 700 civarında hikâye yer almıştır. Şiirlerin 3000, hikâyelerin de 300 kadarı Makedonya ve Kosova Türk edebiyatçılarına aittir. Ayrıca dergide, dil araştırmalarından tarih ve sanat araştırmalarına kadar çok geniş bir yelpazede yazılar yer almaktadır. Yine dergide, Makedonya ve Kosova bölgelerinde yaşayan Türklerin folkloru üzerine yapılan derleme ve değerlendirme çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır. Derginin, "belirli alanlarda farkındalık uyandırmak, yeni nesillerin yetenekli olduğu alanlarda bilgi sahibi olmalarını sağlamak" yönündeki hedeflerinin, tür çeşitliliğindeki bu zenginliğin en önemli sebebi olduğunu söyleyebiliriz.

Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatının en büyük problemlerinden birisi de, bu bölgelerde büyük gayretlerle yaşatılmaya çalışılan edebî yaratıcılığın devamını sağlamaktır. Bir önceki bölümde edebiyatçı ve araştırmacıların da özellikle üzerinde durduğu, "Sesler" dergisinin Makedonya ve Kosova'da edebî faaliyetlerin artmasına ilişkin rolü, bu dergiye beraberinde daha önemli bir görev yüklemekteydi. Bu görev de şüphesiz ki; yeni nesillerin edebiyata, sanata olan duyarlılığını artırmak ve genç yeteneklere, bu özelliklerini geliştirebilecekleri iklimi sunmaktı.

Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatına çocuk edebiyatının rolü şüphesiz ki çok büyüktür. "Piyoner Gazetesi", "Sevinç" ve "Tomurcuk" gibi çocuklara yönelik yayın organları, çocuğa yönelik olarak üretilen edebî eserler için büyük bir fırsattı. Zamanla, büyüklere yönelik edebî yaratıcılık arttıkça bu açığı kapatacak bir dergiye ihtiyaç duyuldu. Çocuk edebiyatı dışında şiir ve hikâye yazanların ilk uğrak yeri de "Sesler" oldu.

"Sesler" dergisinin bu öncü özelliği birçok araştırmacı ve edebiyatçı tarafından değişik ortamlarda sıkça vurgulanmıştır.

"Çocuk yazını dışında şiir ve öykülerini karalamaya başlayan her yazıncı ilk örneklerini 'Sesler' dergisinde yayımlamaya özen göstermiştir. Bu yönde derginin sayfaları 'Umutlar' köşesinden başlıyarak, yazın alanında kendisini geliştirmek isteyen her yazınerine fırsat sağlamış, yazınımızın daha büyük bir boyut kazanması yolunda yardımını esirgememiştir."[1]

Sabit Yusuf'un da ifade ettiği "Umutlar" köşesi, ve ardından "Sesler"in diğer bütün sayfaları, genç yetenekler için âdeta bir sıçrama tahtası gibi vazife görmüştür.

"Günümüzün bazı kalem erleri ilk adımlarını 'Sesler' dergisi sayfalarında attılar. Orada ilk girişimlerini gerçekleştirdiler. Bunun yanı sıra 'Sesler' dergisi sayısı çok yazarın 'fırlama tahtası' rolünü de oynamış bulunuyor."[2]

"Sesler"in yeni yazarlar için umut olması, onları desteklemesi, usta şairlerle yenileri aynı edebî ortamda buluşturması, zengin içeriğiyle gelişmeye açık

---

[1]Sabit Yusuf, " 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin Edebiyatımızın Gelişimindeki Katkısı ve Rolü (14 Ocak 1986 tarihinde 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin 20. Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen 'Yuvarlak Masa Karşılaşması" Tartışmaları)", **Sesler**, S: 204 (1986), s.69-70.

[2]Enver İlyaz, " 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin Edebiyatımızın Gelişimindeki Katkısı ve Rolü (14 Ocak 1986 tarihinde 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin 20. Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen 'Yuvarlak Masa Karşılaşması" Tartışmaları)", **Sesler**, S: 204 (1986), s.97.

olan yeni yeteneklere yol göstermesi; Avni Engüllü, Fahri Ali, Suat Engüllü, İrfan Bellür, Bayram İbrahim, İskender Muzbeğ, Altay Suroy, Arif Bozacı, Mürteza Büşra, Osman Baymak, Zeynel Beksaç, Agim Rifat gibi önemli isimlerin Makedonya ve Kosova'da Türkçe bir edebiyatın devamını sağlamalarına yardımcı olmuştur.

" 'Sesler' dergisinin çıkmasıyle buradaki Türk edebiyatının gelişmesine yeni olanaklar yaratılmıştı. Sanki birdenbire gerek Makedonya'da, gerek Kosova'da yetişmekte olan genç ozanlar kendi şiirleri ve yeni estetik anlayışlarıyle renkli bir geçit yapmaya başlamışlardı derginin sayfalarında. 'Sesler' de, kendi dizelerine dirençle yer arayan bu 'Umutlar'a, elden geldiği kadar kendi sayfalarını açmıştı. Tür ve biçim bakımından zengin bir şiir şöleni adayan bu dönem, nazım sahnesine birçok yeni adlar sürmüştü. Bir yandan Avni Engüllü, Fahri Ali, Suat Engüllü, İrfan Bellür, öte yandan da Bayram İbrahim, İskender Muzbeğ, Altay Suroy, Arif Bozacı, Mürteza Büşra, Osman Baymak, Zeynel Beksaç, Agim Rifat gibi beliren yeni adlar arasında, Yugoslavya Türk halkının çağdaş şiirini, gerek konu, gerek biçim bakımından yeni aşamalara ulaştıranlar da yok değildir."[3]

"Sesler", ilkeli bir tutum sergilemiştir. Genç yeteneklerin sadece şiir ve hikâyelerine değil, aynı zamanda düşünce yazılarına, araştırmalarına, kültürel yazılarına da kapılarını açmıştır.

" 'Sesler' dergisi, ilk sayısından başlıyarak, 'dünya gençlere kalır' ilkesinden giderek, gençlerin toplumsal yazılarına, kültür konularına ait yazılarına, şiir, öykü ve denemelerine, yapmış oldukları çevirilere yer vererek, gençlerin bu alanda daha da gelişmeleri için olanak yaratmış bu alanlarda onları körüklemiştir."[4]

"Sesler"in yaratıcılığını desteklediği Makedonya ve Kosova Türk şiirinin önemli isimlerinden Zeynel Beksaç, derginin bu faaliyetlerinden dolayı ümitvar olmakla birlikte, katkısının daha da artabileceğini belirtmektedir.

"... Döne döne yeni adların var olmadığından yakındığımız oluyor. Ben durumu pek o denli üzücü görmüyorum. Sesler dergisinin son sayılarında yeni yeni adlar da görmekteyiz. Bu olgu sevindirici elbet. Sesler'in bu doğrultuda daha büyük katkısı geçebilir görüşündeyim."[5]

"Sesler"in yeni yeteneklere kapılarını açmasından dolayı, Makedonya ve Kosova'da varlığını sürdüren Türk edebiyatının geleceğinden ümitli olan bir başka isim de, bu edebiyatın önde gelen isimlerinden İlhami Emin'dir.

" 'Sesler' dergisinin her sayısında yeni adlarla karşı karşıya kalıyoruz, öyle ki en yakında bu küçük yazın haklı olarak genel Yugoslavya yazını kapılarına alan istemek ereğiyle dayanmış olacaktır."[6]

Gençlere güvenerek onların yeni eserlerini yayımlayan "Sesler" dergisinin bu güveni de, gençleri umutlandırmıştır. Onları daha çok yazmaya teşvik etmiştir. Bu konu hakkındaki düşüncelerini Agim Rifat, şiirsel ifadelerle dile getirmektedir:

---

[3]Süreyya Yusuf, **age**, s. 14.
[4]Enver Baki, " 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin Edebiyatımızın Gelişimindeki Katkısı ve Rolü (14 Ocak 1986 tarihinde 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin 20. Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen 'Yuvarlak Masa Karşılaşması" Tartışmaları)", **Sesler**, S: 204 (1986), s.27-28.
[5]Zeynel Beksaç, " 'Sesler ve Umutlar", **Sesler**, S: 204 (1986), s.85.
[6]İlhami Emin, "Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde Türk Halkı Yazını", **Sesler**, S: 99 (1975), s.11.

" 'Sesler'i yeniden sevdim.

Genç kalemlere bol bol yer verdiği için, çoktandır beklerinden bu kutsal görevi Sesler üzerine almış oluyor artık.

Sesler'i yeniden sevdim.

Bizleri küçümsemediği için. Şiirlerimizi yalnız iş olsun diye yayımlamadığı için.

Yeni gelenlerden umut beslediği için sevdim.

Sesler'i yeniden sevdim.

Şiirlerimize el sürmediği için. Şiirde bir harfin değişmesiyle bile, yapısı hem de nasıl bozulabildiğini bildiği için.

Sesler'i yeniden sevdim.

Yeni yeni yollar aradığı için."[7]

Bu yorumlarda ortak vurgulanan nokta; "Sesler"in, Makedonya ve Kosova bölgelerinde yaşayan Türklerin ana dili mücadelesi, yetişkinlere yönelik edebiyatı ve folklorik hafızası için hayatî derecede önemli bir dergi özelliği taşıdığı gerçeğidir.

"Sesler" dergisinin 36 yıllık serüveni boyunca; edebiyatla, araştırmalarla ilgilenen birçok genç yetenek, ürettiklerini bu dergiye ulaştırmıştır. Bu yazılardan kimisi "**Umutlar**" kimisi **"İlk**", kimisi "**Genç Umutlar**", kimisi de "**Genç Şairler**" adı altında yayımlanmıştır. Sayılara göre bu yazıların dağılımı şu şekildedir:

S: 1 (Aralık 1965) *BAŞLIK: UMUTLAR*
İskender MUZBEG: "Ölüm Havası" (Şiir)
Bayram ROGOVA: "Savaş" (Şiir)
Yusuf LÂÇİN: "Bugünün Değilim Ben" (Şiir)
Nadire MAKSUT: "Göl, Dibine Versin Kaygımı İnci Gibi" (Şiir)
Rezak UKALO: "Mavileri Nerde Gördüm" (Şiir)
S: 2 (Ocak 1966) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Avni ENGÜLLÜ: "Kapıcık" (Şiir), "Görüntü" (Şiir)
S: 3 (Şubat 1966) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Adem SELİM: "Yeşermekte" (Şiir)
Şerafettin BEKTEŞ: "Neden" (Şiir)
S: 4 (Mart 1966) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Şenaver PADUKLU: "Şiirlerim" (Şiir)
Şehriban MEHMET: "Görsem" (Şiir)
Esma HAYDAR: "Bir An Bile" (Şiir)
Nilüfer HÜSEYİN: "Yarına Geçiş" (Şiir)
S: 5 (Nisan 1966) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Secaettin KOKA: "Bir Yürek" (Şiir)
S: 6 (Mayıs 1966) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Mümtaz SÜLEYMAN: "Çimenlerin Renginde Güneş" (Şiir), "Yerini sensiz Görünce" (şiir)
S: 9 (Ekim 1966) *BAŞLIK: UMUTLAR*

[7]Agim Rifat, **agy,** s.72.

Enver BAKİ: "Salkım Söğüt" (Hikâye)
S: 11 (Aralık 1966) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Mürteza BÜŞRO: "Avuntu" (Şiir), "Kuram" (Şiir)
Bahtiyar ŞALA: "Sensizlik" (Şiir), "Haber" (Şiir)
S: 13 (Şubat 1967) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Hamdi HASAN: "Hayal" (Şiir)
Zahit VOLKAN: "Yiğidin Ölümü" (Hikâye)
S: 14 (Mart 1967) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Yusuf EDİP: "Renk" (Şiir)
Cemali KORO: "Ağaç" (Şiir), "Son Yaprak" (Şiir), "Yaşamak" (Şiir)
S:15 (Nisan 1967) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Nesrin KUPA: "Oldu mu Gören" (Şiir)
Hayriye EDİRNELİ: "Gözler" (Şiir)
S:16 (Mayıs 1967) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Reşat LESKOVÇALI: "Ayrılık" (Şiir), "Bayrağım" (Şiir)
S: 17 (Haziran 1967) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Sabahattin SEZAİR: "Ben Yok'un Sen Var'ım" (Şiir), "Sevgilim" (Şiir)
S:18-19 (Eylül-Ekim 1967) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Yusuf EDİP: "Var" (Şiir), "Uzaklık" (Şiir), "Balkonlar" (Şiir), "Yeni" (Şiir)
İlhami KAMİL: "Anlaşmazlık Kaldı mı Acaba" (Hikâye)
S: 22 (Ocak 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Süzan MAKSUT: "Günün Birinde" (Şiir), "Karanlık" (Şiir)
Fahri ALİ: "Dönmiyeceksin, Dönmiyecek Ebedi" (Şiir)
Nurettin EMİN: "Kentim Seni Arayacağım" (Şiir)
S:23 (Şubat 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Ülker ALİ: "Gençliğim" (Şiir), "Severim" (Şiir), "Neden" (Şiir), "Rüzgâr" (Şiir)
Budim BERİŞA: "Ümitsizlik" (Şiir), "Partallar" (Şiir)
S:24 (Mart 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Fahri ALİ: "Ararken Seni" (Şiir)
Alaettin TAHİR: "Dönüş" (Şiir), "Kaderimi Ben Yamadım ki" (Şiir)
S:25 (Nisan 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Arif BOZACI: "Bir Gün" (Şiir), "Eğer" (Şiir)
Mürteza BÜŞRO: "Beklemek" (Şiir), "Devrim" (Şiir), "Ayrılık" (Şiir)
Musli HAMDİ: "Martin Luter King'in Kabri Üstünde" (Şiir)
S:26 (Mayıs 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Şerafettin BEKTEŞ: "Bildiri" (Şiir), "Bir Betim" (Şiir)
Suad AHMET: "Zaman" (Şiir), "Anam" (Şiir)
Alâettin TAHİR: "Sağır Taşlar" (Şiir), "Senin İçin Ayrılan Bu Akşam" (şiir)
S:27 (Haziran 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Zeynel BEKSAÇ: "Bir Yürek" (Şiir), "Aşkın Derdi" (Şiir)
S:28 (Eylül 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Selâhettin KRASNİÇ: "Unutmak" (Şiir), "Uyanık Sevgi" (Şiir)
Hebib LÂÇ: "Selâhettin'in Babası" (Hikâye)
S:29 (Ekim 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Zekir SİPAHİ: "Günler" (Şiir)
Bahtiyar ŞALA: "Sensizlik" (Şiir)

Semiha YAĞCI: "Bilmecesi" (Şiir)
Seylan KORO: "Bekleyiş" (Şiir)
Arif BOZACI: "Bir gün" (Şiir)
Mürteza BUŞRA: "Beklemek" (Şiir), "Devrim" (Şiir), "Ayrılık" (Şiir)
S:30 (Kasım 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Nevzat HÜDAVERDİ: "Sevginin Kırgınlığı" (Şiir)
İrfan AHMET: "Gün Gelir" (Şiir)
Drita ŞERO: "Sevmek Yalan" (Şiir)
Bahtiyar SALÂ: "Sensizlik" (Şiir)
S:31 (Aralık 1968) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Fahri ALİ: "Ayırma" (Şiir)
Zeynel BEKSAÇ: "Bu Sabah Seni Düşünüyorum" (Şiir)
Şenaver PANDUKLU: "Sevgisiz Kentim" (Şiir)
Fahriye BREÇA: "Hüviyetin Hayali" (Şiir)
Nedime ÇERKEZ: "Aşkımdan Okudum Düşü" (Şiir)
Semiha YAĞCI: "Avunuyorum" (Şiir)
S:32 (Ocak 1969) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Suat CEMAL: "Seni Düşündüm" (Şiir)
Ayten AHMET: "Ayrılık" (Şiir)
Fahri ALİ: "Nokta" (Şiir)
Fatime MUSLİ: "Kalbim Dolu" (Şiir)
Ülker ALİ: "Bulutlara Gideyim" (Şiir)
S:33-34 (Şubat-Mart 1969) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Remzi HASAN: "Bir Gece ki…) (Şiir)
Kıymet MUSLİ: "Adsız" (Şiir)
S: 35 (Nisan 1969) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Melahat SELMAN: "İşitiyor musun" (Şiir)
Afrim SUROY: "İyimserlik" (Şiir)
Orhan YURTSEVER: "Şiir" (Şiir)
Şükran SÜLEYMAN: "Acunda Biz" (Şiir)
S: 36-37 (Mayıs-Haziran 1969) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Gızime TAKİ: "Temsil" (Şiir), "İçin" (Şiir)
Afrim SUROY: "Bende Tutku" (Şiir), "Öfke" (Şiir), "Bu Sabah" (Şiir), "İyimserlik" (Şiir)
Orhan YURTSEVER: "Sana Şiir" (Şiir), "Yarimin" (Şiir)
Fikri ŞİŞKO: "Hayat Esrarı" (Şiir), "Yeşil Gece" (Şiir)
S: 38 (Eylül 1969) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Vefki HASAN: "Sana" (Hikâye)
Bahise POTOK: "Sana" (Şiir), "Sevgiden Bu Kalır" (Şiir)
S: 39-40 (Ekim-Kasım 1969) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Vefki HASAN: "Arıyorum" (Şiir)
Fatime MUSLİ: "Ağır" (Şiir), "Son" (Şiir)
S: 41 (Aralık 1969) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Vefki HASAN: "Hasretim" (Şiir)
Adnan HACİKADİÇ: "Kaldırımlar Issız kalınca" (Şiir)
Fatime MUSLİ: "Sevişiyorlar" (Şiir)

S: 42 (Ocak 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Nimetullah HAFİZ: "Yaşar Kemal'in 'Orta Direk' Romanındaki Dili" (Makale)
S: 43 (Şubat 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Afrim SUROY: "Resimdeki Kadın" (Şiir), "Hep Yaşamak" (Şiir), "Terkeden Sevgiliye" (Şiir)
Cevahir SELİM: "Bunu Ben Yaptım" (Hikâye)
S:44 (Mart 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Saadet NEBİ: "Garip Dünya" (Şiir)
Fatime MUSLİ: "Bir Daha O Günler" (Şiir), "Her Şeyden Fazla" (Şiir)
Badem SUROY: "Sevgi Yalımında Yanan" (Şiir)
S:45 (Nisan 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Murteza BUŞRA: "Telden Çıkan Ezgi" (Şiir), "Leyla ile Mecnun" (Şiir), "Gözyaşı" (Şiir), "Gece Yankısı" (Şiir), "Kaygı" (Şiir), "Anı" (Şiir), "Bir Sevi Vardı" (Şiir), "Doğal Yaşam" (Şiir)
Adem SELİMKO: "Kavak Ağacı" (Şiir)
Semiha YAĞCI: "Meğer" (Şiir)
Mustafa YAŞAR: "Dikene Benziyen Bahar" (Şiir)
Rezan HAYDAR: "Bahar Günümde" (Şiir)
Vefki HASAN: "Herkes Yerini Bulur" (Hikâye)
S:46 (Mayıs 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Lümniye ŞİMŞEK: "Ertan'ın Sevgisini Unutmamıştı" (Hikâye)
Reşit HAYDAR: "Uçan Turnalar" (Şiir), "Doğduğun Yer" (Şiir), "Deniz ile Gök" (Şiir)
Mustafa YAŞAR: "Benim Bensizliğim" (Şiir)
Vefki HASAN: "Doğmadı" (Şiir), "Rengim" (Şiir)
S:47 (Haziran 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
İzzet SOKOL: "Sevgilim" (Şiir), "Bir Daha Sev" (Şiir)
Recep HAYDAR: "Doğduğun Yer" (Şiir)
Semiha YAĞCI: "Sen Gittin" (Şiir), "Belki Doğmuyacak" (Şiir)
S:48 (Eylül 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Raif VİRMİÇ: "Senin İçin" (Şiir), "Arama Sen Gök Yüzünü" (Şiir), "Kalpsız Hırsız" (Şiir), "Seni" (Şiir)
Mustafa YAŞAR: "Yalnızlığım" (Şiir), "Hayatım Hakkında" (Şiir), "Aşkım ve Sessizlik" (Şiir), "Mutsuzluğum" (Şiir)
S:49 (Ekim 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
İrfan BAYRAM: "Eşitlik" (Şiir), "Sona Varmıyan Gölge" (Şiir), "Gözyaşın Yolu" (Şiir), "Kısa Ömürlü" (Şiir), "Ağırlık" (Şiir), "Sevdiğim Toprağı" (Şiir)
S:50 (Kasım 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Rezak UKALO: "Kalın Gövdeli Ağaç" (Şiir)
Fikri ŞİŞKO: "Hayat Esrarı" (Şiir)
Zeynel BEKSAÇ: "Umutlar Aynasında Bekleyiş"
Naim ŞABAN: "Başlıksız" (Şiir), "Sormayın" (Şiir), "Özlem" (Şiir), "Bilmemki Nasıl" (Şiir), "Bugünüm Daha İyi" (Şiir), "Kalbim" (Şiir), "Sana" (Şiir)
S:51 (Aralık 1970) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Bahise POTOK: "Düşümde Sen" (Şiir), "Kalpsiz" (Şiir)
Fahriye BREÇA: "Güneş Altında" (Şiir)

Semiha YAĞCI: "Öptün" (Şiir)
Adem SELİMKO: "Ne Yitirdin" (Şiir)
Raif VIRMİÇA: "Yaşam Acısı" (Şiir)
S:52 (Ocak 1971) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Fahriye BREÇA: "Seni Görünce" (Şiir)
Raif VIRMİÇA: "Umutlar" (Şiir), "Senin İçin" (Şiir)
Mürteza BUŞRA: "Güz" (Şiir), "Priştine Merkez Sokağında" (Şiir)
Sabahattin SEZAİ: "Niye Sevdin Beni" (Şiir)
S:53 (Şubat 1971) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Mine ŞENAY: "Bir Anı" (Anı-Hikâye)
Raif VIRMİÇA: "Aşkın Yoksulu" (Şiir), "Sen" (Şiir)
Nâlân YUSUF: "Dostlar" (Hikâye)
Nevzat HÜDAVERDİ: "Kara Haber" (Hikâye)
S:54 (Mart 1971) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Zeynel BEKSAÇ: "Korkuyorum" (Şiir), "Günlerin Ardından" (Şiir), "Bir Gün" (Şiir), "Pencereler" (Şiir), "Maniler" (Şiir)
S:64 (Mart 1972) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Nadir SALİH: "Gördüm Seni" (Şiir)
Şaban SÜLEYMAN: "Renksiz Çizgiler Dökülüyor Derinliklere" (Şiir)
S:68 (Eylül 1972) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Remzi HASAN: "Rapsodi" (Şiir), "Gittin" (Şiir), "Yakınlaşma" (Şiir), "Gel" (Şiir), "İstesek de İstemesek de…" (Şiir)
S:69 (Ekim 1972) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Semiha ŞEN: "Sensin" (Şiir)
Özbeyin AKSOY: "İçinde" (Şiir)
S:70 (Kasım 1972) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Şaban SÜLEYMAN: "Bu Kum" (Şiir), "Silecek Tozunu Kim" (Şiir), "Düşen Yıldızlar" (Şiir), "Simgesiz Simge" (Şiir)
S:71 (Aralık 1972) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Agim RIFAT: "Hangi Mevsimde Ölmek İstemezdim" (Şiir), "Silersin" (Şiir), "Orhan Veli" (Şiir), "İstenilen Gelin" (Şiir), "O Kadar" (Şiir), "Hakir Murat" (Şiir), "Yaka'lar" (Şiir), "Umut" (Şiir)
S: 72-73 (Ocak-Şubat 1973) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Şerafettin AŞİKFERKİ: "Bir Yaz Gününde Prizren" (Şiir)
Bürhancayit REFEYA: "İstiyorum" (Şiir)
Nurten SÜLEYMAN: "Sen" (Şiir), "Gözler" (Şiir)
S: 74-75 (Mart-Nisan 1973) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Şaban SÜLEYMAN: "Yansıyan Gölge" (Şiir), "Tanrım" (Şiir), "Sarhoş" (Şiir), "Güneş" (Şiir), "Gülercan" (Şiir)
S: 77 (Haziran 1973) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Osman BAYMAK: "Anarken" (Şiir)
Sabit YUSUF: "Sözlerim" (Şiir)
Fahri MERMER: "Bu Gece" (Şiir)
Remziye HAYDAR: "Hayal" (Şiir)
Fehmiye VIRMİÇA: "Ellerde Kaldıkça" (Şiir)
S: 78 (Eylül 1973) *BAŞLIK: UMUTLAR*

Sabit YUSUF: "Çiçekler" (Şiir), "Neşelikten Ben" (Şiir)
S: 100 (Kasım 1975) *BAŞLIK: İLK*
Enver İLYAS: "Yıldızlar Gibiyiz" (Şiir)
S: 101 (Aralık 1975) *BAŞLIK: İLK*
Rahmi ADEM: "Baniça Meydanındaki Ölü" (Şiir)
S: 106 (Mayıs 1976) *BAŞLIK: İLK*
Selaettin AYVAZ: "Sevgiliye" (Şiir)
S: 123-124 (Şubat-Mart 1978) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Melahat KAÇAMAK: "Çok Güç Sevilmek" (Hikâye)
S: 154 (Mart 1981) *BAŞLIK: İLK*
Sevim MUSA: "Bekleme Mutluluğu" (Şiir)
S: 163 (Şubat 1982) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Ahmetnafi İBRAHİM: "Yitiriş" (Şiir), "Biliyor musun" (Şiir)
Özcan MİCALAR: "O Akşam" (Şiir), "Yaşıyan Sevgi" (Şiir)
S: 165 (Nisan 1982) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Maber HÜSEYİN: "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Doğa Güzellikleri" (Makale)
S: 171 (Aralık 1982) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Sabit YUSUF: "Kiralık Ev" (Tiyatro)
S: 173 (Şubat 1983) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Meryem SALİH: "Ver Elini" (Şiir)
Sevim ZEYNULLAH: "Sende Gözüm Yok" (Şiir)
S: 174 (Mart 1983) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Meryem SALİH: "Yalnızım" (Şiir), "Çağrı" (Şiir)
Sevim ZEYNULLAH: "Bahar ve Sen" (Şiir)
S: 175 (Nisan 1983) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Özcan MİCALAR: "Kurtuluş" (Şiir), "Giz" (Şiir), "Duman" (Şiir)
Zümrüt BAYRAKTAR: "Liselinin Aşkı" (Şiir), "Ayrılık Öncesi" (Şiir), "İstek" (Şiir)
S: 176 (Mayıs 1983) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Zümrüt BAYRAKTAR: "Büyük Önder" (Şiir)
Sevim ZEYNULLAH: "Tito" (Şiir)
Meryem SALİH: "Koca Bir Efsane" (Şiir)
Aida BAYRAMİ: "Tito'dan Sonra da Yine Tito" (Deneme)
S: 180 (Kasım 1983) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Zümrüt BAYRAKTAR: "Aşk Mektubu" (Deneme-mektup), "Kasırga" (Deneme-günce)
Eleonora SPASEVSKA: "El" (Şiir), "Yabancı" (Şiir), "Ressam" (Şiir) (Türkçesi: Suat ENGÜLLÜ)
S: 181 (Aralık 1983) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Semra SAMET: "Seni Sevmeyi Sevdiğimi Seviyorum" (Şiir), "Neden" (Şiir), "Yaşam" (Şiir)
Sevim MUSA: "Özlem" (Şiir), "İçimizdeki Şeytan" (Şiir)
S: 182 (Ocak 1984) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Semra SAMET: "Uzun Sıcak Yaz" (Şiir), "Günün Birinde Eğer" (Şiir), "20. Yüzyıl" (Şiir), "Dökülmek" (Şiir)
S: 183 (Şubat 1984) *BAŞLIK: UMUTLAR*

Semra SAMET: "Yanılgı" (Şiir), "İncilerim" (Şiir), "Umut" (Şiir)
Sevim MUSA: "Her An Seninle" (Şiir), "Anı" (Şiir)
Rade YOVANOVİÇ: "Sevgilimin Gölgesi" (Şiir), "Fener" (Şiir) (Türkçesi: ?)
S: 184 (Mart 1984) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Semra SAMET: "Günaydın" (Şiir), "Düş" (Şiir), "Dönüş" (Şiir)
Zümrüt BAYRAKTAR: "Dilek" (Şiir), "Yeşil Gözlüm" (Şiir)
Şahin İDRİZ: "Hasret" (Şiir)
S: 185 (Nisan 1984) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Semra SAMET: "Bugün" (Şiir), "Saklambaç" (Şiir)
Eleonora SPASEVSKA: "Acıkmış Derinlikler" (Şiir), "Bayramlarda Yalnız Kadınlar" (Şiir) (Türkçesi: Suat ENGÜLLÜ)
Zümrüt BAYRAKTAR: "Aydınlık ve Biz" (Şiir), "Düşleme" (Şiir)
S: 187 (Haziran 1984) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Naser NEŞO: "Sen Nerde" (Şiir), "Sevdiklerim" (Şiir), "Garip" (Şiir), "Şarap" (Şiir), "O Benimdir" (Şiir)
S: 188 (Eylül 1984) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Sevim MUSA: "Yaşam" (Şiir), "Gidiş" (Şiir)
Eleonora SPASEVSKA: "O Yanda Duran Kızlar" (Şiir), "Nar" (Şiir) (Türkçesi: ?)
Yıdız YAHYA: "Mektup" (Şiir)
S: 189 (Ekim 1984) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Semra SAMET: "Şiir" (Şiir), "Anahtar" (Şiir), "Sana Dair" (Şiir)
Vera DONESKA: "Gereksinim" (Şiir), "Güçsüzlük" (Şiir), "Oda" (Şiir) (Türkçesi: Suat ENGÜLLÜ)
S: 190 (Kasım 1984) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Afrim JABLE: "O Sabah" (Şiir), "Seni Düşünürken" (Şiir), "Kara Yazı" (Şiir), "Sevda Bahçesi" (Şiir), "Yalnızlık ve Ayrılık" (Şiir)
S: 193 (Şubat 1985) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Biba İSMAİL: "Salt Çocuk ve Çocuk Çocuklar" (Şiir), "Dönüşü Yoktur Esen Yelin" (Şiir), "Mutluluğa Bir Adım" (Şiir)
Vera DONESKA: "İnsan ve Ağaç" (Şiir) (Türkçesi: Suat ENGÜLLÜ)
S: 194 (Mart 1985) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Biba İSMAİL: "Yaratacağım Seni İçinde" (Şiir), "Öğrenci Sevince" (Şiir), "Bahtsız Arkadaşım" (Şiir)
Süzan DOBRANYA: "Mutluyum" (Şiir), "Yağmur" (Şiir), "Sen En Güzelsin" (Şiir), "Sevilmek İstiyorum" (Şiir)
Suphi M. KAMİL: "Yıldızlar" (Şiir), "Sessizlik" (Şiir)
S: 195 (Nisan 1985) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Biba İSMAİL: "Elimizden Kaçan Gece" (Şiir), "A…. Yüzünden" (Şiir)
S: 196 (Mayıs 1985) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Şükrü MAZREK: "Köyümüzde Yaşıyor Tito" (Şiir)
Semra SAMET: "Yardım" (Şiir), "Ayna" (Şiir)
Naser NEŞO: "Sözüne Vurgun" (Şiir), "Doğan Güneş" (Şiir)
Afrim JABLE: "Yalvarışımı Duysaydın" (Şiir), "Sana Ulaşan Yollar" (Şiir)
S: 197 (Haziran 1985) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Biba İSMAİL: "Sevdalı Sokağın Güzeli" (Şiir)

Zümrüt BAYRAKTAR: "Bir Sen" (Şiir), "Beklerim" (Şiir), "Ağaç Sevgisi" (Şiir)
Naser NEŞO: "Delice Seviyorum" (Şiir), "Odamda" (Şiir)
S: 198 (Eylül 1985) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Kenan HASANOĞLU: "Yaşamak Bilmecesi" (Şiir), "Seni Unutamadım" (Şiir), "Aşk Yolcusu" (Şiir)
Süzan DOBRANYA: "Yalnızlık" (Şiir), "Yeryüzü" (Şiir), "İlkyaz Geliverse Yine" (Şiir)
S: 200 (Kasım 1985) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Biba İSMAİL: "Yarıda Kesilen Şiir" (Şiir)
Nizam REŞİT: "Penceremdeki Kuğu" (Şiir), "Tan ve Gurûb" (Şiir), "Bulutlar" (Şiir), "Kampana" (Şiir)
Sevim ZEYNULLAH: "Yalancı Gözler" (Şiir), "Unutmam" (Şiir), "Şiir" (Şiir), "Lanet" (Şiir)
S: 202 (Ocak 1986) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Kenan HASANOĞLU: "Karacoğlan'ın Tabiata Bakış Tarzı" (Makale)
S: 203 (Şubat 1986) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Semra SAMET: "Öyle Değil mi?" (Şiir), "Kalabalık" (Şiir), "Ağlayış" (Şiir)
Vera DONESKA: "Sonsuzluk" (Şiir), "Rüzgar" (Şiir), "Bilinmiyen" (Şiir) (Türkçesi: Suat ENGÜLLÜ)
S: 205 (Nisan 1986) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Nizam REŞİT: "Nerdeyse Gün Bitecek" (Şiir), "Sessiz Feryad" (Şiir), "Akşam Vakitleri" (Şiir), "Ay Balam" (Şiir)
Snejana ALEKSİÇ: "Deniz ve Ben" (Şiir), "Çalıyorum" (Şiir), "Köpüklenen Şiir" (Şiir) (Türkçesi: Suat ENGÜLLÜ)
S: 206 (Mayıs 1986) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Nizam REŞİT: "Unutulmuş Hikâye" (Şiir), "Ümitsiz Bekleyiş" (Şiir), "Sergüzeşt" (Şiir)
Burhan SAİT: "Eh!" (Şiir), "Ne Olur" (Şiir)
Hamza RUŞİT: "Gönlümün Sultanı" (Şiir)
Zekiriya MEMİŞ: "Kalan Ömürle Övün" (Şiir)
S: 207 (Haziran 1986) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Nizam REŞİT: "Açık Söyle" (Şiir), "Kaybolan Sevgilinin Ardından" (Şiir)
S: 210 (Kasım 1986) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Raif KIRKUL: "İşçi-İşsiz Dedikodusu" (Şiir), "Zaman Bulacak mıyız?" (Şiir), "Bilmece" (Şiir)
Eleonora SPASEVSKA: "Ve Yarın" (Şiir), "Damlalar" (Şiir) (Türkçesi: ?)
Mustafa ALİ: "Ne Diye" (Şiir), "Dilerim" (Şiir)
S: 211 (Aralık 1986) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Süzan DOBRANYA: "Sabret" (Şiir), "Sensin Yalnız Düşlediğim" (Şiir)
Valetin NİKİÇ: "Sonsuzluğa Dair" (Şiir), "Yitirilmeyen Umut" (Şiir), "Çimenlerle Büyürüz" (Şiir), "Ölüm" (Şiir) (Türkçesi: Fahri ALİ)
S: 212 (Ocak 1987) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Süzan DOBRANYA: "Gözyaşı" (Şiir), "Ela Gözlüm" (Şiir)
Memiş ZEKERİYA: "Yazar Yazar" (Şiir)
Şükrü MAZREK: "Çoban Ali" (Şiir), "Kadınım" (Şiir)
S: 216 (Mayıs 1987) *BAŞLIK: UMUTLAR*

Süzan DOBRANYA: "Televizyon" (Şiir), "Gençlik" (Şiir), "İçimdeki Sen" (Şiir)
S: 217 (Haziran 1987) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Şükrü MAZREK: "Güneş" (Şiir)
Vera DONESKA: "Nergis" (Şiir), "Nora'nın Düşü" (Şiir) (Türkçesi: Suat ENGÜLLÜ)
S: 219 (Ekim 1987) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Vera DONESKA: "Günçiçekleri" (Şiir), "Yaprakların Sarıya Bürünmesi" (Şiir) (Türkçesi: Suat ENGÜLLÜ)
Tülay İBRAHİM: " Gözlerimi Açtığımda Bir Melek Belirdi Karşımda" (Şiir),"Gün Bitmesin" (Şiir)
S: 220 (Kasım 1987) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Sevim ZEYNULLAH: "Bekliyeceğiz" (Şiir), "Seni" (Şiir), "Bir Bahar Daha" (Şiir)
S: 222 (Ocak 1988) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Hülya DAUT: "Yabancı Gibi" (Şiir), "Hayat Yolu" (Şiir), "Bir Kırık Kalp Ve Bir Resim" (Şiir)
Leyla HÜSEYİN: "Saat 22.00'de" (Şiir)
S: 228 (Eylül 1988) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Orhan SAİT: "Bu da mı Şiir" (Şiir), "Gitmez Böyle" (Şiir), "Aşıkça" (Şiir), "Kadın Sahnesi" (Şiir)
Emel MÜRTEZA: "Minyatürler" (Şiir), "Korku" (Şiir)
S: 234 (Mart 1989) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Gülten HALİM: "Yugoslavya Türk Eleştirisinde Şükrü Ramo" (Makale)
S: 238-239 (Eylül-Ekim 1989) *BAŞLIK: GENÇ UMUTLAR*
Oktay AHMET: "Anımsanan Boşluk" (Şiir), " Bir Gecede Sonsuzluğu Ara" (Şiir)
S: 240-241 (Kasım-Aralık 1989) *BAŞLIK: GENÇ UMUTLAR*
Şükrü MAZREK : "Elin Parmakları Bir Değil" (Hikâye)
S: 244-245 (Mart-Nisan 1990) *BAŞLIK: GENÇ UMUTLAR*
Özcan MECALAR: "Gel" (Şiir), "Yeter Artık" (Şiir), "Resimlerdeki Çocuğa Şiir" (Şiir), " Kötü Kaderin Anısına" (Şiir), "Mutluluğun Peşinde" (Şiir), " Kader" (Şiir), "Bir Yolcuya Şiir" (Şiir)
S: 246-247 (Mayıs-Haziran 1990) *BAŞLIK: GENÇ UMUTLAR*
Zafer AKPINAR: "Sevgiye Dair (1)" (Şiir), "Sevgiye Dair(2)" (Şiir)
S: 248-249 (Eylül-Ekim 1990) *BAŞLIK: GENÇ UMUTLAR*
Oktay AHMET: " Anımsanan Boşluk" (Şiir), "Bir Gecede Sonsuzluğu Ara" (Şiir) (Aynı şiirler 238-239'da da vardır.)
S: 274-275-276 (Mart-Nisan-Mayıs 1993) *BAŞLIK: GENÇ ŞAİRLER*
Hülya DAVUT: " Duvar Saati Ve Ben" (Şiir)
Nihat SELMAN: " 6 Kasım Gecesinde" (Şiir), " Debre Çocuklarını" (Şiir), "Makedon Televizyonunda Hava Durumu" (Şiir)
Leyla HÜSEYİN: " Korkuyorum Anne" (Şiir), " 21 Asra Doğru" (Şiir), " Suç" (Şiir)
Rifat EMİN: " Arar İken" (Şiir), " Dudakların" (Şiir), "Masadaki Vazo" (Şiir), " Sıkıntıyı Savaşmak" (Şiir), " İşte Bir Başlıksız Şiir" (Şiir)
Tülay İBRAHİM: " Elimde Değil" (Şiir)

Enis EMİN: " Susadık Allahım" (Şiir)
S: 301 (Aralık 1995) *BAŞLIK: UMUTLAR*
Maral KAİN: "Varoluş" (Hikâye), "Telefon" (Deneme), "Gerçeklik Korkusu" (Şiir), "Karanlıkta" (Şiir), "Balerin" (Şiir), "Aldanış" (Şiir), "Suspicıousby" (Şiir)

Genel olarak Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatının bir özelliği olarak karşımıza çıktığı gibi, listede "şiir" türünün ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ancak "Umutlar" bölümünde; Enver Baki, Cevahir Selim, Şükrü Mazrek, Lümniye Şimşek gibi isimlerin hikâyeleri de dikkat çekmektedir.

Kenan Hasanoğlu'nun "Karacoğlan'ın Tabiata Bakış Tarzı" adlı makalesi, Gülten Halim'in "Yugoslavya Türk Eleştirisinde Şükrü Ramo" adlı makalesi, Nimetullah Hafız'ın "Yaşar Kemal'in 'Orta Direk' Romanındaki Dili" adlı makalesi de "Umutlar" bölümünde yayımlanmıştır.

Sabit Yusuf'un "Kiralık Ev" draması da "Umutlar" bölümünde yayımlanmıştır. Yine bu bölümde, az da olsa düşünce yazılarına da yer verildiği görülmektedir.

"Umutlar" bölümünde; Vera Doneska, Valetin Nikiç, Snejana Aleksiç, Eleonora Spasevska gibi yabancılara da az da olsa yer verildiği görülmektedir.

"Umutlar", "İlk", "Genç Umutlar", "Genç Şairler" başlıkları altında; Avni Engüllü, Fahri Ali, Agim Rıfat, İskender Muzbeg, Zeynel Beksaç, Bayram Rogova, Secaettin Koka, Enver Baki, Osman Baymak, Sabit Yusuf, Fahri Mermer, Fikri Şişko, Mürteza Büşra, Yusuf Edip, Nadire Maksut, Arif Bozacı, Enver İlyas, Özcan Micalar, Biba İsmail, Şükrü Mazrek, Burhan Sait, Alâettin Tahir, Vefki Hasan, Mustafa Yaşar, Naim Şaban, Raif Kırkul, Tülay İbrahim, Leyla Hüseyin, Oktay Ahmet, Rifat Emin, Enis Emin başta olmak üzere birçok yeteneğe yer verildiğini görüyoruz. Bu bölümde yazılarının yayımlandığı dönemlerde birer "umut" olan bu isimlerin büyük çoğunluğu, daha sonraları Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatının antolojilere ismi geçen temsilcileri olmayı başarmışlardır.

Gerek zengin içeriğiyle okunacak bir kaynak olması, gerekse edebî üreticiliğe zemin hazırlaması, yayımlandığı dönemde, "Sesler" dergisinin Makedonya ve Kosova Türk Edebî üreticiliğinin gelişmesinde son derece önemli bir yer oynadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Baki, Enver (1986), " 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin Edebiyatımızın Gelişimindeki Katkısı ve Rolü (14 Ocak 1986 tarihinde 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin 20. Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen 'Yuvarlak Masa Karşılaşması" Tartışmaları)", *Sesler*, S: 204, s.27-28.

Beksaç, Zeynel (1986), " 'Sesler ve Umutlar", *Sesler*, S: 204, s.85.

Emin, İlhami (1975), "Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde Türk Halkı Yazını", *Sesler*, S: 99, s.11.

İlyaz, Enver (1986), " 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin Edebiyatımızın Gelişimindeki Katkısı ve Rolü (14 Ocak 1986 tarihinde 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin 20. Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen 'Yuvarlak Masa Karşılaşması" Tartışmaları)", *Sesler*, S: 204, s.97.

Rifat, Agim (1975), "Sesler'i Yeniden Sevdim", *Sesler*, S: 92, s.72.

Yusuf, Sabit (1986), " 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin Edebiyatımızın Gelişimindeki Katkısı ve Rolü (14 Ocak 1986 tarihinde 'Sesler' Aylık Toplumsal Sanat Dergisinin 20. Yıldönümü Dolayısıyla Düzenlenen 'Yuvarlak Masa Karşılaşması" Tartışmaları)", *Sesler*, S: 204, s.69-70.

Yusuf, Süreyya (1976), *Yugoslavya Türk Şiiri*, Tan Yayınları, Priştine, s. 14.

Makedoncadaki Türkçe Kelimelerde Görülen Anlam Değişmeleri

Yrd. Doç. Dr. Fatih ERBAY
Selçuk Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi
Konya/Türkiye
ferbay@selcuk.edu.tr

Makedonya 600 yıla yakın bir süre Osmanlı idaresinde kalmıştır. Ancak yapılan araştırmalar Balkanlardaki Türk varlığının Osmanlılardan öncesinde de olduğunu göstermektedir. Bu uzun zaman boyunca Türkçe ile Makedonca arasında yoğun bir kelime alışverişi olduğu söylenebilir. Osmanlılar döneminde, Makedoncaya giren Türkçe kelimelerin yanında, Türkçe vasıtasıyla Arapça ve Farsça gibi başka dillerden alıntılanan kelimeler de Makedoncada bulunmaktadır. Bugüne kadar Makedonca ile Türkçe arasındaki kelimeler üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle alıntılanan kelimelerdeki ses değişiklikleri dikkate alınmış, anlam özellikleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu bildiride, Makedoncadaki Türkçe kelimeler ile Türkçe vasıtasıyla Makedoncaya giren kelimeler, geçirdikleri anlam değişmeleri dikkate alınarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Makedonca, Türkçe, alıntı kelime, anlam değişmesi.

Semantic Changes Observed in Turkish Words in Macedonian

Macedonia remained under Ottoman rule for about 600 years. However, researches show that Turkish existence in Balkans was already there prior to the Ottoman rule. It could be said that there was a heavy exchange of word between Turkish and Macedonian for a long time. Besides the words in Macedonian borrowed from Turkish, there are also words in Macedonian borrowed from Arabic and Persian through Turkish during Ottoman reign. In the studies made over the mutual words between Macedonian and Turkish so far, sound changes in the borrowed words have generally been bothered, but the semantic features have not been adequately analyzed. In this study, Turkish words in Macedonian and the ones borrowed through Turkish have been subjected to an analysis taking the semantic changes they experienced into consideration.

Key Words: Macedonian, Turkish, borrowed word, semantic change.

1. Giriş

Balkanlardaki Türklerin varlığı Osmanlı idaresinden önceye dayanmaktadır. 13. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'nun birçok noktasından Balkanlara Türk nüfus yerleştirilmeye başlanmıştı. Osmanlılar tarafından Üsküp'ün İstanbul'dan 61 yıl önce 1392'de fethedildiği düşünülürse bu göçlerin ne denli önemli yerleşimler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Balkan dilleriyle ilgili yapacağımız bir çalışma için Türklerin bölgedeki tarihini gözden geçirmemiz gerekmektedir.

Uzun süren birlikte yaşamışlık sonucunda Türkçe unsurlar tüm Balkan dillerine etki etmiştir. Bugün Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, Arnavutça, Romence,

Bulgarca, Yunanca ve Makedoncada Türk dilinden geçmiş unsurları görmekteyiz. *Superstratum* veya *superstrate* olarak adlandırılabilecek bu üst tabaka tesiri Balkan dillerinde gerçekleşmiş, bu diller Türk dilinden etkilenmiştir (Kırbaç-Kırbaç 2007: 50).

Makedoncaya Türkler veya Türkçe vasıtasıyla giren Arapça ve Farsça kelimeleri de bu değerlendirmenin dışında tutamayız. İnanılan dinin ve yaşanılan medeniyet dairesinin etkisiyle, özellikle Osmanlı döneminde, Makedoncaya giren Arapça ve Farsça kelimelerin Türkler ve Türkçe yoluyla girdiği aşikardır. Balkan dillerindeki Türkçe kelimeleri inceleyen araştırıcılar bu kelimeler için farklı terimler kullanmışlar veya önermişlerdir. Bu terimlerin arasından "Türkizm" diğerlerine nisbetle (Oryantalizm, Turcizmi, Turcizam...) bir adım öne çıkmaktadır (İyiyol-Kesmeci 2011: 630-631). Bu bakımdan biz de Türkler veya Türkçe yoluyla Makedoncaya girmiş Arapça ve Farsça kelimeleri ayırmayarak çalışmamıza dâhil ettimeyi uygun bulduk.

Türkçeden Makedoncaya giren unsurlar ile ilgili bugüne kadar yapılan yayınların sayısı yetersizdir. Bu konuda, Hamdi Hasan (2004), Oktay Ahmed (1999) ve Muhammet Yelten-Abidin Karasu (2008)'nun çalışmaları dikkat çekicidir.

Türkçe ve Makedoncanın haricindeki dillerden Türkçe ve Makedoncaya alıntılanan kelimelerle, iki dil arasındaki ilişki farklı bir boyut kazanmıştır. Bu kelimelerin büyük çoğunluğu küçük değişikliklerle her iki dilde de yer alması iki dil arasındaki ortaklığı arttırmıştır: *шапка* "şapka" (Rus.), *чета* "çete" (Bulg.) *фира* "fire" (Rum.), *фиданка* "fidan" (Rum.), *фенер* "fener" (Rum.), *ќумез* "kümes" (Rum.), *авлија* "avlu, bahçe" (Rum.), *аргат* "ırgat, işçi" (Rum.), *бала-бале* "eşya dengi, denk, balya" (İt.), *ѓубре* "gübre" (Rum.) ...

Makedonca ile Türkçe arasındaki ilişki sadece kelime alışverişiyle sınırlı olmamıştır. Bazı Türkçe ekler, Türkçe kelimelerle birlikte Makedoncaya girmiştir. Bunlardan isimden isim yapan +çI eki Makedoncadaki Türkçe kelimelerde en sık karşılaştığımız ektir. Bu ek +ci/+çı şeklinde bazen Türkçe bir kelimeye, bazen de Arapça, Farsça veya Rumca bir kelimeye ekli olarak karşımıza çıkmaktadır: *шеќерџија* "şekerci" (Far.+Tür.), *џамџија* "camcı" (Far.+Tür), *бостанџија* "bostancı" (Far.+Tür.); *џепчија* "cepçi" (Ar.+Tür.), *ќебапчија* "kebapçı" (Ar.+Tür.), *инаетчија* "inatçı" (Ar.+Tür.), *дајреџија* "daire çalan (def çalan)" (Ar.+Tür.), *занаетчија* "zanaatçı" (Ar.+Tür.); *чифчија* "çiftçi" (Tür.) *чалгаџија* "çalgıcı" (Tür.) *топчија* "topçu" (Tür.) *ѓурултаџија* "gürültücü" (Tür.) *дограмаџија* "doğramacı" (Tür.); *фурнаџија* "fırıncı" (Rum.+Tür.)...

Türkçe isimden isim yapan +lIk eki ile oluşturulmuş kelimelere Makedoncada rastlanmaktadır. Ancak ek Makedoncada hem ince hem de kalın ünlülü kelimelerden sonra +lak şeklindedir: *чорбалак* "çorbalık" (Far.+Tür.), *софралак* "sofra takımı" (Ar.+Tür.), *ѓунделак* "gündelik" (Tür.), *дамазлак* "damızlık" (Tür.), *бојаџилак* "boyacılık" (Tür.), *бинлак* "binlik; damacana" (Tür.)...

Makedonca sözlükte, Türkçedeki isimden isim yapan +li eki ile genişletilmiş kelimelerle de karşılaşılmaktadır. Bu ek de ince ve kalın ünlülü kelimelerden sonra her zaman +li şeklinde kullanılmıştır: *џамлија* "bilye" (Far.+Tür.), *ќефлија* "keyifli" (Ar.+Tür.), *ќемерлија* "kemerli (kemerli köprü)"

(Far.+Tür.), *кајмаклија* "kaymaklı" (Tür.), *ѓубрелив* "gübreli" (Rum.+Tür.), *баксузлија* "bahtsız, ikbalsiz, talihsiz" (Far.+Tür.).

Bu eklerin dışında +lig ve +suz isimden isim yapan ek ile bazı isim çekim eki almış kelimeler Makedonca sözlüklere girmiştir: *чифлиг* "çiftlik" (Tür.), *баксуз* "bahtsız, ikbalsiz, talihsiz" (Far.+Tür.), *сабајле* "sabahleyin" (Ar.+Tür.), *бакирданик* "bakırdan" (Tür.), *џанам* "canım, ah canım" (Far.+Tür.).

2. Makedoncadaki Türkçe Kelimelerde Anlam Değişimi

Bir dildeki anlam değişimleri uzun zaman dilimlerinde gerçekleşmektedir. Makedoncada yer alan Türkçe unsurlardaki anlam değişikliklerini de bu çerçevede düşünmek gerekmektedir. Yaptığımız çalışmada öncelikle Makedoncadaki Türkçe unsurları tespit edebilmek için *Makedonca-Türkçe Sözlük* (1967) taranmıştır. Sözlükte Türkçe veya Türkçe vasıtasıyla Makedoncaya girmiş Arapça-Farsça kelimeler tespit edilmiştir. Anlam değişikliği görülen kelimeler, sözlükte belirtilen anlamları dikkate alınarak çıkarılmıştır. Bunlar da kendi arasında anlam daralması (restriction), anlam genişlemesi (extension), başka anlama geçiş (déplacement), anlam iyileşmesi (meliorative), anlam kötüleşmesi (pejorative) olmak üzere beş başlık altında ele alınmıştır.

2.1. Anlam Daralması (Restriction)

Anlam daralmasını kısaca, kelimenin önceden anlattığı nesne veya kavramın yalnız bir bölümünü anlatır duruma gelmesi şeklide açıklayabiliriz (Sav 2003: 154). Doğan Aksan terimi "bir göstergenin 'gösterilen' yönü eskiye göre daralır, bir başka deyişle, sözcük, eskiden anlattığı nesnenin bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi" olarak açıklamıştır (Aksan 1998- III: 213).

Makedoncada yer alan Türkçe unsurlardaki değişim genellikle 'gösterilen' düzleminde gerçekleşmiştir. Bu başlık altında tespit edebildiğimiz daralmaları şu şekilde verebiliriz: '*Biçmek'* kelimesi için Türkçe Sözlük'te verilen ilk anlam "Belli bir biçim vererek kesmek" şeklindedir. Kelime *бичи* şekliyle ve yalnız "testere ile biçmek, testerelemek" anlamı ile Makedoncaya girmiştir. Anlam daralmasına uğrayan bir diğer kelime *ѓувеч* sözcüğüdür. Kelime Türkçede güveç şeklinde "içinde yemek pişirilen toprak kap" anlamıyla yer alırken Makedoncada sadece tava (yemek) anlamına gelir. Arapçadan Türk diline geçen *kanun* "yasa; geçerli olan kural" kelimesi, Makedoncada *канон* "Hristiyanlıkta akide, ahkâm, din akideleri" şeklinde sadece bir dine ait kuralları anlatır duruma gelmiştir. Bu anlamla kelimenin, daha önce Makedoncada var olan kavramın yerine geçtiği düşünülebilir. Farsçadan Türkçeye, buradan da Makedoncaya giren *чинија* "tabak" kelimesi, Türkçede "sırlı ve süslü, pişmiş balçıktan yapılan" tüm malzemeler için kullanılıyorken Makedoncada bu şekilde üretilmiş sadece bir ürünün anlamını karşılamaktadır.[1] Türkçe aracılığıyla Makedoncaya giren bir diğer Farsça kelime *çadır* da Makedoncada anlam daralmasına uğrayarak *чадор* "şemsiye" şeklinde kullanılır.

2.2. Anlam Genişlemesi (Extension)

Anlam genişlemesi, "*anlamlı bir birimin daha geniş bir kapsam içermeye başlaması; dar bir anlamdan genel bir anlama geçiş*" şeklinde tanımlanmaktadır

[1] Kelime Türkiye Türkçesinin ağızlarında "tabak" anlamıyla yer almaktadır. Bu durum Makedoncanın, Türkçenin ağızlarıyla olan bağlantısını göstermesi bakımından önemlidir.

(Sav 2003: 157). Doğan Aksan'a göre bir göstergenin temel anlam olarak bir nesnenin, bir işin bir bölümünü, ya da bir türünü gösterirken zaman içerisinde o nesnenin tümünü anlatır duruma gelmesidir (Aksan 1998-III: 214). Makedoncadaki Türkçe unsurlarda anlam genişlemesi sadece birkaç örnekte karşımıza çıkmaktadır. Türkçede "küçük sermaye ve zanaat sahibi" anlamına gelen Arapça *esnaf* kelimesi Makedoncada anlam genişlemesi ile *еснаф* "esnaf birliği, esnaf cemiyeti" olarak esnafların oluşturduğu topluluk anlamını kazanmıştır. Bu dil olayına bir diğer örnek, Türkçede "satranç oyununda her yönde tek hane gidebilen en önemli taş" anlamlı Farsça *şah* sözcüğü, Makedoncada *шах* "satranç oyunu" anlamıyla bir genişlemeye uğramıştır.

2.3. Başka Anlama Geçiş (Déplacement)

Anlam kayması da denilebilen bu dil olayında kelimeler eskiden karşıladığı kavramı bırakarak tümüyle yeni bir kavram için kullanılır. Makedon dilindeki Türkçe unsurlarda bu durum bazı kelimelerde tespit edilmiştir. Türkçe "Burularak yapılmış altın bilezik" anlamına gelen '*burma' бурма* kelimesi Makedoncada da yer almaktadır. Kelimenin buradaki anlamı bir kaymaya uğrayarak "yüzük" şekline geçmiştir. Türkçe *arpa* sözcüğü Makedoncaya *арпа* "kabuğu soyulmamış pirinç" olarak geçmiştir. Özellikle ağızlarda karşımıza çıkan *kömbe* kelimesi "un, tuz ve yağ ile yoğrulan kızgın sacda veya fırında pişirilen ekmek", Makedoncada *ќумбе* "soba" anlamını kazanmıştır. Makedon dilinde anlam kaymasına uğrayan Türkçe *sivri* "ucuna doğru gittikçe incelen" kelimesi, bu dilde *сиври* "uzun yün don" anlamında karşımıza çıkmaktadır.

Farsça bir kelimeden Türkçe ekle oluşturulan *çorbacı, keseci* ve *camcı* kelimelerinde de anlam kayması görülmüştür. *Çorbacı* kelimesi Makedoncada *чорбаџија* "zengin kişi, ağa" anlamına gelmektedir. Kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki "tüccara verilen ad" anlamından hareketle Makedoncadaki bu anlamını kazandığı söylenebilir. *Keseci* kelimesi ise Türkçe Sözlük'te bulunmamaktadır. Ancak Makedon dilinde *ќесеџија* "yankesici" anlamı dikkate alınarak kelimenin Türk argosundan bu dile girmiş olabileceğini göstermektedir. *Camlı* kelimesi de Türkçede "cam takılmış, cam geçirilmiş, camı olan" anlamındadır. Kelime Makedoncada *џамлија* "bilye" anlamına gelmektedir. Türkler vasıtasıyla Makedon diline girdiği anlaşılan Farsça *çember* "yazma, yemeni, başörtüsü" sözcüğü, Makedoncada *џемпер* "yün ceket" olarak başka bir nesneyi karşılar durumdadır. Bir diğer Farsça kelime *büryan* ise Makedon dilinde *бурјан* "karamık bitkisi" anlamındadır. Bu anlam kaymasının *büryan* kelimesinin Farsçadaki anlamından yola çıkarak şekillendiği görülebilmektedir.

Türkçe yoluyla Makedon diline giren Arapça kelimelerde de anlam kaymasına örnek olabilecek sözcükler vardır. Türkçede "para, akçe" anlamına gelen *nakit* kelimesi Makedoncada *накит* "ziynet, süs"; Türkçede "evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol" anlamına gelen *sofa* kelimesi ise Makedoncada *софа* "ağır kanepe" anlamında kullanılır.

2.4. Anlam İyileşmesi (Meliorative)

Anlam iyileşmesi, bir sözcüğün zamanla eskisine göre daha iyi bir anlam taşır duruma gelmesidir (Aksan 1998-III: 215). Türkçe *kuma* "aynı erkekle evli olan kadınların birbirine göre adı, ortak" kelimesi Makedon dilinde anlam iyileşmesine uğrayarak *кума* "sağdıç kadın" anlamında kullanılmaktadır.

Makedonca sözlükte bu kelimeden başka, anlam iyileşmesine örnek olabilecek başka bir sözcük tespit edilememiştir.

2.5. Anlam Kötüleşmesi (Pejorative)

Anlam kötüleşmesi ise bir sözcüğün zaman içerisinde eskisinden daha kötü bir anlam taşır duruma gelmesidir. Anlam kötüleşmesi Makedon dilindeki Türkçe birkaç kelimede karşımıza çıkmaktadır.

"Taştan veya ağaçtan yapılmış büyük havan" anlamına gelen Türkçe *dibek* kelimesi, Makedon dilinde anlam kötüleşmesine uğramıştır. Makedoncada *дибек еден* tamlaması "aptal adam" anlamına gelmektedir. Buna ek olarak Türkçe ordu kelimesi, Makedon dilinde *орда* "çapulcu kitle"; *kol* kelimesi ise *кол* "kazık"[2] anlamında kullanılmaktadır. Anadolu ve Rumeli ağızlarında *küskü* "bir çeşit balta" sözcüğü, Makedoncada *ќускија* "küskü (kalın kafalı)" şeklinde anlam kötüleşmesine uğramıştır.

Türkçe aracılığıyla Makedon diline giren Arapça *fakir* kelimesi, Makedon dilinde *факир* "Hind hokkabazı"; *üstat* sözcüğü ise *устат* "konuşkan, ağzı kalabalık, geveze" anlamına dönüşmüştür.

3. Sonuç

Anlam değişmeleri her dilde görülebilen hadiselerdir. Farklı sebeplerle uzun yıllar sonucunda görülen bu dil olayları Makedon dilindeki Türkçe kelimelerde de tespit edilmektedir. Hatta bu anlamda Makedon dilinin zengin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Makedon dili sadece Türkçe kelimelerle değil, Türkçe vasıtasıyla Arapça ve Farsça kaynaklı kelimelerle de beslenen bir dildir. Bu yüzden yaptığımız çalışmada Türkçe ve Türkçe yoluyla Makedoncaya girmiş kelimeleri ele almayı uygun bulduk. Makedonca sözlükte tespit ettiğimiz ancak Türkçe yoluyla Makedon diline geçtiğini düşünmediğimiz Rumca, Bulgarca gibi Balkan dilleri kökenli kelimelerdeki anlam değişiklikleri için herhangi bir değerlendirme yapmadık.

Yaptığımız çalışma sonucunda Makedon dilindeki anlam değişimi tespit edilebilen Türkçe kelimelerde, genellikle başka anlama geçiş (déplacement) görüldüğünü, bu olaya ilaveten anlam daralmasının (restriction) da sayı olarak ikinci sırada olduğunu söyleyebiliriz.

Makedoncadaki Türkçe kelimelerde bulunan anlam değişiklikleri konusu ele alınırken Anadolu ve Rumeli ağızlarının dikkate alınması ortaya çıkacak sonucun sıhhati için önem arz etmektedir. Çünkü Anadolu ve Rumeli ağızları dikkate alınmadan yapılacak çalışmalar sağlıklı olmayacaktır. Ayrıca çalışmamızda tespit ettiğimiz ve Türkçe aracılığıyla Makedon diline giren *кол* "kazık" ve *ќесеџија* "yankesici" sözcüklerini Türk argosunun etkisi ile açıklamak mümkündür.

Makedonca ve Türkçe ayrı dil ailelerinde yer alsalar da yüzyıllar boyunca birbiri arasında bir alışveriş yaşanmıştır. Osmanlı devletinin Balkan siyaseti gibi birçok tarihî olay iki dili birbirine yaklaştırmıştır. Bu yüzden Türkçe kelimelerin yanında Türkçe ekler de Makedon dilinde yadırganmadan kullanılagelmiştir. Makedon dilinde birçok Türkçe unsur bulunmaktadır. Bu unsurların anlam boyutları kadar giriş ve kullanılış şekilleri de önemlidir.

---

[2] Kelimenin bu anlamı Türk argosunun etkisine bağlanabilir.

KISALTMALAR

Tür. Türkçe
Ar. Arapça
Far. Farsça
Rum. Rumca
Rus. Rusça
İt. İtalyanca
Bulg. Bulgarca

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan (1998), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim I-II-III,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hasan, Hamdi (2004), "Bugünkü Makedonca Sözlükte Türkçe ve Türkçeleşmiş Kelimeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I.* 20-26 Eylül 2004, Ankara, s.1355-1366.

İyiyol, Fatih - Kesmeci, Ahmet M. (2011), "Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/4: 621-632.

Kırbaç, Selçuk - Amra Dedeic Kırbaç (2007), "Türk Dilinin Balkan Dillerine Etkisi", *Gora Abidesi*, İstanbul, s. 47-57.

Makedonca-Türkçe Sözlük (1967), (Redaktör Fahri Kaya), Üsküp: Goçe Delçev.

Oktay, Ahmed (1999), *Makedonca Sözlük'te Türk Etkileri*, Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Blaje Koneski Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Semineri. http://oktayahmed.tripod.com/Makedonca_Sozlukte_Turk_Etkileri.pdf(10.09.2013)

Özkan, Nevzat (2002), *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Sav, Bahattin (2003), "Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme", *GÜ-Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23/1: 147-166.

Türkçe Sözlük (1998), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yelten, Muhammet- Karasu, Abidin (2008), "Makedon Dilindeki Türkçe Kelimeler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXXVI: 201-248.

Makedonya Türklerince Söylenen Türkülerde Kullanılan Deyimler Üzerine

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI
Selçuk Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Konya/Türkiye
fatihnumankb@gmail.com
Araştırma Görevlisi

ÖZET

Türküler, başlangıçta bir kişi tarafından söylenip daha sonra halka mal olan, nesilden nesle aktarılarak halkın sözlü geleneğinde yaşayan nağmeli şiirlerdir. Türkülerde, halkı derinden etkileyen bir olay ve bu olay karşısında halkın yaşadığı duygular en güzel şekilde dile getirilmiştir. Türkülerin bu ifade güzelliğinde dilin en işlenmiş yapılarından olan deyimlerin ince, zarif anlatım özelliklerinden yararlanılmıştır. Makedonya Türklerince söylenen türküler de kullanılan deyimler açısından çok zengindir. Bu deyimlerin bazıları Türkiye Türkçesine göre farklılık arz etmektedir. Çalışmamızda Makedonya Türklerince söylenen türkülerdeki deyimler tespit edilecek, standart Türkiye Türkçesine göre tamamen farklı olan ya da varyantlaşan deyimler belirlenecektir. Daha sonra bu deyimlerin kullanım sıklığı ortaya konup konularına göre (aşk, ayrılık, ninni vb.) sınıflandırılan türkülerde deyimlerin kullanım sıklıkları üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Makedonya Türkleri, türküler, deyimler, kullanım sıklığı

ABSTRACT

Over The Idioms Used In Folk Songs Sung By Macedonian Turks

Folk songs are tuneful poems which had initially been sung by someone, publicised afterwards transferred from generation to generation and lived in the oral tradition. In these folk songs, an event which affected the public deeply and the emotions felt by the people for this event are told in the best manner. In folk songs' beauty of expression, elegant and exquisite expression features of idioms which are among the best refined structures of language were used. The folk songs sung by Macedonian Turks are also rich in idioms. Some of these idioms behold differences compared to Turkish in Turkey. In this study, the idioms used in the folk songs sung by Macedonian Turks and the ones which are totally different or differentiated compared to Turkish in Turkey are going to be detected. Subsequently, frequency of these idioms is going to be presented and some evaluations on the frequency these idioms in the folk songs classified according to their themes (love, separation, lullaby, etc.) are going to be made.

Key Words: Macedonian Turks, folk songs, idioms, frequency of usage

GİRİŞ

Türküler, sözlü halk edebiyatında çok fazla kullanılan bir nazım türüdür. Pertev Naili Boratav; türküleri düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırpılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiyle söylenen şiirler (Boratav 1992: 150) olarak tanımlamaktadır. Türküler; halkın ortak kültürünü, acılarını, sevinçlerini yansıtmaktadır. Bu sebeple türkülerde daima kendinden bir şeyler bulan halk, türküleri benimsemiş ancak söyleyenini zamanla unutmuştur. Türküler; halkın hayal gücüne dayanan romantik ürünler değildir (Hasan 2008: 7). Aksine türküler, halkı derinden etkileyen, halkın bizzat tecrübe ettiği aşk, ayrılık, ölüm, savaş vb. olayların eseridir. Tecrübe edilen olaylar neticesinde, duyguları ifade etme ihtiyacıyla söylenen türküler, kendisini doğuran hadise ve heyecanın şiddet ve kuvvetiyle uyumlu bir şekilde ortak vicdanda yer bulur ve kökleşir (Yakıcı 2007: 51).

Türkülerin yanı sıra halkın bir başka ortak ürünü olan, dilin zenginliğini gösteren deyimleri de zikretmek gerekir. Deyimler, Türkçe Sözlük'te "genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği" (TDK 2005) şeklinde tanımlanmaktadır. Araştırıcıların yaptıkları deyim tanımları genelde "birden fazla sözcükten oluşma, en az bir sözcüğün gerçek anlamının dışında kullanılması, kalıplaşmış olma, anlatıma çekicilik katma" (Aksoy 1984: 49; Korkmaz 1992:43; Püsküllüoğlu 1998: 7) noktalarında birleşmektedir. Anlatıma çekicilik katan deyimlerin, halka ait her türlü güzelliği yansıtan türkülerde sıklıkla kullanılması kaçınılmazdır.

"Gesi bağlarında üç top gülüm var
Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var
Ölüm varsa bu dünyada zulüm var
Atma garip anam beni dağlar ardına

Kimseler yanmasın anam yansın derdime" örneğinde "derdine yanmak" deyiminin türkünün anlatmak istediğine, yansıttığı duyguya ne denli güzellik kattığı açık bir şekilde görülmektedir. Deyimler, mecazlı söyleyişleri sebebiyle dile anlam zenginliği kazandırmaktadır (Yastı 2007: 52). Deyimler bu özelliğiyle de türkülerde sık kullanılmaktadır.

Bazı deyimler zamanla unutulmaktadır. Unutulan deyimlerin yanı sıra değişen sosyal yaşam ve coğrafyaya bağlı olarak yeni deyimler de ortaya çıkabilmektedir. Deyimler üzerine çalışan Ahmet Turan Sinan bu konuda; binlerce yıllık geçmişe sahip olan Türk milletinin yaşadığı büyük coğrafyada geçirdiği büyük tecrübe birikiminin deyimleşmede kendini gösterdiğini ve son derece hareketli bir sosyal tarihle birlikte sürekli yeni deyimler yaratan halkın düşünme gücünün bazı deyimleri kullanımdan düşürdüğünü (Sinan 20001: 82) söylemektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde farklı bir yaşam ve coğrafyanın ürünü olan Makedonya türkülerinde kullanılan deyimlerin incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir.

Türkler, Makedonya topraklarına ilk defa MÖ 378 yılında Edirne yakınlarında Bizans'la savaşmak için uğramışlardır. Hunlardan sonra Kuman, Peçenek ve Uz Türkleri bu topraklara gelip önemli izler bırakmışlardır. 1292

yılından itibaren batı Anadolu'dan gelen Türkler Makedonya'ya yerleşmeye başlamış ve 1372'de Makedonya'nın tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Makedonya topraklarına yoğun göçler başlamıştır (Özkan 2007: 57). 13. yüzyılın sonlarından itibaren Makedonya topraklarına yerleşmeye başlayan Anadolu Türkleri, Anadolu'dan Balkanlara çadırlarıyla birlikte sözlü gelenek ve kültürlerini de taşımışlardır. Balkan Türklerinin sözlü geleneği içerisinde ya Anadolu'dan getirilen türküler değişerek ya da yeni coğrafyada yenileri söylenerek çok sayıda türkü günümüze kadar ulaşabilmiştir. Yukarıda örneğini verdiğimiz, Kayseri yöresine ait "Gesi Bağlarında Dolanıyorum" adlı türkünün "Kesim Bağlarından Gelsın Geçilsın" ve "Kesiş Dağlarından Gelsın Geçilsın" şeklinde Makedonya Türklerinden iki farklı varyantı derlenmiştir (Hasan 2008:177-178).

Makedonya Türklerinin türküleri Hamdi Hasan tarafından *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler* adıyla derli toplu olarak kitap hâline getirilmiştir. Ciddi emek harcanan bu kitapta toplam 698 türkü bulunmaktadır. Cönk ve mecmua gibi yazmaların yanı sıra doğrudan halk ağzından derlemelerle tespit edilen türküler deyimler açısından çok zengindir. Fakat bu zenginlik bütün türkülerde aynı oranda değildir. Bu sebeple deyimlerin kullanım sıklığı, incelediğimiz eserde; ninniler, aşk türküleri, ayrılık türküleri, tarihî konularla ilgili türküler, yergi türküleri, eşkıya türküleri, hapishane türküleri, ağıtlar, düğün türküleri, bayram ve çeşitli dinî inançlarla ilgili türküler, değişik duyguları dile getiren konular üzerine söylenen türküler ve mülemmalar şeklinde türkülerin konularına göre yapılan sınıflandırması göz önüne alınarak belirlenmiştir. Sıklık incelemesi yapılırken nakaratlarda tekrar eden deyimler hesaba katılmamıştır.

Makedonya'da konuşulan Türkçe, genel olarak Türkiye Türkçesinin Rumeli ağızları içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple değişmeye uğrayan ya da yeni tespit ettiğimiz deyimler Anadolu ve Rumeli ağızlarının herhangi birinde bulunabilir. Makedonya türkülerinde kullanılan deyimler incelenirken standart Türkiye Türkçesi ölçüt alınmıştır. Çalışmamızda deyimlerin karşılaştırmasında standart Türkçenin deyim varlığı; TDK'nin genel ağ ortamındaki Güncel Türkçe Sözlük'ü (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts), Ömer Asım Aksoy (Aksoy 1988) ve Ahmet Turan Sinan'ın (Sinan 2001) eserlerinde bulunan deyimlerle sınırlandırılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesine Göre Çeşitlenmeye Uğrayan Deyimler

Makedonya Türklerince söylenen türkülerde tespit edilen deyimlerin büyük çoğunluğu standart Türkiye Türkçesinde kullanıldığı şekliyle aynıdır. Fakat bazıları leksik ve morfolojik olarak çeşitlenmeye uğramıştır. Makedonya türkülerinin birçoğunda deyimlerin kullanımı Türkçenin söz dizimi kuralına (asıl unsurun sonda bulunması) aykırıdır. Bu duruma şiir dilinin ve Makedonca, Arnavutça ve Boşnakça gibi etkileşim içinde bulunulan dillerin etkisi olduğu düşünülebilir.

Aşağıdaki tabloda ilk sütunda çeşitlenen deyimlerin Makedonya ağzında, ikinci sütunda standart Türkiye Türkçesinde kullanılan şekilleri verilmiştir. Son sütunda ise deyimlerin türkülerde geçtiği örnekler vardır. İncelenen 798 türkü

içinde 303 farklı deyim kullanılmıştır. Bu 303 deyimin 44'ü standart Türkiye Türkçesine göre çeşitlenmeye uğramıştır. 13'üncü yüzyılın sonunda itibaren Makedonya topraklarına yerleşmeye başlayan Anadolu Türkleri asırlardan beri bu coğrafyada çeşitli Balkan milletleriyle (Makedon, Arnavut, Boşnak vb.) dil yönünden ve kültürel açıdan etkileşim içinde bulunmuştur. Bu etkileşim, kalıplaşmış yapılar olan atasözü ve deyimlerde çeşitlenmelere neden olmuş olabilir.

Makedonya Ağzı	***Standart Türkçe***	***Örnek***
adı dillenmek	**adı çıkmak**	Ayva yeşillendi aman çimlendi Yârimin boynunda aman yazması kirlendi Çok salınma küçük hanım aman senin *adın dillendi* /s. 182
alnına kara yazılmak	**alnının kara yazısı**	Çün ezelden yazılmıştır alnıma kare Takdir böyle buyurmuştur yok buna çare Ben yoluma gider iken oturdum yaşa Yazılanlar çizilenler geliyor başa /s.256
başa geçmek	**başa gelmek**	Gel be yârim geç oğlan yârim yanı yanı başıma Şu gençlikte neler *geçti* zavalsız *başıma* /s.236
başı gülmek	**yüzü gülmek**	Küçücükten garip *başım gülmedi* Mevlâ'm benim muratçığım vermedi Mevlâ'm benim muratçığım vermedi Ko desınler Mecnun olmuş yatıyor /s. 350
başına dünya/cihan devrilmek	**dünya başına yıkılmak**	Kız anasından ayrılır *Başına dünya devrilir* /s. 396 Yel eser kuntu savrulur Bu *cihan başıma devrılır* /s. 408
başını belaya koymak	**başını belaya sokmak**	Al atıma bindim aman çıktım ovaya Kavgasız başımı da aman koydum belaya /s. 102
can çekmek	**can çekişmek**	Bizim gelin bunardan su çeker Nenesi evde *can çeker* Gelini almişık davullen Nenesıni brakmişık geliniylen /s. 373
dilini sıkmak	**dilini tutmak**	Sarı kaun dilimi *sık* kaynana *dilini* Eger *sıkmasen dilini* ne alırsın gelini /s. 307

ele düşürmek	**ele düşmek**	Sigarami emanet Kaçma benden iyanet *Elime düşürürsen* Yoktur sana selamet Yâr yâr ile lilem lilem /s. 230
göğüs vermek	**göğüs germek**	Türkler her zora *göğüs verecek* Dostlugi bozamiyur suvayleyecek Bütün dünyayi ateşe verecek /s. 255
gönül atmak	**gönül vermek**	Olur olmas ovardaya *Gönül atılmas* ah *gönül atılmas* /s. 208
gurbetlik çekmek	**gurbet çekmek**	Akşam akşam yâr mumları yakarım Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim Hem *hasretlik* hem gurbetlik *çekerim* /s. 266
hasretlik çekmek	**hasret çekmek**	Seherde uyanmışım Allara boyanmışım Ben *çekerim hasretlik* Sen neden sararmışsın /s. 278
hatır yapmak	**hatır gönül yapmak**	Selami Ağa'm çokça cömert Bir dinarlan *yapar hatır* /s. 401
itibara girmek	**itibar kazanmak**	Ne annemi dinlerim Ne babamı dinlerim Ben alacam o kızı *İktibara girecem* /s. 131
ismi yerlere batmak	**adı batmak**	Kanın yerlere damlasın Şıpka gâuri *İsmin yerlere batsın* Moskof'ın krali /s. 299
izine katılmak	**izine düşmek**	Darilmasin a ninen Mukades *Katilmişim izine* Mukades /s. 82
kalbini ezmek	**kalbini kırmak**	Ayna başına çıktım Kirpiklerim ok olmuş Yeter *kalbimi ezme* Acılarım çok olmuş /s. 268
keyfini kırmak	**keyfini bozmak**	İki güzel durmuşlar karşımda Angısının *keyfini kırayım* Angısının gönlünü yapayım /s. 158

kıyıya çekilmek	**kenara çekilmek**	Masalar kurulsun rakılar içilsin Erkes istedıni alsın *kıya çekilsin* /s. 178
kökünden kesmek	**kökünü kesmek**	Zabitimi çok severdim o beni ilerletti Evel Allah düşmanları ta *kökünden kesmeli* /s. 253
muradına varmak	**muradına ermek**	Anam beni eylesın Gülsümüm desın *Mıradına varmadan* Genç kızım desın /s. 340
müjde takmak	**müjde vermek**	Sarı köpeğin gözleri Beleş'e bakar Benim ardımdan annem düşmanlar *müjde dakar* /s. 417
nazar almak	**nazara gelmek**	Küçük sünet olacasın *nazar almayasın* İzin vermez sana baban konağa çikasın /s. 378
ömrünü kesmek	**ömrünü yemek**	Köprü altında testi Kemer benim belimi kesti Askerdeki bol fesli Benim *ömrümü kesti* /s. 185
vuslat çekmek	**hasret çekmek**	Kaynar kazan taşmaz mı Yol buradan aşmaz mı *Vuslat çekme* nazlı Hatice'm Ayrılan kavuşmaz mı/s. 175
yara yemek	**kurşun yemek**	Arkadaşım düşman imiş bilmezdim aman Yedi yerde *yara yedim* ülmedim aman /s. 353
yolu vurmak	**yolu düşmek**	Karşi yayla dilim dilim İçindek *urdu* bu *yolum* Yok mu bre kızlar içinizde Boynu karanfilli gelin /s. 85
parmakla anılmak	**parmakla gösterilmek**	Tarar bulakasini fil diş taraklen Ovardardir Engin Aga *anilir parmaklen* /s. 382
seri sağ olmak	**başı sağ olmak**	Elem çekme gönül böyle de kalınmaz Tek *serin sağ olsun* yâr mı bulunmaz Kül oldum kapında kadrim de bilinmez /s. 80

toprağa girmek	**toprağa düşmek**	O süzüm kabul olmazse *Girmem kara toprağa* /s. 90
tuz ekmek yemek	**tuz ekmek hakkı**	Ben gidiyorum nazlı dilber aman gel aman helal et bana Çok *tuz ekmek yedik* içtik helal et bana /s. 327
yalım açmak	**ateş açmak**	Arabalar gelır geçer Camlari açar pencere Osman Paşa'nın askeri Sokak sokak *yalım açar* /s. 295
yolda bırakmak	**yarı yolda bırakmak**	Ben bir garip kızıyım *Yollarda bırakma* beni Yürekten yaralıyım Derdime çare bul sen /s. 168
yoldan ayırmak	**yoldan çevirmek, yoldan koymak**	Ben gidersem garip anam ağlama Anneciğim beni *yoldan ayırma* /s.333
yüreğine hançer sokulmak	**yüreğine bıçak saplanmak**	Ellerin mektubu gelmiş okunur Benim *yüreğime ancer sokulur* /s. 268
yüreğine kan damlamak	**yüreği kan ağlamak**	Bir dakika görmesem mavilim oy *Kan damlar yüreğime* /s. 193
yüreğine kan dolmak	**yüreği kan ağlamak**	Yâr safada ben cefasın çekeyim Çeke çeke *yüreğime kan doldu* /s. 183
yüzüne çıkmak	**karşısına çıkmak**	Hayde hayde Münever ormanın düzüne Nice *çıkacasın* Münever babanın *yüzüne* /s. 302
zoruna gelmek	**zoruna gitmek**	Güzelsin eşin yok Ne dedim ne darıldın *Zoruna mi geldi* çok /s. 398

Makedonya Türklerinin Türkülerinde Kullanılıp Standart Türkiye Türkçesinde Olmayan Deyimler

Deyimlerin bazıları zamanla çeşitlenir, bazıları da unutulur gider. Halkın deyim yaratma gücü unutulan deyimlerin yanı sıra yenilerinin ortaya çıkmasını sağlar. İncelediğimiz eserde yer alan, standart Türkiye Türkçesine göre tamamen yeni olduğunu düşündüğümüz deyimler aşağıda örnekleriyle birlikte listelenmiştir:

aklını yemek	Kara üzüm salkımı Baldızımın altını Enişte *yeme* benım *aklımi* Alal etmem hakımi/s. 171
âşıklık sürmek	Gizli *âşiklik sürenin* Atice'm Cilvesine doyulmaz /s.90
boynunu yemek	Mavi yelek giyersin Ne pek *boynumu yersin* /s. 215
çalım içine girmek	Ekine bak ekine kunduramın tekine Düşmanların boy paltosu annem *girdi çalım içine* /s. 417
derdini katlamak	Derdimi sülesam yeşil otlara Anam yok ki *derdımi katlıyam* Naile'm dünya'da yâr olmaz mı /s. 127
gönlü solmak	Dilerim Rab'imden ak of aman aman *gönlüm solmazsa* Safide nurunda ninem Hiç gemim kalmasın /s.235
gönlünü üzmek	Gözlerinden yaşlar akar Bazen *gönlünü üzer* /s.161
gönlü çekmek	Oh İzmir kışlasında kuşlar ütüşür Ötme bülbül efkârım var tutuşur İki hasret birbirine kavuşur Aman paşam *çeker gönlün* sılaya vatana /s. 263
gönlü geçmek	Ah akabından *geçti gönlüm* Şimdi da ayrılmamız müşkül Şimdi da vas geçmemis müşkül /s. 219
kalbi donmak	Evlerimiz üni çinar Saramadim canim yanar Yalvar yalvar belki kanar Kanmaz ise *kalbim donar* /s. 100

kalbi yıkılmak Ağlayanlara şenlik saçalım
Kalbim yıkıldı seba seherde /s. 88

Konularına Göre Türkülerde Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Makedonya türkülerinde kullanılan deyimlerin kullanım sıklığı belirlenirken, incelediğimiz eserde Hamdi Hasan'ın türkülerle ilgili yaptığı tasnif göz önüne alınmıştır. Bu tasnifte türküler konularına göre; ninniler, aşk türküleri, ayrılık türküleri, tarihî konularla ilgili türküler, yergi türküleri, eşkıya türküleri, hapishane türküleri, ağıtlar, düğün türküleri, bayram ve çeşitli dinî inançlarla ilgili türküler, değişik duyguları dile getiren konular üzerine söylenen türküler ve mülemmalar olarak 12 gruba ayrılmıştır. Ayrılık türküleri, hapishane türküleri ve ağıtlar konu olarak birbirine çok yakın olmasına rağmen daha önce yapılan sınıflandırmaya sadık kalma adına bu türkülerde deyimlerin kullanım sıklığı ayrı ayrı incelenmiştir.

a) Ninniler

İncelediğimiz eserde 47 adet ninni yer almaktadır. 47 ninnide hiç deyim kullanılmamıştır.

Ninniler genelde çocukları uyutmak için anneleri tarafından söylenen tek bendlik şiirlerdir. Ninnilerde çocuğu uyutmak için belirli kalıplarda söylenen hitap, yansıma sözler ve bentlerin sonunda annenin dua, dilek ve temennileri vardır. Çeşitli anlam olaylarıyla ifadeye derinlik katan, ana diline tam hâkim bireylerin anlayabileceği deyimlerin; melodisiyle ön plana çıkan ve pek fazla anlam derinliği olmayan ninniler içinde kullanılmaması gayet doğaldır.

b) Aşk Türküleri

Aşk Türküleri başlığı altında 343 türkü vardır. Bu da bütün türkülerin %49,14'ü kadardır. Sayısal verilerden anlaşıldığına göre aşk türküleri Makedonya türküleri içinde önemli bir yekûn tutmaktadır. 343 türküde 321 kez (205 farklı) deyim kullanılmıştır. Her bir türkü başına yaklaşık 0,94 deyim düşmektedir.

Yaşanan yoğun duyguları en güzel şekilde ifade edebilmek için dilin bütün olanakları kullanılır. Bazen, yoğun hisleri ve söylemek istenenleri ifade etmeye dilin gücü yetmez. Arnavutluk asıllı millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy *"Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem; / Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizarım!"* mısralarıyla bu durumu dile getirmiştir. Aşk türkülerinde genç kızla delikanlı arasındaki aşkın bütün nüansları dile getirilirken (Hasan 2008: 28) söyleyiş güzelliği olan, anlatıma çekicilik katan, birkaç kelimeyle sayfalar dolusu duyguyu anlatabilen deyimlere sık sık başvurulması olağan bir durumdur.

c) Ayrılık Türküleri

74 ayrılık türküsü içinde 91 kez (59 farklı) deyim kullanılmıştır. Her bir türküde yaklaşık 1,23 deyim vardır.

Ayrılığın her türlüsü insanı en derinden yaralar. Acılar dile getirilirken karşıdakine olabildiğince etkileyici bir şekilde aktarma ihtiyacı hissedilir. Ayrılık

türkülerinde, insanın en yoğun yaşadığı ayrılık ve aşk duyguları bir arada bulunur. Bu durumun sonucu olarak deyim kullanım sıklığı en yüksek ayrılık türkülerindedir.

ç) Tarihî Olaylarla İlgili Türküler

Makedonya türküleri içinde tarihî olaylarla ilgili 20 türkü vardır. 20 türküde 20 kez (20 farklı) deyim kullanılmıştır. Türkü başına 1 deyim düşmektedir.

Tarihî olaylarla ilgili türküler, halkın hiçbir zaman hafızasından silemeyeceği, halkı derinden etkileyen tarihî olayları işler. Çanakkale ve Yemen türküleri buna en iyi örneklerdir. Bu türkülerin ana konusu ayrılıktır (Hasan 2008: 33). Ana konu ayrılık olması hasebiyle deyim kullanım sıklığı yüksektir.

d) Yergi Türküleri

Yergi Türküleri başlığı altında 14 türkü vardır. 14 türküde 14 kez (12 farklı) deyim kullanılmıştır. Her bir türküde 1 deyim kullanılmıştır.

Hoşnutsuzluk ve kanunlara, geleneklere karşı öfke, gençlerin aileleri arasındaki sosyal farklılık yergi türkülerinin konuları arasındadır (Hasan, 2008: 35). Öfkeleri, kızgınlıkları açığa vurmanın en belirgin yolu eleştiridir. Sıradan, gelişi güzel yapılan eleştiriler insanı basitleştirir. Halkın zevk ve güzellik potasından geçmiş olan türkülerde dilin bütün olanaklarından yararlanılarak etkileyici eleştiriler yapılmıştır. Bu sebeple deyimlerden sıklıkla yararlanılmıştır.

e) Eşkıya Türküleri

18 eşkıya türküsü vardır. 18 türkü içinde 10 kez (7 farklı) deyim kullanılmıştır. Türkü başına yaklaşık 0,56 deyim vardır.

Eşkıya türkülerinde eşkıyaların yaptıkları anlatıldığı için bu türkülerde duygudan ziyade hareket ön plandadır. Genelde bir olay anlatılır. Bir olayın dile getirilmesinde deyimlerden çok betimlemelere yer verilir. Bu sebeple eşkıya türkülerinde deyim kullanım oranı düşüktür.

f) Hapishane Türküleri

6 hapishane türküsü içinde 5 kez (4 farklı) deyim kullanılmıştır. Türkü başına yaklaşık 0,83 deyim düşmektedir.

Hapishane türkülerinde hapse düşmüş birinin aşk ve ayrılık duyguları işlenir. Aşk ve ayrılık duygularının anlatımında deyimlere sıklıkla başvurulmaktadır. Hapishane türkülerinde de deyim kullanım sıklığı yüksek sayılabilecek orandadır.

g) Ağıtlar

Makedonya türküleri içinde aşk türkülerinden sonra en önemli yekûnu ağıtlar tutmaktadır. 81 ağıt içinde 36 kez (29 farklı) deyim kullanılmıştır. Türkü başına yaklaşık 0,44 deyim düşmektedir.

Ağıtlarda; yaşanan acı bir olay, ölen bir kişinin yiğitçe davranışları ve yaşamındaki önemli olaylar tasvir edilir. Bu türkülerde betimlemelerin ön planda olması deyimlerin kullanım sıklığının düşük olmasına neden gösterilebilir.

ğ) Düğün Türküleri

48 düğün türküsü içinde 17 kez (17 farklı) deyim kullanılmıştır. Türkü başına yaklaşık 0,35 deyim düşmektedir.

Düğün türküleri insanı eğlendirmeye yönelik olduğu için bu türkülerde müzik ön plandadır. Söze fazla önem verilmediği için deyimlerin kullanım sıklığının düşük olması da doğaldır.

h) Çeşitli Bayram ve Dinî İnançlarla İlgili Türküler

Bu başlık altında 7 türkü vardır. 7 türkü içinde 7 kez (7 farklı) deyim kullanılmıştır. Türkü başına 1 deyim düşmektedir.

Dinî inançlarla ilgili türkülerde öğüt vermek hedeflendiği için etkileyici sözlerle karşıdakini ikna etmek ön plandadır. Bu sebeple etkileyici ifadeler kullanabilmek için sıklıkla deyimlere başvurulduğu düşünülebilir.

ı) Değişik Duyguları Dile Getiren Konular Üzerine Söylenen Türküler

Makedonya türküleri içinde 34 türkü değişik konu ve duygularda söylenmiştir. 34 türkü içinde 19 kez (19 farklı) deyim vardır. Türkü başına yaklaşık 0,56 deyim düşmektedir.

Bu bölümdeki türküler belli bir konu dâhilinde olmadığı için deyim kullanımıyla ilgili sağlıklı bir yorum yapmak güçtür.

i) Mülemmalar

Makedonya türküleri içinde 6 mülemma vardır. Mülemmalarda hiç deyim kullanılmamıştır.

Mülemma, Türkçe Sözlük (TDK 2005)'te dizelerinden her biri başka dilde yazılmış şiir olarak geçmektedir. Türk edebî geleneğinde mülemma tarzı şiirlerde en çok Arapça ve Farsça kullanılmıştır. Makedonya türkülerinde yer alan mülemmalarda ise coğrafi konum gereği Makedonca ve Arnavutça kullanılmıştır (Hasan 2008: 58). Rıdvan Öztürk mülemma tarzı şiirlerin ortaya çıkmasını şöyle değerlendirmektedir: *"Türkçenin ve Türk nüfuzunun yoğun olduğu bölgelerde edebî sanat endişesi veya dil bilirlik nişanesi olarak karşımıza çıkan bu özellik, nüfuzun azaldığı bölgelerde ötekine kendini daha iyi anlatma aracı olarak toplumsal bellekteki mevcut edebî malzemeden faydalanılma şeklinde karşımıza çıkmaktadır."* (Öztürk 2003: 239). Öztürk'ün değerlendirmelerine göre Makedonya türkülerinde mülemmaların tercih edilme sebebi etkileşim içinde bulunulan Türk olmayan unsurlara kendini daha iyi anlatmaktır. Deyimlerin yabancı dile aktarılmasının zor olması ve Türkçe dizelerde kullanıldığı takdirde de güç anlaşılacağı endişesi mülemmalarda deyimlerin tercih edilmemesine neden gösterilebilir.

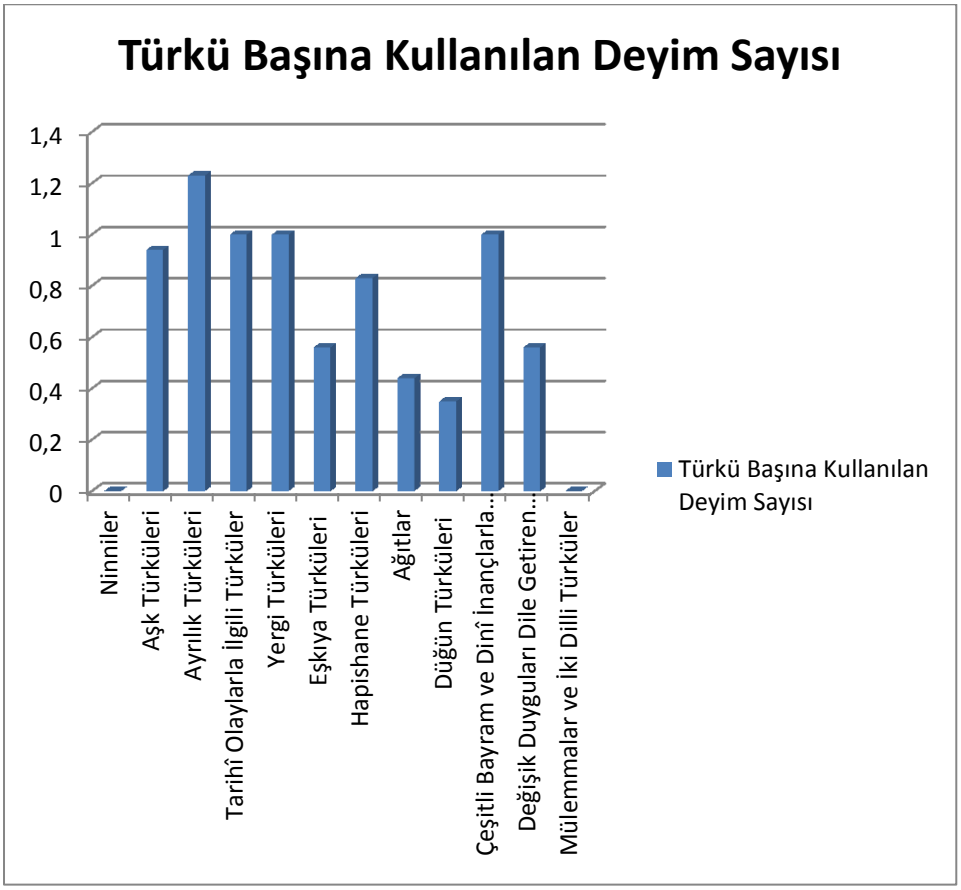

Sonuç

Hamdi Hasan'a ait Makedonya Türklerince Söylenen Türküler adlı eser incelenmiştir. Eserde 698 türkü bulunmaktadır. Söz konusu eserde türküler; ninniler, aşk türküleri, ayrılık türküleri, tarihî konularla ilgili türküler, yergi türküleri, eşkıya türküleri, hapishane türküleri, ağıtlar, düğün türküleri, bayram ve çeşitli dinî inançlarla ilgili türküler, değişik duyguları dile getiren konular üzerine söylenen türküler ve mülemmalar şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada yukarıdaki sınıflandırmaya sadık kalınarak Makedonya türkülerinde kullanılan deyimler incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Makedonya Türklerince söylenen toplam 698 türküde yaklaşık 572 kez (303 farklı) deyim kullanılmıştır. 40 deyim çeşitlenmeye uğramıştır. Asırlardan beri Balkanlarda çeşitli milletlerle (Makedon, Arnavut, Boşnak vb.) dil yönünden

ve kültürel açıdan etkileşim içinde bulunma ve Anadolu'dan uzak olma Makedonya Türklerinin kullandığı deyimlerde çeşitlenmeye neden olmuş olabilir.

2. Makedonya türkülerinde tespit edilen deyimlerin % 80'inden fazlası Anadolu'da kullanılan deyimlerle birebir aynıdır. Bu durum Makedonya ve Anadolu Türklerinin dil ve kültür bağlılığının günümüzde hâlâ korunduğuna delil olarak gösterilebilir.

3. Deyim kullanım oranı en fazla ayrılık türkülerindedir (türkü başına 1,23 deyim). Ayrılık türkülerinden sonra ise sırasıyla tarihî olaylarla ilgili türküler (1), yergi türküleri (1) dinî inançlarla ilgili türküler (1), aşk türküleri (0,94) ve hapishane türkülerinde (0,83) kullanım oranı yüksektir.

4. Eşkıya türküleri (0,56), ağıtlar (0,44) ve düğün türkülerinde (0,35) deyimlerin kullanım oranı düşüktür.

5. Ana dile tam hâkim olamayanlara (bebekler ve Türk olmayanlar) yönelik olan ninniler ve mülemmalarda hiç deyim kullanılmamıştır.

6. Makedonya türkülerinde en fazla kullanılan ilk 10 deyim şunlardır: *Gönül vermek (12), başa gelmek /getirmek (11), yazık olmak/etmek (10), çare bulmak/bulunmak (9), yüreği yanmak (8), koynuna girmek (8), candan sevmek (6), canı kurban olmak (6), kana boyanmak (6), yüreğinin yağları erimek (6).* İncelediğimiz eserde 698 türkü içinde ana konusu aşk ve ayrılık olan türkülerin (aşk, ayrılık, hapishane ve tarihî olaylarla ilgili türküler), bütün türkülerin % 63'ünü oluşturması bu konuya yönelik deyimlerin sık tekrar edilmesine neden olmuş olabilir.

7. Makedonya türkülerinde kullanılıp standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan 11 deyim tespit edilmiştir.

KISALTMALAR

S. : sayı
s. : sayfa
TDK: Türk Dil Kurumu

KAYNAKLAR

AKSOY, Ömer Asım (1984), **Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yayınları.

AKSOY, Ömer Asım (1988), **Deyimler Sözlüğü**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

BORATAV, Pertev Naili (1992), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

HASAN, Hamdi (2008), **Makedonya Türklerince Söylenen Türküler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (1992), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yayınları.

ÖZKAN, Nevzat (2007), **Türk Dilinin Yurtları**, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZTÜRK, Rıdvan (2003), *"Rumca-Türkçe Mülemma Mani Tarzı Söylenmiş Şiirler Üzerine"*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 13, s. 235-249.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1998), **Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Ankara: TDK Yayınları.

SİNAN, Ahmet Turan (2001), **Türkçenin Deyim Varlığı,** Malatya: Kubbealtı Yayıncılık.
Türkçe Sözlük (2005), Ankara: TDK Yayınları.
YAKICI, Ali (2007), **Halk Şiirinde Türkü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
YASTI, Mehmet (2007), *"Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri",* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 21, s. 51-87.

İnternet Ortamındaki Kaynaklar
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts (Erişim tarihi: 10/10/2013)

Makedon Halk Diline Yerleşmiş Türkçe Şaka Kalıpları Derlemesi

Filiz MEHMETOĞLU
İstanbul Üniversitesi
Yabancı Diller Bölümü
İstanbul/Türkiye
Makedon dili yüksek lisans öğrencisi.
filizmehmetoglu@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da hüküm sürdüğü yüzyıllarda, Türk dilinden Makedon halkının gündelik hayatındaki diline yerleşen Türkçe şakalardan günümüze kalanlar, bizzat derlenip, Türkçeye çevrilerek Türk dili ve kültürüne kazandırılmaya çalışılmıştır. Yanısıra, şaka anlayışına ve şakalaşma ifadelerindeki çeviri problematiğine de değinilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Şakalar, Folklor Ürünleri, Balkan Şivesi, Makedon Dili ve Folkloru.*

SUMMARY

Collection of Turkish Joke Phrases in the Macedonian Folk Language

This study provides a collection of Turkish jokes which have become a part of Macedonian people's daily language in the years during which the Ottoman Empire ruled the Balkans. The jokes which are still used today have been compiled and translated with an aim to enrich the Turkish language and culture. In addition, a cross-cultural understanding of sense of humor and the problematic aspects of translation have also been touched upon.

Keywords: *Jokes, Folklore Products, Balkan Accent, Macedonian Language and Folklore.*

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türk dilinden Makedon diline geçen kelimelerle oluşmuş şakalaşma kalıplarının sözlü gelenekte yaşayan biçimlerinin kayıt altına alınması, başka bir deyişle, sözlü edebiyat çalışması söz konusudur.

Sözlü edebiyata değinecek olursak; başlangıç tarihi belli olmayan ilkel dönemlerden beri süre gelen, sözlü gelenekte yaşayan, sanat değeri olan ürünlerin tümüne verilen ad. Bu ürünler, halk arasında değişip gelişerek oluşur. Kim tarafından nerede çıktığı belli değildir. Halkın ortak malı olmuştur.

Gerçek halk edebiyatı ürünleri bunlardır. Bu ürünlerin toplumsal bir işlevi vardır (5).

Derlenen şakalar, sözlü gelenekte, dilden dile söylenerek aktarılmış ve bu yolla kendisini sürdürerek günümüze kadar ulaşabilmiştir (5).

Sözü edilen derlemelerden bazıları bilmece, bazıları da tekerleme formunda olsa da Makedonya'daki kullanım amacı, fonksiyonu şaka olarak yer

aldığı için bu kalıp ifadeler şakalaşma ifadeleri, şakalar olarak adlandırılarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

DERLEME ÜZERİNE

Makedonya'nın Osmanlı'nın tebaası altında kapsayan dönem olan (1371-1912) (3). arası yıllarda Balkan Türkleri aracılığı ile Türk dilinden Makedon halkının gündelik hayatındaki diline birçok sözcük geçtiği gibi, aynı şekilde bazı şakalar da yerleşerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Türk dilinden Makedon diline geçen şaka kalıplarının günümüze kadar ulaşmış olanlar, bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nin Manastır (Bitola) şehrinde bizzat derlenmeye çalışılmıştır.

Şakalaşma ifadeleri, adı geçen şehirde, devlete ait, Mirka Ginova isimli öğrenci yurdunda uzun yıllardır çalışan, Riste Yovanovski'nden (bkz. kaynakça) derlenmiştir.

ŞAKA İFADELERİNİN ÇEVİRİSİ ÜZERİNE

Derlemenin orijinali kiril alfabesi ile ardından da Makedon dilindeki kullanılışı latin harfleri biçimi (alfabeden alfabeye transkripsiyon) ile Makedon dilindeki anlamı verilmiştir. Derlemenin yapıldığı kişi, şakaların imâ ettiği anlamları da açıklamıştır. Karşısında da kastedilen anlamının Türkçe çevrisi verilmiştir.

Şaka ifadelerinin birebir çevirisi her zaman aynı anlamı ifade etmeyebilir. Çünkü, şaka ifadeleri çoğunlukla imâ eder, benzetme yapar, alaya alır. Yâni şakalaşma ifadelerinin, kalıplarının çevirisinde, kastedilen anlamdır önemli olan.

DERLENEN ŞAKALARIN MAKEDONCASI

1. Xumbu{ kutija: radio.
2. Epten |urulti kutija: premnogu glasno radio.
3. Surat lik kutija: televizija.
4. Turbo bilbil epten kurnaz: brzata ptica itrica.
5. I{aret lamba: {migavec na kolata.
6. [ofer {ajbna: nao~ari.
7. Za sekoje tenxere ima kapak: Za sekoj ~ovek ima stvoreno drug ~ovek.
8. Majtap ne igraj: ne se {egaj.
9. Dembel ~ar{ija (mrzliva ~ar{ija) ima vo dva grada: Bitola i Istanbul.

   Mrzliva ~ar{ija.

10. Pimpirlija: ~ovek {to premnogu izbira.

11. -Rezil da te jade!

-Duri sega se pribira{ doma!
(Kom{ivkata na kom{ijata mu veli so {ega vo kasno vreme).

DERLENEN ŞAKALARIN KİRİL ALFABESİNDEN LATİN ALFABESİNE TRANSKRİPSİYONU VE TÜRK DİLİNE ÇEVİRİSİ

1- Cumbuş kutiya - Radio.

2- Epten gürulti kutiya - Sesi çok açık olan radyo.

3- Surat lik kutiya - Televizyon.

4- Turbo bilbil epten kurnaz (Brzata ptica itrica) – Hızlı bülbül çok kurnaz.

5- İşaret lamba (Şmigovec na kolata) – Arabanın sinyal lâmbası.

6- Şofer şaybna (Naoçari) – Gözlük.

7- Za sekoye tencere ima kapak – Her tencereye göre kapak vardır.

8- Maytap ne igray (Ne pravi şega) – Şaka yapma, dalga geçme, alay etme.

9- Dembel çarşiya (mrzliva çarşiya) ima vo dva grada: Bitola i İstanbul.

Tembel çarşı iki şehirde var: Manastır (Bitola) ve İstanbul.

10- Pimpirliya: çovek şto mnogu izbira.

Pimpirikli: çok seçen kişi, müşkülpesent.

11- Rezil da te yade! - Rezil yesin seni!

"Duri sega se pribiraş doma, rezil da te yade!"

"Ancak şimdi eve giriyorsun, rezil yesin seni!"
[Bayan komşunun erkek komşuya, şaka yollu, akşam saatinde söylediği söz] (bkz. kaynakça).

ANALİZ VE SONUÇ

Sözlü kültür ürünlerinden olan şakalar bizzat Makedon kökenli ve de hep memleketinde yaşamış olan "Riste Yovanovski" ile görüşülerek yazıya geçirilmiştir. Bir anlamda, çalışmanın ilk elden yapılmasının, onun en güçlü ve zayıf yanının bu olduğu anlamı çıkarılabilir.

Bu derleme çalışması sırasında görülmüştür ki, konuları itibari ile iki ana başlık altında toplanabilir. Birincisi *araçlarla* ilgili olan ifadeler. İkincisi de *soyut kavramlarla* ilgili olanlar.

İletişim araçları olarak 1. ve 2. maddelerde radyoyu, 3. maddede de televizyonu görmekteyiz. 5. maddede ulaşım aracı olarak araba söz konusu edilirken 6. maddede de eski dönemlerde, gözlüklü insanlarla şaka yapıldığı, alay edildiği görülmektedir.

Soyut konular arasında ise kurnazlık (4. madde), yaradılıştaki uygunluk (madde 7), şakalaşmaya karşı savunma mekanizması olarak ise karşımıza 8. madde çıkmaktadır. Tembellik konusunda 9. maddede, titizlik konusunda alay etme ile ilgili olarak ise 10. maddede rastlamaktayız.
Sokakta, tesadüf eseri rastlanan komşuların diyaloğu üzerine derlenen 11. maddede ise 'rezil' sözcüğünün Makedon dilindeki kalıplaşmış bir ifadedeki değişik kullanımına şahitlik etmekteyiz.

Bu çalışmada şakaların da kendi döneminin yapısına, ruhuna bağlı olarak anlam ifade ettiğini, değişen araçlardan etkilendiğini ve gülmenin de tıpkı dilin kullanımı gibi kalıplarla yapıldığı anlaşılmaktadır. Yani yüzyıla, toplumun kültürüne göre şekillenir gülme kalıpları. Neyin komik olduğu birçok değişkene bağlı olarak şekillenen bir konudur. Her toplumun yücelttiği, öne çıkarttığı ve yok veya ayıp saydığı değerleri vardır (4). Herhangi bir toplumdaki bireylerin, neye güleceği toplum tarafından kalıplaştırılmıştır. Bu, toplum yaşayışının doğası gereğidir. Sadece tarihte olan, olabilecek bir durum değildir. Günümüzde de televizyondaki komedi dizilerindeki (sitcom: durum komedisi) gülme efektleri (etki) buna en güncel ve tipik bir örnektir.

Sonuç olarak, şaka kalıpları, Makedonya Cumhuriyeti'nde derlenip, Türkçeye çevrilerek Türk dili ve kültürüne kazandırılmasının yanısıra, ayrıca Türk dilinden Makedon diline geçmiş olan sözcük ve kalıp ifadeler de tespit edilmeye çalışılmıştır.

BERNARD SHAW'IN ŞAKA ANLAYIŞI

"Benim güldürme yöntemim, gerçeği açıkça söylemek.
Yeryüzünün en büyük şakasıdır gerçek…" (1).

ÖZELEŞTİRİ

Bir Makedon atasözü der ki… So zevzeci lu|e ne fa}aj rabota. (So {egaxija).

Zevzek insanlarla iş yapma. (Şakacılarla iş yapma anlamında) (2).

Zevzek kelimesi, Türk dilinden Makedon diline geçerken "şakacı" anlamında yerleşmiştir. Günümüzde hâlen kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA:

Basılı Kaynaklar:

1. Bernard, Shaw, Gülen düşünceler, çev. Şakir Eczacıbaşı, İstanbul: Remzi Kitabevi; 1999: 256. ["John Bull'un Öteki Adası" isimli oyunundan].

2. Cepenkov, Marko K. , Poslovici pogovorki : gatanki, kletvi i blagoslovi, Skopje: Makedonska Kniga, 1972: 247.

3. Mehmet Hacısalihoğlu, "Makedonya", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara: Diyanet Vakfı, 2003: (c: 27), 439-440.

Ders Notları:

4. Tunaboylu- İkiz, Tevfika, *Psikanalitik psikopatoloji ve ergen psikopatolojisi* derslerinin 2000-2001 İstanbul Üniversitesi ders notları.

Sözlükler:

5. Halk edebiyatı terimleri sözlüğü, yay. haz. Mustafa Okan Baba, İstanbul: Heyamola Yayınları. 2007: 133, 143.

Makedonsko-Turski i Tursko- Makedonski = Makedonca-Türkçe ve Türkçe-Makedonca Cep Sözlüğü, yay. haz. Mücahit Korça, İstanbul: Fono; (t.y.)

Makedonsko-Turski Reçnik = Makedonca-Türkçe Sözlük, yay. haz. Mile Körveziroski, Kevser Seyfullah, Skopje: Prosvetno Delo; 1967.

Pravopis na Makedonskiot literaturen yazik, yay haz. Todor Dimitrovski. Skopje: Prosvetno Delo; 2007.

Reçnik na makedonskiot jazik: so srpskohrvatski tolkuvanja, yay. haz. Blaje Koneski, Skopje: Detska Radost; 1994.

Elektronik Kaynaklar:

www.tdk.gov.tr, 2010, 2012, 2013.

www.seslisozluk.com, 2010, 2012, 2013.

1. maddeden 10. maddeye kadar olan sözlü derlemeler:

Kaynak kişi: Riste Yovanovski.

Doğum yeri ve târihi: Bitola'ya bağlı Dobroveni köyü; 20.04.1959.

Mesleği: Bitola-Mirka Ginova öğrenci yurdunda muhasebeci ve ayniyat sorumlusu olarak uzun yıllardır görev yapmaktadır.

Kaydın yapıldığı yer: Mirka Ginova Uçeniçki Dom- Bitola, (Mirka Ginova Öğrenci Yurdu-
Manastır), Makedonya Cumhuriyeti.

Kayıt târihi: 18.11.2010.

11. madde: 29.12.2010 Manastır (Bitola). Eski bir Türk mahallesi olan İlindenska'ya giderken, akşam saatlerinde, sokakta şâhit olunan bir komşu diyaloğu üzerine kaydedildi.

Ortak Tarihi Balkan Kültürü İçinde Türkçenin Rolü ve Balkan Türkçesinin Geleceğine Dair Orta Vadeli Bir Öngörü

Dr. Haktan BİRSEL
21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Dış Politika Uzmanı
haktanbirsel@gmail.com
Dr.Olcay Özkaya DUMAN
Mustafa Kemal Üniversitesi,
Atatürk Araştırmaları Merkezi
oozkayaister@gmail.com

ÖZET

Avrupa ile Anadolu coğrafyasını birbirine bağlayan ve tarihi süreç içinde uzun bir dönem Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Balkanlar, her dönemde gerek Avrupalı devletler ve gerekse de Osmanlı elitleri tarafından Anadolu topraklarının önemli bir parçası olarak görülmüştür. Jeopolitik açıdan Avrupa için bu coğrafyanın önemi; Osmanlı ya karşı son hattı Tuna ve Sava nehirleri olacak şekilde savunma ve Avrupa'ya nüfuz edilmesinin en önemli engeli, Osmanlı için ise Avrupa istikametine düzenlenecek seferlerde çıkış arazisi olarak görülmüştür. Kültürel açıdan bakıldığında ise Osmanlı sayesinde Balkan coğrafyasının yeşerdiği ve zenginleştiği anlaşılmaktadır ki, Edirne'den başlamak üzere kuzeye ve kuzey doğuya doğru bir mihver çizildiğinde, Tatarpazarcık, Sofya, Sarayova, Selanik, İşkodra, Belgrad, Üsküp, Bosna, İstanbul bağlantılı olmak üzere, kıtasal ölçekte namzetlerine göre çok büyük atılımlar yapmış ve zenginleşmiş şehirler durumundadır. Ekonomik zenginlik Balkan coğrafyasına Osmanlı sayesinde huzur ve mutluluk getirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kıtasal güç bileşenleri zayıflayıncaya kadar yaklaşık olarak 200 yıl boyunca Balkanlarda Osmanlı Barışı hüküm sürmüştür.

Ortak kültürel yaşamın dengeli yürümesinin arka planı çok önemlidir. Çünkü bu ortamın oluşmasında Anadolu tabanlı Türk kültürünün etkin varlığı mevcuttur ve genel olarak kanıtlanmış verilere bağlı olarak 6. yüzyıla dayanmaktadır. Bu dönemlerde Orta Asya merkezli bir kısım göçler Karadeniz üzerinden Balkanlara akmış ve burada bölgenin yerel halkları ile bir araya gelmiş ve bölgesel ölçekte ortak kültür oluşmuştur. Osmanlı Balkanları 12-14. yüzyıllar arasında parça parça ele geçirmiştir. Ele geçirdiği her bölgeye huzur getirirken iki husus gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki farklı dil ve din gruplarına kültürel özgürlük verilmesi, diğeri ise, Anadolu'dan göçmen grupların getirilmesi ve yerleştirilmesidir. Bu iki uygulama sayesinde Balkanlar zenginleşirken Türkçe tabanlı kültür yaygınlaşmış ve ortak Balkan kültürünün dil unsurunda ağırlık Türkçeye dönmüştür. 18. yüzyılın başından itibaren bu süreç geriye doğru ivmelenmiş ve ardı ardına gelen savaşlar sonucunda Anadolu'ya doğru ters istikametli göçler ile Balkanlarda sürekli olarak Türk ve Müslüman nüfus azalmıştır.

Günümüze gelinceye dek Balkanlarda çok büyük oyunlar oynanmış, savaşlar yaşanmış ve son olarak Dayton Antlaşması ile bir tür barış sağlanmıştır. Günümüzde Osmanlı döneminin kültürel, siyasi ve coğrafi anlamda yekpare bütünlük gösteren Balkanları ortadan kalkmıştır. Onun yerine üstü kapalı da olsa birbirleri ile sorunları devam eden ve Avrupa Birliği'ne girmeyi devlet hedefi haline getirmiş küçük devletler ortaya çıkmıştır. Her ne kadar başta bölgenin ismi Türkçede dağlık anlamına gelen bir kelime olsa da ve genel kullanılan dillerin içinde ve yer isimlerinde Türkçe kelimelerin nüfuzu halen devam ediyor olsa da ortak bir kültürün temelini oluşturmuş olan Türkçe, Avrupa Birliği azınlık ve dil sözleşmelerinin yerine getirilmesine çalışılması ile yok olma tehlikesi altındadır. Bunun en güçlü kanıtları Balkan devletlerinin azınlık politikalarını ifade ettikleri ve Avrupa Komisyonuna sundukları raporlarda ve "Azınlık ve Bölgesel Diller Şartı" na göre oluşturdukları dil politikalarında yatmaktadır. Bu raporlar incelendiğinde açık bir şekilde orta vadeli bir süreçte Türkçenin tamamen Balkanlarda yok olacağı anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azınlık, Balkan, Kültür, Avrupa Birliği, Türkiye

ABSTRACT
The Role Of Culture İn The Balkans And Balkan Turkish Turkish Joint History On The Future Of A Medium-Term Forecasting

The Balkans, Europe and the Anatolian geography and history in the process that connects a long time remained under Ottoman rule. Therefore, the Balkans, and the European states as well as to each period by the Ottoman Empire was seen as an important part of Anatolia. A geopolitical perspective, the importance of this region for a variety of European and Ottoman are rest. For Europe, the Ottoman Danube Tuna and Sava rivers, or to be their last line of defense and of the most important barrier to penetrate Europe creates. Held in the direction of the European expeditions to the Ottoman land was seen as the output. With respect to the Ottoman Balkan cultural geography is understood that flourished and enriched. Edirne to the north and the north to the east to begin a pivotal drawn, Tatarpazarcık, Sofia, Sarayova, Thessaloniki, Shkodra, Belgrade, Skopje, located in Bosnia. These cities, including Istanbul connected, made huge strides on a continental scale and enriched by the cities of candidates state. Geography of the Ottoman Balkan peace and happiness through economic prosperity brought about as the Ottoman Empire for 200 years until the continental power components as thin Peace reigned in the Ottoman Balkans.

Balanced life is very important to walk the common cultural background. Because of the media in the formation of the active presence of the Anatolian Turkish culture is based. This being, in general, depending on the data proven 6 century based. In this period, a number of Middle East-based migrations, the Balkans, the Black Sea flowed out. These migrations have come here together with the peoples of the region's local and regional scale consisted of a common culture. Ottoman Empire, the Balkans, 12-14. seized pieces of centuries. While each region

seized two issue constituted peace. The first of these different cultural, linguistic and religious groups be given the freedom, and the other, the introduction and placement of immigrant groups from Anatolia. Through the application of these two Balkan culture in the Balkans, and the common language enriched Turkish-based component of widespread cultural weight returned to Turkish. 18th Since the beginning of the century, this process accelerated backwards and reverse unidirectional migration to Anatolia as a result of successive wars in the Balkans and the Turkish and Muslim population constantly decreased.

Present in the Balkans until it, so many great games played, wars have been experienced. Finally, some kind of peace in the region is provided by the Dayton Agreement. Today, the Ottoman Empire, cultural, political and geographical sense, the Balkans, showing solid integrity has been eliminated. Instead of continuing problems with each other, albeit implicitly, and the European Union has made the goal to enter the state of small states emerged. Turkish languages used in the region in general as well as the influence of Turkish words in place names are still continuing. However, Turkish, which formed the basis of a common culture, language minorities and the European Union to work with the fulfillment of contracts under threat of extinction. The most powerful evidence of the Balkan states and the European Commission in their reports to the stated policies of the minority and the "Charter for Minority and Regional Languages" is rooted in language policies according to the form. These reports are examined in the Balkans in general, do not have a medium-term will be understood that the process of Turkish.

Keywords: Minority, Balkans, Culture, European Union, Turkey

Ortak Tarihi Balkan Kültürü İçinde Türkçenin Rolü ve Balkan Türkçesin Geleceğine Dair Orta Vadeli Bir Öngörü

Giriş

1990 yılından sonra dünya bir daha eskiye dönmeyecek şekilde önemli bir jeostratejik değişime uğramıştır. Bu değişimin en fazla kendisini gösterdiği coğrafya da Balkanlardır. Tarih boyunca Balkanlar, Osmanlı, Avrupa ve Rusya tarafından sürekli olarak kontrol edilmeye ve hâkimiyet kurulmaya çalışılan bir özelliktedir. Balkanları, Akdeniz, Ege, Karadeniz ve güneyde Anadolu, kuzeyde ise Tuna, Sava nehirlerinin doğudan batıya doğru uzanan hattı ile sınırlandıracak olursak, tarihe damgasını vuran Osmanlı, Rus ve Avrupa devletleri blokları için ne kadar önemli olduğu açık bir şekilde ortaya çıkacaktır (İnalcık, 2005: 21). Daha detaya indiğimizde; Osmanlının Kuzey Afrika'dan Tuna'ya kadar kendisine oluşturduğu stratejik düzlem için çok büyük emekler harcadığı ve yaklaşık olarak 400 yıl bu coğrafyayı kendisine ve daha çok bu toprakların insanlarına fayda sağlayacak şekilde yönettiği açık olarak görülmektedir (Bülbül, 2013, 30).[1] Detayda Avrupa için Balkanlar, Osmanlı ihtişamı nedeniyle nüfuz edilemeyecek topraklardır. Bu nedenle de Avrupalıların Balkanlarda siyasi, ekonomik ve kültürel tabanlı çok önemli bir girdisi bulunmamaktadır. Ama Avrupa için Balkanlar çok

[1] Kudret Bülbül, Balkanlar ve Türkiye İlişkilerine Medeniye Perspektifinden Bakmak YA da Coğrafyayı Ortaklaştırmak, Avrasya Etüdleri, 2013-1, Sayı. 43, Ankara.

kıymetlidir. Çünkü bu coğrafya, Osmanlı güçlerinin Orta ve Batı Avrupa'ya girişini engelleyen önemli bir tampon bölge şeklindedir. Rusya için önem daha da büyüktür. Çünkü hem Ortodoks toplumların hamiliği ile bu coğrafyaya nüfuz edebilme imkânı vardır hem de sıcak denizlere çıkmanın kısa yolu bu coğrafyadır. (Brezezinski, 1998: 37). Hal böyle olunca da Balkanlar tarihin her döneminde çok kıymetli ve önemli bir coğrafya haline dönüşmüştür.

İsminden de anlaşılacağı üzerine dağlık bölge anlamına gelen Balkan kelimesi Türkçe kökenlidir. Dolayısı ile Balkanlarda Türklerin var olma süreçleri çok gerilere dayanmaktadır. 9. Yüzyıldan itibaren Karadeniz'in kuzeyinden göç eden çok sayıda Türk boyları, Balkanları kendilerine yurt edinmişler ve bu toprakların yerli halkı ile kaynaşarak ortak bir Balkan kültürünün oluşmasının temellerini atmışlardır (Karpat, 2003: 16).[2] Özellikle din, dil ve kültür kaynaşması o denli güçlü bir kültürel yapı oluşturmuştur ki, bu neredeyse dünya üzerinde tek örnek olarak kabul edilmelidir. Çünkü dünyanın değişik yerlerindeki çok kültürlü yapılar hiçbir bu denli birbiri ile kaynaşmamıştır. Yani çok kültürlü yapılarda hiçbir zaman fikir ayrılıklarından kaynaklanan iç çatışmalar da eksik olmamıştır.

Fakat Balkanlar'da 18. Yüzyılın sonuna kadar olan dönemde bütün toplumun dâhil olduğu ortak Balkan kültürü, çok sağlam bir duruşa sahip kalmıştır (İnalcık, 2009: 203). Fakat ilerleyen süreçte ortaya çıkan yeni siyasi güçler, Osmanlının zayıflaması, büyük güçlerin Balkanlardaki jeopolitik emelleri gibi sebeplerle ana hedef Türklerin, Türk eserlerinin yok edilmesi düşüncesi ile Balkanlar bir ateş topuna dönüşmüştür. Bu süreç, başladığı dönemden günümüze kadar da sona ermemiştir. Son dönem gelişmeleri ışığında değişmeyeceği de geçerli bir öngörü olarak kabul edilmelidir.

Bu nedenle Balkanların ruhuna hayat veren Türk kültürünün yok edilme usullerine ve günümüzde çatışma olmasa da bu yok ediliş tarzının hangi yönde gelişim gösterdiğine bakılması ve bunun engellenmesi için hangi tedbirlerin alınması gerektiğinin incelenmesi ve ortaya konulması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında bildirinin amacı da uluslar arası boyutta çok kültürlü bir yapı sergileyen ve ana kültür yapısı olan Balkan Türk kültürünün yok edilmesini amaçlayan sistemin resmi belgeler üzerinden incelenmesi ve dikkat çekici sonuçlarının ortaya konulmasıdır.

Balkanların Jeo-kültürel Yapısı içinde Türk kültürü ve Türkçe

9. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan Türk kültürü temelli Balkan kültürü, 12. Yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın bu coğrafyaya nüfuz etmesi ve bu kapsamda Anadolu'dan göçmenlerin gelmesinin çeşitli yollarla teşvik edilmesiyle hız kazanmıştır. Bu alanda da çok önemli bir başarı elde edilmiştir. Bu başarının temelde genel ve özel iki nedeni mevcuttur. Genelde ifade edilebilecek olan husus İslamiyet'in yayılma dönemlerinde uygulanan politikalar ile örtüşmektedir.

Arapların Medeniyeti isimli eserinde bu konuyu derinlemesine irdeleyen Le Bon; *"Müslümanlar yayılma konusunda korkulanın aksine kültürel*

[2] *Türk boyları daha 12. yüzyılda kuzey (Peçenekler, Kumanlar, Kıpçaklar, Oğuzlar) veya güney yolu ile Balkanlara geçtikleri görülmektedir. Balkan halkının bir kısmının Kuman olduğu çok iyi bilinmektedir.*

asimilasyondan uzak durmuşlardır. Ele geçirdikleri topraklarda yaşayan farklı din ve dil gruplarını kendi kültürel yaşamlarında özgür bırakmışlar ve hiçbir zaman ayrımcı olmamışlardır. Ele geçirilen topraklar bir bütün olarak düşünülmüş ve yaşayan herkes, onların getirdikleri gelişmelerden, imardan ve zenginlikten eşit oranda faydalanmıştır. Böylece Müslümanların ellerindeki topraklar kısa sürelerde zenginleşmiştir. Onlar, bu politikanın karşılığında sadece Müslüman olmayanlardan "cizye" adı verilen küçük bir koruma vergisi almakla yetinmişlerdir. Uygulanan bu politika da yabancı toprakların onlara kucak açmasına sebep olmuş, birçok bölge bu sayede kan dökülmeden ele geçirilmiştir" şeklinde açıklamaktadır (Le Bon, 1996: 124).

Bu yaklaşım genel çerçevede Osmanlılar tarafından da eksiksiz olarak uygulanmış ve çok önemli başarılar elde edilirken, bu politika ele geçirilen yabancı topraklarda Türkçenin ve Türk kültürünün kalıcı olarak yerleşmesine de sebep olmuştur. Özelde ise, bu politikanın kurumsal yapı kazanması kritik bir öneme haizdir. Kurumsal yapı Osmanlının kıtasal güç formuna geçtiği dönem olan Fatih Sultan Mehmet'in liderliğine denk gelmektedir. İstanbul'un fethedilmesi ile Fatih tarafından Galata'da yaşayan Hıristiyanlara, din ve kültürel özerklik anlamına gelen "*Galata Ahidnamesi*" verilmiştir. Bu aynı zamanda İstanbul'dan kaçan Hıristiyan katolikler için etkili olmuş ve İstanbul terk edilmiş bir şehir haline dönüşmekten kurtarılmış ve kısa sürede şehir eski ekonomik ve nüfus gücüne kavuşmuştur. Ardından da Fatih, İmparatorluğunun temellerini atmaya başlamış, bu kapsamda Karadeniz'e ve Balkanlar'a yönelmiştir. Balkanların kalıcı olarak Osmanlı toprağı olması ve orta Balkanlar'da güçlü bir Osmanlı merkezi yaratılması da bu dönemde gerçekleşmiştir.

1468'de Orta Balkanların merkezi olan Bosna, Fatih tarafından ele geçirilmiştir. Halkın Hıristiyan uyruklu olanları endişe ve şüphe ile bekleyişleri sürerken Fatih'in Balkan kültürünün varlığını sürdürmesini sağlayacak fermanı açıklanmıştır. Ferman şöyledir." *Ben ki Sultan Mehmed Han'ım; üst ve alt tabakada bulunan bütün halk tarafından şu şekilde bilinsin ki, bu fermanı taşıyan Bosna rahiplerine lütufta bulunup şu hususları buyurdum: Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse tarafından engel olunmayıp rahatsızlık verilmeyecektir. Bunlardan gerek ihtiyatsızca memleketimde duranlara ve gerekse kaçanlara emn ü aman olsun ki, memleketimize gelip korkusuzca sakin olsunlar ve kiliselerinde yerleşsinler; ne ben, ne vezirlerim ne de halkım tarafından hiç kimse bunlara herhangi bir şekilde karışıp incitmeyecektir. Kendilerine, canlarına, mallarına, kiliselerine ve dışarıdan memleketimize getirecekleri kimselere yeri ve göğü yaratan Allah hakkı için, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) hakkı için, yedi Mushaf hakkı için, yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç için en ağır yemin ile yemin ederim ki, yukarda belirtilen hususlara söz konusu rahipler benim hizmetime ve benim emrime itaatkâr oldukları sürece hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir*".

Bu ferman iki açıdan önemli olmuştur. Birincisi Balkanlarda Türk kültürü ile beraber diğerleri Osmanlı koruması altına girmiş ve Balkanlarda bu konuda Osmanlının bakış açısını oluşturan kurumsal yapı oluşmuştur. İkincisi bu ferman sayesinde artık Balkanlar, kalıcı olarak bir Türk yurdu olmuştur (İnalcık, 2010: 76). Bu dönemden sonra da Osmanlı devleti Balkanları kendisi için Avrupa'ya bağlayan

en önemli çıkış coğrafyası olarak görmüş ve Balkanları yeniden imar etmeye ve zenginleştirmeye başlamıştır. Arısoy'a göre "*Osmanlı yönetimi, Balkanları, İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan en önemli güzergâh olarak görmüştür. Bu kapsamda Edirne'den başlayan Filibe, Selanik, Sofya gibi kadim şehirlerden geçen, Vardar, Elbasan ve Mostar'ı içine alan ve buradan da Avusturya ve Macaristan istikametlerine açılan Üsküp, Saraybosna, Akçahisar uzanımlarını ciddi anlamda yeniden imar etmiş, güvenlik kaygılarının ortadan kaldırılması maksadıyla vakıflar kurularak buraların şehirleşmesini sağlamıştır. Ayrıca dar geçitlerin güvenliğinin sağlanması için bu tür yerler yerleşime teşvik edilmiş ve yerleşiciler vergiden muaf tutulmuştur*" (Arısoy, 2013: 83).

Uygulama alanına konulan bu imarlaşma faaliyetleri kısa sürede Balkanlarda etkisini göstermiş, plan, bu coğrafyanın zenginleşmesini sağlarken aynı zamanda Türk nüfusunun da patlamasına neden olmuştur. Osmanlı devleti resmi nitelikli ilk nüfus sayımını 19. Yüzyılın ortalarında yapmıştır. Bu kapsamda Karpat'a göre Balkanların toplam nüfusu 14.000.000 civarındadır ve bu nüfusun yaklaşık olarak 5.000.000'u Türk ve Müslüman'dır. Yani Türklerin oranı genel nüfusun içinde %45'i bulmaktadır (Karpat, 2003: 16). Benzer şekilde Barkan'da "*Müslüman nüfusu genel Balkan nüfusunun neredeyse yarısını oluşturmaktadır*" diyerek Karpat'ın sonuçlarını teyit etmektedir (Barkan, 1957: 37). Fakat 20. Yüzyılın başından itibaren Osmanlı devletinin güç kaybetmesine bağlı olarak Balkanların da büyük bir kısmı elden çıkmıştır (Türbedar, 2011: 11). Avrupalı ve Rus güçlerinin Balkanlarda hâkimiyet kurma mücadelesi, Balkan kültürünü de etkilemiş ve Türklere ve Müslümanlara karşı çok büyük katliamlar gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bu iki sonuç doğurmuştur. Balkanlardaki Müslümanlar ata topraklarını bırakarak Anadolu'ya göç etmişler ve Balkanlardaki Osmanlı nüfusu %60-70 oranında azalmıştır (Ahelyazkova, 2011: 272).

Dünya Savaşlarından Günümüze Kadar Olan Süreçte Balkanlarda Türk Kültürü ve Türkçenin Kat Ettiği Yol

Bir ve İkinci Dünya Savaşları bilindiği üzere çok büyük çapta yıkıcı bir etki yaratarak sona ermiştir. Ardından ortaya çıkan yeni jeopolitik sistem Soğuk Savaş şartlarının bir getirisi olarak Balkanlar üzerinde etkili olmuş ve özellikle bu coğrafyada SSCB'nin jeopolitik yapısına uygun olarak Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ ile Voyvodina ve Kosova özerk yapılarını içine alan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Fakat eski dönemlere oranla önemli bir demografik değişim söz konusudur. 20. yüzyılda meydana gelen ters istikametli göçler sonucunda bu coğrafyadaki Müslüman Türk nüfusu önemli bir değişime uğramıştır. Bu dönem ait nüfus istatistiklerine göre Yugoslavya'nın nüfusu 14.130.000, bu nüfusun içinde Sırplar 8.500.000, Hırvat 3.500.000 ve Slovenler 1.500.000 civarındadır. Müslüman toplumun nüfusu ise 1.300.000 ile %11 civarındadır (Simon, Bonsal, 2000: 233). Ayrıca Müslüman Türkler Bulgaristan'da %9,4, Yunanistan'da ise %12 civarındadır. Gene de Yugoslav sınırları içinde %11'lik bir oran, bütünlük içinde olması çerçevesinde kültürel hakların korunması bakımından önemli bir oran olarak görünmektedir. Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından da 1991 yılı itibari ile federal cumhuriyetin içinde bulunan unsurlar bağımsızlıklarını ilan etmişler ve

ardından da bölgesel çatışmalar ile anlaşmazlıklar Dayton Antlaşmasına kadar devam etmiştir.

Sonuçta Dayton bölgeye değişik bakış açıları ile barış getirmiştir. 1991'de Hırvatistan ve Makedonya, 1992'de de Bosna-Hersek bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra 2006'da Karadağ, 2008 yılında Kosova bağımsız bir devlete dönüşmüştür. Böylece, Türklerin çok büyük emeklerle şekillendirdiği Orta Balkanlarda, küçük nüfuslu altı devlet oluşmuştur. Bir diğer açıdan bu gelişmeler yaklaşıldığında bu coğrafyada Osmanlı döneminde demografik yapı içinde Müslüman ve Türklerin %45 lik bir oran sahip olduğu, ilerleyen dönemlerde Yugoslavya içinde %11 gibi bir orana düştüğü görülmektedir. Yugoslav federal yapısı içinde bu oran dahi küçümsenmeyecek bir orandır ve Türkçe kanunlarla korunan, resmi kullanılan bir dil olma özelliğindedir. Fakat Soğuk Savaşın sona erişinden Dayton'a kadar uzanan sürecin sonunda bu coğrafyada ortaya çıkan devletlerin içinde Türk nüfusu neredeyse yok denecek kadar azalmış görülmekte ya da diğer bir deyişle yok gösterilmeye çalışılmaktadır. Bununla ilgili tablo aşağıda sunulmuştur. Bu tabloda sadece dini motif görülmekte, özellikle Türkçe konuşan nüfus ile ilgili doğru bir veriye rastlamak mümkün değildir. Fakat Müslümanlık ile Türkçe konuşan toplum özdeşleştirilebildiği için bu tablo bir kıyaslama imkânı sunmaktadır.

Çizelge-1: *Orta/Batı Balkan Ülkelerinin Dini Demografik Durumu*

ÜLKE	BALKANLARDA Kİ NÜFUSU	MÜSLÜMAN	HIRİSTİYAN
ARNAVUTLUK	3.194.972	% 70	% 30
BOSNA-HERSEK	4.613.444	% 40	% 60
KARADAĞ	620.145	% 17.7	% 82.3
KOSOVA	2.000.000	-	-
MEKADONYA	2.050.722	% 33.3	% 66.7
SIRBİSTAN	5.466.009	% 3.2	% 96.8
HIRVATİSTAN	2.961.449	% 1.3	% 98.7
TOPLAM	**51.206.839**		

Balkan ülkelerinin bağımsızlık sonrasında küçük nüfusları ve düşük ekonomileri onlar için bir engel teşkil etmiştir. Bu nedenle hepsi Avrupa Birliği'ne üye olmak için başvuruda bulunmuşlardır. Bu kapsamda Slovenya üye olmuş, Hırvatistan üyelik sürecini tamamlamıştır. Fakat diğerleri üyelik sürecini beklemeye devam etmektedir. Konu AB üyeliği platformu açısından incelendiğinde Balkanlarda Türkçenin yok olması ile AB üyeliği arasında direk bir ilişki olduğu görülmektedir. AB, Maastrich Antlaşması ile ilk etapta AET ülkelerini içine alarak kurulmuş ve ardından Kopenhag Kriterlerini açıklayarak genişleme trendine girmiştir. Bu kapsamda dört maddelik kriterlerin içinde yer alan "*İnsan haklarına saygı ve azınlık haklarının korunması*" maddesi, ülkelerin

kültürel zenginliklerinin korunması ve yaşatılması konularını içermekte ve genel çerçevede, "*AB Azınlık haklarının korunması çerçeve sözleşmesi*" ne ve "*Azınlık ve bölgesel diller şartı*" nın öngördüğü hususların yerine getirilmesine bağlanmıştır. Sözleşmelerin imzalanması, onaylanması ve devlet raporlarının AB Komisyonuna sunularak, ülkelerin komisyona inceleme için kapılarını açmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda Sırbistan hariç diğer Balkan ülkeleri sözleşmeler ile AB komisyonunun isteklerini yerine getirmeye çalışmışlar, Komisyon tarafından incelemeye tabi tutularak uygulamaların yetersiz bulunduğu içerikli raporlarını almışlardır.[3] Nihai bir sonuca ulaşılmadan halen bu çalışmalar devam etmektedir.

Balkanlarda Türkçenin bu gelişmeler ışığında hangi yöne gittiği, bu sözleşmelerin Türkçeye ne kadar fayda ve ne kadar zarar verdiği devlet raporları incelendiğinde açık bir şekilde görülmektedir. Her iki sözleşmede de dikkate alınması gereken önemli hususlar vardır. Bunlardan ilki azınlık tanımlaması üzerinedir ki, AB Komisyonu özellikle sözleşmede açık bir azınlık tanımı yapılmasından kaçınıldığını ifade etmektedir (*Azınlık haklarının korunması çerçeve sözleşmesinin açıklayıcı raporunun giriş kısmında vurgulanmıştır).*[4] Bunun yanı sıra her iki sözleşmenin de farklı kültürleri iki bölüme ayırdığı görülmektedir. Bunlar göçmenler ve otoktonlardır. Göçmenler için direk olarak entegrasyon ile bu grupların yaşadıkları ülkelerin dil ve geleneklerini öğrenmeleri öngörülmektedir. Tarihi süreç içinde sürekli olarak bu topraklarda yaşamış gruplar anlamına gelen otoktonluk ise farklı ve önemlidir. Kültürel zenginliklerin yaşatılmasından kastedilen bunlardır. Dolayısı ile otokton toplulukların dil ve dinleri üzerine politik bir yapı inşa edilmelidir. Burada temel iki problem sahası mevcuttur. Balkan devletlerinin bölünmesi ile her devletin içinde Türkçe konuşan toplulukların sayısal oranları oldukça düşmüştür ve devletler bu küçük oranları göz ardı etme meyilindedirler. İkincisi Balkanlarda hâkim bir dil olan Türkçe neredeyse yok olma aşamasına gelmiştir. Bunda AB Komisyonunun taraflı yaklaşımının da etkisinin büyük olduğu, raporlar incelendiğinde açık şekilde görülmektedir. Örneğin Komisyon, üye ülkelere bu alanda gerekli baskıları yapmamaktadır. Fransa, Belçika ve Yunanistan üye olmalarına karşın sözleşmeleri onaylamamışlardır. Diller Şartında ise üye ülkelere belirtilen hususlar konusunda da yetersiz bir politika gütmeye devam etmektedir. Fakat aday üyeler için benzer hususlar geçerli değildir. Onlara sözleşmelerin gereklerinin eksiksiz olarak uygulama alanına indirilmesi istenilmekte ve bunlar yapılmadığı takdirde üstü örtülü olarak üye olamayacakları tehdidinde bulunulmaktadır.

Sonuçta Türkçe bilen grupların otokton olmasına rağmen Dayton Antlaşması ile bölünen Balkan devletlerinin içindeki oranlarının azalması ve seslerini duyuramaması, Türkçenin yok edilmesini hedefleyen politikaların uygulama alanına konulmak istenmesi ve devletlerin ekonomik yapılarının zayıf olması gibi sebeplerden dolayı, 1995 yılından günümüze kadar olan süreçte Türkçe yazı ve konuşma dili olarak erimektedir.

---

3 http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=7&CL=FRE, Erş. Trh. 13..4. 2013.

4 http://conventions.coe.int/Treaty/fr/Reports/Html/157.htm, Erş. Trh. 13. 4. 2013.

Devlet raporlarına göz atıldığında bu hususlar açık şekilde görülmektedir. Örneğin Arnavutluk yönetimi, hazırladığı raporunda; ülkesinde Yunan, Karadağ ve Makedonları azınlık olarak görmekte, Anayasasına göre devletin resmi dilinin Arnavutça olduğunu, farklı dil gruplarının kendi aralarında konuşma özgürlüğüne sahip olduğunu, Tiran radyosunda haftalık bir program dâhilinde azınlık dillerinde yayın yapıldığını ifade etmektedir. Diğer devletlerin raporları incelendiğinde de benzer hususlar ile karşılaşılmaktadır. Bu durum belki diğerlerine göre daha köklü bir devlet yapısına sahip olan Arnavutluk için geçerli olabilir, fakat yeni devletlerin de raporlarını bu meyanda hazırlamış olmaları manidardır. Örneğin Hırvatistan'ın raporuna göre ülkesinde 14 farklı dil konuşan grup vardır. Fakat bunların içinde Türkçe yoktur.[5] Makedonya'nın raporuna bakıldığında ise Türkler otokton değil azınlık gruplarının içinde yer aldığı, ülke nüfusu içinde oranının %4 olduğu görülmektedir.[6] Bosna Hersek'in raporu incelendiğinde Türklerin azınlık statüsünde çok az sayıda ifade edildiği, diller konusunda da Türkçeye yer verilmediği görülmektedir.[7]

Sonuç

Sonuç olarak çok büyük sıkıntılar çekmiş olan Balkan coğrafyasında sayılamayacak kadar insan maddi ve manevi anlamda zarar görmüş, bölgesel olarak etnik temizliğe uğramış, zorunlu göçlere tabi kılınarak farklı ülkelerde yaşam sürmeye mahkûm edilmiş ve büyük acılara maruz bırakılmıştır.

Dayton süreci bölgeye belli ölçüde barış getirmiş ve ardından da Orta Balkanlar bütünlüğünü kaybedecek şekilde resmi bölünmeler ile birbirinden ayrılmıştır. Günümüzde ise Avrupa Birliği üyeliği süreci işlemeye devam etmektedir. Bu geniş zaman diliminde zarara uğrayan insanlarla beraber Balkan Türkçesi de eş değerde zarar görmüş, büyük bir erozyona uğramış ve halen de uğramaya devam etmektedir.

Belirgin olarak ifade edilebilecek olan husus şudur ki, orta vadeli bir zaman diliminde Türkçe Balkanlarda tamamen yok olacaktır. Bunun önüne geçilmesi gerekmektedir. Çünkü Balkanlarda Türkçe, ortak bir dünya kültür mirasıdır. Bu nedenle bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Öncelikle Balkanlarda Türkçenin yaşatılması Türkiye ve Türkiye ile işbirliğinde olan Balkan devletleri tarafından tarihi bir görev olarak algılanmalıdır. Bu kapsamda da Türkiye'nin öncülük yapması gerekmektedir. Balkanlarda Türkçenin yaşatılması için toplantılar, konferanslar ve uygulama alanına indirilmeyen görüşmeler yetersiz olacağı açıktır. Türkçenin yaygınlaşması için gerekli olan esas husus, Osmanlı döneminde olduğu gibi ekonomik zenginliği getirecek projelerin hayata geçirilmesidir. Bunun en başında da mevcut enerji, sanayi ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi gelmektedir. Bu tür faaliyetler ulaşım

---

[5] http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Croatia_fr.pdf, Erş. Trh. 11.4. 2013.

[6] http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Montenegro_fr.pdf, Erş. Trh. 11. 4. 2013.

[7] http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=7&CL=FRE, Erş. Trh. 13..4. 2013.

kolaylıkları ile güçlendirilmeli ve özellikle bütün Balkanlarda sürekli insan ve malzeme taşıyacak bir demiryolu ağı projesi hayata geçirilmelidir. Bunlar sayesinde kısa sürede karşılıklı çıkarların örtüşmesi sağlanacak, ekonomik zenginlik bölge ülkelerini ferahlatacak ve Balkanlar kısır döngüden kurtulacaktır. Sonuçta kazanan Balkan Türkçesi olacaktır.

KAYNAKÇA

ARISOY, İbrahim A. Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa, Avrasya Etüdleri, 2013-1, Sayı. 43, Ankara, (79-104).

BARKAN, Ö. L. Essai Sur les Donneé Statistiques des Registres de Recensement Dans L'Empire Ottoman aux XV et XVIe Siecles, Journal Of The Economic And Social History Of The Orient, 1:1, (August 1957).

BREZEZİNSKİ, Z. Büyük Satranç Tahtası-Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri, (İstanbul: Sabah Yayınları, 1998).

BÜLBÜL, K. Balkanlar ve Türkiye İlişkilerine Medeniye Perspektifinden Bakmak Ya da Coğrafyayı Ortaklaştırmak, Avrasya Etüdleri, 2013-1, Sayı. 43, Ankara.

İNALCIK, H. "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM*, Prizren, (2005), Sayı.3.

_____Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009).

_____*Osmanlılar*, (İstanbul: Timas Yayınları, 2010).

_____Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/66/1680/17908.pdf , Erş. Trh. 10. 9. 2012.

İRGE, N. F. "Balkanlarda Jeopolitik Bölünme ve Türkiye", (Der.), Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Uluslar arası Balkan Kongresi, (28-29 Nisan 2011), Kocaeli-Türkiye.

KARPAT, K. "*Osmanlı Nüfusu1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

MUJEZİNOVİÇ, M. "AB'nin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Bosna Hersek ile İlişkileri", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt.3, Sayı. 12, (2007).

SİMON, A. L., BONSAL, S. Balkan Reader First Hand Report By Western Corespondent And Diplomats For Over A Centry, (New York: 2000, Simon Publications).

TÜRBEDAR, E. "Balkanlar'da Nüfus Sayımları ve Kimlik Tartışması", Tepav Değerlendirme Notu, (Mart 2011), Ankara.

ULTAN, M. Ö. "AB'nin Balkan Politikası Çerçevesinde Balkanlarda Güvenliğin Sağlanması", (Der.), Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Uluslar arası Balkan Kongresi, (28-29 Nisan 2011), Kocaeli-Türkiye.

ZHELYAZKOVA, A. "Bir Tarih Yazımı Sorunsalı Olarak Balkanlarda İslamlaşma: Güneydoğu Avrupa Perspektfi", Der. Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi, Osmanlı ve Balkanlar, Bir Tarih Yazımı Tartışması, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Croatia_fr.pdf, Erş. Trh. 11.4. 2013.

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Croatia_fr.pdf, Erş. Trh. 11. 4. 2013.

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Croatia_fr.pdf, Erş. Trh. 11. 4. 2013.

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Montenegro_fr.pdf, Erş. Trh. 11. 4. 2013.

http://conventions.coe.int/Treaty/fr/Reports/Html/157.htm, Erş. Trh. 13. 4. 2013.

http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=7&CL=FRE, Erş. Trh. 13..4. 2013.

http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/iliskiler/osmanli_01.html, Erş. Trh. 13..4. 2013.

Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi

Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE
Tunceli Üniversitesi
İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi
ibrahimdelice@hotmail.com

ÖZET

Bu bildiride, Millî Eğitim Bakanlığının anadili olarak Türkçe öğretiminde uyguladığı metotların yetersizliği, gerek üniversite öğrencilerinin gerek üst düzey bürokratların gerekse akademisyenlerin Türkçe edimlerine bakıldığında gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu yetersizliğin -elbette- pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında Millî Eğitim Bakanlığının ortaöğretim kurumlarında uygulamaya koyduğu yöntemler gelmektedir. Diğer önemli bir neden ise, iletişim ortamından doğal bir şekilde edinilen sözlü ve yazılı dil ediminin kazanılma alanlarına, çok iyi eğitim almamış -dolayısıyla, Türkçeyi çok iyi kullanamayan- yazılı ve görsel medya çalışanlarının yanında sanatçıların ağırlıklı bir şekilde hâkim olmasıdır. Ayrıca, Türkçenin herkes tarafından tartışmasız genel kabul gören bir dilbilgisinin hâlâ ortaya konamamış olması da önemli nedenler arasında sayılabilir.

Bu bildiride, anadili olarak Türkçenin öğretiminin önünde engel olarak duran nedenlerin nasıl ortadan kaldırılacağı hususları tartışılacak ve Millî Eğitim Bakanlığının anadili öğretimi için uyguladığı yöntemlerin doğru ve yanlış yönleri değerlendirilecektir.

Bu tartışma ve değerlendirmeyle birlikte bireylere anadili öğretiminin arzu edilen düzeylerde dil edimi kazandırmak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği, gerekçeleriyle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: anadili, Türkçe, Türkçenin öğretimi.

ABSTRACT
TURKISH EDUCATION AS MOTHER TONGUE

When it is looked over Turkish performance of both university students and top-level bureaucrats and academics, it is clearly seen that the methods which Ministry of Education has executed as mother tongue in Turkish education is deficient. Of course, there are a lot of reasons of this deficiency. At the beginning of these reasons, there are methods which ministry of education has executed in secondary education. Another important reason is that visual media workers and artists which is not well-trained -so, can't speak Turkish well-command heavily on areas of gaining verbal and written language performance naturally from communication mediums. Additionally, it is been acceded as an important reason that it has not executed a Turkish grammar which is accepted undisputedly by everyone yet.

In this communique, it would be discussed how these reasons preventing Turkish education as a mother tongue can be remove and right and wrong directions about methods which Ministry of Education administers for mother tongue education is would be evaluated .

By these discussions and evaluations, it would be worked to execute with reasons how a guide need to forward in order to gain language performance up to the mark for mother tongue education.

Key word: mother tongue, teaching Turkish, Turkish.

Giriş

Allah insanoğluna şeyleri isimlendirme ve onları isimleriyle bildirme -yani, dil oluşturma- yeteneğini vermiştir. Bu yetenek Kuranı Kerim'de Bakara Suresi 31, 32 ve 33. ayetlerde şöyle ifade edilir: "*Ve Adem'e bütün o isimleri öğretti. Sonra da onları meleklere gösterdi de: "Haydin, davanızda sadık iseniz, bana şunları isimleriyle birlikte haber verin!" dedi. | Melekler: "Seni tenzih ederiz, senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Çünkü her şeyi hakkıyla bilen ve yaptığında hikmet sahibi şüphesiz ki sensin" dediler. | Allah: "Ey Adem, bunlara onlara isimleriyle haber ver" dedi. Bu emr üzerine Adem, onlara isimleriyle onları haber verince Allah şöyle dedi: "Ben size demedim mi ki, göklerin ve yerin gaybını ben bilirim. Ve yine sizlerin açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de hiç şüphesiz ben bilirim*." (Yazır: 5)."

Bu ayetler, Müslüman dilcileri doğrudan tüm dillerin kaynağının Allah'ın verdiği bir dile yaslandığı görüşüne itmiştir; ama, bu ayetlerin 'tek dil' esaslı değil; de, 'dil yapabilme, isimlendirebilme' merkezli yorumlanması gerektiği düşüncesindeyim.

Allah vergisi bu yetenek sayesinde insan konuşma (doğal) dillerini yapmış; tarih içinde onu çeşitli açılardan geliştirmiştir. Bu geliştirmenin çeşitlilikleri içinde -şüphesiz- kendi iç dinamikleri gelmekle birlikte onu estetik bir değere ulaştırmak da vardır.

Dil, temeli itibariyle bir kişinin gerçeklikler dünyasını anlamlandırması sonucu elde ettiği fikir, duygu ve isteklerini başkalarıyla paylaşmak istemesi sonucu ortaya çıkar; ki, bu onun toplumsal olduğunun temel bir göstergesidir.

Bu toplumsallıktır; ki, iş ve toplum yönetimi gibi çeşitli açılardan örgütlenmiş insanı, iletişimini sağlamak için doğal dillerin ötesinde çeşitli edebiyat ve sanat türlerini de geliştirmeye itmiştir.

İletişimin estetik ve sanatsal değer taşıyan dil dışı göstergelere etkin bağlanması sonucunda konuşma (doğal) dilleri de kendini sıradan bir iletişim aktarım aracı olmaktan çıkarıp estetik ve sanatsal değere büründürme ihtiyacı hissetmiştir. Bu ihtiyacı, insanda doğuştan var olan kendini gösterme, kendine çeşitli yetenekleri ve özellikleri sayesinde değer yükleme özelliği -yani, psikolojisi- de körüklemiştir.

Bunun sonucunda da insanın konuşma diline dayalı şiir, tiyatro, hikaye, roman ve masal gibi pek çok temelde amacı ileti aktarımı -yani, iletişim- olan türü de ortaya çıkarmıştır.

Dolayısıyla, insan, doğal dillere dayalı dilin hemen hemen her işlevini daha sanatlı ve kurallara uygun yapmak ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu

zorunluluk da, konuşma dilinin edimlerini toplumun arzuları doğrultusunda ortaya koyabilmek için dilsel edimin arzu edilen düzeyde gerçekleşmesini sağlayacak olan dil kurallarına ayrı bir önem kazandırmıştır.

Bu önem de adına dil dediğimiz olgular bütünün bilimsel bir çalışma disiplinine yaslanması doğal sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yani, Allah vergisi olan ve sadece iletişim amaçlı kullanılan düz bir sözün edim ve etki söz düzeylerini elde edebilmek için ne tür bilgilere ihtiyaç duyulacağının önemini artırmıştır. Neticede, sade ve düz bir edim için gayret göstermek gereksizken estetik ve sanatsal kullanımları için bir eğitim alma zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Nihayetinde de, insanlığın tarihi seyri içinde bu becerinin öğrenilebilir ve geliştirilebilir bir beceri olduğu da Yunan sofistleri gibi dil uygulayımcıları ve felsefeciler tarafından ortaya konulmuştur.

Bu olgular bütünün bilimsel ilk temeli de Saussure tarafından atılmıştır. Saussure, bütün bu dil olgularını '*dil yetisi'* terimiyle karşılar (Vardar, 2001: 45) ve bütün bu olguların da toplumsal nitelikli olanını '*dil*' ve bireysel nitelikli olanını da '*söz*' terimleriyle karşılayarak (Vardar, 2001: 45) dil olgularının eğitimi ve öğretimi için en temel ayırımı yapar.

Saussure'ün dil olgusunun temel ayırımı olan bireysel ve toplumsallık tespitinden sonra, Chomsky ise, dilin üreticiliğini temel alarak bireylerin hiç söylemedikleri ve duymadıkları sonsuz sayıda cümleyi oluşturabilme ve anlamlandırabilme yeteneğine yönelterek '*dil yetisi*' olgularını "*Bireylerin dilsel bilgisini oluşturan, sonsuz sayıda tümce üretip anlamayı sağlayan düzeneğe ya da kurallar dizgesine '**edinç**' denilmekte, bu kuralların somut söz eyleminde büründüğü biçime '**edim**' adı verilmektedir*" (Vardar, 2001: 54)

Yine, Chomsky '*dil yetisi*' terimiyle adlandırılan dilsel olguların '***derin yapı***' ve '***yüzeysel yapı***' terimleriyle '*düşünce*' ve '*dil*' bağlamına dikkat çeker. Bu ayırım ile birlikte anlamsal birleşenlere dayalı derin yapı ile sesbilimsel birleşenlere dayalı yüzeysel yapı dönüştürmesi (Rifat, 1990: 62-63) önemli bilgi olarak ortaya çıkar.

Saussure ve Chomsy tarafından dil olgularını birbirinden net bir şekilde ayrımlayan temel özelliklerin sınırları çizildikten sonra da dilbilim ve göstergebilimin sesbilgisi, şekilbilgisi, sözdizimi, söylem, edimbilim gibi pek çok alt dalları ortaya çıkmış ve daha detaylı öğretim ilkeleri, bu başlıklar altında ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma disiplinleri, bir doğal dilin ana dili olarak eğitim ve öğretimi söz konusu olduğunda -şüphesiz- '*söylem*' ile çağrışımını Chomsy'nin '*edim*' teriminden alan '*edimbilim*' ayrı bir önem kazanır.

"*Edimbilim dili, kullanım ve eylemler içinde açıklamayı akaçlayan dilbilimin bir alt dalıdır. Sözcükler ve diğer göstergelerle insan davranışı arasındaki ilişki, sözcükler ile diğer simgelerin insan hareketlerini etkileme biçimi edimbilimsel çözümlemede göz önünde bulundurulur. Edimbilim (ya da kullanımbilim, kullanımbilgisi) (fr. Pragmatique) dilin söylemde kullanılışı üzerinde yoğunlaşmıştır.*" (Doğan, 2004: 157)

Söylem ise, Disiplin dallarına ve söylem tanımı yapan bilim adamlarına göre değişerek çeşitlense de dilbilim alanında "*Söylem, söz ve yazı karşıtlığını ortadan kaldıran bir terim olarak düşünülür. Sözün söylem, yazının yazı olarak*

kalması düşüncesine karşıt bir şekilde, metin kavramı söz ve yazıyı söylem ile bütünleştiren bir kavramdır. Böyle olmasına rağmen yine de söz, yazı, söylem ve metin kavramları arasında farklılıklar mevcuttur. Bu kavramların her birini içeren ve onları bir bütünün unsurlarına dönüştüren daha kuşatıcı kavram ise yorum kavramıdır." (Sözen, 1999: 43-35).

Bütün bu söylediklerimizi, dilin ana dili olarak eğitimi ve öğrenilmesi ile yabancı dil olarak öğretilmesi bağlamında bilim adamlarının ortaya koyduğu birbirinden ayrılabilir dil olgularını kullanarak edimsöz ve etkisöz çerçevesinde edimbilimsel söylem oluşturma ekseninde öne çıkarmamız sağlıklı kararlar alınabilmesi için gereklilik arz etmektedir.

Bir doğal dilin eğitimi ve öğretimi açısından iki önemli boyutu vardır. Birincisi ana dili olarak öğretimi ikincisi ise yabancı dil olarak öğretimidir. Biz bu bildiride doğal dillerden biri olan Türkçenin ana dili olarak öğretimi ve bu öğretimin önündeki sorunlar üzerinde tartışmamızı yoğunlaştıracağız.

Türkçenin Ana Dili Olarak Öğretimi

Ana dili olarak dil öğrenimini öncelikle Chomsky'nin anlambilimsel birleşenler ile sesbilimsel birleşenler esası ile düşündüğümüzde 'dil yetisi' geliştirilecek bir bireyin önce 'derin yapı' sonra da 'yüzeysel yapı'sının geliştirilmesi yönünde bir sıra takibi zorunlu olarak ortaya çıkacaktır.

Elbette böyle bir sıra gözetmeksizin her iki yapıyı birlikte geliştirecek olan bilimlere de ağırlık verilmelidir. Ayrıca, söz dağarcığının zenginleştirilmesine dönük kitap okumayı özendirecek etkinlikler süreklilik arz etmelidir.

Derin Yapının Geliştirilmesi

Bu, bir bakıma ana dili eğitimi için bireylerin öncelikle zihinsel açıdan geliştirilmesi ve zihnin anlamsal birleşenlerinin zenginleştirilmesi demektir. Bu bağlamda, söylem veya metin oluşturacak kişi öncelikle edebiyat, sanat, mantık ve felsefe bilimleri gibi anlam üretici bilimlerce yetiştirilmiş olmalıdır.

Bu nedenle, mantık ve felsefe gibi dil edimini derin yapı boyutuyla ilgilendiren derslere ağırlık verilmeli ve ders içerikleri bu yönüyle disiplinler arası değerlendirme açısından yeniden gözden geçirilmelidir. Bu aynı zamanda kabul görecek ve itibar edilecek anlam üretmeyi bilen bir kişinin dil ediminde özgüven kazanması anlamına da gelecektir. Bu fikri tersinden "Derin yapısı gelişmemiş veya geliştirilememiş bireylere ne kadar göstergebilim ve dilbilim dersi verirseniz veriniz, istenilir düzeyde bir dil edimi kazandıramazsınız." şeklinde de söyleyebiliriz. Bu alan için 'dışdilbilim' ve onun alt dalları (Günay, 2004: 172 vd.) önem kazanmaktadır.

Yüzeysel Yapının Geliştirilmesi

Sesbilimsel birleşenlerin oluşturduğu -yani, yüzeysel- yapının geliştirilmesi hususuna gelince durum biraz değişmekte ve disiplin alanı tamamen 'içdilbilim' ve onun alt dalları (Günay, 2004: 153 vd.) olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, sesbilgisi, sesbilim, biçimbilim, sözcükbilim, sözdizim ve sözcükleme kuramları ile ortaya çıkan edimbilim öne çıkmaktadır; ki, bu da sözlü ve yazılı dil edimi olarak iki değişik şekilde kendini gösterir.

Sözlü Dil Kullanımı

Bir bireyin yüzeysel yapısının sözlü dil edimi kısmı için daha çok Saussure'ün 'söz' terimini öne çıkarmak gerektiği kanaatindeyim. 'Söz'

teriminde bir doğal dilin kurallar dizgesinin toplumsal olarak doğal yollardan edinimi ve kullanımı ağırlık kazanmaktadır; ki bu, 'düzsöz' (Vardar, 1998: 90), 'edimsöz' (Vardar, 1998: 92), 'etkisöz' (Vardar, 1998: 100) olarak da kendi içinde gruplandırılarak üç farklı biçimde ifade edilebilir.

Bu düzlemde dil edimi, yine 'dil' kurallarına dayanır; ancak, adına dilbilgisi dediğimiz gramer kurallarının bilinçli bir şekilde bilinmesini gerektirmez. Dil edimi doğal yollardan edinilmiş bir şekilde taklidi olarak öğrenilir.

Öğrenmenin temeline taklit kavramı oturunca da aile ve çevrenin sözlü dil kullanımı ayrı bir önem kazanmaktadır. Yani, ana dili olarak Türkçenin sözlü kullanımının bilimsel temele oturtulabilmesi için öncelikle aile bireylerinin dil kullanımlarını düzeltmesi gerekmektedir. Ağız özelliklerinden kendini arındıramamış ailede yetişen bir bireyin sözlü dil kullanımını standartlaştırabilmek için sonraki dönemler daha fazla çaba gösterilmesi ve belki daha farklı yöntemlerin kullanılması zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Bu yapılmadığı takdirde istenilen sözlü dil kullanım becerilerinin verilememesinin suçunu üniversite eğitimi üzerine yıkmak isabet kaydetmeyecektir.

Aileden sonra, sözel dil kullanımının etkileyicileri arasında ilk eğitim kurumları ve çevre de önemli bir yer tutmaktadır. İlk okul öğretmenleri başta olmak üzere yazılı ve görsel medya çalışanlarının dilsel üretimleri Türkçenin dilbilgisi ilkeleri doğrultusunda denetlenmeli ve ortaya çıkan ürünlerin istenilir dilsel edim doğrultusunda gerçekleşmesi sağlanmalıdır. Başta Türkçe ve edebiyat öğretmenleri olmak üzere tüm öğretmenlere özel diksiyon dersleri verilmelidir; zira, dinleyen her kişi için konuşan kişi her durumda Türkçe öğretmeni konumundadır. Bu bağlamda toplumda baskın kişilik olarak öne çıkan öğretmen, tiyatrocu, televizyoncu, sanatçı gibi kişilerin sözlü dil kullanımları denetlenmeli ve belli bir düzeyin tutturulması sağlanmalıdır. Aksi takdirde, yine okullarda verilen sözlü dil eğitimi başarıya ulaşamayacaktır ve ne yazık ki, bu başarısızlığın sorumlusu Türkçe öğretmenleri olacaktır.

Peki, doğrudan sözlü dil edimini kazandırmak için görevlendirilen öğretmenler ve bu öğretmenlere yol haritası çizen Milli Eğitim Bakanlığı ne yapmaktadır ve ne yapmalıdır?

Bu hususta önceleri sadece sesbilgisi ve sesbilimle yetinilmiş; ama, sonraları 'yapılandırmacı eğitim' ilkelerinin ön plana çıkması sonucunda dinleme, okuma ve yorumlama eğitimlerinin müfredata alınmasıyla sözlü dil edimi açısından çok önemli bir adım atılmıştır. Bu adım, özel dil uygulamaları ile genişletilmeli ve alışkanlık düzeyine ulaşabilecek sözlü dil kullanımının gerçekleştirilebilmesi için şiir okuma, tiyatro, haber okuma, televizyon ve radyo sunuculuğu gibi farklı derslerle desteklenmelidir. Yani, sesbilgisi teorik olarak anlatıldıktan sonra yeterince uygulanmasının gerçekleştirilmiş olması da sağlanmalıdır.

Bu tür sözlü dil edimi için Milli Eğitim Bakanlığı Türk Dili ve Edebiyatı dersi içindeki bir zamanlar tam anlamıyla gramer ağırlıklı dilbilgisini sonraları 'Dil ve Anlatım' adıyla edebiyattan ayırıp yine edebi metinlere bağlı ama sezdirme yoluyla vermeyi tercih etmiştir. Bu tercihin sözlü dil edimine olumsuz

bir etkisi çok olmasa da anadili eğitiminin yazı dili boyutunu önemli derecede olumsuz yönde etkilemiştir.

Yazılı Dil Kullanımı

Yukarıda da belirtildiği gibi, sözlü dil daha çok dinleme ağırlıklı kazanım ve beceri olarak 'toplumdilbilim' ilkeleri doğrultusunda doğal bir şekilde elde edilirken yazılı dil edimi için aynı şeyleri söylemek ya da benzer yöntemleri uygulamak mümkün olmayacaktır; çünkü, dilin bu boyutunda dilbilgisi tam anlamıyla hakimdir. Bilinçli bir bilgi olmadan bu dil edimini kazandırmamız mümkün olamaz.

Bireylerde okuma alışkanlığının kazandırılmış olması belli bir düzeyde bu dil ediminin gelişimine katkıda bulunur; ancak, tam anlamıyla yeterli olamaz. Bu nedenle ilk, orta ve lise eğitimi döneminde sadece okuma ile geliştirilebilecek bir yazılı dil edimiyle yetinip bu edimin kazandırılmasını üniversite eğitimine bırakmak belki en doğrusu olacaktır; çünkü, bu aşama sözlü dil kullanımına göre toplumun tamamını değil de biraz daha seçilmiş bir şekilde yazmak durumunda kalmış bulunan bireyi ilgilendirmektedir. Her insan zaman zaman çeşitli ortamlarda konuşmak durumunda kalır; ama, yazmak çoğu zaman isteğe bağlı olarak ortaya çıkar.

Bu tür dil edimini de makale gibi metin türlerinde kullanılan 'dilbilimsel' dil ve şiir ve hikaye gibi metinlerde kullanılan 'göstergebilimsel' dil olmak üzere ikiye ayırmamız ve eğitimine de bu iki açıdan ayrı ayrı bakmamız mümkündür.

Dilbilgisel metinler gramer ağırlıklı olacağından bu edimin gerçekleştirilebilmesi için gramer bilgilerinin öğretimi öne çıkarılmalıdır.

Bu tür edimin alt başlıklarını temel olma ve önem arz etme açılarından söylediğimizde noktalama, yazım, sözdizimi paragraf bilgisi ve çeşitli türlere göre metin kurgusu (kompozisyon) bilgileri öne çıkmaktadır; ki, noktalama, yazım ve sözdizimi için tamamen dilbilgisi gerekmektedir. Nerede büyük veya küçük yazılacağını, nerede nokta nerede virgül kullanılacağını, oluşturulan söz dizisinin aktarılmak istenen anlamı üretip üretmediğini –yani, cümle bilgisi açısından doğru olup olmadığını- hep ve sadece bilinçli dilbilgisi kurallarının bilinmesiyle gerçekleştirebiliriz.

Ana dilini yazılı dil edimi olarak öğretmek ve bu doğrultuda kurallı yazan bir toplum oluşturabilmek için tamamen gramer ağırlıklı bir dil eğitimi programlamak gereği ortaya bilimsel bir zorunluluk olarak çıkar.

Milli Eğitim Bakanlığı dilbilgisini neredeyse okullardan sürgün etmiş ve ana dili eğitiminin dışına çıkarmıştır; ki, bu bir yanlışlıktır. Bu yanlışlığın temelinde -kanımca- sözlü dil ediminin gramere ihtiyaç duymayan yanı ağır basmış olabilir. Evet, belki sözlü dil edimi için gramere ihtiyaç duyulmayabilir; ama, yazılı dil edimi için -bunu da sadece Avrupa ülkelerinde öne çıkmış olan el yazısının öğretilmesi diye düşünmüyorsak, eğer- yapısal dilbilimin tüm araçlarının her detayı iyice biliniyor olmalıdır.

Pierce tarafından temellendirilip Morris tarafından geliştirilen sınıflandırmaya göre anlam aktarımı için kullanılan her türlü göstergelerin anlambilim, sözdizimi ve edimbilim olmak üzere üç boyutu mevcuttur. "*Morris, ilk çalışmalarında, edimbilimi, "göstergelerle yorumlayıcılar arasındaki ilişki",*

anlambilimi, "göstergelerle bu göstergelerin uygulanabildiği nesneler arasındaki ilişki", sözdizimini de " göstergeler arasındaki biçimsel ilişkiler'in incelenmesi" olarak tanımlıyordu." (Durak, 2005: 59).

Bu tanımlamadan dili kullanan bir birey için anlamın sözdizimi kurallarıyla etkin bir şekilde aktarılabilmesi gerektiğini rahatlıkla çıkarabiliriz. Yani, yazılı dil edimi için dilbilimin alt kolları olan anlambilim, sözdizimi ve edimbilim esas alınmalıdır. Bu bilgiler verilmeden ve yeteri kadar uygulama gerçekleştirilemeden bu dil ediminin verilebilmesi imkanı da yoktur.

Sonuç

Ana dili olarak Türkçenin öğretimini sadece dil ve edebiyat derslerine yüklemek bilimsel açıdan doğru değildir. Dil ve edebiyat dersleri dilin yüzeysel yapısını düzeltmek için birtakım bilimsel veriler sunar; ancak, bu yapı, derin yapıdan bağımsız değildir. Dil ediminin arzu ettiğimiz düzeyde gerçekleştirilebilmesi için öncelikle derin yapıya ağırlık verilmelidir. Bu da, felsefe ve mantık gibi dışdil disiplinlerinin öne çıkarılması ve dil eğitimi ile de sıkı bir şekilde ilişkilendirilmesi anlamına gelmektedir.

Türkçenin yahut herhangi bir doğal dilin öğretimi söz konusu olduğunda 'yüzeysel yapı'yı esas aldığımız yadsınamaz bir gerçektir. Bu yapının ise yöntem olarak farklı yaklaşmamızı ve farklı bilimsel disiplinlere yaslamamızı gerektirecek sözlü ve yazılı olmak üzere iki farklı boyutu mevcuttur.

Sözlü dil edimi sesbilim ve beden eğitimi gibi bilim dallarıyla doğrudan ilişkili olsa da daha çok sosyal çevre yoluyla taklide dayalı bir kazanım sürecini gerektirmektedir. Bu nedenle, öncelikle iletişim ortamına hakim olan kişilerin sözlü dil edimlerinin geliştirilmesi için etkin çalışmalara ağırlık verilmeli ve toplum içinde dili kullanılan öğretmen, sanatçı, vaiz, doktor, siyasetçi, medya mensubu gibi kişilerin görev edinimlerinde dil kullanımlarından sınavlara tabi tutulmaları zorunlu hale getirilmelidir. Sözlü dil edinimi genellikle 'ağız' terimi ile ifade edilen çevresel yüklenmelerin toplamıdır, zira.

Sözlü dil için yine Milli Eğitim Bakanlığının okuma ve dinleme ağırlıklı ders müfredatı zenginleştirilip şiir, tiyatro, radyo ve televizyon etkinlikleri ile zenginleştirilerek sürdürülmesi gerekmektedir. Bu süreç eğiticilerden bağımsız işleyemeyeceği için de öncelikle branş ayırımı yapmaksızın her öğretmenin mutlaka Türkçe sözlü dil kullanımının üst düzeyde gerçekleştirilmesi mutlaka sağlanmalıdır.

Sözlü dil ediminin kazandırılması gereken eğitim süreci de ilk, orta ve lise olarak düşünülmeli; üniversiteye geçecek olan bir bireyin sözlü edimi üst seviyede gelişmiş olmalıdır.

Yazılı dil edimine gelince, bu dil edinimi tamamen bilimsel veriler doğrultusunda kazanılacak bir edimdir ve bu edimin kazandırılması için dilbilgisinin her dalı önemli olmakla birlikte sözdizimi ve anlambilim ayrı bir önem kazanmaktadır. Yazılı dil eğitimi için dersler mutlaka dilbilgisi verilerine yaslandırılmalıdır. Aksi takdirde, bireylerin sözlü dil kullanımları gelişmiş olsa bile yazılı dil edimleri gelişmemiş olarak kalabilecektir.

Yazılı dil eğitimi, eğitim düzeyi yüksek ve zaten belli bir süreç sonrasında derin yapısı gelişmiş, üçüncü kişilere gerek dilbilimsel gerekse göstergebilimsel

metin sunmak ihtiyacı hisseden insanları ilgilendirmektedir; ki, bu dil ediminin öğretimi için daha üst eğitim olan üniversite eğitimi temel alınmalıdır.

Bu doğrultuda, üniversite sınavını kazanmış her öğrenciye üniversitelerimizde yaygınlaşmakta olan yabancı dil hazırlığı yerine Türkçe yazılı dil edinimi bir yıl dersler verilmeli; bu dersler bugünkü Türk dili dersleri gibi baştan savma verilmemeli ve öğrencilerin asgari düzeyde Türkçeyi yazı dili olarak kullanabilmeleri sağlanmış olmalıdır. Aksi takdirde tıp, mühendislik ve diğer sosyal alanlarda bilim adamı olmuş ama makalelerini Türkçeye uygun olarak yazamayan bilim adamlarıyla çalışacağız demektir. Böyle olunca da Türkiye'de bilimsel gelişmenin hızı olabildiğine yavaşlamış olacaktır.

Sözlü dil ediminde kısmen etkili olmasına rağmen yazılı dil ediminde tamamen etkili olan dilbilgisinin tartışmalı konularının bilimsel ilkeler doğrultusunda acilen bir çözüme kavuşturulması da önemli bir zorunluluk olarak orta yerde durmaktadır. Eğitim fakülteleri Ana dili olarak Türkçenin eğitimini sağlayacak olan öğretmenleri yetiştirirken ellerinde mutlaka kesinlik arz eden bilgiler bulunmalıdır; aksi takdirde, sadece dil eğitiminin onlarca yöntemini bilen ancak neyi öğretmesi gerektiğini bilemeyen bir öğretmen ordusu ortaya çıkarılmış olacaktır. Dolayısıyla, Türkçenin tartışmasız bir ana gramerinin acilen hazırlanması ve orta öğretim dil derslerinin metin ağırlıklı verilmesinden vazgeçilip gramer bilgilerini eksen alan bir yazalı dil edimine acilen geçilmelidir.

Bir de, gerek sözlü dil edimi gerekse yazılı dil edimi için dünyadaki uygulama biçimlerine bakılıp onların başarılı ve başarısız tarafları irdelenmeli; başarı şansı yüksek olan yöntemler benimsenmelidir; zira, eğitim politikalarının nesnesi bizim çocuklarımızdır. Her başarısız eğitim denemesi, onlarca çocuğun aydınlık geleceğinin karartılması anlamına gelmektedir.

Neticede, dil eğitimini düşünce eğitimi ile birlikte; ana dili eğitimini de sözlü dil ve yazılı edimi olarak birbirinden farklı iki kategoride düşünmek ve alınacak eğitim yöntemleri ile tedbirlerini bu doğrultuda alarak bu eğitimi bilimsel verilere yaslandırmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

DURAK, Mustafa (2005), *Terimden Anlama –Dilbilim Yazıları*-, Multilingual, İstanbul.

GÜNAY, Doğan (2004), *Dil ve İletişim*, Multilingual, İstanbul.

RİFAT, Mehmet (1990), Dilbilimin ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları, Düzlem Yayınları, İstanbul.

SÖZEN, Edibe (1999), *Söylem*, Paradigma Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.

VARDAR, Berke (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Yayınları, İstanbul.

VARDAR, Berke (2001), *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual, İstanbul.

YAZIR, Muhammed Hamdi (Elmalılı) (?), *Hak Dini Kur'an Dili Meali*, Haz.: KAYA, Selahettin; BALTACI, Cahit; YILMAZ, Durali; AYTEKİN, Kerim; YAZIR Muhtar, Eser Neşriyat Dağıtım, İstanbul.

Türkçe Şarkıların Dil Öğretiminde Kullanımı

İbrahim NİŞANCI
Ishik University,
Erbil/ Iraq
ibrahim.nisanci@ishikuniversity.net

ÖZET

Müzik ve şarkıların dil öğretimindeki kullanımları bir çok dil bilimci tarafından araştırılmış ve irdelenmiştir. Yabancı dil eğitiminde söz sahibi bir çok dil bilimci, ve eğitimci şarkıların olumlu etkilerinden bahsetmektedirler. Bu makalede, Türkçe şarkılar kullanılarak farklı seviyedeki yabancılara Türkçe öğretiminin nasıl yapılacağı tartışılacak ve hazırlanan materyalin fiziksel ve yöntemsel özellikleri tanıtılacaktır.

Ayrıca, Türkçe öğretiminin her safhasında ve her seviyedeki öğrencinin, otantik materyal olan Türkçe şarkılar vasıtasıyla doğal bir yolla, eğlenerek Türkçe öğrenebileceğini tartışacaktır. Dört ana beceri ve alt becerileri uygulamalı olarak pekiştiren materyal sayesinde öğrencilerin belli bir aşamadan sonra otonomi geliştirerek kendi öğrenmelerinin sorumluluklarını üstlenebilecekleri, ve şarkı dersleri sayesinde motivasyon probleminin nasıl ortadan kalkıp, dahası nasıl bir mümbit bir döngü oluşturulabileceği tartışılacaktır. Makalenin sonunda, teknolojiden faydalanarak geliştirilen materyalin kullanımı ile ilgili öneriler verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Şarkıların Dil Öğretiminde Kullanımı, Otonomi, Motivasyon

ABSTRACT

Use of Music and songs in language teaching has been investigated by many linguists. A lot of efficient linguists and educators mention the possitive effects of them. In this article it is going to be discussed how teaching of Turkish to foreigners can be faciliated and varied with the inclusion of authentic Turkish songs. Also the methodological and physical features of the prepared material is going to be introduced.

Furthermore, it is going to be discussed that various students at different stages of Turkish learning can learn Turkish naturally and by having fun. It is going to be discussed how students can develop autonomy after a while thanks to developed material and how song lessons (the methodology offered) would solve motivation problem and create a productive circle. At the end of the article, some recommandation about how to make better use of the developed material is going to be discussed.

Key Words: Use of Songs in Language Teaching, Autonomy, Motivasyon

1. Giriş

Müzik yüzyıllardır her milletten insanın duygu ve düşüncelerini dile getirmek için kullandığı ortak bir araçtır. Şarkılar sanat eseri olmaları sebebiyle ait oldukları dönemin yaşantısı ve kültürü için bir ayna, gelecek nesillere aktarılabilmesi için bir bellek ve zenginlik kaynağı olmasıyla da mirastır, denilebilir. Müzik türlerinin hitap ettiği kitleler vardır, hatta değişik müzik türlerinin kendi kitlelerini dahi oluşturduğu gözlemlenmiştir. Şarkıların, bazen bir toplumun fertlerine bazen sınırları aşıp farklı ülkelerin insanlarına ulaşması müziğin birleştiriciliğini, evrenselliğini ve estetik değerinin varlığını kanıtlar. Müzik ve şarkıların eğitimde de benzer olumlu etkiler oluşturması kaçınılmazdır. Zira, şarkı ve müziğin dil öğretiminde kullanımı ile ilgili birçok dil bilimci araştırma yapmış, müzik ve şarkıların sınıf atmosferine olan katkısı veya etkilerini araştırmıştır. Araştırmacıların çoğu müzik ve şarkıların, dil öğretim ve öğrenimi üzerinde olumlu etkileri olduğuna ulaşmıştır (Murphey 2010, Maess & Koelsch 2001, Murphey 1992, Le 1999, Shen 2009, Eken 1996, Medina 1993, Purcell 1992, Jolly 1975, Richards 1969).

Türkçe öğretirken karşılaşılan en büyük problemlerin başında öğrencilerin ilgisizlikleri ve motivasyon eksiklikleri gelmektedir. Dört ana beceriyi içinde barındıracak ve pratik imkanı sağlayacak şekilde hazırlanmış bir şarkı dersi bu büyük probleme çare olabilir. Şarkılar sayesinde ayrıca öğrenciler derse karşı olumlu tutum geliştirmeleri sağlanması halinde, uzun vadede Türkçe öğretimi daha kolay ve zevkli olacaktır. Bu makalede tanıtılacak şarkı dersi, bu bağlamda Türkçe öğrenimini daha arzulanır ve doğal bir şekilde gerçekleşebileceğini tartışacaktır. Makalede ilk olarak yabancı dil öğretiminde şarkı ve müziğin kullanımı ve etkisi üzerinde durulacak, daha sonra Türkçe Öğretiminde şarkının kullanımı irdelenecek, son olarak, teklif edilen yöntem tanıtılacaktır.

1. Şarkıların Yabancı Dil Öğretiminde Kullanımı

Geçmişte birçok eğitimci ve dil öğretmeni şarkıların derslerde kullanılabileceğine, diğer bir deyişle şarkıların dil eğitiminde kullanılacak kadar ciddiye alınacaklarını ve değerli olduklarını düşünmüyorlardı (Murphey, 2010). Oysaki günümüzde birçok araştırmacı şarkılardan yabancı dil öğretiminde kullanılmasını irdelemiştir. Şarkıların dil öğretiminde kullanılmasının çeşitli nedenleri değişik alanlardaki çalışmalarla açıklanmışlardır.

Nörolojistler müziksel işlemlerin ve dil ile ilgili işlemlerin beynin aynı bölgesinde gerçekleştiğini bulmuşlardır. Müziksel ve dilsel anlamlandırmanın paralellikler sergilediğini de belirtmişlerdir. (Maess & Koelsch, 2001)

Livingstone (1973), şarkıların konuşmadan önce geldiğini ve konuşmanın gelişmesine yardımcı olduğunu ileri sürmüştür. Bu ifadenin üzerine düşünülecek olursa, yabancı dildeki bir şarkının anlamı bilinmese de söylenmesi, o dili konuşmaktan daha kolaydır. Murphey (1990), yaptığı araştırmasında şarkıların, çocukların ve bebeklerin dil gelişiminde etkili olduğuna ulaşmıştır. Ayrıca, bebeklerin çıkardığı melodik seslere ebeveynlerin melodik karşılık vermesinin, bebeklerin dil gelişiminde çok etkili ve önemli olduğunu belirtmiştir.

Şarkılar, hatırlanması daha kolay metinlerdir. Şahsen, ben ikinci dil olarak İngilizceyi lisedeyken öğrendim ve lisedeki İngilizce derslerimizden hemen hemen herkesin zihninde kalan en canlı metinler, günlerce dilimize dolanan ve hala hatırladığımız, ünite aralarında dinlediğimiz şarkılardır. Murphey bu konuyu şöyle özetler : "Şarkıların dile dolanması ve gün boyunca istense de istenmese de söylenmesi, şarkıların uzun ve kısa dönem hafızada kaldığı fikrini desteklemektedir." (Murphey, 2010: 7)

Şarkıların öneminden bahsederken Murphey , şarkı söylemenin, Piaget tarafından tarif edilen, çocukların kimin dinlediğini umursamadan ve bazen kimseye yöneltmedikleri, sadece cümleleri tekrar etmekten hoşlandıkları için konuşmalarını, ben-merkezli dile benzediğini ifade eder. Ayrıca Krashen (1983), şarkıların istem dışı tekrarlamalara yol açmasının Chomsky'nin ortaya attığı, beyindeki 'Dil Edinim Cihazı' diye adlandırdığı bölgenin varlığına bir delil olduğunu belirtir. Murphey (2010) de insanların etrafta duydukları sesleri bazen kendi beyinlerinde bazen de sesli tekrarlamaya meyilli olduğunu ve şarkıların Chomsky'nin bahsettiği 'Dil Edinim Cihazında' yer alan tekrarlama mekanizmasını tetikleyebileceğini ortaya atmıştır ve dolayısıyla bütün bu bilgiler yabancı dildeki şarkıların öğrenme için çok önemli olan tekrar etme gereksinimini doğal bir yolla karşıladığını kanıtlar niteliktedir (Murphey, 2010: 7).

Şarkıların insanlar üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Müziğin ikinci dil öğretimi için hem öğretmen hem de öğrenciler için olumlu özelliklerinden faydalanılabilir. Murphey bunların ikisine dikkatleri çeker:

> İlki, müziğin akılda kalıcı olması ve bunun nedeni ya anlama için daha rahat bir ortam sağlaması, ya müziğin ritminin bir şekilde vücudun ritmiyle uyumlu olması, ya da taşınan mesajın derinlerdeki hislere ve estetik anlayışına dokunması, ya tekrar eden dilbilgisel yapıların ve sözcüklerin motivasyon kaybına neden olmayan bir yolla öğrenmeyi pekiştirmesidir. Neden her ne olursa olsun müzik adeta kafaya "yapışır". İkinci neden, Müzik oldukça motive edicidir. Özellikle çocuklar, ergenler ve gençler için. Popüler müzik çeşitli şekillerde kendi alt kültürünü, kendine ait mitleri, ritüelleri, ve söylemleri vasıtasıyla oluşturur.Böyle bir kültür öğrencilerin hayatının bir parçasıdır ki bizler bunu kullanmayız. Eğer bu parçaya bir dokunuversek, umulmadık bir pozitif enerji açığa çıkacaktır (Murphey, 2010: 3).

Murphey diğer bir çalışmasında, geniş bir kapsamda incelenen pop şarkı sözlerinin, İngilizceyi ikinci dil olarak öğrenenlere yardımcı olacak çok faydalı özellikleri bünyesinde barındırdığına ulaşmıştır; İlk olarak, şarkı sözlerinin çoğunda yaygın, kısa sözcükler ve şahıs zamirleri yer aldığını saptamıştır. Şarkıların % 94'ünde "Ben" şahıs zamiri 5. Sınıf seviyesindeki cümlelerde yer almaktadır. Murphey, ikinci olarak, şarkıların dilinin genellikle diyalog ve emir cümlelerinden oluştuğuna ulaşmıştır. Şarkı gövdelerinin % 25'ini soruların ve emir cümlelerinin oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca, şarkıların büyük çoğunluğunda zaman ve mekan belirsizdir. Dahası, şarkı sözlerinin konuşma hızına kıyasla daha

yavaş bir tempoda söylendiğini ve şarkıların içindeki kelimelerin ve kalıpların tekrarlandığını tespit etmiştir (Murphey, 1992).

Bütün yukarıda zikredilen özellikler, faydalarının yanında müzik ve şarkılar, dil öğretiminin pratiğinde de bir çok uygulama ve aktivite şeklinde yer almaktadır.Bu uygulamaları başka bir makalede tartışmak daha doğru olacaktır. Bir sonraki bölümde türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin kısaca bir özeti verilecek ve şarkıların Türkçe öğretiminde olası etkisi tartışılacaktır.

2. Şarkıların Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanımı

Türkçenin yabancılara öğretiminin sergüzeşti ise, adeta dağın zirvesinden başlayan bir kartopunun bir çığa dönüşmesi gibidir. Erdem (2009), Türkçenin yabancılara öğretiminin, Türklerin İslamiyetle tanışması ve diğer milletlerle karşılaşmasının ardından, Divanü Lugat-it-Türk ve Muhakemetü'l-Lügateyn gibi Türk kültürünün temel eserleri ile başladığını belirtir. Yabancılara Türkçe öğretimi, tarih boyunca değişik etkenler nedeniyle önem kazanmış veya kaybetmiştir. Osmanlı Devletinin güçlü olduğu dönemlerde Avrupalıların Türkçeye ilgisi fazladır. Cumhuriyet döneminde ise Türkçenin yabancılara eğitimi Boğaziçi ve Ankara Üniversitesi gibi bazı üniversitelerin önderliğinde, ilk defa modern anlamda sistemli bir yapıya kavuşmuştur. TÖMER merkezlerinin değişik illerde kurulması ile yabancılara Türkçe öğretimi kurumsallaşmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren bu konuda akademik çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Erdem, 2009:888).

Tarihin bir cilvesi, aynı yıllarda yurt dışında açılan okullar da, Türkçenin yabancılara öğretimine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu tarihten itibaren giderek artan bir yoğunlukta, Türkçe artık Türkiye sınırları dışında yabancılara yaşadıkları ana vatanlarında ikinci bir dil olarak öğretilmeye başlanmış bir dil halini almıştır. Daha önceki deneyimlerden farklı olarak Türkçe her yaş grubundan farklı insanların eğitim aldığı okullarda bir ders halini almıştır. Bu okulların hemen hemen hepsinde öğrenciler bir yıl boyunca Türkçe hazırlık okumaktadırlar ve diğer senelerde de genellikle 2-6 saat arasında bir Türkçe eğitimi almaktadırlar. Diğer bir deyişle, Türkçe yabancı dil olarak geniş kitlelerde öğretilen modern yabancı diller arasında yerini almaya başlamıştır. Hatta, 2013 yılı itibariyle 11 adet Uluslarası Türkçe Olimpiyatları değişik ülkelerden gelen yarışmacıların katılımı ile Türkiye'de organize edilmiştir.

Şarkıların Türkçe öğretiminde kullanılması öğrenim için gerekli ve birbirine bağlı bir çok etmeni harekete geçirebilmektedir. Bütün dil becerilerinin pekiştirilebildiği bir formatta hazırlanmış bir Türkçe şarkı dersi, birçok farklılığı da yanında getirecektir: Öğrenciler, içerisinde müzik olan bir derse daha fazla ilgi gösterirler ve olumsuz tavırlarında yumuşama olur yada bu olumsuz tavırlar ortadan tamamen kalkar. Öğrencilerin seviyelerine uygun şekilde hazırlanmış, öğrencilerin meşgul olacakları materyalin Doğal Yöntemin kurucularından Krashen'in (1985) de bahsettiği gibi, anlayabilecekleri veri (comprehensible input) ve hazır bulunuşlarından bir seviye yüksekte olması (I+1) gereklidir. Bu şekilde hazırlanan bir materyal, motive olmuş bir öğrencinin başarıya ulaşmasına yol açacaktır. Başarının hazzını tadan bir öğrenci kendine daha fazla güvenir. Kendine güven hissini geliştirmesine yardımcı olan derse karşı olumlu tavırlar geliştirmesi

doğal bir sonuçtur. Bu olumlu tavırlar bireyin akademik ve psikolojik olarak başarılı hissetmesinde önemli rol oynar. Bu hislerin öğrencinin motivasyonunu yüksek tutması kaçınılmaz bir neticedir. Bu mümbit etki döngüsü aşağıdaki şekille gösterilebilir.

Şekil 1 Şarkı dersinin etki döngüsü

Yukarıda bahsedilen etkilerin oluşabilmesi için kullanılacak materyalin iyi hazırlanması ve iyi sunulması çok önemlidir. Önerilen materyalin özellikleri yukarıda tarif edilen döngüye nasıl ulaşılacağını daha anlaşılır hale getirecektir.

3. Önerilen Materyalin Özellikleri

Yukarıda tarif edilen başarılı dersi sağlayacak materyalin ilk özelliği **otantik** olmasıdır. Yani, şarkıların dil eğitimi amacıyla değil, o dilin doğal konuşanları için hazırlanmış olmasıdır. Bu tür materyallerin yabancı dil eğitiminde kullanılması çok yaygındır ve bir çok dilbilimci ve eğitimci otantik materyallerin- gazete, dergi, makale, film vb.- kullanılmasını önermiştir. Gower et al. (2005) Bu tür otantik materyallerin bir çok öğrencinin ilgisini doğal bir yolla yakalamayı başardığını ve öğrencilerin seviyelerine uygun oldukları zaman bu materyaller, anlayarak aktiviteleri yapan öğrencilerin kendine güvenmelerini sağladığını, dilin gerçek kullanımından alındığı için öğrencilerin maruz kaldıkları zaman, yeni kelimeler ve kalıplar kapabildiğini dahası otantik materyallerin otantik ödevlere ve otantik dil işlemlerine de yol açtığından bahsetmektedir.

Diğer bir özellik ise bu materyallerin **öğrencilerin seviyeleri** göz önüne alınarak hazırlanması ve kullanılmasıdır. Materyalin hazırlanması için Krashen'in dil öğretimine kazandırdığı iki önemli kriter dikkate alınmalıdır ki bunlar; materyalin öğrencilerin hazır seviyelerinin biraz üstünde olması (I+1) ve öğrencilerin anlayabilecekleri seviyede veri (comprehensible input) içermesidir.

Farklı şarkılar farklı seviyelere göre farklı aktiviteler ve alıştırmalar kullanılarak öğrencilerin seviyelerine indirgenebilir. Temel seviyede ve özellikle Türkçenin küçük öğrencileri için Ek 2 deki materyal iyi bir örnektir. Daha ileri seviyedeki öğrenciler özellikle Türkî Cumhuriyetler ve Türkçe kur sistemi uygulanabilecek ülkelerde Ek 1 deki ders örneği daha uygundur.

Başka bir özellik şarkıların kullanımıyla sınıfa getireceğimiz **eğlence faktör**üdür. Çoğu insan şarkı dinlemeyi veya söylemeyi sever bundan zevk alırlar. Bu nedenle şarkıların dil dersinde kullanılması öğrenciler için daha eğlenceli bir ortam oluşturacaktır. Böyle bir ortamda, Krashen'in (1982), ortaya koyduğu öğrencilerin öğrenmeyi engelleyen **olumsuz filtreleme** (affective filter) yapmalarına bir neden kalmaz. Olumsuz filtreleme (affective filter), öğrencilerin uygun bir ortam ve anlaşılabilir bir veri olsa dahi, çeşitli nedenlerle- duygular, hedefsizlik, ihtiyaçlar, tavır ve tutumlar, hisler vb.- öğrenimin gerçekleşmemesi durumudur. Elbette, şarkı dersleri bütün yukarıdaki nedenleri ortadan kaldırmayabilir fakat eğlenceli bir ortamda birkaç nedeni etkisiz hale getireceği açıktır. Mesela utangaç olduğu için aktiviteiere katılmayan ve hata yapmaktan çekinen bir öğrenci eğlenceli bir ortamda daha az gergin olacak ve daha fazla söz almak isteyecektir. Eğlence faktörünün yer aldığı dersler daha çok sevilen ve unutulmayan derslerdir.

Diğer bir özellik ise bu derslerin **doğal**lığıdır. Şarkılar kendine has olmaları ve derste kullanılmaları bakımından doğaldır. Yani dil öğretimi veya eğitim için hazırlanmış şarkılardan farklı olarak insanların beğenisine sunulan eserlerdir. Derste kullanıldıkları zaman da doğal bir yolla dil öğretmeleri bakımından orijinaldir. Mesela, öğrenciler bir şarkının sözlerini ve kelimelerini bir şarkı dersinde, normal bir kelime dersine oranla daha hızlı ve daha zahmetsiz öğrenirler.

Şarkı dersi için hazırlanmış materyalin diğer bir özelliği de **temel dil becerilerinin** dersin içinde yer almasıdır. Öğrencilerin şarkıdaki alıştırmaları ve aktiviteleri yapabilmeleri için şarkıyı **dinleme**leri ve sözlerini **okuma**ları gereklidir. Şarkının konusuna ve metnine göre tartışma konuları ve aktiviteleri yer almaktadır. Bu şekilde **konuşma** becerisi pratik edilmektedir. Dersin sonunda veya ev ödevi olarak öğrencilere **yazma** alıştırması yaptırılır. Ayrıca bu dersler sayesinde öğrenciler için **telaffuz** becerilerini geliştirme imkanı vardır.

Bu derslerin en büyük ve önemli özelliği **öğrencilerin motivasyonuna** ve **kendine güven inşa etme**lerine yaptığı katkıdır. Bilindiği gibi yabancılara Türkçe öğreten öğretmenler bazen öğrencilerin Türkçeye karşı isteksizliklerinden ve öğrencilerin sürekli kendilerini yetersiz görmelerinden yakınırlar. Yabancılara Türkçe Öğretimi, yeni yeni bir bilim dalı olma yolundadır. Önerilen şarkı dersleri uygulaması, bir nebze de olsa öğrencilerin ilgisini arttırma ve kendine olan güvenlerini arttırma konusunda yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla Türkçe dili için materyal hazırlayan kimselerin bu materyallerin, öğrencilerin kalbinin Türkçeye ısındırılması ve derse olan ilgiyi arttırıcı nitelikte olması gerektiğini akıllarının bir ucunda tutmaları gerekmektedir.

Bir sonraki bölüm özellikleri yukarıda anlatılan materyalin sınıf ortamında (pratikte) kullanılması adına bazı önerileri tartışacaktır.

4. Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde önerilen materyalin *(Ek 2'ye bakınız)* hazırlanması, sunumu ve uygulanması ile ilgili öneriler sunulacaktır.

4.1. Hazırlık aşaması

Yukarıda da belirtildiği üzere, uygulanacak materyal öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyesinden bir derece üstün olmalı ki onları öğrenme gayretine sevk etsin. Her sınıfın kendi özellikleri, dinamikleri ve hızı vardır. Uygulayıcı öğretmen bunları kesinlikle göz önüne almalıdır. Hazır bir ders buldum, 25 adet kopyalayıp derse gireyim düşüncesi, yukarıda bahsedilen verimden öğretmeni ve öğrenciyi uzaklaştıracaktır.

Dersin sunumundan önce derste kullanılacak şarkının seçimi önemlidir ve şu kıstaslar göz önünde bulundurulmalıdır:

- ✓ Amaç bu şarkılar vasıtasıyla Türkçe öğretmek olduğu için, dil açısından açık, anlaşılır ve zengin olmalıdır.
- ✓ Öğrencilerin yaş, psikolojik, sosyo-kültürel gibi özellikleri dikkate alınmalıdır.
- ✓ Şarkıların taşıdığı mesaj veya mesajlar dikkate alınmalıdır, müziği ne kadar güzel olursa olsun mesajı faydalı olmayan bir şarkı kullanılmamalıdır. Mesela, çalıştığım üç farklı ülkede de - Kosova, Bosna-Hersek ve Irak- Murat Kekilli'nin 'Bu Akşam Ölürüm' şarkısını öğrencilerin çok beğendiklerine şahit oldum. Bu şarkı ne kadar beğenilse de önerdiğimiz ders uygulaması için ilk tercih edilecek şarkılardan değildir..

4.2. Şarkı Dersinin Bölümleri ve Uygulama Önerileri

Materyalin bölümlerine gelince, şarkı dersi dört bölümden oluşur: **Dinleme öncesi**, **Dinlerken**, **Dinleme sonrası** ve **Kişisel Gelişim**. **Dinleme öncesinde**, öğrencilere sadece şarkının ismi söylenerek bazı tahminler de bulunmaları istenir. Amaç öğrencileri şarkıya ısındırmaktır. Bu nedenle bu bölüme 'Isınma Turu' adı verilmiştir.Öğrencilerin tahminleri tahtaya not alınarak dinleme sonrası bir karşılaştırma yapılabilir. **Dinlerken** bölümünde ise şarkının sözlerinden çıkarılan bölümleri öğrenciler şarkıyı dinlerken doldururlar. Öğrenciler şarkıyı iki kere dinler ve not alırlar. Öğrencilerin cevapları geridönüt verilerek tam tamına öğrenmeleri sağlanır. Bu sayede şarkının tam metni doldurulmuş ve öğrencilerin okuma-anlama alıştırmalarını kolayca cevaplamaları sağlanır. **Dinleme sonrasında** şarkı ile ilgili okuma-anlama alıştırmaları, tartışma alıştırmaları, şarkıdan yola çıkarak dil bilgisi alıştırmaları ve yazma alıştırmaları yer almaktadır. **Kişisel Gelişim** bölümü ise öğrencilerin kendi öğrenmelerinin sorumluluklarını üstlenmelerine yol açması ve onların otonom öğrenenler olmasına yardımcı olması amacıyla hazırlanmıştır. Bu bölümde hedeflenen, öğrencilere Türkçedeki otantik bir materyalden, öğretmen yardımı olmaksızın kendi kendilerine de yeni bir şeyler öğrenebilecekleri fikrini aşılamaktır. Tabiri uygunsa her gün bir balık vermektense balık tutmayı öğretmek olarak da tarif edilebilir.

Derste uygulamaya yardımcı öneriler ise , Uygulayıcı öğretmenin aklında her zaman bu şarkıdan dil öğretimi amacıyla ne verebilirim, hangi kelimeyi öğretebilirim gibi düşünceler olmalıdır. Alıştırmalar hazırlanırken bu düşüncelerle

cümleler ve kelimeler incelenmeli, alıştırmalar yazılmalıdır. Mesela, Şarkı da öğretilmek istenen kelime veya kalıplar ya kelime çalışmasında ya da boşluk doldurma alıştırmasında verilebilir. Sondaki bulmaca alıştırmasıyla da pekiştirilebilir. Tartışma ve konuşma aktiviteleri için şarkının sözlerinden yola çıkarak ilginç konular seçilmelidir, bu tartışma konuları sayesinde öğrencilere hayatla ilgili faydalı öğütler de verilebilir. Zira öğretmenlerin bir amacı da öğrencilerini hayata hazırlamaktır. Yazma aktiviteleri için de öğrencilerin hayal güçlerini kullanacakları ve orijinal ödevler verilmiştir. Bir diğer nokta hazırlanan materyalin teknolojinin nimetlerinden faydalanılarak sunulması gerekliliğidir. Uygulanılan şarkılar eğer mümkünse akıllı tahta veya projeksiyon aleti kullanılarak yansıtılmalıdır. Mümkünse güzel bir ses sistemi kullanılmalıdır. Ayrıca, öğretmen ***Winamp*** veya ***minilyrics*** gibi programlardan faydalanarak şarkı sözlerinin tahtaya veya perdeye yansıtarak, cevaplar için geri dönütü bu şekilde yapabilir. Bu tür aktiviteler öğrencilerin her derste karşılaştığı türden olmadığı için, öğrenciler de bu farklılıkları farkeder ve ders hocasına bunu beğendiğini belli edecektir..

5. Sonuç

Müzik ve şarkılar her ne amaçla kullanılırsa, her zaman o iş daha fazla tercih edilmiş ve ilgili kişileri daha fazla etkilemiştir. İnsanlar her türlü eylemlerinde, aktivitelerinde, hep müzik ve şarkılara yer vermişlerdir. Sevindiği zaman bir şarkı tutturup, üzüldüğü zaman ağıtlar yakmışlardır. Milli marşlar, taraftar şarkıları, çeşitli mekanlarda, örneğin marketlerde hatta ameliyathanelerde müzik çalınması, müzik ve hayat arasındaki bağı gçzler önüne sermektedir. Bu bağın gücü dil eğitiminde kullanmak bir öğretmenin yapabileceği en akıllıca işlerden biri olacaktır. Bütün makale boyunca da vurgulamaya çalışıldığından da anlaşılacağı üzere, Türkçe derslerinin eğlenceli geçmemesi için hiçbir neden yoktur. Otantik Türkçe şarkıların yabancılara Türkçe öğretiminde, öğrenci motivasyonuna ve kendine güven inşa etme ve otonom öğrenenler olmalarına etki edip onların öğrenmelerine yardımcı olacağı aşikardır.

KAYNAKLAR

Eken, D. K. (1996). Ideas for using songs in the English language classroom. *English Language Forum, 34* (1), 46-47.

Erdem, İ., (2009). "Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Denemesi" Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 4/3 Spring 2009 s. 888-937.

Gower, R., Phillips, D.& Walters, (2005). S. *Teaching practice: A handbook for Teachers in Training.* Oxford: Macmillan.

Jolly, Y.S. (1975). The use of songs in teaching foreign languages. *Modern Language Journal*, 59(1), 11-14.

Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pengamon.

Krashen, S. D. (1985). *The Input Hypothesis*. London: Longman.

Le, M. H. (1999). "The Role of Music in Second Language Learning: A Vietnamese Perspective" http://www.aare.edu.au/99pap/le99034.htm Leech.

Lems, Kristin. (2001). Using Music in the Adult ESL Classroom. National Center for ESL Literacy Education, Retrieved March 8, 2013 from http:// www.Marshall adulteducation.org/pdf/briefs2/Using_Music_in_the_Adult_ESL_Classroom.pdf

Livingstone, F. B. (1973). '*Did the Australopitchecines Sing*?' Current Anthropology 14/1- 2:25- 29.(Song before speech theory.)

Maess, B., & Koelsch, S. (2001). *Musical syntax is processed in Broca's area: An MEG study*. Nature Neuroscience 4, 540-545.

Medina, S. L. (1993). The Effect of Music on Second Language Vocabulary Acquisition. 26. Retrieved from www.eric.ed.gov/PDFS/ED352834.pdf

Murphey, T. (1992). *The discourse of pop songs*. TESOL Quarterly, 26(4), 770-774.

Murphey, T. (2010). *Music and Song*. Oxford: Oxford University Press.

Purcell, John M. (1992). Using Songs to Enrich the Secondary Class. *Hispania, Vol. 75, 1*. Pp. 192-196.

Shen, C. (2009). Using English Songs: an Enjoyable and Effective Approach to ELT. *English Language Teaching*, *2,* 88-94. Retrieved 12 July 2012, from: www. Ccsenet.org/journal.

ŞARKI HAKKINDA:

Yalan, Candan Erçetin'in 1997 yılında çıkardığı ikinci albümü *Çapkın* albümünde yer alan bir şarkıdır. Şarkı dinleyiciler tarafından beğeni toplamış, İstanbul FM'den en çok istek alan şarkı ödülünü almıştır. Şarkı ayrıca 1998 Kral TV Video Müzik ödüllerinde en iyi söz ödülünü almıştır.
Şarkının sözleri Mete Özgencil, müziği Yıldız Usmanova tarafından yazılmıştır. Şarkının düzenlemesini Kıvanç K. yapmıştır, akustik gitarda ise Alper Erinç yer almaktadır. Şarkının klibinde Erçetin bir otobüste yolculuk etmektedir. Klip şarkının sözlerine uygun olarak hayatı anlatmaktadır. Otobüste yer alan her yaştan insanlar hayat yolculuğunu temsil etmektedir. Klipte yer alan ilginç bir sahnede ise yolculardan biri üzerinde Richard Bach'ın ünlü sözü "Tırtılın dünyanın sonu dediğine, Usta, kelebek der" sözü yazılı olan bir kitap okumaktadır.*

*Vikipedi`den alınmıştır.

Ek 1: Örnek Otantik Türkçe

Şarkı Dersi

Isınma turu

- ✓ Şarkıyı daha önce dinlediniz mi?
- ✓ Sizce, hangi kelimeleri duyacaksınız?

A- Dinlemeden önce bu kelimeleri öğrenin

1. **Soldurmak:** Solmasına sebep olmak.
2. **Avuç:**. Elin iç tarafı.
3. **Kendini yormak:** kişinin kendisini sıkıntıya sokması, üzmesi, Yorgun duruma getirmesi.
4. **Sitem etmek:** Bir kimseye üzüldüğünü, kırıldığını öfkelenmeden belirtmek.
5. **Fayda** Yarar, kâr.
6. **Figan:** Acı ile bağırma, inleme.

B- Boşlukları yukarıdaki kelimelerle doldurunuz.

1. Bir ..... pirinç dah lazım pilav için.
2. Umduğum tat demli tâze çaydadır Bir yudum alsan inan ki, ...
3. Güneş, şu perdenin renklerini .....
4. Sabri pas vermezse sadece .... bu gidişle.
5. Buluşmaya yarım saat geç gelince, bana ..... etti.
6. Cenazenin olduğu evden feryatlar ..... geliyordu.

C- Şarkıyı dinleyin ve boşlukları doldurun.

Yalan –Candan Erçetin-

Geri döndüren gördün mü **1-** ..... ?
Boşa soldurdun o nazlı gençliği
Bir **2-** ..... toprak için yor kendini
Dünyada **3-** ..... başkası yalan
Yalan başkası yalan
4- ..... kendine

benzetmez herkesi
Hesapsız açar baharlar pembeyi
Açmadığın dalda sözün geçer mi?
Dünyada **5- .....** başkası yalan
Yalan başkası yalan
6- ..... etme haberi yok dağların
Gözlerini ellerinle bağladın
7- ..... yok geç kalınmış figanın
Dünyada **8- .....** başkası yalan
Yalan başkası yalan…

D- Kelime Çalışması

Aşağıdaki tabloyu tamamlayınız.

Somut isim	Soyut isim
1- Avuç	1- Geçmiş
2-.....	2-.....
3-.....	3-.....
4-.....	4-.....
5-.....	5-.....
6-.....	6-.....

1. Şair, [illegible] ediğini düşünüyor. .....
2. Şair, diğer kışının aç gözlü olmadığını düşünüyor. .....
3. Şair, diğer kişinin bazı gerçekleri göremediğini söylüyor: .....
4. Şair, diğer kişinin pişman olmak için geç kaldığını düşünüyor. .....

F- Tartışma

Dörderli guruplarda aşağıdaki söze benzer bildiğiniz sözler bulun ve not edin, daha sonra sınıf ile paylaşın.

- ✓ Dünyada ölümden başkası yalan.

G- Yazma

Varsayalım bu şarkıyı siz yazdınız, şarkının yazılma hikayesini anlatınız. Ne zaman, nerede, nasıl ve neden yazdığınızdan bahsedin. (En az 120 kelime uzunlukta olsun).

Kişisel Gelişim

Aşağıdaki kalıpları kullanarak, kendi cümlelerinizi yazın.

1. Geçmişi geri döndürmek

   .....

   .....

2. Bir avuç toprak için

   .....

   .....

3. Kendini ... için vormak

Bu şarkıdan öğrendiğim yeni kelimeler:

1. ……

2. ……

3. ……

4. ……

5. ……

6. ……

7. ……

8. ……

***Bu şarkıdan öğrendiğim yeni kalıplar*:**

1. ……
2. ……
3. ……
4. ……
5. ……
6. ……
7. ……
8. ……

Kelime Avı

Aşağıdaki kutu içindeki kelimeleri bulunuz.

f	m	e	Ğ	y	s	d	o	b	t	m	e	o	h	a	a	o	f	r	o
ö	l	ü	M	ü	d	ü	ö	e	h	t	l	j	a	y	t	ğ	z	v	k
g	e	k	M	ç	v	n	m	n	l	p	u	h	b	g	c	m	t	ğ	e
e	v	l	C	b	ö	y	i	z	n	t	k	n	e	e	y	ş	n	ç	ü
n	b	a	L	j	n	a	t	e	ğ	f	s	j	r	ç	t	s	a	k	d
ç	g	c	Ü	k	ç	a	j	t	v	s	i	t	e	m	o	a	ı	g	c
l	s	y	A	l	a	n	a	m	n	n	a	ı	d	i	p	i	r	v	e
i	j	t	O	f	i	p	v	e	j	c	ı	j	a	ş	r	i	t	ğ	t
k	k	c	M	o	n	e	u	k	d	j	g	t	u	o	a	g	d	z	g
u	d	k	Z	n	e	m	ç	s	v	b	t	s	a	a	k	h	b	o	f
f	i	g	A	n	s	b	b	a	h	a	r	z	z	a	m	a	n	k	b
c	k	p	H	l	k	e	ğ	a	ı	n	h	s	d	v	n	y	f	a	v
r	s	o	L	d	u	r	m	a	k	u	k	a	l	b	j	d	a	c	g
ö	h	g	E	z	ı	m	p	n	a	k	g	l	I	z	y	ö	y	z	ğ
z	i	s	M	a	ş	c	ç	a	y	d	c	f	ş	t	z	v	d	o	t
o	ğ	u	G	g	ü	b	i	ö	u	k	p	f	m	k	o	t	a	e	ş

AVUÇ ✓	FAYDA	HABER
SOLDURMAK		
BAHAR	FİGAN	ÖLÜM
TOPRAK		
BENZETMEK	GEÇMİŞ	PEMBE

Ek 2: Örnek Otantik Türkçe Şarkı Dersi (İlk seviye)

Aşagıdaki şarkıyı dinleyiniz ve resimlerin altındaki boşlukarı doldurunuz.

Bana bir masal anlat baba

Bana bir masal anlat baba, içinde bütün oyunlarım,

`la

olsun

`le

.

Baba bir masal anlat bana, içinde

` le

lar

'la

olsun,

`le

.

Anlatırken tut

imi

ya dalıp gitsem bile bırakıp gitme sakın beni.

Bana bir masal anlat baba içinde tüm sevdiklerim, içinde İstanbul olsun.

Bana bir masal anlat baba içinde bütün oyunlarım,

`la

olsun

`le

.

Baba bir masal anlat bana içinde

`le

`lar

`la

olsun,

`le

.

Kazakistan'daki Üniversitelerde Türkçe Öğretiminde Karşılaşan Sorunlar

Yard. Doç.Dr. Janagül TURUMBETOVA
Suleyman Demirel Üniversitesi
Almatı/Kazakistan
janagul@yahoo.com

ÖZET

Kazakistan'da yabancı dil eğitimine olan talep günden güne artmaktadır. Örgün veya yaygın eğitim kurumları aracılığıyla yabancı dil öğretimi yapılmaktadır. İlköğretimde başlayan yabancı dil eğitimi üniversitelerde de devam etmektedir. Birçok üniversitede yabancı dilde eğitim yapılmaktadır.

Kazakistan'da Yabancı diller arasında en çok tercih edilen dil Türkçe'dir. Sebebi günümüzde Türkçe yabancı diller arasında daha çok merak edilen ve öğrenilmeye çalışılan bir dil konumuna gelmektedir. Bunda şüphesiz Türkiye'nin uluslararası alanda yükselen değerinin ve ekonomik göstergelerindeki hızlı gelişmelerinin de önemli bir katkısı vardır. İkinci neden ise aynı soydan gelen kardeş iki halkın dil ve kültürünün temelde bir olduğunu, dolayısıyla dilde ve kültürde bir çok benzerliklerin bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenlerden dolayı üniversite öğrencileri tarafından yabancı diller arasında Türkçe daha fazla tercih edilmektedir.

Ancak Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusunda yeterince hazırlıklı olmadığımızı da kabul etmemiz gerekir. Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde müfredat, kurum, öğretmen, öğrenci yada ders araç gereçlerinden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkabilir. Çalışmamızda bu meseleler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi, Abılayhan Uluslararası İlişkiler ve Alem Dilleri Üniversitesi

ABSTRAKT

The demand for foreign language education in Kazakhstan is increasing day by day. Through formal or non-formal education institutions are teaching a foreign language. Foreign language education beginning in primary educationcontinue in the universities. Many universities are taught in foreign languages.

Kazakhstan is the most preferred language of Turkish foreign languages. The reason is that nowadays more interested in foreign languages and the Turkish language to be learned are studied. No doubt about that rapid changes in the economic indicators of Turkey in the international arena and the rising level has an important contribution. The second reason is siblings of two people from the same lineage as the language and culture is basically, so many similarities in language

and culture, where known.For these reasons, among other foreign languages Turkish university students are more preferred.

In teaching Turkish as a foreign language, but also need to recognize that we are not adequately prepared.Turkish as a foreign language teaching curricula, institutions, teachers, students or educational materials may be problems arising. This study will focus on these issues.

Keywords: Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University, Abai Kazakh National Pedagogical University, Abılayhan International Relations and Alem Languages University.

Günümüzde Kazakistan birçok dili konuşan çok uyruklu ve çok kültürlü devlet olarak tanınır. Bu nedenle devletin önemli siyasetlerinden biri dil politikasıdır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kazakistan Halkı Assamblesinin XII. Meclisinde şunları söylemiştir: "Belirlediğimiz program çerçevesinde hareket ederek gelişmiş ülkelerle eşit seviyeye ulaşabilir durumdayız. Önemli hedeflerimizden biri de dünyadaki 50 ülkenin listesine girmektir. Amacımıza birden ulaşmanın tek yolu ise vatandaşlarımızın her konuda seviyelerinin geliştirilmesidir". Bu amaca ulaşmanın yollarını göstererek, yeni kuşakların üç dil: Ana dili ve en az iki yabancı dil bilmeleri gerektiğini öne sürmüştür.

Kazakistan'da yabancı dil eğitimi örgün eğitim kurumlarında zorunlu olarak yapılmaktadır. İlköğretim okullarında 4. sınıftan, bazı okulların ise seçilmiş sınıflarında deney grubu şeklinde 1.sınıftan itibaren zorunlu yabancı dil derslerine yer verilmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti ile siyasi, ekonomi ve kültürel ilişkileri de gelişmeye başladımıştır. Bu dönemden, yani 1991 yılından itibaren Kazakistan'ın bazı devlet üniversitelerinde Türkçe öğretilmeye başlandı. Kazakistan'da Türkçe öğretilen kurumları şu başlıklar altında toplamak mümkün: 1991 yılında Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesinde Şarkiyat Fakültesinde bölüm olarak açılmıştır. Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesinde Filoloji Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açıldı, 1993 yılından itibaren ise Abılayhan Uluslararası İlişkiler ve Alem Dilleri Üniversitesinde Türkçe ikinci yabancı dil seviyesinde öğretildi ve sonradan bu üniversitelerde Türk Filoloji bölümleri açıldı. Sonrasında daha bir çok üniversitede: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi, Kızlar Pedagoji Üniversitesi, Kazak Amerikan Üniversitesinde, Orta Asya Üniversitesinde, Turan Üniversitesinde (özel üniversite) Türkçe ikinci yabancı dil olarak öğretilmeye başlandı.

Bu yüksek öğretim kurumları dışında Kazakistan'da yabancı dil olarak Türkçenin öğretimini gerçekleştiren Katev bünyesinde faaliyet gösteren Kazak Türk Liseleri ve Dostluk Kurs merkezlerinde, TÖMER dil kurslarında sayısı azımsanamayacak kadar çok kişi Türkçe öğrenmektedir.

Dil, bir toplumun anlaşma vasıtası olduğu gibi aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı ve aktarıcısıdır.[1] Kazak halkıyla Türk halkının tarihten gelen bir akrabalık bağı vardır. Aynı soydan gelen bu iki halkın dil ve kültürünün temelde

bir olduğu, dolayısıyla dilde ve kültürde bir çok benzerliklerin bulunduğu malumdur. Bu nedenden dolayı üniversitelerde Türkçe dersleri Al-Farabi ve Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitelerinde Anabilim dalı olarak okutulur. Al-Farabi üniversitesinde Şarkiyat bölümü, Türkoloji, Türk Dili Filolojisi ve Türk Dili Tercümanlık

[1]Tülin, P. (1990). "Kültürlerarası Bildirişimde Etkin Bir Süreç: Yabancı dilde Okuma-Anlama." Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi 7.sayı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

bölümlerinde öğrenciler lisans ve yüksek lisans eğitimi görmektedirler. Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesinde ise 2001-2009 yılları arasında Türk Dili ve Edebiyatı bölümü vardı. Sonra öğrenci kontenjanı oranının düşük olmasından dolayı bu bölüm kapatıldı. Bu üniversitede İki Yabancı Dil: Türkçe ve İngilizce bölümü açıldı. Bu bölüm Türk Dili ve İngiliz Dili öğretmenlerini hazırladı. Üniversitelerde Türkçe Bölümlerini seçen öğrencilerin sayısı ilk dönemlerde çok fazlaydı. Üniversitelerde Türkçe 1.sınıfta yabancı dil olarak öğretildi. Sonraki sınıflarda ise branş dersleri verildi

Yukarıda bahsettiğimiz üniversite hocalarının %70'i Türkiye'de üniversitelerde eğitimlerini tamamlayan öğretim elemanlarıdır. Bu nedenle öğretim elamanlarından kaynaklanan sorunları en aza indirebiliriz. Türkçe öğretiminde en faydalı öğenim Türkçe öğretmenlerinden alınan eğitimdir. Fakat yoğun ders programı nedeniyle öğretmenler çok zaman ayıramamaktadırlar. Dil öğretiminde sadece derste yapılan öğretimin yeterli olmadığı ve olamayacağı bir gerçektir. Derste yapılan faaliyetler öğrenciye, yeni bir dilin istenilen ölçüde öğretilmesinde büyük katkısı olmasına rağmen yeterli olmamaktadır. Bunun için ders dışında da bir takım faaliyetlerle öğrenciye destek olunmalıdır. Bu çalışmada önce ders dışında Türkçe'yi öğretmek, öğretilen bilgileri pekiştirmek, Türkçe'yi sevdirmek, Türkçe yazılmış edebi ürünleri tanıtmak, öğrencilerin Türk dilinde güzel ürünler vermesini teşvik etmek ve sağlamak için neler yapabileceğini tesbit edilerek faaliyetlerinin planlanması ve ona göre uygulamalarda bulunması çok önemlidir. Bu önem, öncellikle ders dışı faaliyetlerde arttırılmalıdır. Bu noktada da en büyük vazife ve sorumluluk öğretmenlere aittir.

Kazakistan'daki üniversitelerde Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunlar daha çok müfredat ve öğretimde kullanılan araç-gereçlerden kaynaklanır. Son zamanlarda Türkçe bölümleri ders müfredatlarında uzmanlıkla ilgili ders saatleri aza indirildi. Üniversitelerdeki temel yabancı dil olan Türkçe'nin yerini İngilizce aldı. 2001-2010 yılları arasında Türk-İngiliz bölümlerinde haftalık 10 saat Türkçe dersleri görülüyordu. 2011-2012 eğitim yılı ders müfredatlarında ise bu ders haftalık 5 saati aşmıyordu.

Kazakisan üniversitelerindeki en büyük sorun ise bu müfredat konusundaki eksikliklerdir. Program eğitimin en temel taşıdır. Doll'a göre program, öğrencilere geniş fırsatlar sunmaktır. Öğrenciler program sayesinde değişik beceriler geliştirmekte, bilgiyi günlük hayatta kullanmaktadırlar.[2] Programı hazırlayan kurum hem üniversite hem öğretmen hem de öğrencinin ihtiyaçlarını göz ardı edilmeyecek biçimde, öğrencileri isteklendirici programaların hazırlanmaması

günümüzde Türkçe'nin yeterli derecede öğrenilmesine engel olmaktadır. Hatta müfredattaki bazı yeni ders adlarının eklenmesi üniversite kurumunu bir dil kursları seviyesine kadar getirdi. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış olan bu tür ders programlarının öğrencilerin ihtiyacına cevap verememesinden kaynaklanan bu tür önemli sorunlar karşısında maalesef, kurumlar ve öğretmenler çaresiz kalmaktadırlar.

Dil öğretim araçları, öğretilecek hedef dilin öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla hedef dil öğrencilerin ihtiyaçları göz önüne alınarak tasarlanmış ve değerlendirilmiş

[2] Doll,W.E. (1993). A Post-Modern perspective on curriculum. New York: Teachers College.

görsel ve işitsel araçlardır. Ancak Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan araçların sayıları son derece kısıtlıdır. Araç ve gereçlerdeki ana sorunların birçok nedeni vardır:

- İçindekiler bölümünün öğrenciler için yeteri kadar açık olmaması,
- Bilgilerin güncel olmaması,
- Bazı metinlerin öğrencilerin seviyelerine uygun olması gerekir. "Günümüz yabancı dil öğretimini yönlendiren ana ilke "anlamanın birinciliği" ilkesidir."[3] Yabancı dil öğreniminde üzerinde durulması gereken konulardan biri kuşkusuz metin çalışmalarıdır. Uygun metinlerin seçimi yabancı dil derslerinde verimi arttıracak önemli bir etkendir.
- Yönerge vermeden alıştırmaların sunulması,
- Dilbilgisi yapılarının öğrencilerin seviyesine uygun bir dille anlatılmaması ve düzenli bir sıralanışın olmaması (örneğin Gökkuşağı Türkçe Dil Bilgisi-2 dilsetinde 2.konuda Dönüşlü Fiillerinden söz edilmiş ve kitabın alt kısmında Edilgen Filleri açıklamadan birkaç örnek verilmiştir. 3. konuda Türkçe cümle yapısı verilmiştir. Sonra tekrar Tezlik Fiili ve Ettirgen Fiillerden bahsedilmektedir. Burada sistemli bir dilbilgisi anlatımından söz edemeyiz. Konular çok karışık verilmiştir.)

Günümüzde öğrenci ihtiyaçları doğrultusunda yukarıdaki maddelere uygun bir araca ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusunda değişik üniversitelerde ciddi çalışmalar başlatılmıştır, ancak bunlar yeterli değildir. Öğretim araç ve gereçlerinin öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanırken Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde en uygun yöntemler tespit edildikten sonra buna uygun olarak hazırlanmalıdır. Bir başka anlatımla, Türkçe'nin öğretimi sözdizimsel olarak değil aynı zamanda anlambilimsel olarak da değerlendirilmelidir.

Kazakistan'da kullanılmakta olan ders kitapları TÖMER'in Yeni Hitit kitapları, Gökkuşağı ve Adım Adım Türkçe dilsetleri ve KATEV hocalarının hazırladıkları İleri seviye Türkçe ders kitaplarıdır. Öğrencilerin iyi bir Türkçe öğrenmeleri için bu kitaplar yeterli değildir. Ders kitaplarından bazıları gramer bilgilerine ağırlık verirken bazıları daha çok konuşma dilindeki durumlara, diyaloglara, okuma parçalarına önem vermektedir. Buradan kaynaklanan

yetersizlik, amaçladığımız hedeflere ulaşmamamız için, elimizdeki kaynaklara başvurarak, yabancı dil öğretimindeki bütün becerileri göz önünde tutarak her beceriyi geliştirecek konular hazırlamak zorundayız. Mesela, bir dilbilgisi konusunu daha iyi bir şekilde açıklamak için elimizdeki bütün kitaplardan en uygun ve ilgi çekici tanıtım, açıklama ve çeşitli alıştırmalar seçerek öğrencilere sunmak gerekiyor. Aslında bu tür yardımcı ek kitpları üniversite hocaları tarafından hazırlanıyor da olabilir, fakat ekonomik sıkıntılardan dolayı az sayıda basılıyor.

Yabancı bir dilin iyi öğrenilmesinin şartı olarak Demircan kültürün aktarılması gerekteğine dikkat çeker ve ''Yabancı dil bilinçli işlemlerle öğrenilebilir. Ancak bir yabancı dili iyi öğrenebilmek ve iyi öğretebilmek için o dilin mantığını ve kültürünü bilmeli ve aktarmalıyız. Türkçe'yi de yabancılara öğretirken mantığımızı, düşünce sistemimizi ve kültürümüzü göz ardı etmemeliyiz.''[4] diyerek kültür aktarımının yabancı dil öğrenim sürecinde göz ardı edilemeyecek bir husus olduğunun altını çizer.

---

[3] Doll,W.E. (1993). A Post-Modern perspective on curriculum. New York: Teachers College.

[4] Demircan, Ö.(1990). Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri, Can Ofset, İstanbul.

Türk Dilinin kendine ait kuralları ve mantığı olduğu için Türkçe ile ilk kez karşılaşan öğrenciler bu kuralı ve mantığı anlamakta zorluklarla karşılaşırlar. Kazakistan'da bu tür sorunları Kazakça'yı bilmeyen Kazakistanlılar yaşamaktadır. Kazakça iyi bilen öğrenciler arasında ise bu tür problemler yaşanmıyor. Yabancı dil öğretim sürecinde kültür aktarımının son derece önemli olduğu hususunda ortak bir görüş birliğinin bulunduğunu göz önünde bulunduruyoruz. Ancak Kazak halkıyla tarihten gelen soydaşlık bağı, Kazakça ile Türkçe'nin akraba dil olması, dolayısıyla kültürel bir takım benzerliklerin bulunduğunu görebiliriz.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi konusunda son zamanlarda artan sorunları gözden geçirilerek Kazakistan'da Türkçenin yabancı dil olarak öğretimini daha etken ve doğru bir şekilde öğretilmesi için yararlı olacağı düşünülerek aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Üniversite ders programları öğrencinin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden gözden geçirilmelidir.
- Kurumsal olarak öğretim elamanlarına araç ve gereçler konusunda destek verilmelidir,
- Öğretim araç ve gereçleri öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermelidir,
- Öğretim araçları öğrencilerin anlayacağı açıklıkta ve kolaydan zora doğru hazırlanılmalıdır,
- Öğretim araçlarında kültürel öğelere daha fazla yer verilmelidir,
- Eğitim ortamı öğrenci merkezli ve öğrencinin rahat hareket etmesini sağlayacak donanıma sahip olmalıdır.

"Bir lisan, bir insan" sözünü hepimiz biliriz. Dil bilmek ve bunu kullanmak kişiye tartışmasız çok şey katar. Dili bir komünikasyon aracı olarak görsek de

aslında bir araçtan daha fazlasıdır; anlamı ifade etmenin sistemsel bir yoludur. Her dil bir zenginliktir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin gerek tarihsel bağlarımız gerekse ticari nedenlerle Türkçe'ye olan ilgisi artmıştır.

Kazakistan cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev dünyadaki hızlı değişim ve gelişmelerin, birden çok dil bilmeyi (multilingualizm) gerektirdiğini gündeme getirmiştir. Kazakistan Anayasasının 6. Maddesinde "Dil Uluslararası Hizmet İçin" başlığı altında şunlar belirtilmektedir: "Kazakistan Cumhuriyeti Uluslararası kurumlar ve diplomatik işlemler resmi devlet dili, gerektiği takdirde, yabancı dil aracılığıyla gerçekleştirilir..... ".[5] Yabancı dil öğrenmek için bir çok neden vardır. Yabancı dil bilme, farklı kültürlerin daha iyi anlaşılmasına, yeni iş fırsatlarının oluşmasına, akademik başarıya ve dünyadaki tüm insanlarla iletişim kurmamıza yardım eder. Yabancı dil derken, burada Türkçe'nin ayrı yeri vardır. Biz Türkçe aracılığıyla geçmişimizi, tarihimizi, ortak kültürel değerlerimizi öğrenmekteyiz. Bu nedenle Kazakistan'da Türkçe'nin ayrı bir değeri vardır.

KAYNAKLAR

1.Doll,W.E. (1993). A Post-Modern perspective on curriculum. New York: Teachers College.
2. Demircan, Ö.(1990). Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri, Can Ofset, İstanbul.
3.Özbay,M. (2002). Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi. Türk Dili.
4.Tülin,P. (1990). "Kültürlerarası Bildirişimde Etkin Bir Süreç: Yabancı dilde Okuma-Anlama." Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi 7.sayı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
5. Қазақстан Республикасындағы тіл туралы 1997 ж. 11 шілдедегі № 151-I Қазақстан Республикасының Заңы. 2008.21.11.

[5] Қазақстан Республикасындағы тіл туралы 1997 ж. 11 шілдедегі № 151-I Қазақстан Республикасының Заңы. 2008.21.11.

Türk Edebiyatında Mahzenü'l-Esrâr Nazireleri: Taşlıcalı Yahya'nın Gülşen'i Envâr'ı

Yrd. Doç. Dr. Kadriye YILMAZ ORAK
Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

16. yüzyılın Arnavut asıllı önemli şairlerinden biri olan Yahya Bey (ö.990/1582), Dukakin Beyleri soyundan gelen bir Arnavut Beyzâdesi'dir ve devşirme olarak İstanbul'a getirilmiştir. Yeniçeri ocağında aldığı eğitimin ardından yükselmiş ve Kanûnî'nin beraberinde Viyana (1529), Alman (1532), Irakeyn seferlerine katılmıştır. Ömrünün sonunda bugünkü Romanya sınırlarında yer alan Tamışvar civarındaki bir hudut boyunda uç beyi olarak çalışmış ve 1582'de İzvornik'te vefat etmiştir.

Arnavut asıllı olmakla birlikte Yahya Bey, İstanbul Türkçesinin kudretli bir şairi olmayı başarabilmiştir. Gazel ve kasidelerinde temiz ve sade bir dil kullanmış ancak asıl şöhreti mesnevileriyle yakalamıştır. *Gencine-i Râz*, *Kitâb-ı Usûl* yahut *Usûlnâme*, *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Gülşen-i Envâr* mesnevilerinden meydana gelen bir hamsesi ve divanı vardır.

Bunlardan Gülşen-i Envâr (*Nurlar Bahçesi*), 1550'de Kanûnî'ye ithaf edilmiştir. Bazı kaynaklar 1174'te Behramşâh'a ithaf edilen Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr (Sırlar Hazinesi)'ına nazire olarak kabul etmektedirler. Mahzenü'l-esrâr gibi ahlâkî ve hikemî tarzda bir mesnevidir ve onun gibi *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* vezninde yazılmıştır. Yaklaşık 3000 beyittir. Mahzenü'l-esrâr 20 "makâle" ve "hikâye"den oluşmakla birlikte Gülşen-i Envâr'ın esas bölümü 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"dir. Bu bölümlerde "hikâye" ve "temsil"ler yer almaktadır. Ancak mesnevinin bu esas bölümüne geçmeden önce besmele hakkında üç manzume, üç tevhîd, üç münâcât, üç na't, Kanûnî medhiyesi ile bir sebeb-i telîf bölümlerinin ardından şeyhi Üryânî Mehmed Dede'ye övgü ve "Hikâyet-i Hazret-i İmâm Azam" bölümü gelmektedir.

Nizâmî-i Gencevî (d.1141-ö.1214), *Penc Genc* (Beş Hazine) hamsesi ile mesnevi şairlerin başlıca modeli olur. Gülşen-i Envâr'da Nizâmî ile boy ölçüşen Yahya, hem Nizâmî'den hem de mesnevi alanının diğer büyük üstatlarından kendisini üstün tutar.

Bu bildiride Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ının Türkçe nazireleri ve bu nazirelerden biri olarak kabul edilen Taşlıcalı Yahya Beye ait olan Gülşen-i Envâr'ın Mahzenü'l-esrâr'la benzerlik ve farklılıkları mukayese edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: mesnevî, Mahzenü'l-esrâr, nazire, Gülşen-i Envâr

ABSTRACT

Yahya Bey, who was one of the most important Albenian origined poets of 16th. century, (died in1582) has been from the Dukakin family. He was brought to Istanbul from Albenia with Ottoman enforcement in order to be educated as a soldier. He has graded up in the solidarity system and attained into many important wars. Towards the end of his life he worked as a border soldier in the Tamısvar city that replaced around Romania border and died in Izvornik.

Although, Yahya Bey was an Albenian origined man, he could achieved to be a magnificant poet of Turkish Language. He used a clear and simple language in his ghazals and kasides but his fame had reached peak with his poets in the mesnevi way. He had poet library which consisted of; Gencine-i Râz, Kitâb-ı Usûl yahut Usûlnâme, Şâh u Gedâ, Yûsuf u Züleyhâ, Gülşen-i Envâr.

The Gülşen-i Envar (gardens of lights) had attributed to the Kanuni in 1550. According to some sources it was a correspondence (nazire) to the poet named as Mahzenü'l-esrâr (Treasure of Secrets) of Nizâmî. It was written with moral values and written in Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün metric (vezin) and consist of 3000 verse. It has 20 article, stories and presentations. Its main part has 4 sections and in seven grades. Before main part there are three poets regarding with besmele.

Yahya Bey appreciates his poem Gülşen-i Envar as more valuable than masters of mesnevi poets.

In this study the differences and similarities of Mahzenu'l-Esrar of Nizami and Gulşen-i Envar of Yahya Bey has been detailed and revealed.

Key Words ; mesnevi, Treasures of Secrets, Correspondence, Garden of Lights.

Giriş

Osmanlı kültüründe oldukça yaygın bir metinlerarası (intertextuality) ilişkiler, alışveriş, ithal, yerleştirme ve yeniden yazma geleneği bulunmaktadır. Osmanlı edebiyatının zengin mesnevi geleneği içinde çeviriye dayalı üretilen manzum ve mensur birçok mesnevinin metinlerarası ilişkiler, yeniden yazma vb. bağlamlarda tekrar ele alınması gerekmektedir. Temel prensibi belli bir geleneğe bağlı kalma olan Klâsik Osmanlı edebiyatı, uzmanlarını nihayette "telif"-"terceme" ikilemine ve Osmanlı edebiyatının Fars edebiyatının bir taklidi (imitation) mi, yoksa orijinal bir edebiyat mı olduğu sorusuna götürmektedir. Araştırmacı Demircioğlu'nun da ifade ettiği gibi özgünlük meselesi için öncelikle bugünkü "çeviri" terimi ile dünkü "terceme/tercüme" teriminin sınırlarını belirlemek gerekmektedir (Demircioğlu 2009: 174).

Tercüme konusunda değerini hâlâ koruduğunu düşündüğümüz Agâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabının "Tercüme" başlıklı bölümünün, klâsik Türk edebiyatında *telif dışındaki eserler*le ilgili tasnifini aşağıya alıyoruz:

a. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler
b. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun yapılan çeviriler
c. Konusu aktarılarak yapılan çeviriler
ç. Genişletilerek yapılan çeviriler

Levend, bu dördüncü grupta model bir **A** metninde önemli görülen yerlerin dönüştürülerek yeni bir **B** metninin oluşturulduğunu; üstat bildiği yazara duyduğu saygıdan B metninin müellifinin bu yeni eserini, "telif" olarak değil de "tercüme" olarak adlandırdığını ifade eder (Levend 1998: 80).

Klâsik Türk Edebiyatında büyük yer tutan bu dördüncü gruptaki metinlerin anlaşılabilmesi için Osmanlı edebiyatındaki "tercüme" kavramının sınırlarının tam olarak belirlenmesi; bunun için de tercüme ile ilişkili uygulamalar yoluyla üretilen aktarıma dayalı metinlerdeki -*nazire (benzetme), iktibas (ödünçleme), tahvil (dönüştürme), telhis (özetleme), hulasa (özünü çıkarma), şerh (açıklama) ve tefsir* gibi- aktarımın ve yeniden yazımın türünün ve derecesinin incelenmesi daha sağlıklı bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Bunlardan "nazire" Osmanlı'da tercüme ile ilişkili çeviri etkinliğinin önemli bir kavramıdır ve bu kavramı karşılamak için model metne cevap niteliğinden dolayı "cevap" terimi (Levend 1998: 71) -daha çok mesnevi nazireleri için- kullanılmıştır. Timurlular döneminde ise "tetebbu" ve "istikbâl" kelimelerinin de nazire için kullanıldığı bilinmektedir (Köksal 2006: 456).

Nazire terimi, en geleneksel ifadesiyle "bir şairin manzum bir şiirine aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir" anlamına gelir (Köksal 2006: 456). Model alınan metnin zıddını ortaya koymaya "nakîza", model metni gülünç hale dönüştürmeye ise "tehzil" denir. Bir metni olduğu gibi kendine mal etme ise "sirkat" terimi ile karşılanır. Gazelden gazele, kasideden kasideye, mesneviden mesneviye, divandan divana olabildiği gibi sözlükten sözlüğe yapılan nazirelere de rastlanmaktadır.

İslâm dünyasında nazirenin edebî kuramı ile ilgili orijinal görüşleri ilk defa ortaya koyan Abdülkâhir el-Cürcânî (ö.H.471/978)'ye göre nazîre, bir şaire ait şiirin üslûp özelliklerinin onu aşmak amacıyla taklit edilmesidir ("ihtizâ"); bu taklitte kâfiye ve tema birliği şart değildir. Taklit bazı lafzî benzerlikler taşıyorsa açık, taşımıyorsa kapalı taklit adını alır (Durmuş 2006: 455).

Kaynaklardaki nazire tanımına bakıldığında bir metnin nazire sayılması için model aldığı metinle (ana metin: hypertexte), nazire metni (yeni alt metin: hypotexte) arasında hem vezin hem de kâfiye ortaklığı kriter olarak durmaktadır (bu tür kâfiye ve vezin ortaklığı bulunan metinlerde nazire edilen model metne, Osmanlıda "zemin" denilmektedir (Köksal 2006-B: 31); ancak nazire mecmualarına bakıldığında zemin metinle aynı vezinde, fakat farklı kâfiye ve redifte yazılan şiirlerle veya bunun aksine zemin metinle aynı kafiyede, fakat farklı vezinde yazılan şiirlerin de birer nazire olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Hem vezin, hem de kâfiyede müşterek, fakat anlamda farklı olan şiirlerin nazire olarak kabul edilip edilmemesi meselesi de bir diğer durumdur (Toska 2000: 299). Buna göre Cürcanî'nin izahı olan her iki metin arasında üslup benzerliklerinin bulunması daha genel ve daha makul görünmektedir.

Kısacası ana metin ile bundan doğan yeni alt metinde -burada nazire- arasındaki benzerlik üç şekilde gerçekleşir: türsel, biçimsel ve içeriksel. Bu görüşleri topladığımızda basit bir hesaplama ile şu yedi nazire şekli ortaya çıkmaktadır. Elbette ki bu sayı, diğer üslup özelliklerine ait kriterlerle -özellikle mesneviler söz konusu olduğunda bölüm gibi yapı özellikleri de dâhil olur- arttırılabilir.

Vezin	Kâfiye	İçerik
+	+	+
+	+	-
+	-	-
-	+	+
-	+	-
-	-	+
+	-	+
-	-	-

Birinci sütunda yer alan vezin, kâfiye ve konunun kendinden önceki bir diğer metinle aynı olması (bu benzerlik "+" ile gösterildi) hem şekil hem de konu bakımından tam bir nazire ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir. Vezin, kâfiye ve içerikte hiçbir ilişkinin bulunmaması ("-" ile gösterildi) ise bu açılardan ortak olmayan iki ayrı metinden söz ettiğimiz anlamına gelmektedir.

Neden bir şair, bir diğer şairin form ve içerik özelliklerini taklit eder. Sebep çok basittir: "beğeni". Bu beğeni, şairin kendine ait olabildiği gibi, toplumsal bir nitelik de taşıyabilir. Türk edebiyatında Nizâmî'nin nazirelerinin çokluğunun sosyal bir beğeniyi gösterdiği muhakkaktır. Bu beğeni, arka planda bir boy ölçüşme, geçme olgusunu da gizler (Toska 2000: 294), her ne sebeple olursa olsun Osmanlıda nazire, şairlerin kendilerini geliştirmeleri için bir yöntem olarak görülmüştür (Kurnaz 2007: V). Bu yöntemin Mahzenü'l-esrâr çerçevesinde nasıl uygulandığını Taşlıcalı'nın Gülşen-i Envâr mesnevisi ile ilişkiler kurarak ortaya koymaya çalışacağız.

Mahzenü'l-esrâr

Fars edebiyatında Penc Genc adını verdiği *Mahzenü'l-esrâr, Husrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Heft Peyker, İskendernâme* mesnevilerinden oluşan ilk hamseyi meydana getiren Nizâmî-i Gencevî (d.1141-ö.1209), sadece Fars edebiyatı sahasında değil, Türk edebiyatında da mesnevi şairlerini etkilemeyi başarır. Bunu eserlerinin plan ve tertibindeki ustalığına bağlamaktayız (Zebilullah Safa 1388: 319).

Mahzenü'l-esrâr (Sırlar Hazinesi) (1174-1175), Nizâmî'nin hamsesinin ilk mesnevisini oluşturmaktadır. Daha sonra kaleme aldığı dört mesnevisinden muhteva olarak aşk veya kahramanlığı anlatmaması, ahlâkî olması bakımından ayrılmaktadır. Burada Senaî'nin Hadikatü'l-hakika'sını model aldığı düşünülmektedir (Kartal 2013: 62)[1]. Nizâmî bu mesnevisini, Erzincan ve çevresinde hüküm süren Mengücekoğullarından Fahreddin Behram Şâh'a ithaf eder[2]. "Encâm-ı Kitâb" bölümünde hicri 582/1186 yılında eserini tamamladığını ifade eder[3]. *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* vezninde ve toplam 2210 beyittir.

Planı itibariyle bir tevhid, iki münâcât, bir mirâciye, dört na't, hükümdara övgü ve onun huzurunda söylenen söz bölümleriyle başlamaktadır. Bundan sonra

[1] Nizâmî, Mahzenü'l-esrâr'da kendi mesnevisini Senaî'nin Hadikatü'l-hakîka'sı ile karşılaştırır ve Mahzenü'l-esrâr'ın daha faziletli olduğunu dile getirir (Destgerdi 1384: 34-35). 1946 yılında Nuri Gencosman tarafından Türkçeye yapılan Mahzen-i Esrâr tercümesinde Nizâmî'nin Senaî yerine kendisini Firdevsî'yle karşılaştırdığı şeklindeki bilgi bu açıdan yanlıştır (Nizami 1946: 32). Nizâmî Behramşâh'a sunulan iki mesnevi olduğunu söyler ve bunlardan biri olan kendi eserini diğerinden üstün tutar. نامه دو آمد ز دو ناموسگاه / هر دو مسجل به دو بهرامشاه Bu beyitteki bilgi, Firdevsî yerine Senâî'yi işaret etmektedir. Çünki Senâî eserini Behramşâh-ı Gaznevî'ye Nizâmî ise Behramşâh-ı Selçukî'ye sunmuştur (Destgerdi 1384: 34).

[2] Hükümdar Behramşâh, bu mesnevinin karşılığında ona beş bin dinar altın, bir katar deve, pahalı elbiseler ve bir kenize hediye eder (Destgerdi 1384: 5).

[3] Ancak İran'da Destgerdi tarafından neşre hazırlanan Mahzenü'l-esrâr metninde bu tarih bundan on yıl önce Hicri 582 (M.1186) olarak verilmiştir (Destgerdi 1384: 164).

kitabın tertibi hakkındaki bölüm ile "Güftâr der-Fazîlet-i Sühân" başlıklı sözün değeri ve şairlik hakkındaki fikirlerine yer verdiği giriş bölümü gelmektedir:

> "Kalemi kımıldatan ilk hareket, ilk harf sözden meydana geldi. Halvet perdesini yırtan ilk cilveyi sözle tertibettiler, söz, gönüllere bir ses vermedikçe çamurdan yaratılmış ten içinde can yerleşmedi. Kalem, harekete başlayınca cihanın gözü de açıldı. Sözsüz âlemin sesi çıkmaz. Bu yolda söylenmiş sözler eksik değildir.
>
> Aşk lûgatinda söz, bizim canımızdır. Biz sözlerden ibaretiz. Bu yaratıklar da bizim ayvanımızdır. Düşünceleri ifade eden yazı söz kuşlarının kanadlarına bağlanmıştır. Daima taze görünen şu köhne âlem içinde kılı kırk yaran sözden daha keskin bir şey yoktur. Düşüncenin başı, sayının sonu hep sözdür, söz; bunu iyi bil… Sultanlar Ona Sultan demişler. Başkaları başka vasıflar vermişler" (Nizâmî 1946: 34-35)

Söze bu kadar değer veren Nizâmî, kimseden iğreti söz almadığını eserinin tamamen orijinal olduğunu sebeb-i telif'te şöyle açıklar:

> "Ben ki bu taze gülün şarkısını besteliyorum. Senin bağında hoş sesli bülbülüm, aşkının yolunda bir nefes üfliyeyim, köyünün başında bir çıngırak çalayım dedim, kimseden iğreti söz kabul etmedim. Ancak gönlümün söylediğini söyledim. Taze sihirler, sanat oyunları gösterdim. Yeni kalıba göre bir heykel işledim" (Nizami 1946: 32)

Nizâmî, "Gerçekleri Dinleyip Anlamak ve Gönle Yönelmek" başlığını verdiği bölümde, bir ses ("hâtif")in isteğini eserinde gerçekleştirdiğini ifade eder:

> "Böyle ışıksız bir gecede gülüstansız bir bahçenin bülbülü olan ben, elem ve kederimi sözlerimle karıştırdım, içten gelen göz yaşları döktüm, kendi sözlerimle beraber birkaç söz daha söyledim. Bu mısralardan artık eksik düşünceler yürüttüm. Gizli bir hatif (halvet hatifi) bana seslendi, ödeyebileceğin kadar borçlan, dedi. Bu temiz ateşin içinde sana suyun ne lüzumu var? Hava senin fermanına boyun eğmiştir, toprak sana ne yapabilir?
>
> Dert getiren toprağı tabuta bırak, parlak ateşi yakuta bağışla. Ok atma, ki amacı senin fikrindir. Kamçıyı az vur ki, bineği kendi ayağındır. Bundan daha fazla duygusuz oturmak gerekmez. Suyun (kudretin) varsa, git, gönül kapısına saç… Gel, bu gök kubbe içinde gönül hikâyeleri söyle, çünkü hoş bir nağmedir. Birer yol kesiciden başka bir şey olmıyan düşüncelerinden uzaklaş. Senin yolun kalb yoludur. Kalbi anlamağa çalış." (Nizami 1946: 41-42)

Görüldüğü gibi Nizâmî'den gönül hikâyeleri söylemesini isteyen hâtif, ondan kırk yıldır tekrar ettiği dersi tekrar etmemesini ister:

> "Ancak kırk yaşına basıncadır ki hayat yolculuğunun kazancı nakit haline gelir. Yar, sana şimdi lâzımdır, artık masal okuma. Kırk yıllık dersi şimdi tekrarlama." (Nizami 1946: 42)

Bundan sonra gelen Mazenü'l-esrâr'ın son ve asıl bölümü, yirmi "makale" ve her makalenin sonundaki birer "hikâyet/dâstân"ı içermektedir[4]. Başlıkları şunlardır:

Sıra	***Bölüm Başlığı***	***Hikâye***
1	Makâlet-i Evvel: Der-Âferîneş-i Âdem *(Âdem'in Yaratılışı)*	Dâstân-ı Padişâh-ı Nevmîd u Âmurzeş Yâften-i U *(Ümitsiz Padişah ve Onun Tecrübelenmesi)*
2	Makâlet-i Devvum: Der-Adl ü Nigehdârî İnsâf *(Adalet ve İnsafı Korumak)*	Hikâyet-i Nûşîrevân Bâ Vezîr-i Hod *(Nûşirevan ile Vezirinin Hikâyesi)*
3	Makâlet-i Sevvum: Der-Havâdis-i Âlem *(Dünya Olayları)*	Hikâyet-i Süleymân bâ Dihkân *(Süleyman ile Çifçinin Hikâyesi)*
4	Makâlet-i Çihârum: Der-Râayet-i ez-Rüyyet *(Padişahın Tebaasının Haklarını Gözetmesi)*	Dâstân-ı Pîr-i Zen bâ Sultan Sencer *(Yaşlı Kadın ile Sultan Sencer'in Hikâyesi)*
5	Makâlet-i Pencum: Der-Vasf-ı Pîrî *(Yaşlılığın Vasıfları)*	Dâstân-ı Pîr-i Hiştzen *(Yaşlı Kerpiççinin Hikâyesi)*
6	Makâlet-i Şeşum: Der-İtibâr-ı Mevcûdât *(Varlık Âleminden Ders Almak)*	Dâstân-ı Seg ü Sayyâd u Rûbâh *(Köpek, Avcı ve Tilkinin Hikâyesi)*
7	Makâlet-i Heftum: Der-Fazîlet-i Âdemî ber-Hayvânât *(Canlılarda İnsanlık Mertebesinin Üstünlüğü)*	Dâstân-ı Fireydûn bâ Âhû *(Feridun ve Ceylanın Hikâyesi)*
8	Makâlet-i Heştum: Der-Beyân-ı Aferîneş *(Yaradılış ve Aklın Büyüklüğü)*	Dâstân-ı Mîve-fürûş u Rûbâh *(Meyve Satıcısı ve Tilkinin Hikayesi)*
9	Makâlet-i Nühum: Der-terk-i Muannât-ı Dünyevî *(Dünya Dertlerinden Nasıl Kurtulunacağı)*	Dâstân-ı Zâhid-i Tövbe-şiken *(Tövbesini Bozan Zâhidin Hikayesi)*
10	Makâlet-i Dehum: Der-Nümûdâr-ı Âhir Zamân	Dâstân-ı Îsâ *(İsa'nın Hikâyesi)*

[4] Her hikâyenin sonunda kendine dönerek makaledeki mesajı tekrarlar ve okuyucuya da telkinde bulunur (Nizami 1946):

"Kalk, Ey Nizami… Şimdi bol bol ağla, gönüllere kan doldu, kan ağla!..." (s.83)

"Ey Nizami… Daha ne kadar dünya kapısını çalacaksın? Çalacak kapı arıyorsan kalk, din kapısını çal… (s.87)"

"Uyan ey Nizami… Dünya uyuyacak yer değildir. Artık her şeyden geçme zamanının gelip çattığını söylemek vaktidir." (s.103)

"Kalk ey Nizami… felek göçü yükledi. Sen gece yarısı burada ayağı bağlı ne duruyorsun?..." (s.108)

	(Âhir Zamanın Belirtileri)	
11	Makâlet-i Yâzdehum: Der-Bîvefâ-yı Dünyâ *(Dünyadaki Zorluklar ve Kurtuluş Çareleri)*	Dâstân-i Mavbid-i Sâhib-nazar *(Mavbid-i Sâhib-nazar'ın Hikâyesi)*
12	Makâlet-i Devâzdehum: Der-Vedâ-i Menzil-i Hâk *(Dünyaya Veda)*	Dâstân-ı Du Hakîm-i Mütenâzi *(Çelişen İki Hakîm)*
13	Makâlet-i Sîzdehum: Der-Nikûheş-i Cihân *(Dünyanın Kınanması)*	Dâstân-ı Hâcî vü Sûfî *(Hacı ve Sûfî'nin Hikâyesi)*
14	Makâlet-i Çihârdehum: Der-Nikûheş-i Gaflet *(Gafletin Kınanması)*	Dâstân-ı Pâdişâh-ı Zâlim bâ Merd-i Râst-gûy *(Zalim Padişah ile Doğrucu Adamın Hikâyesi)*
15	Makâlet-i Pânzdehum: Der-Nikûheş-i Reşk ber-ân *(Kıskanmanın Kınanması)*	Dâstân-ı Melik-zâde-i Cevân bâ Düşmenân-ı Pîr *(Genç Şehzade ile Yaşlı Düşmanlarının Hikâyesi)*
16	Makâlet-i Şânzdehum: Der-Çâbuk Rûy *(Çabuk İlerleme)*	Dâstân-ı Kûdek-i Mecrûh *(Yaralı Çocuğun Hikâyesi)*
17	Makâlet-i Hevdehum: Der-Perestij ü Tecrîd *(Kulluk ve Tecrit)*	Dâstân-ı Pîr u Mürîd *(Yaşlı ve Mürid'in Hikâyesi)*
18	Makâlet-i Hîcdehum: Der-Nikûheş-i Dürûyân *(İki Yüzlülerin Kınanması)*	Dâstân-ı Cemşîd bâ Hâssegî-i Mehrem *(Cemşid ile Yakın Gözdesinin Hikâyesi)*
19	Makâlet-i Nûzdehum: Der-İstikbâl-i Âhiret *(Zamane İnsafsızlarından Şikayet)*	Dâstân-ı Hârûn Reşîd bâ Hallâk *(Harun Reşid ile Berberin Hikâyesi)*
20	Makâlet-i Bîstum: Der-Vukâhat-i Ebnâ-yi Asr *(Zamane Çocuklarının Vefa ve Himmeti)*	Dâstân-ı Bülbül bâ Bâz *(Bülbül ile Doğan'ın Hikâyesi)*

Nizâmî'nin öncelikle sultan ve siyaset adamlarına hitap ettiği başlıklardan da görülmektedir. Halkın dilinden konuşur, sultanları adalete teşvik ederek insanî zaaflarından kurtulmaları için onlara öğütler verir (Dilberîpûr 2005: 221). Ele aldığı bir diğer konu tasavvuftur. Züht ve takvada samimiyet ile riyayı göstermeye çalışır. 9. hikâye *Tövbesini Bozan Zâhid*, 13. hikâye *Hacı ve Sûfî*, 17. hikâye *Yaşlı ve Mürid* bunlara örnektir. Ayrıca hayvanlar arasında geçen alegorik ahlâkî hikâyeler de bulunmaktadır.

Türk Edebiyatında Mahzenü'l-esrâr Nazireleri

Eserinde özgün olduğunu ortaya koymaya çalışan Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına Fars, Çağatay ve Anadolu sahalarında pek çok şair kendi mesnevisini benzetmeye gayret etmiştir. Türkçe Mahzenü'l-esrâr nazireleri genel olarak şu üç tiptedir:

1. Mahzenü'l-esrâr'a birebir nazire olanlar (Ahmed Rıdvan, *Mahzenü'l-esrâr*)
2. Mahzenü'l-esrâr'a nazire bir başka Farsça nazireye nazire olanlar (Derviş Hayâlî, *Ravzatü'l-envâr*)
3. Mahzenü'l-esrâr'a benzer kabul edilenler (Taşlıcalı Yahya, *Gülşen-i Envâr*; Bursalı Rahmî, *Gül-i Sâd Berg*)

Türkçe başlıca Mahzenü'l-esrâr nazireleri ve bilgilerini şema hâlinde gösteriyoruz:

	Müellif	Eser adı	Tarih	Özellikler
1	Haydar Tilbe	Mahzenü'l-esrâr	14. yüzyıl sonu	Çağatay sahasındadır. Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir. 615 beyittir. İlk yedi bâb, hamd, na't ve bağışlamalar, sonraki 16 bâb hikemî makale ve hikâyeleri içerir.
2	Ali Şir Nevayî	Hayretü'l-ebrâr	1483	Çağatay sahasındadır. Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir. 20 makaleden meydana gelmiştir.
3	Derviş Hayalî	Ravzatü'l-envâr	1449	Mef'ûlü Mefâilün Feûlün kalıbındadır ve 2182 beyittir. Fâtih'e sunulmuştur. 10 bölüm ile 17 hikâyeden oluşmaktadır. Hâcû-yı Kirmânî'nin Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olarak hazırladığı aynı adlı eserin Türkçeye çevirisidir, ancak Hayalî eserinde Hâcû'dan bahsetmez.
4	Ahmed Rıdvan	Mahzenü'l-esrâr	1505-1512	II. Bayezid'e sunulmuştur. Nizâmî'nin eseri ile aynı vezindedir. 2023 beyittir. 20 makale ve 20 hikâye içermektedir. Şair çeşitli beyitlerde eserinin orijinal olduğunu ima etmişse de adı da dâhil olmak üzere bir kaç küçük fark dışında Nizâmî'nin eserinden farkı yoktur.
5	Taşlıcalı Yahya	Gülşen-i Envâr	1550	Nizâmî'nin eser ile aynı vezinde olup 3000 beyittir. 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"den oluşur. Her fasıl ve mertebenin sonunda yer alan konu ile ilgili bir hikâyeler ve temsiller gelir. Zemin eserden farklı plandadır.
6	Bursalı	Gül-i Sad	156	Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir.

	Rahmî	Berg	7'den önce	Ancak zemin eser olan Mahzenü'l-esrâr'dan farklı bir planda kaleme alınmıştır. 7 "ravza" ve 7 "hikâye"den meydana gelmektedir.
7	Gelibolulu Mustafa Âlî	Tuhfetü'l-uşşâk	1570	Feilâtün Feilâtün Feilün vezninde yazılmıştır. 2012 beyittir. 20 makale, 20 hikâye ve 20şer beyitlik münacat üzerine kurulmuştur.
8	Azerî İbrahim Çelebi	Nakş-ı Hayâl	1579	Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ı ile aynı vezin ve aynı plandadır. Her birini bir "destan"ın takip ettiği 20 "ıkd"dan oluşur.
9	Cinanî	Riyâzü'l-cinân	1579	3. Murad'a sunulmuştur. Toplam 3300 beyittir ve 20 bölümden oluşur. "Ravza" bölümlerinin ardından, "destan" başlığı altında hikâyeler gelmektedir. Bunalımlı bir sıradayken, gaipten bir sesin isteği üzerine mesnevisine başlamış ve Âzerî Çelebi'nin isteğine uyarak eserini tamamlamıştır.
10	Nevizâde Atâyî	Nefhâtü'l-ezhâr	1624	Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezinde olup toplam 3170 beyittir. "Nefha" adını verdiği 20 bölümden oluşur.

Çağatay ve Anadolu sahasında yazılan ahlâkî konulu mesnevilerin vezin ve plan bakımından Mahzenü'l-esrâr ile benzerliklerini daha net bir tablo ile gösteriyoruz[5]:

	Müellif	**Eser Adı**	**Vezin**	**Plan**
1	Ali Şir Nevayî	*Hayretü'l-ebrar*	+	+
2	Ahmed Rıdvan	*Mahzenü'l-esrâr*	+	+
3	Azerî İbrahim Çelebi	*Nakş-ı Hayâl*	+	+
4	Nevizâde Atâyî	*Nefhâtü'l-ezhâr*	+	+
5	Haydar Harezmî	*Mahzenü'l-esrâr*	+	-
6	Taşlıcalı Yahya	*Gülşen-i Envâr*	+	-
7	Bursalı Rahmî	*Gül-i Sad Berg*	+	-

[5] Artı işareti (+) nazire olan mesnevinin Mahzenü'l-esrâr ile aynı özelliği taşıdığını, eksi (-) ise farklılıkları göstermektedir.

8	Gelibolulu Mustafa Âlî	*Tuhfetü'l-uşşâk*	-	+
9	Cinanî	*Riyâzü'l-cinân*	-	+
10	Derviş Hayâlî	*Ravzatü'l-envâr*	-	-

Bu mesnevilerde "makale"nin (Bazı nazirelerde "ravza", "ıkd" veya "nefha" başlığı da kullanılmıştır) ardından konu ile ilgili birer hikâye ("destan")nin gelmesi mesnevilerin planında benzer olan bir diğer özelliktir. Bu hikâyelerden bazıları ortak olabilmektedir (Aksoyak 1996: 183). Bununla birlikte çevresel unsurların getirdiği farklılıklar ve özgün tarafların tespiti mesnevilerin değerlerinin ortaya konması için yararlıdır (Kuzubaş 2013: 62).

Taşlıcalı Yahya Bey ve Gülşen-i Envâr'ı

Taşlıcalı Yahya (d.1488?-ö.1582)'nın hayatını Şehzâde Mustafa Mersiyesi'ni yazmadan önce ve sonra olarak ikiye ayırabiliriz. Yedi bentlik bu terkib-i bend, devletteki ikbalini tersine çevirip gözden düşmesine sebep olurken şiirde onu eşsiz bir mevkiye taşır.

Yahya, Arnavut asıllıdır[6]. Karadağ'ın kuzeyinde bulunan Taşlıca'dan (Pljevlja) İstanbul'a geldiği tahmin edilmektedir. "Taşlıcalı Yahya" olarak bilinmesi eserlerinde doğduğu yeri "Sengistân" [Seng: taş] olarak tanımlamasındandır. Aslen Normanlardan *Duc Jean* tarafından İşkodra civarına yerleşerek Arnavutlaşmış v Osmanlı'da önemli konumlara gelen Dukaginzâdeler'dendir. Büyüklerinden duyduğu rivayet doğruysa, Duc Jean muhtemelen Haçlı Seferleri sırasında Ortadoğu'dan dönerken İskodra'ya yerleşmiş olmalıdır (Şentürk 2011: 28). Gülşen-i Envâr'ında bunun hakkında şöyle der:

Arnavudun hâsları ve yeğleri
Nesl-i kadîmüm *Dukagin beğleri*

*Mülk-i Arab*dan ki firâr itdiler
Taşlu vilâyetde karâr itdiler

(Yahya Bey 1001: 21[a])

سبب تالیف وحسب حال صاحب تصنیف
ارنودك خاصلری یکلری نسل قدیم دوقه کین بکلری
ملك عربدن کرفرار اتدیلر طاشلو ولایتده قرار ایلدلر

Devşirme usulüyle Acemi Oğlanlar Ocağına girmiş, Kemal Paşazâde, Kadrî Efendi ve Fenârîzâde Muhyiddîn Çelebi gibi zamanın büyük bilginlerinden ders almıştır. Daha sonra bölüğe çıkarak 20'li yaşlarındayken Çaldıran (1514) ve Mısır (1516) seferlerine katılır. Kanûnî'nin Viyana (1529) ve Alman (1532) seferlerinden sonra İbrahim Paşa'nın Irakeyn seferi ile askerliğe devam eder.

İbrahim Paşa'nın idamından sonra, bir şölen (1548) münasebetiyle sunduğu kasidesi ile Rüstem Paşa'nın dikkatini çekmeyi başarır. Ebû Eyyûb-ı Ensârî Vakfı mütevelliliği ve akabinde Bursa Orhan Gazi, Kapluca, Bolayır ve İstanbul'daki Bayezid tevliyetlerinin de kendisine verilmesi ile talihi açılıp rahata

[6] Yahya Bey, Arnavut kökenli oluşuna kayıtsız değildir (Elsie 2012: 128).

erer. Bu ikbal, Şehzâde Mustafa'nın katli için yazdığı mersiyesinden sonra (1553) tersine dönecektir. Şu beyitlerde Kanûnî ve Rüstem Paşa'yı yergisi açıkça görülmektedir:

Getürdi arkasını yire Zâl-i devr ü zemân
Vücûdına sitem-i *Rüstem* ile irdi ziyân (*Şehzade Mustafa Mersiyesi IV. Bend 1. Beyit*)

Bunun gibi işi kim gördi kim işitdi aceb
Ki oglına kıya bir server-i Ömer-meşreb (*Şehzade Mustafa Mersiyesi V. Bend 6. beyit*)

Teftişlerden temiz çıkmasına rağmen paşanın hıncından dolayı İzvornik'e sürülür. Süleymaniye Camii'nin tamamlanması üzerine (1557) Kanûnî'ye sunduğu kaside de onun affını sağlayamaz. Rumeli serhaddine giderek Yahyalı Akıncılar Ocağına girip Tamışvar Kalesi'nde serhat gazileriyle gaza ve yağmalara katılmak zorunda kalır. Zigetvar Seferi'nde Kanûnî'ye son bir kaside sunsa da, hükümdarın ölümü üzerine affa mazhar olamaz. Ömrünün sonunda, Gülşenî şeyhi Üryanî Mehmed Dede'ye mürit olur ve tasavvufa yönelir. 1582'de doksanlı yaşlarındayken İzvornik'te vefat etmiştir. Gülşen-i Envâr'da, hayatını şöyle özetler[7]:

Kıldı beni Hâlik-i kevn ü mekân
Bende-i efgende-i Osmâniyân

Niteki taşdan çıkan âb-ı zülâl
Oldum o dem tâlib-i bahr-i kemâl

Hem-dem olup âlim ü dânâlara
Uğradı yolum niçe deryâlara

Kendümi fâzıllara kıldım celîs
Mürşid-i kâmillere oldum enîs

İki hüner verdi bana zü'l-celâl
Biri şecaât biri fazl u kemâl

Birisi miras idi el-Hak bana
Biri zekâretten oldı iktizâ

[21[b]] Kıldı sipâhî beni şâh-ı güzîn
Eyledi ashâb-ı yemîne karîn
…
Pâdişâh-ı devr-i zamân âkıbet

[7] Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*, (Hzr: Filiz Kılıç), İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, C.II, İstanbul 2010, s.674'te yeni çeri kıyafetleri ile gösterilen Taşlıcalı Yahya minyatürü.

Virdi bana mertebe-i tevliyet

Hayli münâsib beğe oldı nasîb
Almadum âsîb ile bir dâne sîb
…
Gerçi bana zulm-i azîm itdiler
Âkıbetü'l-emri zâim itdiler

Oldı murâdum ki sülûkum diyem
Gördüğümi bildiğimi söyliyem (Yahya Bey 1001: 21[a-b])

* * *

Kendi tabiri ile gördüğünü bildiğini söyleyen Yahya, bir divan ve "hamse" sahibidir. Hamse'sindeki mesnevilerden ilki, saray kapıcılarından Ahmed Şâh adına yazılan *Şâh u Gedâ*'dır ve mecazî aşkın hakikî aşka dönüşümünü hikâye eder. Diğer mesnevileri *Gencîne-i Râz* ile *Kitâb-ı Usûl* de ahlâkî olarak nazmedilmişlerdir (Şentürk 2011: 30).

Son ahlâkî mesnevisi *Gülşen-i Envâr*'ını intisap ettiği Gülşenî tarikatinin tesiri ile tasavvufî unsurlarla zenginleştirmiştir. Kesin olmamakla birlikte telif tarihi, hicri 957 (1550) olarak gösterilmektedir ki bu dönemde 60'lı yaşlarındadır. Mesnevisinin yazılma hikâyesini şeyhi, Gülşenî[8] Mehmed Dede'yi övdüğü bölümde şöyle nakletmektedir:

Zâhiri virâne vü mihnet-zede
Bâtını mamûr Muhammed Dede
…
Şehrimüze gelmişdi sâbıkâ
Hızır gibi yolda sataşdum ana

İki gün evvelce düşümde fakîr
Beş Arabî beyit didüm bî-nazîr

Çünki uyandüm nitekim şem-i dîn
Hatıruma gelmedi kaldum hazîn

Okudı bir bir bana inde'l-vusûl
Cümle unuttuğumı andurdı ol

Sağ elüni sineme sokdı ıyân
Mürde idüm sanki sağıldum hemân

Sinemün üstünde o beş barmağı
Oldı bana zevk ü safâ ırmağı

Kıldı rumûz ile inâyet bana
Hamse içün verdi icâzet bana (Yahya Bey 1001: 22[b])

[8] Yahya'nın eserine Gülşen-i Envâr adını tercihi, Gülşenî tarikatine intisabı dolayısıyla olmalıdır.

Mesnevi plan itibariyle besmeledeki harflerin üç kısımda ("vasf") olarak izah edilmesi ile başlar. Bunu üç tevhid, üç münâcât[9], üç na't[10] şeklinde süren üçlü bir yapı daha takip eder. Ardından Kanûnî methiyesi ve "Sebeb-i Telîf vü Hasb-i Hâl-i Sâhib-i Tasnîf" kısımları gelir.

Şeyhi, Mehmed Dede'nin övgüsü ve İmam Azam hakkındaki hikâyeden sonra gelen "İhbâr-ı Ahyâr-ı Ulü'l-bâb İzhâr-ı İtizâr-ı Sâhibü'l-kitâb"da, hamse türünün dört büyük şairi *Nizâmî, Hüsrev-i Dehlevî, Câmî* ve *Nevâyî*'yi önce şu sözlerle över:

Şeyh *Nizâmî* güher-i bahr-ı dîn
Halka-yı cemiyyete oldı nigîn

Dâne-i tesbîh gibi dâimâ
Hep eli altında idi asfiyâ

Hamsesi virdi yedi iklime bâl
Pençe-i hurşîd-i münevver misâl

Sözde kavî Hind ilinün *Hüsrev*i
Şeyh Nizâmînün odur pey-revi (Yahya Bey 1001: 24[b])
…
*Hazret-i Câmî*dür anun sâlisi
Genc-i mânânun odur vârisi

Hamsesidür bâis-i hengâm-ı ışk
Hams-i mübârekde odur câm-ı ışk
…
Mîr Nevâyî gül-i bî-hârdur
Hamsesi bir nâfe-i Tâtârdur

Sözleridür ışk odınun sarsarı
Her biri bahr-i gazelün gevheri

Vasf idemem zât-ı hıred-mendini
Ayn-ı Acem görmedi mânendini (Yahya Bey 1001: 25[a])

Hemen ardından şu sözlerle de yerer:

Şeyh *Nizâmî* n'ola olsa ferîd
Kâbil olan şeyhine eyler mürîd

[26[a]] Hüsrev ü Şîrînine ne itibâr
Fikr ü hayâl eyle ne manâsı var

Yâr ola bir kâfire bir kâfire
Meyl ide bir fâcire bir fâcire

[9] Üçüncü münâcâtta bir tenbih ve bir hikayeye yer almaktadır.
[10] Üçüncü na't miracı içerir.

…
Ka'be-i kadründe her ashâb-ı fil
Hüsrev-i Hindî gibi ibnü's-sebîl

Olmaya sen denlü müdebbir kişi
Câmî yanında acemî bir kişi

*Mîr Nevâyî*dür ki emirü'l-kelâm
Hamsesine eylememiş ihtimâm (Yahya Bey 1001: 26[a])

Sonunda ise kendisini onların yanında şöyle değerlendirir:

Bir süri üstâd-ı ferîd-i cihân
Âhirete oldı mukâddem revân

Gussa yime râiyedür itibâr
Sürinün ardınca kalırsa ne var

Fürs elinin fâris-i meydânları
Aşdı bekâ illerine illeri

Yügrük atı olsa kişinün eğer
Ellerün ardınca salur hep geçer
…
Sözlerini dinledüm etdüm savaş
Eğmedüm ahveş keçisi gibi baş (Yahya Bey 1001: 26[a])

Görüldüğü gibi Yahya Bey, mesnevi sahasında özgün olmayı başardığını kimseyi taklit etmediğini askerliğinden gelen savaş unsurlarını da kullanarak ifade etmektedir. Divanı'nda da kendisini Necâtî ile karşılaştırarak özgünlüğünü şu şekilde ifade eder:

Eş'âruma Necâtî nazîre disün eğer
Yahyâ gibi gazelde fasîhü'l-makal ise (Çavuşoğlu 1983: 244)

Gülşen-i Envâr'ın esası olan 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"den oluşan asıl kısmının başlıklarını tablo hâlinde aşağıda gösteriyoruz:

Sıra	Bölüm Başlığı	Hikâye Bölümü	yaprak[11]
1	Fasl-ı Evvel Sülûk Beyânundadur	Hikâyet (8 Hikâyet yer almaktadır)	26[b]
2	Fasl-ı Sânî Terbiyyetü'l-gafîlîn ve Mevizatü'l-câhilîn	Temsil (2 Temsil yer almaktadır)	34[b]
	Muglim-i Asim ü Bed-kâr ü Dil-fikâr-ı Berk-i Hazân-vâr Hevâlarına Tâbi Olup Her Bâr Yirlerini Bâr Eyleyüp Hâba	Hikâyet Temsil Hikâyet Hikâyet	

[11] Yaprak numaraları 1593'te istinsah edilen Manisa İl Halk Kütüphanesi, nu.45 Hk 5152/1'ten alınmıştır.

	Sezâvâr vü Azâba Temâm Mertebede Giriftâr Olduklarıdur ki Beyân Olunur	Tenbih Hikâyet	
3	Fasl-ı Sâlis Muhabbet-i Dünyâ Bâis-i Meşakkat-i Ukbâ Oldıgun Bildirür	Hikâyet (5 Hikâyet yer almaktadır)	45[a]
4	Fasl-ı Râbi Haslet-i Kanaat Cihet-i Salahiyyete Kuvvet Oldıgun Bildirür	Hikâyet (2 hikâyet yer almaktadır) Temsil Tenbih Hikâyet	48[b]
		Bu Temsil Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaâtdür ki Beyân Olunur Temsil	
	Vâridât-ı Rüyâ-yı Sâliha ve Âbide vü Zâhide Mukaddemât-ı Kerâmât Olduğunun Hikâyetidür ki Beyân Olınun	Hikâyet/İntikâl-i Tabir/Temsil İntikalü't-tabir/Temsil	
	Aksâm-ı Evliyâdan Kısm-ı Evvel/Kısm-ı Sânî/Kısm-ı Sâlis/Kısm-ı Râbi Nev-i Evvel/Nev-i Sânî/Nev-i Sâlis/Nev-i Râbi		
	Çehâr Erkân-ı İrşâdun Yani Çahar Yârün Ser-çeşmesi Tûr-ı Kâinât Fahr-i Zât Oldugıdur		62[a]
1	Mertebe-i Evvel-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	62[b]
2	Mertebe-i Sânî-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer amaktadır)	65[a]
3	Mertebe-i Sâlis-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	68[a]
4	Mertebe-i Râbi-i Evliyâ	Hikâyet (3 Hikâyet yer almaktadır)/Nükte	70[b]
5	Mertebe-i Hâmise-i Evliyâ	Hikâyet (3 Hikâyet yer almaktadır)/Temsil	75[b]
6	Mertebe-i Sâdise-i Evliyâ	Hikâyet	81[a]
7	Mertebe-i Sâbi Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	82[b]-87[a]

Gülşen-i Envâr'ın eklemli ve karmaşık bir plana sahip olduğu görülmektedir. Eser, temel olarak iki kesitten oluşmaktadır. "Fasıl" kesitinde dört bölüm hâlinde padişahların nasıl davranması gerektiği, gafilleri uyarmak, dünya sevgisinin ahiret için eziyet ve sıkıntı kaynağı olduğu, kanaat konuları ele alınmıştır.

Bu kesitin sonuna 5 rüya ve onların tabirini içeren bir geçiş kısmı eklenmiştir. Gülşen-i Envâr'ın Yahya'nın gördüğü bir rüya üzerine kaleme aldığını

burada hatırlayalım. Bunu evliyalık mertebelerini 7 bölüm hâlinde işleyen temel ikinci kesit takip etmektedir. Veliliğin 4 kısım olduğu, velilerin yaratılış itibariyle *hava, ateş, su* ve *toprağ*a benzemesi açıklanır.

Her iki kesit de "hikâye", "tenbih", "temsil" gibi alt birimler içermektedir. Bu alt hikâyeler belirli sayıda ve ritmik olarak gelmemekle birlikte, anlatılanları somutlaştırırlar.

Görüldüğü gibi Mahzenü'l-esrâr'daki "önce bir makale, sonra bir hikâye" şeklindeki sade plan Gülşen-i Envâr'da kullanılamamıştır. Taşlıcalı'nın bu girift plan tercihini daha sonra Bursalı Rahmî'nin Gül-i Sad-berg'inde de görmekteyiz (Ünver 1996: 252). Rahmî'nin eserinin de Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olduğu görüşü düşünüldüğünde konu benzerliğinin bazı kaynaklarda nazire için yeterli görüldüğü sonucuna varılmaktadır (Dilberipur 2005, Yeniterzi 2007: 451-452, Erişen 300). Planda ayrılmakla birlikte Mahzenü'l-esrâr ile benzer konularda yazılan bu mesnevilerin İran, Çağatay ve Anadolu sahasında ahlâkî müştereklikleri sağlamada bir faaliyet gösterdikleri muhakkaktır.

Son bölümde Yahya, eserinin tercüme veya intihal olmadığından şöyle bahseder:

Nazmlarum döndi benî âdeme
Gün gibi yayıldı bütün âleme

Ter düşüren tercüme idenlere
Uğrularun yolına gidenlere

Gelse harâmîye nişân-ı zevâl
Müflis olanlardan ider celb-i mâl

Ben bu harâmîlere hîç uymadum
Cimrilerün eskilerün soymadum (Doğanyiğit 1992:187)

Sonuç

Mahzenü'l-esrâr ile Gülşen-i Envâr'ı mukayese ettiğimizde şu sonuçlarla karşılaşırız:

1. Nizâmî'nin kaleme aldığı ilk mesnevi Mahzenü'l-esrâr iken Yahya'nın Gülşen-i Envâr'ı hamsesinin son mesnevisini oluşturur.

2. Nizâmî, Mahzenü'l-esrâr dışındaki diğer mesnevilerinde aşk veya kahramanlık konularını da anlatmaktadır. Buna mukabil Taşlıcalı Yahya, mesnevilerinde dinî ve ahlâkî konularla sınırlı kalmıştır.

3. Yahya, mesnevisinde Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ıyla aynı vezni kullanmayı tercih etmiştir.

4. Konu ve vezindeki bu benzerlikler beyit sayısı açısından geçerli değildir. Yahya'nın mesnevisi yaklaşık 3000 beyit olup Nizâmî'nin mesnevisinden (2210 beyit) 800 beyit kadar daha fazladır.

5. Mahzenü'l-esrâr'da tevhid, münâcât, sebeb-i telif gibi klâsik bir mesnevinin başlangıcında olması gereken kısımlardan hemen sonra *Güftâr der-Fazîlet-i Sühân* bölümü gelir ki bu bölüm onun söz ve şiir hakkındaki görüşlerini içermesi bakımından mesnevisinin en orijinal bölümlerindendir. Taşlıcalı Yahya'da böyle bir bölümle karşılaşmayız.

6. Mahzen'l-esrâr gizli bir sesin isteği üzerine, Gülşen-i Envâr ise Yahya'nın gördüğü bir rüyayı şeyhinin yorumu üzerine kaleme alınır.

7. Mahzenü'l-esrâr'ın esas bölümlü 20 makale 20 hikâyedir. Gülşen-i Envâr'ın asıl kısımları 4 fasıl ve 7 mertebedir.

8. Mahzenü'l-esrâr her makaleden sonra bir hikâyenin gelmesi şeklinde bir düzene sahiptir. Gülşen-i Envâr'da ise hikâyelerin dağılımı bir birinden farklıdır, 8 hikâyenin arda arda geldiği dahi görülmektedir.

9. Her iki eserde ortak olan bir hikâyeye rastlanılamamaktadır, fakat hikâyeler ahlâkî içerikleri bakımından benzeşmektedirler.

10. Mahzenü'l-esrâr'da belirli bir tarikatin düsturlarına rastlamazken, Yahya'nın mesnevisinde mensup olduğu Gülşenî tarikatinden gelen tasavvufun izlerini yakalarız. Eserini 4 fasıl ve 7 mertebe üzerine kurması, araya rüya tabirleri ile ilgili bir geçiş bölümü eklemiş olması bu gerçeğe bağlanmalıdır.

Kısaca vezin açısından benzemekle birlikte plan ve hikâyeler açısından Yahya'nın mesnevisine bakıldığında Mahzenü'l-esrâr naziresi değil belki ayrı bir telif olarak kabul etmek daha uygun görünmektedir.

KAYNAKÇA

AKSOYAK, İsmail Hakkı. 1996. "Mahzenü'l-esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerde Ortak Hikâyeler", ***Bilig Dergisi***, Ankara, s.182-190.

Âşık Çelebi. 2010. *Meşâ'irü'ş-şu'arâ,* (Hzr: Filiz Kılıç), İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, C.II, s. 674.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. 1983. ***Yahyâ Bey ve Dîvânından Örnekler***, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

DEMİRCİOĞLU, Cemal. 2009. "Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından 'Terceme' ve 'Çeviri' Kavramlarını Yeniden Düşünmek", ***Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları***, Volume 33/1, Harvard University, s.159-177.

DESTGERDİ, Hasan Vâhid (hzr.). 1384. ***Mahzenü'l-esrâr "Hakîm Nizâmî Gencevî"***, Zevvâr Yay., Tahran.

DİLBERİPUR, Asgar. 2005. "Nizâmî'nin Türk Edebiyatındaki Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazanlar", (Çev.: M. Fatih Köksal), ***Klasik Türk Şiiri Araştırmaları,*** Akçağ Yayınları, Ankara, s.210-242.

DOĞANYİĞİT, İbrahim. 1992. ***Taşlıcalı Yahya Bey Gülşen-i Envâr***, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

DURMUŞ, İsmail. 2006. "Nazîre" mad., ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, C. 32, İstanbul, s.455-456.

ELSIE, Robert. 2012. ***A Biographical Dictionary of Albanian History***, I.B.Tauris & Co. Ltd., New York.

KARTAL, Ahmet. 2013. ***Doğunun Uzun Hikâyesi***, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

KAYA, B. Ali. 2011. "Taşlıcalı Yahyâ", ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, C. 40, İstanbul, s.156-157.

KÖKSAL, M. Fatih. 2006. "Nazîre-Türk Edebiyatında", ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, C. 32, İstanbul, s.456-458.

KÖKSAL, M. Fatih. 2006-2. ***Sana Benzer Güzel Olmaz -Divan Şiirinde Nazire-***, Akçağ Yayınları, Ankara.

KURNAZ, Cemâl. 2007. ***Osmanlı Şair Okulu***, Birleşik Yayınları, Ankara.

KUZUBAŞ, Muhammet. 2013. "Mahzen-i Esrâr ile Nefhatü'l-ezhâr Mukayesesi", ***Dedekorkut Dergisi***, C.II, S.3, s.61-89.

LEVEND, Agâh Sırrı. 1998. ***Türk Edebiyatı -Tarihi***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

NİZAMİ. 1946. ***Mahzen-i Esrar***, (çev.: M. Nuri Gencosman), Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. 2011. "En Hazin Mersiyenin Sahibi: Taşlıcalı Yahya", ***Dil ve Edebiyat Dergisi***, S. 31, İstanbul, s.26-41.

TOSKA, Zehra. 2000. "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?" ***Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)***. Volume 24/I. Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı, Harvard University, s.291-306.

ÜNVER, İsmail. 1996. "Gülşen-i Envâr", ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, C.14, İstanbul. s. 252-253.

Yahya Bey, Dukâgin-zâde Taşlıcalı. h.1001/m.1593. ***Gülşen-i Envâr***, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nu. 45 Hk 5152/1.

YENİTERZİ, Emine. 2007. "Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesneviler", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.5, S.10, s.433-468 .

Zebilullah Safa. 1388. ***Tarih-i Edebiyat-ı İran***, C.I, İntişârât-ı Kaknus, Tahran, s.315-321.

Balkanlarda Bilinmeyen Bir Şair Garâmî ve Divanı

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN
Arş. Gör. Tuğba AYDOĞAN
Celal Bayar Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
kerdogan45@hotmail.com
tu_aydogan@hotmail.com

ÖZET

16. asırda Balkan topraklarında yetişen Garâmî'nin asıl adı Seyyid Muhammed bin Mustafa'dır. Divanında kendi doğumuna düşürdüğü tarihe göre, H.906/M.1500 yılında doğan şairin, III. Murad'ın saltanatının tam ortaları olan 1584-86 yıllarında vefat ettiği tahmin edilebilir. Aslan Karaferyeli olan şair, medrese tahsilinden sonra ilim yoluna girmiş, Kâhire kadısı Leys-zâde'den mülâzım olmuş daha sonra Rumeli'de kadılık yapmıştır. Garâmî, şairliğinin yanında mûsikîşinas ve remmâl, hüner ve meziyet sahibi, sıradışı bir şahsiyet olmasıyla ön plana çıkar.

Şaire ait olduğunu tespit ettiğimiz 171 varaktan ibaret olan divanın tek nüshası İngiltere Ulusal Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Bildirimizde söz konusu divan tanıtılmış, divanın şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca şairin dil ve üslubu üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Aynı asırda yaşadığı şairlere göre daha sade bir Türkçe kullanan Garâmî'nin şiirlerine bakıldığında onun atasözü ve deyimleri şiirde ustaca kullanan, külfetsiz bir dil ve mizahi bir üsluba sahip, söz ve sohbet ehli bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Garâmî'nin bazı şiirlerinin dönemin sosyal hayatından izler taşıdığı da görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Garâmî, divan, Balkanlar, şiir.

ABSTRACT

Garami An Unknown Poet Of The Balkans And His Divan

The real name of Garami, grown up in the 16th century in the Balkan territories, is Seyyid Muhammed bin Mustafa. According to an information in his Divan written by himself as a hidden birth date, he was born in 1500 A.D/ Hicri 906 (according to Islamic calender known as Hicri Calender). It is estimated that he died during the sovereignty of III. Murad in between 1584-86. He was originally from Karaferye. After his eductaion taking in medresseh, the poet entered into the way of science , became the student of Leyszâde who was the head of Kahire and later served in the position of Kadi in Rumelia. Garami stands out with musician, remmal and his distinguishing talent as an extraordinary figure together with his poetness.

The only unique copy of the Divan, consisting of 171 pages which we explored that it belongs to the poet Garami, takes place in the National Libraray of

England. In this study, the Divan of Garami was introduced, the form and content of Divan was explored and the peculiarities of Divan was analysed. In addition, the characteristics of language and style of Divan were evaluated.

While looking at the contemporary poets, we can see that Garami used a simple Turkish. In order to use an effective language it seems that he attached importance to proverbs, idioms and humors. It seems that he was a well spoken person. And finallay, it can be said that the tarces from his time's social life can be seen in his poems.

Keywords: Garami, Divan, Balkans, poem.

Giriş

Klasik Türk edebiyatının önemli bir kısmını oluşturan divanlar, meydana getirildikleri dönemin kültürü, folkloru, edebi zevki ve sosyal hayatı hakkında bilgiler içermesi bakımından önemlidir ve aynı ölçüde olmasa da her divan edebi ve kültürel yönden değer taşımaktadır.

Yelpazesi çok geniş olan Klasik Türk şiiri geleneğine bağlı olarak kaleme alınan divanlar, asırlar boyunca sadece Anadolu'da değil, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bütün topraklarda kültürün taşıyıcısı olmuşlardır. Böylelikle Divan Edebiyatı Balkanlar'dan Kırım'a, Azerbaycan'a,
Suriye'ye, Irak'a vb. Osmanlı Devletinin hakim olduğu bütün topraklarda varlığını sürdürmüştür.

Geçmişten günümüze kadar Türk kültür ve sanatının önemli merkezlerinden olan Balkan coğrafyası da bu geniş yelpazenin bir parçasıdır. Balkanlarda yetişen şairler, onların hayatları ve eserleri üzerine yapılacak olan çalışmalar, Klasik Türk edebiyatının bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için oldukça önemlidir.

Edebiyat tarihimizin kaynaklarından tezkirelere göz attığımızda Balkan coğrafyasında doğmuş, yetişmiş yüzlerce şair olduğunu görmemiz mümkündür. Çalışmamıza konu olan Garâmî, 16. asırda Balkan şehirlerinden biri olan Karaferye'de doğmuştur. Yunanistan sınırları içerisinde kalan şehrin bugünkü adı Beroia (Veria)dır. Balkanlarda doğan ve mesleki hayatının bir kısmını Balkan coğrafyasında geçiren şairin günümüze ulaşan tek eseri divanıdır.

Çalışmamıza konu olan bu divan şekil ve muhteva yönüyle incelenecek, eserin dil ve üslubu hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Böylelikle hem bir divan daha gün yüzüne çıkmış olacak hem de Klasik Türk edebiyatının ürünlerinin ve bunların zenginliğinin daha iyi anlaşılması adına faydalı olacaktır.

1.Garâmî ve Hayatı, Marifetleri ve Şâirliği

Aslen Karaferyeli[1] olan Garâmî'nin asıl adı tezkire yazarlarınca adı "Mehmed"[2] olarak bilinir. Ancak elimizdeki tek eseri olan divanında şair asıl adının Seyyid Muhammed bin Mustafa olduğunu söyler.[3] Şair ayrıca divanında kendisinin seyyid ve Arap olduğunu da dile getirmektedir.[4]

Garâmî'nin doğum yılına dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamıyoruz ancak şair divanında kendi doğumuna tarih düşürmüştür, buradan anlaşıldığına göre şairin doğum yılı H.906/M.1500-1501'dir.[5] Şair, Sehî'ye göre Kadıcık oğlu diye bilinir[6] Medrese tahsilinden sonra ilim yoluna girmiş, sonunda Kahire kadısı Leyszâde'den[7] mülâzım olmuş ve Rumeli'de kadılık yapmıştır.

---

[1] Makedonya'nın güneyinde bugünkü adı Beroia (Veria) olan bu şehir, yaklaşık 15. yüzyılın başında Osmanlılar'ca fethedilmiştir. 16-20. yüzyıl arasında beş-on bin nüfus arasında değişen şehrin nüfusu bugün yaklaşık 40-50 bin civarındadır. Osmanlı döneminde şehirde bir çok cami, medrese ve tekke yapılmış, Hasan Baba-i Rûmî ve Hâverî gibi şâirler yetişmiştir. Ahi Benli Hasan'ın türbesi de buradadır. Machiel Kiel-Eleni Gara, *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 391-394.

[2] Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şu'arâ,* (Haz. Filiz Kılıç), İstanbul, 2010, s.1625; Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989, C. 2, s. 718; Beyani, *Tezkiretü'ş- Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1997, s.193; Müstakimzâde Süleyman Sa'dettin Efendi, *Mecelletü'n-Nisab*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, v. 329.; Şemseddin Sâmî, Kâmusu'l-A'lâm, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996, C. 5, s. 3259; Mehmet Nail Turnan, *Tuhfe-i Nâilî*, C. II, s. 726; Haluk İpekten-vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 157.

[3] Divan, vr. 156b

[4] "Sense Ġarāmī'ye raḥm itmedüñ
Seyyid ü āl eşref-ı eşrāf ola" (vr. 6a)

"İy Ġarāmī ālsin ceddüñdür ol
Ḳatl olan maẓlūm-ı deşt-i Kerbelā" (vr. 6a)

"Ḥabībi seyyidi dir ḫūbı görse
Ġarāmī seyyid ü aşlı ʿArabdur" (vr. 48a)

[5] "**Şūh** olıcaḳ mevlidine çü tārīḫ
Oldı Ġarāmīye daḫı ṭabʿ-ı şūḫ" (vr. 17a) "şuh" kelimesi ebced hesabıyla 906'ya karşılık gelmektedir.

[6] Sehî Bey, *Heşt Behişt*, (Haz. Günay Kut, (tıpkıbasım) Harvard Üniversitesi, 1978, s. 334; Sehî Bey, *Heşt Behişt*, (Haz. Mustafa İsen), Akçağ Yay, Ankara, 1998, s.242.

[7] Leyszade'nin asıl adı Mevlana Pir Ahmed Çelebi ibn-i Nûreddin Hamza bin Ali (ö. 952/1545)'dir. Medrese eğitimini takiben önce Üsküp, soma İstanbul Mustafa Paşa Medresesi'ne müderris olmuş, bilahare kadılık mesleğine girerek Üsküp kadısı olmuş, sonra tekrar müderrislik yolunu seçmiş ve Edirne'de Dârü'l-hadis medresesi ve Semaniye müderrisliği yapmış, tekrar kadılık mesleğine geçerek Mısır kadısı tayin edilmiş, bir ara azl edilmişse de tekrar aynı göreve getirilmiş, buradan emekli olarak 952/1545 yılında vefat etmiştir. İyi huylu, ahlaklı, müteşerri' ve müverri', dürüst biriydi. Mısır'da uzun müddet kadılık yaptığı için bir hayli servet sahibi olmuş ve pek çok kitap biriktirmişse

Garâmî, mesleği dolayısıyla İstanbul'dan Rumeli'ne gittiğini ifade eder.[8] Şairin Gelibolu veya Bolu'da kadılık yapmak istediğini ise yine şiirlerinden öğreniyoruz.[9] Mehmed Süreyya, kaynak göstermeden III. Murad devrinin (1574-1595) ortalarında vefat ettiğini kaydetmektedir[10]. Eğer bu doğru ise kaynaklarda altmışından sonra seyyidlik iddia ederek yeşil sarık sarındığı belirtildiğine ve Sehî (ö. 1548) Tezkiresi'nin bazı nüshalarında şairin biyografisinin yer aldığına göre[11] 1580'li yıllarda, hatta III. Murad'ın saltanatının tam ortaları olan 1584-86 yıllarında vefat ettiğini söyleyebiliriz.

Garâmî; şâirliğinin yanı sıra musikişinas, remmâl, hüner ve meziyet sahibi, hoş sohbet, on parmağında on marifet olan ilginç bir şahsiyet olmasıyla ön plana çıkar. Şiiri ve kişiliği hakkında Sehî, *"ehl-i dil nazik musâhib eş'ârı latîf ve kendüsi hayli zarîf kimesnedür"* derken Hasan Çelebi ve Beyânî şiirinin yalnızca *"sade"*[12] olduğunu söylemekle yetinirler. Kendisiyle görüştüğünü ifade eden Âşık Çelebi; musikişinaslığı ve remmâllığına, odun ve somun hakkındaki murabba'larına sayfalarca yer verdiği halde, şiiri ve kişiliği hakkında sadece *"makbûl-i zurefâdan ve hıyâr-ı şu'arâdandur"* ifadelerini kullanır. Garâmî'nin bugün elimizde bulunmayan bir şehrengizi olduğunu da *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ* sahibinin tezkiresinde Garâmî için *"Karaferye hakkında şehrengîzi vardur"* diyerek yaylak vasfında söylediği iki beyti örnek vermesinden öğreniyoruz.

Bundan başka Garâmî'nin tezkirelerde adı geçmeyen bir de divanı vardır, eser hakkında bir sonraki bölümde ayrıntılı bilgi vereceğiz.

Âşık Çelebi Tezkiresi, Garâmî hakkında verdiği ayrıntılı bilgi ve bol örnekleriyle onun biyografisinin yazılmasında neredeyse tek kaynak durumundadır. Beyânî ve Kınalızade tezkirelerinde yer alan bilgiler ise Âşık Çelebi 'nin verdiği bilgilerin tekrarı ve özeti niteliğindedir.

---

de kitap telif etmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mecdi Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'mâniyye ve Zeylleri*, (Neşre Haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, Çağrı yay., C. 1, s. 405-406.

[8] "Bu gün devletle izzetle Ġarāmī̇ aluban mansıb
Stanbul şehrini ḳoyup da Rūm ilinde reft ister" (vr.48a)

[9] "Baña kim ḳāḍılıḳ virürseñ iy şāh
Gelibolı veya Bolu gerekdür" (vr.28b)

[10] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye*, (Hz. Nuri Akbayar) İstanbul, 1996, C. II, s. 545.

[11] Sehî Bey, tezkiresini 1538'de yazdıktan on yıl sonra 1548'de öldüğüne göre bu yıllar arasında bazı ilavelerde bulunmuştur. Nitekim Vahdetî'ye sonradan tarih düşürmesi de bunu göstermektedir. Bkz. Günay Kut, "Heşt Bihişt", *DİA*, İstanbul 1994, C.17, s. 273-274. Garâmî'nin Tezkire'nin bazı nüshalarında bulunmayışı bundan kaynaklanabilir.

[12] Bu "sade" kelimesi Arapça Farsça kelimelerden ve tamlamalardan arı, sade Türkçe ile yazılmış anlamında anlaşılabileceği gibi "süsten ve sanattan arı, hatta basit" şeklinde de anlaşılabilir.

Tezkirelerde Garâmî'nin *muklî*[13] hattıyla yazdığı hat ve imzaları yanında, onun özellikle musikişinaslığı ve remmalliğine dikkat çekilmektedir. Musikideki mahareti *"hoş-âvâz u tanbur-nevâz, hoş-âyende ve güşâyende türkîcikleri ve nakş-gûne râz-bârîleri vardur. Kendi bir saz dahi te'lif itmişdür..."* gibi cümlelerle verilir. Burada güzel sesi ve tambur çalması yanında "türkîcik ve râzbârî" gibi bestelerinin de bulunduğu hatta "sîne-çâk" adını verdiği bir saz bile icat ettiği ifade edilmektedir. Şairin divanında "Sine-çak" adındaki sazından aşağıdaki beyitte bahsetmektedir:

"Ḳıllarını sīnemüñ dizdüm düzen virdüm şehā
Sīne-çāk adlu bu da bir sāz u bir kānūndur" (vr. 30a)

Ancak hocası Leyszade sazı dinledikten sonra *"bu sazdan vazgeç"* diye yemin verip saz yapımı konusundaki şiddetli dini tehditlerle Garâmî'yi korkutmuştur.[14]

Remmallığı hakkında da bir hayli malumat verilen Garâmî'nin, özellikle remilin bir türü olan *ilm-i habâyâ*da eşsiz olduğu, defalarca sınandığı, örneğin sayılı bir kesenin içinde kaç akçe olduğunu, miktar değiştirildiğinde aynı keseden kaç akçe alındığını, geriye kaç akçe kaldığını vs. bildiği ifade edilir. *Monla gâyet üstâd remmâldür, aksâm-ı remlden 'ilm-i habâyâda hod adîmü'l-misâldür, defa'âtle imtihan olınmışdur. Bir kîsenün içinde olan ma'lumü'l-'aded akçadan bir mikdarın alsalar, Garâmî reml ile el'ân kaç akçe almışdur ve yirinde el'an kaç akçe kalmışdur deyu ta'yin eylemişdür.*[15]

Meşâirü'ş-Şu'arâ'da ilgili oyun ve gelecekten haber verme işi konusunda bilgi verilerek Haccac zamanındaki bir örneği anlatılır: *Fâide-i ahbiye ise ba'z-ı kütüb-i tevârihde ve muhâdarâtda mezkûrve "ve lâ ya'lemu'l-gayba illâ'llâh" âyetinün tefsîrinde mestûrdur ki Haccâc bin Yusuf zamanında bir hâzık müneccim ve 'ilm-i habâyâya 'âlim kimesne var idi. Haccâc bir gün anı imtihan idüp yanında olan ma'lumu'l-'aded bir mikdar akçenün bir mikdârın alup bir mikdârın yirinde kodı. Müneccim 'ilm kuvvetiyle ikisinün dahı 'adedin beyan idüp isabet itdi. Ba'dehu mechûlü'l-'aded akçeden bir mikdar avcuna alup 'adedin sordı. Müneccim her ne kadar ki cedd ü cehd itdi hatâ itdi. Haccâc sebeb-i 'aczin su'âI itdükde bu cevabı virdi ki "Gâlibâ sonragı 'adedün aslı ma'lûm degül idi didi. Haccâc belî ma'lumum degül idi ammâ ne farkı vardur didi. Müneccim didi ki evvelki 'aded malum-ı beşer olup gayblikden gitmiş idi, anunçün 'ilm kuvvetiyle ta'yin kâbildür. Ammâ sonragı 'aded kimesnenün taht-ı ilmine dahil olmayup ilm-i*

[13] Abbâsîler zamanında hattın nizam ve ahengini kaidelere bağladığı için İbn-i Mukle (328/940)'ye nispet edilen nispetli (oranlı, mevzûn, mensûb) bir yazı türü. Bkz. M. Uğur Derman, "Hat", *DİA*, İstanbul, 1997, C. 16, s. 428.
[14] Âşık Çelebi, age, 1625.
[15] Âşık Çelebi, age, 1625.

gaybîde kalmışdu, anun 'ilmi Hak Te'ala'ya münhasırdur ki anda her 'ilm cehl ve her 'alim cahildür.[16]

Garâmî'nin gelecekten haber verme, insanın içinden geçenleri bilme, yitikleri bulma, yıldızları barıştırma, sevgiliyi ayağına getirme, sevinci kedere, kederi sevince değiştirme gibi konularda usta olduğu anlatılır. *El-kıssa Garâmî'nün remlde hazâkati ve habâyâda mahâreti şöyle idi ki dildârı hânesine gelür mi diyu reml eylese tali' 'atebetü'd-dâhil olup sa'd der- murâd hâsıl olur diyince dil-ber 'atebeden dahil olurdı. Remlinde 'ukle gelse nahsdur 'akla keder gelse inkılâb-ı reml ile feraha tebdîl yanında kâbil olurdı. Beyâz hamra ile mümtezic degül iken ol yıldızların barışdururdı ve cemi' azdâd eylemekde yanında sa'd u nahs ve dahil ü hâric bir olup lihyân ile enkîs vefâkı ile ferah gibi bir cemâ'at mâ-beyninde tezâdd olsa ol ana bir tarîk idüp ictimâ' virüp alışdururdı. Zenâtî remlde zebânı andan ögrenüp ol teskîn-i bezdah konsa ebdah mîl-i remli tahrîk idemezdi.*

Ve bilcümle mîzân-ı mîl ile kâdî-i reml olup teveccüh eylese 'âlem bir yana gelse zamîr bilmekde kimesne zamîrin tefkîk idemezdi. Sâhib-i remlün remlinde nokta-i bâd u nokta-i nâr hareket eylese katre-i sirişk ü şerâr-ı âhına istidlâl idüp âşık-meşreb oldugına hükm iderdi. Gümgeşteden su'âl itseler nokta-i hâk ile 'amel idüp kebkebi izin bulur ne yire vardugın ve tali'den sorsalar nokta-i hevâ delâletiyle sitâresi ne kevkeb oldugına hükm iderdi.[17]

Burada şâirin ilgili özellikleri belirtilirken Âşık Çelebi konuyla bağlantılı değişik terim ve tabirler kullandığı gibi, şâir de şiirlerinde bunlara örnekler vermiştir. Serfice'ye onun yerine kadı olduğunu söyleyen tezkire yazarı, onun bir çok nadir latifesi ve zariflikleri olduğunu belirtir. Şairin altmışından sonra seyyidlik alâmeti olan sarık sarması da kendisiyle ilgili latîfeler yapılmasına sebep olmuştur: *Fakîr Serfice'ye anun yirine kâdî oldum. Nevâdirden çok letâyifi ve zarâ'ifi vardur. Cümleden biri budur ki: Altmış yaşına dek sükut idüp ba'dehu da'vâ-i siyâdet idüp sebz sarınmış. Bir meclisde rast gelüp "Efendi siyâdetünüz evvelden bilmezdünüz, gâlibâ habâyâ-yı reml ile vâkıf oldunuz" dimişler, hayli alınmış*[18].

Garâmî hakkında en geniş bilgiyi verdiğini söylediğimiz Âşık Çelebi, Garâmî'nin şiirlerinden de bolca örnek vermiştir. Şairin, Karaferye hakkında yazdığı Şehrengiz'inden yaylak vasfında yazılmış iki beytinden başka sekiz beytini daha örnek verir. Bu beyitler onun musikişinaslığı, remmallığı ve ilm-i habayadaki üstatlığı konusunda okuyucuyu bilgilendirirler. Garâmî'nin atasözleri ve deyimleri şiirde ustaca kullanan, söz ve sohbet ehli bir şâir olduğu anlaşılmaktadır. Diğer şiirlerinden sekiz beyit örnek veren Âşık Çelebi 'nin, odun ve somun hakkındaki

[16] Âşık Çelebi, age, 1625-1626.
[17] Âşık Çelebi, age, 1626-1627.
[18] Âşık Çelebi, age, 1627.

murabba'ların yazılış sebebiyle birlikte, 8 bend örnek vermesi ve *"hûb vaki' olmışdur"* demesi manzumeleri beğendiğini göstermektedir.

Sehî Bey'in de Garâmî'nin şiirini beğendiğini Heşt Behişt'te onunla ilgili şu ifadelerinden anlıyoruz: *"Ehl-i dil nazik-müsâhib ü eş'ârı latîf ü kendüsi hayli zarîf kimesnedür."*[19]

16. yüzyılın Sehî, Latifi ve Âşık Çelebi gibi üç büyük tezkiresi üzerine bir araştırma ve eleştiri hazırlayan Prof. Dr. Harun Tolasa'nın eserinde de Garâmî kadılık ve müderrisliği, zevk ve sohbet ehli olması, arkadaşlığı; nezaket ve zarafeti ile musikideki hüner ve kabiliyetleri dolayısıyla geçmektedir. Eserde şairin remmallığı ve ilm-i habayadaki üstatlığı söz konusu edilmemiş, sadece ilim bahsinde Garâmî hünerli şairler arasında sayılmıştır.[20]

Tezkirelerin Garâmî'nin şiiri ve şairliği hakkındaki değerlendirmelerinden sonra şairin divanında yer alan, Garâmî'nin kendi şiiriyle ilgili fikirlerini beyan ettiği beyitlerden bazılarına bakalım:

"İy Ġarāmī olıcaḳ şi'rle şāh-ı şu'ārā şā'irliği
Sāġār-ı meykededen giyseñ olur başıña tāc" (vr.13b)

"Şevḳıle Ġarāmī şu'arāya ḫaberin vir
Sözile ġazel ṭarzını şāhāne disünler" (vr.42b)

"Lafẓ-ı feṣāḥat üzre ma'nīde pür belāġat
Yoḳdur Ġarāmī-mānend şā'irler içre eş'ār" (vr.43a)

"Pür-leṭāyifdür benüm şi'rüm Ġarāmī dünyede
Ehl-i diller arasında iştihārum vardur" (vr.45b)

2.Garâmî Divanı'nın Özellikleri

2.1. Nüsha Tavsifi

Garâmî Divanı'nın bugün bilinen tek yazma nüshası İngiltere Ulusal Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Or. 1148 numarada kayıtlı ve 171 varak olan divanın, 156. varağında yer alan 20 Zilhicce 972 (1564-65) tarihini taşıyan, iri bir nesih hatla Arapça olarak yazılmış kısımdan müellif hattı olduğu anlaşılmaktadır.[21]

Yazma, 171 varak ve 23x14,5 cm. boyutlarındadır. Satır uzunluğu 10 cm.

---

[19] Sehî Bey, *Heşt Behişt*, (Haz. Kut, Günay), Harvard Üniversitesi, 1978, s. 334.

[20] Harun Tolasa, *Sehî, Latifi, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yay. Ankara, 2002, s. 171, 179.

[21] 5 satırlık bu kısa bölüm için bkz. vr. 156b

ve sayfalar 21 satırdan oluşmaktadır.[22] Ancak manzumeler yalnızca sayfa içerisine değil sayfa kenarlarına da yazıldığı için, 156. varağa kadar hemen her sayfada 6 gazel yer almaktadır. Bölüm başlıkları Arapça yazılmıştır. Divan, küçük harfli fakat düzgün, açık bir ta'lik hattıyla yazılmıştır, 139b ve 140a numaralı varakları dışında lekeli ya da hasar görmüş sayfası yoktur. Ancak şiirlerin sıralanışından ve eksik oluşundan divanın başından ve sonundan bazı sayfa veya sayfaların kopmuş olabileceğini düşünüyoruz.

Bunun yanında, sayfa kenarları çerçevesiz olan divanın ciltlenme sırasında kenarları kesilmiş veya fotografları çekilirken sayfanın ebatları tam ayarlanamamış olmalı ki, varakların kenarlarına yazılmış olan gazellerin bazı harfleri ve kelimeleri çıkmamıştır. Biz, metni transkribe ederken vezin ve anlama uygun olarak şairin diğer şiirlerindeki kelime tercihine de uygun olarak mümkün olduğu kadar bu metinleri tamir yoluna gittik. Divanın pek çok sayfasında manzumelerdeki beyitlerin çizilerek üstüne yeni tercih edilen kelimelerin yazıldığı görülmektedir. Bu da, şairin şiiri üzerinde çalıştığı, düşündüğü ve yeni teklif ve değişikliklerle şairliğini geliştirdiği şeklinde yorumlanabilir.

2.2. Şekil Özellikleri

2.2.1. Nazım Şekilleri

Garâmî divanı gazeller, kasideler ve kıtalardan oluşmaktadır. Divanda 5 kaside 4 murabba, 1636 gazel, 57 kıta, 13 matla ve 12 müfred bulunmaktadır.

"Çemen" redifli ilk kaside 57 beyit, "tig" redifli ikinci kaside 17 beyit, redifsiz olarak yazılan üçüncü kaside 35 beyit, içinde redifli dördüncü kaside 27 beyit ve son olarak yine redifsiz yazılmış olan beşinci kaside 37 beyittir. Kasidelerin toplam beyit sayısı 173'tür.

Tamamı 171 varak olan bu divanın 156. yaprağına kadar olan kısmını gazeller oluşturmaktadır. Gazeller alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Gazeller her harften birer tane yazılmamış, farklı sayılarda yazılmıştır. Divana kafiye harflerine göre baktığımızda sadece kef (≡) harfinden gazel bulunmadığını görürüz, bunun sebebi ise yazmadaki varak eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Şair sırasıyla en çok 5, 7 ve 9 beyitlik gazeller yazmıştır.[23]

2.2.2. Vezin

Garâmî, aruzun 9 bahrinden 21 ayrı kalıpta şiir yazmış, şiirlerinde

[22] Yakup Poyraz, "Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi'ne İlk Kaydedilmiş Divanlar ve Mecmualar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Volume: 3, Issue: 12, Summer 2010, s. 363-377.

[23] Fatih Başpınar, *Garâmî Divanı,* Yedirenk (İz) Yayncılık, İstanbul, 2013, s. 26, 65, 66.

genellikle aruzun sık kullanılan kalıplarını tercih etmiştir. Şairin en çok kullandığı vezinler, *Mefa'īlün Mefā'īlün Fe'ūlün, Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün, Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün, Mefa'īlün Mefa'īlün Mefa'īlün Mefa'īlün, Mef'ūlü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ūlün* kalıplarıdır.[24] Garâmî'nin bazı şiirlerinde aruzu başarıyla kullandığı görülmekteyken şairin bazı şiirlerinde ise vezin aksamaktadır. Şiirlerinde zihaf ve özellikle imalelere sık rastlanan Garâmî, *var, baş* kelimesi gibi med yapıldığında kusur sayıldığı söylenen bazı kelimelerde de med yapmıştır.

2.3. Dil ve Üslup Özellikleri

Garâmî'nin dili kendi döneminin edebi eserleri göze alındığında onlara göre daha sadedir. Garâmînin dili yer yer konuşma diline yakın, rahat bir söyleyiş özelliği göstermektedir.

"İy Ġarāmī cān u dilden şöyle bir āh eyle kim
Ra'dla farḳ olmasun ötsün ḳo güm güm kāināt" (vr. 9b)

"Bülbül ne ḳadar nāle vü feryād itse de
Gül ḳoymaz anuñ sözini aṣlā ḳulaġına" (vr.2a)

"Çünki nāz uyḫusınuñ maġlūbısın bir laḥẓacık
Yaṣdanup zānū-yı 'āşıḳda yatup uyusaña" (vr.5a)

Külfetsiz bir dili olan şairin şiirleri halk şiirine yakındır, mizahi bir üslubu vardır. Bu açıdan bakıldığında aşağıdaki beyitler şairin üslubuyla ilgili bir fikir vermektedir:

"Olsam ne var eṣīrüñ ġāyet güzelsin āfet
Yoḳdur senüñ naẓīrüñ ġāyet güzelsin āfet" (vr.10b)

"Ḳocadı göñül yigit iken sevdüm idi çoḳ
Oynayımazın şimdi ben oġlan uşaġla" (vr.2a)

"Dense içer mey ḳucar oġlan saña
Nice cevābın viresin ṣoruya" (vr.6a)

Şair, manzumelerinde anlatımı kuvvetlendirmek için deyim ve halk

[24] Fatih Başpınar, age, 69.

söyleyişlerinden çokça faydalanmıştır.[25] Daha önce bir makale çerçevesinde ele aldığımız bu durum, onun farklı ve en önemli üslup özelliklerinden biridir.

"'İẕāruñ ḫaṭṭınuñ cāna eẕāsına nihāyet yoḳ
Ḥisāba gelmedi iy dil yazagördüm raḳamlarla" (vr. 121b)

"Göñül virmedi ben bir dil-fikāra
Urub da sīnem *itdi pāre pāre"* (vr.120a)

"Yaḳı yaḳsam sīnesin pehlūya ṣarılmaz m'ola
Yāġıla bāl olıcaḳ bir ḳabda ḳarılmaz m'ola" (vr.5b)

"Ḳoynuna ḳoyar ṣaḳlar o pek *ḳurda ṭalatmaz*
Gel ḳuzucaġım sen bu Ġarāmīiyi *çoban ṭut"* (vr.10a)

Şairin divanında üç dilde yazılmış şiirler mevcuttur. Şiirlerde bazı Rumca kelimelere rastlandığı gibi, tamamen Rumca yazılmış şiirler de vardır.[26] Şairin Arapça'ya hakim olduğunu ise divanında sıkça kullandığı Arapça şiir, beyit ve mısraları ile ayet, hadis, veciz sözlerden anlıyoruz.[27] Ayrıca şairin divanında Farsça ve Rumca yazılmış şiirler de mevcuttur. [28]

Garâmî'nin dilinin halkın diline yakın ve sade olması, atasözü ve deyimlerden faydalanması, nükteli söz söylemesi gibi yönleriyle bir Necati takipçisi olduğunu söyleyebiliriz.

Necati, Klasik Türk şiirinin en çok takip ve taklit edilen şairlerindendir, bunu kendisin de ifade ettiğini Latîfî tezkiresinde nakleder:

"Senden öğrendiler hep efsūnı
Ġalat idüp fesāne yazdurma"[29]

Bu konuda örnekler çoğaltılabilirse de Garâmî'nin Necâtî tesiri altında yazdığını düşündüğümüz, iki şairin birbirine benzeyen tipik bir beytini vermekle yetiniyoruz:

Necâtî:
"Pâdişâhum boynu bağlu ḳuluñam
Dile öldür dile sakla dile sat"[30]

---

[25] Bkz. Kenan Erdoğan, "Ateş Pahası Deyimi ve Sıra Dışı Bir Şair, Garamî Üzerine", *Millî Folklor*, Ankara, 2004, S.64. s.98-106

[26] Örnek olarak bkz. 122b

[27] Örnek olarak bakınız: 3a, 4a, 13b.

[28] Farsça için bkz: 17b-19b; Rumca için bkz. 121b

[29] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratün-Nuzamâ*, (Haz. Rıdvan Canım), AKM Yay., Ankara, 2000, s. 516.

[30] *Necati Beg Divanı*, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yay. Ankara, 1992, s. 162.

Garâmî:
"Ṣuç Ġarāmī bendeki sevmek ise
Ḳul senüñdür dile öldür dile ṣat" (vr. 9b)

Garâmî'nin şiirlerinde yer alan bazı Türkçe kelimeler aradan asırlar geçmesine rağmen geçmiş kültürümüz, tarih ve coğrafyamızla bağ kurmamıza yardımcı olur.

"İy Ġarāmī ḳorḳarum yüzine ṭoġrı baḳmaġa
Dest-i 'aşkile çeküp göñlüm *aparmaḳ* vardur" (vr.30b)

Şairin divanında bir dil ve üslup özelliği olarak kabul edebileceğimiz, bazı kelimelerdeki geniş ünlüler yerine dar ünlüler kullanılmıştır:

"Söyleşümez merdümüñle cān u dil
Hīç nefer ider mi dizdārile baḥs̱"

"Ṭutuşımaz 'aşḳuñ odı ile dil
İdemez ḳalbüm benüm nārile baḥs̱"

"Bulımadum çāre yārüñ zaḫmına
Derdile dermān elinden el-ġıyāṣ" (vr. 12a)

"Cān u dil virdüm idi cevr ü cefā etdi baña
Añlayup *bilümedüm* anı ki kimden ola ṣūc" (vr.13a)

2.4.Muhteva Özellikleri

Garâmî'nin divanında yer alan ve büyük bir kısmı gazellerden oluşan manzumeler, konu olarak çeşitlilik arz etmektedir. Bunların içerinde dini-tasavvufi muhtevaya sahip olanlar olduğu gibi aşk, sevgili, eğlence ve zevk konulu olanları da vardır. Konuyu uzatmamak ve sayfa sınırını aşmamak için dini-tasavvufi içerikli iki gazelin matla' beyitlerini örnek teşkil etmesi açısından burada naklediyoruz:

"İy cemālüñ maẓhar-ı mirāt-ı kevn ü kāināt
Muḳteżā-yı ẕātdan virür saña cünbüş-ṣıfāt" (vr. 7b)

"İy ki şol ḳad ḫūb u ebrū ḫūb u zülf ü çehre ḫūb
Ehl-i dil içinde oldı adı maḥbūbü'l-ḳulūb" (vr. 7a)

Bunun yanında sevgilinin güzelliği, aşk, zevk ve eğlence meclislerini konu

alan pek çok şiir yazan Garami'nin bu konulardaki üç gazelinin yine yalnızca matla' beyitlerini vermekle yetiniyoruz:

"Bir melek sevdüm yine ġāyetde ġarrā āftāb
Gün yüzinüñ pertevinden mün'akisdür māhtāb" (vr. 7a)

"Bāde-i la'lüñle olan ide mi iḳrār mest
Ayaġ aldığın ider mest oldugın inkār mest" (vr.8b)

"Bahār eyyāmıdur ḳıl 'ıyş u 'işret
Bahāne itmege ḳalmadı 'illet" (vr.11a)

Söz konusu gazellerin dışında, Garâmî divanının muhtevasına baktığımızda, Muhibbî'nin şairliğinin övüldüğü uzun bir manzume ve bir kısmı bilinmeyen diğer birçok şairin adının anıldığı "şairname" türündeki manzumeleri görürüz. Ayrı bir eser olarak da değerlendirilebilecek olan, "gazelleri" redifli bu şiirler oldukça dikkat çekicidir. Bu manzumelerinden birkaç matla' beyit şöyledir:

"İşrāb ider ḥayātı Muḥibbī ġazelleri
İḥyā ider memātı Muḥibbī ġazelleri" (vr.147a)

"Meclisde ḳadeḥ ṣundı Müdāmī ġazelleri
Mest itdi meni bāde-i Cāmī ġazelleri" (vr.154a)

"Cevherdür 'araż ṣanma şu Ẕātī ġazelleri
Şöhret virür ol ẕāta Ṣıfātī ġazelleri" (vr.154b)

"Ḥamd itdi Ḫudā şānına Şükrī ġazelleri
Tevḥīdi oḳur şevḳile Ẕikrī ġazelleri" (vr.154b)

Garâmî'nin şiirlerinde sosyal hayatın etkisini ve izlerini de ayrıntılı bir şekilde görmemiz mümkündür.[31] Klasik Türk şiiri için onun toplumdan uzak olduğu ve sosyal hayatı ilgilendiren konuları ele almadığına dair eleştirilere rağmen Garâmî'nin şiirlerine bakıldığında dahi Osmanlı toplum hayatına dair pek çok malzemenin olduğu görülebilecektir.

"Çünki kesmez gerek iy dil olıcaḳ
Boynuna uracaguñ *ṭaḥra ḳılıc*" (vr.13a)

[31] Bkz. Kenan Erdoğan, agm, s.103-105.

İçki yasağını konu edinen bir beyit şöyledir:

"Bāde-i la'l-i lebinden būse cerr itdüm didi
Mey içilmez *pādişāh-ı 'ālemüñ yasaġıdur*" (vr.35a)

Osmanlı döneminde günlük yaşamın bir parçası olarak kullanılan bazı keyif verici maddelerin isimlerinin anıldığı bir beyit aşağıya alınmıştır:

"Ḫalḳuñ iy dil kimi *afyon* yer içer kimisi *mey*
Kimi *berş* ü kimi *esrār* yudar kimisi *ḫab*" (vr.7a)

Halk arasında diş kirası deyimi ve geleneğiyle ilgili bir beyit aşağıdaki gibidir:

"Dendāne alup la'lin ışırdum añılcacuḳ
Didi nedür ol didüm uş ol *diş kirası*dur" (vr.29b)

Âşık Çelebi nin de tezkiresinde bahsettiği ve makalemizde de ele aldığımız gibi Garâmî odun ve somun sıkıntısı üzerine iki murabba yazmış ve padişahtan caize almıştır. Şiirin başındaki not, manzumenin yazıldığı, olayın gerçekleştiği tarihi ve şairin caize aldığını gösteren bir belge niteliğindedir: *"Merhum Sultan Süleyman sene erbaa ve sittîn ve tis'a miede 964/1556 Edirne'de kışlayup odun od bahâsına olup nân hem-çünân oldukda bir murabba somun hakkında diyüp rikâb-ı sultânîye virüp câyize almışdur. İçinde bu hâneler hûb vâki' olmışdur:*

Murabba-ı somundan
Çok zamandır ikimüz bir sofrada konuşmaduk
Cenge girüp biribirimüzle el sunuşmaduk
Sofra sahrâsında esb-i ekle binüp koşmaduk
Karvaşalım gel beri meydâna aslanum somun

Kapana giden kapar geldükde unun dengini
Furuna girsekdi görürdün cihânun cengini
Halka durur beng ile dîvâneler pelhengini
Ey yürekler yâresi her yerde yârânum somun

***

Sözüme gûş ur işit ey husrev-i 'âlî-cenâb
Oldı bu kahtile 'âlem halkının hâli harâb
Odı görmez yirde göz gökdeyse doğmaz âfitâb
Kapuyı yakdum odun oldı açık kaldı bu bâb

Haftasıdur sancılalı dahi çig yatur kebâb
Ey Garâmî himmet eylerse o şâh-ı kâm-yâb
Tanrı Dağı'nun gelür odunı bî-'add ü bî-hısâb

Şimdi halkun derdi bu vallâhu a'lem bi's-savâb[32]

Aynı şekilde Garâmî'nin divanının sonunda yer alan, *"Sene erba' ve seb'īn ve tis'ami'ede şehr-i islambulda arpa ve otluk bulunmamaġın böylece dinildi."* Kaydıyla başlayan, İstanbul'da arpa ve otluk kıtlığı üzerine yazılmış bir manzumesi daha vardır. Manzumenin birkaç bendi şöyledir:

"Arpası olsa olur tarlada başak ḳırpanuñ
Yıġınla bulunur vaḳtiyle çayır çırpanuñ
Yalıya çıḳ ṣaza çal otluḳ dilerseñ dırpanuñ
Âh elinden otluġuñ feryād elinden arpanuñ

Göge çıḳdı arpa derdinden fiġānı atlaruñ
Oda yandı ot içün göynidi cānı atlaruñ
Arpa otluḳ bulmayup ḳurıdı ḳanı atlaruñ
Ah elinden otluġuñ feryād elinden arpanuñ

***

Şehr içinde otluġa arpaya ḳalmadı ṣebāt
Yire ṣoḳdı göge mi uçurdı bilmem kāināt
Bişe ona onbişe yigirmiye ṣatıldı at
Ah elinden otluġuñ feryād elinden arpanuñ

***

Biñe aldum altunuñ birine ṣatdum atumı
Baldırı ṭoruya bindim terk idüp dārātumı
Defter almaz otluġa arpaya iḫrācātumı
Ah elinden otluġuñ feryād elinden arpanuñ

Az bahāya nice virmezsin ki otlıḳ arpa yoḳ
Göremez düşünde at otluġı ṭutmışdur uçuḳ
Oynadı at gitdi çul ḳalmadı ortada buçuḳ
Ah elinden otluġuñ feryād elinden arpanuñ" (vr.171b)

Yukarıda örnek olarak bir kısmı verilen manzumede Garâmî bir dönem İstanbul'da yaşanan arpa ve otluk kıtlığını anlaşılır, sade bir şekilde, mizahi bir üslupla anlatmıştır. Hasbihal tarzında kaleme alınmış bu şiirde Garâmî, otluk ve arpa sıkıntısından bahsederken bunun sebep olduğu diğer bir sorundan, dönemin en yaygın binek hayvanı olan atların fiyatlarının düşmesinden de yakınmıştır.

[32] Âşık Çelebi, age, 1628-1629.

Sonuç

16. yüzyılda Balkan coğrafyasında yaşamış olan Garâmî, aslen Karaferyelidir ve Rumeli'nin farklı yerlerinde kadılık yapmıştır. Şairin günümüze ulaşan tek eseri bildirimizde çeşitli yönleriyle tanıttığımız divanıdır. Hacimli bir eser olan ve büyük çoğunluğunu gazellerin oluşturduğu bu divandaki manzumelerde şekil ve muhteva bakımından Divan şiiri geleneğine bağlılık vardır. Bunun yanında Garâmî'nin şiiri, sade ve külfetsiz dili, canlı ve samimi üslubu, günlük hayata dair izler taşımasıyla da Halk şiirine yakındır. Arapça, Farsça ve Balkan dillerini bilen şairin divanı hacmi, şairin kendine özgü üslubu ve 16. yüzyıl Osmanlı dönemindeki sosyal hayatta tanıklık etmesi açısından önemli görünmektedir. Divan üzerindeki çalışmalarımız devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Başpınar, Fatih (2013), *Garâmî Divanı,* Yedirenk (İz) Yayınları, İstanbul.

Canım, Rıdvan (2000), *Latîfî, Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratün-Nuzamâ,* AKM Yay., Ankara.

Derman, M. Uğur (1997), "Hat", *DİA*, İstanbul, C. 16, s. 428.

Erdoğan, Kenan (2004) "Ateş Pahası Deyimi ve Sıra Dışı Bir Şair, Garamî Üzerine", *Millî Folklor*, Ankara, S.64, s.98-106.

Garâmî Divanı, İngiltere Ulusal Kütüphanesi, Or. 1148

İpekten, Haluk vd.(1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İsen, Mustafa (1998), *Sehi Bey Heşt Behişt*, Akçağ Yay, Ankara.

Kahraman, Seyit Ali, Akbayar, Nuri (1996), *Sicill-i Osmânî I-VI*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kılıç, Filiz (2010), *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ,* İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Kiel, Machiel-Gara Eleni (2001), Karaferye, *DİA*, C. 24, İstanbul, s. 391-394.

Kurnaz, Cemal-Tatçı, Mustafa (2001), *Tuhfe-i Naili,* Bizim büro yay, Ankara.

Kut, Günay (1994), "Heşt Bihişt", *DİA*, İstanbul, C. 17, s. 273-274.

Kut, Günay (1978), *Sehi Bey Heşt Behişt*, (Tıpkıbasım), Harvard Üniversitesi.

Kutluk, İbrahim (1989), *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ,* TTK Yayınları, Ankara.

Kutluk, İbrahim (1997), Beyânî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, TTK Yayınları, Ankara.

Müstakimzâde Süleyman Sa'dettin Efendi (2000), *Mecelletü'n-Nisab*, (Tıpkıbasım), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Özcan, Abdulkadir (1989), *Şakâik-ı Nu'mâniyye ve Zeylleri*, Çağrı yay., İstanbul.

Poyraz, Yakup (2010), "Uzaktaki Yazmalarımız: İngiltere Ulusal Kütüphanesi'ne

İlk
Kaydedilmiş Divanlar ve Mecmû'alar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Volume 3, Issue 12, s. 363-377.

Şemseddin Sami (1996), *Kâmusu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara.

Tarlan, Ali Nihat (1992), *Necati Beg Divanı*, Akçağ Yay. Ankara.

Tolasa, Harun (2002), *Sehî, Latifi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ, Yay. Ankara.

.

Romanya Türk Edebiyatında Emel Emin Ve Emel Emin'in Şiirlerinde Türk Edebiyatı Muhtevası

Okt. Kürşad KARA
Bayburt University
Bayburt/Turkey
kursadkara08@hotmail.com

ÖZET

Romanya'da yaşayan Türklerin yazılı edebiyatı XIX. asrın sonlarında başlamıştır. Günümüze kadar da birçok yazar, şair eserleriyle Romanya Türk Edebiyatına katkıda bulunmuştur. Değerli şairlerden biri olan Emel Emin lirik şiirleriyle tanınmış bir şairdir. Şairimizin yayınlanmış Sevgili Çocuklara Şiirler, Hanımeli, Umut, Divan Esintisi, Gül Manzaraları *adlı şiir kitapları çalışmamızda incelenmiş olup şiirlerde Türk Edebiyatının muhteva olarak nasıl ele alındığı incelenmiştir.*

Romanya'da Türk Edebiyatı, Emel Emin'in hayatı ve edebi kişiliği, eserlerinin kronolojik sıra ile tanıtılması ve içeriklerinden bahsedilmesi, Türk Edebiyatının muhteva olarak şiirlerine yansıması çalışmamızın temel konularıdır. Çalışmamızda amaçlanan; şairin eserlerinin içeriği hakkında bilgi vermek, Romanya'daki Türk kültürüne hizmetini aktarmak ve Türk Edebiyatı'na katkılarını tartışmak olacaktır. Ayrıca Türk edebiyatının muhtevasının başka bir coğrafyada nasıl ve ne ölçekte ele alındığı örneklerle sunularak ortak bir edebiyatın varlığı değer olarak işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Romanya Türk Edebiyatı, Emel Emin, Şiir

ABSTRACT

Emel Emin In Turkish Literature In Romania & Content Of Turkish Literature In Her Poems

Written literature of Turkish people living in Romania began at the end of the 19th century. Until today many writers and poets have contributed to the Turkish Literature in Romania. Emel Emin is a distinguished poet who is known for her lyrical poems. In our work, main subjects of which are Turkish Literature in Romania, life of Emel Emin and her literary personality, introduction and content of the works in a chronological order and the reflections of Turkish Literature in her poems , poetry books such as Sevgili Çocuklara Şiirler, Hanımeli, Umut, Divan Esintisi and Gül Manzaraları published by Emel Emin were studied and how Turkish literature was analysed as a content.

We intended to give information about the contents of the poet's works and her contribution to Turkish culture and literature in Romania. Also examples of how and to what extent the content of Turkish literature was approached in another geography were given and the presence of a common literature was discussed as a value.
Keywords: Turkish Literature in Romania, Emel Emin, Poetry

Giriş

Romanya, yirmi üç milyonluk nüfusu ve 237.500 kilometrekarelik yüzölçümüyle Balkanlar'ın önemli ülkelerinden biridir ve nüfusunun yüzde onunu azınlıklar teşkil etmektedir. Bu azınlıklarından bir bölümünü de Türkler oluşturmaktadır. Romanya Türklerinin çoğu, Dobruca bölgesindeki Köstence, Mecidiye, Tulça gibi şehirlerde yaşamaktadır. Romanya'da Tatar ve Rumeli Türklerinin yanında az sayıda Ortodoks Türklerden olan Gagavuz Türklerine de rastlanmaktadır. [1]

Romanya'da yaşayan Türklerin yazılı edebiyatı XIX. yüzyılın sonlarından itibaren başlar. Araştırmacılara göre Türk ve Tatarların, Orta Asya, Altaylar, Kırım ve Anadolu'dan bölgeye gelişi XIII. yüzyıla tesadüf eder. Osmanlı imparatorluğu döneminde Dobruca'da - Romanya'da Türklerin yoğunlukta olduğu bölge - Oğuz Türkleri nüfus bakımından üstünlük teşkil etse de, XVIII. yüzyıldan itibaren Tatarların bölgeye yoğun göçü sonucu bölgede Türk-Tatar edebi muhiti oluşmuştur. Özellikle XIX. yüzyıla tesadüf eden ve Kırım'dan başlayan göç dalgası bölgede yeni edebiyatın oluşturulması ile sonuçlanmıştır.[2]

Bu dönemde yazılı edebiyatın gelişmesinde süreli yayınların önemli payı vardır. Romanya'da yayımlanan Dobruca'nın Sedası, Işık, Hak Söz, Hasret, Şark, Seda-i Millet, Mektep ve Aile gibi otuzu aşkın gazete ve dergi dönemin düşünce hayatında önemli yer tutmaktadır. Söz konusu süreli yayınlar ve kurulan derneklerin milli ve edebi düşüncenin gelişmesinde önemli yapı taşları olarak vurgulanması gerekir. Romanya Türk Edebiyatını temsil eden yazarlar adı geçen süreli ayınlar vasıtasıyla kendilerini ifade etme fırsatı bulmuşlardır.[3]

A. HAYATI

Şair Emel Emin Romanya Türkleri Edebiyatında lirik şiirleriyle tanınmış bir şairdir. 1938 yılında Bulgaristan toprakları içinde kalan Pazarcık'ta doğdu. Sofya Türk Pedagoji Lisesi ve Sofya Devlet Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Birkaç yıllık öğretmenlikten sonra Romanya'ya yerleşti ve çalışmalarına burada devam

---

[1] Osman Horata (1999), *Romanya Türk Edebiaytı*, Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt 12, Ankara, Türkiye, S. 13

[2] Jale İsmayılova (2008), *Romanya'da Türk Hakları Edebiyatı*, *Karadeniz (Black Sea-Çernoye More) Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:5*, S.1

[3] a.g.e., S.2

etti. İlk şiiri *Renkler* dergisinde çıkan şair, *Karadeniz* ve *Hakses* gazetelerinde şiirlerinin yanında Türk Edebiyatını tanıtıcı yazılar yayınladı. Ayrıca, Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Azerbaycan'daki dergilerde de şiirlerine yer verildi. Şiirlerinde, hassas, hüzünlü bir insanın psikolojisi hâkimdir. Şiir dünyası daha çok hasret, umut ve elem temleri etrafında odaklaşmıştır.[4] Kendisi ve ailesi hakkında bazı bilgileri şiirlerinde bulmak mümkündür: *Ben Emel/ Hafız Rıza'nın kızı/ ne bir yıldız keşfettim/ ne yeni bir felsefe yazdım/ yaşadım sessizce/ iyilik, güzellik, bilgi, için*[5]. Bir başka şiirinde kendisini şöyle ifade eder: *Ben sıradan bir insanım/ Bir ana/ Bir eş/ Öğretmen/ Dost/ Bu bana yeter, yeter de artar bile*.[6]

B. ESERLERİ

Şairin ilk şiir kitabı *"Umut"* adını taşımaktadır. Kitapta altmışa yakın şiir mevcuttur. Şiirleri; doğduğu kasaba, annesine duyduğu hasret, şairin dedesi ve kızı, memleketine duyduğu özlem, öğrencilik yılları, Köstence, Anadolu vb. konularla ilgilidir. Lirik bir dille yazılan şiirler kolay anlaşılır bir özellik göstermektedir. İkinci kitabı *Arzu* adlı şiir kitabıdır. Kitaba ulaşılamamıştır.

Üçüncü kitabı *Hanımeli'dir*[7]. Şiirlerde şair kendini tanımlar: *Ben yirminci yüzyıl kızıyım/ Soyumun üç milyarından biriyim/ Ekmek kavgam ve kalabalık toplumda yerim/ Yaşam çabasıyla geçiyor günlerim*.[8] Kitap; Gençlik Günleri, Toplumda, Sevgili Çocuklara adıyla üç bölümden oluşmaktadır. Çocuklarla ilgili bölümde halk hikâyeleri şiirleştirilmiştir. Türk Şiiri[9] adlı çalışmasında Türk şiirinin tarihi süreci anlatılmıştır. Şiir; *İncelemeğe girdim Türk şiiri tüneline/ Ve rastladım dünyanın en uzun manzum eserine*[10] dizeleri ile başlar ve Fuzulî'den, Baki'den, Namık Kemal'den bahsederek Türk şiirinin önemli şahsiyetlerini tanıtır.

Sevgili Çocuklara Şiirler[11] şairin dördüncü kitabıdır. Adından da anlaşılacağı üzere şair bu kitaptaki bütün şiirlerini çocuklara yazmıştır. Kitap; Yeni doğan çocuk, ninni, yavrum, evladım vb. temalı şiirleri ihtiva etmektedir. Kitabın en ilgi çeken bölümü Nasrettin Hoca Fıkraları adlı bölümüdür. Bu bölümde şair otuza yakın fıkrayı şiir formatında ele almıştır. Fıkra türünün şiirleştirilerek sunulması üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

---

[4]Mehmet Ali Ekrem, Hilmiye Ekrem (1999), *Romanya Türk Edebiyatı*, Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt 12, Ankara, Türkiye, S. 161
[5] Emel Emin (1993), *Umut*, Elmas Matbaacılık, Kırklareli, Türkiye, S.24
[6] a.g.e. S.26
[7] Emel Emin (2003), *Hanımeli*, Kriterion Yayın Evi, Bükreş, Romanya
[8] a.g.e, S. 7
[9] a.g.e S. 90-91
[10] a.g.e S. 90
[11] Emel Emin (2003), *Sevgili Çocuklara*, Editura Elvan, Bucureşti, Romania

Güz Manzaraları[12] şairin beşinci kitabı olarak karşımıza çıkar. Şiirler; beyitler, dörtlükler ve serbest nazım şeklinde yazılmıştır. Değişik temalarda seksene yakın şiir vardır. Türk halk edebiyatına konu olan Ferhat ile Şirin halk hikâyesi "Mehmene Banu"[13] başlığı ile şiir tarzında işlenmiştir. Kitabın son kısmındaki şiirler dörtlükler halinde yazılmış ve ayrıca son kısımda beş tane de halk hikâyesi kitapta yer almıştır.

Şairin elimizdeki son kitabı *Divan Esintisi*[14] adlı şiir kitabıdır. Kitabın ikinci ismi *Gazeller ve Dörtlükler* olarak adlandırılmıştır. Gazel türündeki şiirler şairin Türk Edebiyatına olan bağlılığını göstermektedir. Çok değişik konularda yazılan elli altı adet gazel eserde yer almaktadır. Gazeller dikkatlice okunduğunda bizleri Divan Edebiyatının değişik mazmunları ile karşılaştıracaktır. Kitabın ikinci kısmı dörtlükler halinde şiirlerden oluşmaktadır.

C. ŞİİRLERDE TÜRK EDEBİYATI MUHTEVASI

1. Şekil Bakımından

Şiirler, nazım şekilleri yönünden incelendiğinde, Türk Halk Edebiyatının nazım birimi dörtlükler, Divan Edebiyatı nazım birimi beyitler ve Modern Türk şiiri nazım birimi serbest nazım şeklinde yazıldığı görülmektedir. İncelediğimiz bütün kitaplarda şiirler bu üç nazım birimi ile yazılmıştır. Şair tek bir nazım birimi ile şiir yazmaktan kaçınmıştır.

Lazer olsam, girsem insanların gönlüne,
Sevgi doldursam yüreklere kin yerine.
Dertleri yok etsem,
Düşmanlığı eritsem...
Hoşgörü, iyi niyet, zafer kazanır mı?
İnsanlar sevgi, iyilik kıymetini anlar mı?[15]

Örnek şiirimiz serbest nazımla yazılmıştır. Şairimiz güçlü bir dileğini burada şiirleştirmiştir. Duygularını sorgulama yöntemi ile okuyucuya sunmuştur. Gül Manzarası adlı şiir örneğinde olduğu gibi ve birçok şiir beyitler halinde yazılmıştır. Emel Emin'in beyit nazım birimini kullanması şairin Klasik Türk şiirinden kopamadığının göstergesi durumundadır.

Bahar, yaz, güz çiçeklerinin zamanı geçti,
Ömür bazen anlamsız, bazen anlamlı geçti

Heveslerle yaşadık, hep uçuyorduk sanki
Çalıştık, ömrü tükenmez sayıyorduk sanki.[16]

---

[12] Emel Emin (2005), *Gül Manzaraları*, Editura Selam, Constanta, Romania
[13] a.g.e. S.82-90
[14] Emel Emin (2007), *Divan Esintisi*, Editura Golden, Constanta, Romania
[15] Emel Emin (2008), *Sevgili Çocuklara Şiirler*, Editura Steaua Nordulujı, Constanta ,Romania, S:91

Şair şiirlerini yazarken kullandığı diğer bir nazım birimi de dörtlüktür. Dörtlük nazım birimi Türk Halk edebiyatının nazım birimidir. Aynı zamanda milli nazım birimimizdir. Şairimiz *En Eğri Barış, En Doğru Harpten Yeğdir* başlıklı şiiri ve diğer birçok şiiri dörtlükler halinde yazmıştır.

Küçükken harp filmi görüp ağlamıştım,
Gaddarlık nedenini anlamamıştım.
Bu gün de dünyada hep dökülüyor kan.
Çıkar uğruna gidiyor bunca kurban.

Ağlıyorum yine harp haberlerinde.
Genç evlâtlar mahvolup gittiğinde.
Acep bir gün insanca yaşanılacak mı?
Çıkar yerine vicdan konuşacak mı?...[17]

Emel Emin serbest nazımla yazdığı şiirlerin dışında özellikle hece ölçüsünü kullanmıştır. Gazel başlıklı şiirlerini şekil ve kafiye tertibi olarak gazel türüne benzetmiştir fakat şairin aruzu uygulama noktasında bazı problemler tespit edilmiştir. Şiirlerinde kuvvetli bir ahenk vardır. Şair bu ahengi kafiye ve rediflerle temin etmektedir.

2. Tür Bakımından

Şairimiz şiirlerinde Divan Edebiyatımızın en yaygın şiir türü gazellere yer vermiştir. Gazel beyit birimi üzerine kurulmuş bir nazım şeklidir. Gazel Arap edebiyatından İran'a, oradan Türk edebiyatına geçmiştir.[18] *Divan Esintisi* adlı eseri tamamen gazel türünde yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Gazeller bölümünde gazel redifi kullanılarak "Gazel" türü hakkında bilgi verilir: *"Divan Edebiyatı'nın temel türüdür gazel/ Şiir hazinesinde seçkin, dilber güldür gazel"*[19].

Bu beyiti takip eden diğer beyitlerde gazel türü hakkında bilgiler sıralanır. *Divan şiiri, divan edebiyatı, mecaz, kalıp, beyit, methiye, methiye dizmek, selvi boylu, dilber, âşık, gül, sultan, üslûp, sevgili, can, şarap, rubaî vb.* Divan Edebiyatı terimlerini gazellerinde sıkça kullanmıştır. Okuyucunun zihninde Klasik edebiyatımızın kavram haritası rahatlıkla oluşmaktadır.

Halk şiirimizin anonim türlerinden olan ninni *"Sevgili Çocuklara Şiirler"* adlı eserde yer almaktadır. Çocuklara yazılan bir şiir kitabında ninni türünde eser vermesi çok isabetli olmuştur. Ninniler; annenin

[16] Emin (2005), S.17
[17] a.g.e. S.81
[18] Ahmet Kabaklı(2008), *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiaytı Vakfı Yayınları, Cilt I, İstanbul, Türkiye, S.603
[19] Emin (2007), S.7

çocuğunun ağlamasını susturmak veya çabuk uyutabilmek için beşik sallarken basit yumuşak bir melodiyle söylediği türkülerdir. [20]

Ninni yavrum, ninni ninni,
uyu canımın içi.
Melekler korusun seni,
Yaşamımın sevinci. [21]

3. Muhteva Bakımından

Emel Emin yazdığı şiirlerde Türk edebiyatının önemli şairlerine ve yazarlarına, Türk edebiyatının topluma mal olmuş konularına sıkça yer vermiştir. "Türk Şiiri"[22] adlı çalışmasında Türk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden bahsederek okuyucunun karışına bu şahsiyetleri çıkarmaktadır. Şiir beyitler halinde yazılmış ve her bir beytinde bir yazar tanıtılmıştır. İsmi zikredilen edebiyatçılarımız şunlardır: Ahmet *Yesevî, Mevlâna, Yunus Emre, Fuzulî, Karacaoğlan, Bakî, Nedim, Nef'i, Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdulhak Hamit Tarhan, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Akif Ersoy, Nazım Hikmet,Fazıl Hüsnü Dağlarca, Yahya Kemal Beyatlı.* Bu isimlerin yer aldığı dizelerde aynı zamanda edebiyatçılarımıza ait özelliklere de yer verilmekte, bu da okuyucuyu bilgilendirmektedir.

İsyankâr haykırmış hürriyet sever Namık Kemal,
Şiirlerini takdir eder aklı olan kemal

Gazel, oyun, hicivle nam kazanmış Ziya Paşa,
Ey feylezof şair, eserlerinle sen bin yaşa!

Hanımına ciltler hasretmiş asilzade Hamit,
Az değişikliklerle aruz veznine kalmış sabit. [23]

"Şairlerin müşterek toprakları vardır. Şairler, o müşterek topraklarda hudutlarını koyarak birbirlerine doğru giderler. Önemli olan şey, etkinin içte eritilmesidir." der İlhan Berk.[24] Emel Emin eserlerinde sadece Türk edebiyatında yer alan önemli edebiyatçılarımızın isimlerini zikretmez. Bu şahsiyetlerin topluma mal olmuş önemli dizlerini, sözlerini şiirlerinde kullanarak Romanya Türk edebiyatına değerli edebiyat nüvelerini taşır.

Mehmet Emin Yurdakul değer vermiş şaire,
Yerini tespit etmiş şiir hazinesinde:
"Bırak beni haykırayım! Susarsam sen matem et!

---

[20] Ensar Aslan (2008), *Türk Halk Edebiyatı*, Maya Akademi Yayınları, Ankara, Türkiye, S.117
[21] Emin (2008), S.8
[22] Emin (2008), S.22-23
[23] a.g.e. S.22
[24] *kitapzamani.zaman.com.tr/.../newsDetail_openPrintPage.action?newsId*

Unutma ki, şairleri haykırmayan bir millet,
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir."[25]

Mehmet Emin Yurdakul'un şairler için söylediği meşhur dizler şairimizin eserinde yer bulmuştur. Şiirlerini incelemeye devam ettikçe benzer kullanımlara rastlamak mümkündür. XVI. yüzyıl divan şairlerinden Fuzulî'nin meşhur gazelinden iki beyit alarak şair kendi gazeline eklemiştir. Dilden dile dolaşan bu dizeler, şairin gazelini süslemiştir.

"Cân verme gam-ı aşka, aşk âfet-i candur
Aşk afet-i can olduğu meşhur-u cihandur
…….
Gel derse Fuzuli ki güzellerde vefa var
Aldanma ki şair sözü elbette yalandır[26]

Yahya Kemal Beyatlı'nın Rubaisinin "Gâhi meye gâhi neye uyduk" mısraını bir başka gazelinde Emel Emin kullanmıştır.[27] Beyatlı'nı başka dizlerine de rastlamak mümkündür.

Eminim, haklıdır Yahya Kemal bercestesinde,
Şairler göstereceklerdir kendilerini gazelde:
Sönmez seher-i haşre kadar şiir-i kadim,
Bir meş'aledir devredilir elden ele".[28]

XIII. yüzyıl tasavvuf şairi Mevlana'nın insanlığa öğüt niteliğindeki sözlerine şair şiirlerinde yer verir. *Mevlana Sözü* adlı şiirde ve diğer şiirlerde hikmet dolu bu sözler karşımıza çıkar.

"Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol,"
Sözü değerini anlatır tabiî olmanın.[29]

"Ya olduğun gibi görün,
Ya göründüğü gibi ol."
Demiş tasavvuf şairi Mevlana.
Tarz göstermiş bize hayat yolunda.[30]

Türk edebiyatının önde gelen şairlerinin dizlerinin şiirlerde kullanılmasının yanı sıra bu şairlerin isimlerinin mısralarda geçtiği

[25] Emin (2008), S.22
[26] Emin (2007), S.13
[27] a.g.e. S. 44
[28] Emin (2003), S.92
[29] Emin (2007), S.27
[30] Emin (2005), S.58

görülmektedir. Hatta bazı şiirlerin, ünlü şairlerin isimlerine yazıldığı tespit edilmiştir. Emel Emin şiirlerinde sıklıkla Yahya Kemal Beyatlı'nın adını zikretmiştir ve onun adına şiirler yazmıştır. Beyatlı, XX. yüzyıl Türk Edebiyatında önemli bir yer tutan edebi bir kişilik, müzikal ahenge azami önem veren usta bir şairimizdir. Şiirlerinde geleneksel unsurlar ışığında sade Türkçeyi tercih etmiş olması, onun en önemli özelliklerinden biridir. Emel Emin'in eserlerine Yahya Kemal'in isminin sıkça zikredilmesi Beyatlı'ya duyulan hayranlığın açık ifadesidir.

YAHYA KEMAL'E
Okuduğumda şiirlerini kulağıma müzik gelir
Yüksek ruhun, derin düşüncen seslenir.

Her şiirin çiçekten derlenmiş bir demettir,
Onları dizen ruhundaki ince zevktir.

Gönlüm seni okudukça müteşekkir,
Zirveye erişmişsin, ey büyük şair![31]

YAHYA KEMAL'E

Sana takdirimi bildiririm Yahya
Şiir dünyana daldıkça doğar beynimde hayal.

Yüksek ruh, derin düşünce var mısralarında,
Gönül huzura kavuşur seni okuduğunda.

Itrî ile tamamlanır aradığımız zevk,
Haz alırız ikinizi beraber dinlesek.

Düşünce, duygu, sözlerinden gelen armoni
Unutturmayacak yüzyıllar boyu ismini.[32]

Şairin *"Süleymaniye[33]"* adlı şiiri Beyatlı'nın "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" adlı meşhur şiire nazire niteliğindedir. Emel Emin Yahya Kemal hayranlığını Şiir-i Kadim başlıklı şiirinde de sürdürür. *Ne mutlu meş'aleyi Beyatlı'dan devr alana/ Şiir-i kadimin ölmezliğini ispatlayana.*[34]

[31] a.g.e. S.60
[32] Emin (2003), S.111
[33] Emin (1995). S.40
[34] Emin (2003), S.92

Aynı hassasiyeti Divan edebiyatımızın derinlik, samimilik ve içtenlik bakımlarından en büyük şair olan Fuzulî içinde göstermektedir. XVI. yüzyıl Türk Edebiyatı şairi Fuzuli'nin şiiri; ilham, ilim ve aşk'ın kaynaştığı üstün bir sanat terkibidir. [35] Belki de bu özelliği Emel Emin'i derinden etkileyerek eserlerinde Fuzuli'nin ismini anmayı kendine bir vazife bilmiştir.

Yücelik isteyen vazgeçmeyi bilmeli",
Demiş gazelin namlı şairi Fuzulî.
Yıllar sonra da ona hak veriyoruz,
Tecrübeyle konuşması bu mısradan belli.[36]

Değişen dünyada hepimiz fani,
Yalnız birkaçının adı kalacak bakî
Takdir edilecekler yıllar sonra da,
Sayılacaklar Fuzulî misali [37]

Türk Halk edebiyatının geleneksel sözlü halk anlatılarından Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı incelenen şiirlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu halk hikâyeleri XV. yüzyıldan sonra, destan söyleyen ozanın yerini alan âşıklar tarafından söylenmiştir. Türk edebiyatı içerisinde değişik bir tür olarak karşımıza çıkan âşık tarzı halk hikâyeleri, sadece Türk halkına özgü yeni bir oluşum ve bir anlatım şeklidir. Eski destan geleneğinin konu ve şekil bakımından değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelen uzantısı olan halk hikâyelerinin oluşumu ve anlatımı, gelenek içerisinde belirli kurallara bağlı olarak devam eder.[38] Cumhuriyet dönemi Türk şairleri de halk hikâyelerinde ismi geçen kahramanların isimlerini şiirlerinde aşkın, sevginin, kavuşmanın kavuşamamanın, zorluğun, vefanın adı olarak kullanmışlardır. Emel Emin de şiirlerinde bu kahramanlara yer vermiş, birer mazmun olarak bu şahsiyetleri kullanmıştır.

Aklını kaybetmiş bazıları Mecnun misali,
Çölde kimse duymadan yele karışmış sesleri.[39]
……..

Kerem sabırla Aslı'nın peşinde yürümüş.
Aşk dayanamamış, kalbinde aleve dönmüş.[40]

[35] Kabaklı (2008), Cilt II, S. 572-576
[36] a.g.e. S.75
[37] Emin (2005), S.96
[38] Aslan (2008), S.260
[39] Emin (2003), S. 25
[40] a.g.e. S.25

Bir başka şiirde Kerem'in aşk için yanma özelliği ön plana çıkmaktadır. Kerem ile Aslı hikâyesi Anadolu'da ve diğer Türk boyları arasında sevilen halk hikâyelerinden biridir. Hikâyede ayrı dinden olan iki sevgilinin din uyuşmazlığından dolayı kavuşamaması konu edinir. Hikaye boyunca kızını alıp uzaklara kaçan Ermeni bir keşiş ile onun ardından kovalayan Aşık Kerem ile arkadaşı Sofu'nun başından geçen olaylar anlatılır. [41]

Ve Kerem'in alevi
yanacak da yanacak,
yanacak da yanacak,
mahşere dek kalacak.[42]

Ferhat ile Şirin hikâyesi de unutulmamış ve Emel Emin şiirlerinde kahramanların isimleri zikretmiştir. Bu halk hikâyesini şair *"Mehmene Banu"*[43] başlıklı şiiri ile şiir formatında tekrardan okuyucularına aktarmıştır. Mehmene Banu, Şirin'in ablasıdır ve hikâyede önemli bir role sahiptir. Şiir elli sekiz dörtlükten oluşmaktadır. Ferhat ile Şirin'in isminin geçtiği dizeler ve adlarına yazılan dörtlüklere örnek olarak şu mısraları gösterebiliriz.

Gençler hatırlayacak Taç Mahal'i.
Belki kahramanlık yapacaklar sevgiden, Ferhat misali[44]

Tanıt gençlere Ferhat ile Şirin'i.
Yahya Kemali söyle şairlere
İlham ver genç kalemlere
Kerem'i anlat, Kerem'i[45]

Dünya halk anlatılarının ortak türlerinden biri olarak her dil kültür dairesinde bir sözlü kültür ürünü olarak karşımıza çıkan Atasözleri[46] incelenen eserlerde yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Atasözlerinin ne zaman söylendiği, bunları kimin söylediği belli değildir. Divan ve halk şairlerimizden çoğu bu atasözlerini şiirlerinde olduğu gibi kullanmışlardır.[47] Emel Emin de bu geleneği eserlerinde sürdürmüştür.

---

[41] Mehmet Emin Bars (2013), *Kerem ile Aslı Hikâyesinde Metinler Arası İlişkiler*, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt.6, Sayı. 24,* S. 68-69
[42] Emin (2003), S.48
[43] Emin (2005), S.82-90
[44] Emin (2003), S.48
[45] Emin (1995), S.37
[46] Mehmet Aça, Müge Ercan (2006), *Anonim Halk Edebiyatı*, Grafiker Yayınları, Ankara/Türkiye, S.148
[47] Sami Akalın (1966), *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık yayınevi, Ankara/Türkiye, S. 21

Babaannemin Nasihatleri adlı şiirinde babaannesinin nasihatinin atasözlerini çiğnememe üzerine olduğunu vurgulamış ve Türk atasözleri hakkındaki düşüncelerini ve bunlara verdiği değeri dizelerine yansımıştır.

Saçlarımı kulaklarımın ardına çekip,
Babaannem nasihatler veriyordu beni sevip:
"Sakın kimseyi incitme, ağır söz söyleme.
Atasözlerini sakın sakın çiğneme.[48]

Binlerce yılda belirmiş atasözleri.
Aksedilmiş onlarda atalarımızın tecrübeleri.
Bin yıllarda çeşit devletler kurmuş atalarımız.
Asya'nın bir ucundan bir ucuna
Uzanmış imparatorluklarımız.[49]

Atasözlerinin oluşumu, kapsamı hakkında söylediği bu dizeler bilgi niteliğindedir. Bir başka şiirde Emel Emin atasözünü şiirin başlığı yapmıştır: *Keskin Sirkenin Kabınadır Zararı*[50]. Şiirlerinde sıklıkla karşımıza çıkan atasözleri:
Ağır başak başını eğer,
Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez,
Düşenin dostu olmaz,
Gülü seven dikenine katlanır,
Güzel yüze kırk günde doyulur, güzel huya kırk yılda doyulmaz,
İyiliğe karşı iyilik her kişinin işi, kötülüğe karşı iyilik er kişinin işi,
Kurunun yanında yaş da yanar,
Kul, kusursuz olmaz,
Kadın var ki, erkeğini gül eder, Kadın var ki, erkeğini kül eder,
Ne oldum deme, ne olacağım de,
Ne koymuşsan aşına, o çıkar kaşığına,
Sabrın sonu selamettir,
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar,
Yuvayı dişi kuş yapar.

Muhteva olarak değinebileceğimiz son başlık Türk Edebiyatının büyük fıkra ustası Nasreddin Hoca'nın fıkralarının şiirlerde yer almasıdır. Emel Emin, *Sevgili Çocuklara Şiirler* adlı eserinde yirmi dokuz fıkra şiir formatında sunulmuştur: "Bilenler Bilmeyenlere Söylesin, Yaza Yonca Veririm, Bizim Ete Ne Oldu, Nasrettin Hoca Kadı, Testi Kırılınca Dayaktan Ne Fayda, Niçin Eşeğe Ters Binmiş, Ye Kürküm Ye, Doğuran Kazan adlı fıkralar örnek olarak söylenebilir. Bu fıkralar Türk

[48] Emin (2005), S.42
[49] Emin (2008), S.21
[50] Emin (2003), S.97

edebiyatında da sıkça anlatılan örneklerdir fakat burada farklı bir anlatım türü ile dillendirilmiştir.

Sonuç

Emel Emin, Romanya Türk Edebiyatında verdiği eserlerle önemli bir yere sahiptir. Eserleri okunduğunda şairin duygularını, heyecanlarını, özlemlerini, hasretlerini yalın bir dille yansıttığı görülür. Şair Emel Emin bireysel duygularını şiirlerine yansıtırken Türk Edebiyatının önemli değerlerini yaşadığı coğrafyaya taşımış ve şiirlerinde bu değerleri nakış nakış işlemiştir. Romanya'da ve Balkanlar'da yaşayanlar, incelediğimiz eserlere ulaştığında Türk Edebiyatına da ulaşmış olacaklardır. Ahmet Yesevi'den Mevlana'ya, Mevlana'dan Yunus'a, aşkın diğer bir sesi Karacaoğlan'dan aşkın güçlü sesi Nedim'e, Baki'den vatan şairi Namık Kemal'e, şairlerin gür sesini haykıran Mehmet Emin Yurdakul'dan milli şairimiz Mehmet Akif'e Türk Edebiyatının birçok şairi Emel Emin'in eserlerinde yer bulmuştur. Türk Edebiyatı halk hikâyeleri kahramanları Ferhat ile Şirin, Kerem İle Aslı, Leyla ile Mecnun şiirlerde mazmun olarak kullanılmıştır. Türk halk kültürünün değerli birikimi olan atasözleri mısralar aracılığıyla Balkanlara taşınmıştır. Şairimiz şiirlerinde bireysel konulara kapılıp gitmemiş, Türk Edebiyatı muhtevasını da şiirlerine taşıyarak bizlere eşsiz bir hizmet sunmuştur.

KAYNAKÇA

AÇA, Mehmet, Ercan Müge (2006), *Anonim Halk Edebiyatı*, Grafiker Yayınları, Ankara, Türkiye.

AKALIN, Sami (1966), *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yayınevi, Ankara, Türkiye.

ASLAN, Ensar (2008), *Türk Halk Edebiyatı*, Maya Akademi Yayınları, Ankara, Türkiye.

BARS, Mehmet Emin (2013), *Kerem ile Aslı Hikâyesinde Metinler Arası İlişkiler, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt.6, Sayı. 24*

EKREM Mehmet Ali, Hilmiye (1999), *Romanya Türk Edebiyatı,* Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt 12, Ankara, Türkiye.

EMİN, Emel (1993), *Umut*, Elmas Matbaacılık, Kırıkkale, Türkiye.

EMİN, Emel (2003), *Hanımeli*, Kriterion Yayın Evi, Bükreş, Romanya.

EMİN, Emel (2003), *Sevgili Çocuklara Şiirler*, Editura Elvan, Bucureşti, Romania.

EMİN, Emel (2005), *Gül Manzaraları*, Editura Selam, Constanta, Romania.

EMİN, Emel (2007), *Divan Esintisi*, Editura Golden, Constanta, Romania.

EMİN, Emel (2008), *Sevgili Çocuklara Şiirler*, Editura Steaua Nordulujı, Constanta, Romania.

HORATA, Osman (1999), *Romanya Türk Edebiyatı*, Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt 12, Ankara, Türkiye.

İSMAYILOVA, Jale (2008), *Romanya'da Türk Halkları Edebiyatı, Karadeniz (Balck Sea-Çernoye More) Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:5,S.1.*

KABAKLI, Ahmet (2008), *Türk Edebiaytı,* Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Cilt I, İstanbul, Türkiye.

KABAKLI, Ahmet (2008), *Türk Edebiaytı,* Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Cilt II, İstanbul, Türkiye.

Web:
kitapzamanı.zaman.com.tr

Türkcenin Oluşumuna Hizmet Veren Şemsettin Sami Ve Hüseyin Cavid

Doç. Dr. Lütviyye ASGERZADE
Azerbaycan Milli Blimler Akademisi
Bakü/Azerbaycan
asgerzadelutviyye@yahoo.com

Arş. Gör. Gülay SEFERZADE
Bakü/Azerbaycan
Nergiz_a_2010@hotmail.com

ÖZET

Azerbaycan`ın Bakü kentinde "Hüseyn Cavid muze"sinde çağımıza kadar korunan değerli bir kitab var: "Kamusu türk-i".

Kitapı geçen asrın başlarında Türkçülük görüşlerinin ve dilinin formalaşmasında muhim rölü olan İstanbul`dan bizat Hüseyin Cavid efendinin kendisi bağrına basarak getirmişdi.

Makalede, Şemsettin Sami`nin Bakü`deki Kamus-i türki`sinden ve Hüseyin Cavid`den, Ortak türkce ideolojisinden bahis ediliyor.

Anahtar kelmeler: Baku, Şemsettin Sami, "Kamus-i türki", Hüseyin Cavid, Ortak türkce ideolojisi

ABSTRACT

H. Javid and Shemsettin Sami which the taken good care development turkish language

The development of Turkish language, formation turkish language in the big part of book of " Kamusu Turk", which H.Javid given from Istanbul to Baku in Huseyn Javid's museum.

In the article argument Shemsettin Sami and Huseyn Javid's companion turkish ideologies.

Key words: Baku, Shemsettin Sami, Huseyn Javid, "Kamusu Turk", Companion turkish ideologies.

Giriş

Türk dünyasında Türkcülük ve Turan`cılığın peyğamberi gibi kıymetlendirilen Ali bey Hüseyinzade`nin devamçılarından olan, Azerbaycan'da türkçülük, Turan`çılık ideolojisinin oluşumunda ve gelişiminde, edebiyatda türkçülüğün boy atıb-kalkınmasında "Turan uğrunda çırpın ve savaş! Çünki Turan'sız nicat ümidi ebesdir!" - diye haykıran, "Türk birliği düşüncesini milletinin şüuraltı derinliklerinde oluşturan"[1] (3, 225), dünya Türkçülük,

[1] 3. Turan A. Hüseyin Cavid. Vektor, 2007, 241 s.

Turan`cılık herekatının en sanballı nümayendelerinden olan Hüseyin Cavid efendinin rölü eşdeğersizdir.

"Türke düşman kesilmiş ictimai-siyasi mekana ve bu mekanda yaranan edebiyyata Kuran ve Turan düşüncesi ile kadem koyan Cavid efendi türkçü, Turanç`ı idi ve O'nun Turançı, türkçü gibi oluşumunda, edebi-estetik ve felsefi görüşlerinin, en esası ise dilinin formalaşmasında yüksek tahsil aldığı eğitim gördüğü İstanbul geleneksel kültürü çok büyük anlam taşıyacaktır. Bakü`den İstanbul`a geden Hüseyin Rasizade geri dönerken artık türkçülük, Turan`çılık düşüncesi ile yüklüydü ve Hüseyin Cavid gibi dönüyordu. 1910`da İstanbul`dan geri dönerken bizat bağrına basarak getirdiği değerli bir şey daha da vardı, bu da Şemsettin Sami`nin "Kamusu türk-i"si idi. Bu kitap Azerbaycan`ın Bakü şehrinde "Hüseyin Cavid muze"sinde çağımızadek korunup saklanmaktadır.

S. Sami`nin "Kamusi-türk-i"sinin İstanbul`dan Bakü`ye getirilib satılmasının, yani yayılmasının vacibliyinden hala geçen asrın başlarında, Türk dünyasında türkcülük ve Turan`cılığın peyğamberi gibi kıymetlendirilen Ali bey Hüseyinzade 1905`de "Hayat" gazetesinde bahis ederek "Gözüaçık tüccarlarımıza hitap" adlı bir makale neşr ettirmiştir. Makalede yazılıyor: "Şehrimizin bir kiap füruş taciri "İkdam" gazetesine, yahut İstanbul`un babi-ali caddesindeki bir kitap mağazasına müraciat edip, meselen, yüz tane "Kamusi türk-i" getirrtse, eminim ki, bir iki ayın zarfında bunların yüzünüde iyi bir kazancla satmağa muvaffak olacaktır"[2] (7).

"Kamusu türk-i"nin değerini biçen bir tek Ali bey ve H. Cavid deyildi.Kitapı yüksek değer veren İsmayıl bey Kaspıralı`ya göre bu kitap elde olan bütün lüğatlardan daha önemlidir: "Elde bir türlü lüğatımız var, lüğati türk-i yoktur. Elde hep türlü (ta Bağçasaray`a kadar) sahv ve nehvler vardır, sehv ve nehvi-türki yoktur. Kırk milyona karib agvami Türkün zurubi emsalını, bilmecelerini, hatta tarihi ümumisini bildiren bir eser yoktur.... Bu halda lisan ve imla bahislerinden başlıca bir netice hasil olur, zan elemem.

Halbuki, mesele pek büyüktür, muhimdir, hall oluna bilirse semeredar olacaktır.Lisani lüzumsuz luğati ecnebiyyeden kurtarmak ve imlasını kararlaştırmak için encümeni mahsuslazımdır ki, bu da meydanda yoktur."

Hakikaten de, "Kamus-ı Türki" Şemsettin Sami'nin Türk dili ve Türk milliyyetçiliği bakımından, asıl büyük, muhteşem eseridir. Türkçede yazılmış ilk büyük sözlük olan "Kamusu türk-i", öz Türkçe kelimelere verilen yer ve değeri ile, derhal dikkatleri çekmiştir. Eserde ön söz gibi kaleme alınan "İfade-i meram"da Şemsettin Sami meramını beyan ediyordu: "Türkçe, Asya'nın bütün Doğu kısımlarında konuşulan Turan dilleri zümresinden olup bir kolu da Batı`ya doğru ilerleyerek, Avrupa ile Asya'nın birbirlerine uzattıkları iki büyük yarımadada, yani Anadolu ile Rumeli'de konuşulmaktadır." Önsöz de, Türkçe, Doğu ve Batı Türkçesi olarak iki bölümde ele alınmaktadır. Şemsettin Sami'ye göre, Türkçe bakımından daha zengin olan Batı Türkçeside (Çağatayca) türkcedir, Doğu türkceside. Türk dili tedvin edilirken Çağatay lehçesindeki kelimelerden yararlanmak lazımdır. Kendisinin çıkardığı "Hafta" isimli dergideki makalelerinde de bu konudaki görüşmelerini

[2] Hüseyinzade A. Gözüaçık tüccarlarımıza hitab. Hayat gazetesi, say; 93

Şemseddin Sami daha etraflı olarak belirtmiştir. Bu makalelerinde, O, "Osmanlı" deyiminin bir devlet adı olduğu, hâlbuki Türk dilinin ve Türk milletinin, Sultan Osman'dan önce de var olduğu görüşünü ileri sürmektedir; "Bu lisanla Gamus-ı Türki'nin hazırlanmasında yeni bir anlayışın belirtileri görülür. Üç ayrı dilden meydana gelmiş Türkçeye, o zamana kadar Osmanlıca denilmesi adet olmuştu. Şemseddin Sami haklı olarak bu tabiri yanlış bulmakta, hazırladığı sözlüğe Türkçe adını vermekte ve kendi dilimize, içinde ne kadar yabancı kelime bulunursa bulunsun "Türkçe"den başka bir isim verilemeyeceği fikrini de ortaya koymuştur. Ayrıca, yazı dilinde o gün kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerden çoğunun tasfiyesine gayret etmiş, yazı dilinde kullanılmaz olmuş yabancı kelimelerin sınırlandırılması fikri, Şemsettin Sami'nin sözlüğünde uygulama alanı bulmuştur.

Türkçenin kelime hazinesini bütün zenginliği ile meydana çıkarmanın asıl hedefi olduğunu ifade eden Şemsettin Sami, bu nedenle, Anadolu'da konuşulan türkçenin eski ve unutulmuş kelimelerine de sözlüğünde yer vermiştir. Şemsettin Sami, ayrıca, dil ve edebiyatımızı, sadece Osmanlı sahası içinde ele alan görüşü de kabullenmemişti. O`nun fikrince, dil ve edebiyataımızın kaynağını da Orta Asya'daki asıl köklerinde aramak daha doğrudur. Bir tek dil değil, edebiyat alanında da Orta Asya kaynaklarımızın dikkatle değerlendirilmesi gerektiğine inanan Şemsettin Sami hatta ediblerin eserlerinin Türkiye'deki okullarda ders olarak okutulması ve Doğu ve Batı Türkçeleri arasındakı yakınlaşma, hatta birbiriyle kaynaşarak tek bir lehçe haline gelme düşüncesi gerçekleşirse, daha ilerde siyasi bir kuvvet ve faydayı da getirecektir fikrini de ortaya koymuş, Bu ise, ancak İstanbul Türkçesi etrafında birleşmeyle mümkün olabilecektir. Eğer ayrılıklar devam eder, hatta daha da derinleşirse, bu gelişme bütün Türklük için tehlikeli sonuçlar verebilecektir.

Şemsettin Sami'nin, Kamusü'l-A'lam'ında Turan, Turaniye ve Türk maddelerinde, Türklüğü yalnız Osmanlı çevresine inhisar ettirmekten çıkararak, Türklerin tarihte ve halihazırda yaşadıkları bütün coğrafiyaya yayması da, ondakı Türkçülük şuurunu göstermektedir. Şemsettin Sami Türkçülük fikirleri ile Azerbaycan`da da tanınmış, okunmuş ve sevilmiştir. Azerbaycan`ın ünlü filozof şair dramaturku Cavid efendi de Ortak türkce ideolojisine hizmet verenlerden, kısacası,[3] Şemsettin Sami`nin izinden yürüyenlerdendi.Bunun için o, yaşamı boyu İstanbul türkcesi ile konuşmuş ve eserlerini her zaman türkce ile yazmış ve Azerbaycan teatrosunun sahnesine ilk defa türkce konuşan obrazlar getirmişti.

Şemsettin beyin lisanı ile düşüncelerinde Kaspralı ile aynı düşünceni paylaşıyordu: "Türkce yazan Şemsettin Sami beyin lisanı daha büyük lisandır... Saminin lisanı Tebriz`e, Horasan`a kadar işliyor." O`nun türkce konuşmasını ve yazmasını yadırğayanlar, "Neden türkce yazıyorsun?" – deye irad tutanlar da çok olmuşdu. Nedeni ise belli idi. Semsettin Sami tarafından özülü konulan ve türkçüler tarafından gelişen bir ideolojiye hizmet veriyordu Cavid efendi. Cavid için de: "Türklere Vatan büyük Turan`dı." Bütün kalbi ile Semsettin Sami`nin Türkçülük ideolojisine sarılan Cavid hatta acımasız Sovyetler birliğinde bu ideolojini kızına verdiği Turan isminde yaşata bilmişti.

[3] Şemsettin S. Kamusu türk-i. II cildde, İstanbul, 1317

XIX y. y. sonlarında Türklük ideolojisinin ortaya çıkması, Türkçülük tarihinin en önemli noktalarındandır ve Arnavut asıllı bir bilim adamı olan Şemseddin Sami, bu şuurun yerleşmesi bakımından kalıcı etkileri görülmüş bir şahsiyet olarak tarihteki layikli yerini almıştır. Bu sebebden, Hüseyn Cavid efendi için Şemsettin Saminin Türkçülük fikirlerini ehtiva eden "Kamus-i Türki"si daha değerli idi ve Sami`nin sözlüğü Cavid efendi`nin en çok kullandığı ve faydalandığı kitaplardandı.

Türkçeye ve Türkçülüğe en büyük hizmet verenlerin başında gelen Şemseddin Sami`nin "Kamus-ı Türk-i'si bütövlükte, türkçülüğün bir bildirisidi ve İstanbul`dan vatana Türkçü, Turançı ideolojisi ile dönen Hüseyn Cavid efendinin İstanbul`dan mehz bu kitabı kendisi ile getirmesi kadar doğal bir şey olamazdı. O da Turk dili ile alakalı, aynen, Semsein Sami`nin düşüncesinde idi, yani Türk dünyasının birbiriyle kolay anlaşabilmesi için aynı köke sahip olan Türk dillerinin Ortak bir dilini oluşturması fikrini savunanlardandı. Mehz O`nun eserleri sayesinde ta cocukluğumuzdan içimizde büyütdüğümüz bir Türkiye sevgisi ve şirinden şirin, güzelden güzel konuşulan bir türkce var.

Kayd etmek lazım ki, Azerbaycan Halk Cumhuriyyeti zamanı devletin dili de Türk dili adlanmış ve devlet resmi yazışmaları dahil türkceden istifade edinmişti. Azerbaycan edebiyatının bir çok şairleri; Ahmet Cavad, Cafer Cabbarlı, Samet Vurğun, Mikayıl Müşfik, Süleyman Rüstem, Resul Rza, Memmed Rahim 30`lu yıllaradek Türkiye türkcesi ile yazmışlardı.

Tesüf ki, Azerbaycan sovyetleştikden hemen sonra Ortak türkce, vahid dil ideyasına hücumlar başlatılmış, milletciler, türkçüler gibi, Türk dili de 1937`de represeye uğramıştı, Türk dili termininin kullanılması yasak edinmişti. Bu konsepsiyanın taraftarları amansız şekilde bir-birini ifşa etmeye, Ortak türkce aleyhine duşman çıkışlar etmeye başladılar.

Bu yıllarda bir çok sayda vatansever, milli düşünce sahibleri, öngörüşlü şair ve ziyalılar, türkoloklar, sürgüne, ölüme maruz kaldıklarından, "Türk dili" ifadesinin kullanılmasının yasak edilmesine karşı çıkacak, isyan edecek bir adam kalmamıştı. 1937`li yıllarda Stalinizm çovğunu Cavid efendiden de yan geçmedi. Aksine, 1937`de bütün dikkatlar Cavid efendinin yüzerine yönelmişti. Kalemtaşları Cavid`in üzerine yerimişti. Örneğin: Halk şairi Samet Vurgun şairin dili ile alakalı kendi düşüncesini şöyle ifade ediyordu: "Yoldaş Hüseyin Cavid`i kaç yıllardır ki eleştiriyoruz. Hüseyin Cavid Azerbaycan halkının edebiyatından yazmıyor, burada O`nu haklı olarak eleştiriyoruz. O edebiyatımıza panislamızmi, pantürkizmi getirmiştir. Hüseyin Cavid Azerbaycan diline karşı Osmanlı türklerinin dilini edebiyatımıza getirmiş. Bu eleştiride biz tamamen haklıyız. Burada hiç bir güzeşte getmeyeceyiz. Hüseyin Cavid Azerbaycan halkını küçük, mehtut bir halk olduğunu düşünüyor" [4](6), oysa "Bizim tarihimizde Mirze Feteli gibi büyük simalar, 26-lar gibi büyük revolyusion tarihi simalar olmuştu[5] (2, 268). Samet`in övdüğü ve övündüğü şiylerin ne kadar asılsız olduğu yıllar sonra da olsa halka malum oldu.

[4] Vurğun S. Azerbaycan Yazarlar ittifakının polenumunda meruze. Edebiyat qazetesi, 16 haziran

[5] Turan A. Cavidname. Bakü: İlm ve tahsil, 2010, 576 s, 1937

26`lar; öven, "Haber gönderilsin Arabistan`a,/Tonkalda yandırdı anam Kuran-ı" deyen şair "...Hüseyn Cavid, Müşfik gibi alçaklar kendi kontrrevolüsyon fikirlerini edebiyat sahesinde aparmışlar. Bütün bu ciddi faktlar açık gösterir ki, biz kabul zamanı Sovyet Yazıcıları İttifakının nizamnamesini bozarak sovyet platformasında durmayan ve sosializm kuruluşunda iştirak etmeyen bu halk dusmanlarına teşkilatımızın kapılarını açmışık.../Sen ey büyük günlerin adına böhtan atan,/Vatanına, halkına hain çıkan şarlatan!/"Güzellik aşikiyem" deyen deyilmiydin sen!?/Ömründe bir iyilik gelmeyibdir elinden./Adına milletciler didi büyük sanatkar,/Gelin düz araştırak, senin sanatınmı var?/Azerbaycan şairi olsa da murdar adın,/Sultanların, şahların sinisini yaladın./O murdar arzuların topraklara gömüldü,/Senin yarattıkların kendinden önce öldü".

Kalemdaşını bu eleştirisinden sonra Turan edebi dilinin banilerinden olan Cavid efendinin azad yaşaması ve yazması mucize olardı. Tabii ki bu mucize olmadı ve az geçmedi ki Hüseyin Cavid efendi tutuklanıp sürgüne gönderildi. Bu tutuklanmalar ve sürgün Cavid efendinin bir tek yazar olduğu için değildi. Milletiçi olduğu Türkçü olduğu içindi, Turançı olduğu içindi.

Bunların neticesiydi ki, ümumtürk edebi dilinin yaranmasını ümumtürk birliğinin yaranması yolunda en vacib şartlarından sayan Cavid de, canı ve kanı kadar sevdiği türk ulusunun ve dilinin varlığı şerefine memleketinden ve sevdiklerinden çok-çok uzaklarda hayata veda etti. Geçen asrın başlarında "sovyet"lerin kabusuna çevrilen Türk ismini ve Türk dili aşıklığını çağdaşları ve bizler için inmeyen bir bayrak haline getirmeği becerdi. Bütün zorluklara bakmayarak Cavid efendi Şemseddin Sami`nin Türkçülük ideolojisine ölene kadar sadık kalmış, yazılarında ve konuşmalarında türkceni kullanmıştır. Eserlerinin diline çok hassaslıkla yanaşmış şair elyazılarının bir çoğunda "İmlasına dokunulmamalı" deye bie not kayd ederek, bu meseleye ne kadar önem verdiğini ve bir daha Şemseddin Sami ideyalarına sadıklığını güstermişti. Tesüf ki, yazarın bu isteğine mehel koyulmamış, bir tek kendisi değil de, eserleri ve dili de repressiiyaya maruz kalmış. Uzun yıllar isminin çekilmesi bile yasaklanmış, eserleri sahneden kaldırılmış, türk sözü unutdurulmağa çalışılmıştı, çünki Cavid dimek, Türk dili dimekti, Cavid dimek Türkiye dimekti. Her zaman türk gibi düşünmüş, türk gibi yazmış "Cavid`in dili O`nun mefkuresini ifade etmek ve vahit, Turan idealını gerçekleştirmek namına hasile getirdiği edebi bir hadise idi"[6] (2, 267).

Tüm yaratıcılığı boyu türkceni kullanan Cavid efendinin berahatından sonra neşr edilen bütün eserlerinin diline müdahileler edilmiştir; örneğin 1982`de neşr edilen eserlerinin dili zevala uğramış, bir çok türk sözleri değiştirilmiştir: Örneğin: Hepiniz-hamımız, nerde-harda, şimdi-indi, kendi-özü, beklemek-gözlemek, yıl-il, pek-çok, fena-yaman, böyle-belə, təriz-məruz, pəki-yaxşı, bana-mənə, taqım-dəstə, kaplamış-kapanmış, taciz-təciz, itiraz-ehtiraz, nasıl-necə, şu-bu, bin-min, seyrici tamaşaçı, yardım-kömək, torpaklı-torpağın, iftirak-ayrılık, təmyiz-təmziy, etiyaddan-adətən ve b.

Göründüğü gibi, milli duykuların ifadeçisi olan kendi Cavid yaratıcılığı ile "lisan birleşdirmek" ideolojisine hizmet verimiştir. Bunu derinden hiss eden

[6] Turan A. Cavidname. Bakü: İlm ve tahsil, 2010, 576 s

Mustafa Hakkı Türkekul Cavid`in dilinden bahs ederken daha obyektiv yanaşarak yazıyor: "Cavid`in dili gerek Azerbaycan dahilinde; gereksede Azerbaycan haricinde en çok münagişe ve mübahise olunan bir mevzudur. Malum olduğu gibi, İstanbul türkcesi ile Azerbaycan türkcesi arasında ufakda olsa bir lehce farkı vardır. Cavid İstanbul türkcesini benimsemiş, bu şiveni bütün inceliklerine kadar öğrenmişdir. Yaratıcılığının ilk dövrlerinde, bilhasse şiirlerinde, İstanbul şivesini meharetle kullanan şair, sonralar yaratdığı eserlerinde bu şiveni Azerbaycan edebi türkcesine yakınlaştırmağa çalışmış ve demek olar ki, bu işde muvvaffak olmuşdur. Bunun için de Cavid`in türkcesine ne tamamile İstanbul türkcesi, ne de tamamile Azerbaycan edebi türkcesi demek gabildir. Cesaretle diye bilerik ki, Cavid bu iki türkce şive arasında bir köprü yaratmış ve bu iki şive arasındakı mesafeni kısaltmıştır. ... Cavid`in işletdiği türkce oldukca tatlı ve işlenmiş, güzel bir türkcedir. Kuzey ve Güney Azerbaycan, Türkiye, Türküstan ve s. türk illerinde tek bir münevver bulunmaz ki, Cavid`i okusun, O`nu anlamasın ve O`nun türkcesinden zevk almasın"[7]

Hakikaten de, Cavid efendnin dili Küzey ve Güney Azerbaycan`da, Türkiye ve Türküstan`da, bütün türk illerinde bütün aydınların zevk alacağı, tatlı ve güzel türkcedir ve bu dilin vasıtası ile türk edebi dili geniş bir arazini kapsayır.

Dikkatedeğer meselelerden biri de budur ki, dil ve edebiyat konusunda söyledigi orijinal sözleriyle devrine yön vermis Semseddin Sami`nin Azerbaycan`da "Cavid muzesi"nde korunmakta olan "Kamusu türk-i"si halihazırda merak dairesindedir.

H. Cavid efendi imanlı bir ailede doğmuştu, babası Abdulla Rasizade "Hacı", kardeşi Muhammed Rasizade ise "Şeyh" idi. Rasizade`ler ailesinde karip bir enene olmuştu, doğulan cocukların tevellüt, dünyasını deyişenlerin ölüm tarihlerini kayd etmişler. Örneğin kardeşi Şeyh Muhammed "Kuranı Kerim"in ön sayfalarına 16`dek kişinin; evlat, yeğen, anne ve b. doğum ve ölüm tarihlerini kayd etmişti: 1.Tarihi tevellüti Abdullah Hamit peyseri Şeyh Muhammed der yek saet ez zöhrü ruzi cüme guzeşte. Pencomi meherrem, 1345 Mütabigim souzdehi (Haziran 1926). 2.Tarihi tevellüti Nezife binti Şeyh Muhammed Rasizade. Der sübhi cahar şenbe devrani camadiel evvel 1348 (Kasım 1928). 3.Tarihi vefati Nezife hestom dekabr (Ararlık 1939 sene). 4.Tarihi vefati Kazım Gülmemmedof. Hemşerizade der Kars intihar nemudi. Der bisto yekomi Temmuz, hezar nohsedi bisto heşt (1928) ve b.

Kardeşi Şeyh Muhammet`ten farklı olarak Cavid efendi Semsettin Sami`nin "Kamusu türk-i"sinin ön sayfalarına kendi desti hattı ile ilk evladı Tumrus`un 1921 23 Ağustos (bu evladı cocukken ölmüş), oğlu Ertoğrol`un 1919` 22 Kasım, kızı Turan`ın 1923 2 Ekim`de dunyaya geldiyini kayd etmişti (zaten Cavid efendinin ocağında doğulanların tevellüt tarihlerinin diğer bir kitaba yazılması mümkün değildi). Acımasız 37`de ne kadar kitaplar, elyazıları mahv edilse de Ş. Sami beyin

[7] Türkekul M.H. Azerbaycan Türk şairi-Hüseyin Cavid. Bakü, 2002.

Osmanlı dili ve edebiyatı hakkında öne sürdüyü düsüncelerle tanışan ve onları kendine rehber tutuan Cavid efendi değerli saydığı ve böyük önem verdiği "Kamusu türk-i"si korunup saklanmıştır. Şairin kızı Turan hanım dermiş; "Babamdan sonra biz O`nun ruhunu bu kitabda ve bir de gederken evde kalmış saatında cereyan etdiğini zan ederdik" (3, 414).

Bu kitapın türkolojideki değeri malumdur, lakin Cavid muzeyindeki "Kamus-i türk-i"nin değerine bi de Cavid`in eşinin ve evladlarının doğum tevellütlerinin yazılması ile manevi bir değer daha katmış olmalı.

KAYNAKCA

1.Hüseynzade A. Seçilmiş eserleri. Bakü: Çaşıoğlu, 2007, 640 s.
2.Turan A. Cavidname. Bakü: İlm ve tahsil, 2010, 576 s.
3. Turan A. Hüseyin Cavid. Vektor, 2007, 241 s.
4. Türkekul M.H. Azerbaycan Türk şairi-Hüseyin Cavid. Bakü, 2002.
5. Şemsettin S. Kamus-i türki. II cildde, İstanbul, 1317.
6. Vurğun S. Azerbaycan Yazarlar İttifakının polenumunda meruze. Edebiyat qazetesi, 16 Haziran, 1937
7.Hüseyinzade A. Gözüaçık tüccarlarımıza hitab. Hayat gazetesi, say; 93

Dobruca'daki Kırım Türklerinin Atasözleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme

Arş. Gör. Mehmet YASTI
Selçuk Üniversitesi
Konya/Türkiye
myasti@selcuk.edu.tr

ÖZET

Türk boyları Orta Asya coğrafyasında tarih sahnesine çıktıkları zaman yan yana, iç içe yaşamakta idiler. Bu boylar tarihî süreç içinde kıtlık, savaş, afet gibi çeşitli nedenlerden dolayı bulundukları topraklardan göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu coğrafi farklılaşma ilk tesirini dilde göstermiştir. İlk başlarda sürekli iletişim hâlinde bulunan boylar arasındaki dil farklılıkları sadece fonetik iken, buna zamanla coğrafi dağılımlara bağlı olarak boylar arasındaki iletişimin zayıflaması ve yeni kültürlerle etkileşim neticesinde şekil ve cümle kuruluşundaki farklılıklar da eklenmiştir.

Bu farklılaşmalar kalıplaşmış ifadeler olarak Türk milletinin ortak kültür ve dil mirası olan atasözlerinde kendini daha az hissettirmiştir. Bu bildiride ilk Türk dilcisi Kaşgarlı Mahmud'un 11. yüzyılda geniş Türk coğrafyasından derlediği ve Türk dilinin ve kültürünün zenginliğini ortaya koyduğu Divânü Lûgati't-Türk adlı eserinde tespit edilen atasözleri ile Kırım yarımadasının kuzeyinden göçüp Dobruca bölgesine yerleşen Kırım Türklerinin "kartlarsözü" olarak da adlandırdığı ortak atasözlerinin karşılıklı durumları art zamanlı olarak gözden geçirilmiştir. Bu atasözleri biçim ve kavram yönünden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divânü Lûgati't-Türk, Dobruca Kırım Türkleri, atasözü

ABSTRACT

A Diachronic Analysis on Proverbs of Crimean Turks in Dobruja

When Turkish tribes got on the stage of history in Middle Asia, they were living side by side and intertwined. In the historical process, they had to migrate from their settlements because of various reasons like famine, war and calamities. The first effect of this geographical differentiation appeared in language. While the differences between these tribes which initially and constantly kept in touch with each other were phonetic, differences in morphology and sentence structure caused by weak communication between tribes and new cultural effects depending on geographical distributions were also added.

These differences as stereotyped expressions were less effective in proverbs which are the common culture and language heritage. In this article, mutuality of the proverbs which were detected in Divânü Lûgati't-Türk gathered

by Kaşgarlı Mahmud, the first Turkish philologist, through the wide Turkish wide geography in the 11th century and the mutual proverbs which are also called 'kartlarsözü' by Crimean Turks who migrated from the north of Crimean Peninsula and settled in Dobruja region are diachronically revised. These proverbs are evaluated in terms of form and concept.
Key Words: Divânü Lûgati't-Türk, Dobruca Crimean Turks, Proverb

Giriş

Türkler tarih sahnesine çıktıklarında çeşitli gruplar ve boylar hâlinde Orta Asya coğrafyasında komşu olarak yan yana, iç içe yaşamakta idi. Ancak Türk boylarının bir kısmı tarihî süreç içinde savaşlar, kıtlıklar, nüfusun artmasına bağlı olarak yeni yurtlar bulma çabaları…gibi nedenlerden dolayı bulundukları topraklardan göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu boylardan Kıpçak grubuna girenler Karadeniz'in kuzeyi ve Balkanlara; Uygurlar Doğu Türkistan'a; Oğuz grubuna mensup boylar batıya yani Horasan, Irak, Suriye, Anadolu coğrafyalarına; bir kısım Türk boyu da kuzeye Sibirya bölgesine göç etmiştir. Bu coğrafi dağılımlar arasında Türk boylarının gittiği bölgelerden birisi de Dobruca olmuştur.

1. Dobruca'nın Coğrafi Konumu

Dobruca, bugün coğrafi olarak topraklarının yaklaşık üçte ikisi Romanya –Köstence ve Tulça şehirleri-, üçte biri de Bulgaristan'da –Dobriç-Silistre- yer alan ve yoğun şekilde Kırım yarımadasının kuzeyinden göçen Kırım Tatar Türklerinin yaşadığı bir bölgedir.

1417 yılından itibaren Osmanlı toprağı olan Dobruca, Rusya ve Ukrayna bozkırlarından İstanbul ve Ege'ye giden en kısa yolun buradan geçmesi dolayısıyla eski tarihlerden beri çeşitli kavimlerin uğrak yeri haline gelmiştir (Kayra 2001:22). Kırım Türklerinin bölgeye gelmeleri ise 1. Bayezid (1360-1403) dönemine rastlar. I. Bayezid Dobruca'yı fethettikten sonra Anadolu'dan getirdiği yörükleri burada iskân etmiştir (İnalcık 1993:20). Yavuz Sultan Selim zamanında Türklerinin bölgeye gelişleri devam etmiş, özellikle 1783 yılında Kırım'ın Rusların eline geçmesiyle Kırım Türklerinin başlıca göç yerlerinden biri de Dobruca olmuştur. Sultan Abdülmecit Kırım'dan gelenleri Karasu kasabasına yerleştirmiştir. Bu kasabanın adı daha sonra Mecidiye olarak değiştirilmiştir (Önal 2008:86).

Kırım Tatar Türkleri de Dobruca'ya göç ederken beraberlerinde getirdikleri kendi dil, kültür ve edebiyatlarını mümkün olduğunca korumaya çalışmışlar, bu temelde yeni ürünler meydana getirmişlerdir.[1] Bu edebi türlerden en ilgi çekici

[1] Dobruca Türklerinin halk edebiyatı ürünlerini yaptığı çeşitli çalışmalarla Mehmet Naci Önal ortaya koymuştur. Önal'ın yaptığı çalışmalar: "Romanya'da Türk Halk Kültürü",

olanların başında atasözleri gelmektedir. Toplumların yaşama şartlarına, geleneklerine, inançlarına göre şekillenip kalıplaşan ve Kırım Türklerinin "*kartlarsözü*" olarak da adlandırdığı atasözlerinin Türklerin anayurdunda 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış olan ve 289 atasözü tespit edilen Divânü Lûgati't-Türk'te geçen atasözleri ile çeşitli açılardan benzerlik göstermesi dikkate değerdir.[2]

2. Divânü Lûgati't-Türk

11. yüzyılda yaşamış olan büyük Türk dil bilgini –Radloff'un deyimi ile Türkolojinin babası- Kaşgarlı Mahmud'un döneminin Türk coğrafyasının söz varlığını 8000 civarında sözcükle ortaya koyduğu Divânü Lûgati't-Türk adlı eseri Türk dilinin bilinen ilk sözlüğüdür. Kaşgarlı'nın eseri sadece bir sözlük değildir. O eserinde gezip gördüğü yerlerdeki boylar, boy teşkilatları, boyların dağılışı, toplum yaşayış ve inanışı, gelenek-görenekleri, edebiyat ve folklorları, yeme-içme alışkanlıkları, atasözlerine dair Türk kültür tarihine ışık tutan çok değerli bilgiler de sunmuştur. Kaşgarlı Mahmud sözcükleri açıklarken sadece Arapça karşılıklarını vermekle yetinmemiş, sözcükleri bazen cümle içinde, atasözlerinde, şiirlerde, dörtlüklerde geçtiği şekliyle örneklemiş, bazen de onlarla ilgili ansiklopedik

---

Tuna ve Karadeniz Bölgesinde Türk-Romen Dostluğu Türk-Romen Semp., 2012, Romanya; "Dobruca'da Hıdırellez Geleneği", Renkler, 1994, S.4, s. 300-307, Maddî ve Kültürel Etkileşim Semp., Köstece-Romanya, 1993 1994; Dobruca Türkleri,
Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yay., Trabzon, 1998; Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1998; Tolerant în Relatîile Dintre Turci şi Români o Cercatare Etnografica (Türk Romen ilişkilerinde Hoşgörü Üzerine Etnografik Bir Araştırma), Konferans, Universitatea Bucureşti, Facultatea de Istorie, Centrul de Studio Turco-Ottomane, 1995, Bükreş; Kültür Tarihi İçinde Birlikte Yaşama Birikimi: Dobruca Örneği", 2012, 12. Sıtkı Koçman Günleri, Muğla Sıtkı Koçman Ün., Muğla, Türkiye; "Romanya Türk Mirası" (Prof.Dr. Mihai Maxim ile), Muğla Sıtkı Koçman Ün. 2004, Muğla; Dobruca'daki Tatar Türklerinde Nevruz Geleneği, Nevruz Paneli, Muğla Sıtkı Koçman Ün., 1999, Muğla.

2 Son dönemde atasözleri ile ilgili Türk lehçeleri arasında eşzamanlı ve artzamanlı karşılaştırmaların arttığını görmekteyiz. Bunlar arasında: Fatih Kirişçioğlu'nun Saha Türkleri; Hatice Şahin'in Kazak Türkçesi; Mehmet Kıldıroğlu'nun Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi atasözlerini eşzamanlı çeşitli açılardan karşılaştırdıkları makaleleri ile Abdullah Battal Taymas'ın (1988) *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler*; Kurtuluş Öztopçu'nun (1992) *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*; Mehman Musaoğlu ve Muhittin Gümüş'ün (1995) *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri;* Sapar Kürenov ve Muhittin Gümüş'ün (1995) *Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri*; İbrahim Yoldaşev ve Muhittin Gümüş'ün (1995) *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*; Zeyneş İsmail ve Muhittin Gümüş'ün (1995) *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri;* Ahmet Güngör ve Asel Cailova Güngör'ün (1998) *Türkçe Açıklamalı Kırgız Atasözleri*; Emine Ceylan'ın (1996) *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*; Ufuk Tavkul'un (2001) *Karaçay-Malkar Atasözleri*; Ülkü Çelik Şavk'ın (2002) *Kırgız Atasözleri*; Özkul Çobanoğlu'nun (2004) *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlügü*; Çetin Pekacar'ın (2006) *Kumuk Türklerinin Atasözleri*; Rıdvan Öztürk ve Osman Uyanık'ın (2006) *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*; Fatih Kirişçioğlu'nun (2007) *Saha Türklerinin Atasözleri* adlı çalışmaları başta gelen çalışmalar arasında yer alır.

bilgiler vermiştir. Modern bir dilbilimci gibi hareket eden Kaşgarlı Mahmud bu yönüyle modern anlamda ansiklopedik bir sözlük meydana getirmiştir.

3. Dobruca Kırım Türklerinin Atasözleri

Atasözleri Türklerin gerek yazılı gerekse sözlü kültüründe çok önemli bir yeri tutar. Türk boyları tarihi süreç içerisinde geniş coğrafyalara dağılmışlar, bu değişik coğrafya ve iklimlerde farklı dini ve kültürel çevrelerden etkilenmişlerdir. Köklü bir edebiyat meydana getiren Türk boyları göç ettikleri yerlerde de atasözleri türünde sözlü ve yazılı çok sayıda edebi ürün ortaya koyarak, bunları asırlarca küçük değişikliklerle kullanagelmişlerdir (Şahin 2006:155-156). İlk zamanlarda aynı coğrafyanın paydaşları olarak sürekli alışveriş ve iletişim halinde bulunan boyların meydana getirdiği edebi ürünlerdeki dil farklılıkları sadece fonetik idi. Zamanla buna boylar arasındaki iletişimin zayıflaması ve yeni kültürlerin tesiri gibi nedenlerden dolayı şekil, kavram ve cümle kuruluşundaki farklılıklar da eklenmiştir. Bu farklılaşmalar kalıplaşmış ifadeler olarak Türk milletinin ortak hafıza ve dil mirası olan atasözlerinde kendini daha az hissettirmiştir.

Bu makalede Divânü Lûgati't-Türk ile Kırım yarımadasının kuzeyinden göçüp Dobruca bölgesine yerleşen Kırım Türklerinde ortak 77 atasözünün bazı fonetik, morfolojik, örnekleme (kavram) ve biçimsel farklılıklarla beraber ortak bir düşünce dünyasının mahsulü olarak kullanıldığı görülmüştür. Belirlenen ortak atasözlerinin karşılıklı durumları biçim ve kavram açısından art zamanlı olarak gözden geçirilmiştir. Bunun için Özkul Çobanoğlu'nun hazırladı *Türk Dünyası Ortak Atasözleri* adlı kitaptan faydalanılmıştır.

4. Biçim Yönünden Atasözleri

4.1. Biçim Yönünden Benzer Olan Atasözleri

Atasözleri genellikle kalıplaşmış ölçünlü ve uyaklı ifadelerdir. Kırım Türklerinin atasözleri ile DLT'ten tespit edilen 77 ortak atasözünden 19 tanesinin biçim yönünden benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Dobruca Kırım Atasözleri	**DLT**
Aş ne aşamaz, tok ne aytmaz.	Aç ne yimes, tok ne times.
Aç ne yemez, tok ne demez. (TT)	
Dag dag man körişmez, insan insan man körişir.	Tag tagka kavuşmas, kişi kişike kavuşur.
Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. (TT)	
Suvnıñ körmeden balak türülmez.	Suv körmegince etük tartma.
Dereyi görmeden paçayı sıvama. (TT)	
Aptalıñ karnı toysa kozu colda bolur.	Evlig todgursa közi yolka bolur.
Misafirin karnı doyunca gözü yolda olur. (TT)	
Acele işke şaytan karışır.	İvek siñek sütke tüşür./Esende ivek yok.
Acele işe şeytan karışır. (TT)	
Bir koy eki kere sıdırılmaz.	Bir tilkü terisin ikile soymas.
Bir koyundan iki deri çıkmaz. (TT)	
Bir şeşek men caz bolmaz.	Bir karga birle kış kelmes.
Bir çiçekle yaz gelmez. (TT)	

Bolacak bala bogından belli bolır.	Boldaçu buzagu öküz ara belgülüg.
Adam olacak çocuk bokundan bellidir. (TT)	
Eceli kelgen eşki şobanıñ tayagına süykenir.	Öldeçi sıçgan muş taşakın kaşır.
Eceli gelen keçi çobanın dayağına sürünür. (TT)	
Eki koy başı bir kazanda pişmez.	İki koçuñar başı bir şaçta pişmas.
İki koç başı bir kazanda kaynamaz. (TT)	
Ertengi tanıñ kızarsa, kelinin ul taptı bil, keşki tanıñ kızarsa, üyinñi cav şaptı bil.	Tünle bulıt örtense evlüg urı keldürmişçe bolur, taŋda bulıt örtense evke yağı kirmişçe bolur.
Akşam bulut kızarırsa karın erkek doğurmuş gibi olur, sabahleyin bulut kızarırsa evine düşman girmiş gibi olur. (TT)	
Kelin oynamaga bilmese "cerim tar" der.	Kurtka büdik bilmez, yirim tar tir.
Oynamasını bilmeyen gelin yerim dar der. (TT)	
Kul kusursuz bolmaz.	Yigit yazuksuz bolmas.
Hatasız kul olmaz. (TT)	
Kurt kartaysa itlerge maskara bolur.	Arslan karısa sıçgan ütin ködezür.
Kurt kocayınca ite maskara olur. (TT)	
Olgen koy kaşkırdan korkmaz.	Karı öküz balduka korkmas.
Ölecek eşek kurttan korkmaz. (TT)	

4.3. Biçim Yönünden Farklı Olanlar

Dobruca Kırım Türklerinin atasözleri ile DLT'teki 58 atasözünün anlam ve verilmek istenen mesaj yönünden aynı olmakla beraber biçim yönünden farklı olduğu görülmüştür.

Dobruca Kırım Atasözleri	**DLT**
Agaş fidan ekende mayışır.	Kurug yıgaç egilmes, kurmış kiriş tüğülmes.
Ağaç yaşken eğilir. (TT)	
Akıl yaşta tuvıl, baştadır.	Tirig esen bolsa taŋ öküş körür.
Akıl yaşta değil başta. (TT)	
Almak kolay geri bermek zor.	Alım kiç kalsa adaklanur. / Alımçı arslan, birimçi sıçgan.
Elin ile ver ayağın ile ara. / Almak kolay vermek zor. (TT)	
Artık atka kuyruğı avır.	Taz at tafarcı bolmas.
Arık ata kuyruk (da) yüktür. (TT)	
Arpa aşamagan at, kamşı man cürmez.	Azuklıg aruk ermes.
Azıklı at yorulmaz. (TT)	
Aş ayuv oynamaz, tokmay öksîz cırlamaz.	Arpasız at eşümes.
Aç ayı oynamaz. (TT)	
Balak sılanmay, balık tutulmaz.	Tütün kopursa islenür.
Balık tutanın tumanı yaş olur. (TT)	
Aylazga iş berseñ, o saga nasiyat berir.	Ermegüke eşik art bolur.
Tembele iş buyur sana akıl öğretsin. (TT)	
Aytkan söz, atkan ok.	Tilin tüğmişni tişin yazmas. / Er sözi

	bir, eyer köki üç.
Söylenen söz atılan ok.	
Bilegi kavi bir kişi cıgar, bilgisi kavi biñ kişi cıgar.	Alın arslan tutar, gücün oyun / keşkek tutmaz.
Bileği kuvvetli bir kişiyi, bilgisi kuvvetli bin kişiyi yener. (TT)	
Balaga işyatsañ, artından öziñ de ket.	Oglan ışı ış bolmas, oglak munguzı sap bolmaz.
Çocuğa iş buyur, izinden kendi yürü. (TT)	
Borclı ölmez, henzi sararır.	Alımcı arslan birimci sıçgan.
Borçlu ölmez, benzi sararır. (TT)	
Bugâlmagan kolnı öp te başıña sal.	Taşığ ısrumasa öpmiş kerek.
Bükemediğin eli öp, başına koy. (TT)	
Bügünginiñ cımırtası yarınnıñ tavıgından kayırlıdır.	Yazıdaki süvlin edergeli evdeki takagu ıçgınma.
Yarınki tavuktan bugünkü yumurta iyidir. (TT)	
Caçlıknıñ kıymeti kartlıkta anlaşılır.	Kiçigke katıglansa ulgadu sevnür.
Gençlikte çalışırsan, yaşlılıkta rahat edersin. (TT)	
Eringen eki işler, artından parmağın tişler.	Ermegüke eşik art bolur.
Üşengeç bir işi iki defa yapar. (TT)	
İygilik et de suvga at, balık bilir, balık bilmese Halik bilir.	Edgülükni suv adakında kemiş başında tile.
İyilik et suya at balık bilmezse Halık bilir. (TT)	
Kama kının kesmez.	Neçe yitik biçek erse öz sapın yonumas.
Bıçak / kılıç sapını / kınını kesmez. (TT)	
Kazanga tiyme, karasu cıgar, yamanga tiyme, belas cugar.	Tütün kopursa işlenür.
Kazana yanaşırsan karası, kötüye yanaşırsan belası geçer. (TT)	
Kış aş, yaz calangaş.	Yazın katıglansa kışın sevnür.
Yazın başı pişenin kışın aşı pişer. (TT)	
Köp külgen, köp cılar.	Öküş sebinç bolsa katıg ohsunur.
Çok gülen, çok ağlar. (TT)	
Köp yaşagandan sorama, köp gezgenden sora.	Tirig esen bolsa yaŋ öküş körür.
Çok yaşayan bilmez çok gezen bilir. (TT)	
Körüngen köy uzak sayılmaz.	Ay tolun bolsa eligin imlemes.
Görünen köy kılavuz istemez. (TT)	
Köz körer, gönil ister.	Kulak eşitse köngül bilir köz körse üdik kelir.
Göz görür gönül sever. (TT)	
Maşa barda kolın otka cakma.	Közegü uzun bolsa elig köymes.
Maşa uzun olsa elin yanmaz. (TT)	
Ölgeniñ artında ölinmez.	Yalıŋuk meŋkü tirilmes sınka kirüp

	kirü yanmas.
Ölenle ölünmez. / Ölen dirilmez. (TT)	
Sabanda añlaşmagan orakta töbeleşir.	Sabanda sandruş bolsa örtgünde irteş bolmas.
Sabanda söyleşen harmanda çekişmez. (TT)	
Sel keter, kum kalır.	Tegme kişi öz bolmas, yat yaguk tüz bolmas.
Su gider taş kalır yad gider kardaş kalır. (TT)	
Sorasañ tavnı da tabarsın, soramasañ tüz colda da adaşırsın.	Geŋeşlik bilik uyraşur, geŋeşsiz bilik obraşur.
Sora sora Bağdat bulunur. (TT)	
Suv bılanmay tıñmaz.	Tütüşmegince tüzülmes tüpürmegince açılmas.
Su bulanmayınca durulmaz. (TT)	
Suv kişkeniñ, col balanıñ.	Giçik ulugka turuşmas, kırguy sonkurka karışmas.
Su küçüğün, sofra/söz büyüğün. (TT)	
Sütke avızı pişken katıkka da ufırır.	Saçıratgudin korkmış kuş kırk yıl eyri yığaç üze konmas.
Sütten ağzı yanan ayranı/yoğurdu üfleyerek içer. (TT)	
Yazda azıksız kışta tonsuz colga şıkma.	Azuklıg aruk ermes. / Sartnıŋ azukı arıg bolsa yolda yir.
Bir günlük yola çıksan üç günlük azık al. (TT)	

5. Kavram (Örnekleme) Yönünden Atasözleri

Aynı kaynaktan çıkıp farklı coğrafyalara dağılarak ana dilin lehçelerini oluşturan kollarında atasözleri de zaman içinde genelde öze bağlı kalmak şartıyla çeşitli bakımlardan farklılıklara uğrayabilmektedir. Bu farklılaşmanın olduğu özelliklerden biri de kavramlarda (örneklemede) görülenlerdir. Bunda tarihsel süreç, coğrafi farklılık ve kültürel değişim gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

5.1. Kavram (Örnekleme) Yönünden Benzer Olanlar

Dobruca Kırım Türkleri ile DLT'te tespit edilen 77 ortak atasözünden 24'ünde ortak örnekleme yapıldığı görülmektedir. Bu atasözlerinden 8 tanesi hem biçim hem örnekleme yönünden benzerdir.

Dobruca Kırım Atasözleri	DLT
Aşnıñ karnı toyar közi toymaz.	Atan yüki aş bolsa açka az körünür.
Açın karnı doyar, gözü doymaz. (TT)	
Birin birin biñ bolar/ tama tama köl bolar.	Damla damla köl bolır.
Damlaya damlaya göl olur. (TT)	
Et tırnaktan ayırılmaz. / Tırnak parmaktan ayrılmaz.	Etli tırıngaklı edirmes.
Et tırnaktan ayrılmaz. (TT)	
İtke uyat atılsa ultan cemes.	İtke uvut atsa oldañ yemes.

İte utanma atılsa pabucun köselesini yemez. (TT)	
Kannı kan man cuvarlar.	Kanıg kan bile (birle) yumas.
Kanı kan ile yumazlar. (TT)	
Kişiniñ özi de sözi de bir bolmalı. / Özin sözin bir bolsın.	Er sözi bir eder köki üç.
Kişinin özü de, sözü de bir olmalı. (TT)	
Köz körmese, gönül katlanır.	Közden yırasa köñülden yeme yırar.
Gözden ırak olan gönülden de ırak olur. (TT)	
Kurı kaşık avız cırtar.	Kuruk kaşuk ağızka yaramas, kurug söz kulakka yakışmas.
Boş kaşık ağza yaramaz.	
Kusursuz dos kıdırsañ dossuz kalırsın.	Yalŋuk oglu muŋsuz bolmas.
Ayıpsız yar/dost isteyen, yarsız/dostsuz kalır. (TT)	
Mısapır kismeti men kelir.	Uma kelse kut kelir.
Misafir gelse uğur / kısmetiyle gelir. (TT)	
Mışıkka oyın, sıçana ölim.	Öldeci sıçgan muş taşaknı kaşır.
Kediye oyun, sıçana ölüm. (TT)	
Ot bolmagan yerde duman bolmaz.	Od olan erden tütsi çıhar.
Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. (TT)	
Ölme eşeğim arpa aşarsın.	Eşyek ayur, başım bolsa sunsurıda suv içgeymen.
Ölme eşeğim ölme, yaz gelince yonca yersin. (TT)	
Tepmegen at, tişlemegen it bolmaz.	İt ısırmas, at tepmes time.
Atım tepmez, itim kapmaz deme. (TT)	

5.2. Kavram (Örnekleme) Yönünden Farklı Olanlar

53 atasözünün örnekleme (kavram) açısından farklılaştığı tespit edilmiştir.

Aşıkkan kız kocasız kalır.	Ersek erke tegmes, ivek evke tegmes.
Seçen seçintiye uğrar. / Acele eden kız evde kalır. (TT)	
At ölir meydan kalır, cigit ölir şanı kalır.	Yalŋuk oglı yokadur edgü atı kalır.
At ölür meydan kalır; yiğit ölür şan kalır. (TT)	
Atı barnıñ kanadı bar; sıyırı barnıñ mayı bar.	Kuş kanadın, er atın.
At yiğidin kanadıdır. (TT)	
Ayagın corkanına köre uzat.	Yogurkanda artuk adak kösilse üşiyir.
Ayağını yorganına göre uzat. (TT)	
Ayvanlar koklaşıp, insanlar körişip anlaşır.	Kişi sözleşü yılkı yıdlaşu.
İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa. (TT)	
Bal dep aytkanda avızın tatlı bolmay.	Ot tese ağız köymes.
Bal bal demekle ağız tatlı olmaz. (TT)	

Beş parmaknıñ beşi bir bolmaz.	Biş erŋek tüz ermes.
Beş parmak bir değil. (TT)	
Bir koltıkka eki karbız sıdırılmaz.	Koş kılıç kınka sığmaz.
Bir koltuğa iki karpuz sığmaz. (TT)	
Cangız kolnıñ sesi şıkmaz.	Yalnus kaz ötmes.
Bir elin nesi var iki elin sesi var. (TT)	
Celge karşı tükirme, betiñe tükirirsin.	Kökke sağursa (sudsa) yüze tüşür.
Rüzgâra tüküren kendi yüzüne tükürür. (TT)	
Dedesi eksi aşagan, torınıñ tişi kamaşkan.	Atası anası açıg almıla yese oglınıñ tişi kamar.
Babası koruk yemiş oğlunun dişi kamaşmış. (TT)	
Elçige zaval cok.	Yaş ot köymes, yalafar ölmes.
Elçiye zeval olmaz. (TT)	
Kurt balasından it bolmaz.	Ata oglı ataç togar.
Kurt eniği yine kurt olur. (TT)	
Mışık avızı cetmagen ciygerge "aram" der.	Muş yarıka tegişmes ayur kişi neñi yaraşmas.
Kedi erişemediği ciğere pis dermiş. (TT)	
Mışıktan korksañ, yuvandan şıkma.	Kaz kopsa ördek kölig igenür.
Kedinin bulunmadığı yerde sıçanlar başkaldırır. (TT)	

Sonuç

Türkçe konuşan topluluklar bugün Dünya'nın birçok bölgesine dağılmış bulunmaktadır. Son dönemde bu gruplar arasında hızlanan dil ve kültür birliğini kurma çalışmalarına ortak dil ve kültür mirası olarak atasözleri büyük bir katkı sağlayacaktır.

Çalışmamızın özünü Dobruca'da yaşayan Kırım Türklerinin kullandığı atasözleri ile Divânü Lûgati't-Türk'teki ortak atasözlerinin biçim ve kavram yönünden benzer ve farklılıkları oluşturmuştur.

15. yüzyıldan bu yana Türk soydaşların yaşadığı Dobruca bölgesinde Kırım Türklerinin meydana getirdiği dil ve kültür öğelerinden biri olan atasözlerinin geçmişten günümüze ne derecede benzerlik ve farklılık taşıdığını istatistik bilgilerle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre biçim bakımından 77 ortak atasözünden 19 tanesinin benzerlik taşıdığı görülmüştür. Bunlardan 8 tanesinde hem biçim hem de örnekleme benzerliği vardır. Biçim bakımından benzeşen 19 atasözünden 11 tanesinde örnekleme (kavram) farklılaşması tespit edilmiştir. Bu farklılaşmada tarihsel süreç, coğrafi değişiklik ve kültürel değişim gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

Biçim Bakımından Atasözleri

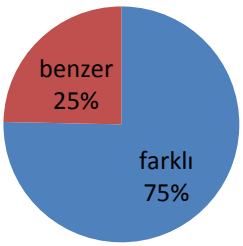

Örnekleme (kavram) açısından bakıldığında ortak olarak tespit edilen atasözlerinden 24 tanesinde örneklemede benzerlik mevcut iken, 53 tanesinde farklılaşma gözlemlenmiştir.

Örnekleme (Kavram) Bakımından Atasözleri

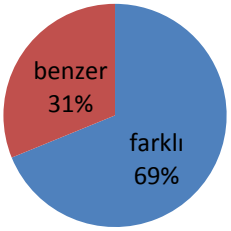

Dobruca'daki Kırım Türklerinin atasözleri ile Divânü Lûgati't-Türk'te geçen atasözleri arasındaki biçim yönünden küçük farklılıklar olmakla beraber içerik olarak tamamına yakınının aynı olması Türklerin nerede, hangi şartlar altında olurlarsa olsunlar geçmişten getirdikleri düşünce ve bunu ifade etme geleneğini aynen devam ettirdiklerini atasözlerine bakarak anlamamız mümkün olabilmektedir. Bu bakımdan bütün Türk dünyasında geçmişten günümüze ortak dil ve kültür birliğinin kurulmasında Türk milletinin ortak hafızası olan atasözlerinin her boyutuyla incelenmesi ve sonuçlarının ortaya konulması önemli gözükmektedir.

Kısaltmalar

DLT: Divanü Lügati't-Türk

TT: Türkiye Türkçesi

KAYNAKÇA

Fatih Kirişçioğlu (2013), "Saxa (Yakut) Atasözlerinin Türkiye Atasözleriyle Karşılaştırılması", *Sibirya Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. II, s. 18-27, Konya.

Halil İnalcık (1993), Türkler ve Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yay., İstanbul.

Hamdi Hasan (1997), Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler, TDK Yay., Ankara.

Hatice Şahin (1999), "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK Yay., s. 60-68.

Hatice Şahin (2006), "Türk Atasözlerinde Kadın", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 29, İstanbul, s. 155-166.

Kaya Türkay (1983), "Kaşkarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, TDK Yay., Ankara, s. 39-42

Mehmet Kıldıroğlu (1996), "Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde Biçim ve Anlam Bakımından Ortak Atasözleri", ***Türk** Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, C. I, s. 26-33.

Mehmet Naci Önal (2008), "Dobruca'daki Tatar Türklerinde Nevruz Geleneği", *Bilig Dergisi*, s. 85-95.

Müstecib Ülküsal (1970), Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler, TDK Yay., Ankara.

Osman Kemal Kayra (2001) , "Atasözleri ve Deyimlerde Dobruca Kırım Türkleri ve Kazan Türklerinin Dili ile Eskişehir'deki Kırım Türklerinin Dili Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar", *Milli Folklor*, S. 50, s. 22-39.

Özkul Çobanoğlu (2004), Türk Dünyası Ortak Atasözleri, Atatürk Kültür Merkezi Yay.:301, Kaynak Eserler Dizisi:7, Ankara, s. VIII+ 511.

Tayyip Gökbilgin (1957), Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân, İstanbul.

İnternet Adresleri

http://osmanliansiklopedisi.blogspot.com/2012/07/dobruca.html (erişim tarihi: 15.09.2013)

Yabancılara Türkçe Öğretiminde İnsanlar Arası İlişkiler ve Sosyal Ortam

Arş. Gör. Murat AYDIN
Amasya Üniversitesi
Amasya/Türkiye
murat.aydin@amasya.edu.tr

ÖZET

İnsanlar arası ilişkileri sağlamadaki en başlıca unsur dildir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi de Türkiye'nin gelişmesiyle birlikte daha fazla önem kazanmıştır. Araştırmamızda dil öğretimi yöntemlerinden ve dil öğretimini bir kültür aracı olarak gören kültürel yaklaşımdan bahsedilecektir. Yabancılara Türkçenin öğretiminde günlük konuşma dilinin ve kültürel ögelerin kullanılması öğrenme sürecini olumlu yönde etkiler. Bu çalışmamızda insanlar arası ilişkilere çeşitli örneklerle değinilecektir. "Selamlaşma- Tanışma, Sevgi, Sosyal Hayat, Akrabalık, Deyimler, Fıkralar" gibi bazı konular Amasya'da okutmanlık yapan Amerikalılara öğretilmiş olup bazı uygulamalar sosyal ortamda gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler
Yabancılara Türkçe öğretimi, insanlar arası ilişkiler, dil, kültür.

ABSTRACT

Interpersonel Relations and Social Enviroment on Teaching Turkish to Foreigners

Language is the most essential factor to provide interpersonal relationships. Teaching Turkish as a foreign language has gained more importance with the development of Turkey as well. In this research, language teaching methods and cultural approach that language serves as a cultural tool will be mentioned. The using of daily language and cultural aspects in teaching Turkish to foreigners has positive effects on learning process. In this study, several samples of interpersonel relationships will be discussed. Some chapters as greetings-introduction, affection, social life, kindredship, idioms and jokes were taughted to American lecturers who works in Amasya. And some practices were made in social enviroment.

Key Words
Teaching Turkish to foreigners, interpersonel relationship, language, culture.

Giriş

Toplumlar arası etkileşimin giderek artması, bilgi alışverişinin çok çabuk sağlanması insanların başka kültürleri ve milletleri merak etmesine ve onları tanımasına, dolayısıyla da o dillleri öğrenme ihtiyacı duymasına zemin hazırlamıştır. Bu sebepten dolayı yabancı dil öğretimi, büyük bir önem kazanmıştır. Türkçenin yabancı dil olarak öğrenimi önem kazanmaya devam etmektedir.[1] Dünyanın dört bir tarafındaki insanların Türkiye'ye ve Türk insanına olan ilgileri yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanının da son yıllarda daha hızla gelişmekte ve yaygınlaşmakta olduğunu göstermektedir. Ünalan'a göre dil, onu konuşan milletin hayat tarzının, en geniş anlamıyla kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği dönemlerin ve başka toplumlarla kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır.[2]

İnsanlar arası ilişkiler bir dili öğretirken üzerinde durulması gereken bir konudur. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi yapılırken günlük hayatta kullanabilecekleri dilin öğretimi ile başlanması ve yaşayan dilin öğretiminin yapılması gerekir. Çünkü, dili öğrenen yabancı, toplum arasına karıştığında öğrendiklerinin uygulamaya dökebilmeli ve çevresiyle doğru bir iletişim kurabilmelidir. İletişimden kopuk bir dil öğretimi, öğrenciyi çok çabuk dilden ve dolayısıyla kültürden uzaklaştıracaktır. Yabancılara Türkçe öğretirken yaşayan Türkçenin öğretilmesi çok önemlidir. Aksi takdirde yukarıda da değindiğimiz gibi öğrenciler içine girdikleri Türk toplumunda öğrendikleri Türkçe ile iletişim kurmakta zorlanacaklardır.

1. Yabancılara Türkçe Öğretimi

Günümüzde ülkeler arasındaki ilişkiler giderek artmıştır ve buna bağlı olarak yabancı dil öğretimi büyük önem kazanmıştır. Türkiye'nin dünyada ve özellikle kendi bölgesinde diğer ülkelerle olan ilişkilerini güçlendirmesi Türkçenin de yabancılar tarafından öğrenilmek istenen bir dil haline gelmesine yol açmıştır.

Tarihin bilinen ilk dönemlerinden bu yana gelişmiş, işlenmiş ve zenginleşmiş bir dil olarak karşımıza çıkan Türkçenin hem ana dili hem de yabancı dil olarak öğretimi konusunda yapılmış somut örnekler vardır.[3]

Yabancılara Türkçe öğretimi konusunda söylenecek ilk örnek herkesin kabul ettiği, Kaşgarlı Mahmut'un kaleme aldığı Divanü Lugati't-Türk adlı eserdir.[4]

Günümüzde yabancılara Türkçe öğretimi konusunda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında Türkçenin öğretimi adına çeşitli kurum ve kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Üniversitelerde Türkçenin yabancıl dil olarak öğretimi anabilim dalında yüksek lisans ve doktora programları bulunmaktadır. Yurt dışından Türkiye'ye üniversite okumak için gelen öğrenciler de Türkçeyi öğrenmekte ve kendi ülkelerine döndüklerinde Türkiye'nin ve Türkçenin birer temsilcisi olmaktadırlar. Gazi, Ankara, İstanbul, Ege vb. üniversitelerin bünyesinde kurulan Türkçe Öğrenim Merkezleri (TÖMER) yabancılara Türkçe öğretimi için kitap setleri oluşturmuştur. Ayrıca son zamanlarda yabancılara Türkçe öğretimi noktasında Yunus Emre Enstitüsü çalışmalar yapmaktadır. Açtığı yaz okulları ile yüzlerce yabancıya Türkçe öğretimi verilmektedir.

2. İnsanlar Arası İlişkiler

İnsanlar arası ilişkiler genel anlamıyla, bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinde yaşadıkları duygu, düşünce ve davranış tarzlarını ifade eder. İnsanlar arası ilişkiler hakkında araştırma, inceleme, derleme yapan çeşitli bilim disiplini düşünürlerinin söyledikleri, yazdıkları gerçekten insanlar arası ilişkiler kavramına farklı boyutlar kazandırmıştır.[5]

Özdemir'e göre insan yaratılışı gereği sosyal bir varlıktır. Kişinin diğer insanlardan uzak, tek başına bir hayat yaşaması onun tabiatına aykırıdır. Çünkü insanın tek başına hayatın yükünü kaldırması çok zordur. Bu nedenle diğer insanlarla birlikte yaşamak zorundadır. Allah Teâlâ (cc) Kur'an-ı Kerim'de insanların farklı ırklara, milletlere mensup olarak yaratılmalarının tanışmaları için olduğunu belirtir: "Ey insanlar, Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere, kabilelere ayırdık. Haberiniz olsun ki, Allah Tealâ (cc) katında en şerefliniz, en takvalınızdır. Muhakkak ki, Allah Tealâ (cc), bilendir, her şeyden haberdardır." (Hucurat, 49/13). İnsan, hep başkalarıyla ilişki halinde olmak ister. Bu tanışmanın olabilmesi için de insanlar arasında birtakım ilişkilerin, etkileşimlerin olması kaçınılmazdır. İnsanlar, öncelikle birbirlerini tanıyacak, daha sonra da karşılıklı etkileşimler meydana gelecektir.[6]

İnsanlar arası etkileşimde başlıca unsur dildir. Dil, insanların duygularını ve düşüncelerini bildirmek için sözcüklerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma aracı olarak tanımlanabilir.[7] Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde daha doğrusu dil öğretiminde söz varlığının önemi çok büyüktür. Aksan'a göre; "Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir."[8]

Bu çalışmamızda güzel dilimiz Türkçenin söz varlığında önemli bir yere sahip olan deyimler üzerinde duracağız. Daha sonra sevgi ve akrabalık konularından da bahsedip yabancılara Türkçe öğretiminde yaptığımız uygulamaları örnek olarak sunacağız.

Yöntem

Bu çalışmamız Amerika'dan Amasya Üniversitesi'ne Fullbright Programı kapsamında Okutman olarak gelen Kate Mclaughing ve Erin Elizabeth Dalvini ile işlenen "Selamlaşma- Tanışma, Sevgi, Şimdiki Zaman, Gelecek Zaman ve Dil Öğretiminde Video, Sosyal Hayat, Akrabalık, Deyimler, Fıkralar," konularıyla sınırlandırılmıştır.

Sınıf ortamında Amasya Üniversitesi'nde Türkçe öğrenen iki Amerikalı okutman ve bu dersi veren öğretmen arasında iletişimci yöntem ve görüşme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca konulara göre değişik sosyal ortamlarda uygulamalar yapılmıştır. Öğretmen, konular hakkında bilgi vermiş ve Türkçe öğrenen iki katılımcıya sorular sormuş ve örnek cümleler ve kelimeler söylemelerini istemiştir. Katılımcı-1 Kate Mclaughing ve Katılımcı-2 ise Erin Elizabeth Dalvini'dir.

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Yöntemler

Dil bir amaç değil, araçtır, asıl amaç yazılı ve sözlü iletişimi sağlamaktır. Kelimeler ve cümleler sadece bazı kavramları iletirler. Bu nedenle dilin kuralları yerine kullanımı üzerinde durulmalıdır.

Hengirmen'e göre yabancı dil öğretim yöntemleri şunlardır:[9]

1. Dilbilgisi-çeviri yöntemi
2. Doğal yöntem
3. Berlitz uygulaması
4. Direkt yöntem
5. İşitsel dilsel yöntem
6. Telkin yöntemi
7. Bilişsel yöntem
8. İşitsel-görsel yöntem
9. İletişimci yöntem
10. Seçmeci yöntem
11. Sokrates yöntemi

Yukarıda bahsedilen yöntemlerden biri olan iletişimsel yöntem günümüzde en çok rağbet gören ve uygulanan bir yöntemlerden biridir. Dilin sadece yapılardan oluşmadığını göstermek, dilbilgisi ve işlevleri ile birleştirerek öğretmek fikri neticesinde ortaya çıkmıştır. Öğrenciler dili, dil aracılığıyla iletişime geçerek öğrenirler. Sınıfta yapılan faaliyetlerin temel amacı gerçekçi ve anlamlı iletişimdir. İletişim, farklı dil becerilerinin birleştirilmesini içermektedir.[10]

Bizim çalışmamızda asıl bahsetmek istediğimiz yöntem ise kültürel yaklaşımdır. Dil, kültürün temeli, bir milletin dil ile ifade ettiği yazılı sözlü her şey kültür kavramına girer. Ayrıca dili yaratan hayat sosyal hayattır.[11] Kültür yaklaşımı dünyamızda 1920-1960 yılları arasında aktif yöntemle birlikte uygulanmıştır. Bu yaklaşımda dille- kültür ilişkisi kurulmuş, "Öğretilen bir dilin kültürü ve mantığı da öğretilmelidir." düşüncesinden hareketle kültürel amaçlara ağırlık verilmiştir. Dil öğretimi kültür aracı olarak görülmüş, önceki uygulamaların tersine dil bilgisi ve kelime öğretimi yerine metinler ön plana çıkarılmıştır. Metinlerde kültür kavramı üç alan birleştirilerek ele alınmıştır. Bunlar edebiyat, tarih ve coğrafya konularıdır. Öğrencilere verilen metinlerde edebiyat, tarih, coğrafya, atasözleri, genel kültür gibi konuların olmasına dikkat edilmiştir.[12]

Kültürel yaklaşım, bir dili öğretirken kültürünün de öğretileceği, farklı kültür ve uygarlıklarının birbirine tanıtılacağı, bireyler ve toplumlar arasındaki iletişimin daha sağlıklı olacağı ve kültürlerin öğrenilmesiyle birbirine olan ön yargıların azalacağı bir dil öğretim yöntemidir.[13]

Bulgular ve Yorumlar

a. Tanışma, Selamlaşma

Bir insanla iletişim kurmada ilk yaptığımız selamlaşmadır o yüzden Türkçe kitaplarında en başta işlenen konu selamlaşma ve tanışmadır. "Merhaba, nasılsınız?, İsminiz ne?, Hoş geldiniz, günaydın, memnun oldum," gibi kitaplarda yer alan selamlaşma ve tanışma ifadelerinden farklı olarak günlük hayatta sıkça kullandığımız bir ifadeyi Katılımcı-1 öğretmene sormuş ve bunun uygulaması

yapılmştır. Bu ifade "Selamün aleyküm" ve karşılık olarak da "Aleyküm selam"dır. Bir başka örnek ise "selam söyle" ve karşılık olarak verebileceğimiz "aleyküm selam" ya da "baş üstüne" ifadeleridir. Bu ifadelerin kitaplara konup konmaması tartışma konusudur. Ayrıca güzel Türkçemizde yer alan "hoş geldin" sözünün karşılığı olan "hoş bulduk" ifadesi İngilizcede yer almamaktadır.

Öncelikle selamlaşma ve tanışma ifadeleri öğretilmeli ayrıntıya ise daha sonraki haftalarda girilmelidir. Uygulama olarak bazı öğretim üyelerinin odaları ziyaret edilip tanışma ve selamlaşma konuları pekiştirilmiştir.

b. Sevgi

Sevgi nedir? Tanımlanabilir mi? Yoksa sadece yaşanarak mı öğrenilir? Sönmez'e göre bu sorulara tutarlı cevap vermek sanıldığı kadar kolay değildir. Bilim adamları, sanatçılar, düşünürler sevgiyi değişik biçimde tanımlamışlar ya da açıklamaya çalışmışlardır[14]. Sevgi, Güncel Türkçe Sözlük'te; "İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu" olarak tanımlanmıştır. Sevgi, hoşa giden bir şeye eğilim; tutkuya dek varabilen bir ruh durumu. Türlü biçimleri: a. Karşı cinse karşı duyulan sevgi. b. Çocuğa karşı duyulan sevgi. c. Bir nedene dayandırılamayan duygudaşlık d. Uzun süre içinde oluşup gelişen kişisel gönül dostluğu. e. Doğaya vb. lerine duyulan sevgi olarak yer almaktadır.[15]

Türkçe öğrenen katılımcılar sevgi sözcüklerini öğrenmek istemişler bu doğrultuda onlara "canım, tatlım, balım, böceğim, aşkım, sevgilim" gibi sevgi içeren sözler öğretilmiştir. Sonrasında ise "yârim" kelimesi öğretilmiş örnek olarak Amasya'da dillere destan bir aşk yaşamış olan Ferhat ve Şirin verilmiştir. Bunun yanında Leyla ile Mecnun ve Batı kültüründen de "Rapunzel ile Prens" örnek olarak verilmiştir.

Daha sonra ise "Neyi seviyorsun?" sorusu katılımcılara yöneltilmiş,

K1 "Ailemi seviyorum."

K2 ise "Amasya'yı seviyorum."

cevaplarını vermişlerdir. Sevmek eyleminin hoşlanmak, hoşuna gitmek anlamlarını da içerdiği öğretilmiş ve bunun üzerine,

K2 "Çikolatayı ve çayı seviyorum." cümlesini söylemiştir.

Hangi Türk yemeklerini seviyorsun? sorusuna cevap olarak

K2: Mantı, İskender kebabı, karnıyarık, kuru fasulye, fırında beyti kebabı

Hangi Türk tatlılarını seviyorsun sorusuna ise;

K1: Baklava, sütlaç, künefe, kadayıf, şekerpare cevaplarını vermiştir.

En son tatlılar ile ilgili konuşulduktan sonra ara verilmiş ve verilen bu arada Türkçe öğretmeni K1 ve K2 ile Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi bölümü öğrencilerinin Topluma Hizmet Uygulamaları dersi kapsamında hazırlamış olduğu "kermes"e katılmış ve öğrencilerle sohbet etmiş ve oradaki Türk mutfağının birbirinden leziz örneklerinin tatlarına bakmışlardır. Kermestekiler "tavuk göğsü, sütlaç, yaprak sarması, börek, kısır, mantı..."

Burada katılımcılar üniversite öğrencilerinin staj yaptıkları okuldaki ortaokul öğrencilerine olan sevgilerini onlar için düzenledikleri kermesle göstermiş olduklarına şahit olmuşlardır.

Ders kitabı olarak kullanılan "Yabancılar İçin Türkçe" kitabında yer alan yiyecekler ve içecekler konusu uzman öğretici tarafından bir oyun şeklinde pekiştirilmek istendi. Katılımcılar sevdikleri yiyecek ve içeceklerden toplam dokuz tanesini bir tablo içine yazdılar. Dersin uzman öğreticisi bilgisayar ortamında bir sunu hazırladı ve tombala oyunu gibi tek tek yiyecek ve içecekleri duvara yansıttı. Öğretmen, sunuda çıkan yiyecek veya içeceklerin katılımcıların kendi tablosunda yer alması halinde üzerlerine işaret koymalarını ve ilk kimin tablosu tamamlanırsa o kişinin oyunu kazanacağını belirtti. Yabancılar İçin Türkçe kitabında yer alan yiyecekler ve içecekler şunlardır:[16]
Yiyecekler: ekmek, makarna, şeker, bisküvi, peynir, yumurta, yoğurt, reçel, tavuk, balık, kıyma, sucuk, portakal, mandalina, karpuz, kavun, şeftali, elma, kiraz, üzüm
İçecekler: su, süt, meyve suyu
Örnek bir tablo:

Yoğurt	su	şeker
Karpuz	tavuk	süt
Makarna	üzüm	portakal

Sevgi türlerinden biri de Allah sevgisidir. Türk Tasavvuf edebiyatımızda yer alan şiirlerimiz Allah sevgisi ile doludur. Kültürel unsurlarımızın mihenk taşlarından biri olan Yunus Emre'nin "Aşkın Aldı Benden Beni" şiirini öğreterek bu sevgiyi gözler önüne sermiş oluruz. Aynı zamanda bu şiir seslendirilmiş ve video klibi çekilmiştir. Bu video klipler de öğrencilere izletilerek daha kalıcı bir öğrenme gerçekleştirilebilir.
Yabancıların yeni öğrendiği dildeki bir şarkıyı, ezgiyi veya türküyü söylemeye çalışması veya mırıldanması hem etrafındaki o dilin konuşucularını hem de kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayacaktır.

Aşkın Aldı Benden Beni

Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü

Bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni

Cennet cennet dedikleri
Birkaç köşkle birkaç huri
İsteyene Ver anları
Bana seni gerek seni
YUNUS EMRE[17]

Ayrıca müzikli öğretime bir parantez açmak gerekir. Yunus Emre'nin bu güzel şiiri şarkı öğretilmesi ve kalıcı ve zevkli bir öğrenmenin sağlanması adına "verilen kelimeleri kullanarak boşlukları doldurma, kelimeleri şarkıya göre eşleştirme, verilen kelimeleri şarkıya göre sıralama" vb. etkinlikler yapılabilir.[18]

Yabancılara Türkçe öğretiminde dönüt almak da çok önemlidir. Örnek olarak sevgi konusu işlendikten ve değişik uygulamalar yapıldıktan sonra ev ödevi verilebilir. Öğrencilere bir sonraki ders için en sevdiği eşyayı ya da en sevdiği kişinin fotoğrafını getirmeleri ve o nesne veya kişi hakkında bilgiler vermeleri istenir. Bu uygulamada sonuca yönelik atılacak olan doğru adımlardan biridir.

c. Sosyal Hayat

Gazi TÖMER'in Yabancılar İçin Türkçe 1 ders kitabındaki "Markette Alışveriş" adlı okuma parçası derste işlenmiş ve uygulama olarak da fakültenin yakınındaki bir markete gidilmiş ve iki katılımcıya da ellerine alışveriş sepetini almaları istenmiştir.[19] Daha sonra öğretmen bir yiyecek veya içecek ismi söylemiş, katılımcılar da o yiyeceği veya içeceği reyonlarda arayıp bulmaya çalışmış ve sepetlerine atarak bir nevi oyun şeklinde yapılan bu etkinliğe devam etmişlerdir. Bazen marketteki diğer müşterilerle de diyaloğa geçmişler ve sosyal ortam oluşmuştur. Alışveriş yapılmış ve en sonunda kasiyerle diyaloga geçilmiştir. Öğretmen bu süreçte katılımcılara karışmamış ve kasiyerle konuşmalarını takip etmiştir. Daha önceki haftalarda telefoncuya gidilmiş yine uygulama yapılmıştır. Resmî işlemlerle ilgili bir uygulamada personel daire başkanlığında yapılmış "imza, dilekçe, vergi, evrak" vb. kelimeler öğretilmiştir. Ayrıca nesnelerle birlikte en çok kullanılan 100 Türkçe fiil, İlyas Göz'ün Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı kitabından yararlanılarak öğretilmeye çalışılmıştır.[20] Fiiller öncelikle sınıf ortamında canlandırma yöntemiyle gösterilmiş ve her ders için yirmişer fiil ödev olarak verilmiştir.

ç. Akrabalık

Akraba tanım olarak Türk Dil Kurumu Sözlüğünde "Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler" olarak geçmektedir.[7] Akrabalık da akraba olma durumu olarak tanımlanabilir. Kültürümüzde aile yapısının sağlam olması, geniş aile kavramının geçmişten günümüze kadar devam etmiş olması bir çok akrabalık isminin dilimizde yer almasını sağlamıştır.

Türkçe dersinde öncelikle en yakın akrabalar olan ailedeki akrabalık isimleri öğretilmiş ve bu konu ile ilgili şu cümleler kurulmuştur:

K1: "Ailem Amasya'ya geldi. Annem, babam ve kız kardeşim geldi."

K1: cümlesinin devamında ise "Erkek kardeşimle İtalya'da görüştük." demiştir.

K2: " Annem, babam, büyük babam ve büyük annem Mayıs'ta Amasya'ya gelecek." cümlesini söylemiştir.

Öğretmen iki katılımcıya da baba, anne ve kardeşlerinin adını, yaşını ve ne iş yaptıklarını sormuş ve cevaplarını almıştır.

Daha sonra soyağacı çalışması yapılmıştır. Öğretmen tahtaya, iki katılımcı da defterlerine kendi soyağaçlarını çizmişler ve öğretmenin yönlendirmesiyle akrabalık isimlerini öğrenmişlerdir.

Öğretilen akrabalık isimleri:

anne, baba, erkek kardeş, kız kardeş, ağabey (abi), abla, amca, dayı, teyze, hala, dede, nine, babaanne, anneanne, oğlan, kız, torun, yenge, enişte, kuzen, amca oğlu, dayı oğlu, teyze oğlu, hala oğlu, amca kızı, dayı kızı, teyze kızı, hala kızı, yeğen, baldız, görümce.

Bunun yanında Türkiye'de insanların akrabalarına sadece akrabalık isimleriyle hitap etmelerine karşın Amerika'da ise akrabalık isimleriyle birlikte birinci isimleriyle hitap etmeleri örneği dile getirilmiştir.

Bu konuda K2, Rayıl isimli dayısına "Rayıl Dayı" diyerek seslendiğini K1 ise birçok teyzesi ve halasının olduğunu bunlaradan birini örnek verecek olursak Lusi teyzesine teyze değil de "Lusi Teyze" olarak seslendiğini dile getirmiştir.

Akrabalık isimleri ile ilgili bir akrostiş çalışması yaptırılmış ve her katılımcı kendi isminin ilk harflerinden örnek olarak birer tane akrabasının ismini yazmış ve sınıfa sunmuştur.

d. Deyimler

Deyimler; "genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbekleri, tabir" olarak tanımlanır.[15] Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde deyimler çok iyi öğretilmelidir. Çünkü, günlük kullanımda deyimlere çok fazla yer vermekteyiz. Yabancı biri, Türkçedeki deyimleri iyi kullandığında insanlarla çok daha rahat iletişim kurabilmektedir. Burada önemli olan, kelimeleri hangi metinlerde ne şekilde kullanacağımızdır. Yaşantılardan kopuk olarak dil öğretilmeye kalkılırsa o zaman ne dil ne de kültür tam olarak öğretilebilir. Yabancılara öncelikle insanlığın genel değerleri, ortak yönleri üzerinde Türkçe öğretmeye başlamak gerekir.[21]

Yabancılara Türkçe öğretimi kapsamında deyimler konusuna giriş yapıldı. Bu bağlamda Katılımcı 1 ve 2'ye üç tane deyim anlatıldı. Bunlar "leb demeden leblebiyi anlamak, foyası ortaya çıkmak, pabucu dama atılmak" deyimleridir. K1 ve K2 bu deyimler anlatıldıktan bir gün sonra ise Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Türkçe Öğretmenliği 4. Sınıf öğrencilerinin Tiyatro ve Drama Uygulamaları dersini izlediler. Yukarıda bahsi geçen üç tane deyimi son sınıf öğrencileri drama yöntemiyle şu şekilde canlandırdılar:

a. Leb demeden leblebiyi anlamak (daha söze başlanırken ne denmek istenildiğini çabucak anlamak): Öz Yeteneksizsiniz isimli bir yarışması

düzenlenir. Programın sunucusu Macun Kaplıcalı ilk yarışmacı Arif Sahuri'ye çeşitli sorular sorar. Arif Sahuri 1928, 2012 gibi tarihlerin geçtiği cevapları ile yarışmayı tamamlar. Daha sonraki yarışmacı Orhan Tekin ise sorulan bütün sorulara cevap verir. Sorulan her soruyu bilir. Hatta en son, sunucu "çe" der hemen "çekirdek" diyerek tamamar, sunucu "ke" dedi "kelebek" diyerek tamamlar ve en sonunda sunucu "leb" demeden "leblebi" der, yarışma ve bu deyimle ilgili drama oyunu sona erer.

b. Foyası ortaya (meydana) çıkmak (bir olay dolayısıyla bir kimsenin kötü niteliği ortaya çıkmak) : Turistlerin yoğun olarak ziyaret ettiği bir beldede Cabbar isimli bir dolandırıcı yalan yanlış bilgilerle turistleri dolandırmaktadır. Sözde turist rehberi olan Cabbar o turistik yöreyle ilgili derin bilgilere sahip olan birine denk gelir ve bu bilinçli kişi ona turist rehberliği kartı olup olmadığını sorar ve en sonunda Cabbar'ın foyası ortaya çıkar.

c. Pabucu dama atılmak (kendinden üstün birinin çıkmasıyla gözden düşmek): Bu deyimle ilgili olan dramada ise malum "Kül Kedisi" masalı birkaç isim değişikliğiyle canlandırılmıştır. Amasya Kralı Arturyus sarayda düzenlenen eğlencede aşık olduğu Sibelüs'ü en sonunda bulur ve saraydaki Zeynebüs'ün pabucu dama atılmış olur.

Dersten sonra Türkçe öğretmeni, K1 ve K2'nin görüşlerini almıştır.
K2: Deyimleri drama dersinden sonra daha iyi anladım.
K1: Şimdi anladım.

cevabını vermiştir. Örneklerden de anlaşılacağı gibi uygulaması yapılan deyimler daha kalıcı bir şekilde öğretilmiştir. Deyimler Türk milletinin günlük hayatında sıkça kullandığı söz varlıklarımızdan biridir. O yüzden yabancılar her ne kadar çok deyim bilir ve bu deyimleri kullanırsa sosyal ortamlardaki sohbetlerde kendilerini daha iyi hissedecekleri aşikârdır.

e. Fıkralar

Fıkra, "kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâyecik" olarak tanımlanmaktadır.[15]

"Nasreddin Hoca söylediklerine ve kendisine mal edilen nüktelere bakılacak olursa büyük bir halk eğitim filozofudur. Toplumdaki her şey onun dikkatini çeker, o çok iyi bir gözlemcidir. Tatlı dilli, güler yüzlü, alçak gönüllüdür. Mizahçı, hazır-cevap olan Nasreddin Hoca aynı zamanda sade bir hayat süren son derece gerçekçi bir eğitimcidir."[22]

Nasrettin Hoca fıkralarının ve nüktelerinin yabancılara Türkçenin öğretiminde çok önemli bir işlevi vardır. Nasrettin Hoca fıkralarının kısa olması ve çarpıcı sözler içermesi adeta taşı gediğine koyması dil öğretimi açısından önemli bir unsurdur. Çünkü, dile yabancı olanlar, özellikle temel seviyede Türkçeyi öğrenirken uzun metinlerden hoşlanmazlar. Kısa ve iletişime dayalı metinler, dil öğrenenlerde öğrenme isteğini artırır ve o dilin daha kolay ve kalıcı öğrenilmesini sağlar.[23]

Biz de bu fıkra çalışmasında "Konuları bilmece haline getirerek sunmak" ile ilgili fıkrayı katılımcılara anlatmaya çalıştık:

Konuları bilmeceler haline getirerek sunmak, öğrenmeye karşı ilgiyi arttırır ve öğrencilerin güdülenmesini sağlar. Ayrıca konu üzerinde öğrencilerin düşünmelerine sebep olur. Bu konuyla ilgili Nasreddin Hoca'nın şu nüktesini verebiliriz.

Bir gün Hoca'ya, çarşıda tesadüf ettiği ahbabı, cebini göstererek:

- Hoca, cebimde ne olduğunu bil bakayım... Eğer bilirsen ondan sana bir kayganalık veririm.

Hoca kendisini naza çekmez. Hemen mühim bir bilmece halledecekmiş gibi:

- Canlı mı, cansız mı?... Yenir mi, yenmez mi? diye ipucu ister.

Ahbabı:

- Cansız ise de canlanır; yenir.

Cevabını verir. Hoca biraz düşündükten sonra:

- Şeklini biraz tarif et, bir ipucu talebinde daha bulunur.

Soru sahibi de:

- Dışı beyaz ve içi sarıdır, deyince, Hoca hemen sevinçle:
- Bildim! Bildim! Şalgamı soymuşlar, ortasını oymuşlar ve içine de havuç koymuşlar... diye bağırır.

Nasreddin Hoca bu nüktesinde, bilmeceye başka bir bilmece ile karşılık verir. Bu Hoca'nın bilmece konusunda gerçekten ne kadar yetenekli olduğunu gösterir.[22]

Yabancılara Türkçe öğretiminde bilmece yöntemini kullanma, bilmece ile derse başlama öğrencilerde merak uyandıracak, dersi daha dikkatli dinlemelerini sağlayacaktır. Örneğin; öğretmen sınıf eşyaları konusunu ve yiyecekler konusunu anlattıktan sonraki derste sınıfa gelir ve elindeki çantasını göstererek "Çantada ne var?" sorusunu bütün sınıfa yöneltir. Öğrenciler de çantada ne olduğunu bilmek için öğrendikleri sınıf eşyalarını söyler ve daha sonra öğretmenden ipucu ister. Öğretmen, öğrencilerin bilmesini istediği nesnenin yenebilir olduğunu söyler çantada sakladığı şekeri bir öğrenci bilene kadar değişik ipuçlarıyla anlatır. En sonunda bilmeceyi bilen öğrenciye şekeri hediye olarak verir.

Ayrıca Nasreddin Hoca'nın göle maya çalması ile ilgili fıkrası da anlatılır ve Nasreddin Hoca'nın ne kadar pratik zekaya sahip ve nüktedan kişiliği bir kültür unsurumuz olarak verilen değer anlatılmış olur.

Diğer bir fıkra karakterimiz olan Temel ile ilgili bir fıkra da anlatılır. Kendisini zor durumdan kurtaran Zoro'yu Züpermen sanması gibi. Bu fıkra ile Batı kültürüne ait bir karakter de kullanılmıştır.

Sonuç

Türkiye'nin ülkeler arasında özellikle bölgesindeki etkisinin artması ve çekim merkezi haline gelen bir ülke olmaya başlaması Türkçenin de aynı derecede etkisinin ve gücünün arttığını göstermektedir. Buna bağlı olarak gerek Türkiye'de gerekse yurtdışında Türkçe öğrenmek isteyenlerin sayısı giderek artmaktadır. Yabancılara Türkçe öğretimi yapılırken bu güzel dilimizi basit, sığ, günlük konuşma dilinden uzak ve kültürel unsurlardan yoksun bir şekilde değil, aksine birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarihten gelen köklerle dünyanın önemli bir bölümünde tasarrufu bulunan zengin kültürümüzle yapmalıyız.

KAYNAKÇA

1. PEHLİVAN, F. (2007) Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kültürler Arası Etkileşim Odaklı Yaklaşım Uyarınca Metin Çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
2. ÜNALAN, Ş. (2002) *Dil ve Kültür*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları
3. KARAKUŞ, İ. (2006) *Atatürk Dönemi Eğitim Sisteminde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
4. GÖÇER, A ve MOĞUL, S. (2011) Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi İle İlgili Çalışmalara Genel Bir Bakış, *Turkish Studies,* 797-810.
5. SAYMAZ, İ. (2003) Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası İlişkileri ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
6. ÖZDEMİR, A. (2006) Kuran'da İnsanlar Arası İlişkiler ve Sosyal Değerler, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Konya
7. TÜRK DİL KURUMU SÖZLÜĞÜ (1998)
8. AKSAN, D. (1995) *Her Yönüyle Dil,* 5.bs., Ankara: Türk Dil KurumuYayınları
9. HENGİRMEN, M. (1993) *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve Tömer Yöntemi*, Ankara: Engin Yayınları, S. 12
10. YAYLI, D. ve BAYYURT, Y. (2009) *Yabancılara Türkçe Öğretimi*, Ankara: Anı Yayıncılık
11. KAPLAN, M. (2006) *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları, S. 151
12. GÜNEŞ, F. (2011) Dil Öğretimi Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* c. 8/15, S. 123-148
13. AKTAŞ, T. (2007) Yabancı Dil Öğretiminde Kültürlerarası Yaklaşım, Türkiye'de Yabancı Dil Eğitimi Ulusal Kongresi, Ankara
14. SÖNMEZ, V. ve SOLAK, A. (2006), *İnsan İlişkileri ve İletişim,* Ankara: Hegem Yayınları
15. TÜRKÇE SÖZLÜK (2005) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
16. MİRİCİ, İ.H. , SAKA, F.Ö., İLTER, B.G , GLOVER, P. (2007) Yabancılar İçin Türkçe, Ankara: Gazi Kitabevi
17. ÖZTELLİ, C. (1997) *Yunus Emre Yaşamı ve Bütün Şiirleri,* İstanbul: Özgür Yayınları
18. TAŞDEMİR, E., BİLKAN, N., CAN, H., (2004) *Pratik Türkçe Öğretim Teknikleri,* İstanbul: Dilset Yayınları
19. GAZİ TÖMER (2006) *Yabancılar İçin Türkçe 1,* Ankara: Gazi Üniversitesi TÖMER Yayınları No:2
20. GÖZ, İ. (2003) *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü,* Ankara: TDK Yayınları
21. BARIN, E. (2004) Yabancılara Türkçe Öğretiminde İlkeler, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 19-30, Sayı: 1
22. ÖZBEK, A. (2004) *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca,* Konya: Esra Yayınları
23. BARIN, E. (2008) Yabancılara Türkçenin Öğretiminde Nasrettin Hoca Fıkralarının Yeri, Türk Yurdu, 255, 61-63.

XV. Yüzyıldan Günümüze Bosna Hersek'te Türkçenin Durumu Ve Türkçe Öğretimi Çalışmaları

Mustafa ILGAR
Yunus Emre Enstitüsü
Saraybosna/Bosna Hersek
mustafailgar_1440@hotmail.com
Önder ÇANGAL
Yunus Emre Enstitüsü
Saraybosna/Bosna Hersek
ondercangal@hotmail.com

ÖZET

Balkanlar, tarihi boyunca farklı milletlere ve devletlere ev sahipliği yapmıştır. Türklerin bölgeye gelişi Selçuklu Devleti zamanında Sarı Saltuk'la başlar. Fakat Balkanlar ile kurulacak olan kalıcı ve asıl ilişkiler Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşir. Osmanlı Devletinin bölgeye gelişiyle birlikte Türkçe de bölgede konuşulan diller arasında yerini alır.

Osmanlı Devleti'nden sonra Bosna Hersek topraklarında sırası ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Yugoslav Devleti ve "Tito Yugoslavyası" olarak da bilinen Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyeti hüküm sürmüştür. Tito'nun ölümüyle Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyeti parçalanma sürecine girmiş, 3 Mart 1992 yılında yapılan referandumla Bosna Hersek bağımsızlığını kazanmıştır. Bu durum bölgede yaşayan farklı etnik gruplar arasındaki sürtüşmeyi artırmış, 1992 ilkbaharında başlayıp 1995 yılına kadar devam eden savaşın sonunda 14 Aralık 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması ile Bosna Hersek Devleti kurulmuştur.

Savaş sonrasındaki süreçte Bosna Hersek'te yaraların sarılması adına Türk Temsil Heyeti ile Türk İş Birliği ve Koordinasyon Başkanlığı (TİKA) çalışmalar yapmıştır. Bu kurumların yanı sıra 2009 yılından bu yana Bosna Hersek'te açmış olduğu şubeleriyle faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü de gerek Türkçenin gerekse Türk kültürünün tanıtılması amacıyla çalışmalar yürütmekte; devlet üniversitelerindeki Türkoloji ile Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine destek olmaktadır. Türkçe, başta Yunus Emre Enstitüsü olmak üzere gerek Türk kurumlarının çalışmaları gerekse Türk dizi ve müziklerinin etkisi ile Bosna-Hersek'te günden güne daha da güçlenmektedir.

Bu çalışmada, Bosna Hersek topraklarında Osmanlı Devleti'nden günümüze varlığını devam ettiren Türkçenin atlattığı süreçler ve özellikle son yıllarda Türkçe adına bölgede gerçekleştirilen çalışmalar irdelenmek istenmiştir. Mevcut durumu belirlemeye yönelik olarak hazırlanan bu çalışma betimsel bir çalışma olacak ve bölgede Türkçenin etkinliğini gözler önüne serecektir.

Anahtar Sözcükler: Balkanlarda Türkçe, Bosna Hersek, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Yunus Emre Enstitüsü.

ABSTRACT

Balkans have hosted variety of nations and states throughout its history. Turks approach to the region starts with "Sarı Saltuk" at the Seljuks times. But the permanent and solid relationships which will be created appeared at Ottoman Empire times. With the arrival of the Ottomans to the region, Turkish language takes its place among the languages which are spoken in the region.

After Ottoman Empire, Austria-Hungarian Empire, Yugoslav State and Yugoslavia Federal Democratic Republic which is also so called "Tito's Yugoslavia" prevailed in the territory of Bosnia Herzegovina respectively. Yugoslavia Federal Democratic Republic has entered to process of fragmentation after the death of Tito and in 3 March 1992 Bosnia Herzegovina took its independence after performing a referendum. This situation has triggered the conflict among the different ethnical groups who lives in the region and at the end of the war which starts in the spring of 1992 and last until 1995, the State of Bosnia Herzegovina has been built in 14 December 1995 with Dayton Treaty.

During the process after war, Turkish Delegation Representatives and Head of Turkish Coordination Cooperation (TİKA) made too much work for the sake of healing wounds. Apart of these institutions the Institute of Yunus Emre which has been operating in Bosnia Herzegovina with the branches that they opened have been conducting studies for introducing Turkish language and Turkish Culture; and has been supporting the Turkology and Turkish Language and Literature Departments in State Universities. Turkish Language has been strengthened in Bosnia Herzegovina day by day with the effect of Turkish series and music as well as Turkish Institutions workings primarily Institute of Yunus Emre.

In this Research, the processes that Turkish Language pass through from Ottoman times will be shown and in particularly researches which are made currently will be examined. This descriptive research aims to determine current place of Turkish Language and suppose to reveal efficiency of Turkish Language.

Key words: Turkish Language in Balkans, Bosnia Herzegovina, Teaching Turkish to Foreigners, Institute of Yunus Emre.

GİRİŞ

"*Balkan,* kelimesi Türkçe asıllıdır ve dağlık bölge anlamına gelmektedir. Balkanlara bu isim 19. yüzyılın başlarında verilmiştir" (G. S. Bozkurt, 2010: 52). Bosna-Hersek**,** Balkanların batısında bulunmaktadır. Ülkenin doğusunda Sırbistan, kuzeyinde ve batısında Hırvatistan, güneyinde ise Karadağ yer almaktadır. Ülke coğrafi açıdan iki bölümden oluşmaktadır. Bosna, ülkenin başkenti Saraybosna'yı da içine alan orta ve doğu bölgeler için; Hersek ise, Adriyatik'e yakın olan tarihi Mostar şehrini de içine alan bölge için kullanılmaktadır (İyiyol, 2009: 1).

Osmanlı Devleti bölgeye gelmeden önce Bosna-Hersek bağımsız bir devlet olarak göze çarpmaktadır. Bosna Devletinin bölgede hüküm sürdüğü "XII. yüzyıl ortalarında, muhtemelen Moğol istilâsından kaçan Sarı Saltuk ile sonraları onun adıyla anılan Türkmen aşireti Balkanlar'a geçerek Dobruca dolaylarında ilk İslâmi cemaati meydana getirmiştir" (Gülseren, 2007: 54). Fatih Sultan Mehmed'in şehzadesi Cem Sultan'ın emriyle Ebu'l Hayr-ı Rumî'nin kaleme aldığı Saltık-

nâme'nin çeşitli yerlerinde Sarı Saltuk'un yer altından şifalı sular çıkardığı anlatılmaktadır. Bugün Bosna-Hersek'in Blagay şehrinde bulunan Sarı Saltuk Tekkesi, Buna Irmağı kaynağının yeryüzüne çıktığı koca bir kayanın dibinde varlığını sürdürmekte; gerek Saltık-nâme'de geçen rivayetleri gerekse Sarı Saltuk'un Osmanlı Devletinden önce bölgeye geldiğini ispatlamak için delil niteliği taşımaktadır.

XIII. yüzyılda Bosna Devletinin hükümdarı Kulin Ban'dır. Daha sonra Bosna'nın başına geçecek olan Tvrtko kendisini kral ilan eder ve Bosna Kraliyet halinde varlığını sürdürür. Ortaçağ döneminde Bosna Devleti, Balkanlarda toprakları en geniş, siyasi ve iktisadi bakımdan en güçlü olan devlettir (Začinović, 2003: 9).

1180-1463 yılları arasında hüküm süren Bosna Krallığı'na bağlı olan Bosna Kilisesi, Osmanlı fetihlerinden önce "Bogomil" adı verilen bir mezhebe bağlıdır. Ortodoks coğrafyası içinde gelişen mezhebin inançları, geleneksel Hristiyan öğretisinden oldukça farklıdır. Bogomillerin inançları arasında; Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği, bunun bir yanılgı olduğu düşüncesi vardır. Dolayısıyla Bogomiller haça itibar etmemiş, hatta yanlış inancın bir ifadesi olduğu için haça tepki duymuşlardır. Osmanlının bölgeye gelişiyle birlikte, bu Hristiyanlar zaman içerisinde İslam'ı kabullenmeye başlamışlardır (G. S. Bozkurt, 2010: 81).

Bölgede Türk dilinin varlığına ilişkin bulgular dönemler halinde ele alınacak, değerlendirmeler bu doğrultuda gerçekleştirilecektir:

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE BOSNA-HERSEK

Ortaçağ Bosna Devletinin bağımsızlığı Osmanlı Devletinin bölgeye gelmesiyle bozulmuştur. Türkler, Bosna ülkesinin merkezinde Hodidyed ve Vrhbosna olarak adlandırılan bölgelere yerleşmişlerdir. Saraybosna'daki Hodidyed kalesi fethedilince Türklerin Bosna'daki ilk devamlı merkezi olmuş ve *Bosna Nahiyesi* olarak adlandırılmıştır. 1463 yılına gelindiğinde Fatih Sultan Mehmed, o dönemde Bosna Kraliyetinin merkezi olan Yayçe şehrini fethetmiş, Ortaçağ Bosna Kraliyeti çökmüştür. II. Sultan Bayezid ise 1482 yılında Hersek bölgesini fethetmiştir (Začinović, 2003: 10).

Bosna, Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altına girdiği dönemde ortaçağdaki adını korumuş, ilk önce sancak, ondan sonra beylerbeyliği, daha sonra eyalet ve Bosna vilayeti olarak adlandırılmıştır. Bosna-Hersek, Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiği 1878 yılına kadar Osmanlı Devletinin ayrı bir idare bölgesi olarak varlığını sürdürmüştür (Začinović, 2003: 10).

Osmanlı İmparatorluğu yönetim anlayışı gereği hüküm sürdüğü topraklarda yerli halka baskı uygulamaktan kaçınmış, bölge halkının kendi dininde özgürce ibadet etmesine ve kendi dilinde konuşmasına izin vermiştir. Bu durum şu örnekle somut hale getirilebilir:

> Sırp Kralı Lazar'a sorarlar: "Türkleri yener ve Balkanlara hâkim olursanız ne yaparsınız?" Cevabı çok açık ve nettir: "Bütün camileri yıkar, hepsini kilise yaparım." Aynı soru, kendisiyle aynı zamanda yaşayan Osmanlı Sultanı I. Murad'a da sorulur. Cevap farklıdır: "Bir cami yıkılırsa yerine bir cami, bir kilise yıkılırsa yerine bir kilise yaparım" (Uzunçarşılı'dan aktaran G. S. Bozkurt, 2010: 56).

Gösterilen hoşgörü politikası, Osmanlının yerleştiği topraklarda uzun yıllar hüküm sürmesini kolaylaştırmış; fethedilen topraklardaki toplumların İslamiyet'i ve Türkçeyi benimsemesini sağlamıştır. Bu durum Bosna-Hersek bölgesi için de geçerlidir. Bölgenin fethedilmesi "Bogomil Boşnakları"nın İslamiyet'e geçme sürecini de başlatmıştır.

Boşnakların İslamiyet'e geçme süreçleriyle ilgili olarak bilgi vermesi açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun vergi defterleri önem arz etmektedir. O dönemde vergi defterlerine geçen bölgedeki hane sayıları şu şekildedir: 1468-1469 tarihli Osmanlı vergi defterlerine göre toplam Hristiyan hane 37.125, Müslüman hane 332'dir. 1485 yılına ait vergi defterlerine göre 30.552 Hristiyan hane, 4.134 Müslüman hane; 1520 yılına ait vergi defterlerine göre 98.095 Hristiyan hane, 84.675 Müslüman hane tespit edilmiştir. Vergi defterlerinden elde edilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Boşnakların İslamiyet'e geçiş süreçleri uzun bir dönemi kapsamaktadır (Malcolm, 1994/1999: 102-103).

İslamiyet'i benimseyen Boşnaklar, zaman içerisinde Osmanlı eğitim kurumlarına da katılmıştır. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a bırakıldığı yıllarda bölgede 434 ilkokul, 43 medrese ve lise, Askerî İdadi, Öğretmen Okulu, 12 sanat okulu ve Vilayet Yüksek Okulu vardır (Kaya, 1997: 16). Bu eğitim kurumlarından "en meşhur olanları Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Beg, Tuzla'daki Behram Beg ve Travnik'te Elçi İbrahim Paşa medreseleridir. Medreselerde dersler Türkçe verilmiştir. Gazi Hüsrev Beg, 1537 yılında medresenin yanına bir de kütüphane kurmuştur. Kütüphanede Türkçe, Arapça ve Farsça yüzlerce el yazması eser saklanmaktadır" (Začinović, 2003: 12).

Osmanlı Döneminde Türkçe bu coğrafyada konuşma dili olmanın yanı sıra edebiyat dili haline de gelmiştir. Mollâ Mustafa Başeski, XVII. yüzyılın sonlarıyla XVIII. yüzyılın başları arasında Saraybosna'daki olayları takip ederek "Rûz-nâme" adlı eseri yazmıştır. XIX. yüzyılda yaşayan ve Gazi Hüsrev Beg Camiinde meşhur muvakkit olan Saraybosnalı Salih Sıdkî "Târih-i Bosna" adlı büyük eserini Türkçe olarak ortaya koymuştur. Bu yazarların, ana dilleri Boşnakçadır. Buna rağmen yazarlar Türkçe ve diğer şark dillerinde eserler kaleme almışlardır. Bu durum, yazarların Türkçeyi ve öteki şark dillerini eser verebilecek derecede iyi bildiklerini göstermektedir (Začinović, 2003: 12-13).

Bosna-Hersek'te Türkçenin yer edinmesiyle birlikte zamanla bölgede Türkçe gazetelerin çıkarılması ihtiyacı doğmuştur. *Bosna* gazetesi, 1866 yılında bu ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Gazetenin çıkarılabilmesi için Şerif Osman Paşa'nın teşviki üzerine İstanbul'dan eski Türk harfleri yollanmış, İstanbullu Kadri Efendi eski Türk harflerinin dizgicisi olarak Saraybosna'ya gönderilmiştir. Dört sayfa olarak hazırlanan gazetenin dış sayfaları Boşnakça olarak Kiril alfabesiyle, iç sayfaları Türkçe olarak eski harflerle basılmıştır. Yine 26 Aralık 1868'da *Gülşen-i Saray* ve 2 Mart 1876'da *Neretva* gazeteleri Bosna-Hersek'te Türkçe olarak yayın hayatına başlamış gazetelerdir. Gülşen-i Saray'ın son sayısı 1 Temmuz 1872, Neretva gazetesinin son sayısı 16 Aralık 1876 tarihlidir (Začinović, 2003: 15-20).

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU SONRASINDA BOSNA-HERSEK

18. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlardaki Ortodoksların hamisi olarak ortaya çıkan Rusya, Osmanlının bölgede ıslahatlar yapmasını istemeye başlamıştır. 1876 yılında Rusya'nın yanı sıra ıslahat fikrine destek veren İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve İtalya elçilerinin de katılımıyla İstanbul'da bir konferans toplanmıştır. Konferans devam ederken II. Abdülhamid, Kanunu-Esasî olarak da bilinen anayasayı ilan ederek konferansın toplanma gerekçesini ortadan kaldırmış; konferansta hazırlanan protokolü de Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale sayarak reddetmiştir. Protokolün reddedilmesini savaş nedeni sayan Rusya, Rumi takvimle 1293'te Eflak ve Boğdan'a girerek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (24 Nisan 1877). Osmanlı bir anda Balkanlarda ve Kafkas cephesinde Rusya ile savaşmaya başlamıştır. Osmanlıların başarılı olduğu tek yer olan Plevne'deki savunma Aralık 1877'ye kadar devam etmiş; fakat daha fazla dayanamamıştır. Ruslar, Balkanlarda Plevne engelini aştıktan sonra hızla İstanbul'a doğru ilerlemeye başlamış; Ocak 1878'de Edirne'yi de alarak Ayastefanos'a, yani bugünkü Yeşilköy'e kadar ilerlemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır. Taraflar 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşmasını imzalamış, fakat başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri bu antlaşmayı tanımamıştır (Milliyet/Hachette, 2000: 829).

Bunun üzerine 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma sonucunda, Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'ten ayrılıp Doğu Rumeli topraklarına doğru geri çekilmek zorunda kalmış, Osmanlı Devleti'nin geri çekilmesiyle birlikte Avusturya-Macaristan Balkanları işgal etmiştir. Osmanlı Devletinin *93 Harbi* olarak da bilinen bu savaşı kaybetmesiyle (1877-1878) Balkanların tarihinde Boşnaklar başta olmak üzere bu coğrafyada yaşayan herkes için yeni ve karmaşık bir dönem başlamıştır (Geçer, 2009: 11).

İşgalden sonraki yedi yıl boyunca bölgede Türkçe yayın çıkartılmamıştır. Yedi yıllık aradan sonra Mehmet Hulusi, Neretva gazetesinden edindiği birikimlerle 1884 tarihinde *Vatan* adında haftalık bir gazete çıkarmaya başlamıştır (Geçer, 2010: 386). Gazetenin yayın hayatına başlaması Bosna-Hersek'te büyük bir yankı uyandırmış ve başta Boşnaklar olmak üzere 600-700 civarı kişi gazeteye abone olmuştur (Začinović, 2003: 22).

Bosna-Hersek'in, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile boğuştuğu işgal yıllarında bölgede Türkçe öğretilmeye devam etmiştir. Bu dönemde Türkçenin öğretilmeye devam etmesi ve yapılan sınavlarda öğrencilerin Türk dilinden sorumlu tutuluyor olması ile ilgili Vatan gazetesinde de haberler çıkmıştır. Bu haberlerden Vatan Gazetesinin 1885 tarih ve 39 numaralı sayısında çıkan "Rüştiye İmtihanı" başlıklı yazıda Saraybosna'daki Rüştiye'ye devam eden seksenden fazla öğrencinin sınava girdiği ve sınavda fen bilimleri, Arapça, Farsça, Türkçe ve Boşnakça dillerinden sorular sorulduğu belirtilmektedir. 12 Haziran 1885 tarihli 40 numaralı sayıda ise "Mekteb-i Rüştiye İmtihanı" başlıklı bir haber yer almaktadır. Haberde Mekteb-i Rüştiye'ye giriş sınavında başarılı olan öğrencilerin isimleri yayımlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin, Rüştiye'nin birinci sınıfından başlayıp dördüncü sınıfına kadar Arapça, Farsça ve Türkçe öğrendikleri ifade edilmiştir (Geçer, 2010: 387).

İşgal altında geçen 30 seneden sonra, 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i tamamen egemenliği altına almış, bu durum

çoğunluğunu Boşnak Müslümanların oluşturduğu yeni bir göç dalgasını da beraberinde getirmiştir. Göç eden insanlar, genellikle Türkiye topraklarına yerleşmişlerdir (Önen: 2006: 45). Osmanlı Devleti'nin savaş sonunda Balkanlar'da kalan Türkler için yapabildiği tek şey geride kalanların dinî vecibelerini yerine getirmelerini ve Türkçe eğitime devam etmelerini sağlamaya çalışmak olmuştur (Önen: 2006: 49). Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'ten çekildikten sonra bölgede Türkçenin öğretilmeye devam ettiğini o dönemde bölgede çıkartılan dergilerde yer alan haberlerden anlamak mümkündür:

> 1913 tarih ve 15-16 numaralı Misbah mecmuasına Hafız Süleyman imzasıyla yansıyan "Bosna ve Hersek Evkaf ve Maarif-i Umumiye Müdüriyet-i Behiyesine" başlıklı yazıda, Bosna-Hersek'te faaliyet gösteren mektep ve medreselerin modernize edilmesinin gerekliliği vurgulandıktan sonra, buralarda okutulacak derslerin listesi verilmiştir. Bu dersler içerisinde "Muhtasar Kavaid-i Esasiyye-i Türkiye" de vardır. Aynı yazının devamında "İş bu medreselerde Arapça, Türkçe, Boşnakça, Almanca okunacaktır." denilmektedir. Yeni usulde eğitim verecek olan mektep ve medreselerde okutulacak ders cetvelinde …, birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar toplam 50 saat Türkçe ders okutulacağı ifade edilmiştir (Geçer, 2010: 389).

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'te egemenliğini devam ettirdiği yıllarda ülkede yaşanan en büyük kültürel problemlerden birisi alfabe sorunu olmuştur. Nitekim ülkede Boşnakçaya uygulanan bir Arap harfli, bir Latin harfli ve bir de Kiril harfli alfabe vardır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin kullanım alanını daraltmış ve Osmanlı/Türk kültürü ile Boşnaklar arasındaki bağları yavaş yavaş koparmaya başlamıştır (Geçer, 2009: 12).

Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Franz Ferdinand, 1914 yılında bölgeyi ziyaret etmek için Saraybosna'ya gelmiştir. Yoğun güvenlik önlemleri arasında üstü açık arabasıyla insanları selamlayan Arşidük Ferdinand, şehrin merkezi olan bugünkü adıyla Başçarşı bölgesinde Gavrilo Princip tarafından gerçekleştirilen suikast sonucunda hayatını kaybetmiştir. Bu olay I. Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olarak gösterilmiş; nitekim 28 Temmuz 1914'de Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan etmiştir (Milliyet/Hachette, 2000: 872). "I. Dünya Savaşı sonunda, 1918 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun diğer müttefikleri ile yenilmesinin ardından, İttifak Devletleri'nin orduları güneyden ilerleyip, kalan Sırp askerleri ile birleşerek Avusturyalıları Sırbistan'dan ve Kosova'dan çıkarmışlardır" (Önen, 2006: 50).

"Batılı Devletler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanması sonucunda, tekrar güçlü bir Germen yapısı ile karşı karşıya gelmemek için Avusturya-Macaristan'ı mümkün olduğunca çok parçalı bir yapıya büründürmenin peşine düşmüşlerdir" (Önen, 2006: 51). Balkanlar'ın merkezinde, birden fazla etnik unsuru bünyesinde barındıran Yugoslavya oluşumunun en uygun çözüm olacağı konusunda fikir birliği yapılmış; bu çerçevede savaş sonrası İttifak Devletleri Avusturya-Macaristan'ın parçalarından olan Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Sırbistan'ı aynı devlet çatısı altında buluşturma fikrine destek vermişlerdir (Yürür, 1999: 6).

"Yeni kurulan Yugoslav Devleti, 1 Aralık 1918'de ilan edilir. Resmi adı Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olan devlet; daha önce Avusturya-Macaristan

yönetiminde olan Slovenya, Hırvatistan-Slavonya, Voyvodina, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve Karadağ Krallığı ile bugünkü Makedonya ve Kosova topraklarını içeren Sırbistan'ı kapsamaktadır" (Kenar, 2005: 42-43). Bölgede önce krallık, daha sonra Tito Yugoslavyası'ndaki insanlar Türkçe öğrenmek için uğraşılarda bulunmuş, uzun bir aradan sonra Prof. Dr. Fehim Bayraktareviç'in çabalarıyla 1925 yılında Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde Şarkiyat Kürsüsü açılmıştır. Kürsüde Arap Dili ve Edebiyatı ile Fars Edebiyatının yanı sıra Türkçe de öğretilmiştir (Hafız, 2001, parag. 3).

1940'lı yıllara gelindiğinde Yugoslavya'da Alman yayılmacılığının etkisi gözle görülür boyutlara ulaşmıştır. Yugoslavya, 25 Mart 1942'de Almanya'nın baskılarının artması üzerine İtalya, Japonya ve Almanya'dan oluşan faşist mihvere katılmak zorunda kalmıştır. Antlaşmadan iki gün sonra Yugoslavya'da kral ve hükümet devrilmiş, bunun üzerine, Alman ordusu 6 Nisan'da Belgrad'ı bombalayarak Yugoslavya'ya girmiştir. 17 Nisan 1942'de ise Yugoslavya koşulsuz olarak teslim olmuştur (Armaoğlu, 1996: 374).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 2 Aralık 1945'te farklı etnik kökenleri barındıran yapısıyla Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. Tito'nun kurmuş olduğu Yugoslavya Cumhuriyeti; Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya olmak üzere altı cumhuriyet ile Kosova ve Voyvodina olmak üzere iki özerk bölgeden oluşmuştur (Önen: 2006: 60). "Kurulan yeni Tito Yugoslavya'sında verilen sözler ve alınan kararlar Müslüman topluluklar için uygulanmamış ve bu dönemde Müslümanlar ve Türkler baskı altında yaşamışlardır" (G. S. Bozkurt, 2010: 54). Bu dönemde oluşturulan;

> … baskıcı ortama karşılık Türklere, diğer azınlık gruplarıyla birlikte, özellikle eğitim alanında olmak üzere bazı haklar tanınmıştır. 23 Aralık 1944'te, Makedonya Türklerinin toplumsal ve kültürel yaşamında önemli bir yeri bulunan "Birlik Gazetesi" yayımlanmaya başlamıştır. 28 Aralık'ta günde sadece beş dakika olmak üzere ilk Türkçe radyo yayını başlamış, 1946 yılında ise Makedonya Türklerinin yoğun kültür ve spor faaliyetlerini gerçekleştirdikleri; fakat bir yıldan kısa bir süre içerisinde kapatılan "Zafer Cemiyeti" kurulmuştur (Oktay, 2003: 138).

1950 yılında Bosna-Hersek'teki köklü kültürel mirasın ortaya çıkarılıp tanıtılması amacıyla Saraybosna'da Prof. Nedim Filipoviç'in öncülüğünde Şarkiyat Enstitüsü kurulmuş, Felsefe Fakültesi'nde Şarkiyat Bölümü açılmıştır. Enstitüde; Türk dili, tarihi, kültürü ve sanatı gibi alanlarda bilimsel ve akademik düzeyde faaliyetler yürütülmektedir (Hafız, 2001, parag. 4).

Tito, 1945'den 1980 yılına kadar 35 yıl süreyle Yugoslavya'yı yönetmiştir. Bu süreçte Yugoslavya'yı oluşturan uluslar ve Cumhuriyetler arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye, devam eden gizli rekabeti ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Tito'nun ölümü ve halkın zamanla azalan refah düzeyi ile birlikte ulusçuluk anlayışı Yugoslavya'da yurttaşlığın önüne geçmeye başlamış, Yugoslavya parçalanma sürecine girmiş ve 1986-1992 yılları arasında yaşanan kanlı iç savaşların sonrasında Yugoslavya parçalanmıştır (Önen, 2006: 3).

23 Aralık 1990'da Slovenya, Ocak 1991'de Makedonya, 25 Haziran 1991'de Hırvatistan bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bosna-Hersek ise 3 Mart 1992 tarihinde

yapılan referandumla Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanmıştır (Yürür, 1999: 75).

Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte "Büyük Sırbistan" hayalini gerçekleştirmeyi bekleyen Slobodan Miloşeviç harekete geçmiştir. Kurulması düşünülen "Büyük Sırbistan …, coğrafi olarak bugünkü Sırbistan, Makedonya, Karadağ ve Bosna'nın büyük bir bölümü ile Slovenya'nın tamamı ve Dalmaçya'nın büyük bir bölümünü … içermektedir" (Stevanoviç, 2001/2005: 57). Sırplar arasında yükselen milliyetçilik anlayışı, Sırpların yoğun veya azınlıkta bulunduğu yerlerde gerilimi yükseltmiştir. 1992 ilkbaharında başlayıp 1995 yılına kadar devam eden savaş, 21 Kasım 1995'te paraflanan ve 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanan Dayton Anlaşması ile son bulmuş, Bosna-Hersek Devleti kurulmuştur. Paris Antlaşması'yla resmen ilan edilen Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nden meydana gelen bir devlettir. Dayton Antlaşması ile Bosna-Hersek'in %51'i Boşnak-Hırvat Federasyonuna, %49'u ise Sırp Cumhuriyetine verilmiştir (Eker, 2006: 72). Ülkede iki bölgenin dışında, bir de özel statüye sahip, yaklaşık 80 bin nüfuslu *Brçko Bölgesi* bulunmaktadır. Karma nüfusa sahip Brçko, herhangi bir bölgeye bağlı değildir ve Mart 2000'den beri özerk hükümete, polis teşkilatına, yürütme ve yargı organlarına sahiptir (Türbedar, 2010: 3).

3. DAYTON ANLAŞMASI SONRASI BOSNA-HERSEK

Bosna savaşlarından sonra yaraların sarılması adına bölgeye ilk gidenler Türk askerî birlikleri olmuştur. Daha sonra TİKA, Bosna-Hersek'in yeniden imarı ve kalkınması için önemli adımlar atmıştır. TİKA; sadece ekonomik faaliyetlerle kalmamış, Türkoloji projesi kapsamında 2001 yılında Tuzla Üniversitesi'nde, 2005 yılında ise Zenica (Zenitsa) Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri açmıştır (Geçer, 2010: 390-391). Bosna-Hersek'te bu üniversitelerin yanı sıra Saraybosna Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü ile Türkiyeli girişimcilerin 2008 yılında açtığı Uluslararası Burç Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümü vardır. Son olarak Saraybosna YETKM'nin desteğiyle Mostar Cemal Biyediç Üniversitesi Beşerî Bilimler Fakültesi bünyesinde 12 Kasım 2012'de Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılmıştır (Saraybosna YETKM, 2012b).

Bu üniversitelerden mezun olan öğrenciler genellikle Bosna-Hersek'teki Türk firmalarında çalışmaktadır. Bazı öğrenciler Türkiye'den gelen misafirlere Bosna-Hersek'te, bazı öğrenciler yaz aylarında Bosna-Hersek'ten giden turistlere Türkiye'de rehberlik yapmaktadır. Yine isteyen öğrenciler alanlarında yüksek lisans ve doktora yapma imkânına sahiptir.

Yunus Emre Vakfı'na bağlı olarak kurulan Yunus Emre Enstitüsü çeşitli ülkelerde Türkçe öğretim merkezleri açmıştır. Bu merkezlerden ilki olan Saraybosna YETKM, 17 Ekim 2009 tarihinde, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da açılmıştır. Merkez; iki ayrı binada beş dersliği, konferans salonu, iki kütüphanesi ve sergi salonuyla Bosna-Hersek vatandaşlarına hizmet etmekte, her dönem 250'den fazla kursiyer merkezde Türkçe öğrenmektedir.

Bosna-Hersek'teki ikinci merkez olan Foynitsa YETKM, 9 Ekim 2011 tarihinde Bosna-Hersek'in Foynitsa şehrinde İstanbul Ümraniye Belediyesi

tarafından yaptırılan binada hizmete açılmıştır. Merkezde her dönem 60'tan fazla kursiyer Türkçe öğrenmektedir.

Türk kültür merkezleri, gerek Bosna-Hersek'e gerekse Türkiye'ye ait özel günlerde ve haftalarda sosyal etkinlikler düzenlemektedir. Cimburjada Bahar Şenliği, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Şenliği, Ahitname Töreni, Ayvaz Dede ve Musalla Şenlikleri bu etkinliklerdendir. Bu tür etkinliklerde Türkçe öğrenen Bosna-Hersekliler bir araya getirilmektedir. Merkezlerde Türk müziği dinletileri, kitap tanıtımları, şiir günleri, ebru ve yemek kursları düzenlenmektedir. Türkiye'den gelen ve hedef dili konuşan Türk okutmanlardan Türkçe öğrenen Bosna-Hersekli kursiyerler, derslerin yanı sıra konuşma kulübü çalışmalarıyla pratik yapma imkânı bulmaktadır. Kursu tamamlayan ve sertifika sınavında başarılı olan kursiyerler "Avrupa Konseyi Ortak Dil Kriterlerine" uygun olarak hazırlanan ve kursiyerlerin Türkçe bildiklerini belgelendiren "Yunus Emre Enstitüsü Sertifikası"nı almaktadır (Saraybosna YETKM, 2012d).

Bosna-Hersek Devleti; Bosna-Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti ve Brçko özerk bölgesinden meydana gelmektedir. Bosna-Hersek Federasyonu ise; Una-Sana, Posavina, Tuzla, Zenitsa-Doboy, Bosna Podrinye, Orta Bosna, Hersek-Neretva, Batı Hersek, Saraybosna ve Livno olmak üzere on kantondan oluşmaktadır. Türkçe; Hersek Neretva, Bosna Podrinye, Zenitsa Doboy, Orta Bosna ve Saraybosna kantonlarında 2. ve 3. seçmeli dil olarak ilköğretim okullarında ve liselerde okutulmaktadır. Beş kantonda 4500'den fazla öğrenci Türkçeyi seçmeli dil olarak öğrenmektedir. Bu öğrencilerin yanı sıra Una-Sana, Tuzla, Zenitsa-Doboy, Bosna Podrinye, Orta Bosna ve Saraybosna Kantonlarında yetişkinlere yönelik Türkçe kursları düzenlenmektedir. Bu kurslarda da 500'den fazla Bosna Hersekli Türkçe öğrenmektedir. Bosna-Hersek'te 5000'den daha fazla birey Yunus Emre Enstitüsü aracılığıyla Türkçe öğrenmektedir. Türkçe öğrenerek liseden mezun olan öğrenciler Bosna-Hersek'te faaliyet gösteren üniversitelerin Türkoloji veya Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine devam etme imkânına sahiptir.

Kantonlarda Türkçenin seçmeli dil veya kurs olarak öğretilmesi işi Saraybosna YETKM tarafından düzenlenmekte ve desteklenmektedir (Saraybosna YETKM, 2012e, 2012f, 2012g). Okullarda görev yapacak olan öğretmenler Bosna-Hersek'teki Türkoloji veya Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu Bosna-Hersekli öğretmenler arasından seçilmektedir. Bu durum üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olan öğrencilere iş imkânı sağlamaktadır.

Saraybosna YETKM, Türkoloji projesi kapsamında protokol imzaladığı Bosna-Hersek'teki üniversitelere her yıl öğretim elemanı görevlendirmesi gerçekleştirmekte, bölüm ve programların -eğitim amaçlı kullanılmak üzere- araç-gereç ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Saraybosna YETKM, 2012b, 2012c). Ayrıca başarılı olan kursiyerleri Türkiye'de gerçekleştirilen Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Yaz Okulu programına davet etmektedir (Saraybosna YETKM, 2012a).

Bosna-Hersek, Türkiye'ye ve Türkçeye güçlü bağlarla bağlıdır. Bu bağlar kullanılan dilde de kendisini göstermektedir. Öyle ki Türkçe, Boşnaklar arasında ibadet dili olarak görülmekte, iki dil arasındaki ortak kullanımların fazla olduğu göze çarpmaktadır. Günlük hayatta edilen duaların, tortulaşmış kalıp sözlerin ve tekkelerde okunan ilahilerin büyük bir kısmı Türkçedir. Bosna Herseklilerin sıklıkla kullandıkları "bajram mubarek olsun, bašn sa olsun, dostum sa olsun, sabah

hajrula, akšam hajrula, Allahimanet, Allah razi olsun, bajrambarečula" gibi kalıplaşmış ifadeler, bu duruma örnek gösterilebilir. Boşnak halk kültürünün, Türk dinî ve mistik folkloru ile etkileşimi devam etmektedir (İyiyol, 2009: 12). Bosna-Hersek'te Türkçe, başta YETKM'ler olmak üzere gerek Türk kurumlarının çalışmaları gerekse Türk dizi ve müziklerinin etkisi ile günden güne daha da güçlenmektedir.

KAYNAKLAR

Armaoğlu, F. (1996). *20'nci yüzyıl siyasi tarihi, (1914-1918).* (Cilt I). Ankara: İş Bankası Yayınları.

Bozkurt, G. S. (2010, Kış). Tito sonrası dönemde eski Yugoslavya bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies,* X/2, 51-95.

Demir, N. ve Erdem, M, D. (2013). *Saltık-Nâme* (4 cilt). İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği Kültür Yayınları.

Eker, S. (2006). Bosna'da etno-linguistik yapı ve Türk Dili ve Kültürü üzerine. *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (72), 71-84.

Geçer, G. O. (2009). *Bosna-Hersek'te bir Osmanlı aydını: Salih Safvet Başiç*. Tuzla/Bosna-Hersek: Tuzla Kantonu Arşivi Yayınları.

Geçer, G. O. (2010, 16-18 Aralık). Türkçenin çekilmeye direndiği bir vatan: Bosna-Hersek. *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri.* İzmir, 2011. ss. 384-391.

Gülseren, C. (2007, Şubat). Balkanlardaki Türk İzleri. *Somuncu Baba Aylık İlim, Kültür ve Edebiyat Dergisi,* (76), 54-57.

Hafız, N. (2001, 25-26 Ekim). *Eski Yugoslavya bölgelerinde Türkçenin öğretimi.* Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumunda sunuldu. Web: http://www.turkceogretimi.com/yabancilara-turkce-ogretimi/eski-yugoslavya-bolgelerinde-turkce-nin-ogretimi adresinden 1 Mart 2013'de alınmıştır.

İyiyol, F. (2009). *Boşnak halk kültüründe Mevlânâ ve Mevlevîlik*, 1.Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, ss. 1-14.

Kaya, F. (1997). *Çağdaş Boşnak edebiyatı antolojisi.* (1. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kenar, N. (2005). *Yugoslavya*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Malcolm, N. (1999). *Bosna'nın kısa tarihi*. (Çev. A. Karadağlı). İstanbul: Om Yayınevi. (Eserin orijinali 1994'de yayımlandı).

Milliyet/Hachette. (2000). *Axis Ansiklopedik Sözlük*. (Cilt 2). İstanbul: Doğan Yayıncılık.

Oktay, E. O. (2003). Çözülmeyen düğüm Makedonya sorunu ve Makedonya Türkleri., E. Türbedar. (Editör). *Balkan Türkleri*. Ankara. ASAM yayınları, ss.148-155.

Önen, A. M. (2006). *Kosova'nın nihai statüsü: tarihi süreç ve günümüzdeki gelişmelerin incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012a). *Yunus Emre Enstitüsü Türkçe yaz okulu kapanış töreni gerçekleştirildi.* Web:

http://yee.org.tr/turkiye/tr/haberler/bizden-haberler/yunus-emre-enstitusu-turkce-yaz-okulu-kapanis-toreni-gerceklestirildi-108 adresinden 6 Mart 2013'de alınmıştır.

Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012b). *Mostar'da Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldı.* Web: http://yee.org.tr/turkiye/tr/haberler/bizden-haberler/mostarda-turk-dili-ve-edebiyati-bolumu-acildi-295 adresinden 3 Mart 2013'de alınmıştır.

Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012c). *Zenica Üniversitesine eğitim desteği.* Web: http://www.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/haberler/bizden-haberler/zenica-universitesine-egitim-destegi-809 adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.

Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012d). *Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezinde sertifika sevinci.* Web: http://yee.org.tr/turkiye/tr/haberler/bizden-haberler/saraybosna-yunus-emre-turk-kultur-merkezinde-sertifika-sevinci-348 adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.

Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012e). *Kantonlardaki Türkçe öğretmenlerine bilgilendirme toplantısı.* Web: http://www.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/haberler/bizden-haberler/kantonlardaki-turkce-ogretmenlerine-bilgilendirme-toplantisi-804 adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.

Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012f). *Türkçe öğrenen öğrenciler kitaplarına kavuştu.* Web: http://www.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/haberler/bizden-haberler/turkce-ogrenen-ogrenciler-kitaplarina-kavustu-799 adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.

Saraybosna Yunus Emre Türk Kültür Merkezi. (2012g). *Bosna-Hersek'te Türkçe eğitimine destek sürüyor.* Web: http://www.yee.org.tr/bh-saraybosna/tr/haberler/bizden-haberler/bosna-hersekte-turkce-egitimine-destek-suruyor-803 adresinden 7 Mart 2013'de alınmıştır.

Stevanoviç, V. (2005). *Halkın Tiranı Miloşeviç*. (Çev. H. Yüksel). İstanbul: Kapı Yayıncılık. (Eserin orijinali 2001'de yayımlandı).

Türbedar, E. (2010). Barışının 15. yıl dönümünde Bosna-Hersek: Dayton Barış Anlaşması'nın neticelerinin değerlendirmesi. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Değerlendirme Notu.* Web: http://www.tepav.org.tr adresinden 30 Nisan 2013'de alınmıştır.

Türk Dil Kurumu (2009). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1940). Murad I. *İslam Ansiklopedisi*, *C.VIII*, Ankara ve İstanbul: Maarif Bakanlığı, ss.587-598.

Yürür, P. (1999). *Geçmişten günümüze Kosova sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Začinović, N. (2003). *Bosna kütüphanelerindeki eski Türkçe gazetelerin dili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sözcüklerde Asıl/Kalıcı Ve Geçici Anlam Ve Bunun Dil Öğretimindeki Yeri

Doç. Dr. Mustafa SARI
Mevlana Üniversitesi
Konya/Türkiye
msari@mevlana.edu.tr

ÖZET

Genel bir ifadeyle iletişim, '*anlam*' zemininde gerçekleştirilmektedir. Dilde ses ya da harfler, esasında alıcı ve verici arasındaki anlam ilişkisini kurmaya yarayan vasıtalardır. Her dilde insan zihnindeki anlam nüanslarını ayırt etmek ve alıcıya bunu doğru biçimde iletmek için farklı yollar bulunmaktadır.

Dil, insanoğlunun zihnindeki anlam zenginliklerine karşılık bulabilmek için bir yandan yeni sözcükler üretirken diğer yandan mevcut sözcüklere yeni anlamlar yükler. Bu nedenle her dilde olduğu gibi Türkçede de bir sözcüğün birden çok anlamı vardır. Sözlükler bu anlamları kaydeder. Ancak dil bununla da yetinmez kullanımda sözcüklere geçici anlamlar yükler. İletişimde asıl/kalıcı anlamlar kadar geçici anlamlar da önemlidir.

Bu çalışmada sözcüklerin anlam nüansları, anlam farkı oluşturmak için Türkçede yaygın olarak kullanılan yöntemler, Türkçede sözcüklerin bugüne kadar kaydedilmiş anlamları ile sözlüklerde yer almayan geçici anlamları üzerinde durulmuştur. Ayrıca iletişimde asıl/kalıcı anlamlar kadar yaygın olan ve iletişimi canlandıran bu geçici anlamların dil öğretiminde yeri, önemi ve zamanı ele alınmıştır.

Bağlama göre belirlenen geçici anlamlar genellikle şiirlerde, gazete dilinde, siyasette ve spor alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle sözcüklerin kaydedilmemiş anlam nüanslarını tespit etmek ve bunları öğretebilmek için C1 ve C2 seviyesindeki öğrencilere gazetelerden spor ya da siyaset haberleri okutulmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Sözcük Anlamı, Kalıcı Anlam, Geçici Anlam, Bağlam.

ABSTRACT

It can be said that, in general sense, communication based on meaning. Actually sounds or letters in a language are only instruments helping to have

communication between recipient and source. Every language has its own characteristic methods clarifying semantic nuances of a word in human brain and to deliver it to recipient.

Language always tries to find new words in order to response for semantic nuances in human mind or sometimes to put some new meanings on an existing word. Because of that, as in all languages, almost all words have more than one meaning in Turkish. A good dictionary records these meanings. Moreover, words are loaded some temporary meanings which cannot be found in a dictionary. In communication, temporary meanings are as important as basic (permanent) meanings.

In this study, semantic nuances of words, the common methods used to create semantic differences in Turkish and basic (permanent) meanings found in dictionaries and temporary meanings of Turkish words were studied. Moreover temporary meanings which are as common as basic (permanent) meanings in communication and their importance, place and time in language teaching were dwelt on.

These temporary meanings occurring by depending on context are widely common in poem, language of newspaper, politics and sport. For that reason, political or sport news must be read by the students at level C1 and C2.

Key Words: Lexical Semantic, Basic (Permanent) Meaning, Temporary Meaning, Context.

1. SÖZCÜKLERDE ASIL/KALICI VE GEÇİCİ ANLAM VE BUNUN DİL ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

1.1. Giriş

Genel bir ifadeyle iletişim, '*anlam*' zemininde gerçekleştirilmektedir. Dilde ses ya da harfler, esasında alıcı ve verici arasındaki anlam ilişkisini kurmaya yarayan vasıtalardır. Sözlü ya da yazılı iletişimde anlamı etkileyen unsurlar, temelde insan zihninin enginliği ve genişliğine bağlı olduğundan çok çeşitli ve değişkendir. Dil denilen iletişim vasıtası, insan zihninin sınır kabul etmez esnekliği içinde çok sayıda etkene bağlı olarak her an değişebilen anlamı kaydetme ve bunu muhatabına doğru biçimde aktarma çabası içindedir. Dilbilimci de dil ve beyin arasındaki bu ilişkiyi tanımlama ve tasnif etme gayretindedir.

Dilbilimciler, dilde anlamı etkileyen çok sayıda faktör olduğunu, sözcük anlamının zaman, coğrafya, cinsiyet, yaş, sosyal statü ve bağlam gibi birçok etkenle ilişki içinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Önceki çalışmalarımızda sözcüğün anlamı ve zaman arasındaki ilişkiye işaret etmiş, bir sözcüğün anlamında zamanla ortaya çıkan değişmeleri tespit etmiştik (Sarı 2007; 2011; 2012).

Bilindiği üzere, Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan çalışmalarda bölgesel farklılıklara göre değişen anlam özellikleri kaydedilmiştir. Örneğin, *Derleme Sözlüğü*'nde kayıtlı, yazılışları aynı olan çok sayıda sözcüğün, farklı bölgelerde farklı anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Pierre Guiraud ise anlam ve bağlam arasındaki sıkı ilişkinin altını çizer. Guiraud'a göre anlam, bir sözcüğün aynı bağlamdaki diğer sözcüklerle kurduğu ilişkiyle belirgin hale gelmektedir. Bu nedenle sözcükte esas olan, anlam değil kullanımdır. Her sözcüğün anlamı, daha doğrusu anlamları, taşıdığı varsayılan imgeyle değil, içinde bulundukları bağlantıların tümüyle tanımlanabilir. Bu tanım, Saussure'un değer kavramına işaret etmektedir. Anlam bakımından değer, göstergenin dildeki öbür biçimlerle kurduğu bağlantının sonucu olarak ortaya çıkar. Örneğin *kırmızı* sözcüğünün değerleri ve bunun doğal sonucu olarak kullanımları dilde turuncu, pembe, erguvan vb. sözcüklerin bulunmasına bağlıdır (1975:27). Bu bakış açısı kullanımı esas almayan bütün sözlükleri değersizleştirmektedir. Bu eksikliğin farkında olan sözlükçüler, bir sözcüğün muhtemel bütün anlamlarını kaydedebilmek ve örneklendirmek için çok sayıda anlam sıralaması yapmaktadır. Ne var ki bütün bu çabalar, insan zihnindeki değişken ve kaygan olan anlamı tam anlamıyla yansıtmakta yetersiz kalmaktadır.

Her dilde olduğu gibi Türkçede de anlam farkı oluşturmak için birtakım yol ve yöntemler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ses bilgisi, bir kısmı biçim bilgisi, bir kısmı ise söz dizimi ile ilgilidir.

Anlam farklı oluşturmak için sesten yararlanmak mümkündür. Örneğin sözcüğün ses yapısı değiştirilerek yeni bir anlam oluşturulabilir. Esasında sözcüğün ses yapısı üzerinde değişiklik yaparak anlam farklı oluşturmak Arapça gibi bükümlü dillere özgü bir sistemdir. Arapçada sözcük türetiminden, çekime, çatıdan cinsiyete kadar hemen hemen dildeki bütün biçimler, sözcüğün ses yapısı üzerinde yapılan birtakım değişiklik ya da eklemelerle yapılmaktadır. Benzer durum az sayıda olsa da İngilizce ve Almancada da görülmektedir. İngilizcede bazı sözcüklerde teklik çokluk biçimi oluşturmak için ses değişikliği yapılır. Örnek: man-men (erkek-erkekler), woman-women (kadın-kadınlar) gibi. Almancada da benzer bir durum vardır. Örnek: mutter-mütter (anne-anneler).

Tam anlamıyla örtüşen bir örnek olmamakla birlikte, sözcüğün ses yapısında değişiklik yapmak ve bu yolla farklı anlamlar üretmek Karahanlı Türkçesinde de görülmektedir. Örneğin DLT'de insanın elçisi *yalafar*; Allah'ın elçisi *yalavaç* biçimindedir. Benzer biçimde insanın kızması *kırga-* fiili ile karşılanırken; Allah'ın kızması *karga-* fiili yapılmaktadır. Bugün de bazı sözcüklerde ses değişikliği ile farklı anlamda sözcükler yapılmaktadır. Örneğin film sözcüğünün *Türkçe Sözlük*'te kaydedilen anlamları şöyledir: 1. Fotoğrafçılıkta, radyografide ve sinemacılıkta resim çekmek için kullanılan, selülozdan, saydam, bükülebilir şerit. 2. Camlara yapıştırılarak içerinin görünmesini engelleyen bir tür ince yaprak. 3. Bir oyunun bütününü taşıyan şerit veya şeritlerin bütünü. 4.

Sinemalarda gösterilen eser. Ancak sözcüğün *filim* biçimi argo sözlüklerinde 'Olay, ilginç olay. Hileci, düzenbaz. Şakacı, matrak. Yalan, uyduruk.' anlamlarıyla kaydedilmiştir. (Aktunç 2000). Görüldüğü üzere *film* sözcüğüne eklenen /i/ sesiyle anlam farkı oluşturulmuştur.

Sözcükte anlam farkı oluşturmak için başvurulan yollardan biri de *vurgudur*. Anlam kargaşasına meydan vermemek, doğru anlamı muhataba aktarabilmek için sözcüğün vurgusu değiştirilir. Türkçede *Bodrum- bodrum, Ordu-ordu* örneklerinde yer adlarında ilk hece, diğer durumda ise ikinci, hece vurguludur. Benzer biçimde olumsuzluk eki *-mA-* vurguyu kendinden önceki hecede tutarken, mastar eki *–mA*'nın kendisi vurguludur. Örnek: *oKUma- okuMA, GELme-gelME* vb.

Sözcükten bazı seslerin çıkartılması ya da sözcüğün kısaltılması da anlamı değiştirebilmektedir. Örneğin Fransızcadan dilimize giren *entelektüel* sözünün anlamı, kısaltılmış biçimi olan *entel'*den farklıdır. *Türkçe Sözlük*'te sözcüğün anlamı şöyledir: 'Fr. İntellectuel. *sf.* 1. Bilim, teknik ve kültürün değişik dallarında özel öğrenim görmüş (kimse), aydın, münevver. 2. Fikir sorunlarıyla ilgili: *Entelektüel bir çalışma.*' Aynı sözlükte entel sözü ise şöyle açıklanmıştır: '*sf.* 1. Entelektüel olmaya özenen ancak bunun için gerekli olan niteliği kazanmamış (kimse). 2. *a. mec.* Sahte aydın: *Gençlerin bazıları entellerle birlikte olmaktan gurur duyduklarını söylüyorlar.* -T. Uyar.' Örnekte görüldüğü üzere, bazı seslerin atılmasıyla sözcükte gerçek-sahte ayrımı oluşturulmuştur. Oysa kısaltmalar anlam farkı oluşturmayan yapılardır. Bu nedenle bu *entel* sözü her ne kadar biçim bakımından *entelektüel*'in kısaltması gibi görünse de anlam bakımından bir kısaltma değildir.

Dilde anlam farkı oluşturmak için biçimbirimlere farklı görev ve anlamlar da yüklenebilir. Örneğin esasında olumsuz soru biçimi sayılan ve 'eylemin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini' olumsuz biçimde soran biçim, özellikle şiir cümlelerinde ve konuşma dilinde olumluluk 'eylemin mutlaka gerçekleşeceğini' ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin Naili'ye ait şu beyitte geniş zamanın olumsuz çekimi '–mez mi?' biçimi, soru değil mutlak/kesin olumluluk ifadesi taşımaktadır: *'Kadem kadem gece teşrifi Naili o mehin / Cihan cihan elem-i intizara değmez mi'*.

Beytin anlamı 'O ay yüzlü sevgilin adımı adım gecemizi teşrif etmesi, mutlak surette, dünyalar dolusu bekleme sıkıntısına değer.' biçimindedir. Burada anlam sadece olumluluk değil, 'mutlaka, kesinlikle ya da elbette' gibi bir zarfla güçlendirilmiş bir olumluluktur.

Benzer durum soru cümleleriyle de sağlanabilir. Örneğin Nabi'nin şu beytinde kullanılan 'kim' sözü, soru değil güçlü bir olumsuzluk anlamı taşımaktadır: *'Kimdir bizi men eyleyecek bağ-ı cinandan / Gireriz; mevrus-ı pederdir, hane bizimdir.'*

"Kimse bizi cennet bahçelerine girmekten men edemez / Orası bize Âdem babamızdan mirastır, rahatça gireriz, bize ait bir evdir.' anlamındaki beyit eskilerin 'naz makamı' diye ifade ettikleri bir ruh hali ile dile getirilmiştir ve soru ifadesi değil mutlak bir olumsuzluk ifadesi taşımaktadır.

Benzer biçimde şu beyitte de 'ne' soru zamiri olumsuzluk ifadesi taşımaktadır: *Şeb-i yeldayı müneccimle muvakkit ne bilir / Müptela-yı gama sor kim geceler kaç saat'*. 'Yılın en uzun gecesini yıldız ve zaman bilimleriyle uğraşanlar bilemez, gecenin kaç saat sürdüğünü aşk derdine düşenlere sormak lazım' anlamına gelen beyitte 'ne' soru zamiri güçlü bir olumsuzluk anlamı taşımaktadır.

Vizontele filminden bir sahne. *Siti Ana* genç yaşta ölen oğlunun mezarını ziyarete gider. Mezar başında, ölen oğlunun başkasıyla evliliğe zorlanan nişanlısıyla karşılaşır. Bu dramatik sahnede *Siti Ana*, genç yaşta sevdiğini kaybeden kıza sorar:

-Nasılsın kızım?
- Eksik… yarım…
Siti Ana kızın acı dolu sözlerine karşılık verir:
-Hangimiz tamız ki…

Bu son cümle, ana dili Türkçe olan hemen herkesin kolayca anlayabileceği gibi soru değil olumsuzluk cümlesidir ve 'Hiçbirimiz tam değiliz.' cümlesine denktir.

Şiir cümlelerinden ya da konuşma dilinden örnekler çoğaltılabilir. Ancak biz son bir örnekle bitirelim. Aşağıdaki konuşma metnin de esasen soru zamiri olan *nereden* sözcüğü, soru değil kesin olumsuzluk içim kullanılmıştır:

'- Anne babam ne zaman gelecek?
-Bilmem, kardeşine sor.
-Kardeşim *nereden* bilsin ya!'

Söz diziminin değiştirilmesi de anlamı etkilemektedir. Bazı dillerde, farklı cümle yapılarının elde edilmesi için söz diziminin değiştirilmesine ihtiyaç vardır. Örneğin İngilizcede soru yapma yollarından biri öge sıralamasının değiştirilmesidir. *'He is coming'* cümlesinin soru biçimi *'Is he coming'* biçimindedir. Burada yapılan özne konumundaki *he* sözü ile yardımcı fiil konumundaki *is* unsurlarının yerlerinin değiştirilmesinden başka bir şey değildir. Türkçe söz dizimi açısından bir Ö+T+Y dilidir. Bütün Ö+T+Y dillerinde olduğu gibi Türkçede de söz dizimi ile anlam arasındaki ilişki zayıftır. Bu nedenle bu tür diller, *serbest dizilişli diller* biçiminde adlandırılır. Bütün bunlara rağmen Türkçede öge dizilişine bağlı olarak anlam nüansı oluşturmak mümkündür. Örneğin yüklemi başa almak, anlamı daha güçlü hale getirmektedir. Cahit Sıtkı Tarancı'nın 'Otuz Beş Yaş' şiirinden alınan şu dizelerde geçen 'benim mi' yüklemin başa alınması, cümlede anlam bakımında sorudan ziyade 'şaşırma, kabul etmeme' ifadesinin oluşmasına yardımcı olmuştur:

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar?
Neden böyle düşman görünürsünüz,
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

1.1. Sözcüklerin Asıl/Kalıcı Anlamları ve Geçici Anlamları ve Bunun Dil Öğretimindeki Yeri

Dilin tanımı yapılırken 'canlı bir varlık' olduğunun altı çizilir ve tüm canlılar gibi dillerin de doğan, gelişen ve ölen bir yapı olduğu belirtilir. Öte yandan dilde ortaya çıkan değişmeler de dilin canlı bir varlık olduğunu ispatlamaktadır. Özellikle art zamanlı dil incelemeleri, dilin *durum*dan çok *süreç* özelliği taşıdığını göstermektedir. Esasında dil incelemeleri bir taraftan durum diğer taraftan süreç odaklı olmak zorundadır. Örneğin *ki'li birleşik cümle* ile ilgili durum bilgisi verilebilir; ancak konuyla ilgili Türk dili tarihindeki süreç ve bu yapının dildeki kullanımı ve kullanıma bağlı anlam nüanslarının esas olduğu da unutulmamalıdır. Dahası araştırmalar, söz konusu cümle yapısının Türk dilindeki geleceği konusunda da öngörü sunabilmelidir.

Türkçedeki bir yapının öğretiminden bahsediliyorsa gramer kitaplarında yer alan durum bilgisinden çok, kullanım ön plana çıkartılmalıdır. Örneğin *–(y)A* istek kipinin hem gramer hem de Türkçe öğretimi kitaplarında 'durum' bilgisini (çekim özelliği, temel anlamları vs.) bulmak çok kolaydır. Ancak kullanım söz konusu olduğunda bu bilgiler çoğu zaman yetersiz kalır. Türk dili tarihinde, Batı Türkçesinin ilk dönemi sayılan Eski Anadolu Türkçesinde bütün şahıs çekimleriyle yaygın olarak kullanılan bu yapı, bugün Türkiye Türkçesinde, neredeyse, kullanımda değildir. Gramer ve Türkçe öğretim kitaplarının çoğu dildeki bu köklü değişimi ve söz konusu yapının dildeki gerçek kullanımını yansıtmaktan uzaktır.

Yapısal olarak istek kipinde şöyle ya da böyle bir değişim ortaya çıkabilir; ancak insan beynindeki isteme kipi değişmez. Beyinle ilişkisi en güçlü organ olan dil ve bunun sesli ya da görüntülü biçimi asla boşluk kabul etmez. Bir unsur yapısal olarak değişime uğrayabilir ve hatta kullanımdan düşebilir; beyin dolayısıyla dil hemen ortaya çıkan boşluğu dolduracak başka yapıları ortaya koyar. Bu süreç bazen yıllar alabilir. İyi bir dilci bu süreci sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde takip edebilmelidir. Örneğin Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olan ve bugün Türkiye Türkçesinde sadece beddualarda kullanılan (*Allah cezanı vere, boyun devrile; teneşire gelesin* örneklerinde olduğu gibi) istek kipinin 2. ve 3. teklik şahıs çekimi Standart Türkçede yoktur. Ancak dil bu boşluğu başka yapılarla doldurmuştur. Ya da başka yapılar ortaya çıktığı için bunlar kullanımdan düşmüştür. Örneğin, Eski Anadolu Türkçesindeki '*erken gele'* cümlesi için Türkiye Türkçesinde ya emir kipi (*erken gelsin*) ya da istek bildiren bir zarfla birlikte geniş zaman çekimi (*Umarım gelir.*) kullanılmaktadır.

Benzer biçimde, Eski Anadolu Türkçesinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve halk şiirinde kullanılan istek kipinin 1. teklik şahıs çekimi (Kurban *olam* ben o

kaşı karaya / İnce uzun yollar girdi araya / Ben gidemem kendi gelsin buraya / Diyip diyip elden ele kaçan yar dizelerinde oluğu gibi) bugün standart Türkçede yoktur. Ama dil bunu emir kipinin 1. teklik şahsı ile karşılamaktadır.

Dilde biçimler sınırlı, anlam sınırsız denecek kadar geniş olduğu için biçim ve anlam arasındaki ilişki hiçbir zaman birebir değildir. Özellikle Türkçe kelimelerdeki bu çok anlamlılık sözlüklere yansıtılmaktadır. Örneğin *Türkçe Sözlük*'te 'bir' sözünün 13 farklı anlamı kaydedilmiştir:

> **Bir 1**. *isim* Sayıların ilki. **2.** Bu sayıyı gösteren 1 ve I rakamlarının adı. **3.** *sıfat* Aynı, benzer. "*Beni daim şen gören safdiller öyle sansın / Ne bilsinler ki onlar bence birdir elem, haz*" - **E. B. Koryürek 4.** *sıfat* Beraber "*Hep biriz, ayrılmayız.*" **5.** *sıfat* Bu sayı kadar olan "*Bir kalem.*" **6.** *sıfat* Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren (sayı) "*Aydınlık bir odada, iki duvarın kesiştiği köşede zayıf, yaşlı bir adam yatıyordu.*" - **A. Kutlu. 7.** *sıfat* Tek "*Allah tektir ve birdir, amenna!*" - **A. Kabaklı. 8.** *sıfat* Eş, aynı, bir boyda "*Bu kalemlerin ikisi birdir, hangisini isterseniz alınız.*" **9.** *sıfat* Ortaklaşa olan, birleşik, müşterek "*Bizim kesemiz birdir.*" **10.** *sıfat* Değer, önem bakımlarından birbirinden farksız, birbirine eşit, birbirine benzer. **11.** *zarf* Bir kez "*Bir ona, bir sana, bir de bana baktı.*" **12.** *zarf* Sadece "*Her şey bitti, bir bu kaldı.*" **13.** *zarf* Ancak, yalnız "*Bunu bir sen yapabilirsin.*"

Hatta genellikle tek anlamıyla ödünçlenen yabancı kelimeler bile kısa bir süre sonra başka anlamlarıyla da kullanılmaya başlar.

Sözcüklerdeki bu çok anlamlılık, anlambilimi çalışmalarında farklı terimlerin üretilmesine zemin hazırlamıştır. Temel anlam, yan anlam, mecaz anlam, terim anlamı, deyim anlamı, argo anlamı, deyim aktarması, ad aktarması gibi çok sayıda terim, bir sözcüğün farklı anlamlarının ortaya çıkış sebebine göre tespit edilebilmek için üretilmiştir. Örneği *Türkçe Sözlük*'te Farsça'dan geçen 'perde' sözünün anlamları şöyle sıralanmıştır:

> "**Perde** isim Far. **1.** *isim* Görüşü, ışığı engellemek, bir şeyi gizlemek için pencereye veya bir açıklığın önüne gerilen örtü "*Durmadan pencere kapatıyor, perde çekiyorum.*" - **A. Ağaoğlu 2.** Üzerine bir cismin görüntüsü yansıtılan saydam olmayan yüzey "*Sinema perdesi. Karagöz perdesi.*" **3.** İki yeri birbirinden ayıran bölme **4.** Seste pes perde "*Sonra da ince ve çok acıklı bir perdeden şarkı söylemeye başladı.*" - **A. Midhat 5.** Doğruyu görmeye engel olan şey "*Bu sözü duyunca gözlerimdeki perde kalkıverdi.*" **6.** *hayvan bilimi* Kaz, ördek, martı gibi hayvanların parmaklarını birbirine bitiştiren zar **7.** *müzik* Bir müzik parçasını oluşturan seslerden her birinin kalınlık veya incelik derecesi **8.** *müzik* Bu ses derecelerini sağlamak için çalgılarda bulunup parmaklarla basılan yer **9.** *tıp* Katarakt "*Gözlerine perde inmiş.*" **10.** *tiyatro* Bir sahne eserinin büyük bölümlerinin her biri "*Oyunun üç perdesi de böyle alkışlar içinde geçti.*" - **M. Ş. Esendal."**

Sözcüğün ilk anlamı temel anlam, ikinci ve onuncu anlamları ad aktarması, yedi, sekiz ve dokuzuncu anlamları ise terim anlam, diğerleri ise yan anlam

biçiminde adlandırılabilir. Sözlükler bu anlamları, hacimlerine bağlı olarak az ya da kaydetmekte ve bunlar kayıtlı olduğu için dil öğretiminde kolayca kullanılabilmektedir.

Bu çalışmada, sözcüklerin kaydedilen bu anlamların hepsini *asıl/kalıcı anlam* biçiminde adlandırmayı, şimdilik kaydıyla, uygun buluyoruz. Daha iyi bir ad bulunması durumunda bu adlandırma değiştirilebilir. Ne var ki iletişim her zaman bu asıl/kalıcı anlamlarla yapılmaz. Çoğu zaman iletişim, sözcüklere bazen anlık bazen kısa süreli yüklenmiş anlamlarla sağlanır. Bu çalışmada bu tür anlamlar için *geçici anlam* ifadesini kullanacağız. Bağlama, zamana, ortama ya da o anki bir olaya bağlı olarak ortaya çıkan, sözlü iletişimde ve basın dilinde yaygın olarak kullanılan bu geçici anlamlar dilde genelde söz sanatlarıyla ilgilidir.

Konuya açıklık getirebilmek için aşağıdaki örnekleri inceleyelim. UEFA Avrupa ligi yarı finalinde Fenerbahçe ve Portekiz temsilcisi Benfica karşılaşması 3-1 Fenerbahçe'nin yenilgisi ile sonuçlandı. Bir gün sonra konuyla ilgili bir gazete başlığı şöyleydi: Fenerbahçe 1 gol attı, Benfica üç buçuk attı… TÖMER'de okuyan Hindistanlı öğrenciler bu haber başlığını anlayamadıklarını belirtti. 'Üç buçuk tane gol olur mu?' sorusunu açıklamak için deyim anlamı ve argo anlamın her dilde olduğunu, bunun Türk argosunda 'çok korkmak' anlamına geldiğini belirttim.

Bir örnek de siyasetten. *ensonhaber.com*'dan alınan örnek haber Türkiye'deki başörtüsü konusuyla ilgili. Meclis kürsüsünde CHP İstanbul milletvekili Nur Serter, ekrana yansıtılmış bir fotoğrafa işaret ederek konuşma yapıyor. Fotoğrafta başörtülü küçük bir çocuk görülüyor. Nur Serter 'Başörtüsünü anaokullarına kadar soktunuz.' diyerek serzenişte bulunuyor. AK Parti milletvekilleri sıralara vurarak cevap veriyor: 'İkna olduk! İkna olduk!' Bağlamdan ve Türkiye'nin son yıllarda gündemden düşmeyen başörtüsü sorunundan bağımsız düşünüldüğünde bu iletişimde 'Nur Serter'in AK Parti milletvekillerini ikna ettiği' sonucu çıkarılabilir. Oysa durum tam tersinedir. Üstelik bu iletişimde AK Partililer Nur Serter'in İstanbul Üniversitesi'nde iken başörtülü öğrencileri vazgeçirmek için oluşturulduğu iddia edilen 'ikna odaları'na işaret etmekte ve Serter'i suçlamaktadırlar.

Son olarak gündemin sıcak konularından örnek verelim. Bilindiği üzere ODTÜ'den geçmesi planlanan yol ile ilgili Ankara Büyükşehir Belediyesi ve protestocular arasında birkaç haftadır devam eden gerginlik yaşanmakta. Ankara Büyükşehir Belediyesi, ODTÜ ile eski tarihli ama yürürlükte bir anlaşma bulunduğunu iddia etti ve buna bağlı olarak üniversite yerleşkesinden geçmesi planlanan yolu açmak için gece yarısı çok sayıda ağacı söktü. Aynı gecenin sabahında çoğunluğu ODTÜ öğrencisi bir grup protestocu sökülen ağaçların yerine yenilerini dikti. Konuyla ilgili devam eden eylemlerde öğrenciler üzerinde 'Melih Gökçek yolun yol değil' yazılı olan pankartlar açtı. İnce bir zekâ ürünü olan bu protesto cümlesine ait zengin çağrışımı yazılı kaynaklarda bulmak zordur. Gündeme ve bağlama göre ortaya çıkan bu ya da benzeri anlam inceliğinin öğretilmesi ayrı bir çaba ve emek ister.

Bu konuda örnekler çoğaltılabilir. Kuşkusuz konu edebi sanatlarla yakından ilgilidir. Ne var ki edebi sanatlar hakkında bilgi vermek, çoğu zaman yeterli olmamaktadır. O halde, yukarıda bahsettiğimiz bir sözcüğün anlam katmanları nasıl ve ne zaman öğretilmeli?

Avrupa Dil Portfolyosu'nda belirlenen ölçütlere göre, bu çalışmanın konusunu oluşturan anlam katmanları C1 ve C2 seviyesinde öğretilmelidir. Açıkça belirtilmiş olmamakla beraber, C2 Sözlü Anlatım başlığı altında verilen şu cümleler bağlama göre sözcükte oluşan anlam farkını ayırt edebilmeyi öngörmektedir: *'Her konuda bağlama uygun bir üslupla ve dinleyenin önemli noktaları ayırt edip anımsamasına yardımcı olacak şekilde konuşmamı etkili ve mantıksal bir şekilde yapılandırabilir, açık, akıcı bir betimleme ya da karşıt görüş sunabilirim.'* Benzer biçimde C1 Yazılı Anlatım başlığı altında yer alan *'Hedef belirlediğim okuyucu kitlesine uygun bir üslup seçebilirim.'* ifadesi ve C2 Karşılıklı Konuşma başlığı altında verilen *'Hiç zorlanmadan her türlü konuşma ya da tartışmaya katılabilir; deyimler ve konuşma diline ait ifadeleri anlayabilirim. Kendimi akıcı bir şekilde ifade edebilir, anlamdaki ince ayrıntıları kesin ve doğru bir biçimde vurgulayabilirim.'* ifadeleri de sözcükte bağlama göre değişen kalıcı ve geçici anlamları fark edebilme seviyesini gerektirmektedir. Bütün bu bilgiler, sözcüğün bağlama göre farklılık gösteren anlam nüanslarının C1 ve C2 seviyelerinde öğretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Konuyla ilgili üzerinde en çok kafa yorulması gereken, 'Sözcüklerdeki bu anlam nüanslarının nasıl öğretileceği' sorusudur. Konuyla ilgili birçok uygulama önerilebilir. Öncelikle C1 ve C2 seviyesinde gazete okuma saati konulmalıdır. Basın dili sözcüklerin farklı anlamlarda kullanılmasına çok uygundur. Günlük ve canlı dilin kullanım özellikleri gazeteler vasıtasıyla daha kolay takip edileceğinden, C1 ve C2 seviyesindeki öğrenciler için böyle bir uygulama faydalı olacaktır. Söz sanatlarının yaygın biçimde kullanıldığı şiir cümleleri konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Geleneksel Türk seyirlik oyunlarından Karagöz-Hacivat'ta olduğu gibi sözlerin yanlış anlaşılmasına dayalı kurmaca metinler hazırlanıp, canlandırma yapılabilir.

2. Sonuç

Bu çalışmada, sözcüklerin asıl/kalıcı anlamları ve geçici anlamları üzerinde durulmuştur. Yapılan inceleme ve değerlendirmelere bağlı olarak elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1. Bütün dillerde olduğu gibi Türkçede de sözcüklerin asıl/kalıcı anlamları yanında bir de geçici anlamları vardır.
2. İnsanoğlunun zihni sınır kabul etmez bir genişliğe sahip olduğu için dildeki sözcükler çoğu zaman insan zihni karşısında yetersiz kalır. Başka bir ifadeyle beyin ve sözcükler arasındaki eşleşme birebir olmaktan çok uzaktır. Bu nedenle sözcükler tek biçimli, çok anlamlıdır.
3. Sözcüklerin asıl/kalıcı anlamları az ya da çok sözlüklerde kaydedilmiştir. Hem ana dil konuşurları hem de söz konusu dili öğrenenler bu anlamlara kolayca ulaşabilirler.

4. Geçici anlamlar ise sözlüklerde kaydedilmediği için ana dil konuşurları tarafından genelde kolayca anlaşılır; ancak dili yeni öğrenenler için aynı durum söz konusu değildir.
5. Sözcüklerde geçici anlamlar genellikle zaman, bağlam ve gündemdeki bir olayla ilgilidir ve daha çok söz sanatı biçiminde ortaya çıkar. Ne var ki örneklerle de olsa söz sanatlarını anlatmak yeterli olmamaktadır.
6. İletişim, sözcüklerin asıl/kalıcı anlamları kadar geçici anlamları ile de gerçekleştirilmektedir. Bu yüzden geçici anlamlar ve bunların ortaya çıkış biçimleri de dil öğretiminde ele alınmalıdır.
7. Avrupa Dil Portfolyosu'ndaki ölçütler göz önüne alındığında, sözcüklerin bağlama göre değişen anlam nüanslarının dil öğretiminde C1 ve C2 seviyesinde verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.
8. Geçici anlamlar sözlü iletişimde, basın dilinde, siyaset ya da sanat alanında çok yaygın olduğu için bu anlamların öğretiminde basın, siyaset ya da sanat alanından çarpıcı örnekler kullanılabilir.
9. Söz sanatlarının yaygın olduğu şiirler okutulabilir.
10. Konuyla ilgili kurmaca metinler ve bu metinlere bağlı canlandırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (1998) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* TDK Yay., Ankara.

AKTUNÇ, Hulki (2000) *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*, YKY Yay., İstanbul.

Derleme Sözlüğü, TDK Yay., 1993.

ensonhaber.com

GUIRAUDA, Pierre (1975) *Anlambilim* (Çev. Berke Vardar), Multilingual, İstanbul.

PALMER, F. R. (2001) *Semantik* (Çev. Ramazan Ertürk), Kitabiyat, Ankara.

SARI, Mustafa (2011) "Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık ile İlgili Bazı Sorunlar", *Turkish Studies*, C.6/1, s.523-528.

SARI, Mustafa (1012) "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve 'Sayru-Sökel' Sözleri" *Turkish Studies*, C.7/3, s. 2219-2229.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., 2005.

Bazı Şeyler "Tepe Taklak" Gittiğinde Bu Öğretimin Yanlış Yapıldığı Anlamına Gelmez

M. Numan KANAR
Ishik University, Erbil, Iraq
numan.kanar@ishik.edu.iq
numan@kanar.com

ÖZET

Son zamanlarda dil öğretim yaklaşımları ya da müfredat planlamalarına bakıldığında iki yaklaşımın tartışıla geldiği görülmektedir. Bunlardan birisi top-down (tepeden aşağıya) diğeri ise bottom-up (aşağıdan yukarıya) yaklaşımıdır. İlki adından da anlaşılacağı üzere kararları birilerinin aldığı ve uygulanmak üzere de aşağıdaki uygulayıcılara iletildiği, ikincisi ise uygulayıcıların tecrübe ve isteklerini yukarıya, planlayıcılara ileterek ihtiyaç hedefli planlamaların yapılması ve sonucunda da öğretimin daha sonuç hedefli hale getirildiği durumdur. Bu makalede adı geçen yaklaşımların izahının ötesinde, yönetici-öğretmen arasındaki bakış aşısı farklılığının ders işlenişi esnasında öğretmen-öğrenci ilişkilerine uygulanmasıyla dersi bizzat işleyen öğretmenlerin öğrencileri işledikleri ya da işleyecekleri ders müfredatında söz sahibi yaptıklarında derse katılımın ne derece arttığı, ders içeriğinin daha az eleştiri aldığı, hatta deneyin yapıldığı üniversite ortamında devamsızlığın da düşük düzeylerde tutulmasına katkıda bulunduğu yönündeki araştırma sonuçları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Katılımlı karar verme, aşağıdan yukarıya karar alma, ders müfredatı.

ABSTRACT

When Something Goes "Bottom-Up" It Doesn't Mean All We Are Teaching Wrong.

As regards to the recent trends in language teaching approaches or curriculum planning, there is an ongoing discussion about the top-down and bottom-up methodologies. As the name suggests, the top-down style is when decisions taken by a higher rank in administration are relayed down the hierarchy for implementation, and the latter infers the practitioners communicating their experiences and expectations to the planners above them in hierarchy to initiate for a series of need-based planning and thus to render teaching as result-based. In this article, further than the description of the cited approaches, discussed are the research results that indicate the application of the mentioned methodologies – which are by default between the administrator and the teacher – to the interaction between the teacher and the students during classroom teaching, the degree student

participation increases when subject teachers involve students in the decision-making about the curriculum being covered or to be covered, that along these lines lesson content is less criticized, and even contributes to producing a very low percentage in lack of attendance among the students in the university under study.

Key Words: Participatory decision-making, bottom-up decision-making, curriculum.

GİRİŞ

Dil öğreniminde temel becerilerden olan okuma ve dinleme sadece birisi değil hem yukarıdan aşağı hem de aşağıdan yukarı işlem becerilerini gerektirmektedir. Dil öğreniminde dilin inceliklerini edinmede yetişkinlerde en önde gelen beceri olan okuma konusunda yapılan araştırmalar, okumada ne tür işlemlerin devrede olduğunu araştırmaktadır. Aşağıdan yukarı dil işleme, dilin en küçük öğelerini, tek başına kelimeleri ve cümledeki mesajı anlayabilmemize yarayan dilbilgisi elemanlarına odaklanır. Bunun yanında yukarıdan aşağıya cümle işleme stratejisi ise, diğerine kıyasla okurun metnin amacı ve konunun taşıdığı mesaj gibi daha kapsamlı öğelerini yakalama becerilerine odaklanır (Nunan, 1999). Öncelerde yapılan araştırmalar göstermiştir ki, becerisi daha yüksek olanlar okuma konusunda yukarıdan aşağı yöntemi ya da başka deyişle bilgi kökenli süreç kullanılırken daha az becerisi olan okuyucularda eğilimin aşağıdan yukarı yönünde olduğu gözlenmektedir (Grabe 2009). Örneğin, okuma becerileri yönünden yeterli okuyucular, bilgi endeksli etkileşimci tarz olan metin işlemesini kullanırken daha az becerisi olanlar dar sınırlı detaylara başvururlar.

Durum böyle olunca ve okuma da öncelikli bilgi edinim yöntemi olduğunda hesaba katılması gereken durum hangi yaklaşımın okumayı zevkli hale getireceğinin hesap edilmesini gerektirir.

OKUMADA YÖN KAVRAMI

Yeni tecrübeleri metin aracılığıyla öğrenmek okuyucuların bu yeni bilgiyi öncekilerle entegre etme gerekliliğini ortaya çıkarır (Kintsch, 1994). Bu da örneğin tarihle ilgili okuma parçalarında önemli bir özelliktir (Britt, Perfetti, Sandak, & Rouet, 1999). Tarihle ilgili okuma parçalarını anlamak kişinin daha önceden okunan tarihle ilgili dokümanları yenisine entegre etmesini gerektirir. Bu uyum öncesiyle ilgili veya örtüşen olayları bir dizi içinde birbirine bağlamayı sağlar. Okuyucu daha önceden bir bilgiye sahip veya en basit anlamda daha önce bir şeyler duyduğunu hatırlıyorsa dahi yeni konuyu anlaması ya da sıfırdan değil bir ön bilginin üzerine yenisini inşa ederek sonraki anlatımlarda kaybolmamasına destek bulabilir. Okuyucu halihazırda bildiği ya da metinden beklentisi kadarıyla anlam çıkarabilir. Buradan anlaşıldığı üzere yukarıdan aşağı modelindeki okumanın sadece tam ve düzen içinde giden harf ve kelime analizleriyle olmamaktadır. Goodman'in (1967) yaklaşımının aksine, okumak metnin mesajını doğru bir şekilde tahmin için sınırlı sayıda harf ya da kelimeyi parçalara ayırmak ve tanımlamak yeterlidir. Yukarıdan aşağı modeline göre, iyi beceriye sahip

okuyucuların metni satır satır takip etmeleri gerekmemektedir, metnin pek çok bölümünü atlayarak okurlar. Onun için, bu model yardımıyla, okumada iyi olan birisi metnin sunduğu ipuçlarına itimat ederken, zayıf seviyeli okuyucu harf ve kelime tanımayla yoluna devam edebilmektedir. Öte yandan tüm bunlar olurken; aşağıdan yukarı okuma yönteminin ilgilendiği sözcüksel ve dilbilimsel yapılar daha az önemli kabul edilir (Eskey 1988). Yukarıdan aşağıya okumada ise bu yapılar daha az önemlidir. Mesela okuyucunun okurken metne arka planda var olan ve yüklediği belki de o metinde olmayan ama "şema (schemata)" dediğimiz (Rumelhart 1980), ve okuyucunun metne taşıdığı anlam, dilbilimsel yapılardan daha önemlidir. Bu bakışa göre, önceden elde ettikleri şemaları kullanabilen deneyim sahibi okuyucular metinle ilgili tahminler yapabilirken bunun yanında daha ziyade kelimeye bağlı kalan zayıf beceridekiler okurken metnin ipuçlarını kullanmayı beceremezler.

Peki, neden zayıf becerili okuyucular kelimeleri hemen tanımada ve ne ifade ettiğini anlamada zayıftır? Onların otomatik hale gelmiş becerileri daha az gelişmiştir (Paran 1996). Bunun sonucu olarak da çoğunlukla metni anlamak için anlatılan olayın senaryosundan yararlanma ve tahmin etme yolunu seçmektedirler (Carell, 1988). Peki, tüm bu çalışmaların ışığında, önceden okuma için temel olarak kabul edilen çoğu aşağıdan yukarı işleme becerisi aslında iyi bir okuma için gereklidir (Eskey and Grabe, 1988). Buradan, metnin doğru yorumlanması için tahmin etme oyununu okumak eyleminin içinden çıkarmak ve aşağıdan yukarı okuma becerilerini işin içine dahil etmek gerekir. Buradan da iyi bilinen yukarıda bahsettiğimiz iki modele bir de gerektiğinde her ikisini de dönüşümlü olarak kullanan yetenekli okuyucuların başvurduğu "etkileşimci model"i de (Stanovich, 1980) katmakta fayda vardır.

Devamlı Goodman'in modeline gönderme yapan pedagoji deneyimlerine Edebiyatta "Tam dil" (Cruz and Escudero, 2012) denmektedir. Bu yaklaşıma göre dil öğrenmenin merkezinde olan okuma tüm katı kurallarıyla öğretilmemelidir. Onun yerine öğrenciye yazılı metinle daha interaktif olma fırsatı verilmelidir. Bu yaklaşım, öğrenenlere metnin konusu hakkında öncelere dayanan bilgi vermektedir ve böylece metin içindeki ipuçlarını kullanarak okuyucunun tahmin etmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşımla yeni karşılaşılan kelimeleri tahmin etme stratejilerinin öğretileceği de varsayılmaktadır.

Buraya kadar anlattığımız bilgiler doğrultusunda yaptığımız deney sonrasında daha yeni neler yapılabilir o konuda bazı şeyler söylemekte fayda olduğuna inanıyoruz. Deney detaylarından önce okumanın nasıl gerçekleştiği, okurken yukarıda ders kitabını, kitabın içeriğini ya da ünitelerini hazırlayan kişilerin hiç hesaba katmadığı şeylerin okuyucuların zihinlerinde gerçekleştiğini söyledik. Bu anlatılanları derste kullanılacak bir kitabı seçerken nasıl hayata geçirebiliriz? Biraz da o konu üzerinde duralım. Genelde dil öğretiminde ne kadar çeşitli konularda okuma yapılırsa okur önceki bilgileri yeni okumada kullanacağı için daha yararlı bir yaklaşım olacağını gördük. Peki, seçilen kitaptaki tüm ünitelerin ihtimaller doğrultusunda her sınıfta işe yarayacağını düşünebilir miyiz? "Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin gereksinimlerine, düzeylerine, çeşitliliğine uygun ders öğretim araç, gereçleri ve ders kitapları yeterli değildir" (Karababa, 2009) dendiğinde yapılması gereken bu sorunu çözmek için

yapılabilecek bir şey var mı şeklinde daha önceki benzer durumlar için yapılanları güncel soruna uyarlamaktır. İşte burada varsayımlar değil, nicel bulgular daha değerli olacaktır.

Bu makaleye konu olan araştırmamız Irak-Erbil'de beş yıldır eğitim-öğretim veren Ishik Üniversitesi'nde yapılan deney doğrultusunda 2012-2013 öğretim yılında birinci sınıfı Bilgisayar Mühendisliği ve Bilgi Teknolojisi bölümlerinde okuyan öğrencilerden oluşturulan 24 kişilik kontrol ve 24 kişilik deney gruplarından elde edilen sonuçlara göre oluşturulmuştur. Deney öğrencilerin üniversitedeki ilk yılları olduğu düşünülerek hemen başlamamış ve ilk iki ayın üniversite ortamına alışma süreci ve üniversite derslerinin genel içeriğinin kavranması için yeterli olacağı varsayılarak üçüncü aylarında başlatılmıştır. Bu deneyde Bilgisayar Mühendisliği ve Bilgi Teknolojisi bölümlerinde okuyan öğrencilerde tek tip kitap kullanıldığında ve aynı kitap uygulansa dahi uygulanan anket doğrultusunda öğrencilerin tercihlerinin de yansıtıldığı başka kaynaklardan eklenmiş ünitelerin, diğer deyişle öğrencilerin istediği konu başlıklarının dahil edildiği ya da kitabı işlemeden önce öğrencilerin tercihleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiş kitap içeriğinin başarıyı artırıp artırmadığı araştırılmıştır.

Katılımcıların cevapladığı formlardan kontrol grubundaki iki tanesinde soruların tamamı cevaplanmadığı görülmüş ve veri analizine dâhil edilmemiştir. Yapılan araştırmada iki farklı yön incelenmiş ama bu makalede sadece bir yön sunulmuştur. Araştırmanın burada kullanılmayan boyutunda derse katılım, dersten zevk alma ve ders müfredatının öğrenciler tarafından kabul görüp görmediği incelenmiş ve veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada, katılımcılar numaralar ile kodlanmıştır (k-1, k-2, k-3 … ve d-1, d-2, d-3 ...). Araştırmada öğrenci ifadelerine ya da öğrencilerle ilgili verilere yer verilirken öğrenci adları yerine bu kodlar kullanılmıştır.

Bu deneyde birden fazla boyut incelenmiştir ancak bu makalede araştırma konusu olarak sadece birisi seçilmiştir. O da öğrencileri kendi işleyecekleri ders kitabında söz sahibi yaptığımızda ders başarısının da ona bağlı olarak arttığı sonucudur. Yapılan deneyde oluşan kontrol ve deney gruplarında öğrencileri karar almaya katma doğrultusunda başarılarının arttığı gözlenmiştir.

Bu deneyde her zaman rastlanmayacak bir şey daha gerçekleşmiş ve her iki grupta da kız-erkek öğrenci oranları kızlar yönünde az sayılmayacak %40'lık bir orana ulaşmıştır. Bu önemlidir, çünkü genelde bilgisayarla ilgili üniversite bölümleri erkekler tarafından tercih edilmektedir. Bizim deneyi yaptığımız üniversite de böyle olsaydı belki deneyde sadece erkeklerin durumunu yansıtılıyor denilecekti. Ama Ishik Üniversitesi'nde kızların da bu bölümleri yeterince tercih etmiş olması deneyi başka bölümler için de geçerli kılmaktadır.

Deneyde kullanılan kontrol grubu için tercih edilen kitap on yılı aşkın süredir piyasada yaygınca bulunan bir bilgi teknolojileri konularını işleyen İngilizce öğretimi kitabıdır. Bunun yanında deney grubunda ise aynı kitabın üniteleri öğrencilere uygulanan bir anketle konu başlığı açısından değerlendirilmek kaydıyla sıkıcı gelecek ya da öğrenci kitlesinin hoşuna gitmeyecek üniteler kendilerince elenmiş ve o müfredatta çıkarılan üniteler yerine deneyi yapan kişi tarafından yazılmış ve 12 yıldır piyasada olan bir okuma kitabından gene öğrencilere anket aracılığıyla sorarak öğrenci zevkine uygun okuma parçaları

seçilmiş ve mevcut kitabın üniteleri arasına serpiştirilmiştir. Burada her iki kitabın da dil düzeyi ve soru zorlukları, alanında yetkin başka akademisyen İngilizcecilerce kontrol edilmiş ve gereken yerlerde değişikliğe gitmek kaydıyla her iki kitabın da benzer düzeyde olması sağlanmıştır. Deney beş aylık bir öğretim döneminde bölümlerinin ilk yılını okuyacak öğrencilere uygulanmıştır. Yapılan tüm sınavlar da üniversitenin vize ve finalleri olarak yapılmıştır ki, sonuçlar ya da içerik standardı olarak deney sahibi tarafından bir manipülasyona maruz kalmasınlar. Hatta final sınavlarına denk gelen testlerde sınav sahibi akademisyen dahi sınavda öğrencilerle aynı sınıfta kurallar gereği olamamış başka gözetmenler tarafından sınavlar gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 1 ve 2'de ön-test sonuçlarını kıyasladığımızda sonuçların birbirine çok yakın olduğunu görürüz. Burada her iki grubun da birbirine yakın özelliklerde olduğunu, bu nedenle de birbirine kıyasla deneyde kullanılabileceğini gösterir.

Tablo 1. Kontrol grubunun test sonuçları

Değerlendirme Sonucu / Öğrenci	Ön Test	Test 1	Test 2	Son-test	Başarısını artıran ya da düzeyini koruyanlar	Toplam Artış
K-1	63	65	55	70		7
K-2	78	74	85	71		
K-3	66	68	75	75	x	9
K-4	72	77	80	70		
K-5	64	53	70	74		10
K-6	65	73	68	70		5
K-7	65	66	61	73		8
K-8	70	80	74	82		12
K-9	69	76	76	80	x	11
K-10	74	84	84	82		8
K-11	60	62	68	70	x	10
K-12	89	85	70	98		9
K-13	78	74	76	74		
K-14	80	75	85	90		10
K-15	61	56	68	64		3
K-16	88	90	95	90		2
K-17	63	65	60	70		7
K-18	72	70	69	80		8
K-19	79	83	80	91		12
K-20	62	55	60	65		3
K-21	90	70	80	100		10
K-22	75	78	93	80		10

Ortalama	71.95	71.77	74.18	78.13	x	6.18
Standart sapma	9.27	9.95	10.61	10.19	-	-
Medyan	75	71.50	75	82	-	7
Tipik Değer(ler)	63, 65, 72, 78	74	68, 76, 80, 85	70	-	-

Tablo 1'den anlaşılmaktadır ki, sadece üç öğrenci notlarını muhafaza etmiş ya da yükseltebilmiş; üç öğrenci notlarında hiçbir artış gösterememiştir. Bunların dışında kalan öğrenciler artış göstermiş ama sadece sekiz tanesi kayda değer (10-12puan) bir not artışı elde etmiştir.

Kontrol grubundaki ortalama değerler ilk ve ikinci testler arası artmamakla yavaş ya da az derecede artış göstermiştir. Standart sapmanın 9.27-10.61 arasında olması biraz fazla olsa da grubun homojen olmadığını öğretim süresince de daha heterojen hale geldiğini bazı öğrencilerin çok iyi sonuçlar (90-100) ama çoğunun düşük notlar (55-61) aldığını göstermektedir. Medyana baktığımızda ortalamadan daha doğru parametreler verdiği yani son basamağa kadar artış göstermediği anlaşılmaktadır. Tipik değerlere baktığımızda (sadece iki öğrenci temsil etiği için) son teste kadar çok dağınıktır. Bu da belirgin bir sonuç üzerine konuşmaya olanak tanımamaktadır. Grupta sadece okuma becerileri değil aynı zamanda testler boyunca her öğrencinin notları da düzensizlik göstermekte, bu, belki de seçilen konu başlıklarına yaklaşımlarını göstermektedir.

Tablo 2. Deney grubunun test sonuçları

Değerlendirme Sonucu / Öğrenci	Ön Test	Test 1	Test 2	Son-test	Başarısını artıran ya da düzeyini koruyanlar	Toplam Artış
D-1	71	79	80	85	x	14
D-2	63	70	72	78	x	16
D-3	69	70	72	75	x	6
D-4	76	74	80	89	x	13
D-5	61	75	75	78	x	17
D-6	63	65	67	74	x	10
D-7	72	73	76	88	x	16
D-8	70	90	91	94	x	24
D-9	65	68	80	82	x	17
D-10	64	73	75	78	x	14
D-11	65	79	84	83	x	18
D-12	66	70	74	78	x	18
D-13	77	91	92	93	x	15
D-14	74	80	90	92	x	18
D-15	88	90	92	96	x	8

D-16	65	75	76	80	x	15
D-17	61	65	67	73	x	12
D-18	75	77	79	83	x	8
D-19	79	80	81	92	x	13
D-20	64	69	72	75	x	11
D-21	87	85	93	95		8
D-22	90	95	96	100	x	10
D-23	80	88	94	96	x	16
D-24	70	72	88	91	x	21
Ortalama	71.46	77.21	80.92	85.33	x	13.87
Standart sapma	8.59	8.65	8.90	8.27	-	-
Medyan	75.5	80	81.5	86.5	-	11.00
Tipik Değer(ler)	65	70	80	78	-	-

Tablo 2'ye göre, biri hariç tüm öğrenciler başarılarını devam ettirmiş ya da artırmışlardır. Doğal olarak, ortalama da medyan da düzenli bir artış sergilemiştir. 24 öğrenciden 20si gözle görülür bir not artışı (10-24 puan) göstermiştir. Her bir testte tipik değer 3-4 öğrenci tarafından temsil edilmektedir. Bu da grubun daha homojen hale geldiğini göstermektedir. Standart sapma ise (8.27-8.59) şeklindeki değerle daha kabul edilebilir bir seviyeyi yakalamış, kontrol grubundan daha homojen bir grup oluşturmuştur. Bunlara ek olarak öğrencilerin aldığı notlardaki en yüksekle (90-100) en düşük (67-72) başarı farklılığının son iki testte çok yüksek olmadığı gözlenmektedir. Bu da düşük not alan öğrencilerin bile gelişim içinde olduğunu göstermektedir. Apaçık şekilde tüm deney grubu kontrol grubundan daha iyi sonuç almıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu elde edilen sonuçlar bizim hipotezimiz olan tamamen yazar ya da öğretmen endeksli yani içeriği önceden ayarlanmış öğretimin her koşulda kullanılmasının öğrencinin alacağı notlarda düşeceğini göstermiştir. Öğretim yöntemi olarak, öğrenci merkezli ya da karara öğrencinin katıldığı öğretimi seçeneklerimizden birisi olarak düşündüğümüzde, öğrenciyi karar almada tam olarak söz sahibi yapmasak da düşüncelerini ya da beklentilerini dinleyip az da olsa sonuca etki edebildiğini gösterebilirsek öğretimin daha verimli olacağı sonuçlardan anlaşılabilmektedir. Özellikle deneyin yapıldığı yaş grubunu düşündüğümüzde, genç yetişkinler üzerinde daha etkili oldu diyebiliriz. Buradan her yaş grubunda bu uygulanmalıdır diyemeyiz, çünkü yaş aralığı olarak üniversite gençliği seçildiğinden bu her yaş aralığına uyarlanamaz ya da genellenemez.

KAYNAKÇA

Britt, M. A., Perfetti, C. A., Sandak, R., & Rouet, J. F. (1999). Content integration and source separation in learning from multiple texts. In S. R. Goldman, A. C., Graesser, & P. van den Broek (Eds.), Narrative comprehension, causality, and coherence. Mahwah, NJ: Erlbaum, 209–233.

Carrell, P. (1988). Some causes of text-boundedness and schema interference in ESL reading in P Carrell, J Devine, and D Eskey (eds) *Interactive Approaches to Second Language Reading*, 101-13.

Cruz, R. I. S. & Escudero, M. D. P. (2012). Models of reading comprehension and their related pedagogical practices: A discussion of the evidence and a proposal. *Mextesol Journal*, 36 (2).

Eskey, D & W Grabe (1988) Interactive models for second language reading: Perspectives on instruction. *Interactive Approaches to Second Language Reading,* 223-238

Goodman, K. S. (1967). Reading: A psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist*, 6, 126-135.

Grabe, W. (2009). Reading in a second language: Moving from theory to practice. Cambridge University Press.

Karababa, Z. Canan (2009) Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi ve Karşılaşılan Sorunlar. Ankara University, *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 42 (2), 265-277

Kintsch, W. (1994). Learning from text. *American Psychologist*, 49, 294-303.

Noblitt, James S. (1997). Top-Down Meets Bottom-Up. *Educom review*, 32 (3), 38-43.

Nunan, D. (1999). Second Language Teaching and Learning. Boston. Heinle ELT, 71-78.

Paran, A (1996) Reading in EFL Facts and fictions. *English Language Teaching Journal,* 50 (1), 25-34

Rumelhart, D (1980). Schemata: The building blocks of cognition. In Spiro, R. J., Bruce, B.C, & Brewer, W.F. (eds.). *Theoretical issues in reading comprehension*, 33-58.

Stanovich, K. (1980). Toward an interactive-compensatory model of individual differences in the development of reading fluency. *Reading research quarterly,* 21, 360-407.

Balkan Kökenli Mehmet Âkif'in Türkçeye Hizmeti Ve Milliyet Anlayışı

Prof. Dr. Nuri YÜCE
Emekli (İstanbul Üniv. Edebiyat Fak)
İstanbul/Türkiye
nuriyuce@yahoo.com

ÖZET

Osmanlı Devletinin Rumeliye yayılmasından itibaren fethedilen topraklara yerleşen Türklerle yerli halkın birlikte yaşamaları sonucunda, dil, din, musiki, sanat, ticaret, evlilik, giyim-kuşam, gelenek, vs gibi sosyal hayatın her alanında etkileşimler oldu. Türkçe bir yandan mekteplerde eğitim ve öğretim yoluyla bir yandan da resmî ve günlük işlerde kullanılarak yayıldı.

Türkçeye hizmeti geçen en başarılı şairlerden biri de Mehmet Akif'tir. Akif'in anası Buharalı Türk, babası da İpekli bir Arnavut idi. Mehmet Akif'i milletin kalbinde en üstlere yerleştiren, onun sadece başarılı bir şair olması değil, aynı zamanda bir insan ve müslüman olarak hayatı boyunca hiç sarsılmayan samimi ve sağlam karakteridir. O bu yönüyle, farklı bir büyüklük ve değer kazanıyor. Akif, şairlerimiz arasında Türkçeyi, akıcı, rahat, güncel ve güzel kullanmaktan başka, yazdıklarında daima sosyal bir meseleye çözüm bulmaya çalışır, kanayan bir yarayı iyileştirmek için ne yapılması gerektiğine işaret eder. Onun dili ve üslubu insanı âdeta büyüler. O, müslüman dünyasının düşünen beyni, sızlayan yüreği ve ağlayan gözüdür.

Osmanlı Devletinin her cephede toprak kaybetmesi ve Balkanlardaki savaşlardan dolayı yüzbinlerce insanın perişan halde Anadoluya göç etmesi karşısında, o zamanki bazı aydınlar milliyetçiliği bir çıkar yol gibi görüyorlardı. Fakat Akif kendi kökenini de belirterek, kavmiyyetin tehlikesine işaret ederek kurtuluşun, inanç birliğinde olduğunu söyler:

"Arnavutluk" ne demek? Var mı Şerîatta yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke, Lazın Çerkese, yâhud Kürde,
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde !
.....
Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavudum,
Başka bir şey diyemem ... İşte perişan yurdum !

Akif'in 100 yıl önce söylediği bu sözlerin ne kadar doğru ve gerçek olduğu, anlayabilenler ve ibret alabilenler için, bugün apaçık görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:
Mehmet Akif'in hayatı, Akif'in dili, Akif'in milliyet anlayışı, Akif'in karakteri ve hayat tarzı.

ABSTRACT
Balkan Originated Mehmet Akif's Serving For Turkish And Concept Of Nationalizm

As a result of native population's living together with Turks who settled conquered lands since the spread of Ottoman State to Rumelia; there have been interactions in every aspect of social life like language, religion, music, art, trade, marriage, clothing, tradition. Turkish has spread through education in the schools on one hand, through being used in official and daily matters on the other hand.

Mehmet Akif is one of the most successful poets who has served for Turkish. Akif's mother was a Turk from Buhara and his father was an Albenian from Ipek. His intimate and strong character is the reason why people like him who is both a human and a Muslim. He raises in value and greatness with this aspect. Akif always tries to find a solution to a social issue other than using Turkish fluently, currently and good among other poets. His language and style attract people. He is the thinking-brain, whimperer-heart and crying-eye of the Muslim world.

Some intellectuals then considered nationalism as a solution for Ottoman State's loosed lands and migration of thousands of people to Anatolia because of the wars in Balkans. But Akif stating his own origin says that salvation was in unity of faith:

"Arnavutluk" ne demek? Var mı Şerîatta yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke, Lazın Çerkese, yâhud Kürde,
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde !
.....
Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavudum
Başka bir şey diyemem ... İşte perişan yurdum !

Today, it is obviously seen that how true and real are Mehmet Akif's these words said a hundred years ago for the people who appreciate and draw a lesson.

Keywords: Mehmet Akif's Biography, Akif's language style, Akif's concept of nationalizm, Akif's personality and life-style.

1. GİRİŞ

14. Yüzyılın ortalarından başlayarak Osmanlı Devletinin Rumeli'ye yayılmasından itibaren fethedilen topraklara yerleşen Türkler ile yerli ahalinin birlikte yaşamaları sonucunda, dil, din, musiki, sanat, ticaret, evlilik, giyim-kuşam, gelenek, vs gibi sosyal hayatın her alanında etkileşimler oldu. Siyasi hakimiyetin temsilcisi olan Osmanlı devletinin dili olan Türkçe, bir yandan mekteplerde eğitim ve öğretim

yoluyla, bir yandan da resmî ya da gayr-ı resmî günlük işlerde kullanılarak yayıldı. Osmanlı devletinin parçalandığı ve Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkçeye önemli hizmeti geçen pek çok şair ve yazardan, Üsküplü Yahya Kemal gibi Türk asıllı olanlar yanında, Şemseddin Sami gibi Arnavut kökenli olanlar da vardı ve bunlardan biri de Mehmet Âkif ERSOY'dur.

2. MEHMET AKİF'İN HAYATI

Mehmet Âkif'in anası Emine Şerife Hanım (1836-1926) aslen Buharalı olan Tokatlı bir Türk aileye mensuptur[1]. Babası Tahir Efendi (1826-1888) Arnavutluk'taki İpek kasabasına bağlı Suşişe köyünde doğup küçük yaşta İstanbul'a gelmiş bir Arnavut idi[2]. Mehmed Âkif'in babası ve anası İstanbul'da Fatih'te evlenmişler ve Âkif, anasının bu ilçedeki Sarıgüzel semtinde bulunan evinde 1290 yılının Şevval[3] (1873 Aralık[4]) ayında doğmuş, çocukluğu orada geçmiş ve öğrendiği ana dili Türkçedir. Mehmet Âkif'in biyografisine yer veren bütün yayınlarda bu bilgiler bulunmasına karşılık, M. Kaya Bilgegil bir makalesinde[5] Mehmet Âkif'in nüfus tezkiresinin klişesini yayımlamış ve oradaki şu kayda dikkati çekmiştir. *"Mehmed 'Âkif Efendi, Fâtih ders-i 'âmlarından İpekli müteveffâ Tâhir Efendi'nin mahdûmudur. Bin ikiyüz doksan sene-i hicriyyesinde, sene-i mâliyye 1289, Kal'a-i Sultâniyye sancağına mülhak Bayramiç kasabasında tevellüd ettiği Tezkire-i 'Osmâniyye sûret-i musaddakasında muharrerdir".*

2.1. Mehmed Âkif, dört yaşında iken Fatih'te Emir Buharî mahalle mektebine (yuvaya) gönderildi iki sene sonra sırasıyla her biri üçer senelik olan ibtidai (ilkokul), rüşdiye (orta okul) ve mülkiye idadisinde (lisesinde) okudu. Sonra iki senesi nehârî (gündüzcü) olarak Ahırkapı'da ve iki senesi leylî (yatılı) olarak Halkalı'da olmak üzere, dört sene Baytar Mektebine (bugünkü adıyla Veterinerlik Fakültesine) devam etti. 1309'da (1893'te) bu mektebin ilk mezunu ve birincisi olarak diploma aldı[6]. Bir yandan da, bilgili ve şuurlu bir kişi olan babasından ve daha başka âlimlerden özel dersler alarak kendisini yetiştirdi. Dile karşı üstün kabiliyetliydi, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı, edebiyatlarını takip edecek ve tercümeler yapacak kadar iyi öğrendi. Çocukken başladığı hâfızlık çalışmasını, bir müddet ara verdikten sonra, yiğirmi yaşında iken kendi kendine tamamladı[7].

2.2. Derslerinde daima başarılı ve okuduğu her okulda hep birinci olan Mehmed Âkif, çeşitli sporlarla da meşgul oldu. Ondört yaşında iken yağlı güreşe başladı. 16-18 yaşlarında, köy düğünlerindeki güreşlere katıldı. Hafta sonları okula giderken, Fatih'ten Halkalı'ya ve bazen güreşmek için Halkalı'dan Çatalca'nın köylerine kadar yürüyerek gittiği olurdu. Ayrıca gülle atar, ata biner ve çok iyi yüzerdi.

---

[1] Doğrul, Ömer Rıza (1956), *Safahat,* S. IX.
[2] Doğrul, Ömer Rıza (1956), *Safahat,* S. X.
[3] Doğrul, Ömer Rıza (1956), *Safahat,* S. XI.
[4] Düzdağ, Ertuğrul (2007), *Safahat*, S. (15).
[5] Bilgegil, M. Kaya (1971), *Mehmed Akif, Resmî Hâl Tercümesi*, ... S. 3.
[6] Doğrul, Ömer Rıza (1956), *Safahat,* S. XIII.
[7] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S.(15-16).

İstanbul Boğazı'nı da yüzerek geçtiği olmuştur[8].

2.3. Baytar Mektebi (Veterinerlik Fakültesi)ndeki tahsilini tamamladıktan sonra, Ziraat Vekaleti Baytarlık Şubesinde vazifeye başladı. İlk dört yıl Rumeli, Anadolu ve Arabistan bölgelerinde baytarlık yaptı, köylerdeki bulaşıcı hayvan hastalıklarının tedavisiyle uğraştı. Baytarlık yaparken, Arnavutluk'a giderek, İpek'te yaşayan amcalarını ziyaret etti. Yiğirmi beş yaşında iken (1898) İsmet Hanım ile (1878-1944) evlendi (üç kızı ve iki oğlu oldu).
1906 yılında Halkalı Baytar Mektebinde öğretmenlik yapmaya başladı. 1908'den sonra İstanbul Edebiyat Fakültesi ile Darülhilâfe Medresesinde *Osmanlı Edebiyatı* okuttu. Yiğirmi yıllık bir memuriyetten sonra, Baytarlık Şubesinde müdür yardımcısı iken, birine yapılan haksızlıktan dolayı istifa ederek ayrıldı (1913)[9].

2.4. Balkan Harbi'nin felaketli günlerinde, orduya destek vermek için kurulmuş olan Milli Müdafaa Cemiyetinin İrşad Heyeti üyesi olarak, 1913 yılının Şubat ayında, İstanbul'da ikindi namazından sonra Bayazid camiinde, cuma namazlarından sonra Fatih ve Süleymaniye camiIerinde va'az kürsülerinden kalabalık cemaatlere hitap ederek, halkı birliğe ve orduya yardıma çağırdı. Bu konuşmaların îlanları günlük gazetelerde ve metni *Sebilürreşad*'da yayımlandı.

1914 yılı başında, davetli olarak, iki ay süren Beyrut, Kahire, el-'Uksur, Medine ve Şam seyahati yaptı; aynı yılın sonunda görevli olarak üç aylığına Berlin'de ve yine aynı şekilde 1915 Mayısından sonra beş aylığına Necid (Riyad), Medine, Şam ve Beyrut'ta bulundu. 1918 yılı Temmuz ayında bir ay davetli olarak Beyrut'a gitti.

Mütareke devrinde Şeyhülislamlıka bağlı bir İslam Danışma, Tebliğ ve İrşad İlim Heyeti olan *Darülhikmet'il İslamiyye*'de üye ve başkatip (genel sekreter) olarak çalıştı (Ağustos 1918-Nisan 1920) ve bu kuruluşun yayın organı olan *Ceride-i İlmiyye*'yi yönetti.

2.5. Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal edince Anadolu'da Millî Mücadelenin ilk faaliyetleri başladı. Mehmed Âkif, Eşref Edib ile İstanbul'dan Balıkesir'e gitti. Zağnos Paşa camiinde cuma namazından sonra halka hitabederek memleketin durumunu anlatıp halkı düşmana karşı savaşmaya teşvik etti. Âkif'in Balıkesir vaazından sonra İstanbul'da yayımlamakta olduğu *Sebilürreşad* dergisi üzerindeki sansür, *İşgalci Kuvvetler Sansür Heyeti* tarafından daha da arttırıldı. Vatana ve millete hizmet imkanı İstanbul'da kalmadığından Mehmet Âkif, 20 Nisan 1920'de gizlice yola çıkıp önce yaya, sonra atla ve daha sonra demiryoluyla, 4 gün süren bir yolculuktan sonra 24 Nisan 1920'de, Büyük Millet Meclisinin açılışının ertesi günü Ankara'ya ulaştı.

Mustafa Kemal Paşa, Burdur'un bağlı bulunduğu Konya ili vâli vekili ve kolordu

[8] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S.(16).
[9] Enginün, İnci (1997), "Safahat'ta İstanbul'un Romanı", *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri*, S. 64.

kumandanı Albay Fahreddin (Altay) Beye 29 Nisan 1920 tarihinde bir telgraf çekerek o günlerde yapılacak seçim öncesi istifa eden Burdur mebus namzedinden boşalan yere Âkif Bey'in namzed yazılmasını istemesiyle, yapılan seçim sonucunda Mehmed Âkif en fazla oyu alıp Burdur'dan milletvekili seçildi. Böylece hem Meclise hem İstiklal Savaşına Burdur mebusu olarak katıldı.

2.6. Ankara'ya gelir gelmez Hacı Bayram Camiinde vaaz vermeye başladı. *Sebilürreşad* dergisini Ankara'da çıkarmaya devam etti. Eskişehir, Konya, Kastamonu, Burdur, Sandıklı, Dinar, Afyon, Antalya ve çevrelerini dolaşarak verdiği va'azlar ve yaptığı konuşmalarla halkı Millî Mücadeleye katılmaya çağırdı. Savaş boyunca cephelere gidip konuşmalarıyla gâzîlere moral verdi. Bilhassa Ekim-Aralık 1920'de Kastamonu ve civarını dolaşıp halkı aydınlatması ve Nasrullah Camiindeki vaazları halkın şevkle Millî Mücadeleye katılmasında çok etkili oldu. *Sebilürreşad*'ın üç sayısı Kastamonu'da basıldı; binlerce basılan bu sayılarda M. Âkif'in yaptığı konuşmalar yayımlanıp Anadolu'ya ve cephelere dağıtıldı.

O günlerde Erkan-ı Harbiye Riyaseti (Genel Kurmay Başkanlığı) Maarif Vekaletine (Millî Eğitim Bakanlığı) bir yazı yazarak bir millî marş yazılmasını istedi. Maarif Vekaleti, gazetelere ilan vererek müsabakaya katılanlardan şiiri birinci seçilecek şaire 500 lira ve bestesi beğenilen bestekara da yine 500 lira mükafaat verileceğini halka duyurdu. Müsabakaya 700'den fazla şiir geldi, fakat hiç biri beğenilmedi. Pek çok kimse M. Âkif'in de katılmasını istediği halde, o, kazanana para vadedildiği için yarışmaya katılmamıştı. Nihayet, kendisine para verilmemesi şartıyla onu razı ettiler ve böylece o İstiklal Marşını yazdı. Kazanana ayrılan 500 lirayı *Darü'l-Mesai* (İşevi) adlı, Hilal-i Ahmer'e (Kızılay'a) bağlı bir derneğe verdirdi. İstiklal Marşı 1 Mart 1921'de resmen kabul edildi, 12 Mart 1921 tarihli celselerde tekrar tekrar dinlenerek uzun uzun alkışlandı.

2.7. İstiklal Savaşı kazanıldıktan sonra İstanbula dönen M. Âkif, 1923 ve 1924 yıllarının kış aylarını yakın dostu Abbas Hilmi Paşa'nın davetlisi olarak Kahire'de geçirdi. Türkiye'de Paşalar arasındaki bazı siyasi olaylar yüzünden memlekette ortaya çıkan huzursuzluk, pek çok vatansever gibi onu da üzdü. 1925 yılı sonundan itibaren Mısıra gidip 17 Haziran 1936 tarihine kadar on buçuk yıl orada kaldı[10]. Mısır'da 1929 yılından 1936 yılına kadar, Kahire Üniversitesi'nde Türkçe hocalığı yaptı.

Ankara'da İkinci devre (21 Kasım 1924—6 Mart 1925) Millet Meclisindeki dindar milletvekillerinin Diyanet İşleri adına yapılması için karar çıkarttıkları Kur'an'ın Türkçe meali işi, manevî sorumluluktan dolayı kabul etmemesine rağmen, herkesin arzusu istikametinde Âkif Beye verilmiş idi. Âkif'in Mısır'da geçen zamanını en çok Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meali işi aldı. O bu zor ve mesuliyetli işi tamamladı, fakat bazı endişeleri sebebiyle Türkiye'ye getirmeyip bir dostunda emanet olarak bıraktı. Bu değerli eserin ne yazık ki emanet edilen zatın yakınları tarafından 1961

[10] Akay, Asuman (2007), *Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır*, S. 21.

yılında yakıldığı söyleniyor.

2.8. M. Âkif'in hayatı hep sıkıntılarla geçti. Onbeş yaşındayken babasının ölümü, evlerinin iki kez yanması (1305)[11] ve her şeylerinin yok olması, eşinin nefes darlığı ve hastalığı, çocuklarının başıboş kalması, milletvekilliği ve diğer memuriyetlikten hakettiği emekli maaşının kendisine ödenmemesi onu ve ailesini hem maddî hem manevî bakımdan perişan etti.

Kahire'de hastalandı, dinlenebilmek için 1935 yılı Temmuz ayında Beyrut'un sayfiye yeri olan Cebel-i Lübnan'a gitti; orada Sûku'l-Garb köyünde bir otelde kaldı, Ağustos başında vefâkâr dostlarından birinin daveti üzerine, Antakya'ya geldi. Fakat orada da dinlenemedi, Antakya'nın o yıllarda Fransız idaresindeki halini görmek onu çok hüzünlendirdi. Kendisine *Antakya'yı nasıl buldunuz?* diye sorulunca, *Havada bir ağırlık var;* demiş ve şu kıtayı söylemiş[12]:

Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu.
Gül devrini bilseydim onun, bülbül olurdum;
Ya Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?

2.9. Yakalandığı siroz hastalığı ilerileldi. Sağlık durumu ağırlaşınca 17 Haziran 1936 tarihinde İstanbul'a geldi. Abbas ve Said Paşa ailelerinin yardımıyla yapılan tedaviye rağmen sağlığı düzelmedi, 27 Aralık 1936 tarihinde vefat etti. Ne hastalığında ne de cenazesinin kaldırılmasında o devrin yöneticileri resmî bir ilgi göstermediler. Cenazesi bir kaç kişi tarafından sâde bir tabutla Bayezid Camiine getirildi. Ölümünü duyan üniversiteli gençler, askerî tıbbıyeliler ve halk Bayezid'e gelip, tabutunu bayrağa ve Kabe örtüsüne sararak, namazdan sonra Edirnekapı'daki Şehitliğe kadar omuzlarda taşıdılar.

Mehmet Âkif'in değeri zaman geçtikçe milletin kalbinde artan saygı ve sevgiyle yer etmekte ve Safahat, Türkiye'de dinî kitaplardan sonra en çok okunan kitap olmaktadır.

3. MEHMET ÂKİF'İN DİLİ VE ÜSLÛBU

Mehmet Âkif, şairlerimiz arasında Türkçeyi, akıcı, rahat, güncel ve en güzel yazanlardandır. O, şiiri adeta bir konuşma dili gibi gayet tabiî ve sade biçimde kullanır. Mesela, *Safahat*'ın 6. Kitabı olan *Asım*'da Merhum Hoca Tahir Efendinin (yani Akifin babasının) şakirdlerinden Köse İmam'ın ağzından emekli bir paşanın önceleri düzenli bir kimse iken, biraz mal mülk sahibi olunca, cıvıtarak yaşına başına hiç yakışmayan komik hallere düşmesi anlatılır. Paşa evde hizmetçilik yapan bir Rum kızla evlenmeye niyetlenir. Köse İmam, durumu fark edip paşanın hanımını uyarır, böylece hiç de hoş olmayacak bir tehlikeyi önlemek ister:

— Kuşkulandım paşadan, gizlice gittim hanıma
Dedim: "Örtün de kızım, gel bakalım, gel yanıma.

[11] Doğrul, Ömer Rıza (1956), *Safahat,* S. XIII.
[12] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S. (29).

Zevcinin tavrı acaibleşiyor zannederim,
Sen ne dersin bunu bilmem, bana sor, bak ne derim:
İşçiniz, sofracınız var mı?"
— Evet,
Kim?
Eleni.
— Şimdi sav,
— Hiç mi sebepsiz?
— A kızım dinle beni:
Böyle şeylerde sebep, hikmet aranmaz ... Çabucak
Savabilmektedir iş ... Yoksa rezalet çıkacak,
Paşa azmış!
— Acaba üstüme gül koklar mı?
— Onu bilmem, gülü koklar mı kocan, yoklar mı?
Beni söyletme kızım, git de hemen sav karıyı! [13]

3.1. Mehmet Âkif'i Âkif yapan, onu milletin kalbinde en üstlere yerleştiren, onun sadece *Safahat'*ı yazması, *Çanakkale Şehitleri* ya da *İstiklal Marşı* şairi olması değil, aynı zamanda onun bir insan ve müslüman olarak hayatı boyunca hiç sarsılmayan samimi ve sağlam karakteridir. Âkif bu yönüyle farklı bir mükemmellik, büyüklük ve değer kazanıyor.

3.2. Âkif'in yazdıklarında daima cemiyete hizmet etmek amacı vardır. O her zaman sosyal meselelere çözüm bulmaya çalışır, kanayan bir yarayı iyileştirmek için ne yapılması gerektiğine işaret eder. Bunu yaparken hem öğretici hem gerçekçidir. Anlattığı konuları adeta realist bir ressamın fırçasından çıkmış, ya da bir fotoğraf makinesinin objektifinden görülen bir görüntü gibi bütün ayrıntılarıyla ve en çarpıcı yönleriyle ifade eder. Nesirlerinde ve şiirlerinde okuyucuya yansıtmak istediği anlatım için duygu, sezgi, saygı, sevgi, tenkit, alay vs gibi ne gerekiyorsa hepsi vardır ve bunlar son derece başarılı ve samimi bir üslupla dillendirilir. Yazdıklarının dili, üslubu ve içeriği insanı büyüleyen niteliktedir. O, müslüman dünyasının düşünen beyni, sızlayan yüreği ve ağlayan gözüdür.

4. MEHMET ÂKİF'İN MİLLİYET ANLAYIŞI

İslam dünyasının o yıllardaki temsilcisi olan Osmanlı Devletinin her cephede toprak kaybetmesi ve bu devletin hâkim unsuru olan Türklerin, yüzyıllardan beri din birliğiyle birlikte yaşadığı Arapların Osmanlı Devleti aleyhine dönerek İngilizlerle ittifakı, Osmanlı devleti içindeki öteki etnik grupların da müstakil devlet kurma fikriyle ayrılmaları, Balkanlardaki savaşlardan dolayı yüzbinlerce insanın perişan halde Anadoluya göç etmesi karşısında, o zamanki bazı Türk aydınları dünyada yaygınlaşan milliyetçiliği bir çıkar yol gibi görme eğilimindeydiler. Mehmet Emin Yurdakul gibi kimileri din ve soy birliğini, Ziya Gökalp gibi kimileri dil birliğini, Nazım Hikmet ve benzerleri birlikte yaşama fikrini, Mehmet Âkif gibi olanlar ise ümmet esasına dayanan millet birliğini ön

[13] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S. 329.

plana alıyorlardı.[14] Buna rağmen Mehmet Âkif'in şâirlik vasfı adı geçen bu şahsiyetlerden çok daha yükseklerdedir.[15]

4.1. Mehmet Âkif kendi kökenini de belirterek, aşırı milliyetçiliğin, yani kavmiyyetin şovenizme kayan tehlikesine işaret ederek kurtuluşun, birlikte yaşayanların inanç birliğinde olduğunu savunur. Enfâl (8) sûresi, Ayet 46'da *welâ tenâze'û· fetefşelû· we tezhebe rîhuküm* âyeti celilesine istinaden yazdığı "Hâlâ mı Boğuşmak?" [*Safahat*'ın 7. Kitap *Gölgeler*'de s. 422-424] adlı şiirinde, hayalî ve romantık duygularla beslenen aşırı milliyetçiliğin verdiği zararları, o yıllarda bütün Avrupayı bir hastalık gibi saran ırkçılığın sebep olduğu yıkımı ve bu bağlamda koca bir imparatorluğun nasıl dağıldığını şöyle dile getirir.

Sen! Ben! desin efrad, aradan vahdeti kaldır;
Milletler için işte kıyamet o zamandır.
Mâzîlere in, mahşer-i edvâr-ı bütün gez
Kànûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez.
... ...
[s. 423] *Bambaşka iken her birinin ırkı, lisânı,*
Ahlâkı, telakkîleri, iklîmi, cihânı,
Yekpâre kesilmiş tutulan gaye için de!
Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde.
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihayet;
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!
"Hürriyyeti aldık!" dediler, gaybe inandık;
"Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!"
Cem'iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
[s. 424] *Sapasağlam iken milletin erkânını yıktı.*
"Turan ili" nâmıyla bir efsâne edindik;
"Efsâne, fakat, gâye!" deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda! [16]

4.2. Âkif kendi atasının Arnavut olduğunu dile getirmesine rağmen, hiç bir zaman Arnavutçuluk yapmamıştır.

Hani, milliyyetin İslam idi ... Kavmiyyet ne !
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milleyyetine.
"Arnavutluk" ne demek? Var mı Şerîatta yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke, Lazın Çerkese, yâhud Kürde,
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde !
.....
Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavudum ...

---

[14] Öymen, Altan, *Radikal*, 30.01.2013 ve 01.02.2013.
[15] Okay, Orhan, "Şâir Mehmed Âkif", *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri*, S. 21.
[16] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S. 422-424.

Başka bir şey diyemem ... İşte perişan yurdum ! [17]

4.3. Âkif, esas olarak İslam tarihindeki ve müslüman Türklerin tarihindeki birer karakter âbidesi hüviyetindeki şahsiyetlere hayrandır ve yazdıklarında bunu sık sık vurgular. *Safahat*'ın 3. Kitabı olan *Hakkın Sesleri*'nde, kendi ata yurdu Arnavutluk'un ve şehit kanlarıyla sulanmış nice toprakların kaybedilişini dile getirirken o topraklar için kanını döken, canını veren Osmanlı yiğitleriyle kendisini özdeşleştirir ve şöyle der:

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdadına, sen bâri yetiş ...
Arnavutluk yanıyor ... Hem bu sefer pek müdhiş!
... ...
Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın
Olacak mıydı fedâ hırsına üç kaltabanın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti ...
Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedî!
... ...
Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova ...
Sen misin, yoksa hayalin mi? Vefasız Kosova!
Hani binlerce mefâhirdi senin her adımın?
Hani sînende yarıp geçtiği yol Yıldırım'ın?
Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı Şehid?
Ah o kurban-ı zafer nerde bugün? Nerde o ıyd?
Söyle, Meşhed, öpeyim secde edip toprağını:
Yok mudur sende Murad'ın iki üç damla kanı? [18]

4.4. *Safahat*'ın 6. kitabı *Âsım*'da halkın yokluk ve perişanlığından dolayı duyduğu üzüntüyü dillendirirken tarihin güzel dönemlerine olan hasreti de vurgular.

Yurdu baştanbaşa viraneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.
...
Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm! [19]

4.5. Âkif, müslümanların yurtlarını, Hırıstiyan Haçlı istilasına karşı savunan Türklere hayranlığını özellikle vurgular. Eğer onun şiirlerinde öne çıkardığı bir ırk aranacak olsa, müslüman Türk kavramı açık farkla öne çıkar. Millî Mücadele (1921-22) yıllarında yazdığı ve Ali Rifat Bey tarafından bestelenen *Ordunun Duası* adlı şiirinde şöyle der:

---

[17] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S. 183-184.
[18] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S. 181-182.
[19] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S. 337-338.

Türk eriyiz, silsilemiz kahraman
Müslümanız, Hakk'a tapan müslüman,
Putları Allah tanıyanlar, aman,
Mescidimin boynuna çan asmasın.
Amin desin hep birden yiğitler
"Allahü ekber" gökten şehitler,
Âmin! âmin! Allahü ekber! [20]

Osmanlı ülkesinin her yerinden gelip Çanakkale'de vatan müdafaasında şehit olan kahramanlar için yazdığı şiirde Selahaddin Eyyubi ve Kılıç Arslanı anar ve derki:

Sen ki son ehl-i salîbin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultanı Selahaddin'i,
Kılıç Arslan gibi iclaline ettin hayran...
Sen ki, İslamı kuşatmış, boğuyorken hüsran,
O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a'sâra gömülsen taşacaksın ... Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihat.
Ey şehîd oğlu şehîd isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber. [21]

.....

Âkif'in 100 yıl önce ırkçılığın yanlış ve zararlı bir görüş olduğu hakkındaki kanaatinin ne kadar doğru ve gerçekçi olduğunu, insanlığın yaşadığı acı olaylar göstermiştir. Bunu hâlâ anlamayanlar ve olaylardan ibret almayanlar ne yazık ki bütün insanlık için bir tehdit ve tehlike olmayı günümüzde de sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

Akay, Asuman (2007), *Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır*, Kahire 2007, 106 s.

Bilgegil, M. Kaya (1971), "Mehmed Âkif, Resmî Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzûmeleri" *Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Sayı 3, Erzurum 1971, S.: 1-39+21 Klişe.

Doğrul, Ömer Rıza (1956), "Mehmed Âkif'in Hayatı", *Safahat, 5. Basım*, İstanbul 1956, S.: IX-XIX.

Enginün, İnci (1997), "Safahat'ta İstanbul'un Romanı", *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri*, S. 64.

Ertuğrul Düzdağ (2007), *Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, 5. Baskı*, İstanbul 2007.

Okay, Orhan (1997), *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri,* S. 21.

Öymen, Altan (2013), "Erdoğan'ın 'millet' anlayışı Mehmet Akif'inki gibi", Radikal, 01.02.2013

Öymen, Altan (2013), "Şiirimizdeki Milletler", Radikal 30.01.2013.

[20] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S. 537.
[21] Düzdağ, Ertuğrul, (2007), *Safahat*, S. 391.

Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri 30 Aralık 1996, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. İnci Enginün, İstanbul 1997, 117 S. İSAR Vakfı Yayınları 6.

Direction To The First Divan On Albanian Language Of Nezim Frakulla By Universal And Fantastic To National And The Real

Assoc. Prof. Dr. Rahim OMBASHI
Hëna e Plotë – Bedër" University
Faculty of Humanities,
Department of Communication Sciences
Tirana - ALBANIA
r-ombashi@hotmail.com

ABSTRACT

Turkish literature, especially poetry, under the influence of Persian poetry, kept intact artism affinity with the genre of the divan. In this artistic trenches, divan in Turkish, preserves the spirit of mystical poetry school spirit, while allegorical speaking approach to the ottoman reality of the era. The divan in the Albanian language followed the principles of oriental poetry, as genre, form the ingredients of his ideal of life, giving priority to artistic ideals and deepening the trend towards national and reality. Nezim Frakulla is recognized as the creator of the first albanian divan. This poetic unit has its own classic structure, but it emphasizes the local color and its practical character, fleeing convention. Dare to think deeply, imagining God and His light, His beauty as graceful. Tempted from His imagination as "Mexhnuni for Lejlan" and aims to reveal the echo of the abstract divine love to the nature full of joy, liveliness of the human world. Alamiado string arrangements are best rhythm of albanian language, its emphasis structures, the Octosyllable popular string was put to the four-rhymed with verses alternately. Thus Nezim created the albanian metric, putting his personal mark at all school of poets. The paper brings its contribution to the interpretation and poetic.

Keywords: *divan, mystique, convention, alamiado, metric, poets*

INTRODUCTION

In our country we have talked enough about what we have authentic, unique, about national identity, in which also enters our culture, for the oral and written art. We have long silence, willingly or forced, to relationships and connections we have with people, other cultures. Remnants "archaeological" sleep yet, because even those who are smart have just begun to stutter. Our legendary epic heroes, not having the opportunity to build bridges with stone archway, through spiritual connections created bridges of love up to Bosnia or Croatia. Thence bringing back bride, lahute, myths, legends, proverbs, songs motifs, musical rhythms, colors, since there have led generously not only the groom. The artist soul, the art needs spaces. Without borders, Drin starting from the north, from Dukagjini and reached to areas around Karlovac, Novi Pazar and beyond. Stretching more rarely in the South. Road looking for gambling, regarded the Adriatic Sea, often without

approaching him. Were safer in heavy forested ridges full of moisture. One day the pagan heritage day will come to an end. The sociology of religion reveals Ottoman heritage in Albania, which created and maintained a significant spiritual Islamic culture. It included extensive penetration of Sufism and Muslim Albanian consciousness, which remains a strong element of Islamic culture in the Balkans.

The massive acceptance of Islam from Albanians is justified as a political imperative, and not only, as a call to reinforce their particular identity. The general islamology influenced the poetic works of alamiadist Nezim Frakulla to the divan structure, themes, ideas, thoughts, philosophy, morals, ethics, to which convergence. His religious conscience raised his artistic conscience, language, enlightenment, political, social, aimed as it was at Rumiu or Jonuz Emre. By the end of the fifteenth century, as stated in the official publication has been prepared the Turkish News Agency Prepared for Office of the Prime Minister, Directorate General of Press and Information, Ankara, 2010, all characteristics of Persian poetry started to flow into Turkish Divan poetry. In this period are not religious poems written by Şeyhi Ahmet PAHs, Süleyman Çelebi and Necati.

Nezim Frakulla poems by poets impact of the sixteenth century, who came from different sides in Istanbul, as Fuzuli, Nef`i, Ruhi of Baghdad, Baki and Zati. May have an impact on satire of the Nef`i kasides, regulation them from their strong technique, or by Nabi, didactic poems that criticized state, society and social life.

When distinguish magnificence, finesse and sensitivity, comes to mind influence by Nedim (1681? - 1730).

His Albanian Divan, which is approaches of three centuries, attests to the philosophy discursive interactions, events, findings poetry, proverbs and messages which goes from the outside world to her interiors. Means the official Sunni religious lines to her views towards Sufi mystic openly, with a trend of foreign confidence in the domestic and mysticism, esoteric religions as belief stands as Islamic poetry, which builds on the dialect of Portland, helped by foreign terminology on mysticism. Nezimi knew to observe, have flourishing imagination, dexterity processing, assimilating the native file. Special talent, poetic intuition, but also helped to turn the intellectual formation in poetry, dithyramb to Albanian, song about Berat, Elbasan, Vlora, Korça in Albania. At the first Divan in Albanian, musical outburst feels poetic speech, the communication between social. Correctly T. S. Eliot emphasizes that no art is more national than poetry.

Poetics as Islamic Sufism

It must be said, from the beginning, they we do not have the original manuscript with Arabic letters of the Albanian Divan of Nezim Frakulla. In the Central State Archives of Albania are kept two copies of his divan in Albanian. The first copy of 44 sheets (88 pages) has 94 poems, is a copy of Ferit Vokopola, or Berat, and the second of 31 sheets (70 pages), is copied from the Sali Dervishi in 1847. The second copy or the copy of Tepelena, as it is called by Dhimitër S. Shuteriqi, is transcribed with the alphabet Manastiri by Abdullah Ferati. The second copy transcripted with the Greek alphabet is also preserved in the archives of the Albanian State.

There has been talk that another copy of Elbasan, but is not in the Central State Archives (SCA).

In the integral published Divan by Nezim Frakulla, transcribed and published by Abdullah Hamiti 2008 in Skopje, there are 15 poems not included to the second copy because they are a ripetition of the first copy.

The full edition has no picture on the first page of the artistic painting and calligraphy made of gold, which opened the Divan of this author in Turkish, the original of which is preserved in the SCA, and also of lacks *kasidet* dedicated to God. The oriental Divan standard also lacks kasides, knitted as praise to local rulers, which will greatly help us to encounter more openly Frakulla Nezim connection with the living reality of the time.

The author of the first Divan in Albanian was insulted, was punisht, was sentenced by the central administration as well as by the time the local rulers, against the two copies of his divan not follow kasidas, gazelles and diverse lyrical eulogy to the Sultan, for administrators and local dignitaries. It happened this way, because his poetic art was not understood, which continued long, too long. The reader always pays the cost, although the effects are seen even in literary studies.

Even though he walked in the way of classical Turkish literature, his Divan indicates about his trends and inspiration from life and local daily environment.

Less than two decades and Albanian Divan will fill three centuries. This ancient poetic genre, has contributed not a little to the formation of the Albanian literary traits. "Poetry has no past and present; she lives in universal time, in eternity, and born with the lid open head towards Heaven." [6] The Nezim Frakulla Divan gives aesthetic pleasure today. Should not only stay in finding a claim, you must look deeper, first of poetry and its structure.

Own the divan is the first high awareness level and that helped the creator of the Islamic faith, to create his Divan with national and universal values. The full edition, accompanied by explanatory dictionary helps a lot, he noticed that the poet was full training on Islamic knowledge. He relies heavily on, accepting deprivations, recommended "deepening its especially on the issue of transcendence of God, the Imagining of the Knowledge of God was made shaft of Islamic mysticism, because Islam forbade source of deep thinking about limiting issue with those who said Allah for themselves. " [7]

The more representative author of the alamiado Albanian literature, for many scholars of this literature, not all for all of them, because Kristo Frashëri orders as the first Sulejman Naib, [4] should be accepted as the creator of mystical poetry in Albanian, but in Arabic script. Islamic Mysticism (tasawuf) is the foundation of Opus creative Nezim Frakulla, poetic image of him, where he appears as the didakt thinker. Mysticism, esoteric religions as belief stands as Islamic poetry, which builds on the foreign terminology, which includes names, terminology and Islamic terms, names of characters from Islamic literature, etc. toponyms. This situation only when the description comes creations. When verse captured the imagination and dreaming, poetry becomes intelligence, special, unrepeatable. Defy tradition, is original. Albanian authentic, is remarked because it is the initiator of the genre in

Albanian. In these passages establishment operates with words, borrowings, taken from this culture, which are now part of the vocabulary of the Albanian language.

Nezim Frakulla gives priority artistic ideal. He takes Majnun the poem Layla and Majnun and puts in place the Islamic mystics. Majnun love with the Lejla to madness, creating Frakulla Nezim poetic, ecstatic transcendent appears as the lover of God. Divine love his passes in a trance, broken by mental balance. Trend of Sufism from a belief in external and internal straight line from Sunni religious views Sufi mystic openly, makes the Nezim Frakulla find that Ashiku artistic idea to have his longing to merge and life, to plunge into meditation that make earthly world, sahra therefore not producing area of the desert. For Majnun tired oasis of love there is life, so he only has to suffer. Thus emerges a mystical poet Majnun who meditate, imagine the master, connect its appearance, approaching to know, will take his light, because life needs, takes inspiration life, just by its beauty:

Who say lover in the world
To sacrifice historic head,
The mind follows the desert
Neither Mexhnuni for Lejla.

Nezim Frakulla was picturing God as the light of beauty, grace, angelic-looking, as M, as the appearance of loving until the merger itself, which contrasts strongly with that:

You are a graceful, an angel site
Since I spend guard of hell
Your appearance evoke the spirit
Even as the Majnun for Layla.

If the goal remains the mystic spiritual perfection, Nezim Frakulla manages to create situations in which the believer must pass, as inspiration (ilham), glass (glass), which is simultaneously full of heart, warmth (behari), temperatures of lovers. When describing the situations the author reaches a high level of artistry, when the spiritual world tends towards real social nature:

This world is so transient
There Remains quiet Universe,
In the gardens of rose gardens
Except to the nightingale, the troubles.

Drama inspiration stems from the contradiction between human perfection, their mystical world and the real world impossibility, including the humanities, to demonstrate it. Shocking evidence about the reality: *Kusur me s'i mbet* (nothing left) , gets an explanation of why one should accept suffering. The message is given to man, without distinction.

Metaphors reach their peak with the image of a *butterfly's night*, as recognized under the theme of bodily self destruction to be unified with God, by which during birth was divided the human soul, and with candles, where it goes and burns butterflies, eager to mingle with uniform light.

Have rightly called Sufi path of love, [4] as one of the means always present in the human hand, which faces other crises that do not depend on its own without creating a spiritual crisis.

Nezim meditation - as a way of life. Meditates on God, although Islam source does not allow it. Everyone's personal life, his special, starts with dreams. They took *vjershëtorin* (the poet) overcome tradition, giving originality creation. Wanted to know about their roots, the track opened horizons of hope, as stated in poetry Listen to Rumi:

Listen to the Ney,
To the Masnawi and Rumi-
It is not the voices you know.
Understand here you come from, and here you are going,
And know the meaning of Being Human. [10]

Endless privations of life, gave Nezim Frakulla opportunity to keep his bed mystical poetry, that for Fethullah Gulen is a form of self-purification leading to inner dimension of Islamic rituals, a deeper Understanding of the divine Acts, and a Greater knowledge and love of the Divine. The continual process of spiritual development in Sufism along a path of the innate human Poverty, helplessnes, and poerlessnes Before God is undertaken in the knoledge That everything come from God. [11]

Deepening the national trend towards real and national

Divani of Nezim Frakulla foundation idea is mystical. It is the creation of an Albanian author at the time, when was institutionalized Albanian Islamic cult in the world, primarily in cities like Berat, Elbasan, Shkodra, Korça, Vlora and then beyond, even in the countryside. Being a successful form in the Orient, especially in Turkey, became our literature, as Hamiti says "a heritage, a culture and a reminder of its release and is not possible."

Activity administrative, economic and social development of the country, resulted in a revival of spiritual life, including individual artistic creation.The Divan of Nezim Frakulla is authentic and universal. He helped maintain the sensitivity, the risk of drying up in the bitter past of his people. Being the first of its genre in Albanian, it is unique. Such remains in the particular, its authenticity. This heritage, culture, art Albanian early drew attention to the individuality of the author noted, the universality of his work world. Since Hahn published scholar in 1851 to an article, not without ratings. Interest was added in the '30s of the last century, which show the work of Abdullah Ferhati. Two copies of it were founded, one was transcripted and some of the poems were published in magazines of the time. After

the II World War, began to feel the first obstacles, without excluding some sporadic publications. In 1946, in the "*Rivista degli Studi Orientali*", published writing E. Rossi-t: "*notizia su di un manoscritto del canzoniere Nezim (sec. XVII-XVIII)*." In Tirana O. Myderrizi publishes poems of Divani and a study on them. [12] The scholar of literature in Albanian alamiado, holds press: old texts in Arabic [13], while archives in the archives of the Institute of Linguistics and Literature manuscript paper: Albanian literature in Arabic script. Literature in Arabic, while draws attention Kaleshi Hasan, who published an article in Sarajevo. [9] Around these years, Dh. S. Shuteriqi opinion shows, but without providing evidence and without arguing, that *sanxhakbej* of Vlora, Ohrid and Berat had been Frakulla Nezim matches. [14] Meanwhile, in the official literature of Albania, was beginning stages, which ends in the early '90s, when the Divan of Nezim Frakulla, all literature and tradition, located in space and in time, was singled out, political and covered with dust, not coincidentally after being transferred to the site of the petty denigration. Place front socialist literature was launched with the cult of the future and progress, displaced in time and space. It was the time when literature was captured architecture of social utopia, and the idea was strengthened when its franchise to become the dominant form of ideology (communist):

Self poets who had taught in madrassas and divan Turkish or Persian writing began to write poetry, to the public that had coursed through, was somewhat familiar with the topics, genres and styles of oriental literature, I was not able to well as to understand the taste, ie. the feudal lords, clergy, had commercial layer. At this early literature written in a language usually mixed with Turkish words too, Arabic, Persian, followed be released in Albania Albanian and Turkish literature. Nezimi, the first important poet of the new literature, wrote two Divan in Turkish [15].

I'm doing just a small correction to this extremely politicized academic publication because he opposes below its assertion. Nezim Frakulla has just written a Divan in Turkish and not two. He has written a Divan in Persian, another says in Arabic, but the latter has not yet been discovered. His Divan in Turkish and Persian, has apparently written to show his class poetic verse, given the artistic level of this genre Oriental poetry in these two languages. His artistic portrait had witnessed the Divan in Albanian.

Below, this is the university publication, which is also the official residence time:

If Albanian literature written in Arabic script development that took flourished. Her songs spread masses of cities. She developed the poetry. Few works in prose that remain of it.

Poetic production of this literature expanded many of the previous themes of Albanian literature, took the narrow framework of religious, gender and enriched with new means of expression. [15]

Besides ideological exclusion, works on this work prove malice, as well as scientific inaccuracies. This stage of our literature coincides with the period's *tasawuf Sufi* term goal of unification of being with God, creating *tariqats* period (Orders). Nezim Frakulla had reached a religious and artistic training, intuition and ethnic consciousness highest level for the time. Reveals the basic features of the tradition of Portland and beyond, especially their moral code and its role in the social structure.

Through poetic description he has managed to explain to the readers, but also poems listeners, who were more numerous, the implications of Sufism, its concepts and terminology. Evliya Çelebi, who visited Berat in 1670, asserts intellectual and spiritual life of the city. Important traveler speaks with reverence for the wise men and the many poets who gathered in *kahveanas*, fluid environments tasted black skirt and discussing everything Osumi, but not avoided song ever, with texts from poems Nezim Frakulla divan, the other authors. Churches, synagogues, mosques, tekkes, shrines were close to each other. Numerous hammam, all served market, but both were centers where exchanged views on life, but also for artistic taste. Nezim Frakulla was not worried that his verse understand some of his rivals, not other people, he denies his rivals inspiration, the basis of poetic creation:

Will not overdo, you smell lily,
it is not unwillingly.

Believes that is born of divine inspiration, but not divine ecstasy never shared. In his poetic word is given by inspiration of God, which should give the master. This question such it helps give shape, through description, what he wanted, not what it was about. Researcher and editor of his complete work, emphasizes the author:

Many nuances of the poetic word dissolves in symbiosis metaphorical artistic strength and unity which reflects the reader's experience as alchemy text. Author to see a universe of its kind organized by trade, in which multiple images to construct a reality, expressing the rich world of ideas, which intertwine and intellectual intuition. [7]

After the collapse of the official literature of the period in Albania, in 1992 International Symposium held in Pristina on: religion, culture and Islamic traditions. The following serious publication by Mahmud Hysa: Alamiada Albania, Skopje, 1997 Writing: Difficulties with reading graph Albanian Arabic texts, read in the International Seminar on Language, Literature and Culture, Pristina, 2001. Organization came naturally toned ISC (International Scientific Conference), under the auspices of the Academy of Sciences of Albania: *Value of Islamic civilization in the Balkans*, Tirana, 2003, and took place significant scientific interest on Albanian literature in Arabic script, including the couch Classifieds the Nezim Frakulla.

Activities of genuine scientific publications in this field, helped to interpret, accurate assessment of Nezim Frakulla, yet no misunderstandings silent, perhaps the past reminiscience our monistic period, especially for its meaning.

Nezim Frakulla was never published complete dictatorial past, to his work assessments are subjective. Go so far as literature alamiado prejudiced without even reading the transcript, that somehow the original hug. Even Ismail Kadare writes for "*infatuations*" the old regime after beytecis (doggerelists), when for them, as Kristo Frashëri states: "... no science, even the memorial. To our knowledge, there was no paper published any of their special ... not bad to fall bells to punish the dead, but it is also necessary to fall sirens to awaken from the sleep of living. " [5]

Following the tradition of denying the past, to create hypothetical future cult, following in Bangladesh used to alamiado creativity in Albanian, *bejtexhi* term for contempt, when in Kosovo and Macedonia and elsewhere, have long versemonger replaced with the term.

But in this paper, below, pick Kristo Frashëri positions of the past, when looking to find a pure secular lyric, gazelle, like: Let's say nightingale, but only for you (the history of Albanian literature, I, Tirana, 1959, titled *Bandilli burning or the Zana e beharit* (spring) of Sulejman Naibi, author of a divan in Albanian, a contemporary of Nezim Frakulla. Even these two roe, even another, no less beautiful adorned Mahmudeja who is put in music sung today in Elbasan has mystical meditation. Islamic mysticism alamiado push poets to penetrate the depths of secrecy and truth earthly life - *haqeeqah*. The dream of eternal world - hereafter, gave him space to find the beauty, which, as is known, is equivalent to the truth.

Science shows the accuracy, truth, art, Alija Izetbegovic said.

In these positions Kristo Frashëri researcher also remains the article: Suleiman Naibi and the place it occupies in Albanian literature XVIIII century. [4] It is even more assiduous to prove ties to the past, when analyzing the meanings of the verses, before analyzing poetry and structures of these texts:

In environments of early Muslim population intellectual script followed another path. Unlike the premises of two cultural spheres of Christian, Catholic and Orthodox, to which Albanian literature began with religious themes, in the premises of the Islamic cultural sphere Albanian literature, although from time appeared was in the eighteenth century, the content originated as literature secular. [4]

Cannot get positive results if the study of literature and Islamic culture in general, performed by Western cultural models. New Poetry posislamic, IX century to the twentieth century, has moved between evolutions, unlike those in the West, who have known the successive revolutions. For this feature to this culture Jorgo Bulo said:

This is a characteristic of culture in general, which, as is known, "no history", if it is understood as a development through hops, which necessarily mark

the boundaries of literary and artistic periods distinguished good one after other. [1]

Discussion

With Nezim Frakulla's Divan was proved the cultural identity that goes with the linguistic equivalent, as part of national identity.

The philosophy upon which this Divan is Islamic philosophy. It strengthens the foundation of literature, starting with the writings of the Latin alphabet, displays its opinion on poetic artistic creation, is critical or theoretical ideas appeared on the literary art. The sociology of religion reveals Ottoman heritage in Albania, which created and maintained a significant spiritual Islamic culture. It included extensive penetration of Sufism and Muslim Albanian consciousness, which remains a strong element of Islamic culture in the Balkans. Islamology general influenced the poetic works of alamiadist Ibrahim Frakulla, who came into our literature with literary name, as it asserts itself mahlasi Nezim is his (literary name), with themes, ideas, thoughts, philosophy, morals, ethics, with that there is convergence. Religious consciousness strengthened his social consciousness, ethnic and national consciousness. Classifieds proves his Divan for discursive interactions in philosophy, stories, poems findings, proverbs, messages go from the outside world to her interior, which means the official Sunni religious lines to her views towards Sufi mystic openly, with a trend of foreign confidence in the domestic and mysticism, esoteric religions as belief stands as Islamic poetry.

Thus Frakulla created the Albanian metric, putting his mark of personality to all the school of poets. On top of all creation, he gives the letter that rhymes, taking care to rhyme that uses

He was humble, and he feared God, believed the secret of his worship sincerely. *Shirku* (idolatry), with frequent performances in everyday life, disturbed by throwing dried wood fire of creation. Ethnic and social formation and spiritual he can run in parallel, so that is the reason why he wrote in albanian.

Powerful feature of his artistic worldview is the integration of "meditation" with the poet's life.

His artistic edifice is full of human existence. It is close to the spiritually, opposes the rule of reason, but in many cases escape advice. The central idea of his poetry is that of individual responsibility versus existence.

For the history of the peoples of the Balkans wars among themselves or those people with the Ottoman Empire was written and continues to write, and less spiritual communication. Numerous facts and recent studies indicate that the Ottoman spiritual heritage is vital to the region. According to Stephen Schartz, who notes that Western scholars aside spiritual relationships, which, upon termination of the money already well proven, meanwhile, have confirmed reports the state of the Ottoman Empire Balkan states.

Not long ago began to recognize the great role of Sufism in the Balkans, which has about the fate religious, cultural, social as well as the people of this area.

Nezim Frakulla was Bektashi Sufi believer, Hurufi. Bektashi, being completely unofficial religious line, very close to the layers of childhood, helped

by local residents to cross faith in one God. Links Bektashism alevism his movements and sects hurufizmit or and other similar events, were close to the occupant simple. Suraiya Faroqhi considers that they "may prove the existence of a civil society in the Ottoman Empire."

The following centers have been Bektashi culture and education center, where good sense prevailed, love and reverence for the man, regardless of his social position, race, gender or national:

I mean the poor themselves:
If I have to blame you, kill me...
O my heart, will not cry
That Nezimi not guilty.

In support of our discussion comes and judgment researchers Gülen [- I]:

The historical development of Sufism Can Be periodized in many ages. The most common is neither Such periodization: following the Age of Happiness (the time of the Prophet and His companions), the period of asceticism, period of tasawuf, the Sufi path Followed by (adherents of Islamic mysticism) to the Truth-God reach, period of "Unity of Being" period of tariqas (Orders), and today [8]. While in the period of asceticism, the terminology of Sufism or not fully formulated, tasawuf during the period, Sufi Scholars described their Understanding of Sufism, Sufi Biographies of Major Scholars in the Early period, and Explained Certain Concepts and terminology of Sufism. THUST trick in the period of Sufi asceticism strived to "live" and refresh the mystical aspect of Islam, in the period of tasawuf Scholars Also started to "speak" about Sufism. They handled Separate Sufism as a discipline, just like fiqh (jurisprudence).

Conclusions: Proposals

The publication of the complete work in Albanian Nezim Frakulla's Divan, has created the possibility of artistic and intellectual reading, but also to study and ontological interpretation of this publication. It means the date upon this work, opinions and estimates as to all artistic texts, personal, although earlier followed the official opinion, are given too early. Some have been shot accidentally truth, perhaps intuition, but most are incorrect. His meanings of texts should come after analysis of its Islamic mystical poetry, after analysis of the structure of these artistic texts.

Their aesthetic message should appear between levels: linguistic, Superior, the philosophical and scientific conventions, symbolic-allegorical and stylistic him.

Care should be taken to create each image detected artistic figures like image, which are conducted by corrupt schemes.

The first poems divan in Albanian, reader, but not least their listener or singer, and found artistic image created by his own dream, which put into effect as reality, living eternally.

As noted researcher in "*Semiologic advanture"* Roland Bart, the poetic creations of the genre Oriental, must be revealed profound discourse, steady, full of confidence. It helps the reader specialized, but also the researcher to distinguish creation, which appears both as a dream and as a threat. Artistic discourse is anything that has to do with meaning.

With lyrics displayed Nezim Frakulla personal social lyrics in Albanian literature, the poetry of Islamic culture traits: gazelle, kasidet, educational poetry poetry summarized in classic sofa, which had a particular order. Orient is a search of his artistic exotic, but his life environment cultural and spiritual.

Eqrem Çabej, in his paper written in 1945 but published half a century later, our romanticism in literature treats as a national cultural era. [3] Our Romanticism appeared over repeat the national idea, national and cultural renaissance, the rise of religious freedom, strengthening national identity, creation of national language and the national state. Most of these features are visible to first slip couch. Hence the ethical goal on the aesthetic. Turning Kristo Frashëri writing on Suleiman Naibi:

I have no power to compel historians of Albanian literature, but let them put hand on heart and toe to head, not to involve not only Suleiman Naibi, but also other poets of the eighteenth century, they have their creations in the section of Oriental dictionary in Arabic literature. They belong to the Albanian literature, and are the first deliverer secular Albanian literature.

Based on the writing of Eqrem Çabej and Kristo Frashëri suggestion, I think the least that can be suggested to the author of the first Divan, considered "*precursor*" of our romantic literature.

Scientific analysis of the Islamic Ottoman heritage in the Balkans, it is first necessary to know the difference in religious and cultural destinies of peoples in the area that were under Ottoman rule, from the XIV century. They help to see that Nezim Frakulla's Divan has realistic elements of cultural anthropology or ethnology, "scientific" on human nature and the social sciences humanity", as we will call E. Wolf. Alamiado objective observation of the poet reveals the basic features Nezim Frakulla tradition of Berat and beyond, especially their moral code and its role in the social structure.

Bibliography and References

1. Bulo J, (1999), *Tipologjia e lirikës së Naim Frashërit,* Tiranë.
2. C. Chittick W, (1983), *The Sufi Doctrine of Rumi: An Introduction; The Sufi Path of Love: The Spiritual Teachings of Rumi,* Albany.
3. Çabej E, (1994), *Romantizmi në Evropë lindore e juglindore dhe në literaturën shqiptare*, Tiranë.

4. Frashëri K, (2012), *Sulejman Naibi dhe vendi që ai zë në letërsinë shqipe të shekullit XVIII*, Perla Nr. 2, Tiranë.
5. Frashëri K, (2006), *Identiteti kombëtar shqiptar dhe çështje të tjera,* Tiranë.
6. Hamiti S, (2010), *Poetika shqipe*, Tiranë.
7. Hamiti A, (2008), *Nezim Frakulla dhe Divani i tij shqip*, Shkup.
8. Kara M (1985), *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*. Dergah Yayinlari. Istanbul.
9. Kaleshi H, (1970), *Albanska aljamijado knjiyhevnost*, Prilozi za orijentalnu filologiju, XVI-XVII, Sarajevo.
10. Khosla K, (1987), *The Sufism of Rumi*, Longmead.
11. Michel S. J. Th, (2005), Sufism and Modernity in the thought of Fethullah Gülen, The Muslim World, Vol. 95 No. 3, July.
12. Myderrizi O, (1954), *Nezim Frakulla*, Buletini i SH. SH, /4, Tiranë.
13. Myderrizi O, (1965), *Tekstet e vjetra shqip me alfabetin arab,* Konferenca I e Studimeve Albanologjike, Tiranë.
14, S. Shuteriqi Dh, (1976), *Shkrimet shqipe në vitet 1332-1850*, Tiranë.
15. Universiteti Shtetëror i Tiranës (USHT), (1959), *Historia e letërsisë shqipe*, I, Tiranë.
- I. **Mustafa Gokcek,** *Gülen and Sufism*
.fethullahgulenconference.org/houston/proceedings/MGokcek.pdf

Konya Yöresine Ait Alkışların Derlenmesi Ve Kullanım Yerleri

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR
Mevlana Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe Eğitimi Bölümü,
Konya /Türkiye
r.cakir@yahoo.com/rcakir@mevlana.edu.tr

ÖZET

Alkış ve kısa dualar, sözlü geleneğimizin yaygınlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Toplumun maddi-manevi kültürünü, değer yargılarını, inançlarını yansıtır. Kısa olmasına rağmen derin anlamlar ihtiva eden bu söz kalıpları; özgün, etkileyici, söyleyeni ve söyleteni rahatlatan, huzur veren veciz sözlerdir. Geçmişte ve günümüzde, bir sevinci, mutluluğu, başarıyı ve bir teşekkürü: Alkışla-kısa dualarla; bir acıyı, bir öfkeyi, bir nefreti de: Kargışla-beddualarla dile getiririz. Günlük konuşma dilimizde yer alan alkışlar-kısa dualar, hem söyleyeni hem de söyleneni mutlu eder. Birey-topluluk arasında olumlu ve sağlıklı bir iletişimin kurulmasını sağlarlar. Kısalık, kafiye, aliterasyon, seci ve vezin gibi şiirsel özellikler taşıyan alkışlar, akılda kolayca kalır ve farklı kullanım alanlarına sahiptir.

Bu çalışmada, Konya'nın 14 köy ve 2 mahallede ve yaşları 33-80 arasında değişen 200 kişiden oluşan kaynak kişilerle mülakat-görüşme gerçekleştirilmiştir. Konya yöresinde yaygın kullanım alanına sahip alkışların derlenmesi, kullanım yerleri ve zamanları üzerinde durulmuş ve derlenen alkışlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alkış, Kısa Dua, Alkışın Kullanım Yerleri, Konya Yöresi,

SUMMARY

Collecting Prayers Belongs To Konya And Their Usage Areas

Clapping and collects have an important role for our oral tradition proliferation. Clapping and collects reflect moral and material values of society. These patterns which involve deep meanings are original, affective and restful. At the past and present time; happiness, success, and thanks are mentioned with prayers; sorrows, rages and hates which are mentioned with curses. Clapping and collects in the lay terminology make people happy who tell and made it tell. They establish a positive and reliable communication between person and society. Clapping which have characteristic such as shortness, rhymed, alliteration, prosodies stick in the mind easily and have different usage area.

In this paper, interviews have been had in 14 villages, 2 districts with 200 source people whose age scale is between 33 and 80. It has been mentioned that collect widely-used blessings, theirs usage area and collected blessings are alphabetized.

Key words: Prayers, Short prayers, Usage area of prayers, Konya.

1.GİRİŞ:

Halkın asırlar öncesinden sözlü olarak oluşturduğu anonim ve kollektif ürünler; ortak duygu ve düşünce oluşturmada ve kültürel değerlerin korunarak yaşatılmasında önemli işlevleri vardır. 'Halk kültürü, uygarlıkların oluşturan insanların kimlik ve kişiliğinin temel belirleyicisidir' (Günay,1999: 24). "Türkiye'de kültürel değişim gereği yaşama biçiminin değişmesi pek çok eski gelenek ve görenekleri de değişime uğratmaktadır. Yakın bir gelecekte farklı yörelerimizde otantik geleneksel nitelikleriyle üretilmekte olan halk kültürü ürünlerini, bunlara bağlı inanç, davranış ve değer yargılarının değişmesiyle bulamayacağız. Toplumumuz her ne kadar hızlı bir kültürel değişimle karşı karşıya kalsa da eski ile yeni iç içe yaşamaktadır" (Artun,2000:163). "Gün geçtikçe teknoloji ve iletişim karşısında yenik düşen halk edebiyatı mahsullerinin derlenmesi ve metin olarak tespit ve incelenmesi gereği kendini hissettirmektedir"(Akça,1994:179). İnternetin ve kitle iletişim araçlarını etkisiyle geleneksel değerlerimiz, sözlü kültür unsurlarımız ve özellikle de sözlü edebiyat ürünlerimiz gün geçtikçe unutulmaktadır. Bu çalışmada unutulmaya aday sözlü kültür unsurlarımızdan alkışlar-kısa dualar, kaynak kişilerden sahada derlenerek, kullanım yerlerine ve zamanına göre tasnif edilmiştir.

Dualar ve beddualar; Türk halk kültürü içinde ayrı bir öneme sahiptir. İnsanlar yapılan iyilik karşısında kader birliğinin bir göstergesi olan duayı, çaresiz kaldığı zaman kötülük karşısında da bedduayı kullanmışlardır (Kaya 2001: 19). Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş isimli eserinde Beddua karşılığı olarak Kargış ve ilenç terimlerini kullanır. "Alkışlar ve kargışlar sözlü edebiyat içerisinde konuşmalı türler içerisinde yer alır" (Çobanoğlu 2010: 63). Sedat Veyis Örnek 1977 yılında yaptığı çalışmasında Türk Halk Bilimi sahasında yapılacak çalışmaları tasnif ederken halk edebiyatı başlığı altında 12. madde olarak alkışlar ve kargışlara yer vermiştir.

Dua, dilek, davet ve alkış terimleri sözlüklerde geniş şekilde yer alır. "Arapça kökenli olan dua, davet ile aynı anlamı taşır. Toplu yapılan ibadetlerin ve dini merasimlerin sonunda dua eden, dua okuyan kimseye ise: Duahan deriz." (Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 1995: 724-725).Biz duayı müspet ve menfi olarak duayı hayır, hayır dua ve beddua biçiminde ikiye ayırırız. "Toplu yapılan ibadetlerin ve dini merasimlerin sonunda dua eden, dua okuyan kimseye duahan denir" (TS, 1995). Alkış terimi ise, alkamak (beğenmek, övünmek)tan alkış (övme, beğenme) anlamlarına gelir. Orta Türkçe' de ve Kıpçaklarda alkış olarak geçer. Bütün arzuların, hayırlı işlerin, iyi niyetliliğin, safiyet ve samimiyetin, insanın başkaları ve kendi adına istediği güzel hasletlerin özetidir; alkışlar.

Terim olarak dua; kulun Allah'a sığınma ve yakarışını, Allah'ın yüceliği karşısında güçsüzlüğünü itiraf etmesini, sevgi ve tazim duygularıyla Allah'ın lütfunu, yardımını ve affını dilemesini ifade eder.

Dua, insanla Allah arasında bir rabıtadır. Dua, hiçbir ritüele bağlı bulunmayan, şekilden ve gösterişten sıyrılmış, kulun zaman ve mekân kaydı olmaksızın Yüce Yaratıcısıyla sürekli bir biçimde iletişimde bulunduğu, O'na yöneldiği bir ibadettir. "Dualar iyi dilekleri ihtiva eden kalıplaşmış sözlerdir. Duaların en belirgin vasfı, teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi ihtiva etmeleridir." (Kaya 2001: 4).

İlk alkış örneklerine Divan-ı Lügat-ıt-Türk'te rastlarız. "Yalvaçga alkış bergil, Konuk gelse uğur gelir" gibi. İki dilli sözlük olan Kaşgarlı Mahmut'un bu eserinde geçen bazı alkışlar günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. "Esenlikler versin, Yol oğur bolsun, Yol uğurlu olsun, Allah kudretini, iyiliğini, görklüğünü Müslümanlar üzerinden eksik etmesin" alkışlarında olduğu gibi.

Bazen dua ve alkışlar Dede Korkut Hikâyelerinde olduğu gibi peşi-peşine sıralanır: "Ak tülbentli ninenin evi cennet olsun, Aksakallı dedenin evi cennet olsun, Hakk'ın yaktığı çıra sönmesin, Allah seni namerde muhtaç etmesin!" "Sözümü dinle, Buğra Bey! Allah sana bir oğul vermiş. Yaşı uzak olsun. Yola çıktığında, dağlar geçit versin, sular geçit versin." Dede Korkut Hikâyelerinde geçen bazı alkışlar günümüz Türkiye Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu alkışlardan bazıları şunlardır: "Allah sizi namerde muhtaç etmesin, Allah'ın verdiği ümit kesilmesin, Düğün kutlu olsun."

Zamanla söz sanatının özü haline gelen, halkın diline ve kültürüne yerleşen kısa dualara-alkışlara; geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Alkışlar, sadece İslamiyet'te değil bütün inanç sistemlerinde çok önemli bir yere ve ritüellere sahiptir. Dua her zaman bizim bildiğimiz biçimde gerçekleşen bir ritüel değildir. Örneğin Şamanizm'de ağaçlara, taşlara bez bağlamak suretiyle dileklerin Yaratıcıya iletildiğine inanılmaktadır.

Moğolistan'ın dört bir yanında yol kenarlarında bulunan taş yığınları kutsal sayılır. Bu taş yığınlarına Ovo denir. Ovo'nun etrafında dönüp dua etmek aynı zamanda güvenli bir yolculuğun da garantisidir.

Orta Asya'da kuraklık baş gösterince kanaat önderleri toplanır ve yağmur duasına çıkarlar. Yağmur duası; Eski Mısır, Eski Yunan, Eski Roma, Amerika Yerlileri, Budizm, Hinduizm, Şamanizm ve Zerdüştlükde de görülür.

Türkmen Türkçesinde, Alkışların Allah'a ulaşması ve kabülü için "Dilegin Alla gowuşsın" (Dileğin Allah'a kavuşsun-ulaşsın) Dileglerin hasıl bolsun(Dilekleri kabul olsun) dualarını sıkça kullanırlar. "Ne kadar güzel kutladın. Dilegin Alla gowuşsın!" (Deryayev,1987:119).

Günümüzde en çok, "Estağfurullah" çeker: Allah'tan af ve bağışlanmayı dileriz. Allah isterse, Allah nasip ettiyse, Allah'ın emri olursa manasında kullanılan "İnşâ'alllah" duâsını dilimizden düşürmeyiz.

Ömrümüz var ise yine geliriz
İnşallah sizi hep sağ buluruz.(Ş. Elçin, 228).

Konya yöresinde yaygın olarak kullanılan alkış-kısa duaları derlerken 'Allah mesut etsin, Allah razı olsun' gibi Allah lafz-ı Celili ile başlayan 101 alkışa rastladık. Amil Çelebioğlu, "Kültür ve Edebiyatımızda Allah" isimli makalesinde: "Türk kültür ve edebiyatında Cenab-ı Hak'la ilgili muazzam bir kültür ve edebiyatın teşekkül ettiğini ve Cenab-ı Hak'la alakalı terim, deyim atasözleri ve

alkışların ayrı bir konu teşkil edecek kadar çokluğundan bahseder." (Tökel,2013:41-45)

Alkışlar kullanım yerlerine göre farklılık arz ederler. Allah'a şükür/ Allah korusun/ Allah'a emanet/ Allah razı olsun/ Hayırlı olsun / Bereketli olsun! gibi alkışlar birden fazla kullanım alanına sahipken; Allah bir yastıkta kocatsın sadece düğünlerde; Allah rahmet eylesin, cenaze törenlerinde; Ambarına-Evine buğday yağsın, Helâlihoş (Helâl ü Hoş) olsun, Kolay gele (gelsin), Malından hayır göresin alışverişte, tarla-pazarda; Bayramınız kutlu olsun, Çok bayramlar göresin dini ve milli bayramlarda ve Allah acil şifalar versin, hasta ziyaretine gidildiğinde kullanılır.

Bu çalışmanın genel amacı, Konya yöresine ait alkışların derlenmesi ve kullanım yerlerini tespit etmektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Sizin bildiğiniz alkış –kısa dualar var mı? Neler?
2. Bildiğiniz alkışların kullanım yerleri ve zamanları nerelerdir?
3. Alkışları kimden öğrendiniz?

2. Yöntem

Araştırma Deseni

Nitel araştırma yaklaşımı kullanılarak yapılan bu araştırmada "kültür analizi" deseni kullanılmıştır. Antropoloji geleneğini yansıtan kültür analizi, bireysel algı ve davranılın olduğu kadar toplumsal yapı, davranış, işleyiş, değerler ve normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizi üzerine odaklanmaktadır. Kültür analizinde amaç, belirli bir gurubun kültürünü tanımak ve yorumlamaktır. Bu tanımlama genellikle o kültüre özgü kavramlar, süreçler ve algılar çerçevesinde yapılır. Bu nedenle araştırma katılanların kullandıkları yazılı ve sözlü dil, davranış kalıpları, algıları, paylaştıkları deneyimler araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006; 70).

Bu çalışmada: Coğrafi metot ve karşılıklı görüşme (mülakat) yöntemi kullanılmıştır. Karşılıklı görüşme (mülakat) yöntemi: "Bu yöntemle, kaynak kişi hakkında ve onun anlatı veya icrası hakkında çeşitli bilgiler elde edilebilir, hem de halk ed. metinleri derlenebilir." (Ekici, 2004: 81).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2012-2013 akademik yılında Konya'nın on ilçesine bağlı köylerde yaşayan kaynak kişiler oluşturmaktadır. Çalışma grubu "kolay ulaşılabilir durum örneklemesi" yöntemiyle seçilmiştir. Bu yöntemde araştırmacı yakın ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006; 113). Çalışmada otuz yaş ve üstü kaynak kişilerden hayatın değişik evrelerinde kullandıkları alkışlar derlenmiştir. Genellikle otuz yaş ve üzerindeki bireylerde hislerden ziyade akıl ve muhakeme ön plana çıkmasından ve bilgi kültür seviyelerinin gelişmiş olması nedeniyle bu yaş grubu alınmıştır. Bu kaynak kişiler 200 (130k-70e)'u Konya'nın ilçelerinde ve köylerinde yaşamaktadır. Bu araştırmada Konya merkez kabul edilmiş ve Konya iline bağlı olarak 10 ilçenin 14 köy ve iki mahallesinde yapılan derleme çalışmalarıyla desteklenmiştir.

Veri Toplama Aracı:

Veri toplama aracı olarak, formun nasıl doldurulacağına yönelik yönerge ile üç açık uçlu sorudan oluşan ve araştırmacı tarafından geliştirilen "yarı yapılandırılmış bir görüşme formu" kullanılmıştır. Bu form, çalışmanın amacına uygunluğu, açıklık ve anlaşılırlığı açısından iki alan bilgisi ve bir dil bilgisi uzmanın görüşüne sunulmuş ve alınan dönütler doğrultusunda yeniden düzenlenerek uygulama şeklini almıştır. Bu yöntemin takip edilmesiyle ölçme aracının kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü Büyüköztürk (2007; 168), bir ölçme aracının kapsam ve görünüş geçerliğinin uzman görüşleriyle değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır.

Verilerin analizi:

Elde edilen nitel veriler, doküman incelemesi yöntemi çerçevesinde tek tek incelenmiş, kaynak kişilerden derlenen veriler analiz edilmiştir. İnceleme sırasında genel bir bakış açısı ve yaklaşım alınmamış, araştırmaya katılan bireylerin yerleşim yerlerine göre gruplamalar yapılmıştır. Bu çerçevede ilçe ilçe gruplanarak, her bir ilçenin kırsalında, genelde il merkezi dışında yaşayan bireylerin söyledikleri aynı yerleşim birimlerinde yaşayan bireylerin gruplamaları olarak yapılmıştır. Analiz sürecinde birey görüşleri daha önceden belirlenmiş kategorilere göre tablolaştırılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum:

Bu bölümde araştırmanın alt amaçlarında yer alan soruların sırası dikkate alınarak bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Bireylerden alınan cevaplar hazırlanan tablolarda özetlenmiştir.

1. Yaşayan alkış –kısa dualara ilişkin bulgular ve yorum

Tablo 1, Konya yöresinin özellikleri, görüşülen kişi ve derlenen alkış sayısı verilmiştir.

YÖRENİN ÖZELLİKLERİ						
	İlçe	**Köy-Mahalle**	**Görüşülen kişi sayısı**	**Kadı**	**Erke**	**Derlenen**
KONYA	Bozkır	Boyalı Köyü, Çat Köyü	22	15	7	73
	Çumra	Küçük Köy, Türkmen Camili Köyü Çatalhöyük	22	12	10	29
	Sarayönü	Kuyulu Sebil Köyü	10	5	5	54
	Karatay	Merkez ve Karakaya Köyü	20	16	4	84
	Selçuklu	Sille ve Sille Subaşı Mahallesi	60	38	22	159
	Cihanbeyli	Damla Kuyu köyü	9	7	2	13
	Meram	Karaağaç köyü, Hasan Köy Mahallesi	20	12	8	70

	Akşehir	Savaş Köyü, Engilli Köyü	9	6	3	27
	Hadim	Dolhanlar Köyü	8	5	3	11
	Beyşehir	Bayındır Köyü	20	12	8	95
TOPLAM	**10**	**16**	**200**	**130**	**70**	**625**

Tablo 1 incelendiğinde, Konya'nın ilçelerine bağlı 14 köy ve 2 mahallede toplam 200 kişi ile görüşülmüş ve tarihi bir yerleşim yeri olan Sille'den 159 alkış derlenmiştir. Beyşehir'de ise görüşülen kişi sayısına oranla oldukça çok sayılabilecek 95 alkış derlenmiştir. Bu alkışların bir kısmı Allah razı olsun f:8, Allah mesut etsin f:9 gibi tekrar niteliğinde olan alkışlardır. Alkışlar eskiden olduğu gibi günümüz Konya'sında yaygın olarak kullanılmaktadır.

2. Alkış –kısa duaların kullanım yerlerine ilişkin bulgular ve yorum

Tablo 2'de, Konya yöresindeki alkışların-kısa duaların kullanım yerleri ve zamanları verilmiştir.

YÖRELER			**ALKIŞLARIN KULLANIM YERLERİ VE ZAMANLARI**								
KONYA	**İlçe**	**Köy-Mahalle**	**Düğün -nişan sünnet —doğum-çocukluk dönemi**	**Ölüm öncesi ve sonrasında cenaze töreni ve taziyede**	**Hastalıkta**	**Ticaret alışveriş iş-tarla- maddi kazanç elde edilirken iyilik yapma**	**Dini ve milli bayramlarda**	**Yolculuk ziyaret**	**Hayır, rıza helallik kaza-kader**	**Ömür- yaşam günlük hayat**	**Diğer konular**
	Bozkır	Boyalı Köyü, Çat Köyü	7	-	-	3	3	7	-		2
	Çumra	Küçük köy, Türkmen Camili Köyü,	6	4				3			1

		Çatalhöyük									
	Sarayönü	Kuyulusebil Köyü	2	2						5	1
	Karatay	Merkez ve Karakaya Köyü		2					2	5	11
	Selçuklu	Sille ve Sille Subaşı Mahallesi	15	3	2		1	5	18	16	
	Cihanbeyli	Damla Kuyu köyü	2	1					2	4	
	Meram	Karaağaç köyü, Hasan Köy Mahallesi	2	4				1	10	3	
	Akşehir	Savaş Köyü, Engilli Köyü	3	2		1		1	1	1	
	Hadim	Dolhanlar Köyü	3	1							4
	Beyşehir	Bayındır Köyü	8	1		2		2	6	1	
TOPLAM	**10**	**16**	**49**	**20**	**2**	**6**	**4**	**19**	**40**	**36**	**10**

Tablo 2 incelendiğinde, Konya'ya bağlı 10 ilçe ve 14 köyde alkışlar-kısa dualar kullanım yerlerine ve zamanına göre toplam 9 farklı kategoride değerlendirilmiş ve en fazla düğün, sünnet, doğum gibi törenlerde kullanılan "Allah mesut etsin, Allah düğününü de görmeyi nasip etsin, Allah başa kadar sürdürsün, Bir yastıkta kocatsın gibi sık kullanılan alkışlara rastladık. Ayrıca, Allah çıktığı kapıya muhtaç etmesin, Allah kapılara baktırsın, Allah yüzünü ak, dilini pek, elini işlet eylesin, Allah'ım gördüğünden geri koymasın, Beli allı guşak, duvağı telli gelin(etsin). Biz eksilttik ganisi gelsin, Hacı karısı ol, Önünüzden sonunuz gür gelsin gibi az bilinen alkışları ve kullanım alanlarını ve zamanlarını tespit ettik.

3. Alkışlar-kısa duaların kimden öğrenildiğine ilişkin bulgular ve yorum
4.

YÖRE			KİMDEN ÖĞRENDİĞİ					
	İlçe	**Köy-Mahalle**	**Aile(anne-baba)**	**Akrabalar**	**Sosyal çevre**	**Yazılı kaynaklar**	**t.v, internet ve görsel kaynaklar**	**Diğer**
	Bozkır	Boyalı Köyü, Çat Köyü	11	3	5	1	-	2
	Çumra	Küçük Köy, Türkmen Camili Köyü, Çatalhöyük	16	1	4	-	-	1
	Cihanbeyli	Damlakuyu köyü	6	-	2	-	-	2
	Sarayönü	Kuyulusebil Köyü	3	-	5	2	-	-
	Meram	Karaağaç köyü	11	2	5	2	-	
	Beyşehir	Bayındır Köyü	16	--	2	-	-	2
	Hadim	Dolhanlar Köyü	5		2			1
	Selçuklu	Sille ve Sille Subaşı Mahallesi	46		11	1	-	2
	Karatay	Karakaya Köyü	11	2	3	2	2	
	Akşehir	Savaş Köyü, Engilli Köyü	7	1	1	-	-	
TOPLAM	**10**	**16**	**132**	**9**	**40**	**8**	**2**	**10**

Tablo 3 incelendiğinde, Konya'ya bağlı 10 ilçe ve 14 köyde alkışlar-kısa duaların öğrenildiği kaynaklar toplam 6 farklı kategoride değerlendirilmiş ve kaynak kişiler alkışları genellikle anne, babalarından ve aile bireylerinden öğrendiklerini söylemişlerdir. Ailenin halk edebiyatı ürünlerini taşıma ve korumadaki rolünün ne kadar güçlü ve etkili olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise bireyin yaşadığı sosyal çevre ve okul gelmektedir.

SONUÇ:

Bu çalışmada, Konya yöresine ait alkışlar-kısa duaların derlenmesi, kimden öğrendikleri, kullanım yerleri ve zamanları mülakat yoluyla 200 kaynak kişi ile görüşülerek tespit edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1.Konya yöresinde 10 ilçeye bağlı; 14 köy ve 2 mahallede farklı kullanım yerlerini ve kullanım zamanlarını içeren, toplam 625 alkış-kısa dua derlenmiştir.

2. Konya yöresinde kullanılan 625 alkış tasnif edildiğinde 194 farklı alkış-kısa duaya rastlanmıştır. Bunlardan yaygın ve sık olarak kullananların başında: Yaşı uzun olsun alkışı f:5, Hacılara gidesin f:6, Allah gönlüne göre versin f:6, Allah başa kadar sürdürsün f:5, Allah bir yastıkta kocatsın f: 7 Allah ne muradın varsa versin f:8, Allah razı olsun f:8 ve Allah mesut etsin f:9 defa tekrar edildiği tespit edilmiştir.

3. 33-80 arasında değişen 200 kaynak kişi (130 kadın ve 70 erkek) ile doğal ortamda kendi köylerinde ve yerleşim birimlerinde görüşülmüş ve söyledikleri alkış-kısa dualar anında yazılı ve görüntülü olarak kaydedilmiş ve çözümlenmiştir.

4.Saha çalışması esnasında bazı zorluklarla da karşılaşılmıştır. Özellikle kaynak kişiler yazın tarla ve bahçe işleri olduğu için yeteri kadar vakit ayıramamışlardır. Ayrıca, video-ses kayıtları konusunda bazı kişiler değişik sebeplerden dolayı izin vermemişlerdir.

5. Konya'nın ilçelerinde ve köylerinde Allah lafz-ı Celili ile başlayan 101 alkış derlenmiştir.

KAYNAKLAR:

Akalın, Lütfullah Sami (1990), Türk Dilek Sözlerinde Alkışlar ve Kargışlar, Ankara.

Akça, Mehmet (1994), *"Obruk(Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir İnceleme",* Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Artun, Erman (2000*), "Halk Kültürü ve Folklorun Türk Kültüründeki Yerine Kültürel Değişim ve Gelişim Açısından Bakış"* Adana Halk Kültürü Araştırmaları 1, Epsilon Ofset Adana.

Çobanoğlu, Özkul (2010), Halk bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara

Deryayev Hıdır (1981-1987), Eserler, I. II. III.cilt, İkbal, Aşgabat.

Ekici, Metin (2004), "Araştırma Yöntemleri", Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, editör: M. Öcal Oğuz, Grafiker Yayınları, Ankara.

Elçin Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.

Ergin Muharrem, (1994), Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Günay, Umay (1999),"Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Halk Kültürü", Osmanlı Kültür ve Sanat C.9. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
Kaşgarlı, Mahmut (2005), Divan-ı Lügat-it Türk, Besim Atalay Tercümesi, Ankara.
KAYA, Doğan (2001), Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde
Örnek, Sedat Veyis (1977) Türk Halk Bilimi İş Bankası Yayınları, Ankara.
Örnekleriyle Türkçe Sözlük, (1995), M.E.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
Şükrü, Elçin (1988), Halk Şiiri Antolojisi, Ankara.
Tökel, Dursun Ali (2013), "*Türkçede Duyguların İfade Edilmesinde Allah Lafzının Kullanımı",* Yağmur Dergisi, İstanbul, (67),41-43
Türk Dil Kurumu Sözlüğü (1988), TDK Yayınları, 1.Cilt, (8.Baskı), Ankara.
Büyüköztürk, Ş. (2007). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabi, Ankara, Pegem A Yayıncılık.
Yıldırım, A. & Simsek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara, Seçkin

Batı Rumeli Türkçesinde Yardımcı Yapılar

Julian RENTZSCH
Johannes Gutenberg Üniversitesi
Türkoloji Bölümü
Hegelstrasse 59
55122 Mainz/Almanya
julianrentzsch@yahoo.com

ÖZET

Bu yazıda iki Batı Rumeli Türkçesi derlemi incelenecektir: 1890–1895 yılları arasında Ignác Kúnos tarafından derlenen Adakale ağzı metinleri ile 1931'de Gyula Németh tarafından derlenen Vidin ağzı metinleri. Bu metinler çeşitli açıdan ilginçtir. Bu yazıda, *istemek*, *bilmek*, *başlamak* gibi yardımcı eylemler ve *lazım* ile *mümkün* yardımcı sıfatları içeren yapılara odaklanılacaktır. Çağdaş Ölçünlü Türk dilinde böyle yapılarda çoğu zaman bir adeylem vardır (örn. *oku-MAK istiyorum*, *oku-MA-m lazım*). Batı Rumeli Türkçesinde de – kısmen başka çekim kurallarıyla olsa da – adeylemler kullanılmaktadır. Bunun dışında ise bağlayıcı işlevini gören bitimli kip biçimlerine başvuran yapılar da vardır. Ölçünlü Türkçeyle Batı Rumeli ağızları arasındaki farkların, söz konusu ağızların Balkan dilleriyle ilişkisinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Oysa makalede Batı Rumeli ağızlarında ortaya çıkan yardımcı yapıların bazı yapısal niteliklerinin Türk dil ailesinde yaygın olan kalıplara uyduğu ve bu yapıların Türk dillerinde doğal bir eğilim olarak bulunan tipolojik bileşenlere başvurularak oluşturulduğu savunulacaktır. Bu tipolojik bileşenlerin söz konusu ağızlarda dil ilişkisi neticesi olarak güçlenmiş olması mümkündür.

Anahtar kelimeler:
Batı Rumeli Türkçesi, Yardımcı yapılar, Dilbilgiselleşme, Dil tarihi, Dil ilişkileri

ABSTRACT

This paper investigates two Western Rumelian Turkish text corpuses: dialect texts from Adakale, collected by Ignác Kúnos between 1890 and 1895, and from Vidin, collected by Gyula Németh in 1931. While these texts are interesting in several respects, the present paper will focus on constructions involving verbal auxiliaries such as *istemek*, *bilmek*, *başlamak*, and the nominal auxiliaries *lazım* and *mümkün*. The constructions formed with these auxiliaries in Modern Standard Turkish usually involve a verbal noun (e.g. *oku-MAK istiyorum*, *oku-MA-m lazım*). In Western Rumelian Turkish, verbal nouns do occur as well, albeit with partly diverging government rules, but there are also constructions that include finite mood forms in subjunctive function. While the differences between Standard Turkish and Western Rumelian Turkish have been claimed to result from contact

with Balkan languages, it will be argued that some basic features of the structural types underlying the Western Rumelian auxiliary constructions correspond to widespread Common Turkic patterns, and that the Western Rumelian patterns make use of typological components already predisposed in Turkic language structure, with a possible increase in prominence due to language contact.

Key words:
Western Rumelian Turkish, Auxiliary constructions, Grammaticalization, Language history, Language contact

1. Giriş

Bu yazıda Türk ağızlarının Batı Rumeli grubuna ait olan iki ağzı dikkate alınmaktadır: Adakale ağzı ile Vidin ağzı. Adakale, sakinlerinin hemen hepsi Türk olan bir Tuna adasıydı. 1691'de Osmanlılar tarafından fethedildi. Sonraki zamanlarda aidiyeti Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya, sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında değişip durdu. 1923'ten sonra Romanya'ya aitti. Baraj inşası yüzünden ada 1968'de tahliye edildi, 1971'de su altında kaldı.

Bu çalışmada incelenen 265 sayfalık Türkçe metni kapsayan ağız derlemesi 1890–1895 yılları arasında Macar Türkolog Ignác Kúnos tarafından toplanıp 1907'de yayımlanmıştır. Metinleri kaydettiği zamanlarda adanın nüfusu yazarın tahminine göre aşağı yukarı 550 kişiydi. Adaya komşu, Tuna Nehri'nin sol kıyısında çoğunlukla Rumen nüfusa sahip olan Orşova şehri ve biraz akış aşağı sağ kıyısında çoğunlukla Sırp nüfusa sahip Kladovo şehri bulunmaktaydı; dolayısıyla Rumence ile Sırpça, Adakale ağzıyla ilişkide bulunan en önemli diller sayılır.

Vidin, Adakale'den yaklaşık 70 km akış aşağı, Bulgaristan'a ait bir şehir. 1396'da Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedildi. Bu çalışmada kullanılan, Almanca tercümesiyle beraber 253 sayfa tutan Vidin ağzı metinler, 1931 yılında Macar Türkolog Gyula Németh tarafından kaydedildi (Németh 1965: 14–15). O zaman şehrin nüfusu yaklaşık 18.000'di. Doğal olarak, Türk ağzı daha o zamanlarda Bulgarcayla yakın ilişkide bulunmaktaydı. Vidin'de bugün bile Türkçe de konuşulmaktadır.

Birbirine benzeyen bu iki Türk ağız Ölçünlü Türk Diliyle karşılaştırıldığında pek çok özellikler göstermektedir. Bu yazıda odaklanan görüngüler ses bilgisi veya söz varlığıyla ilgili değil, biçimbilim-sözdizimi alanına aittir. Bilindiği gibi Türkçede *istemek*, *bilmek*, *başlamak* gibi eylemler ve *gerek*, *lazım*, *mümkün* gibi ad veya sıfatların dar anlamda sözcüksel işlevi yanında yardımcı öğe olarak kullanılışı da vardır. Bu kullanışta yardımcı öğe ana eyleme kipsel ya da kılınışsal bir anlam bileşeni ekler. Yardımcı yapılarda yardımcı öğe, bir birleştirici öğe vasıtasıyla ana eylemin köküyle birleştirilir <ANA EYLEM+BİRLEŞTİRİCİ+YARDIMCI>. Söz konusu birleştirici öğe çoğu zaman ulaç, adeylem ya da çekimlenmiş adeylemden ibarettir. Örneğin Ölçünlü Türk Dilinde *okumak istemek* (katılımcı içi istek için), *okumasını istemek* (katılımcı dışı istek için), *okuyabilmek* (genel olanaklılık için), *okumayı bilmek* (öğrenilmiş veya içkin yetenek için), *okuması lazım* (gereklilik için), *okuması mümkün* (katılımcı dışı olanaklılık için), *okumaya başlamak* (eylemin başlangıcı için) gibi yapılar vardır. Batı Rumeli ağızlarında bu yapıların bazılarının görünümü oldukça farklıdır. Farklar başta birleştirici öğeyle ilgilidir.

Yazının devamında önce bu farklılıkların birkaç örneği sunulacak, sonra farklılıklara yol açan sebepler aranacaktır.

Terminolojiyle ilgili not: Türkçede *mastar* terimi çoğu zaman hem *-mAk*, *-mA*, *-(y)Iş* gibi Türkçe adeylemler için hem de Hint-Avrupa dilleri tipi *infinitif*'ler için kullanılmaktadır. İki öğe grubu arasındaki ayrımı (bk. aşağıda) korumak için bu makalede, yukarıda anılan Türkçe öğeler *adeylem*, Hint-Avrupa dillerinin mastarları ise *infinitif* diye adlandırılacaktır. *Dilek kipi* terimi, kimi zaman Hint-Avrupa dillerinde yaygın olan *subjonctif* için kullanılmasına karşın, aynı terimin başka kullanışları da olduğundan bu yazıda Fransızca *subjonctif* terimi korunacaktır.

2. Batı Rumeli Türkçesinde yardımcı yapılar

Yukarıda anılan Ölçünlü Türkçe ifadelerine denk Batı Rumeli yapılarında iki tür birleştirici öğe göze çarpmaktadır. Birisi adeylem ile yönelme durumunu kapsar (*-mAgA*), diğeri tasarlama kiplerinden (Ergin 1958: 258–259; Korkmaz 2003: 26, 569; Gencan'ın ([3]1975: 271) terminolojisine göre: dilek kipleri) ibarettir. Birleştiricinin işlevi tasarlama kipince görüldüğü takdirde şahsa bağlı olarak şu biçimler kullanılmaktadır:

Tablo 1: Birleştirici olarak kullanılan kipler

Şahıs	Kip türü	Biçimler
1. şahıs	Gönüllülük kipi	*-(y)AyIm*; *-(y)AlIm*
2. şahıs	İstek kipi	*-(y)AsIn*; *-(y)AsInIz*
3. şahıs	Emir kipi	*-sIn*; *-sInlAr*

İstemek yardımcı eylemini içeren yapılarda hem Adakale hem de Vidin ağzında her iki tür birleştirici öğe sık sık ortaya çıkmaktadır (krş. Johanson 2012). Yönelme durumuyla çekimlenen adeylemi içeren yapı (*-mAgA istemek*) tamı tamına Ölçünlü Türkçe *-mAk istemek*'e denk düşer, yani sadece katılımcı içi istekler için uygundur. (Katılımcı içi isteklerde isteyici ve kılıcı özdeştir.) Bu durum Adakale ağzından örnek (1) ile Vidin ağzından örnek (2)'de görülmektedir:

(1) *Çocuk kızı kesmege isterse de kıyamaz.*
'Çocuk kızı kesmek isterse de kıyamaz.'
(Adakale, Kúnos 1907: 104)

(2) *İkanmaga istemesse, ekmek yemege istemesse, bari bir kave içsin.*
'Yıkanmak istemezse, ekmek yemek istemezse, bari bir kahve içsin.'
(Vidin, Németh 1965: 184)

Birleştirici öğesi tasarlama kipi olan yapılar ise hem katılımcı içi hem de katılımcı dışı (isteyici ile kılıcı farklı olan) istekler için kullanılmaktadır. Tasarlama kiplerinin şahıs özelliği taşıması, isteyici ile kılıcıyı ayırmayı mümkün kılar (Ölçünlü Türkçedeki *okumasını istiyorum* örneğinde gibi). Oysa bu imkândan her zaman istifade edilmez. Örnek (3) ile (4)'te isteyici ile kılıcı aynıdır:

(3) *Bu çocuk ta oradan geçerken altınları göriy, istey alsın.*
'Bu çocuk da oradan geçerken altınları görüyor, almak istiyor.'
(Adakale, Kúnos 1907: 194)

(4) *Ben yiyeyim seni isteyim.*
'Seni yemek istiyorum.'
(Vidin, Németh 1965: 251)

Buna karşı, örnek (5) ile (6)'da katılımcı dışı istekler ifade edilmektedir:

(5) *İsteyim beni bu hapıstan çıkarasın.*
'Beni bu hapisten çıkarmanı istiyorum.'
(Adakale, Kúnos 1907: 56)

(6) *Şinden sora arabayi koşasın istemem.*
'Şimdiden sonra arabayı koşmanı istemem.'
(Vidin, Németh 1965: 183)

Yukarıda belirtilen yapılardan başka Batı Rumeli Türkçesinde *almak istersem de* (Kúnos 1907: 102), *gelmeni isterim* (Kúnos 1907: 70) gibi, Ölçünlü Türkçede de normal sayılan yapılar, az sayıda olsa bile, ortaya çıkar.

Genel olanaklılık her iki ağızda Ölçünlü Türk Dilinde olduğu gibi *-(y)Abilmek* ile *-(y)AmAmAk* aracılığıyla ifade edilmektedir. Ayrıca, Vidin ağzında *bilmek* eylemi, bazen yönelme durumuyla çekimlenmiş adeylem (örn. (7)) ya da tasarlama kipi (örn. (8)) ile birleştirilmiş bir şekilde ortaya çıkar. (Bu görüngü Adakale ağzı derleminde bulunmamaktadır.) Bütün bu örneklerde öğrenilmiş veya içkin yetenekler söz konusudur:

(7) *Okumaga biliyse, hatim başlar, okur.*
'Okumayı biliyorsa, hatme başlar, okur.'
(Vidin, Németh 1965: 343)

(8) *Bu hayvannar okusun bilir mi?*
'Bu hayvanlar okumayı bilir mi?'
(Vidin, Németh 1965: 185)

Katılımcı dışı olanaklılık için kullanılan, *mümkün* sıfatını içeren yapılarda da hem yönelme durumuyla çekimlenmiş adeyleme (örn. (9)) hem de tasarlama kipine (örn. (10)) rast gelinir. Örneklerimiz Adakale ağzından alınmıştır; Vidin ağzı materyallerinde bulunmamaktadır.

(9) *Sen onı zorlen almaga mumkin yok.*
'Onu zorla alman mümkün değil.'
(Adakale, Kúnos 1907: 36)

(10) *Seyiz okadar çalışırse de mümkün deyil atlar su içsin.*
'Seyis ne kadar çaba gösterirse de atların su içmesi mümkün değil.'
(Adakale, Kúnos 1907: 105)

Lazım sıfatı her iki ağızda tasarlama kipiyle birleşmektedir. *-mAgA*'ya derlemlerimizde rastlanmamaktadır.

(11) *Lazım yalandan bir şey soyleyim.*
'Yalan söylemem lazım.'
(Adakale, Kúnos 1907: 60)

(12) *Siz lazım gidesiniz, tavaf edesiniz.*
'Gidip tavaf etmeniz lazım.'
(Vidin, Németh 1965: 124)

Şimdiye dek anılan dört adet yardımcı öğenin hepsi (*istemek*, *bilmek*, *mümkün*, *lazım*) kipsellik (İng. *modality*) ifadeleri üretmek için kullanılmaktadır. Birleştirici işlevindeki *-mAgA* ile tasarlama kipi arasındaki iş bölümü ise başka yardımcı yapılarda da görünmektedir. Örneğin, Vidin ağzında *başlamak* eylemi Ölçünlü Türk Dilinde olduğu gibi adeylem ile yönelme durumunu kapsayan bir birleştirici öğeyle birlikte vardır (örn. (13)), ama birleştirici öğe olarak tasarlama kipleri de kullanılmaktadır (örn. (14)).

(13) *Kız başlar aglamaga.*
'Kız ağlamaya başlar.'
(Németh 1965: 191)

(14) *Kıs başlar aglasın.*
'Kız ağlamaya başlar.'
(Németh 1965: 145)

Benzer durum Adakale'de *bırakmak* eyleminde (ters değişkenlerle) görülmektedir. Ölçünlü Türkçede alışılagelmiş *bırakın gelsin* gibi yapılar yanında (örn. (15)) *-mAgA* birleştiricisini içeren yapılara da rast gelinmektedir (örn. (16)).

(15) *Bırakın içeriye gelsin.*
(Adakale, Kúnos 1907: 217)

(16) *Kocakarıyı içeri girmege brakiyler.*
'Kocakarının içeri girmesine izin veriyorlar.'
(Adakale, Kúnos 1907: 160)

Korkmak ile *utanmak* eylemleri Adakale'de yönelme durumuyla bulunmaktadır (ki Ölçünlü Türkçede çıkma durumu yanında kabul edilen bir seçenektir, krş. örn. (17) ile (19)), Vidin ağzında ise tasarlama kipiyle kullanılmaktadır (örn. (18) ile (20)):

(17) *Dışarı çıkmaga korkarmış.*
'Dışarı çıkmaktan/çıkmaya korkarmış.'
(Adakale, Kúnos 1907: 167)

(18) *Dembel Hasan korkar gelsin eve.*
'Tembel Hasan eve gelmekten korkar.'
(Vidin, Németh 1965: 128)

(19) *Kendi arkadaşlarının yanına da sokulmaga utandıgından*
'Kendi arkadaşlarının yanına da sokulmaktan/sokulmaya utandığından'
(Adakale, Kúnos 1907: 53)

(20) *Kuçugi zengin olduguna buyugune utanır halatır sorsun.*
'Küçüğü zengin olduğu için büyüğüne hal hatır sormaktan utanır.'
(Vidin, Németh 1965: 241)

Ölçünlü Türkçede genellikle belirtme durumuyla kurulan *unutmak* eylemi de Batı Rumeli'de yönelme durumuyla çekimlenmiş adeylem (örn. (21)) veya tasarlama kipi (örn. (22)) ile birleşmektedir.

(21) *İgneyi almaga unudiy.*
'İğneyi almayı unutuyor,'
(Adakale, Kúnos 1907: 174)

(22) *Çocuk gider, unudur su alsın gene.*
'Çocuk gider, yine su almayı unutur.'
(Vidin, Németh 1965: 229)

Yönelme durumunu kullanma eğilimi Batı Rumeli ağızlarında o kadar kuvvetlidir ki, bazen aslında özne işlevini gören adeylem bile yönelme durumunda ortaya çıkabilir:

(23) *Soylemege işime gelmez.*
'Söylemek işime gelmez.'
(Adakale, Kúnos 1907: 74)

Geçici bir sonuç olarak, bu çalışma çerçevesinde incelenen Batı Rumeli ağızlarında yardımcı yapılarda birleşirici olarak *-mAgA* ile tasarlama kiplerinin göze çarpıcı bir derecede yaygın olduğunu tespit edebiliriz. Tasarlama kiplerinin kullanılışı Latince ve Roman dillerinde yaygın olan *subjonctif*'inkine benzer. *Subjonctif* tümcede başka eyleme bağlı olan yüklemlerde kullanılan bitimli bir biçimdir (Fransızca *subjonctif* < Latince *subiunctivus*, krş. Grekçe *hypotaktikos* 'bağlı, tabi'). Tasarlama kipleri de yukarıda gösterilen örneklerde başka bir eyleme bağlıdır, üstelik de bitimli biçimlerdir. Bu noktada Batı Rumeli Türkçesi ile Roman

dilleri arasında bir benzerlik vardır. Bu benzerliğin olanaklı sebepleri ise sonraki bölümlerde tartışılacaktır.

3. Komşu dillerdeki durum

Yukarıda belirtilenler türü ayrımlar çoğu zaman dil ilişkileri neticesi olarak açıklanmaktadır. Özellikle infinitifin kaybolup yerine bitimli biçimler geçmesi Balkan dilleri için tipiktir. Balkan dillerinin Batı Rumeli Türkçesi üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için komşu dillerdeki duruma göz atmamız yerindedir.

Vidin ağzıyla yakın ilişkide bulunan Bulgarcada infinitif hemen büsbütün kaybolmuştur. Yukarıdakine benzer ifadelerde bu dilde iki bitimli biçim kullanılmakta, arasına *da* parçacığı konulmaktadır. Bağlı olan eylem normal olarak bitmişlik (*perfective*) şeklindedir. Aşağıda istek ifadeleriyle yetinilecektir, oysa olanaklılık, gereklilik vb. için de aynı stratejiyle kurulan yapılar vardır. Bulgarcada katılımcı içi istekler (24) örneğine göre, katılımcı dışı istekler ise (25) örneğine göre ifade edilmektedir:

(24) *Iskam da objadvam s tjax.*
'Onlarla öğle yemeği yemek istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterim ki öğle yemeği yerim onlarla.')

(25) *Te iskat da objadvam s tjax.*
'Onlarla öğle yemeği yememi istiyorlar.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterler ki öğle yemeği yerim onlarla.')

Adakale ağzı için önemli olan Sırp dilinde katılımcı içi isteklerde infinitifin kullanılması da devam etmektedir (örn. (26)'da *kupiti*), ancak *da* parçacığı aracılığıyla birbirine bağlanan iki bitimli biçim daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Sonuncu yöntem hem katılımcı içi (örn. (27)) hem de katılımcı dışı (örn. (28)) istekler için uygundur.

(26) *Hoću kupiti hleb.*
'Ekmek almak istiyorum.'

(27) *Hoću da kupim hleb.*
'Ekmek almak istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterim ki ekmek alırım.')

(28) *Ja hoću da ti kupiš hleb.*
'Ekmek almanı istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'Ben isterim ki sen ekmek alırsın.')

Adakale ağzıyla yakın ilişkide bulunan diğer dil Rumencede de infinitif'in kullanılması büyük ölçüde azalmıştır. (19. yüzyıldan itibaren kullanılışı Fransızcanın etkisiyle yazı dilinde tekrar artmaya başlamıştır.). Yardımcı yapılarda genellikle iki bitimli biçim tercih edilmekte ve araya *să* parçacığı girmektedir (krş. Hasenstab 2010: 55–59). Bu yapı, gramer kitaplarında *subjonctif* (Rumence

conjunctiv) olarak adlandırılmaktadır; ancak bu kip üçüncü şahıs dışında biçimsel açıdan bildirme kipi ile özdeştir.

(29) *Vreau să lucrez.*
'Çalışmak istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterim ki çalışırım.')

(30) *Vreau să lucrezi.*
'Çalışmanı istiyorum.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'İsterim ki çalışırsın.')

Özetle, komşu dillerin yardımcı yapılarında iki bitimli biçimin kullanılması, Batı Rumeli Türkçesinde de kısmen iki bitimli biçimin kullanılmasını etkilemiş olabilir, ama yapım Türkçede büsbütün farklıdır: Bulgarca, Sırpça ile Rumencede bağlı eylemin biçimi bildirme kipiyle özdeşken (Rumencede üçüncü şahıs dışında), Türkçede bağlı eylem tasarlama kipleri, yani ilkin kipsel anlamlar şifrelendiren biçimler taşır. Kısaca, *koşasın istemem* (örn. (6)) gibi yapılar için komşu dillerde hiç bir kalıp bulunmamaktadır. *Kesmege isterse* (örn. (1)) gibi ifadeleri de çağdaş komşu dillerin ışığında açıklamak zordur. Sonuç olarak, Batı Rumeli Türkçesinde ortaya çıkan görüngülerin kısmen Türkçeye içkin bir eğilimin neticesi olarak açıklanması gerektiğini saptayabiliriz.

4. Diğer Türk dillerindeki durum

Hakikaten Batı Rumeli Türkçesindekilere benzer yapılar başka Türk dillerinde de görülmektedir. Böyle yapılar en çok Orta Türkçeden itibaren ortaya çıkmıştır. Eski Türkçedeki durumuna göz atmadan önce birkaç Orta Türkçe yapıya bakalım. (Şekillerin bütün zenginliğini bu yazının kapsamında gösteremeyeceğiz.)

Tasarlama kipleriyle kurulan kipsel yapılar örneğin Çağatay Türkçesinde yaygın. Baburnamede (16. yüzyıl) birleştirici öğe olarak istek kipinden (*-GAy*) istifade eden istek (örn. (31)), olanaklılık (örn. (32)) ile gereklilik (örn. (33)) ifadeleri bulunmaktadır:

(31) *Tiledük kim bu ḳış 'âriyatı bérgey.*
'Bu kış için bize ödünç vermesini istedik.'
(Baburname 59r4)

(32) *Néçe cihatdın mumkin émes édi kim alarġa bérilgey.*
'Onlara verilmesi birkaç bakımdan mümkün değildi.'
(Baburname 51v10–11)

(33) *Kérek kim uşbu xaṭṭ yétkeç uşul haftada her néçe keç ḳalsalar elbette çıḳsunlar.*
'Her ne kadar geç kalsalar da bu mektup ellerine geçince aynı haftada mutlaka yola çıkmaları gerek.'
(Baburname 360v1–2)

Yönelme durumuyla çekimlenen adeylemi (*-mAgA*) örneğin Codex Cumanicus'da (14. yüzyıl) buluruz. Örnek (34) bir istek ifadesi, örnek (35) bir gereklilik ifadesi temsil eder:

(34) *Tilersen bilmaga søuersen tengirni ge søumessen, sorgil senig conglni, søuermi tengrini.*
'Tanrıyı sevip sevmediğini bilmek istersen, gönlüne sor, Tanrıyı sever mi.'
(Sözcük sözcüğüne: 'Dilersen bilmeye seversin Tanrıyı ya da sevmezsin, sor gönlünü, sever mi Tanrıyı.')
(Codex Cumanicus 62r; Drimba 2000: 119–120)

(35) *Kerec busga sagizlamaga.*
'Düşünmemiz gerek.'
(Sözcüğü sözcüğüne: 'Gerek bize düşünmeye.')
(Codex Cumanicus 63v; Drimba 2000: 122)

17. yüzyılda Oğuz lehçelerinde benzer yapılarda hem yönelme durumuyla çekimlenen adeylem, hem de tasarlama kipleri yaygın. Aşağıdaki örnekler bir İstanbul Türkçesi metinden (bk. Hazai 1973) ve bir İsfahan Azericesi metinden (bk. Johanson 1985) alıntılanmıştır. Her iki metin Latin harfleriyle yazılmıştır, yani transkripyson metinler sınıfına mensuptur. İstek ifadeleri örn. (36)–(38)'de gösterilmekte, olanaklılık ifadeleri örn. (39)–(40)'ta, gereklilik ifadeleri ise örn. (41)–(43)'te.

(36) *Gair kimßelerden ßormaga ißtemem.*
'Başka kimseden sormak istemem.'
(İstanbul Türkçesi, Hazai 1973: 156)

(37) *Istemezdi youdanun ulkecina guezmaga chunki gifoutlar isterleridi ozini uldurmaga.* 'Yehuda ülkesine gitmek istemezdi, çünkü Yahudiler kendisini öldürmek isterlerdi.'
(İsfahan Azericesi, Rentzsch 2013: 151)

(38) *Bazi ozlarindan isterleridi doutçunlar amma kimcé el ouzatmedi ustina.*
'Bazıları onu tutmak isterlerdi, ama kimse ona el uzatmadı.'
(İsfahan Azericesi, Rentzsch 2013: 156–157)

(39) *Atlarun ve kizoglanlarun illetlerini zerafetile ürtmege billerler.*
'Atların ve kızların illetlerini zarafetle örtmeyi bilirler.'
(İstanbul Türkçesi, Hazai 1973: 102)

(40) *Nechun bilmenem chimdi caa tabe olmaga?*
'Sana şimdi niçin tabi olamıyorum?'
(İsfahan Azericesi, Rentzsch 2013: 99)

(41) *Mazul olan passalarun ademlerinden ßormaga lazum.*

'Azledilmiş paşaların adamlarından sormak lazım.'
(İstanbul Türkçesi, Hazai 1973: 100)

(42) *Gyerekturki aik olalum.*
'Ayık olmamız gerek.'
(İstanbul Türkçesi, Hazai 1973: 70)

(43) *Ciz guerek bir birinan aiaglarunzi ouiaciz.*
'Birbirinizin ayaklarını yıkamanız gerek.'
(İsfahan Azericesi, Rentzsch 2013: 135)

Eski Uygurcadaki duruma gelince, bu dilde istek ile olanaklılık ifadeleri çoğu zaman bir ulaçtan istifade edilerek yapılır, gereklilik ifadeleri ise yalın bir adeylem aracılığıyla. Örneğin *barġalı saḳınur siz* 'gitmek istiyorsunuz' (Maitrisimit 2.06.v27), *toyın bolġalı küseyür* 'keşiş olmak istiyor' (Maitrisimit 2.13v17), *sözlegeli uġuluḳ küçümüz* 'söyleyebilecek gücümüz' (Altun Yaruk P1.00.04.r08-09), *belgürtgeli bolur* 'belirtmek mümkün' (Altun Yaruk P1.02.17.v15), *tutmaḳ kergek erti* 'tutmak gerek idi' (Xvastvanift 274–275) vb. *Başlamak* eylemi de genellikle bir ulaçla birlikte ortaya çıkar: *nomlaġalı başlamış* 'vaaz etmeye başlamış' (Xuanzang III: 0815), *açılu başlantı* 'açılmaya başladı' (Xuanzang VIII: 0521). Böyle yapılarda en çok kullanılan ulaç, ilkin amaç anlamı ifade eden -*GAlI*'dır, bunun dışında -*(y)V* ulacı da kullanılmaktadır.

Özetle, genellikle *saḳınmak* ve *küsemek* 'istemek', *umaḳ* '-(y)Abilmek', *bolmaḳ* 'mümkün olmak' ve *başlamaḳ* yardımcı öğe kullanışlarında bir ulaç, *kergek* 'gerek' ise bir adeylemle birleşmektedir. En yaygın birleşimler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 2: Eski Uygur dilinde en yaygın olan yardımcı yapıların bazıları:

Birleştirici	Yardımcı	Anlambilimsel alan	Anlam
-GAlI	küse-	İstek	'-mAk istemek'
-GAlI	saḳın-	İstek	'-mAk istemek, -mAyI düşünmek'
-GAlI/-(y)V	u-	Olanaklılık	'-(y)Abilmek, -mAyI bilmek'
-GAlI	bol-	Olanaklılık	'-mAsI/-mAk mümkün'
-GAlI/-(y)V	başla-	Başlangıç	'-mAyA başlamak'
-mAK -sVK -mIş -GU	kergek	Gereklilik	'-mAsI/-mAk gerek'

Oysa, Eski Uygurca döneminde bile ara sıra değişiklikler de görünmektedir. Örneğin, *kergek* yardımcısı kimi zaman -*GAlI* ulacıyla birlikte ortaya çıkar: *ögretig ḳılġalı kergek* 'öğretim yapmak gerek' (Altun Yaruk P1.00.12.v17). Bu görüngü kuşkusuz -*GAlI küsemek*, -*GAlI umaḳ*, -*GAlI başlamaḳ* gibi kipsel-kılınışsal

ifadelere yapısal benzeşim olarak açıklanabilir. Demek, yardımcı yapıların biçimsel uyumlulaşması ta Eski Uygurca döneminde başlamıştır.

Ayrıca, *küsemek* yardımcısıyla şekillendirilen yapılarda kimi zaman *-GAlI* ulacı yerinde yönelme durumuyla çekimlenen bir adeylem (*-GU+KA*) görülmektedir: *bilgüke küsüşlüg köñülleri* 'bilmeye istekli gönülleri' (Altun Yaruk B01.26.v12), *nom bitigig tükel bütürü bititgüke küsüş* 'dogma yazıyı tüm olarak yazdırma isteği' (Altun Yaruk P1.00.06.r06–08).

Demek, Orta Türkçe döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlayan <ADEYLEM+YÖNELME DURUMU> birleştiricilerinin ilk örnekleri de Eski Uygur döneminde mevcuttur.

Çağdaş Türk dilleri ile ağızlarındaki durum incelenirse yardımcı yapıların birbirinden çok farklı olduğu, yine de eski zamanlarda da görülen bileşenlerin (örn. birleştirici olarak ulaç, yalın adeylem, yönelme durumuyla çekimlenen adeylem gibi öğelerin kullanılması) çeşitli dağılımlarda da olsa yer yer korunduğu saptanabilir. Ayrıntılara girmeksizin salt iki örnek anmakla yetinilecektir:

Hakasça dahil olmak üzere bazı Güney Sibirya Türk dillerinde *-(V)rGA* şeklinin birleştirici işlevinde olağanüstü önemli olduğu görülür. Bu şekil yönelme durumuyla (*-GA*) çekimlenen bir adeylemdir (Eski Türkçede de adeylem olarak kullanılan *-(V)r*, *-(y)Ur*'a denk düşen *-(V)r*); dolayısıyla Hakasça *-(V)rGA* öğesi Eski Uygurca *-GUKA* ile Oğuzca *-mAgA/-mAyA*'ya yakın akrabadır. Kıpçak dilleri bazen Hakasça (örn. Tatarca), bazen Oğuzca (örn. Kumukça, Kumanca), bazen ise Eski Uygurcadakine (örn. Kazakça) benzer şekiller kullanmaktadır.

Yeni Uygurcada *başlımaḳ* 'başlamak' eylemi kimi zaman amaçlı ulaç *-Gili* (<*-GAlI*), kimi zaman ise yönelme durumuyla çekimlenen adeylem *-(i)şKA* ile birleşir (*-Gili başlimaḳ*, *-(i)şKA başlimaḳ*). Bu görüngü, amaçlı ulaç ile <ADEYLEM+YÖNELME DURUMU> arasında bir bağlantı olduğunu gösterir. *Mumkin* 'mümkün' sıfatı ise kimi zaman yalın adeylem *-(i)ş*, kimi zaman ise yönelme durumuyla çekimlenen adeylem *-(i)şKA* ile birleşir (*-(i)ş mumkin*, *-(i)şKA mumkin*). Bu, yönelme durumunun yardımcı yapılarda önem kazanmasına başka bir örnektir (krş. Codex Cumanicus *-mAgA kerek*).

Özetle, yönelme durumunun yardımcı yapılarda kullanılması Eski Uygurcada bile seyrekçe görülmüş, Orta Türkçe döneminden itibaren ise Türk dünyasının farklı yerlerinde olağanlaşmıştır. Yardımcı yapılarda tasarlama kiplerinin kullanılması da Orta Türkçe döneminde hem Çağatay Türkçesi, hem Kıpçak Türkçesi hem de Oğuz Türkçesinde yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla, buna benzer yapıların Batı Rumeli Türkçesinde de var olması, salt komşu dillerle ilişkisinin neticesi olarak açıklanamaz. Batı Rumeli Türkçesine komşu dillerin bu yapıları ağızlarda yaygınlaştırmada, neredeyse genelleştirmede bir katkısı olması mümkün, ama yapıların kendisi söz konusu dillerle ilişki kurmadan önce de Türkçede mevcuttu.

5. Dilbilgiselleşme yolu

Sonuncu adım olarak, Eski Uygurcadakine benzer durumun, Orta Türkçe ve Çağdaş Türk dillerindeki duruma nasıl geliştiği sorusuna dönelim.

Görüldüğü gibi, Eski Uygurca yardımcı yapılarda çoğu zaman amaçlı ulaç *-GAlI*, birleştirici işlevini görmüştür. Orta Türkçede <ADEYLEM+YÖNELME

DURUMU> ile tasarlama kipleri içeren subjonctif yapılar yaygınlaşmaya başlamıştır. (Subjonctif yapılar kısmen *kim*, *ki* gibi bir tümleyici de içerir.) Hint-Avrupa dillerinin bazılarında bilinen subjonctif, Türk yapılarda çoğu zaman gönüllülük kipi, üçüncü şahıs emir kipi veya istek kipi tarafından temsil edilmektedir. (Bunların dışında dilek-koşul kipine başvuran yapılar da vardır. Bu yapılar eldeki araştırmada dışta bırakılmıştır.) Bütün bu birleştirici öğelerin ortak yönü, anlamlarında amaçlı bir bileşenin var olmasıdır: *-GAlI* ulacının temel anlamı zaten amaçlıdır: *yekke süñüşkeli kelti* 'cinlere karşı dövüşmek için geldi' (Xvastvanift Berlin 3, bk. Erdal 2004: 489). Yönelme durumu ise bir hedefe yöneliklik şifrelemektedir, ki sık sık simgesel kullanışları da vardır. Dolayısıyla yönelme durumuyla çekimlenen adeylemin yaygın kullanışlarından biri amaçlılıktır. Bu yüzden *dövüşmeye geldi* ile *dövüşmek için geldi* ifadeleri anlamdaştır. Başka deyişle *-GUKA*, *-mAgA*, *-(i)şKA*, *-(V)rGA* gibi şekilleri, amaçlı ulacın yeniden kurulumu olarak yorumlamak mümkündür. Tasarlama kiplerine gelince, gerçekleştirilmesi amaçlanan eylemlerde kullanılmaktadır. Örneğin *okuyayım*, *okuyasın* ile *okusun* şekillerini çoğu zaman 'okuma eyleminin özne tarafından gerçekleştirilmesi amaçlanmakta' olarak yorumlamak mümkündür.

İşin ilginç yanı, yardımcı yapılarda birleştirici öğenin (ister amaçlı ulaç olsun, ister yönelme durumuyla çekimlenen adeylem olsun, ister tasarlama kipi olsun) kendi anlamını büyük ölçüde kaybetmiş ve bu öğenin artık salt dilbilgisel bir işlev uygulamakta olduğudur. Yine de *-GAlI* ulacının yerine *-mAgA*, *-sIn* gibi öğelerin geçebilmesi, bu öğelerin anlambilimsel benzerliği yüzündendir.

Bilindiği gibi, Hint-Avrupa dillerinin çoğunda yardımcı öğeler infinitiflerle birleşir. Haspelmath'a (1989: 288) göre, "infinitifin artzamanlı kökeni amaçlı ve adsal şekildir" ve "amaçlı bir şeklin infinitife dilbilgiselleşmesi, dünya dillerinde yaygın olan bir görüngüdür". Birçok Türk dilinde yardımcı yapılarda yönelme durumuyla çekimlenen bir adeylemin birleştirici işlevini görmesi, bu gelişmenin tipik bir örneğidir. *-GUKA*, *-mAgA*, *-(i)şKA, -(V)rGA* gibi biçimlerde ortaya çıkan, yönelme durumuyla çekimlenen adeylemler, dünya dillerinde yaygın bir gelişmeyi temsil etmektedir. Bu biçimler işlevsel açıdan infinitiflere denk düşer: Anlambilimsel yapıları ve sözdizimsel kullanışları Hint-Avrupa dillerinde bulunan infinitiflerinkine benzer.

6. Sonuçlar

Yukarıda gösterildiği gibi Eski Türkçe zamanlarında yardımcı eylemlerin amaçlı ulaçla birleşme eğilimi vardı. Bu ulacın kullanılması benzeşim neticesi olarak adsal bir yardımcı öğe gösteren gereklilik ifadelerinde de ortaya çıkmaktadır. Özellikle Orta Türkçe çağından itibaren amaçlı ulacın yerini, yönelme durumuyla çekimlenen adeylemler (ki işlevsel açıdan amaçlı ulaca ve Hint-Avrupa dillerindeki infinitife denk düşer) ve tasarlama kipleri (ki işlevsel bakımdan subjonctife denk düşer) almaya başlamıştır. Bu eğilim Kıpçak, Oğuz ile Çağatay gruplarında saptanabilir, dolayısıyla Türk dil ailesinde büyük ölçüde yaygındır. Bu gelişimi, benzer yapılara sahip olan başka diller (Farsça, diğer İran dilleri, Avrupa dilleri) güçlendirmiş olabilir, ama kısmen Türk dillerinde içkin bir gelişme olarak açıklamak lazımdır.

Balkan dillerinin olası katkısına gelince, *-mAgA* birleştiricinin Batı Rumeli Türkçesinde o kadar önemli olması, Balkan dilleriyle dil ilişkisi sonucu olarak açıklanamaz; çünkü işlevsel açıdan benzeyen infinitif, bu dillerde ya büsbütün kaybolmuştur (Bulgarca) ya da marjinalleşmiştir (Sırpça, Rumence). Demek, *-mAgA*'nın yaygınlaşması Balkan dillerindeki infinitifin kaybolmasına tam ters düşen bir gelişmedir. (Bununla beraber komşu dillerin yüzyıllar önceki durumu bu şeklin yaygınlaşmasında bir katkı sunmuş olabilir.) Tasarlama kiplerinin kullanılışı ise Balkan dillerinin yapılarından çok Farsçadakilerine benzer. Farsçada yardımcı yapılarda bağlı eylem, Türk dillerindekine benzer bir şekilde kipsel bir biçimle çekimlenir. Balkan dillerinde ise bağlı eylem, çoğunlukla bildirme kipinde verilir. (Rumencede üçüncü şahısta özel bir subjonctif şekil vardır, bunun ise Türk ağızlarında bütün şahıslarda bir tasarlama kipinin ortaya çıkmasına yol açmış olması zayıf bir ihtimaldir.) Halbuki, Balkan dillerinde yardımcı yapılarda iki bitimli biçimin var olması, Türk tipi subjonctif yapıların yaygınlaşmasını desteklemiş olabilir.

Belli bir yapının herhangi bir sebepten bir dile girmesi, bu yapının sonra dilin içinde yaygınlaşmasına yol açabilir. Yönelme durumuyla çekimlenmiş adeylem veya tasarlama kiplerinin Batı Rumeli ağızlarında *korkmak*, *utanmak*, *unutmak* gibi eylemlerin tümleci olarak da kullanılması, muhtemelen kipsel ve kılınışsal yapılara biçimsel benzeşim neticesi olarak açıklanabilir.

Kaynaklar

Drimba, Vladimir 2000. *Codex Comanicus. Édition diplomatique avec fac-similés.* Bucureşti: Editura Enciclopedică.

Erdal, Marcel 2004. *A grammar of Old Turkic.* (Handbuch der Orientalistik 8/3.) Leiden – Boston: Brill.

Ergin, Muharrem 1958. *Türk dil bilgisi.* (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 785.) İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Gencan, Tahir Nejat [3]1975. *Dilbilgisi.* (TDK Yayınları 418.) İstanbul: Murat Matbaacılık.

Hasenstab, Susanne 2010. *Das Rumänische im Kontext der Balkansprachbund-Theorie.* München: GRIN.

Haspelmath, Martin 1989. From purposive to infinitive – a universal path of grammaticalization. *Folia Linguistica Historica* 10/1–2, 287–310.

Hazai, György 1973. *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert. Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Johanson, Lars 1985. Isfahan – Moskva – Uppsala. Kring några medelaserbeidjanska handskrifter och stationerna på deras väg. *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, Meddelanden* 10/1985, 26–44.

Johanson, Lars 2012. Mood meets mood. In: Vanhove, Martine & Stolz, Thomas & Urdze, Aina & Otsuka, Hitomi (eds.). *Morphologies in contact.* (Studia Typologica/Supplements 10.) Berlin: Akademie Verlag, 195–203.

Korkmaz, Zeynep 2003 [[2]2007]. *Türkiye Türkçesi grameri.* (TDK Yayınları 827.) Ankara.

Kúnos, Ignaz 1907. *Materialien zur Kenntnis des rumelischen Türkisch. Türkische Volksmärchen aus Adakale.* Leipzig – New York: Rudolf Haupt.

Németh, Julius 1965. *Die Türken von Vidin. Sprache, Folklore, Religion.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Rentzsch, Julian 2013. *Modality in the Turkic languages. Form and meaning from a historical and comparative perspective.* Habilitasyon tezi, Mainz.

Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarında Türkçenin Dil Bilgisi Ve Yazım Özellikleriyle İlgili Karşılaştığı Zorluklar

Yrd. Doç. Dr. Selim EMİROĞLU
Mevlana Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Konya/Türkiye
semiroglu@mevlana.edu.tr

ÖZET

Dil, iletişimin ve anlaşmanın temel aracıdır. Sözlü ve yazılı biçimleriyle dil, kuşaktan kuşağa canlılığını korur ve geçmişle geleceği bir araya getirir. Kültürün önemli ögelerinden biridir. Dünya dilleri arasında Türkçe, evrensel olma özelliği ile önemli bir yere sahiptir. Gerek tespit edilen yazılı kaynaklarla uzandığı geçmişi gerek konuşulduğu, yayıldığı coğrafya gerekse de dil yapısı itibariyle matematiksel ve kolayca öğrenilir oluşuyla günümüzde dikkatleri üzerine çekmekte ve dünyada öğrenilmek istenen diller arasında bulunmaktadır.

Bu çalışma, Türkçe öğrenmek için Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Mevlana Üniversitesi TÖMER kapsamında 2012-2013 eğitim-öğretim döneminde öğrenimlerini sürdüren, 3 değişik kıtadan ve 13 değişik ülkeden toplam 51 öğrenciye, Türkçenin bazı dil bilgisi ve yazım konularının başlıklarını içeren ve bu başlıkların onları ne kadar zorladığını belirtmeleri için derecelendirme sistemiyle (çok zorlanırım, biraz zorlanırım, hiç zorlanmam) hazırlanmış bir ölçek sunulmuştur. Ölçekte ayrıca ilgili her konuyu bir örnekle açıklamaları için boşluk bırakılmıştır. Öğrenciler sıralanan konu başlıklarına göre ne derece zorladıklarını belirtmişler ve uygun örnekler yazmaya çalışmışlardır.

Yapılan bu çalışmayla, Türkiye'de eğitim alan yabancı öğrenciler, TÖMER kapsamında aldıkları iki dönemlik Türkçe eğitimi sonunda, yazılı anlatımlarında Türkçenin hangi özelliklerine ait sorunlar yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. Çalışmanın analizi yapılarak öğrencilerin daha çok hangi konularda zorlandıkları anlaşılmıştır. Ülkelere, yaşlara, mezuniyet durumlarına göre de ayrıca incelemenin yapıldığı çalışmada, öğrenciler şahıs ekleri, ünsüz benzeşmesi, fiillerde çatı, birleşik zamanlı eylem çekimleri, ek eylem gibi konularda daha çok zorlandıklarını; mecaz anlam, somut anlam, büyük harflerin kullanılışı, sözcük türleri, çokluk eki, soru eki, olumsuzluk eki ve cümlenin öğeleri gibi konularda ise daha az zorlandıklarını belirtmişlerdir. Verdikleri örnekler incelendiğinde, öğrencilerin birçoğunun konu başlıklarına uygun örnekler yazdıkları ancak bazı öğrencilerin verilen konu başlığı ile ilgisiz ve tutarsız şeyler yazdıkları, bazı öğrencilerin ise ölçeği sunarken anlaşılması zor olduğu düşünülerek kısaca açıklanıp tanıtılan konu başlığını kavrayamadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Öğretimi, Yabancı Öğrenciler, Türkçenin Özellikleri

GİRİŞ

Dil, insanların anlamak ve anlatmak ve dolayısıyla anlaşmak için kullandığı en mükemmel iletişim aracıdır. Aksan'ın ifadesiyle dil, "Gerek insan gerek toplum gerekse insan ve toplumdan ayrı düşünülemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur" (Aksan, 1998: 11).

Türkiye; tarihi, kültürel ve coğrafi özellikleri bakımından dünya milletleri için bir cazibe merkezidir. Türk kültürünü oluşturan unsurlar içerisinde ise Türkçe önemli bir yere sahiptir. Dünya milletlerinin birçoğu köklü ve gelişmiş bir dil olan Türkçeyi öğrenmeye çalışmaktadır. Gerek yurt içindeki ve gerekse yurtdışındaki öğretim kurumları, merkezler ve Türkçe öğreten kuruluşlar, yabancılara Türkçenin öğretimini profesyonel anlamda yürütmektedir. Son yıllarda özellikle yurt içinde bu yönde büyük atılımlar görülmektedir. "Dünya tarihini konu edinen kitaplardaki yeri, büyüyen ekonomisi, uluslararası ilişkilerdeki dinamik yapısı ile Türkiye, dilini öğrenme yönünde talepleri ortaya çıkarmakta ve beslemektedir" (Durmuş, 2013: 11).

Köken olarak Ural-Altay dil ailesine bağlı olan Türkçe, dünya dilleri arasında yapı yönüyle sondan eklemeli diller grubunda yer alır. Sondan ekleme özelliği, sözcük türetmedeki kolaylığı, matematikselliği, yüklemi sonda bulunan bir dil olması ve vurgu özellikleriyle Türkçe, öğrenilmesi kolay dillerden biridir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, üzerinde titizlikle durulan bir konudur. Temel dil becerilerinden olan dinleme, konuşma, okuma, yazma ve dilbilgisi eğitimlerine yönelik olarak çeşitli yaklaşım, strateji, yöntem, teknik, araç ve gereçler geliştirilmekte ve dil öğretiminde denenmektedir. Bu tür yeniliklerden yabancılara Türkçe öğretiminde de faydalanılır. Dilbilgisi ve yazım özellikleri, öğrencilerin genellikle en çok zorluk yaşadığı öğrenme alanlarıdır. Dil bilgisi, her ne kadar standartlaşmışsa da yazımda bazı değişimler gözlenebilir. Özellikle sözlü dilin yazı dili üzerindeki etkileri dikkate alındığında yazım, değişkenlik gösterir. "İmla sadece Türkçe için değil Batı toplumları için de zaman zaman bazı sorunlar yaratmıştır" (Özbay, 2011: 179). Türkçenin yazım kuralları, son zamanlarda TDK'nin özverili çalışmalarıyla standart özellikler göstermeye başlamış ve ilkokuldan üniversiteye Türkçe öğrenmek isteyen öğrencilerin, her seviyeden ana dili konuşucularının ve halkın hatta yabancıların bile kolaylıkla kurallarını öğrenebilecekleri bir yapı kazanmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırma, Türkçe öğrenmek için Türkiye'ye gelen ve TÖMER'de aldıkları iki dönemlik (A, B ve C kuru) Türkçe eğitimi sonrasında mezun durumunda bulunan yabancı öğrencilerin, yazılı anlatımlarında Türkçenin özelliklerine (dilbilgisi, dil özellikleri ve yazım) ait konularda ne derece zorluk yaşadıklarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yabancı öğrenciler özellikle yazılı anlatımlarında büyük sorunlar yaşamaktadır. Araştırma, yabancı öğrencilerin Türkçenin dil bilgisi, dil özellikleri ve yazım konularından hangilerinde daha çok zorlandıklarını ortaya koymak ve

tespit edilen bu sorunları aşmak için çeşitli öneriler sunmak bakımından önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE UYGULANIŞI

Çalışma tarama modelindedir. Bu model, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. "Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır" (Karasar, 2006: 77).

Araştırma, aşama aşama şu şekilde yürütülmüştür. Öncelikle, araştırmaya katılan öğrencilerin bir kısmından (32 öğrenci) "Türkiye'de yaşadıkları sorunlar ve gurbet hayatı"na ilişkin duygu ve düşüncelerini anlatan bir kompozisyon yazmaları istenmiştir. Yazılar, iki uzmandan da yardım alınarak çözümlenmiştir. Çözümlemede, öğrencilerin Türkçenin dil, dil bilgisi ve yazım özellikleriyle ilgili olarak, doğru veya yanlış bir biçimde kullandıkları konular belirlenmiş ve bunlar, öğrencilere sunulacak ölçeğe dâhil edilmek üzere maddeler halinde değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında, öğrencilerin yazılı anlatımlarında ortaya koydukları Türkçenin özelliklerine ait konulara, bir yıl boyunca gördükleri Türkçe eğitimi içinde yer alan diğer konular da dâhil edilerek maddeler yeniden düzenlenmiş ve Türkçenin dil, dil bilgisi ve yazım özelliklerine ait konu başlıklarını içeren bu maddeler, 3'lü derecelendirme sistemiyle (*çok zorlanırım, biraz zorlanırım, hiç zorlanmam*) öğrencilere sunulmuştur. Öğrencilerden, her bir maddenin onları ne derece zorladığını belirtmeleri ve ayrıca her bir konuyu örneklendirmek için derecelendirmenin yanında yer alan boşluğa ilgili konuya ait örnek bir kelime veya cümle yazmaları istenmiştir. Böylece öğrencilerin yaptıkları derecelendirmelerle verdikleri örneklerin tutarlılığı sınanmıştır.

Çalışmanın güvenirliği açısından uzmanlardan görüş alınmıştır. Uzmanlar, öğrencilerin iki dönem boyunca, ölçeğe dâhil edilen tüm konuları gördükleri ve bunlarla ilgili olarak derslerde çeşitli uygulamalar yaptıklarını dikkate alarak sözü edilen konu başlıklarının uygun olduğuna karar vermişlerdir.

Araştırmanın uygulaması yaklaşık bir saat sürmüştür. Araştırmacı, çalışmanın başında, anlaşılması zor olan birkaç konuya açıklık getirmiş, öğrencilere derecelendirmeyi ve örneklemeleri nasıl gerçekleştireceklerini belirtmiştir. Araştırmaya katılan yabancı öğrencilerin tamamının, çalışmanın derecelendirme kısmını eksiksiz bir şekilde doldurdukları ancak birkaçının belirtilen maddeye ilişkin olarak örnek kelime veya cümle yazmadıkları görülmüştür.

SINIRLILIKLAR

Araştırmada, Türkçenin dil, dil bilgisi ve yazım özelliklerine ait olarak öğrencilere sunulan konu başlıkları sınırlandırılmıştır. Buna sebep, yabancı öğrencilerin bir yıl süren Türkçe hazırlık sürecinde almış oldukları konuların bilinmesidir. Ancak sınırlandırma, yabancı öğrencilerin sadece aldıkları Türkçe eğitimi sırasında karşılaştıkları konular üzerinden yapılmamış, yukarıda sözü edildiği gibi, araştırmanın başında öğrencilere yaptırılan yazılı anlatım çalışmasıyla ortaya çıkan konu başlıkları da dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Buna göre öğrencilerin tam olarak hâkim olamadıkları veya kullanmadıkları konulara ölçekte yer verilmemiştir. Örneğin, sözcüklerin gerçek ve mecaz anlamı bir madde olarak

öğrencilere sorulmuştur. Ancak dilde yaşanan anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, güzel adlandırma, dolaylama vb. konular ele alınmamıştır. Bunun gibi, sözcük türleri sadece konu başlıkları itibariyle (sıfatlar, edatlar, bağlaçlar vb.) birer maddeye dönüştürülmüş, sözcük türlerinin kendi içindeki alt başlıkları veya çeşitleri ölçekte yer almamıştır. Öğrencinin, sıfatların onu ne derece (*çok zorlanırım, biraz zorlanırım, hiç zorlanmam*) zorladığını belirttikten sonra sıfatlara ilişkin olarak vereceği uygun bir örnek, hangi sıfat türüne (niteleme veya belirtme sıfatı) ait olursa olsun doğru kabul edilmiştir. Diğer dil bilgisi ve yazım konuları da sınırlandırılmıştır.

KATILIMCILAR

3 değişik kıtadan ve 13 değişik ülkeden toplam 51 öğrencinin katıldığı çalışmada öğrencilere ait bilgiler aşağıda tablolar halinde verilmiştir:

Tablo 1: *Öğrencilerin cinsiyete göre oranları*

Ülke	**Kız**	**Erkek**	***Toplam***	***Yüzde (%)***
Afganistan		1	1	2
Arnavutluk		1	1	2
Gine		4	4	8
Hindistan	1	24	25	48
Kazakistan		2	2	4
Kenya	2		2	4
Madagaskar		1	1	2
Moritanya	1	4	5	10
Pakistan		2	2	4
Suriye		1	1	2
Tayland	1		1	2
Türkmenistan		2	2	4
Zambiya	4		4	8
Toplam	**9**	**42**	**51**	**100**

Tablo 1'e göre, araştırmaya katılan öğrencilerin 9'u kız 42'si erkek öğrencidir. Erkek öğrencilerin sayıca fazla olduğu görülür. Ayrıca bazı ülkelerden gelen öğrenciler içinde ya kız ya da erkek öğrenci bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada cinsiyet faktörünün etkisi dikkate alınmamıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 48'ini Hindistan'dan gelen öğrenciler oluşturmaktadır.

Tablo 2: *Öğrencilerin mezun oldukları eğitim kademelerine göre oranları*

Ülke	**Lise**	**Üniversite**	**Yüksek Lisans**	**Doktora**	**Toplam**
Afganistan	1				1
Arnavutluk	1				1
Gine	4				4
Hindistan	6	11	7	1	25
Kazakistan	1	1			2
Kenya	2				2
Madagaskar		1			1

Moritanya	4	1			5
Pakistan	2				2
Suriye	1				1
Tayland	1				1
Türkmenistan	2				2
Zambiya	4				4
Toplam	**29**	**14**	**7**	**1**	**51**
Yüzde (%)	**% 57**	**% 27**	**% 14**	**% 2**	**% 100**

Tablo 2'ye bakıldığında öğrencilerin değişik eğitim kademelerinden mezun oldukları görülür. Öğrencilerin ağırlıklı bir kısmını (% 57) lise mezunları oluşturur.

Tablo 3: *Öğrencilerin yaşa göre oranları*

Ülke	**17**	**18**	**19**	**20**	**21**	**22**	**23**	**24**	**25 +**	**Top l.**
Afganistan				1						1
Arnavutluk		1								1
Gine			2	1	1					4
Hindistan		4			2	6	2	5	6	25
Kazakistan		1							1	2
Kenya			1	1						2
Madagaskar			1							1
Moritanya			3		1			1		5
Pakistan		1	1							2
Suriye						1				1
Tayland			1							1
Türkmenistan	2									2
Zambiya			3	1						4
Toplam	**2**	**7**	**12**	**4**	**4**	**7**	**2**	**6**	**7**	**51**
Yüzde (%)	**% 4**	**% 14**	**% 24**	**% 8**	**% 8**	**% 14**	**% 4**	**% 12**	**% 14**	**100**

Tablo 3'te görüldüğü gibi çalışmaya katılan ve en az lise mezunu olan öğrencilerin yaş aralığı 17-25+'dır. Katılımcılar içinden 19 yaşındaki öğrencilerin ağırlıklı bir oran (% 24) oluşturduğu görülür.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular ile bulguların incelenmesi ve değerlendirilmesi yer almaktadır. Araştırmada öğrencilere sunulan konular şu ana başlıklar halinde sınıflandırılmıştır:

1. Sözcükte anlam ve anlam ilişkileri
2. Sözcük türleri
3. Ekler

4. Cümle
5. Ses bilgisi
6. Yazım özellikleri
Bu ana başlıklara ait konular tablolarda verilmiştir.

1. Sözcükte Anlam ve Anlam İlişkileri

Türkçe eğitimi alan 51 yabancı öğrenci, Türkçenin sözcükte anlam ve anlam ilişkilerini yansıtan 6 konuda ne kadar zorlandıklarını belirtip ilgili konuyu örneklendiren bir kelime veya cümle yazmışlardır. Söz konusu öğrenci görüşlerinin sayısal değerleriyle öğrencilere ait hatasız örnekler aşağıda tablo halinde verilmiştir. Öğrenciler, kodlar biçiminde belirtilmiştir (Ö.1: Öğrenci 1 biçiminde).

Tablo 4: *Öğrencilerin sözcükte anlam ve anlam ilişkilerine dair görüşleri*

Konular	Çok Zorlanırım	Biraz Zorlanırım	Hiç Zorlanmam	Örnek kelime/cümle
Mecaz Anlam	4	9	38	Birden arkadaşına patladı. (Ö. 35)
Soyut Anlam	7	5	39	Dün gece rüya görmedim. (Ö. 48)
İkilemeler	14	15	22	Seve seve yaparım. (Ö. 50)
Yansıma Sözcükler	5	17	29	Şırıl şırıl akıyor. (Ö. 6)
Deyimler	18	10	23	Çok canı yandı. (Ö. 19)
Atasözleri	15	15	21	Dost acı söyler. (Ö. 27)

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının derecelendirmede bulunduğu ancak birkaçının örnek yazmadığı görülmüştür. Sözcükte anlam konusunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa öğrencilerin, derecelendirmede bulundukları gibi, belirtilen konularda çok zorlanmadıkları görülür. Bu yargıyı özellikle yazmış oldukları örnekler desteklemektedir. Örneklerde öğrencilerin yazım yanlışları değiştirilmeden yansıtılmıştır.

Öğrenciler, mecaz ve soyut anlam konusunu iyi anlamışlardır. Verilen örnekler yapılan derecelendirmeyle tutarlıdır. Mecaz anlam konusunda *hiç zorlanmadığını* belirten öğrenciler kadar *biraz zorlanırım* diyen öğrencilerin de hemen hemen hatasız örnekler verdiği görülmüştür.

"Bugün çok doluyum, yarın gel." (Ö. 20) *"Düşunceleri hep iyi." (Ö. 44)*

Öğrencilerin bazı ikilemeleri yanlış yazdıkları görülmüştür. Ancak genel olarak örnekler doğru ve yapılan derecelendirmeyle tutarlıdır.

"İyi tatlı bir yemek" (Ö. 9) *"Kötü kötü bakma" (Ö. 15)*

Yansıma sözcükleri öğrencilerin bazılarının anlamadığı görülmüştür. Yansıma sözcüklerle ilgili olarak ortaya çıkan derecelendirmede öğrencilerin % 57'si *hiç zorlanmam*, % 33'ü *biraz zorlanırım* ve % 10'u ise *çok zorlanırım* derecesini işaretlemiştir. Verdikleri örnekler incelendiğinde yansıma sözcüklerin diğer konu başlıklarına göre, konuyla verilen örnek ilişkisi bağlamında, tutarsız

olduğu görülmüştür. Çoğunluğunun yanlış veya farklı bir konuya (ünlem, sıfat, ikileme vb.) dair örnek verdiği tespit edilen yansıma sözcüklerin, yapılan derecelendirmeyle ilişkisiz olduğu belirtilebilir.

"Hey, deye bağırdı." (Ö. 11) *"Ayy, canım acidı." (Ö. 23)* *"Çat, kabı" (Ö. 13)*

Öğrencilerin % 35'i deyimler konusunda *çok zorlandığını* belirtmiştir. Deyimler konusuna örnek bulmada öğrencilerin sıkıntı yaşadıkları ve birçok öğrencinin bu konuya örnek bulamadığı görülmüştür. Deyimler, öğrencilerin örnek yazmak bakımından çalışmada en fazla boş bıraktıkları konu başlıklarından biridir.

"Keseyi agzı açmak" (Ö. 20) *"Doğru söyliyeni kofmak" (Ö. 45)*

Öğrencilerin % 42'sinin *hiç zorlanmam* ve % 29'unun *biraz zorlanırım* ve % 29'unun *çok zorlanırım* biçiminde görüş belirttikleri atasözlerinde, öğrencilerin birçok harf hatası yaptığı ancak ezberlemiş oldukları bir atasözünü yazabildikleri görülmüştür.

"Damlıya damlıya göl olur." (Ö. 31) *"Yalancının mumu yatsaya kadar yanar." (Ö. 46)*

Sözcükte anlam ve anlam ilişkileri yönüyle ülkelere göre bir değerlendirme yapıldığında, genel olarak Afrikalı öğrencilerin (özellikle Gine, Madagaskar, Moritanya) yazım hatalarının daha fazla olduğu, atasözü ve ikilemeleri örneklendirirken en fazla hatayı yaptıkları görülmüştür. Arnavutluk, Türkmenistan ve Suriye'den gelen öğrencilerin bu başlık altında derecelendirme ve örneklemelerinin oldukça tutarlı ve verdikleri örneklerin başarılı olduğu görülmüştür. Hindistanlı öğrenciler daha çok yansıma sözcüklerde hata yapmışlar ve yaptıkları derecelendirmeyle örtüşmeyen örnekler yazmışlardır.

Yaş faktörüne bağlı olarak bir değerlendirme yapıldığında yaşı ilerlemiş öğrencilerin daha başarılı oldukları yönünde bir bulguya ulaşılamamış aksine 17, 18 ve 19 yaşlarındaki öğrencilerin daha başarılı örnekler verdikleri ve derecelendirmelerinin tutarlı olduğu görülmüştür.

Eğitim durumu bakımından ise lise ve lisans mezunlarının daha başarılı oldukları görülmüştür. Doktora mezunu olan öğrencinin, lise mezunlarının ortalamasının da altında kaldığı, cevaplarının tutarsız ve başarısız olduğu belirlenmiştir.

2. Sözcük Türleri

Çalışmanın ağırlıklı bir kısmını sözcük türleri oluşturur. Öğrencilerin yazılı anlatımlarında karşılaştığı özellikler içinde sözcük türleri en fazla yer tutar. Bu başlık altında sadece sözcük türleri (isim, sıfat, fiil vb.) sıralanmamış, sözcük türlerine ait ekleşmeler ve eylem çekimlerine de yer verilmiştir. Öğrenciler, sözcük türlerinin detaylarına girmeden, belirtilen sözcük türlerinin onları ne derece zorladığını işaretleyip bir örnekle görüşlerini ortaya koymuşlardır. Bu başlık altında 29 konu bulunmaktadır. Sözcük türleriyle ilgili öğrenci görüşlerinin sayısal değerleri ve öğrencilere ait hatasız örnekler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 5: *Öğrencilerin sözcük türlerine dair görüşleri*

Konular	Çok Zorlanırım	Biraz Zorlanırım	Hiç Zorlanmam	Örnek kelime/cümle

İsimler	1	3	47	Ben çayı severim. (Ö. 4)
İsmin Belirtme Hâli	8	7	36	Balığı aldı. (Ö. 49)
İsmin Yönelme Hâli	4	9	38	Bahçeye gitti. (Ö. 37)
İsmin Bulunma Hâli	2	-	49	Masada duruyor. (Ö. 10)
İsmin Ayrılma Hâli	6	7	38	Evden çıktı. (Ö. 22)
İsmin Eşitlik Hâli	13	17	21	Güzelce yıkandı. (Ö. 24)
İsmin Vasıta Hâli	20	11	20	Tramvayla yurda gitti (Ö. 27)
İsim Tamlaması	13	11	27	Kalemin ucu kırıldı. (Ö. 21)
Sıfatlar	6	5	40	Yeni elbiseler aldı. (Ö. 33)
Fiiller	-	5	46	Derse yetiş (Ö. 44)
Şimdiki zaman	2	6	43	Babam geliyor. (Ö. 50)
Bilinen geçmiş zaman	4	9	38	Tahtayı sildi (Ö. 45)
Öğrenilen geçmiş zaman	5	4	42	Merdivenden düşmüş (Ö. 3)
Gelecek zaman	-	2	49	Evi temizleyeceğim. (Ö. 29)
Geniş zaman	4	10	37	Babam her şeyi bilir. (Ö. 2)
Gereklilik kipi	12	12	27	Ders çalışmalısın. (Ö. 18)
İstek kipi	17	19	15	Kapıyı açayım. (Ö. 19)
Dilek-şart kipi	14	13	24	Eviniz yeniyse güzeldir. (Ö. 36)
Emir kipi	7	1	43	Hızlı koş. (Ö. 14)
Hikâye birleşik zaman	6	10	35	Ona anlatırdım. (Ö. 17)
Rivayet birleşik zaman	13	10	28	Para dağıtırmış. (Ö. 41)
Şart birleşik	19	21	11	Çalışırsa kazanır. (Ö.

zaman				47)
Fiillerde çatı	14	15	22	Cam kırıldı. (Ö. 51)
Fiilimsiler	13	6	32	Erken yatan erken kalkar. (Ö. 22)
Zamirler	7	9	35	Cevabı sen biliyorsun. (Ö. 13)
Zarflar	5	-	46	İyice temizledi. (Ö. 45)
Edatlar	18	8	25	Adam gibi adam (Ö. 48)
Bağlaçlar	12	12	27	Güzel ve iyi huylu (Ö. 37)
Ünlemler	4	16	31	A! Ne diyorsun. (Ö. 25)

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının derecelendirmede bulunduğu ancak birkaçının örnek yazmadığı görülmüştür. Sözcük türleri konusunda öncelikle genel bir değerlendirme yapılacak olursa öğrencilerin, yaptıkları derecelendirmeyle tutarlı örnekler verdikleri ancak çok fazla yazım hatası yaptıkları dikkati çeker. Öğrencilerin ismin halleri ile eylem çekimlerinden haber kiplerinin çekimini iyi anlamış oldukları, bu konularda başarılı örnekler yazdıkları tespit edilmiştir. Fiilimsiler, birleşik zamanlı eylem çekimleri ve dilek kiplerinin çekimine ilişkin verdikleri örneklerin ise genel olarak başarısız ve tutarsız olduğu, çok fazla yazım hatası içerdiği görülmüştür. İsim, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, fiil ve ünlem biçimindeki genel konu başlıkları için doğru örnekler verdikleri, detaylarına girilmeden sunulan sözcük türlerini konu olarak bildikleri anlaşılmıştır.

Öğrenciler ismin hallerinden bulunma ve ayrılma halini daha iyi anladıklarını verdikleri örneklerle göstermişlerdir. İsmin bulunma hali konusunda % 96 oranında *hiç zorlanmam* derecesini işaretleyen öğrenciler, verdikleri örneklerle görüşlerini pekiştirmişlerdir. İsmin ayrılma halini de % 75 oranında *hiç zorlanmam* derecesinde değerlendiren öğrenciler, başarılı örnekler vermişlerdir.

"Koltukda oturuyor." (Ö. 47) *"Bugün evde kaldı." (Ö. 32)*
"Yatakdan çıkmadım." (Ö. 15) *"Kaldırımdan yürür." (Ö. 18)*

Öğrencilerin % 39'unun *hiç zorlanmam*, % 22'sinin biraz *zorlanırım* ve % 39'unun *çok zorlanırım* biçiminde görüş belirttikleri ismin vasıta halinde, öğrencilerin görüşleriyle paralel olarak örneklerinin yanlışlıklar içerdiği görülmüştür.

"Deveylen bindi." (Ö. 19) *"Pisikletiyle gitti." (Ö. 34)*

İsim tamlaması konusunda öğrenciler karamsar bir derecelendirme yapmışlarsa da verdikleri örnekler genel olarak doğru ve başarılıdır.

"Camın onüne gitti." (Ö. 8) *"Baş parmagı kırıldı." (Ö. 40)*

Öğrencilerin genel olarak sıfat, zamir, zarf ve fiillere örnek bulmakta zorlanmadıkları görülmüştür.

"Akıllı insanlar severim." (Ö. 44) *"Gördüm onu." (Ö. 1)*
"Yurda dün gittim." (Ö. 7)" *"Hamza koş." (Ö. 14)*

Edat, bağlaç ve ünlemlerde öğrencilerin bazı sorunlar yaşadığı görülmüştür. Derecelendirmede genel olarak *biraz zorlandıklarını* veya *hiç zorlanmadıklarını* belirtmelerine rağmen verdikleri örneklerin bazılarının tutarsız ve hatalı olduğu ortaya çıkmıştır.

"Ev kadar genis" (Ö. 18) *"Severim ancak onu." (Ö. 33)*
"Çok nefis" (Ö. 49)" *"Bilgi gibi güzel." (Ö. 24)*

Birleşik zamanlı eylem çekimlerinde öğrencilerin oldukça zorlandıkları görülmüştür. Yaptıkları derecelendirmelere de yansıyan bu konuda, öğrenciler hatalı örnekler vermiş, örnek verememiş veya ilgisiz şeyler yazmışlardır. Örneğin, şart birleşik zamanla ilgili olarak öğrencilerin % 41'i *biraz zorlanırım*, % 37'si *çok zorlanırım* ve % 22'si *hiç zorlanmam* seçeneğini işaretlemiştir. Yapılan bu değerlendirme örneklere de yansımıştır.

"Bilse soyler." (Ö. 3) *"Gelirdi eve" (Ö. 19)* *"Anlasaysa yaparım." (Ö. 28)*
"Çalışmışsa başarır." (Ö. 35)

Öğrencilerin basit zamanlı eylem çekimlerinden haber kiplerinde başarılı oldukları ancak dilek kiplerinde daha az başarı gösterdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Şimdiki, geniş, gelecek, öğrenilen ve duyulan geçmiş zaman çekimlerini genel olarak zorlanmadıkları konular içinde değerlendiren öğrenciler, görüşlerini doğrulayacak örnekler verebilmişlerdir. Ancak dilek-şart kipleri için, derecelendirmede daha çok zorlandıklarını ifade etmişler ve verdikleri örneklerde de bunu yansıtmışlardır.

"Yurda gidecegim." (Ö. 12) *"ayağı kırmış" (Ö. 15)* *"Her şeyi bilir." (Ö. 34)*
"Camı açdı." (Ö. 40) *"Ödev yapıyor." (Ö. 17)*
"Bunu bilmise" (Ö. 16) *"Erken kalgmalıyım." (Ö. 25)*
"Eve gideler" (Ö. 46) *"Oraya otur." (Ö. 9)*

Öğrenciler fiilimsilerle ilgili olarak % 63 *hiç zorlanmam*, % 12 biraz *zorlanırım* ve % 25 *çok zorlanırım* biçiminde görüş belirtmişlerdir. Her ne kadar fiilimsilerin çeşitleri sorulmamışsa da öğrencilerin bunları örneklendirdikleri görülmüştür. Yazdıkları örneklerin yaptıkları derecelendirmeden uzak olduğu ve birçok yazım hatası içerdiği ortaya çıkmıştır.

"Arabay koşarken" (Ö. 5) *"Görmüş adam var." (Ö. 48)*
"Yemek yemiş vakti" (Ö. 36) *"Kutuyu açınca şaşdı." (Ö. 30)*
"Görmek, sevmek her şey." (Ö. 13)

Fiillerde çatı konusunda öğrencilerin % 27'si *çok zorlanırım*, % 29'u *biraz zorlanırım* ve % 43'ü *hiç zorlanmam* biçiminde bir derecelendirmede bulunmuştur. Ancak bu derecelendirme örneğe aynı şekilde yansımamıştır. Öğrencilerin bazıları fiillerde çatı konusuna örnek vermemişlerdir. Verilen örnekler incelendiğindeyse öğrencilerin fiillerde çatı konusunda daha önemli olduğunu düşünerek edilgen çatıya örnekler verdikleri görülmüştür.

"Ev yapındı" (Ö. 16) *"Ayağı takıldı." (Ö. 4)* *"Bunu ben bilirim." (Ö. 26)*
"Uzaktan gördü" (Ö. 28) *"Canı sevindi" (Ö. 45)* *"Sırayı silindi" (Ö. 43)*

Sözcük türleri yönüyle ülkelere göre genel bir değerlendirme yapıldığında, isim, sıfat, fiil, edat, bağlaç, zarf, zamir ve ünlem için ülke farkı gözetmeksizin öğrencilerin başarılı olduğu görülmüştür. Haber kipleri, dilek kipleri ve birleşik zamanlı eylem çekimlerinde Hindistanlı öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha başarısız olduğu ortaya çıkmıştır. Afrikalı öğrencilerin (özellikle Zambiya ve Moritanya) yazım hatalarının daha fazla olduğu, fiilimsiler ve fiillerde çatı konularında en fazla yanlış örneği verdikleri dikkati çekmiştir. Arnavutluk, Türkmenistan, Afganistan ve Kazakistan'dan gelen öğrencilerin sözcük türleri başlığı altındaki konularda derecelendirme ve örneklemelerinin oldukça tutarlı olduğu ve verdikleri örneklerin konuyu başarıyla yansıttığı belirlenmiştir. Tayland ve Madagaskar'dan gelen öğrencilerinse hemen hemen her konuda başarısız örnekler verdikleri ve yazılı anlatımlarının hatalarla dolu olduğu tespit edilmiştir.

Yaş faktörüne bağlı olarak genel bir değerlendirme yapıldığında 18, 19 ve 20 yaşlarındaki öğrencilerin daha başarılı örnekler verdikleri ve derecelendirmelerinin tutarlı olduğu görülmüştür.

Eğitim durumu bakımından da lise ve lisans mezunlarının daha başarılı oldukları görülmüştür.

3. Ekler

Ekler başlığı altında, öğrencilerin bir yıllık Türkçe hazırlık sürecinde daha fazla karşılaştıkları ve Türkçede ön plana çıkan ekler esas alınmıştır. Bu bölümde 7 konu bulunmaktadır. Bu ekler, şahıs, iyelik, çokluk, soru, olumsuzluk, yapım ekleri ve ek fiildir. Eklerle ilgili öğrenci görüşlerinin sayısal değerleri ve öğrencilere ait hatasız örnekler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 6: *Öğrencilerin eklere dair görüşleri*

Konular	Çok Zorlanırım	Biraz Zorlanırım	Hiç Zorlanmam	Örnek kelime/cümle
Şahıs ekleri	7	11	33	Çorba severim. (Ö. 1)
İyelik ekleri	12	13	26	Kitabın güzel (Ö. 23)
Çokluk eki	-	2	49	Parlak ayakkabılar (Ö. 38)
Soru eki	5	4	42	Koştu mu? (Ö. 3)
Olumsuzluk eki	9	8	34	Görmedi (Ö. 34)
Ek fiil eki	15	10	26	Hayrandım. (Ö. 42)
Yapım eki	5	18	28	Kitaplık (Ö. 15)

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin eksiksiz bir biçimde derecelendirmede bulunduğu ancak birkaçının örnek yazmadığı görülmüştür. Ekler

konusunda öncelikle genel bir değerlendirme yapılacak olursa öğrencilerin, yaptıkları derecelendirmeyle tutarlı örnekler verdikleri ortaya çıkar. Türkçede ekler genel bir sınıflandırmayla fiil çekim ekleri, isim çekim ekleri ve yapım ekleri olarak ele alınabilir. Ancak bu çalışmada böyle bir ayrım gözetilmeksizin, Türkçe eğitimi alan yabancı öğrencilere belli başlı ekler sorulmuştur. Bu eklerden çokluk eki, soru eki ve olumsuzluk ekinin öğrenciler tarafından anlaşıldığı ortaya çıkmıştır. Şahıs ekleri, iyelik ekleri, yapım eki ve ek fiili ise birbirine karıştırdıkları tespit edilmiştir. Bu eklere verilen örneklerin ilgisiz veya eksik olduğu dikkati çekmektedir.

Tabloya bakıldığında görüleceği gibi, öğrenciler, çokluk eki (% 96), soru eki (% 82) ve olumsuzluk eki (% 67) nin kendilerini, ağırlıklı olarak, *hiç zorlamadığını* belirtmişlerdir. Verdikleri örnekler de görüşleriyle tutarlıdır.

"Güzeller gördüm." (Ö. 6) "Yeni mi aldın?" (Ö. 16) "Seni seçmedi." (Ö. 18)

Öğrencilerin şahıs ekleri ve iyelik eklerine ait verdikleri örneklerin yaptıkları derecelendirmeyle herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Çünkü büyük bir oranda bu ekleri birbirine karıştırmışlar ve doğru olarak örneklendirememişlerdir.

"Yemek sevin" (Ö. 12) "Kalemi kırıg" (Ö. 50) "Bilmezsiler" (Ö. 34)

Öğrenciler yapım ekiyle ilgili olarak % 55 *hiç zorlanmam*, % 35 biraz *zorlanırım* ve % 10 *çok zorlanırım* biçiminde görüş belirtmişlerdir. Yapım ekinin Türkçedeki görevini öğrenmiş olan öğrencilerin doğru örnekler verdiği görülmüştür.

"Bilgi" (Ö. 10) "Yatak" (Ö. 37) "Yagıt" (Ö. 28) "Tarak" (Ö. 15)

Ek fiil ise öğrencilerin derecelendirmede de belirttikleri gibi (% 51 *hiç zorlanmam*, % 20 biraz *zorlanırım* ve % 29 *çok zorlanırım*) zorlandıkları bir konudur. Verdikleri örneklerin birçoğunun konudan uzak olduğu görülmüştür.

"Tatile çıkar." (Ö. 21) "Görürüm." (Ö. 8) "Haklılar" (Ö. 39) "Seversek" (Ö. 43)" "Uyuyormuş" (Ö. 48)

Ekler yönüyle ülkelere göre genel bir değerlendirme yapıldığında çokluk, soru ve olumsuzluk ekinde bütün öğrencilerin başarılı oldukları görülür. Ancak Afrikalı öğrencilerin, ağırlıklı olarak, çokluk ekini ünlü uyumu gözetmeden kullandıkları (yanlışler) dikkati çeker. Ekler içinde en zor konu olan ek fiilde Arnavutluk, Türkmenistan, Pakistan ve Kenyalı öğrencilerin daha başarılı oldukları ortaya çıkmıştır. Şahıs ekleri ve iyelik eklerini en çok Hindistanlı öğrencilerin birbirine karıştırdıkları görülmüştür.

Yaş faktörüne bağlı olarak genel bir değerlendirme yapıldığında 18, 19, 20 ve 21 yaşlarındaki öğrencilerin daha başarılı örnekler verdikleri ve derecelendirmelerinin tutarlı olduğu anlaşılmıştır.

Eğitim durumu bakımından da lise ve lisans mezunlarının daha başarılı oldukları görülmüştür.

4. Cümle

Cümle üst başlığı altında sadece cümlenin öğeleri konu olarak öğrencilere yöneltilmiştir. Cümlenin yapısal, öğe dizilişi veya anlam özelliklerine değinilmemiş sadece öğeleri üzerinde durulmuştur. Cümlenin öğeleriyle ilgili

öğrenci görüşlerinin sayısal değerleri ve öğrencilere ait hatasız bir örnek aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo7: *Öğrencilerin cümleye dair görüşleri*

Konular	Çok Zorlanırım	Biraz Zorlanırım	Hiç Zorlanmam	Örnek kelime/cümle
Cümlenin öğeleri	8	8	35	Ahmet kapıyı açtı (Ö. 17) Özne Nesne Yüklem

Türkçede yüklemin cümlenin sonunda, öznenin cümlenin başında bulunduğu kuralını kavrayan öğrenciler, cümlenin öğeleri konusunda % 69 oranında *hiç zorlanmadıklarını* belirtmişlerdir. Verilen örnek cümleler her ne kadar basit olsa da birçoğu doğrudur.

"Eve yürüyerek gitti (Ö. 9) *"Sana yalan söyledim." (Ö. 38)*
(tümleç-tümleç-yüklem) *(tümleç-tümleç-yüklem)*
"Ben seni seviyorum." (Ö. 6)
(özne-tümleç-yüklem)

Cümlenin öğeleri yönüyle ülkeler arasında çok büyük bir fark oluşmamıştır. Türkçenin genel kuralını (Ö. T. Y.) kavrayan öğrencilerin basit cümlelerle konuyu örneklendirmeye çalıştıkları görülmüştür.

Yaş ve eğitim kademelerine göre de büyük oranda bir fark oluşmamıştır.

5. Ses Bilgisi

Ses bilgisi başlığı altında öğrencilere 8 konu sunulmuştur. Ses bilgisiyle ilgili öğrenci görüşlerinin sayısal değerleri ve öğrencilere ait hatasız örnekler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 8: *Öğrencilerin ses bilgisine dair görüşleri*

Konular	Çok Zorlanırım	Biraz Zorlanırım	Hiç Zorlanmam	Örnek kelime/cümle
Büyük ünlü uyumu	14	12	25	Soru (Ö. 19)
Küçük ünlü uyumu	19	22	10	Konu (Ö. 23)
Ünlü daralması	24	20	7	Anlıyor (Ö. 22)
Ünlü düşmesi	16	15	20	-
Ünlü türemesi	28	14	9	Fikir (Ö. 34)
Ünsüz benzeşmesi	18	19	14	Ayakta (Ö. 28)
Ünsüz düşmesi	25	24	2	-
Ünsüz türemesi	25	25	1	-

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin eksiksiz bir biçimde derecelendirmede bulunduğu ancak birkaçının örnek vermediği görülmüştür. Ses bilgisine ait konularla ilgili olarak öncelikle genel bir değerlendirme yapılacak

olursa öğrencilerin en fazla zorlandıkları konuların ses bilgisi konuları olduğu anlaşılır. Hem derecelendirmede hem de verilen örneklerde bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Öğrenciler, Türkçenin ses özellikleri ve dildeki ses olaylarını konu başlığından çıkaramadıkları gibi, verdikleri örneklerle de büyük oranda tutarsız değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Tabloya bakıldığında öğrencilerin, neredeyse tüm konularda *hiç zorlanmam* derecesini daha az tercih ettikleri görülür. Özellikle ünlü daralması, ünlü düşmesi, ünsüz düşmesi ve ünsüz türemesini anlamadıkları ve bu konulara ait örnek veremedikleri görülmüştür. Öğrencilerin verdiği cevaplar içinde ünlü düşmesi, ünsüz düşmesi ve ünsüz türemesine hatasız bir örnek bulunamamıştır.

"Geleyor" (Ö. 12) "Ömürü" (Ö. 27) "Önücü" (Ö. 19) "Fuyarda" (Ö. 35)

Öğrencilerin ünsüz benzeşmesi ve ünlü türemesine birkaç doğru örnek bulabildikleri ancak genel olarak verilen örneklerin konudan uzak şeyler olduğu görülmüştür.

"Çatıta" (Ö. 40) "Dolapta" (Ö. 41) "Şehir" (Ö. 47) "Kayıt" (Ö. 36)

Türkçenin temel kurallarından olan büyük ve küçük ünlü uyumunu öğrencilerin az çok anladıkları ancak verdikleri örneklere bunu yansıtamadıkları ortaya çıkmıştır.

"Kumaş" (Ö. 5) "Ayakkabı" (Ö. 39) "Tiren" (Ö. 17) "Hasta" (Ö. 25)
"Canlı" (Ö. 33) "Koyun" (Ö. 47)

Ses bilgisi yönüyle ülkelere göre genel bir değerlendirme yapıldığında büyük ve küçük ünlü uyumuyla ünsüz benzeşmesinin temel kurallar olarak az çok bilindiği ancak Türkçede yaşanan ünlü türemesi, ünlü düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz düşmesi ve ünlü daralması hadiselerinin anlaşılmadığı ortaya çıkmıştır. Arnavutluk, Türkmenistan, Pakistan ve Afganistanlı öğrencilerin daha başarılı oldukları görülmüştür. Afrikalı öğrencilerle Hindistanlı öğrencilerin ses bilgisinde çok fazla hata yaptıkları ve verdikleri örneklerin hemen hemen tamamının konudan uzak şeyler olduğu tespit edilmiştir.

Yaş faktörüne bağlı olarak genel bir değerlendirme yapıldığında 18, 19 ve 20 yaşlarındaki öğrencilerin daha başarılı örnekler verdikleri ve derecelendirmelerinin tutarlı olduğu anlaşılmıştır.

Eğitim durumu bakımından da lise ve lisans mezunlarının daha başarılı oldukları görülmüştür.

6. Yazım Özellikleri

Çalışmada Türkçede ön plana çıkan belli başlı yazım özellikleri ele alınmıştır. Öğrencilerin yazılı anlatımlarında sıkça karşılaştıkları ve kullandıkları konular belirlenmiş ve ölçekte bunlar öğrencilere yöneltilmiştir. Yazım özellikleri başlığı altında 7 konu bulunmaktadır. Yazım özellikleriyle ilgili öğrenci görüşlerinin sayısal değerleri ve öğrencilere ait hatasız örnekler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 9: *Öğrencilerin yazım özelliklerine dair görüşleri*

Konular	Çok Zorlanırım	Biraz Zorlanırım	Hiç Zorlanmam	Örnek kelime/cümle
Büyük Harflerin Kullanılışı	2	3	46	Türkiye'de Atatürk önemli bir insan (Ö. 12)
Birleşik Kelimelerin Yazımı	7	12	32	Birkaç gün (Ö. 29)
Sayıların Yazılışı	4	9	38	Saat on birde (Ö. 17)
Düzeltme İşareti	8	14	29	Kâğıt (Ö. 48)
Satır Sonunda Kelimelerin Bölünmesi	2	3	46	Ayağı-nı (Ö. 29)
-de bağlacının yazımı	9	14	28	Onu da özledim. (Ö. 6)
-ki bağlacının yazımı	6	15	30	Diyorsun ki (Ö.)

Tablo 9 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin eksiksiz bir biçimde derecelendirmede bulunduğu ancak birkaçının örnek vermediği görülmüştür. Türkçenin yazım özelliklerine ait konularla ilgili olarak öncelikle genel bir değerlendirme yapılacak olursa öğrencilerin yazılı anlatımlarında bu özelliklerle ilgili bazı bilgilere sahip oldukları ve bunları kullandıkları ancak verdikleri örneklerde konulara tam olarak hâkim olamadıkları ortaya çıkmıştır. Büyük harflerin kullanımını özel isimlerin yazılışı düzeyinde kavradıkları, birleşik kelimelerden birkaçını ezberledikleri, sayıların yazımında başarısız oldukları, düzeltme işaretini kavrayamadıkları, satır sonunda kelimelerin bölünmesi kuralını uygulamadıkları, de ve ki bağlaçlarının yazımını ise bilmedikleri görülmüştür.

% 90'ının hiç zorlanmam, % 6'sının biraz zorlanırım, % 4'ünün çok zorlanırım biçiminde görüş belirttiği satır sonunda kelimelerin bölünmesi kuralına ait verilen örnekler incelendiğinde yapılan derecelendirmeyle verilen örneklerin tutarsız olduğu görülür. Hiç zorlanmadığını ortaya koyan öğrencilerin örneklerde oldukça başarısız oldukları ve kelimeleri yanlış böldükleri dikkati çekmiştir.
"evin-i" (Ö. 10)"Masada-ki" (Ö. 47) "Örnekler-i" (Ö. 5) "bayram-ı" (Ö. 18)

-de ve –ki bağlaçlarının yazımını kavrayamayan öğrencilerin örnekleri başarısızdır. Birçoğu ismin –de halini örneklendirmiş ve -ki bağlacı yerine de sıfat yapan –ki ekini yazmıştır. –ki ekiyle ilgili hatasız tek örnek tabloda yer almıştır.

Büyük harflerin kullanılışında özel isimlerin, sayıların yazımında da saatlerin yazımının ön plana çıktığı görülmüştür. Düzeltme işaretinin ise Türkçedeki görevi kavranamamıştır. Birleşik kelimelerin yazımında ise öğrencilerin verdiği örnekler diğer yazım kurallarına göre daha başarılıdır. Buna sebep, bazı birleşik kelimeleri ezberlemiş olmalarıdır.

"Son peygamber Muhammeddir." (Ö. 25) "Saat dokuzu yirmi beş geçiyor." (Ö. 8)
"Kirâlık" (Ö. 38) "Ayakkabı" (Ö. 12)

Yazım özellikleri yönüyle ülkelere göre genel bir değerlendirme yapıldığında, öğrencilerin Türkçenin yazım özelliklerini az çok bildikleri ancak uygulamada bunları tam olarak yansıtamadıkları ortaya çıkmıştır. Yazım özelliklerini örnekler düzeyinde yansıtabilme bakımından yine belirli ülkelerin ön plana çıktığı görülmüştür. Bu ülkeler Arnavutluk, Türkmenistan, Pakistan, Kenya ve Afganistan'dır. Hindistanlı öğrencilerin yazım özellikleriyle ilgili en fazla hatayı yaptığı görülmüştür. Afrikalı öğrencilerin de yazım kurallarını iyi bilmedikleri gibi örneklerinin de yazım hatalarıyla dolu olduğu görülmüştür.

Yaş faktörüne bağlı olarak genel bir değerlendirme yapıldığında, diğer konu başlıklarında olduğu gibi, Türkçenin yazım özelliklerinde de, 18, 19 ve 20 yaşlarındaki öğrencilerin daha başarılı örnekler verdikleri ve derecelendirmelerinin tutarlı olduğu anlaşılmıştır.

Eğitim durumu bakımından da lise ve lisans mezunlarının daha başarılı oldukları görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkçe öğrenmek için değişik ülkelerden Türkiye'ye gelen yabancı öğrencilerin yazılı anlatımlarında Türkçenin özelliklerine (dil bilgisi, dil özellikleri ve yazım) dair ne derece sorun yaşadıklarını tespit etmeye dönük olarak hazırlanan bu çalışmada, 3 değişik kıtadan ve 13 değişik ülkeden toplam 51 öğrenciye bir ölçek sunulmuş ve bu ölçekte öğrencilerden, Türkçenin özelliklerine ilişkin olarak verilen konu başlıklarının onları ne derece (çok zorlanırım, biraz zorlanırım, hiç zorlanmam) zorladığını belirtmeleri ve yaptıkları derecelendirmenin tutarlılığını test etmek amacıyla da, belirtilen konu başlığını örneklendiren bir cümle veya kelime yazmaları istenmiştir.

Yapılan bu çalışmayla, Türkçe öğrenmek isteyen yabancı öğrencilerin yazılı anlatımlarında yaşadıkları sorunlar belirlenmeye çalışılmış, çalışmada ortaya çıkan veriler doğrultusunda öğrencilerin ülke, yaş ve mezuniyet durumlarına göre çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmada öğrencilere sunulan konular altı ana başlık etrafında toplanmış olup, bu başlıklar; sözcükte anlam ve anlam ilişkileri, sözcük türleri, ekler, cümle, ses bilgisi ve yazım özellikleridir. Bu başlıklar altında toplam 58 konu yer almaktadır. Söz konusu altı ana başlıktan öğrencileri en çok zorlayan ses bilgisi olmuştur. Öğrenciler, ses bilgisi başlığı altındaki konuların onları ne derece zorladığını belirtirken çok zorlanırım ve biraz zorlanırım derecelerini ağırlıklı olarak işaretlemişlerdir. Verdikleri örnekler de yaptıkları derecelendirmeyi yansıtmaktadır. Örnekler incelendiğinde öğrencilerin, dildeki ses olaylarından ünlü daralması, ünlü düşmesi, ünsüz düşmesi ve ünsüz türemesi olaylarını kavrayamadıkları anlaşılır.

Öğrencilerin, sözcükte anlam ve anlam ilişkileri konusuyla sözcük türleri konusunu, belirtilen diğer konu başlıklarına göre daha iyi kavradıkları ve bunu hem yaptıkları derecelendirmeye hem de verdikleri örneklere yansıttıkları görülmüştür. Sözcükte anlam ve anlam ilişkileri başlığı altında yansıma sözcükler ve deyimlerde önemli oranda sorun yaşamışlardır. Mecaz ve soyut anlam ile ikileme ve

atasözlerini, genel olarak kavradıkları ve yazılı anlatımlarına başarılı örneklerle yansıtabildikleri ortaya çıkmıştır. Sözcük türleri başlığı altındaysa öğrencilerin isim, sıfat, fiil, edat, bağlaç, zarf, zamir ve ünlem gibi genel konu başlıklarını örneklendirebildikleri görülmüştür. Sözcük türleri başlığı altında verilen fiillerde çatı, fiilimsiler ve birleşik zamanlı eylem çekimlerinin ise öğrencileri çok zorladığı ve öğrenciler tarafından verilen örneklerin de bu noktada yeterli ve başarılı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yapılan çalışmada öğrenciler, ekler konusunda orta düzeyde bir başarı göstermişlerdir. Eklerden özellikle çokluk eki, soru eki ve olumsuzluk ekini hemen hemen tüm öğrencilerin kavradıkları ancak şahıs ekleri, iyelik ekleri, yapım eki ve ek fiil ekini doğru örneklendiremedikleri ve tam olarak kavrayamadıkları anlaşılmıştır.

Öğrenciler cümle konusunda Türkçenin temel cümle yapısını kavrayabilmişler ve verdikleri örneklerle, her ne kadar basit cümleler kurmuşlarsa da, cümlenin öğelerini doğru olarak belirtebilmişlerdir.

Yazılı anlatımın temellerinden olan yazım özellikleri ise öğrencileri zorlayan bir başka ana başlıktır. Yazım özellikleri başlığı altında 7 konu bulunmakta olup bu konuların hepsinde öğrencilerin zorluk yaşadıkları, bu zorluğu hem yaptıkları derecelendirmeye hem de verdikleri örneklere yansıttıkları görülmüştür. Yazım özellikleri içinden özellikle düzeltme işareti, satır sonunda kelimelerin bölünmesi, birleşik kelimelerin yazımı, –de ve –ki bağlaçlarının yazımı öğrencileri zorlayan konulardır.

Ülkelere göre bir değerlendirme yapıldığında, Afganistan, Arnavutluk, Kazakistan, Türkmenistan Suriye ve Pakistanlı öğrencilerin genel olarak tüm konularda Gine, Hindistan, Kenya, Madagaskar Moritanya, Tayland ve Zambiya'dan gelen öğrencilere göre başarılı sonuçlar kaydettikleri ortaya çıkmıştır. Hindistanlı öğrencilerin sayı olarak fazla (25 öğrenci) olmaları ortalamalarının düşük olmasına neden olmuştur.

Arnavutluk ve Türkmenistanlı öğrencilerin sözcükte anlam ve anlam ilişkileri, sözcük türleri, ekler, cümle, ses bilgisi ve yazım özellikleri yönüyle Türkçenin özelliklerini yeterli oranda kavradıkları ve bu özellikleri yazılı anlatımlarına yansıtırken çok zorlanmadıkları görülmüştür. Afrikalı öğrencilerin hangi konu başlığı altında olursa olsun verdikleri örneklerde ses, ek ve kelime düzeyinde bariz hatalar yaptıkları ortaya çıkmıştır. Buna sebep özellikle dildeki ses (ü, ö, ğ, ç, ı, ş) farklılıklarıdır. Yazım özellikleri bakımından Hindistanlı öğrencilerin Türkçenin satır sonunda kelimelerin bölünmesi, birleşik kelimelerin yazımı gibi kuralları kavrayamadıkları ve bu noktada zorlandıkları görülmüştür. Benzer şekilde Afrikalı öğrencilerin ses bilgisine dair konularda örnek veremedikleri, örnek kelime ve cümle kısmını en fazla boş bırakan öğrencilerin Afrikalı öğrenciler olduğu ortaya çıkmıştır. Tayland ve Madagaskarlı öğrencilerin sözcük türleri başlığı altında basit zamanlı ve birleşik zamanlı eylem çekimlerinde oldukça zorlandıkları ve verdikleri örneklerin yaptıkları derecelendirme ile tutarlı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yaş faktörüne bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar ise şöyledir: Çalışmanın katılımcıları içinde 19 yaşındaki öğrenci grubu ağırlıklıdır (% 24). Bu yaş grubundaki öğrencilerin daha fazla başarı gösterdikleri dikkati çekmektedir.

Ülkelere göre değişmekle birlikte Arnavutluk, Kazakistan, Pakistan, Türkmenistan ve Kenya'dan gelen 17, 18 ve 19 yaşındaki öğrencilerin genel olarak tüm konu başlıklarında diğer yaş gruplarındaki öğrencilere göre daha fazla başarı ortaya koydukları görülmüştür. 21 ve 22 yaşındaki öğrencilerin 22, 23 ve 24 yaşındaki öğrencilere göre daha başarılı sonuçlar yansıttıkları ve 25 yaşın üzerindeki 7 öğrencinin ise diğer öğrencilere göre başarı ortalamalarının düşük olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin mezun oldukları eğitim kademelerine göre ortaya çıkan sonuçlar ise şöyledir: Lise mezunu öğrencilerin önemli bir yüzdelik (% 57) oluşturduğu çalışmada, verdikleri örneklerin tutarlı ve başarılı olduğu görülen öğrencilerin, ağırlıklı olarak, lise mezunu öğrenciler arasında yer aldığı belirlenmiştir. Ülkelere göre değişmekle birlikte, lise mezunu öğrencilerin, lisans ve yüksek lisans mezunu hatta doktora mezunu öğrencilere göre daha başarılı sonuçlar ortaya koyduğu görülmüştür. Ancak ülkelerindeki Türk okullarında liseyi bitirip üniversite eğitimi almak için Türkiye'ye gelen lise mezunu öğrencilerin ağırlıklı bir oran oluşturduğu ve bunların ülkelerinde herhangi bir Türkçe eğitimi almadan Türkiye'ye gelen öğrencilere göre önde başladıkları belirtilmelidir.

Öğrencilerin cinsiyet durumuna bağlı olarak herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Buna sebep çalışmaya katılan öğrencilerin kız ve erkek olarak dengeli olmayışlarıdır. Araştırmaya 9 kız ve 42 erkek öğrenci katılmıştır. Erkek öğrencilerin sayıca fazla olduğu görülür. Bazı ülkelerden hiç kız öğrenci gelmemiştir. Afganistan, Arnavutluk, Gine, Madagaskar, Pakistan, Suriye ve Türkmenistan'dan gelen öğrencilerin tamamı erkektir. Bu yüzden çalışmada cinsiyet faktörünün etkisi dikkate alınmamıştır.

Türkçe öğrenmek için eğitim alan yabancı öğrencilere Türkçenin dil bilgisi, dil ve yazım özelliklerini kavratabilmek için çeşitli yöntem, teknik, etkinlik ve uygulamalardan faydalanılabilir. Bunlardan birkaçı aşağıda sıralanmıştır:

Sözcüklerin, deyimlerin ve atasözlerinin öğretiminde karikatürlerden yararlanılabilir. Bu anlamda karikatürlerin evrensel yönü kullanılmalıdır. Karikatürlerle ilgili yapılacak bir etkinlik, karikatür balonlarının boş bırakılarak öğrenciler tarafından doldurulmasının istenmesidir. Bu etkinlikte öğrenciler kendilerini Türkçe düşünmeye ve yazmaya zorlayacaklardır.

Öğrencilerin seviyesine uygun bir metin belirlenir ve bu metindeki, öğrencilerin öğrenmekte güçlük çektikleri veya öğrenmeleri gereken bazı kelimeler çıkarılır. Metin öğrencilere okunur veya yansıtılır. Hem dinleme, izleme hem de okuma biçiminde gerçekleştirilecek etkinlikte, öğrenciler cümleler arasındaki boş bırakılan yerlere uygun kelimeler getirmeye çalışırlar. Bu etkinlik sözcük dağarcığını ve cümle bilgisini geliştirmeyi amaçlar.

Dil bilgisi ve yazım eğitiminde öğrencilere çeşitli oyunlar oynatılabilir veya yarışmalar yaptırılabilir. böylece öğrenciler eğlenerek öğrenmiş olurlar. Çeşitli sözcük oyunları, süreye bağlı yarışmalar ve bulmacalar bu kapsamda kullanılabilir.

Öğrencilere dikte çalışmaları yaptırılabilir. Dikte, sınıf atmosferinde öğretmenin bir şeyleri söyleyerek öğrencilere yazdırmasıdır. Dikte çalışması, önemli bilgilerin not alınması bakımından uygulanması gereken bir çalışma olduğu kadar yazma becerisini, yazım kurallarını fark etmeyi ve dil bilgisini etkili bir

şekilde kullanmayı geliştiren bir çalışmadır. Ancak öğretmen yazdırdıklarını sonradan kontrol etmeli ve öğrencilerin yanlışlarını anında düzeltmelidir.

Öğretmen öğrencilere Türkçedeki deyim ve atasözlerini öğretmek ve öğrencilerin bunları yazılı anlatımlarında kullanmalarını sağlamak için Türkçedeki deyim ve atasözlerinin kendi dillerindeki karşılıklarını yazmalarını; bunları anlam, cümle yapısı, sözcükler vb. yönleriyle karşılaştırmalarını isteyebilir. Böyle bir çalışmayla öğrenciler dilin kültürel özelliklerinin farkına varacak ve Türkçenin deyim ve atasözlerini kolaylıkla öğrenebileceklerdir.

Türkçenin ikilemeler bakımından zenginliğini ortaya koyan öğretmen, her öğrenciye ayrı bir ikileme türünü çalışması için verebilir, öğrenciden günlük hayatta kullandığı eylemleri ikilemeler yardımıyla ifade etmesini isteyebilir.

Öğretmen, Türkçedeki yansıma sözcükleri çeşitli görseller ve ses unsurları aracılığı ile kavratabilir.

Öğretmen, Türkçedeki basit ve birleşik zaman çekimlerini özellikle olay ağırlıklı metinler okutarak veya inceleterek kavratabilir.

Öğretmen, ekleri kavratırken öğrencilere içinde, ekleri çıkarılmış, değiştirilmiş veya yanlış yere yerleştirilmiş kelimelerin bulunduğu cümleler verir ve öğrencilerden bu cümleleri incelemeleri, varsa yanlışları düzeltmeleri ve bu yanlışları açıklamalarını ister.

Öğretmen, en az haftada bir öğrencilerden yazılı metinler almalı, onlara çeşitli yazılı anlatım çalışmaları yaptırmalı ve öğrencilerin yazmış olduğu metinleri dikkatli bir şekilde inceleyerek daha çok hangi konularda hata yaptıklarını belirlemeli, gerekirse hataların ülkelere ve dillere göre istatistiğini çıkarıp bir gelişim çizelgesi oluşturmalı ve adım adım hataların üstesinden gelmeye çalışmalıdır.

Cümlenin öğelerini ve öğe dizilişini kavratırken öğretmen, Türkçenin genel kuralını (Ö. T. Y.) açıklamalı ve bunu diğer dillerle karşılaştırmalıdır.

Ses bilgisi öğrencilerin en çok hata yaptıkları konuların başında gelmektedir. Öğretmen, öğrencilerine Türkçenin kendine has büyük ünlü uyumu ve küçük ünlü uyumu gibi kurallarının olduğunu ve öğrencilerin bunları çokça kitap okuyarak zamanla öğreneceklerini açıklamalıdır. Yine Türkçede yaşanan bazı ses olaylarının (ses düşmesi, ses türemesi vb.) özellikle Türkçeye başka dillerden girmiş kelimelerde gözlendiğini, bu tür ses olaylarının yine dikkatli bir incelemeyle ve kitap okuyarak aşılacağını belirtmelidir.

Öğretmen, öğrencilere Türkçenin yazım kurallarını kavratmak isterken şöyle bir yöntem kullanabilir: Büyük harflerin kullanılışı ile ilgili olarak yazım kılavuzunda geçen bütün kurallar öğretmenin kendisinin oluşturacağı bir metinde yer alır. Öğretmen, öğrencilerden büyük harflerin nerelerde kullanılmış olduğunu metinden bulmalarını ve bunları işaretlemelerini ister. Böylece öğrenciler, metnin içinde büyük harflerin nerede ve nasıl kullanılacağına ait bütün kuralları görmüş olurlar.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları. Büyüköztürk, Ş. vd. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 11. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Durmuş, M. (2013). *Yabancılara Türkçe Öğretimi*. 2. Baskı. Ankara: Grafiker yayınları.
Özbay, M. vd. (2011). *Yazma Eğitimi*. Ankara: PegemA Yayınları.
TDK Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts
TDK Yazım Kılavuzu, Yazım Kuralları, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&id=50

Bulgaristan Türkleri Edebiyatında Türkiye Ve Türkçe Sevdalısı Bir Şair: Recep Küpçü

Arş. Gör. Sibel TUFANER
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Muğla/Türkiye
sibeltufaner@hotmail.com

ÖZET

1944 yılından itibaren Bulgaristan'da Sovyet modelinde bir düzen kurulmak istenmesi amacıyla yapılan değişiklikler azınlık edebiyatı olarak ortaya çıkan Türk edebiyatını da büyük ölçüde etkilemiş, 1945-1954 yılları arasındaki edebiyat katı kurallar çerçevesinde gelişmiştir. 1955 yılına gelindiğinde ise Türk edebiyatının da etkisiyle başta şiirde olmak üzere dil, üslup ve ifade değişmiş, şiire ilk defa işlenecek yeni konular girmiştir. Şiirde görülen konu ve ifade zenginliği bu dönem edebiyatının özellikle de şiirinin gelişme kaydettiğinin göstergesi olmuştur.

1950-1970 yılları arasında en başarılı dönemini yaşayan Bulgaristan Türkleri edebiyatının Türkiye ve Türkçe sevdasıyla, şiire getirdiği duygusallıkla ön plana çıkmış önemli şairlerinden biridir Recep Küpçü.

28 Eylül 1934'te Kuklen'de doğan şair ilk ve orta öğrenimini köyünde tamamlamış daha sonra Kırcaali'de Türk Öğretmen Okulu'na devam etmiştir. Buradan mezun olduktan sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yapmış, 1959-1960 eğitim-öğretim yılında Bulgaristan'da Türk okullarının kapatılmasına ve Türk öğretmenlerin Bulgar okullarına tayin edilmesi kararına karşı çıktığı gerekçesiyle öğretmenlikten atılmıştır.

Saf ve zengin bir Türkçeye sahip olan şairin şiirlerindeki içtenlik ve hüzün dikkatleri çekmektedir. İlk önceleri benimsediği sosyalizmin Bulgaristan'da olması gerekenden farklı yaşandığını fark eden şair bunun üzerine daha çok milli değerlere yönelmiştir. Şiire çok genç yaşta başlayan Recep Küpçü, yazdığı şiirlerin hemen hemen hepsinde Türk halkına yapılan baskı ve haksızlıklara karşı çıkmış, Türkiye'yi ve Türk halkını anlatmak için "Güneye uçan kuşlar, Karadeniz, Türkiye'ye giden gemiler" gibi sembolik ifadeler kullanmıştır. Şiirlerinde Bulgaristan'da yaşamasına rağmen anavatan olarak kabul ettiği Türkiye'nin ve anadil olarak gördüğü Türkçe'nin sıklıkla konu edildiği görülmektedir. Kendine özgü ifade tarzıyla anavatanına ve anadiline duyduğu özlemi anlatan şair genellikle hasret ve özlem temasını işlediği şiirlerinde Türkiye ve Türkçeyi konu edinmiştir.

26 Nisan 1976 tarihinde Varna'da ölü bulunan şairin kendine özgün ifade tarzı ve dünya görüşü pek çok kez eleştirilmesine rağmen dünya edebiyatından da ilham alarak kendi şiirinin zirvesine doğru ilerlemeye devam etmiştir.

Bu çalışmamızda yukarıda da bahsettiğimiz gibi şairin anavatan olarak kabul ettiği Türkiye ve anadil olarak gördüğü Türkçe' yi şiirlerinde nasıl ele aldığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri Edebiyatı, Bulgaristan Türkleri Şiiri, Recep Küpçü, Türkiye

ABSTRACT

A Poet Fond Of Turkey And Turkish In The Literature Of Bulgaria Turks: Recep Kupcu

The changes which were made since 1944 in order to be organized in Soviet model in Bulgaria greatly effected the Turkish literature which appeared as minority literature and the literatue between 1945 and 1954 developed in the frame of strict rules. In 1955 also by the help of Turkish literature, new changes were made in the language, the manner and expressions especially in the poems and new subjects were added as new topics to be studied. The wealth encountered in the subjects and expressions can be regarded as the indicator of the development in the literature especially in poems.

The term between 1945 and 1954 is the most successful term of the literature of Bulgaria Turks and Recep Kupcu is one of the important poets of this period, who came into prominence with the sensitiveness he brought into poems with passion in Turkey and Turkish literature.

The poet, born in Cullen on 28th September 1934, completed his primary and secondary education in his village and continued to study in Turkish Teachers School in Kırcaali. Upon his graduation from this school, he worked as a teacher in various schools. He was fired of teaching as he opposed to the closure of Turkish schools and to the nomination of Turkish teachers to Bulgarian schools between 1959 and 1960.

The sincerity and sadness in the poems of the poet, who has a pure and wealthy Turkish is remarkable. The poet, having realized that socialism was taken differently from the one that was needed in Bulgaria, started to study on national values. Nearly in most of his poems, Recep Kupcu, who met poems at an early age, opposed to the pressure on the Tuskish society and to the injustice to the pressure on and injustice against the Turkish society and in order to express Turkey and the Turkish society, he used some symbolic expressions such as "Birds flying to the South, The Blacksea, Ships to Turkey" ...etc. It can be observed in his poems that Turkey and Turkish, which he regarded as the hometown and the mother language, are frequently subjected to his poems although he lived in Bulgaria. The poet, explaining his longing for his hometown and mother language within the

expression style that is peculiar to him, used Turkey and Turkish as main subjects in his poems about longing and yearning.

The poet was found dead in Varna on 26 April 1976 but his individual expression style and view of life, despite being criticised many times, have always continued to proceed to the top of his poems inspiring from the world literature

In this study as mentioned above, we have worked out how the poet studied Turkish, which he accepted as the mother language; and Turkey, which he regarded as the homeland in his poems.

Key Words: Literature of Bulgarian Turks Literature, Poems of Bulgarian Turks Recep Kupcu, Turkey

GİRİŞ

BULGARİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Bulgaristan Türkleri Edebiyatı ilgili bugüne kadar pek çok kişi tarafından çalışma yapılmıştır. Bu konu ile ilgili çalışmaları olan kişilerin başında Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, Mustafa İsen, Feyyaz Sağlam, Mehmet Çavuş ve Müzeyyen Buttanrı gelmektedir.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra bir azınlık edebiyatı olarak varlığını sürdürmeye çalışan yazılı Bulgaristan Türkleri Edebiyatı pek çok araştırmacının ayırdığı gibi Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy tarafından üç döneme ayrılmıştır:

1. 1878-Bulgaristan Devletinin kuruluşundan 1944'e kadar süren dönem (1878-1944),
2. 1944-1989 dönemi,
3. 1990'dan günümüze kadarki dönem.
4.

Birinci Dönem: 1878-1944 yılları arasındaki yazılı edebiyat o dönemde yaşanan siyasi olaylara paralel bir gelişme göstermiştir. Bu dönemin başlarında yaşanan göçler sebebiyle ortaya önemli eserler koyulamamış ve Bulgaristan Türk edebiyatı bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

Dönemin başlarında dikkati çeken isimler arasında Âşık Hıfzı ve Hüseyin Raci Efendi gelmektedir. Bulgaristan Türkleri edebiyatına önemli katkılarda bulunmuş bu kişiler eserlerini ancak Türkiye'ye göç ettiklerinde kaleme alıp yayınlama fırsatı bulabilmişlerdir. Bu dönemin başlarında sanatçıların göç ettirilmesiyle Bulgaristan Türk halkı aydın zümreden yoksun bırakılmış ve bu yolla da edebiyatın gelişmesi engellenmiştir.

Bu dönemde yazılan eserlerin özelliklerine gelince; Çarlık döneminde yazılan şiirlerde soyut bir anlatımla daha çok çocuk ve gençlere seslenilmiştir. Genellikle tüm dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de dikkati çeken en önemli unsurlar arasında "göç" olgusu yer almaktadır.[1]

[1] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 40-42.

Dönemin başlarında yazılan şiirlerin pek çoğunda Balkan savaşlarının durumunun konu edilmesinin yanı sıra milli ruhu işleyen şiirler, çocukların eğitim ve öğretimi, cehaletle savaş, yurt sevgisi, gurbetlik gibi konularda da şiirler yazılmıştır.[2]

Dönemin ortalarına gelindiğinde edebiyatın gelişebilmesi için daha uygun bir ortamdan söz edebiliriz. Savaşlarla geçen bu dönemde halkı cehaletten kurtarmak, geçlerdeki milli duyguyu ayakta tutmak temaları başta olmak üzere çeşitli konularda şiir, röportaj, hikâye gibi türlerde eserler verilmeye başlanmıştır.[3]

İkinci Dönem: 1944-1989 yılları arasını kapsayan bu dönem edebiyatı komünist yönetimin iktidara gelmesiyle devlet desteği ve devlet kontrolünde, resmi ideolojinin propagandası niteliğinde gelişmeye başlamıştır.[4]

Bu dönemde ilk ortaya koyulan eserlerde Tanzimat edebiyatının etkisi görülmektedir. İlk yazılan eserler şiir türünde olup estetik bakımdan fazla gelişmemiştir. Hikâyeler de şiirlerde olduğu gibi edebi yönden ciddi bir gelişme gösterememiştir. Türkçe çıkan dergi ve gazetelerin sayısının artması, Türk tiyatrolarının izlenmeye başlanması ve Türk radyolarının yayınlarının artması Bulgaristan Türklerinin kendilerini geliştirmelerinde etkili olmuştur. Türk Edebiyatı, Bulgaristan Türk sanatçılarına dil ve üslup bakımından örnek olmuştur. Bu dönemde Bulgaristan'daki Türk sanatçılarının dil ve üslup bakımından Türk edebiyatını örnek alırken konu ve ideolojik açıdan da Sovyet ve Bulgar edebiyatından etkilenmişlerdir.

1950-1960'lı yıllarda yetişen sanatçılar Bulgaristan Türkleri edebiyatına yeni bir soluk getirmişlerdir. Bu dönemdeki sanatçılarda özellikle şiirde olmak üzere yeni edebi yapılar ortaya çıkmıştır. Bunlara örnek olarak; Recep Küpçü şiirde duygusallığı güçlendirmiş, Mefkûre Mollova şiire ince bir lirizm getirmiş, bazı şairlerimiz ise çağdaş şiire yiğitçe bir üslup getirmişlerdir. Devlet politikasına ters düşmemek amacıyla yazılan bu şiirlerde konular genellikle doğal güzellikler, tabiat, sevinç, keder, iyilik, çocukların günlük hayatta karşılaştıkları sorunlardır. Hece vezni ya da serbest vezinle yazılan bu şiirlerde mısralar çok kısa, anlatım açık ve sadedir. Bu dönem edebiyatının en önemli özelliklerinden biri folklor ve köylü bilinci üzerine kurulan edebiyatla bağını hiç koparmamış olmasıdır.[5]

Önceleri aruz, hece vezni, beyit ve dörtlük nazım birimleriyle yazılan şiirler gittikçe serbest olarak yazılmaya başlanmıştır. Kafiyeler genellikle mani

---

[2] Müzeyyen Buttanrı, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*6. Cilt, Sayı:2, Aralık 2005, s. 31.

[3] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 40-42.

[4] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 42-45.

[5]Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 42-45.

tarzındadır. Koşma biçimi kafiye, çapraz kafiye, sarmal kafiye veya serbest kafiye de kullanılmıştır. Bu dönemde yazılan eserler dil bakımından Rumeli şivesinin özelliklerini taşısalar da Anadolu Türkçesi'nin hâkim olduğu eserlerdir.

Baskılar sonunda Türkler milli varlıklarını koruyabilmek için şiirde folklorik unsurlara yer vermeye, gelenekten kopmamaya çalışmışlardır. **"Öte"** kelimesiyle simgeledikleri Türkiye, Türkiye sevgisi, zulme ve baskıya karşı isyanlar, örf ve adetlere bağlılık, hürriyet gibi temalarla şiirler yazmışlardır. Folklor ve köylü bilinci ile ilgili yazılan nesir türündeki eserlerin etkisiyle köylü türündeki şiir akımı da bu dönemde ortaya çıkmıştır.[6] Bu dönemde şiir kadar olmasa da diğer edebi türlerde de eserler verilmiştir. Bulgaristan Türk azınlık edebiyatının başlangıcından itibaren en çok Türkçe eser yayımlandığı ve en çok sanatçı yetiştiği dönem bu dönemdir. Fakat bu dönemin sonlarına gelindiğinde Türk soykırımı yapılmış ve Türkçe konuşmak yasaklanmış ve 1989 yılına kadar bu durum gittikçe artarak devam etmiştir.[7]

Üçüncü Dönem: Günümüzde de hala devam eden büyük göç olarak tarihe geçen 1989 yılındaki göç Bulgaristan Türkleri edebiyatını da etkilemiştir. Bu dönemde pek çok aydının Türkiye'ye göç etmesi Bulgaristan Türkleri edebiyatının gelişme göstermesini engellemiştir. Fakat bu göçler bir yandan da Bulgaristan'da yeni yetişen sanatçılar ortaya çıkmıştır.

Konu bakımından ikinci dönem edebiyatından ayrılan üçüncü dönem edebiyatında daha önceleri sadece bir hayal olarak görülen konuları sanatçılar artık eserlerinde ele almaya başlamışlardır.[8]

Bulgaristan'da Türk dilinin tekrar okutulmaya başlatılması, yeni açılan okullar, yayına başlayan Türkçe gazete ve dergiler, Türkiye televizyon kanallarının izlenebilmesi ve Türkiye ile kültür sanat alışverişlerinin Bulgaristan'daki son dönem Türk edebiyatının gelişmesinde hayli etkili olmuştur.[9]

BULGARİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATINDA BULGARİSTAN TÜRKLERİ ŞİİRİNİN YERİ

Var olan kaynaklar bize Bulgaristan Türk şiirinin başlangıcının Sofyalı Âşık Hıfzı'nın "Destan-ı Plevne Muharebesi" isimli eseri olduğunu göstermektedir.[10]

---

[6] Müzeyyen Buttanrı, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*6. Cilt, Sayı:2, Aralık 2005, s. 31.

[7] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 45-46.

[8] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 45-46.

[9] Erdi, İ.B. "Bulgaristan Türk Romanında Türk Dünyası", *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiri Kitabı,* Antalya, 1998, s. 69.

[10] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türkleri Şiiri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı,(Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri),* Sayı: 531, Mart 1996, Ankara, s. 449.

93 harbinden sonra yazılan eserlerde işlenen konular genellikle Türklerin uğratıldıkları felaketler ve çektikleri sıkıntılardır.

Çarlık dönemine gelindiğinde konular daha çok halkı cehaletten kurtarmak ve gençlerdeki milli duyguyu uyandırmak etrafında şekillenmiştir. Bu yüzden bu dönemde yazılan şiirler gençliğe birer çağrı niteliğindedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan Türklerinin sosyal ve kültürel hayatında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişmelerin ardından yazılan konular Bulgaristan Türkleri şiirinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Tüm bu gelişmeler çok geçmeden tersine gitmeye başlamıştır. Komünist partinin etkisiyle Türkçe eser vermek yasaklanmıştır. 1989'dan sonra daha hoşgörülü ve ılımlı bir ortam içerisinde gelişen edebiyatın konularını, yıllarca hasreti çekilen anadil Türkçe, geçmişte çekilen sıkıntılar ve özlem duyulan Türkiye oluşturmuştur.

Bulgaristan Türk şiirinde Türkiye'deki şairler örnek alınmış, aruz vezni ve hece vezni birlikte kullanılmıştır. Şiirlerin dilinde Rumeli şivesinin özellikleri görülmektedir.[11] Fakat kullanılan bazı yöre hususiyetleri dışında kullanılan dil İstanbul Türkçesi'dir.[12]

RECEP KÜPÇÜ' NÜN HAYATI VE EDEBİ YÖNÜ

28 Eylül 1934 yılında Filibe'nin Kuklene (Kuklen) köyünde doğan şair ilk ve orta öğrenimini köyünde tamamladıktan sonra Kırcaali'de Türk Öğretmen Okulu'nda (Türk Pedagoji Mektebi) eğitim görmüştür. Razgrat Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra pek çok okulda öğretmenlik yapmıştır. 1959-1960 yıllarında Bulgaristan'da Türk okullarının kapatılmasına ve Türk öğretmenlerin Bulgar okullarına tayin edilmesine karşı çıktığı için öğretmenlikten atılmıştır.

Şiir yazmaya çok küçük yaşlarda başlayan şair hemen hemen yazdığı tüm şiirlerinde Türk halkına yapılan baskı ve haksızlıklara karşı çıkmıştır. Şiirlerinde genellikle semboller kullanan şairin en çok kullandığı semboller arasında "Güneye uçan kuşlar, Karadeniz, Türkiye'ye gelen gemiler" yer almaktadır. Her zaman içtenlik ve hüzün dolu şiirlerini açık ve akıcı bir Türkçeyle yazmıştır. [13]

Eşi Cemile Hanımla evlenerek eşinin doğup büyüdüğü şehir olan Burgaz'a yerleşmesi hayatının dönüm noktalarından biri olan şairin hayatı buraya yerleştikten sonra değişmiştir. Şair burada Nedyalko Yordanov, Hristo Fotev, İliya Burjev, Stoyço Gotsev, Dimitır Velinov gibi, çağdaş Bulgar şiirinin önemli isimleriyle yakından tanışma fırsatı bulmuştur. Bu sırada Türkçe yayımlanan "Yeni Işık" gazetesinde muhabir olarak çalışmaya başlamıştır. İlk şiir kitabı

---

[11] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türkleri Şiiri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı,(Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri),* Sayı: 531, Mart 1996, Ankara, s. 449-450.

[12] Mustafa İsen, "Balkanlarda Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, 9. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 75.

[13] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 365.

Sofya'daki Halk Eğitimi Yayınevi'nin Türkçe Bölümü tarafından "Ötesi Var"(1963) adıyla yayınlanmıştır. İkinci şiir kitabı ise dört yıl sonra "Ötesi Düş Değil" ismiyle yayınlanmıştır.[14]

Bu arada Nedyalko Yordonov ile sıkı bir dostluk kuran şaire şiirlerinin Bulgarca' ya aktarılması teklif edilmiştir ve şair bu sayede şiirleri Bulgarca' ya aktarılan ilk Türk soylu şair unvanını almıştır.[15] Şiirleri 1968 yılında "Dostlarım, Yolcu Yolunda Gerek" adıyla yayınlanmıştır. Dikkatleri çeken bu çalışmalar şair hakkında ihbar mektuplarının yazılmasına neden olmuştur. Gazetede çalıştığı sırada kendisinden soyadını "Küpçüev" şeklinde değiştirmesi istenen şair Türklüğüne son derece bağlı olması nedeniyle bu emre uymaz ve soyadını değiştirmeyi kabul etmediği için işine son verilir.

Kendisi için işsiz günler başlayan şair bir taraftan da oğlunun hastalığı ile sarsılır ve çok uzun süre geçmeden oğlunu kaybeder. Oğlunu kaybetmesinin üzerine tamamı Bulgarca yazılmış şiirlerden meydana gelen "Irmaklar Yılankavi Akar" isimli şiir kitabını hazırlamıştır. Bu kitaptaki şiirlerin tamamında oğlunun ölümünden duyduğu acı dile getirilmiştir.

Recep Küpçü hayata karşı bütün direnme gücü ve hayatta yaşadığı olumsuzluklar sebebiyle zaman zaman büyük ümitsizliklere kapılmış ve çoğu şiirinde bu ümitsizliği dile getirmiştir.

Balkan ülkelerinde azınlık olarak yaşayan Türklerden olan şair Recep Küpçü sağlam bir şiir dili ve zengin bir imaj dünyasına sahiptir.[16] Şiirlerine yüreğinin tüm samimiyetini vermiş ve biçim anlayışını başarılı bir şekilde uygulamıştır. Söz oyunlarından uzak gerçeği kendi üslubuyla anlatmıştır.

1944 yılından sonra sosyalizmin hizmetine sunulan ve Recep Küpçü' nün eserlerini verdiği II. dönem edebiyatı 1969 yılına kadar bir "umut" edebiyatı şeklinde varlığını sürdürmüştür. Recep Küpçü bu dönem edebiyatının dikkat çeken şairlerinin başında gelmektedir.

Bu dönemde konulan tüm sansür ve yasaklara rağmen şair ve yazarlar dil asimilasyonuna karşı mücadele vermiş, Bulgaristan Türklerinin gönül kırıklıklarını ve çektikleri sıkıntıları anlatırken "kuruyan bir dal gibiyiz, bir sonbahardır yaşam, bir yaprağın simgesidir günlerim, boz bulanık sulardan farksız günler, yaşam tünelinin ötesinde bekleyen ölüm" gibi ifadeleri kullanarak o dönemin içinde bulunulduğu durumu yansıtmaya çalışmışlardır. Kısa süren "umut" edebiyatı 1969'dan sonra yerini "umutsuzluk" edebiyatına bırakmıştır. Partinin aldığı bir kararla Türkçe konuşmalar, şair ve yazarların eserlerini Türkçe yazmaları, Türk tiyatrolarının Türkçe gösterime sunulmaları yasaklanmıştır. Türkçe kitaplar yayımlayan "Narodna Prosteva" (Halk Eğitimi) yayınevinin Türkçe yayınlar bölümü kapatılmıştır. Tüm bunların ardından 1984-85 yıllarında kitlesel Türk soykırımı yapılmıştır. Bu soykırımla birlikte edebiyatlarını da kaybeden Türkler

[14] Beşir Ayvazoğlu, *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 5-14.
[15] Cemile Küpçü, "Recep Küpçü", http://www.tcc-bg.org/turk/redjeb_t.html , (09.10.2013).
[16] Beşir Ayvazoğlu, *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 5-14.

büyük bir yıkıma maruz kalmışlardır. Bu tarihlerden Türkçe eser vermeden daha önemlisi Türkçe konuşmak bile siyasi bir suç sayılmıştır.[17]

Eşi Cemile Küpçü' ye göre milliyetçi fikirlerinden ve etkileme gücünden endişeye kapılan komünist yönetim tarafından bir komplo ile öldürülmüştür. Şairin ölümünden sonra ailesi de rahat bırakılmamış oğlu da birtakım komplolarla hapse atılmıştır. Tüm bu sıkıntıların ardından Türkler'in adının zorla değiştirilmeye başlandığı sıkıntılı günler yaşanmaya başlanmıştır.

Tüm bu sıkıntıların ardından Recep Küpçü' nün ailesi 1989 yılında zorunlu göçle İstanbul'a göç ettirilmişlerdir.[18]

26 Nisan 1976 yılında ölen şairin "Ötesi Var" (1963) ve "Ötesi Düş Değil" (1967) adıyla yayımlanmış iki şiir kitabı vardır. Şiirlerinden bazıları Bulgarca'ya çevrilerek "Dostlarım" ve "Yolcu Yoluna Gerek" (1968) isimleriyle Varna'da basılmıştır.[19]

ŞAİRİN ŞİİRLERİNDEKİ TÜRKİYE'YE VE TÜRKÇE'YE OLAN SEVDASI

İnce duyguların, imgelerle örülü sözlerin ve adaletçi gerçeğin şairi olan Recep Küpçü'nün şiirlerinde ilk göze çarpan özellik, milli ruh ve anavatana duyulan özlemdir. Dünya görüşünü bu iki unsur üzerine kuran şair şiirlerinde söz oyunu yapmaz, içeriği kafiyeye kurban etmemiş ve dili gayet akıcı kullanmıştır.

Bulgaristan'da Türklere karşı yapılan baskıcı hareketler ve zulüm şairin Türkiye'ye ve anadile olan sevdasını kat kat arttırmıştır. Baskıcı rejim şairi olumsuz yönde etkilemiştir. Bulgar hükümeti tarafından anlatılanlar ve gösterilmeye çalışılanların birer masaldan ibaret olduğu kastedilen özgürlüğün burada yaşayan Türk halkı için değil sadece Bulgar halkına yönelik bir hareket olduğunu belirtilmiştir. Tüm bu olumsuzluklar şairin anavatanı olarak kabul ettiği Türkiye'ye olan sevdasını ve özlemini bir kat daha arttırmıştır.

Türklüğüyle gurur duyan ve bunu yazdığı şiirlerde sık sık dile getiren şair, Sosyalizmi Bulgaristan'da yaşandığından farklı bir şekilde algılamaktadır:

"Masallar anlatılır sana uzun uzun
ki Bulgaristan'da doğruluk varmış.
Burada yaşayan bütün insanlar,
özgür ve mutlu yaşarlarmış,"[20]

---

[17] Mehmet Çavuş, "Bulgaristan Türkleri Edebiyatı", *Türkiye Dünyası El Kitabı (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158, Seri: I, Sayı: A.31/II, Ankara, 1998, s. 42-48.

[18] Beşir Ayvazoğlu, *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 5-12.

[19] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 365.

[20] Beşir Ayvazoğlu, "İşit Kardeşim", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 12.

Türkiye'yi anavatan olarak gördüğünü de 1961 yılında yazdığı "İşit Kardeşim" adlı şiirindeki şu mısralarla anlatmıştır:

"Bunların asılsızlığını bildiğin halde
Yine bu masallardır hep seni aldatan.
Bizim için Bulgaristan değil, Türkiye'dir anavatan."[21]

Şair, kimi zaman şiirlerinde Türkiye'yi anlatırken kişileştirmiş ona "sen" ve "sana" gibi kişi zamirleriyle hitap etmiştir. Bulgaristan'da yaşanan sıkıntılı günlerin biteceğini ve özlemini duyduğu anavatanı olan Türkiye'ye bir gün kavuşacağını ve tüm korkularını da bu umutları sayesinde yendiğini belirtmiştir.

"Özgürsem karanlıklarda sana âşıklığımdandır
Sana âşıklığımdandır karanlıklarda korkmuyorsam"[22]

"Senden uzaklarda kimsesizliğe bürünmüşlüğüm,
Özlem kesilmişliğim tepeden tırnağa.
Avuntumu mu sordun?
Avuntum türkülerden geliyor,
sıcaklığımsa anılardan.
Başımdan sürekli kış yelleri esse de,
İçin farksız çiçekli bahardan!"[23]
24 Kasım 1973

Bir "deniz şairi" olarak bilinen[24] sanatçının şiirlerinde bir yerlere yani memleketine ulaşması için aşması gereken bir dağ, bir engel ya da geçmesi gerek bir "deniz" vardır. Şair bu engeli aşarsa ya da denizi geçerse amacına yani memleketine ulaşacaktır. Aşağıda yer alan şiirlerde de yine bir yere ulaşmak için yolculuğa çıkmış bir "gemi" imgesi dikkat çekmektedir. Şairin aklı da gönlü de hep uzaklarda ve onu bekleyen birilerinin olduğu yerde yani anavatanındadır. Şiirlerinde ayrılığı simgeleyen sallanan bir "mendil" ve hasreti, özlemi anlatan "uzaklar" yani Türkiye vardır.

"Deniz" edebi eserlerde çoğu zaman "güzellik, umut ve mutluluk" sembolü olarak kullanılırken Recep Küpçü' nün şiirlerinde "hasret, özlem ve ayrılığın" sembolü haline gelmiştir.

---

[21] Beşir Ayvazoğlu, "İşit Kardeşim", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 12.
[22] Beşir Ayvazoğlu, "Nasıl Anlatsam", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 12.
[23] Beşir Ayvazoğlu, "Seni, Yalnız Seni Sevdiğimin Uzantısıdır", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 91.
[24] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türkleri Şiiri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı,(Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri),* Sayı: 531, Mart 1996, Ankara, s. 495.

"Rıhtım ve insanlar ta uzaklarda
Uzaklarda kaldı sallanan mendil
Görünmez karşıda henüz bir sahil
Hayalim yıkanır hep yeşil sularda
Aklım fikrim benim hep uzaklarda"[25]

Bir başka şiirinde de gurbet ellere yani Türkiye'ye giden bir yolcu gemisinin oraya doğru gidişini izleyen şaire verdiği acı ve hüzün resmedilmeye çalışılmıştır.

"Emel ve sevda yüklü gemi
Gider gurbet ellere, gurbet ellere,
Gurbet eller ateşe çevirir özlemi
Yanık bir türkü dolanır dillere"[26]

Şair için Türkiye ile arasındaki bir başka engel de "dağ"dır. Sembolik olarak kullanılan "dağ" ile kastedilen Türkiye'ye gidemeyişiyle ilgili karşılaştığı birtakım problemlerdir. Problemlerin çokluğu burada sembolik olarak bir "dağ" ile ifade edilmiştir.

"Çiçeklerden buse aldım bu sabah,
Islak ıslak şimdi dudaklarım bak.
Uzaklarda mor mor görünen bir dağ
Aşmalıyım bir gün onu ben mutlak!..."[27]

Şiirlerinde genellikle "özlem" teması içerisinde yer alan şairin anavatanı Türkiye, bazı şiirlerinde de "doğa" teması içinde tüm güzellikleriyle anlatılmaya çalışılmıştır. Şairin hiç görmediği anavatanını bu denli güzelliklerle dolu cennet gibi bir yer olarak tasvir etmesi oraya duyduğu özlemin ne derece çok olduğunu bizlere göstermektedir.

"Yaktı yine genzimi köyümün burcu burcu kokusu
Bizim ev, bizim sokak,
Köpük köpük kaynıyan, kıvram dolam akan Gürsu;
gerçekte bu,
düşümde bu…
Kirazla çiçek açar, meyve bağlar her bahar,
Umut gibi beklenen,

[25] Beşir Ayvazoğlu, "Deniz Yolculuğu", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 38.
[26] Beşir Ayvazoğlu , "Kuruntu", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 29.
[27] Beşir Ayvazoğlu, "Yollar Dik De Olsa", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 37.

Sevda gibi güzel.
Bir özlemdir beni alabildiğine yakar,
gerçekte bu,
düşümde bu…"[28]
Burgaz, 1964

"Yad el" şair için orada doğup büyümesine rağmen Bulgaristan'dır. Tek arzusu bir kez olsun anavatanım dediği Türkiye'yi görmektir. Önceleri sadece gitmeyi umut eden şair için artık Türkiye gidilmesi kesinlikle zorunlu olan tek vatandır. Yad elde yaşamak bir zulme dönüşmüşken bunun tam sırasıdır.

"….
Kalmadı yaşamın bir tadı tuzu,
Günlerim zehirden acı yadelde.
Görecek miyim bir gün Yurdumuzu?
Beni yaşatan tek umudum elde!"[29]

Vatanından ayrı olmak ya da orada doğmamış olmak şairi bir an olsun anavatanından uzaklaştıramamıştır. Özlem şairde bu sevginin katlanarak artmasına yol açmıştır. Burada şairin dikkat çekmek istediği hususlardan biri de kendisinin Bulgaristan'da yaşadığı fakat Bulgar olmadığı Türk oğlu bir Türk olduğudur. "Kader" isimli şiirinde bunu şair açıkça şu şekilde ifade etmiştir:

"Ben ki Bulgaristan'da doğmuşum,
ama Bulgar değilim,
ben ki Türk oğlu bir Türk'üm
ama Türkiye'de değilim!
Vatan'a hasret, ulusunun bayrağına hasret
Yaşıyorum kendi kaderimi.
Belki de hasretim diye
Herkesten daha iyi biliyorum
Değerini vatan ve Ulusun!"[30]

Vatanından uzaklarda garip bir şekilde geçirdiği çocukluk yılları şairin dizelerine şöyle aksetmiştir:

"Bir gün el eder ünlerim size uzaklardan
Sanmam ki size yabancıdır
Benim çocukluğum, özlemim

[28] Beşir Ayvazoğlu, "Yine Köyüm Üstüne", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 43.
[29] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 365.
[30] Beşir Ayvazoğlu, "Kader", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 97.

Uzaklarda yalnızlık acıdır
Bir gün el eder ünlerim size uzaklardan"[31]

Bulgaristan'da geçirdiği tüm yıllarını özlem içinde geçiren şair bir başka şiirinde de Türkiye'den sonsuz bir özlem duyduğu sevgili gibi bahsetmiştir. Şairin Türkiye'ye kavuşamadan geçirdiği günleri onun için boşuna geçen anlamsız günlerdir.

"Senden uzakta ışıksız, anlamsız günler,
Sevgim özlem olmuş habire yakar içimi,
Kimi umutlanır, ağlarım için için kimi,
Yüreğim, Türkiyem, doğdum doğalı seni ünler,
Senden uzakta ışıksız, anlamsız günler…"[32]

Şair anavatanı Türkiye'yi anlatırken onu kişileştirmenin yanı sıra Türkiye yerine "şark, güney, Anadolu" gibi bazı sembollerden de yararlanmıştır. "Tan" bile "şark"tan gelecek olan bir çiçeğin rengiyle güzelleşir şair için. "Güneyden gelen dalgalar" Anadolu'nun kokusunu getirir.

"İster gül olsun, ister karanfil
bana bir çiçek getirin şarktan.
Bu çiçeklere borçludur rengini
Her seher vakti kızıllaşan tan.

Bana bir çiçek getirin şarktan
Rayihası dolsun gönlüme tekmil
İster gül olsun ister karanfil."[33]

"Siz güneyden gelen coşkun, köpüklü dalgalar…
burcu burcu Anadolu kokuyorsunuz…"[34]

Şair güneye göç eden kuşlara özenmektedir. Çünkü onlar şairin vatanına Türkiye'ye gitmektedirler. Bu şiirdeki "güz" ile kastedilen şairin artık yavaş yavaş her şeyin sonuna geldiği ve ömrün akıp gittiğidir.

Güzel günler yine şairin güzel vatanındadır.

---

[31] Beşir Ayvazoğlu, "Gönlümün Yankısı", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 49.
[32] Beşir Ayvazoğlu, "İtiraf", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 86.
[33] Beşir Ayvazoğlu, "Bu da Bir Dilek İşte", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 65.
[34] Beşir Ayvazoğlu, "Tutkunluğumun Gizi", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 88.

"Güneye göç eden kuşlar,
n'olur söyleyin bana,
nerede kaldı o güneşli günler,
o ılık akşamlar,
o ferah!...
Neden böyle vakitsiz geldi güz?
Biliyorum, burada bir sır var
Siz yazı kanatlarınızda götürdünüz.
Güneye göç eden kuşlar…"[35]

Sembollerden yararlanarak oluşturduğu anlatım tarzının yanı sıra kimi zaman da şair halk hikâyelerinden yararlanmıştır. Folklorik unsurları şiirlerine ekleyerek anlatıma zenginlik katmayı amaçlayan şair Türkiye ile arasında kurduğu bağı bir halk hikâyesi olan "Ferhat ile Şirin" hikâyesine benzetmiştir. O çok sevdiği Şirin'den ayrı düşmüş bir Ferhat'tır.

"Özlem ateşi dökülüyor içime pul pul,
Ben bir garip Ferhatım yadellerde,
Canım, Şirin'imdir İstanbul…"[36]
2 Eylül 1961

Recep Küpçü' nün "anadil" ile ilgili yazdığı şiirleri "anavatanı" ile ilgili yazdığı şiirleri kadar önem teşkil etmektedir.

Anadiline büyük önem veren şairin kullandığı Türkçe pürüzsüz İstanbul Türkçesi'dir. Recep Küpçü' nün şiirlerinde dikkati çeken bir başka unsur ise eski söylentileri, bölgesel tarihi olayları, masal motiflerini işleyerek üslubuna yeni bir soluk getirmeyi başarmış olmasıdır.[37]

Şair en büyük arzularından biri her yerin Türkiye he konuşulan dilin de Türkçe olmasıdır.

"Bir yaşam ki benim istediğim biçimde
Ana dilimle çınlasın bütün sokaklar"[38]

Şair anadilini konuşmasının yasak olduğu Bulgaristan'da pek çok sıkıntılar çekmiştir. Türkçe şiir yazılmasına yazsa da bu Türkçe şiirlerin yayınlanmasına kesinlikle izin verilmemiştir. Türkçe yazan şairlerin milliyetçilikle suçlandığı dönemlerde şair büyük baskılar görmüş öğretmenlikten atılmış fakat yine de bu

[35] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 365.
[36] Beşir Ayvazoğlu, "Avuntum", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 96.
[37] Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:145, Seri I, Sayı A.28, Ankara, 1995, s. 174-175.
[38] Beşir Ayvazoğlu, "Dilek", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 89.

olumsuzluklar şairi yıldıramamış, Türkçe sevdası ile çizdiği bu yolda ilerlemeye devam etmiştir.

"Türkçemi savundum
milliyetçisin dediler
Bu işler böyle giderse
ne dilimiz ne de geleneğimiz kalacak dedim
milliyetçisin dediler"[39]
2 Aralık 1966 Burgaz

Şair yazdığı şiirlerde övündüğü Türkiye ve Türkçe' nin yanı sıra Türklüğüyle de övünmeyi ihmal etmemiştir. Ömrünün sonuna kadar anavatan Türkiye'yi özleyen ve Türklüğü ile gurur duyan, bütün baskılara rağmen, bırakın adını değiştirmeyi soyadının sonuna "ev" ekini bile koydurmak istemeyen şair Türkiye'ye yürekten bağlıdır. Aşağıdaki dizelerde de gördüğümüz gibi şair Türklüğüyle aşırı derecede övünmektedir:

"yoksul da olsam
ben yine bahtiyarım.
Yad ellerde de bulunsam
Türklüğümle övünür,
Türk gibi yaşarım."[40]

Şairin Bulgaristan'da yaşıyor olması onun Türklüğünden bir şey kaybettirmediği gibi aksine daha da çok bu duygusunu perçinlemiştir. Şairdeki özlem duygusu eserlerini oluştururken daha derinden ve samimi duygularla oluşturmasına ortam hazırlamıştır.

"Şuramda, yüreğimde benim yaşar,
Türk'e özgü nur yüzlü bir vakar.
Ansıdıkça tarihimizi ben ikide bir,
Göğüsümü kabartır eşsiz bir gururdan,"[41]

Şair vatanından uzakta olması konusunda kimseyi suçlamamaktadır. Türk olduğunu açıkça her zaman vurgulayan şair Bulgaristan'da yaşadığını fakat Bulgar gibi düşünemeyeceğini çünkü kendisinin Bulgar değil Türk olduğunu ve bu yüzden de bir Türk gibi hareket edip bir Türk gibi düşündüğünü belirtiyor.

Türkiye'de değil de Bulgaristan'da dünyaya gelişini nükteli bir anlatım olarak "leyleğin gevşek gagasına" bağlayan şair dolaylı olarak tüm bu kaderden bir leyleği sorumlu tutmaktadır.

---

[39]Beşir Ayvazoğlu, "Benim Milliyetçiliğim ve Bana Milliyetçi Diyenlerin Enternasyonalistliği Üstüne", *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 97.

[40] Beşir Ayvazoğlu, *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 13.

[41] Beşir Ayvazoğlu, "Onur", *Değişik Şiirler,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 87.

"Nasıl gider bir Türk Bulgar milliyetçiliğinin suyunca,
…
Suç ne sizde ne de bende kalmışsam iki taş arasında,
Suç, beni buraya, bu topraklara düşüren
Leyleğin gevşek gagasında…"[42]
1973

Şiirlerini tüm baskı ve yasaklara rağmen cesurca yazan şair Türk olduğunu haykırarak söylemektedir. Yaşanan baskı ve zulümlerin şaire hiçbir zaman kimliğini inkâr ettiremediğini görmekteyiz. Artık ne pahasına olursa olsun tüm dünyaya bunu ispatlamak istercesine sitem dolu bir haykırış içinde dizelerine şöyle yansıtmıştır:

"Kimliğimi açıklayayım sizlere:
Ben bir Bulgaristan vatandaşıyım,
ismim Recep Küpçü,
tepeden tırnağa Türkoğlu bir Türk'üm!
Dilimde gözlerimi yaşartan
hep o sevdiğim eski Türk'üm:"[43]

Türk olduğu için dışlanan ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Recep Küpçü ve ailesi Bulgaristan'da birtakım sıkıntılara maruz kalmışlardır. Bu baskılara karşı kendisinin bir Türk olduğunu fakat bundan önce bir insan olduğunu hatırlatarak yapılan bu zulüm ve baskıların haksızlığına dikkat çekmeye çalışmıştır. Şair Türk olduğu için kendisini dışlayan Bulgar hükümetine Türk olmaktan önce bir insan olduğunu hiç olmazsa insanlığına saygı duyulması gerektiğini şu şekilde belirtmiştir:

"Velevki garip bir Türk ozanıyım,
Burgaz kentinde yaşıyan…
Ama ben bir insanım,
Tüm evreni
gönlünde taşıyan…"[44]
Temmuz 1966 Burgaz

[42] Beşir Ayvazoğlu, "Leyleğin Yüzünden", *Değişik Şiirler,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 87.
[43] Beşir Ayvazoğlu, "Diyojenin Umudu ve Benim Önsezim", *Değişik Şiirler* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 92.
[44] Beşir Ayvazoğlu, "Ben", *Değişik Şiirler* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 99.

SONUÇ

Bulgaristan Türkleri Edebiyatı II. dönem II. kuşak sanatçıları arasında yer alan şair Recep Küpçü, şiirlerinde kullandığı saf zengin Türkçe ile Türkiye'ye ve Türkçe' ye olan sevdasını tüm samimiyetiyle duyurmaya çalışmıştır.

İlk önceleri benimsediği sosyalizmin Bulgaristan'da farklı yaşandığını görünce daha çok milli değerlere yönelmiştir. Yazdığı şiirlerin hemen hemen hepsinde Türk halkı, Türkiye ve anadile olan özlem, Türklerin çektikleri sıkıntılar konu edilmiştir. Kendine özgü bir ifade tarzı olan şair Türkiye'yi ve anadilini anlatmak için "Güneye uçan kuşlar, Karadeniz, Türkiye'ye giden gemiler" gibi çeşitli sembollere başvurmuştur.

Şairin ele aldığı birçok milli temanın yanında biz bu çalışmamızda daha çok kendisinin Türkiye ve Türkçe ile ilgili olan şiirlerini incelemeye çalıştık. İncelediğimiz şiirlerinden yaklaşık 25 şiirinin bu iki temadan oluştuğunu tespit ettik. Bu şiirlerde Türkiye şairin her zaman ulaşmak isteyip de ulaşamadığı, her zaman özlemini duyduğu hiç gitmediği fakat gitmiş gibi tasvir ettiği cennet gibi bir vatandır. Şair bu tasvirleri yaparken imgeler kullanmayı da ihmal etmemiştir. Onun için anavatan da, şark da ve güney de Türkiye' dir.

Anadil olarak gördüğü Türkçe ile yazdığı şiirlerinde ise Türkçe yazamamanın verdiği sıkıntıyı dile getirmiştir. Yaşadığı dönemde bu konuyla ilgili yaşadığı sıkıntılar şairin önce mesleğine sonra da hayatına mal olmuştur.

Şiirlerinde genellikle şekilden çok içeriğe önem verdiğini tespit ettiğimiz şairin hasret ve özlem duygularıyla yazdığı Türkiye ve Türkçe sevdası ilgili şiirlere ömrünü adadığını açıkça görmekteyiz.

Ne yazıktır ki; Türkiye ve Türkçe sevdasıyla yıllarca yanıp tutuşmuş, hasret ve özlem dolu şiirler yazmış bu değerli insan anavatanını "Türkiyesini" göremeden hayatı boyunca rahat ve huzuru bulamadığı bu dünyaya gözlerini kapatmıştır.

KAYNAKÇA

Ayvazoğlu, Beşir (2000) *Değişik Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Buttanrı, Müzeyyen (2005) "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* ,6. Cilt, Sayı:2, Aralık.

Çavuş, Mehmet (1998) Bulgaristan Türkleri Edebiyatı, *Türk Dünyası El Kitabı (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158, Seri: I, Sayı: A.31/II, Ankara.

Erdi, İ.B. (1998) "Bulgaristan Türk Romanında Türk Dünyası", *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiri Kitabı,* Antalya.

İsen, Mustafa (2007) "Balkanlarda Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, 9. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Memişoğlu, Hüseyin (1995) *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:145, Seri I, Sayı A.28, Ankara.

Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu (1996) "Bulgaristan Türkleri Şiiri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı,(Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri),* Sayı: 531, Mart 1996, Ankara.

Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu (1997) "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 8. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Küpçü, Cemile "Recep Küpçü", http://www.tcc-bg.org/turk/redjeb_t.html (09.10.2013).

Yaşar Nabi Nayır'ın Gözünden Balkanlar Ve Türk Kültürü

Okt. Sibel YILMAZ
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ankara/ Türkiye
yisibel@metu.edu.tr

ÖZET

Cumhuriyet döneminin önde gelen kültür adamlarından biri olan Yaşar Nabi Nayır, 1908 yılında Üsküp'te doğmuştur. Balkan kültürünün etkisiyle yetişen Nayır, Balkanlar hakkında ayrıntılı bilgiler veren yazılar yazmış, Balkan edebiyatlarının Türkiye'de tanınmasını sağlamıştır. Balkan ülkelerine yaptığı gezilerin izlenimlerini 1936'da yayımladığı "Balkanlar ve Türklük" adlı kitabında paylaşmıştır. Bu kitapta Balkanlardaki Türklerin ekonomik, siyasi ve kültürel sorunlarını anlatan, Balkanlardan Türkiye'ye göçün nedenleri üzerinde duran Yaşar Nabi; Balkanlarda yaşayan farklı inanç ve kültürlere sahip milletler hakkında da bilgi vermiştir. Yayımlandığı zaman büyük bir ilgi uyandıran bu kitap, Balkanlardaki Türk varlığını tanımak, anlamak ve onlarla kültürel bir bağ kurabilmek için önemli bir kaynak olmuştur. Yaşar Nabi 1973'te yazdığı "Değişen Dünyamız" kitabında da Balkanlarla ilgili izlenimlerine yer vermiştir. Bu çalışmada yazarın iki eseri üzerinde durulacak ve böylece Balkanlara ve Türk kültürene Yaşar Nabi'nin gözünden bakılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Nabi, Balkanlar, Türklük, Varlık Dergisi.

ABSTRACT

The Balkans and Turkish Culture From the View of Yaşar Nabi Nayır

Yaşar Nabi Nayır, who was a man of culture in Cumhuriyet period, was born in Üsküp in 1908. Nayır was grown up under the effect of Balkan culture, so he has written essays including detailed knowledge about the Balkans and he has made the Balkans literatures well-known in Turkey. He shared his impressions about his trips in the Balkans in his book "Balkanlar ve Türklük" which was published in 1936. In this book, he has mentioned about economical, political and cultural problems of Turks in the Balkans, the reasons of the immigration from the Balkans to Turkey and also he has given some information about the nations who have different cultures and religions in the Balkans. When this book was published, it aroused a big interest and it became an important source to understand, get to know and establish a cultural bond with the Turks of the Balkans. Yaşar Nabi continued sharing his impressions about the Balkans in his book "Değişen Dünyamız" in 1973. In this study, these two books are going to be studied and thus we're going to have a chance to look to the Balkans and Turkish culture from the view of Yaşar Nabi.

Key words: Yaşar Nabi, The Balkans, Turkishness, Varlık Journal.

Giriş

Varlık Dergisi'nin ve Varlık Yayınları'nın kurucusu olan Yaşar Nabi Nayır'ın (1908 Üsküp, 1981 İstanbul) Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının gelişmesinde çok önemli bir rolü vardır. Şiir, öykü, roman, deneme, tiyatro, biyografi türünde eserler veren Yaşar Nabi, yabancı dillerden çeviriler de yapmıştır. 1908'de o zamanlar Kosova vilayetine bağlı olan Üsküp'te doğan Yaşar Nabi, doğduğu topraklara duyduğu özlemin bir belirtisi olarak hayatı boyunca Balkan ülkeleri ve bu ülkelerde yaşayan Türklerle yakından ilgilenmiştir. 1908'den 1924'e kadar ailesinin Üsküp ve İstanbul arasında mekik dokuduğunu söyleyen Yaşar Nabi, 1924 yılında ailesiyle birlikte temelli olarak İstanbul'a yerleşmiştir. Balkanlardaki topraklarımızın kaybedilmesiyle bölgedeki Türk izlerinin silinmeye başlaması yazarı büyük bir üzüntüye sevk etmiştir. Yaşar Nabi, artık kendisi için bir gurbet olan anavatanına karşı hayatı boyunca büyük bir özlem duymuştur. Dünyayı gezmek ve görmek arzusunu her zaman içinde hisseden Nayır, farklı tarihlerde Balkan coğrafyasına gitmiş; bölgeye ve insanına dair izlenimlerini kitaplarında, gazete ve dergi yazılarında anlatmıştır. Yaşar Nabi'nin Balkanlarla ilgili ilk eseri olan *Balkanlar ve Türklük* kitabı yazarın 1936'da yaptığı Balkan yolculuğunu anlatır ve aynı yıl yayımlanır. Hem eser hem de eserin önsözü yayımlandığı zaman büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Yaşar Nabi'nin *Balkanlar ve Türklük* kitabı; 1) Önsöz ve giriş, 2) Romanya'da Türklük, 3) Müslüman Türkler, 4) Pomaklar, 5) Yugoslavya'da Türklük, 6) Bosna ve Hersek Müslümanları, 7) Yunanistan'da Türklük, 8) Göç Meselesi, 9) Sonsöz başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşur. Yazar bu eseri Balkanlarda yaşayan Türklerin yaşam koşulları hakkında bilgi vermek ve göç konusundaki fikirlerini paylaşmak için yazmıştır. *Balkanlar ve Türklük* ilmi ve siyasi bir eser değil, yazarın kendi müşahedelerini okurlarıyla paylaştığı bir eserdir. Yaşar Nabi, bir bölgeyle ilgili kitap yazabilmek için okunanların yeterli olmadığını düşünmüş ve bu kitabı yazabilmek için bir süre Balkanlarda bulunmuştur. Bu kitap yazarın Romanya'da başlayan; Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'yı içine alan yolculuğu boyunca tuttuğu notlardan oluşur.

Kitabın önsözünde kuruluşundan itibaren hızlı bir yükseliş devresine giren Osmanlının neden birdenbire düşüşe geçtiği ve topraklarını kaybettiği hakkında yeteri kadar düşünmediğimizi söyleyen Nayır, Osmanlının Balkanlardaki hakimiyetini neden yitirdiğini izaha çalışır. *"Balkanlar, her Türk'ün bütün dikkat ve anlayışını gözlerinde toplayarak, yazı haline gelmemiş canlı sayfalarını mutlaka okuması ve üzerinde düşünmesi lazım gelen bir ders kitabıdır."* (1) diyen Yaşar Nabi'ye göre Balkanların kaybedilmesinde bölgede ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin yanında Osmanlının yanlış politikalarının da rolü vardır. Osmanlı kuruluş yıllarından itibaren ister Hristiyan, ister Müslüman olsun bütün tebaasının sükûnet içinde yaşamasını istemiş ve onların haklarını korumaya çalışmıştır. Ancak Osmanlının gösterdiği bu fazla müsamaha Balkan ülkelerinde milliyetçilik hareketlerinin hızla gelişmesine neden olmuştur. Nayır'ın iddiasına göre eğer Osmanlı, tebaasını İslamlaştırmaya çalışsaydı çok daha güçlü bir devlet haline gelebilirdi.

Osmanlının başka bir hatası da devleti yöneten zihniyetin fetih döneminden itibaren yabancı unsurların bir gün istiklallerini elde etmeyi isteyebileceklerine

ihtimal vermemiş olmasıdır. Gerileme devrinde yükselen miliyetçilik hareketlerine karşı kayıtsız kalan Osmanlı idaresi ortaya çıkan tehlikenin farkına varamamıştır. Üstelik bağımsızlıklarını elde etmek isteyen Balkan milletlerine çeşitli imtiyazlar vermiştir. Balkan meselesinin büyümesinde Panslavizm hareketiyle Slav ırklarını bir araya getirmek ve Ortodoks birliği yaratmak isteyen Rusya ile Osmanlıyı parçalamak isteyen Batı ülkelerinin büyük payı olmuştur. Ortaçağ'dan beri Müslümanlarla savaşan Avrupalılar Balkanlarda Türk düşmanlığının ortaya çıkmasına yardımcı olmuşlardır. Örneğin Makedonya meselesinde Avrupa, Osmanlıya karşı Bulgar çetelerin tarafını tutmuştur. Bu düşmanlık gazete yazılarına, edebiyata, hatta okul kitaplarına kadar yayılmıştır. Burada Osmanlıyı zorba, zalim ve istilâcı olarak tanıtan bir zihniyet söz konusudur. Avrupa gazetelerinde Balkanlarda masum Hristiyanların zalim Müslümanlar tarafından kılıçtan geçirildiğine dair yazılar yayımlanmıştır. Tüm bu yaşananlardan sonra Balkanlarda yaşayanlar Türk kültüründen gittikçe uzaklaşmış ve Meşrutiyet'le birlikte yönetimin el değiştirmesinden de yararlanarak Balkan Harbi ile istediklerini elde etmişlerdir.

Yaşar Nabi, Balkanları neden kaybettiğimizi anlatmaya çalıştığı bu giriş bölümünü artık geçmişe dönmek mümkün olmadığına göre geçmişi unutmak ve Balkan ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak gerektiğini söyleyerek bitirir. Balkan ülkeleriyle yakın temas halinde olmak hem orada yaşayan Türklerin huzuru için gereklidir, hem de yeni kurulan devletimizin komşularıyla iyi ilişkiler kurması yürütmeye çalıştığı barışçı politikanın gereğidir. Balkan milletleriyle Türklerin benzer karakter taşıdığını, aramızdaki yakınlığı dış güçlerin -özellikle Batı'nın- etkisiyle düşmanlığa çevirmenin bir yararı olmadığını dile getiren Nayır; "*Asya için Garp, Anadolu'da başladığı gibi, Avrupa için de Şark, Balkanlar sınırında başlar. Balkanlar ve Türkiye, Şark ve Garp kültür ve ananelerinin karışmasından meydana gelen hususi bir karakter taşırlar. Bu karakter birliği Balkanlılar için karşılıklı bir sevgi vesilesidir...*" (2) diyerek kültür birliğinin önemine işaret eder. Bu birliğin sürdürülmesi için kültürel ve ekonomik işbirliği kurulmalıdır. Bunun için devlete, kültür kurumlarına ve üniversitelere büyük görev düşmektedir. Ayrıca Türkiye'de ve Balkan ülkelerinde yaşayan azınlıkların hakları iyileştirilmelidir. Ülkeler arasındaki ilişkilerin düzelmesi öncelikle bu iki şartın yerine getirilmesine bağlıdır.

Eserin ikinci bölümünde yazar o dönemde Romanya'da yaşayan Gagauz Türkleri hakkında bilgi verir. Yaşar Nabi öncelikle Osmanlıcılık fikrinin bizi Osmanlıda yaşayan farklı milletlerin tarihi teşekküllerini incelemekten alıkoyduğunu dile getirir. Oysaki Bulgar, Arnavut gibi Slav ırklarının Türklerle ilişkisi çok eski tarihlere dayanır. Günümüzde Moldovya Cumhuriyeti'ne bağlı özerk devletlerinde yaşayan Gagauzlar; Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'da da yaşamış Hristiyan Türklerdir. Gagauzların Oğuz soyundan olduğu, Gagauz kelimesinin "gök-oğuz" anlamına geldiği pek çok dilci ve tarihçi tarafından dile getirilmiştir. Gagauzların Anadolu'daki Türklerle benzerlikleri, kültürleri, dilleri, edebiyatları, yaşam tarzları ve oyunları hakkında bilgi veren Yaşar Nabi, Mihal Çakır'ın "Besarabyalı Gagauzların İstoryası" adlı kitabında Gagauzların şöyle tasvir edildiğini yazar:

"Bir de Gagauzlara bakalım: Bunlar dindar, kolay inanır, akıllı uslu, içli ve duyguludurlar. İçleri dışları birdir. Gizli kapaklı bir şeyleri yoktur, açık

yürekli, mert, kanaatli, cömert, herkesle iyi geçinmeyi sever, kavgadan hoşlanmaz, kolay dertlenir insanlardır. Gagauzlar, misafire ikrama pek düşkündürler, konuşmak için, keyif için ne paralarına, ne de zamanlarına acırlar. Atı çok severler, iyi bir at için Gagauz canını vermeye hazırdır.." (3)

Gagauzların konuştuğu Gagauz lehçesinin İstanbul ağzına benzediğini dile getiren Yaşar Nabi, yalnızca Romanya'da yaşayan Müslüman Türklerin değil, Gagauz Türklerinin de Türkiye'ye göç etmesi için çalışılması gerektiğini söylemiştir.

Kitabın Müslüman Türkler bölümünde Yaşar Nabi, Bulgaristan'da yaşayan Türklerden bahseder. Bulgar hükümetleri, Bulgaristan'da yaşayan Türkleri uzun yıllar hakimiyeti altında kaldıkları Osmanlının devamı olarak görmüşler ve Türklerin kendi birlik ve bütünlüklerini tehdit ettiklerini düşünmüşlerdir. Türklere karşı müsamaha gösteren Stambuliski yönetiminin 1923'te devrilmesinden sonra Bulgaristan'da Türk düşmanlığı etkisini artırmıştır. Yazarlar, tarihçiler ve devlet adamlarının konuşmaları da bu düşmanlığı tetiklemiştir. Bulgaristan'daki Türklerin ekonomik durumları da gittikçe kötüleşmiştir. Kendilerini güvende hissetmeyen Türkler Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramaktadır. Yaşar Nabi, Bulgaristan Türklerinin bir an önce anayurda getirilmesi için iki ülke arasında anlaşma sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Yaşar Nabi eserinde Bulgarca ve/ya çeşitli Slav dillerini konuşan Müslüman bir halk olan Pomaklara da ayrı bir yer ayırmıştır. Pomakların hangi soydan geldiği tam olarak bilinmemektedir. Pomaklar kendilerini Bulgar olarak görmese de Bulgarlar, kendi dillerini konuştukları için onları azınlık statüsünde görmemişlerdir. Rodop Dağları'nda izole bir bölgede yaşayan Pomaklar Türk kültüründen uzakta kalmış, hızla Bulgarlaşıp Hristiyanlaşmıştır.

Yaşar Nabi, doğduğu şehir olan Üsküp o dönemde Yugoslavya Federal Cumhuriyeti sınırları içinde kaldığı için oradaki Türklerin durumuyla da özel olarak ilgilenmiştir. Üsküp'ten ayrılışının üstünden on beş yıl geçtikten sonra Üsküp'ü tekrar görünce büyük bir üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Üsküp'teki Türk mahalleleri bakımsızlık ve fakirlikten çökmeye başlamışken Hristiyan mahalleri de hızla gelişmiştir. O zamanlar Yugoslavya'da yaşayan Türklerin iktisadi vaziyetleri pek parlak değildir.

Eserin altıncı bölümünde Bosna Hersek Müslümanları anlatılmıştır. Dil ayrılığı Türkler ve Bosnalılar arasında büyük bir engel olsa da din birliği nedeniyle Boşnaklar, Türkleri sever ve dost bilir. Yaşar Nabi, Bosna kültürünün Türk kültürüne yakınlığını şu ifadelerle izah etmiştir:

"Türk Anadolu ve Rumeli'nin dar ve dolambaçlı tipik sokaklarını, cumbalı, kafesli ve çifte geniş kapılı tipik evlerini, ince uzun minareli tipik camilerini, sebillerini, havuzlarını, medreselerini, mezarlık ve türbelerini, mescit ve tekkelerini, basık tavanlı, tavla şakırtılı kahvelerini, gürültüsüz ve disiplinli hayatını koynunda toplamış olan Saray Bosna'da, bir Anadolu şehrinde bulunmak hayalini kaybetmemek için kulaklarımı, etrafımdaki yüzleri bana bu şehir kadar sempatik gelen insanların konuşmalarına tıkamak istiyorum. Biliyorum ki bu her şeyiyle vatanımı andıran yerde benim dilim konuşulmuyor." (4)

"Yunanistan'da Türklük" bölümünde Garbî Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları meselesine değinen Yaşar Nabi, İstiklal Savaşı'ndan sonra bu topraklarda yaşamış ve artık Türkleşmiş azınlıkların yalnızca Hristiyan oldukları için Yunanistan'a gönderilmesinin yanlış bir karar olduğunu söylemiştir.

Yaşar Nabi, eserin "Göç meselesi" başlığını taşıyan son bölümünde göç olayının Türkler için ne ifade ettiğine değinmiştir. Türkler tarih boyunca göç eden bir millet olarak göçün bütün zorluklarını yaşamışlardır. Göç, bütün alışkanlıkların bir anda kaybedilmesi ve hayata sıfırdan başlamak demektir. Göç; açlığı, sefaleti, hastalıkları ve ölümleri de beraberinde getirir. Balkanlarda Balkan Harbi'ne kadar küçük kafileler halinde yapılan göçler, Harp'ten sonra çığ gibi büyümüştür. Ancak Türkiye'de göçmenlerin nerede iskân edileceği planlanmamış olduğu için göç edenlerin bir kısmının Balkanlara geri döndüğü de olmuştur. Göç meselesinde devletin bazı ihmalleri söz konusudur. Yaşar Nabi, kitabını yazdığı yıllarda Balkanlarda yaşayan Türk azınlığın mutlaka Türkiye'ye yerleştirilmesi gerektiği fikrini savunmuştur. Balkanlarda kalırlarsa Türkler dillerinden ve dinlerinden uzaklaşabilir. Ayrıca bazı Balkan ülkeleri aramızdaki anlaşmalara rağmen azınlık haklarını sürekli ihlal etmekte, Türklere baskı uygulamaktadırlar. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmek için insan gücüne ihtiyacı vardır. Balkanlardaki Türklerin anayurda gelmesiyle nüfus artacaktır. Balkan Türkleri modern ve genç Türkiye'nin yapısıyla bütünleştirilecektir.

Balkanlar ve Türklük kitabı yayımlanmadan önce eserin bazı bölümleri Varlık Dergisi'nde okurlarla paylaşılmıştır. Kitap yayımlandıktan sonra büyük bir ilgi görmüş, hem Varlık'ta hem de dönemin diğer yayın organlarında kitapla ilgili övgü dolu yorumlar yapılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nde *Balkanlar ve Türklük* kitabından şu sözlerle bahsedilmiştir:

"Benim kanaatime göre bizde Balkan Türkleri hakkında bu kadar etraflı malûmat veren bir eser yazılmamıştır. Hele o Türklerin bugünkü vaziyeti hiçbir kalem tarafından bu şekilde tayin ve tespit olunmamıştır. Herhangi bir Türk'ün "Balkanlar ve Türklük" kitabını okuyup da iliğine kadar ıztırap duymamasına ve iki milyon ırktaşımızın içine atılmış bulundukları çeşit çeşit cehennemlerin ateşini kendi yüreğinde bulmamasına imkân yoktur." (5)

Yaşar Nabi, büyük bir ilgi görmesine karşın *Balkanlar ve Türklük*'ü aradan geçen yıllardan sonra tekrar yayımlamak istememiştir. Çünkü her şeyin hızla değiştiği bir çağda zamanın hızına ayak uydurmak gerekir. Zaman geçtikçe *Balkanlar ve Türklük* kitabında yer verilen bilgilerin birçoğu eskimiş, yazarın bazı görüşleri değişmiştir. Ayrıca 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlarda yaşayan Türklerin durumunda da bazı değişiklikler olmuştur. Yaşar Nabi, 1956'dan sonra farklı ülkelere yaptığı yolculuklarla ilgili izlenimlerini 1973 yılında yayımlanan *Değişen Dünyamız* kitabında paylaşmıştır. *Balkanlar ve Türklük* kitabını yeniden yayımlamayı düşünmediği için hâlâ eski değerini koruduğunu düşündüğü önsözünü *Değişen Dünyamız*'ın sonuna eklemiştir.

Değişen Dünyamız'da yazarın farklı tarihlerde Balkan ülkelerine yaptığı yolculuklarla ilgili anılarını ve düşüncelerini de paylaştığını görmekteyiz. Bu yazıların bir kısmı daha önce Varlık Dergisi, Cep Dergisi ve Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır. "Bir Yolculuktan Getirdiklerim" (6) isimli yazı yazarın Yugoslavya gezisiyle ilgilidir. Yaşar Nabi'nin en büyük arzusu ortak bir

geçmişe sahip Türklerin ve Balkan uluslarının birbirlerinin edebiyatlarını yakından tanımalarıdır. Ancak Soğuk Savaş döneminde yaşanan değişimler Türkleri ve Balkan milletlerini birbirinden uzaklaştırmıştır. Bu uzaklaşmada Balkan ülkelerinin Türkiye'dekinden çok farklı bir sistemle, komünizmle yönetilmesinin de etkisi olmuştur. O dönemlerde Türkler kendilerinden çok daha uzak kültürlerin edebi ürünlerini tanıdıkları halde Balkan edebiyatları hakkında bilgi sahibi değildirler. Aynı durum Balkan milletleri için de geçerlidir. Yaşar Nabi bu durumdan duyduğu üzüntüyü yazılarında dile getirmiştir. "Bir Yolculuktan Getirdiklerim" yazısında Yaşar Nabi, Yugoslavya'daki sanat tartışmalarından, okuma kültüründen, sanata verilen önemden de bahsetmiştir.

Yaşar Nabi, "*Onu her yeni görüşümde içimde derinden bir sızı duydum*." (7) dediği doğum yeri Üsküp ile ilgili izlenimlerini de yazılarında paylaşmıştır. Makedonya, Yugoslavya'ya bağlı devletler içinde en çok Türk'ün yaşadığı yerdir. Burada yaşayan Türklerin dil ve kültür özgürlükleri diğer Balkan ülkelerindekinden fazladır. Yaşar Nabi Makedonya hakkında şu bilgiyi verir:

"Yirminci yüzyılın başından, hatta daha eski zamanlardan beri Balkanların kaynayan kazanı gözüyle bakılırdı Makedonya'ya. Batı ülkelerinde karışık meyve salatasının adı 'Macedoine-Makedonya'dır. Karışık olduğu için belki. Balkanların altı ulusu birbirine girmiş bir halde iç içe yaşar bu bölgede: Sırplar, Bulgarlar, Türkler, Arnavutlar, Rumlar hatta Ulahlar yani Romenler..." (8)

Balkanlar ve Türklük kitabı Yaşar Nabi'nin deyimiyle onun "Balkan sorunları uzmanı" olarak görülmesine neden olmuştur. Balkanlardaki Türklerin haklarını yeteri kadar savunmadığı için kendisini eleştiren bir yazara hitaben yazdığı "Balkanlar Konusunda Bir Dosta Mektup"(9) isimli yazıda Yaşar Nabi, Balkanların eski Balkanlar olmadığını, Soğuk Savaş'ın her şeyi değiştirdiğini anlatır. *Balkanlar ve Türklük* kitabında dile getirilen gerçekler 1960'ların gerçekleriyle örtüşmez. Nayır'a göre Türk siyasetçilerinin izlediği yanlış politikalar Balkanlardaki Türklerin kendi kültürlerinden uzaklaşmalarına ve kendilerini yalnız hissetmelerine neden olmuştur. Yaşar Nabi daha önce de belirttiğimiz gibi *Balkanlar ve Türklük* kitabında azınlıkların mutlaka Türkiye'ye yerleştirilmeleri gerektiğini savunmuştu. Ancak *Değişen Dünyamız'*daki yazılarda Nayır'ın bu fikirden vazgeçtiğini görüyoruz. Çünkü 1960'lardan sonra Türkiye'de nüfus artmış ve ekonomik sorunlar başgöstermiştir. Balkanlardan Türkiye'ye göçün başlaması sorunları artıracaktır. Şartlar değişene kadar oradaki Türkler yerlerinde kalmalı, Türk kültürünü o coğrafyada yaşatmayı sürdürmelidir.

Yaşar Nabi "Balkanlar Bugün" adını taşıyan ve Balkanların 1960'lardaki durumunu özetleyen uzun yazısında *Balkanlar ve Türklük* kitabının devamı niteliğinde "Değişen Balkanlar" adını taşıyacak bir kitap yazmayı düşündüğünü söyler.(10) Ancak bunun için bölgeyi daha sık ziyaret etmesi gerekecektir. Çünkü ona göre gözlem yapmadan kulaktan dolma bilgilerle kitap yazılamaz. Ancak biliyoruz ki Yaşar Nabi bu isteğini yerine getirememiştir.

Balkan ülkelerindeki edebiyatı da yakından inceleyen Yaşar Nabi, Balkanlardaki çeşitli edebiyat etkinliklerine de katılmıştır. Yazılarında Balkan edebiyatlarını tanıttığı gibi bu ülkelerdeki kültür ortamıyla -sanat etkinlikleri, yayınevi sayısı, okur sayısı, yazar hakları vb.- Türkiye arasında mukayeseler de yapmıştır. Yaşar Nabi kurucusu olduğu Varlık Dergisi'nde de Balkanlarla ilgili

yazılara sıkça yer vermiştir. Balkan edebiyatlarının ürünü olan şiir ve hikâyeler de bizzat Yaşar Nabi'nin teşvikiyle Türkçeye çevrilmiş ve Varlık'ta yayımlanmıştır. Bu yüzden Mustafa İsen, Yaşar Nabi'yi haklı olarak "Balkan edebiyatlarını ülkemize tanıtan aydın" olarak gördüğünü söylemiştir.(11) Nayır'ın sahibi olduğu Varlık Yayınları, Balkan edebiyatının eserlerini dilimize tercüme edip yayımlama görevini de üstlenmiştir. Varlık Yayınları tarafından yayımlanan eserler arasında şiir ve hikâye antolojileri olduğu gibi Branislav Nuşiç, İvo Andriç, Yannis Ritsos gibi şair ve yazarların telif eserleri de vardır. Yaşar Nabi çok sevdiği Romen yazar Panait Istrati'nin eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Nayır, Balkanların *"küfürleriyle, erkekçe davranışlarıyla, yabanlıkları içinde yüksek bir uygarlığın insanca duygularıyla coşkun, sarhoş, çılgın bir yaşama sevgisiyle dolup taşan insanlarını"*(12) anlatan Istrati'ye karşı büyük bir hayranlık duymuştur.

Yaşar Nabi'nin ölümünden sonra Balkanlardaki farklı ülkelerden edebiyatçı dostları duydukları üzüntüyü ifade eden yazılar yazmışlardır. Yugoslavyalı/ Sırp şair Mira Aleçkoviç; "*Yaşar Bey'e, değil yalnız biz, bütün Yugoslav yazarları borçludur. Bütün yazarlarımızdan öyküler, şiirler, denemeler yayınlamıştı dergisinde. Birçok Yugoslav yazarının yapıtlarını da. Bazen bir devletin yapamayacağı işi tek başına yapmıştı o."* (13) sözleriyle Nayır'ın Balkan edebiyatlarını tanıtmadaki rolünün ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türk edebiyatının gelişmesine büyük katkılar sağlayan Yaşar Nabi Nayır; doğduğu topraklara karşı duyduğu vefa borcunun etkisiyle Balkanlardaki Türk kültürü ve edebiyatı hakkında da önemli çalışmalar yapmış, Balkan kültürünü bizlere tanıtmış, ortak mazimizi unutturmamak ve arada sağlam köprüler kurmak için uğraşmıştır. Yaşar Nabi'nin bu önemli görevini hatırlamak ve Balkanlara bir de onun gözünden bakmak bize yeni ufuklar açabilir.

KAYNAKÇA

1. Nayır, Yaşar Nabi (1973), *Değişen Dünyamız*,Varlık Yayınları, İstanbul, s.245.
2. Nayır, *age*, s.268-269.
3. Nayır, Yaşar Nabi (1999), *Balkanlar ve Türklük I*, Yeni Gün Haber Ajansı, s.75.
4. Nayır, Yaşar Nabi (1936), *Balkanlar ve Türklük*, Ulus Basımevi, Ankara, s. 207-208.
5. Nayır, Yaşar Nabi, *Varlık Dergisi*, 4. cilt, 81. sayı, 15 II Teşrin 1936, Ülkü Basımevi, İstanbul, s.144.
6. Nayır, Yaşar Nabi, *Değişen Dünyamız*, s.9-33.
7. Nayır, *age*, s.44.
8. Nayır, *age*., s.111.
9. Nayır, *age*, s. 86-91.
10. Nayır, *age*, s.102.
11. İsen, Mustafa, "Balkan Edebiyatlarını Ülkemize Tanıtan Aydın: Yaşar Nabi Nayır" (2010) *Yaşar Nabi Nayır ve Varlık Dergisi*, Editör: Filiz Nayır Deniztekin, Enver Ercan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, s.70-76.
12. Nayır, *Değişen Dünyamız*, s.152.

13. Aleçkoviç, Mira "Dostumuza Selam Olsun", (2010), *Yaşar Nabi Nayır ve Varlık Dergisi*, Editör: Filiz Nayır Deniztekin, Enver Ercan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, s.404.

Makedonya Türk Öykücülüğünde Dil Kullanımları: Alaettin Tahir "Gülsüm Abla", Recep Bugariç "Sen Orada Görün", Suat Engüllü "Açıl Susan Açıl" Örnekleri

Arş. Gör. Şeyma GÜRLEYEN
Pamukkale Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
sgurleyen@pau.edu.tr

ÖZET

Türkçenin uzun süredir konuşulduğu coğrafyalardan biri de Balkan coğrafyasıdır. Bu da Balkanlar'da Türkçe olarak sözlü ve yazılı geleneğin oluşmasını sağlamıştır. Osmanlı zamanında günümüze kadar bu coğrafyada pek çok Türkçe eser verilmiştir. Çalışmamızda 1970 sonrası Makedonya Türk edebiyatından seçtiğimiz örneklerde kullanılan dili, söz varlığı ve söz dizimi açısından inceledik. Elde ettiğimiz bulguları Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıp ortak ve farklı yönleri saptamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Makedonya Türk Edebiyatı, söz varlığı, söz dizimi, öykü

ABSTRACT

Linguistic Performans On Turk Storytelling In Macedonıa : Examples Of Alaettin Tahir "Gülsüm Abla", Recep Bugariç "Sen Orada Görün", Suat Engüllü "Açıl Susan Açıl"

The Balkans is one of the fields that Turkish has been spoken for a long time. This provdes oral tradition and written tradition on the Balkans. Fram Ottoman age until today plenty Turkish opus has been written in this area. In our study we examined stories which choosed from afte 1970's Turkish literature in Macedonia from the point of vocabulary and syntax. We try to compare our findings with Turkey Turkic and try to appoint common and different features.

Key Words: Turkish Literature in Macedonia, vocabulary, syntax, story

0.GİRİŞ

Türkçe konuşulmaya başlandığı zamandan günümüze oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Bu alanlardan biri de Balkanlardır. Balkanlarda Osmanlı döneminden

itibaren yazılı eserlere rastlanmaktadır ve bu bölgeden yetişen yazarlar da vardır. Mustafa İsen bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

> "Balkanlarda bölgeden yetişen yazarların ilk eserlerine, II. Murat (sal.1421-1451) ve Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) dönemlerinde rastlanır. XV. Yüzyıl başlarından itibaren ise, başka alanlar gibi Osmanlı kadrosunun önemli bir bölümü Balkanlardan yetişmiştir. Tezkirelerin verdikleri bilgilere göre, Osmanlı şair kadrosunun üçte bire yakın bölümü Balkan şehirlerinde doğup büyümüşlerdir. Tanzimat'tan sonra, hatta yakın dönemlerde de Rumeli, Türkçe eser yazan kişileri yetiştirmeye, Türkiye'ye göç eden yazarlarla da Türk kültür hayatına katkıda bulunmaya devam eder."[4(s594)]

Birinci ve ikinci Balkan savaşlarından sonra bu toprakların Osmanlı'nın elinden çıkması buradaki Türkler ve onların konuştuğu dil olan Türkçe açısından eğitim konusunda bazı sıkıntılar yaşatmış olabilir. Özellikle Yugoslavya döneminde her ne kadar azınlık dilleri yasalarla korunma altına alınmış gibi uygulamada farklılıklar ortaya çıkmıştır. Türkçe eğitim veren okulların açılıp kapanması, Türkçe yayın faaliyetlerinin düzenli olamaması bu alandaki yazı dilinin büyük sorunlarındandır.[4(s.595)]

İsen, Balkanlardaki yazı dilinin Gagavuzlar hariç İstanbul merkezli olduğunu belirtmekte, buna karşılık yazarların belli ölçülerde bulunduğu ülkenin dilinden kelime ve cümle yapısı olarak etkilenebileceğini söylemektedir. [4(596-597)] Biz de çalışmamızda bu etkinin ne ölçüde olduğunu üç örnek üzerinde tespit etmeye çalıştık.

Hikayelerini seçtiğimiz Recep Bugariç, Alaettin Tahir ve Suat Engüllü Üsküp'te doğup eğitim hayatlarının ilk ve orta öğretimlerini bu şehirde tamamlamışlardır.[2(224,263,268)]bu durum aynı dil koşulları altında Türkçe öğrenen yazarların Türkçeyi nasıl kullandıklarına ilişkin bir kanı oluşturabilmektedir.

Çalışmamızı yaparken metinleri söz dizimi ve söz varlığı incelemeye çalıştık ve Türkiye Türkçesinden farklı gördüğümüz kullanımları belirlemeyi hedefledik. Söz dizimi kısmını cümle düzeyi ve kelime grubu düzeyi olarak iki başlık altında inceledik. Söz varlığı kısmında ise metinlerdeki kelimeleri inceledik. Bu incelemeyi yaparken Türkiye Türkçesinde sık kullanılmayan ya da kaynak olarak kullandığımız sözlüklerde bulunmayan kelimeleri seçmeye çalıştık.

1.SÖZ DİZİMİ İNCELEMESİ

1.1.CÜMLE DÜZEYİNDE GÖRÜLEN FARKLIKLAR

Bu kısımda ele alacağımız örnekler, daha çok özne dışında kalan cümle unsurlarının yüklem ile olan uyumları bakımından Türkiye Türkçesinden farklılık gösteren örnekler olacaktır. Yüklem ile uyumu sağlayan öğelere ismin halleri de dahil edebiliriz. Bu bakımdan ismin hallerinin farklı kullanılışlarını da bu aşlık altında inceleyeceğiz.

Gülsüm Abla öyküsündeki "Biz Serovalı'lar mahallemiz**den** gururlanıyorduk". [7(s95)] cümlesinde görülen "mahallemizden gururlanıyorduk." kuruluşu yerine Türkiye Türkçesinde "mahallemiz**le** gururlanıyorduk" yapısı kullanılmaktadır.

"Gurur duyuyordum abim**den**" [7(s.102)] cümlesi de Türkiye Türkçesinde, az önceki örnekteki gibi "ile" aracılığıyla kurulmakta ve cümlenin Türkiye Türkçesindeki şekli "Gurur duyuyordum abim**le**" olmaktadır. "Sol duvarda bulunan pencereye durdum." cümlesinde yönelme eki ile kullanılan "pencere" sözcüğü, Türkiye Türkçesinde aynı cümle kuruluşunda "pencere**de**" olarak kullanılacaktır. "Çoğu zaman neden bizimle sokağa **çıkmıyor**, neden öteki çocuklarla **oynamıyor** sorduğum zaman …" [7 (101)] cümlesini Türkiye Türkçesinde ya "çıkmıyor" ve "oynamıyor" çekimli fiillerini fiilimsilere dönüştürerek ya da "oynamıyor" fiilinin arkasına "diye" zarf-fiili getirerek oluşturmaktayız

1.2.KELİME GRUBU DÜZEYİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Kelime grubu olarak ele alacağımız yapılar Türkiye Türkçesi'nde isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, tekrar grubu, edat grubu, bağlama grubu, unvan grubu, birleşik isim grubu, sayı grubu, birleşik fiil ve kısaltma grupları[5] olarak sınıflandırılmış yapılar olacaktır.
Gülsüm Abla öyküsündeki "Serova, Serovalıyız! diye **ağız dolu** karşılık veriyorduk." [7(s95)] cümlesinde koyu puntolarla gösterilen yap Türkiye Türkçesinde isim grubu kuruluşuyla oluşturulup "**ağız dolusu"** şeklinde kullanılmaktadır. Yine aynı öyküde " İçimi **korkuya** karışan bir gurur kapladı." [7 (s.99)] cümlesinde "korkuy**a** karışan" sıfat-fiil grubunun Türkiye Türkçesinde "korkuy**la** karışan" şeklinde kullanıldığını söylemek mümkündür. "Muammer bahçenin **birçok yerler**inde kendine ayırdığı gizli yerlerini gösterdi." örneğindeki "**birçok yerler**" yerine Türkçenin isim-sayısı sıfatı ilişkisine göre Türkiye Türkçesinde "**birçok yer**" olarak kullanıldığını belirtebiliriz. "Delikten sokağı **seyretmekten** sonra renk değiştirmenin manasını bir türlü anlamıyordum." [7(s. 101)] cümlesinde koyu puntolarla belirttiğimiz ve isim-fiil ekiyle kurulmuş olan fiilimsi Türkiye Türkçesinde yaygın olarak –Dık sıfat-fiil ekiyle kullanılmaktadır. " Sonra **parmaklarım üzeri**ne basarak içeri baktım."[7(s.104)] cümlesindeki "parmaklarım üzeri" yapısı Türkiye Türkçesinde "parmaklarım**ın** üzerine" belirtili isim tamlaması yapısında kurulmaktadır. "Okula başladığım gün **Arif Hoca'nın kapısı önü**nde iki araba durdu."[7(s.106)] cümlesinde de önceki örnekteki durum görülmektedir. Koyu puntolarla işaretlediğimiz tamlama Türkiye Türkçesinde "**Arif hoca'nın kapısının önü**nde" şeklinde kurulmaktadır. Recep Bugariç'in öyküsünde "**birçok kalpler**" [1(s147)] şeklinde kurulmuş tamlama Türkiye Türkçesinde "**birçok kalp**" şeklinde kurulmaktadır. Belirtisiz İsim tamlamasının kalıplaşması yoluyla oluşmuş ve yer adına dönüşmüş "Bitpazar" kelimesinde ikinci kelimede bulunması gereken –I üçüncü tekil kişi iyelik eki kullanılmamaktadır.

2.SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ

2.1.KELİME DÜZEYİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Bu kısımda ele alacağımız kelimeler ya anlamı Türkiye Türkçesindeki anlamından farklı kullanılan sözcükler ya da Türkiye Türkçesi sözlüklerinde yer almayan

kelimeler olacaktır. İncelememizi yaparken Türk Dil Kurumunun hazırladığı üç sözlüğü[8,9,10] esas aldık.

"buyurt" [7(s100)] kelimesine esas aldığımız sözlüklerde rastlamadık. İncelediğimiz öyküde bu sözcük "ikram etmek" anlamında kullanılmıştır.
"korzo" [1(s147),] kelimesine esas aldığımız sözlüklerde rastlamadık. Metinde bir yer adı olarak, belli bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır.
"iğne almak" [1(s152)] incelediğimiz öyküde üç defa geçmektedir. Türkiye Türkçesinde "iğne vurulmak" olarak kullanılan kelime grubundaki bu değişikliğin bölgede baskın dil olan Makedonca ile dil ilişkisi sonucunda ortaya çıkma ihtimali akla gelmektedir. Önceki örneğe benzer bir şekilde "çelme almış"[3(s162)] şeklinde oluşturulan yapının Türkiye Türkçesine "çelme takılmış" şeklinde kullanıldığını söyleyebiliriz. Türkiye Türkçesinde "göğüs kafesi" şeklinde kurulan isim tamlamasının ele aldığımız metinlerde "göğüs tahtası"[3(s163)] olarak yer aldığını görmekteyiz.
"yalıp"[3(s154)] sözcüğü esas aldığımız sözcüklerde yer almamaktadır, ancak "yalap" sözcüğü Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde "parıltı" anlamıyla bulunmaktadır. Metindeki kullanılışı bu anlamıyla örtüşmektedir.
"boşanma"[3(s158)] kelimesine esas aldığımız sözlüklerde rastladık, ancak metinde kullanılan anlamı Türkiye Türkçesinde "boşalma" kelimesiyle karşılanan "derdini birine açarak ferahlama"[8]dır.
"erinç"[3(s158)], "erek"[3(s155)], "ürkü"[3(s157)], "us"[3(s157)], "öncel"[3(s158)], "yabansı"[3(s158)], "çeki"[3(s163),] "dokunca"[3(s165),] "yeğnikleşmek"[3(s165)], "ezginlik"[3(s165)], "çöküş-"[3(s166),] "yılgı"[3(s166)] kelimeleri esas aldığımız sözlüklerde bulunmaktadır. Bu kelimelerin sözlüklerimizdeki anlamı ile metinde kullanılan anlamı örtüşmektedir.
"düşsüllük"[3(s154)], "dilegen" [3(s156)], "yin"[3(s162)], "çöktürgenlik"[3(s165)], kelimelerine esas aldığımız sözlüklerde rastlamadık.
"nedenle-"[3(s163)], "çoklan-" [3(s172)], "çoklat-"[3(s174)] fiiline esas aldığımız sözlüklerde rastlamadık, ancak kuruluşu itibarıyla kelimenin anlamını tahmin etmenin zor olmayacağını düşünmekteyiz."ayanlık"[3(s166)] kelimesine esas aldığımız sözlüklerde rastlamadık, ancak kelimenin kökü sayılabilecek "ayan" kelimesi sözlüklerde geçmektedir ve bu kelimenin anlamı "ayanlık" kelimesini kullanıldığı bağlama uygun düşmektedir.

3.SONUÇ

Türkiye cumhuriyeti Devleti sınırları dışında yaşayan Türklerin Türkçeyi kullanımlarında hatalar yaptıkları görüşü bulunmaktadır. Örneğin eğitim için balkan coğrafyasından özellikle eski Yugoslavya'dan gelen gençlerin yeni edatlar, bağlaçlar ve zarflar türettikleri; deyim ve söz öbeklerinde yanlışlıklar yaptıkları, gereksiz yinelemeler yaptıkları, ismin hallerinde hatalar yaptıkları, özne-yüklem bağlantısı kuramadıkları söylenmektedir.[6] Bu doğru kabul edilebilir. Ancak ele aldığımız metinlerdeki söz diziminin Türkiye Türkçesi'nin söz dizim özelliklerinden farklı kullanımlarının oldukça az olduğunu tespit ettik. Bulgularımız şu şekilde sıralanabilir:

1.İki cümlede dolaylı tümleçler oluşturulurken yüklem ile ilişkilendirmeyi sağlayan ekler Türkiye Türkçesinde kullanılan eklerden farklıdır.
2. Bir cümlede, cümle yüklemlerini fiilimsilere dönüştürerek ya da cümle sonuna zarf-fiil ekleyerek kurduğumuz yapı bu iki yola başvurulmadan tek bir cümle olarak yer almaktadır.
3. Üç örnekte belirtili isim tamlaması olarak kurulması gereken tamlamalar belirtisiz isim tamlaması olarak kurulmuştur.
4. İki örnekte Türkiye Türkçesinde çokluk bildiren sıfatların arkasından gelen isimlerin tekil olması özelliğine aykırı iki örnek bulunmaktadır.
5.Türkiye Türkçesinde sıfat-fiil ile kurulan sıfat-fiil grubu bu metinlerde sadece bir örnekte isim-fiil ekiyle kurulmuştur.
6. Metinlerde Türkiye Türkçesinde kaynak olarak kullandığımız sözlüklerde bulunmayan kelime sayısı üçtür.
7.Dört kelime madde başı olarak sözlüklerde yer almasa da sözlüklerde madde başı olarak yer alan köklerine uygun anlamlarda kullanılmışlardır.
8. On iki kelimenin esas aldığımız sözlüklerde yer almaktadır, ancak Türkiye Türkçesinde sık olarak kullanılmamaktadır.
9. İki kelimenin anlam kaynak olarak kullandığımız sözlüklerde yer almamasına rağmen kullanıldığı bağlamdan tahmin edilebilmektedir.
10. Dört kelime ise esas aldığımız sözlüklerde bulunmamaktadır ve anlamları kullanıldığı bağlama göre çıkartılamamaktadır.
Bu bulgulara dayanarak incelediğimiz metinlerde Türkiye Türkçesinden farklı kullanımların oldukça sınırlı olduğunu görmekteyiz. Bu üç örnek bağlamında Balkanlarda kullanılan Türkçenin sağlam olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA:

1.Bugariç R. Sen Orada Görün. *Makedonya Türk Öyküsünde Kimlik Sorunu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1998:146-153

2. Engüllü S. Makedonya Türk Edebiyatı ve Yugoslavya (Kosova) Türk Edebiyatı. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 7 Makedonya Yugoslavya (Kosova) Türk Edebiyatı.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1997: 130-290

3.Engüllü S. Açıl Susan Açıl. *Makedonya Türk Öyküsünde Kimlik Sorunu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1998:154-174

4. İsen M. Balkanlarda ve Diğer Komşu Ülkelerde Türkçe Edebiyat: Balkanlar. *Türk Edebiyatı Tarihi 4*. İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; 2007: 593-598

5. Karahan L. Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları; 2012

6. Özyürek R. Kosova ve Makedonya'da yaşayan Türklerin Konuşma ve Yazı Dillerinde Yaptıkları Dil Yanlışları. I. Uluslar arası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri 28-30
Eylül 2001. Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2006: 126-130

7. Tahir A. Gülsüm Abla. *Makedonya Türk Öyküsünde Kimlik Sorunu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1998:95-106

8. Türk Dil Kurumu. Büyük Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5264d4a4bec153.91206502 Erişim: 10.10. 2013

9. Türk Dil Kurumu. Tarama Sözlüğü. Türk Dil Kurumu http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_tarama&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5264d426700e09.76283968 Erişim: 10.10. 2013

10. Türk Dil Kurumu. Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü. Türk Dil Kurumu http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5264d44317ee84.22239816 Erişim: 10.10. 2013

Makedonya Ve Kosova Türk Ağızlarında Arkaik Özellikler

Yrd. Doç. Dr. Şirvan KALSIN
Çağ Üniversitesi/Türkiye
sirvank@hotmail.com

ÖZET

Tarihsel süreçte IV. yüzyıldan itibaren Balkanlara yerleşmeye başlayan farklı Türk kavimleri, bölgede konuşulan diğer dillerle etkileşim içinde olmuşlardır. Rumeli Türkçesi ağızlarının Anadolu ağızları ve Türkiye Türkçesi ölçünlü diliyle arasındaki farklılıklar, bu etkileşim dolayısıyla çoğunlukla, yabancı dillerin etkisine bağlanmıştır. Oysaki ana gruptan ayrılan dil, ana dilin geçirmiş olduğu değişimi geçirmeyip arkaik biçimi koruyabilir. Bu durumu değerlendirirken tarihî dönem metinlerinin de incelenmesi gerekir.

Çalışmada Batı Rumeli Türk ağızları içinde değerlendirilen Makedonya ve Kosova Türk ağızlarının korumuş olduğu arkaik özellikler, tarihî dönem metinleriyle tanıklanmış, değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: MakedonyaTürk ağzı, Kosova Türk ağzı, arkaik özellik.

ABSTRACT

In the historical process, various Turkish tribes that began to settle in Balkans from the 4th century were in interaction with other languages spoken in the region. Because of this interaction, the differences between Rumeli Turkish dialects and Anatolian dialects and standart Turkish language is connected to the effect of majority of foreign languages. However, the language seperated from the main group may not change so as the main language, by the way maintain its archaic form. While evaluating this situation, historical texts should also have been examined.

The archaic features that are protected by the Macedonian and the Kosova Turkish dialects, which are evaluated within west Rumeli Turkish dialects are examined and examplified in the study with historical texts.

Key Words: Macedonian Turkish dialect, Kosova Turkish dialect, archaic features.

Balkanlarda Türkler

Çayırlı (2002) Makedonya'nın Türklerle IV. yüzyılda(MS 375) Hun Türklerinin buraya gelmesiyle tanıştığını ve daha sonraki süreçte bu göçlerin farklı Türk kavimleriyle (Bulgar, Peçenek, Avar, Kıpçak) devam ettiğini söyler. Ayrıca Avarlar, Bulgarlar ve Peçeneklerin IV. yüzyıldan VIII yüzyıla kadar aralıklarla gelip yerleştiklerini belirtir. Buralarda bir yandan kendi kültürlerinin yayılmasını sağlarken öte taraftan kendilerinin de değişime uğradığını, Bulgar Türklerinin

zamanla Slavlaştığını, Peçeneklerin Bizans'a sığınanlarının ve Kuman Türklerinin ise Hıristiyanlığı kabul ettiğini belirtir.

Çayırlı bölgeye gelen Türklerden Kumanların Vardar kıyılarına ve Ohri ovasına, Peçeneklerin Karaferye'ye yerleştiğini söyler. Yukarıda sayılan Türk kavimlerinin dışında 1292 yılından itibaren Batı Anadolu'dan gelen Selçuklu Türklerinin de Makedonya'nın bazı yerlerine yerleşerek etkili olmaya çalıştıkları görülür.

Türk kavimlerinin bölgedeki etkisi bazı yer adlarında da kendini gösterir. Örneğin *Veles* (Köprülü)şehrinin adı Kuman Türkçesinden (Kuman Türkçesinde pamuk bez), Makedonya'daki *Boyun* ve *Boyna* adları da Avar Türkçesinden geçmiştir. (Avar Türkçesinde zengin)[1]

XIII.yüzyılda Selçuklu Türkleri Dobruca bölgesine gelip yerleşmiş ve bunlar bölgedeki ilk Müslüman Türkler olmuşlardır.

Tüm bu göçlere rağmen Balkanlarla asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkiler Osmanlılar zamanında başlamış ve günümüze kadar sürmüştür.[2]

XIV. yüzyıldan itibaren bölgede daha yoğun olarak görülen Türk nüfus bir yandan kendi ağız özelliklerini sürdürürken bir yandan da orada daha önceden gelip yerleşmiş olan diğer Türk kavimlerinin (Kıpçak Türkçesi, Oğuz Türkçesi vb) ve farklı dillerin (Bulgarca, Makedonca, Arnavutça, Hırvatça, Sırpça gibi) dil özelliklerinden etkilenmiş ve onları da etkilemiştir.

Rumeli Türkçesinin Oluşumu

Gürsevin (2009), Rumeli Türkçesinin, Anadolu ağızlarının (daha doğrusu Eski Anadolu Türkçesinin) bir uzantısı olduğunu, Anadolu ağızlarından Eski Anadolu Türkçesinden farklı özellikler göstermesini ise bağlı olduğu gruptan farklı bir coğrafyada başka süreç yaşamasına, dolayısıyla dilin evrilmesine bağlar.

Gürsevin (2009), dillerin evrilmesinin doğal bir sonucu olarak farklı ağızların oluşmasının temel sebeplerini "iç etkenler ve dış etkenler" olarak iki açıdan değerlendirömeektedir.

"…**a)** *Dış etkenler*: Yeni yerleşilen bölgelerde yeni tanışılan halklarla karışmalar, o halkın eski topraklarındaki akrabaları ile, dil din, örf, adet, kültür vb bakımlardan farklılaşmasına sebep olur. Yeni komşulardan kelimeler alınır, ses sistemleri dile etki edebilir hatta morfoloji ve sentaks bakımından bile değişimler olabilir.

b) *İç etkenler*: Ana gruptan ayrılıp başka bölgeye giden halk, ana grupta meydana gelen değişme ve gelişmelerden farklı bir yol izler. Ağızların değişmesindeki iç etkenler iki şekilde karşımıza çıkar:

b.a. Ana grup değişim yaşadıysa da ayrılıp başka yere giden halk bu gelişimi yaşamadığı için eski özelliği korumuş olabilir. Yani eskicil şekilleri saklamış olabilir.

b.b. Ana gruptan ayrılan dil/diyalekt normal dil eğilimleri sonucu yeni gelişmeler gösterebilir. Ana grupta bir özellik standartlaşmışsa tutucu

---

[1] www.turksam.org.tr (Bu yazı, Balkanlar El Kitabı, adlı eserde C2, KARAM&VADİ Yayınları Ankara 2007. yayınılanmış)

[2] Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye Kosova İlişkileri, Genelkurmay Askerî ve Tarihî ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.

davranılabilir; ayrılan grupta ise "tonlulaşma","sızıcılaşma" gibi dilin normal eğilimlerini yaşatabilir."

Rumeli Türkçesinin oluşumunda, bugünkü durumuna gelmesinde bu iki etken de etkili olmuştur. Zaman zaman Rumeli Türkçesinin Anadolu ağızlarından farklılıklar göstermesi yalnızca "dış etkenler"e bağlanmıştır. Ancak bu sınırdan bakmak tam bir değerlendirme olmaz. Elbette ki bir arada yaşayan veya ilişki içinde olan toplumlar, dolayısıyla diller birbirlerinden etkilenecek ödünçlemeler yapacaklardır. Ancak tarihî diyalektler ve onların gelişim ve değişimleri de değerlendirilerek daha doğru bir sonuca ulaşılabilir.

Balkanlarda Türk varlığının yoğun olarak hissedilmesi Osmanlı döneminde olmuştur ama bölgede ondan önce Selçuklu Türklerinin ve daha geriye gidersek Kıpçak, Avar, Peçenek Türklerinin varlığı da bilinmektedir. Bu sebeple Rumeli Türkçesinin Anadolu ağızlarından farklılaşan bazı özellikleri değerlendirilirken bu diyalektlerin kalıntısı olabilecek arkaik unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Biz bu çalışmada Nemeth'in (1983) Batı Rumeli Türk ağızları içinde değerlendirdiği Makedonya ve Kosova Türk ağızlarındaki arkaik yapılar üzerinde duracağız. İncelememizde, ele aldığımız Makedonya ve Kosova Türk ağzındaki dilsel verinin, tarihî Türk diyalektlerindeki tanıklarını vereceğiz.

Batı Rumeli Ağızlarının Özellikleri

Nemeth, Rumeli ağızlarını doğu ve batı Rumeli ağızları olarak ikiye ayırmıştır. Batı ağzının Bulgaristan dışındaki büyük alanı kapsadığını, Romanya'da, Tuna'nın öte yakasında devamının yok denecek kadar az olduğunu ancak güneyde Adakale ve daha sonra Bosna'da, güneyde Makedonya'da ve Arnavutluk'ta konuşulduğunun kesin olduğunu söylemektedir. (1980-1981: 120)

Batı Rumeli dil alanının sınırlarını ise şöyle çizmiştir: Lom-Samakov hattından batıya Samakov-Köstendil-Makedonya hattından kuzeye doğru uzandığını söylemiş ve Arnavutluk'ta konuşulan Türkçeyi de buraya dahil etmiştir. (1980-1981:120-121).

Evliya Çelebi "Seyahatnamesinde" Rumeli ağızlarının konuşulduğu bölgeleri "Rumeli eyâletinde olan sancakları beyân eder" dediği bölümde şöyle sıralamaktadır: "Evvelâ Köstendil sancağı ve İskenderiye sancağı ve Tırhala sancağı ve Ohri sancağı ve Avlonya sancağı ve Yanya sancağı ve Elbasan sancağı ve Selânik sancağı ve Delonya sancağı ve Üsküp sancağı ve Dukagin sancağı ve Alaca Hisâr sancağı ve livâ-yı Prizren ve livâ-yı Vuçetrin ve livâ-yı Çirmen on altı sancak bunlardır, ammâ livâ-yı Sofya paşa sancağıdır." olarak vermiştir. Evliya'nın verdiği Rumeli eyaleti içindeki sancaklar, Nemeth'in batı Rumeli ağızları hattıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. (Kalsın 2009:2)

Rumeli ağızları üzerine yapılan çalışmalar ilk olarak İ.Kunos ve T. Kowalski ile başlamıştır. Daha sonra J. Nemeth, D. Gacanov, G. Hazai, M. Mollova, I. Dryga birbirleriyle yaklaşık olarak örtüşen tasnif denemeleri yapmışlardır. Bu çalışmalardan Batı Rumeli ağzının ayırıcı özellikleri olarak aşağıdaki ölçütler ortaya çıkmıştır. Ancak bu ölçütler de tam bir standart durumu vermez, çünkü bölgeye gelen farklı Türk kavimleri ve onların yerleştiği farklı coğrafyalardaki diğer dillerle etkileşimi farklı olduğundan her biri için farklı özellikler tespit edilebilir.

Batı Rumeli ağzının araştırıcılarca ortaya konan özellikleri şunlardır:

1. Kelime sonunda /ı/,/u/,/ü/ yerine /i/ ünlüsünün bulunması. (alti, buldi, köpri, öldi)
2. Öğrenilen geçmiş zaman ekinin her zaman –miş biçiminde olması.(almiş, okumiş, ölmiş)
3. Bazı durumlarda /i/>/ı/ değişiminin görülmesi. (benım, verdım, evınde)
4. Sedalı ve süreksiz damak /g/ ünsüzünün korunması . (agız degirmen)
5. Şimdiki zaman kipi için –yor eki yerine –y ve –r'nin kullanılması. (yapay, gidey)
6. ö>ü/u yaygındır: bülük, küpek, ürdek, ıç, urdek.
7. /h/ sesi keimenin başında içinde ve sonunda düşebilir: asta, ırsız,oroz, müür.
8. a/e varyantlı bazı ekler, kalın ünlülü kalın kelimelere yalnızca /e/ olarak eklenir: demişler, varse, açarler gibi. (Nemeth: 1983, Eckman: 2004)

Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarında Arkaik Özellikler

Sözdiziminde görülenler

Günşen, (2010:466) Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında dil etkileşimine bağlı olarak söz diziminde ortaya çıkan değişiklikleri incelediği çalışmasında, söz diziminde Sırpça, Hırvatça, Arnavutça gibi dillerin etkilerini örnek cümlelerle vermiş, bu durumun batıya doğru gidildikçe artığını, Doğu Trakya ağızlarında bu etkilenmenin yüzeysel olduğunu belirtmiştir.

Batı Rumeli Türk ağızlarında söz dizimi düzeyinde görülen farklılıkların bir kısmı elbette dış etkenler dolayısıyladır. Ancak aşağıda inceleyeceğim bazı yapılar Türkçenin tarihî diyalektleriyle tanıklanabilmektedir. (Gürsevin bkz b.a) Dolayısıyla arkaik yapının birlikte yaşanılan toplumun diliyle yakın olması sebebiyle de korunmuş olabilir.

Ne zamiri ile kurulanlar

Günşen (2010:477), "sıfat-fiil ve zarf –fiilleri büyük ölçüde kullanmayan Makedonya ve Kosova Türk ağızları, yine Sırpça ve Arnavutça ve Makedonca gibi Hint-Avrupa kökenli dillerin etkisiyle "ne" soru zamirini ilgi zamiri gibi kullanıp, Türkçenin söz dizimine aykırı ilgi cümleleri oluşturmaktadır. Bu tür cümlelerde "ne", çekimli bir fiilden önce gelerek Türkçede fiil gruplarının sağladığı işlevi üstlenmektedir" demektedir.

Cetır o çitabi ne verdım sana (sana verdiğim kitabı getir.)

Ne düşündün bana, oldi sana (benim için düşündüğün sana oldu)

Ne ba sin agacin dorugında bir yuva varimiş. (baktığında ağacın doruğunda bir yuva varmış)

Ne va ıt bu çüyli uyur, anlamadan bunun üzügünü çı arır. (Köylü uyuduğunda bunun yüzüğünü anlamadan çıkarır)

Avagi ne çeşmişlar, sandı yapmışlar. (Kestikleri kavaktan sandık yapmışlar.) (Günşen: 477).

Oysaki bu durum, tarihî Türk diyalektlerinde yaygın olarak görülen bir cümle biçimidir.

Gürsevin (1997:28) Eski Anadolu Türkçesindeki zarf-fiilleri, bağımsız eklerle yapılanlar ve cümlenin içindeki diğer unsurlarla yani kelimelerle birlikte fiillerin zarflaştığı kullanışlar olarak iki bölümde incelemiş ve bu ikinci bölüm yani fiilin başka bir kelimeyle zarflaşmasına "çün, çünki, kaçan, kaçan ki, ta, ta ki" sözleriyle kurulan örnekleri vermiştir:

Çün ördek anı işitdi hâtırı bir gezden incindi (Mrzb.14b7)

Kaçan İslâm geldi anı terk itdük (Tıb. Neb:8b.19)

Kaçan musalladan dönesiz günahlaruŋuz yargılanmış ola (MC.86a11)

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında"ne"sözcüğünün kendinden sonra gelen çekimli fiili zarflaştırması. Eski Anadolu Türkçesindeki bu durumu çağrıştırmaktadır. Ayrıca bunun dışında da "ne" sözcüğünün yaygın birçok kullanımı tanıklanabilmektedir.

Ayrıca yanlızca "ne" değil ne'den türemiş "neçe, neçük, ne vakt, ne kim" yapıları da bulundukları cümleye zarflık işlevi yüklemektedirler.

Ol kılıç birle neçe ursaŋ kesmes (MG 89r9)

Yakın kirip sala berseŋ, tagıldurur sen takı ne kim tileseŋ kılur sen (MG 59v2)

Ne kim anı 'akl aŋlar u göz görür anuŋ birligine tanukluk virür (SN 74)

Görür kim küyüpdür aŋa Nev-bahar/Ne vaktın gele diyü yola bakar (SN 1872)

Ayrıca Atabetü'l Hakayık'ta "biligsiz ne aysa ayur ukmadın "(119) cümlesinde "ne" sözcüğü "ay-" fililini zarflaştırmıştır.

Ki'li birleşik cümleler

Süreyya (1977), Ki'li birleşik cümlelerin Prizren Türk ağzında sık kullanımını, ilgi zamirleri çok olan Sırp-Hırvat ve Arnavut dillerinin etkisine bağlamıştır. Brendemoen (2008:168), ise bu durumun başlangıçta Farsça sonrasında ise Fransızcanın etkisiyle yaygın olduğunu belirtmiştir.

Ki'li birleşik cümlelerin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerde sık kullanıldığı alan uzmanlarınca bilinir. EAT'den önceki dönemlerde de "ki" bağlacıyla aynı işlevde olan "kim" bağlacı kullanılmaktaydı. Bugün Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde ve Anadolu ağızlarında kullanımdan düşmüştür. Batı Rumeli Türk ağızlarında yaygın olarak kullanılmış olması, bu arkaik özelliğin ilişki içinde olduğu batı dillerinin cümle yapısıyla örtüşmesi sonucu kullanımda kaldığının gösterir.

Şindi şüle çi yarın çimseden yüregin agırmasın (Yarın kuşkulanmaman için şimdi söylemelisin)

Düşün kari, baş a bir iş ki urtulalım bundan!

E ne isteysın benden ki benden ki benım evladımi urtardın sen?

Seni işıttım ki gelmisın buraya (Günşen 2010:276)

…Birisi dedi bana ben dayadim bu duvari ki düşmesın. (Piliçkova 1996:109)

Farsça ki bağlacıyla kurulan örnekleri Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren tanıklamaya başlarız.

İşāret idicek ṭolu aya ol /Ki ben her ne kim isem anda ol (SN 108)

Hābīl ḳurbānı anıŋ üçün ḳābul ḳılındı ki Mevlī 'azze ve celle .... (KE 15v14) (4 yerde geçmiştir)

Kim ile kurulan cümleler

Kim arar boynuzlar, hem ula larını aybeder

Kim işlemes, o yemes

Kim işler o yanlışlar

Kim verır uşlu versın em a şamlı (Günşen 2010:481)

Günşen 'kim' bağlacını 'kim' soru zamirinden getirmektedir. Oysaki bu iki kelime farklıdır.

"Kim" bağlacıyla kurulan birleşik cümle örneklerini Eski Türkçe döneminden itibaren tanıklamaktayız. (Eski Türkçe ile ilgili örnekler Gabain 1988: 125)

Bilmez…kim menin …öz kılınçım meni ince emgelür, tip (TTVI 16)

Kim nen üntemeser… açtı (KP 33,2)

…diledi kim özini tag başındın kemişse helāk kılsa (NF 10/3)

Kaçan kim za'īfa kimerse cüftlenmek birle dinī hisārka kirdi (NF 15/1)

Ana beg kim kılsa fulan işni (ME 88/8)

Anca urdu ana kim şışurdı (ME 96/4)

Ayak urgı ol kim kıyamda kopup (MM 276/4)

Salıp cümleni kim hicab bolgunı (MM 375/1)

Anuŋ mu'cizātlarınuŋ ḥaddi yoḫ /ne ḥācet kim eyleyeven sözi çoḫ (SN 107)

Ammā ḥikmet bu erdi kim ḳullarımġa ta 'līm bolsun tep (KE 3v7) (yaygın kullanılmış)

Receb ayınıŋ yetinç kün cum'a tüninde erdi kim Ḥirā tağında ġar içinde erdi kim Cebre'il 'as ẓāhir boldı (NF5-8,9)

Açan/Açın/haçan/haçın ile kurulan cümleler

Bilindiği gibi gerek Eski Türkçe ve gerekse Orta Türkçe dönemi metinlerinde "kaçan"(<*ka "soru kökü bkz Clauson 1972:592) "ne zaman" anlamında soru sözcüğünün kullanımı yaygındır. Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında "açan/açın/haçan/haçın" biçiminde ve cümle başı bağlacı olarak kullanılan yapı, yukarıda sözünü ettiğimiz arkaik biçimin kullanımından başka bir şey değildir.

Açın cirdi içeri Musa, eppisi kouktilar ayaga.

Açın o bagıridi, çoço lar susaydiler

Araba haçan ırılır yollar ço uzun çüsterır.

Haçan gelırler yarındasi sabalin o avag da bir misli alınlamiş

…Benım mezari açan yapacaksısınız, yapacaksınız yol kıyında (Piliçkova 1996:119)

…Nassaddin Efendi, ikindi vakti açan gidecen öbür dünyaya dön verelım şeyleri götüresin babama. (Piliçkova 1996:144).

Siz, kaçan burhan kutın bulsar siz (KP 51,5) (Gabain 1988:125)

Kaçan kim mürid şeyh katınga kelür (MM 291/1)

Kaçan yetmiş altıga tegse tewe (MM 210/1)

İḍi 'azze ve celle tiledi ḳaçan Ādem 'aleyh's-selām ḳopsa yüzi Mekke sınar bolsun tep (KE 6r10)

'Arab 'ādatı ol erdi, ḳaçan kimerse çerig nāgāh kelgenini körse, mundaġ çaġırur erdiler (NF 16/14)

Morfolojide görülenler

Öğrenilen geçmiş zaman eki -miş

Bilindiği gibi Batı Rumeli Türk ağızlarında öğrenilen geçmiş zaman eki tek biçimlidir. (-miş). Ünlü uyumuna girmez, her zaman /i/ ünlüsüyle kullanılır. Bu durumu, bazı araştırıcılar Makedonca'da /ü/ sesinin bulunmamasına dolayısıyla Makedonca'nın etkisine bağlamaktadırlar (Freidman 2002:456)

Öğrenilen geçmiş zaman ekinin -miş biçiminde tek varyantının olması arkaik bir özelliktir. Çünkü tarihî Türk diyalektlerini incelediğimizde bunun tanıkları Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Taştın ilinçüke ünmiş erdim (KP 5,4) (Gabain 1988:81); körmiş (Kutadgu Bilig2367) (Arat 1979:250) Eski Anadolu Türkçesinde düşmişsin, itmişsin, düzmiş (Gürsevin 1997:82-83)

(Gürsevin 2009: 54), bu tanıkların Batı Rumeli ağızlarında –mış biçimi için yabancı bir etki arama gereğini ortadan kaldırdığı ve zaten Eski Anadolu Türkçesinin devamı olan günümüz Türkiye ağızlarından "Kuzeydoğu Grubu ve Doğu Grubu"nda ekin yalnızca –miş biçiminde kullanıldığını belirtmektedir.

Nemeth de bu durumun yazıtlar dönemindeki kullanımla örtüştüğü kanısındadır. (1980-1981: 134)

Yönelme durumun bulunma durumla ifade edilmesi

Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde yönelme durum ifadesi için bulunma durum kullanılmaz Dolayısıyla Batı Rumeli ağızlarının bazılarında "bir yöne doğru hareketi bildiren, yani yönelme durumu işlevinde +dA" ekinin kullanılması durumu başlangıçta yabancı dil etkisi olarak değerlendirilebilir. Konuyla ilgili araştırıcılar da öyle değerlendirmişlerdir.

"Makedon ve Arnavut dillerinde, 'bir yöne doğru hareket' ve 'konum' ifadelerinin anlamı aynı edatlara yüklenmiştir. Örneğin Makedonca zivee/odi vo Skopje, Arnavutça banon/shkon ne Shkup 'Üsküp'te yaşıyor/Üsküp'e gidiyor' Sırpça yönelme durumu ve kalma durumu örnekleri de karışıktır. "(Freideman 2002: 458)

Oysaki tarihî Türk diyalektlerine ait metinlerde durum ekleriyle ilgili Türkiye Türkçesinden farklı kullanımlar olduğu bilinmektedir. Harezm Türkçesinde örnekleri sıklıkla görülmektedir. Örneğin yönelme durumun araç durumu işlevinde kullanımına;

Tamuġ içinde bir müŋüşde olturup ***ṭāʿatġa*** *meşġul boldı.* (KE 4r21)cümlesi, belirtme işlevinde kullanımına;

Bir ***arslanḳa*** *fermānladı.* (NF 15/13);

Yārānlar birle ***Kaʿbaḳa*** *ṭavāf ḳılur-men* (NF 37/1);

Ḥaḳ teʿālānıŋ ***ewinge*** *ziyārat ḳılıŋ.* (NF 39/5);

Kaʿbeke *ziyārat ḳılalıŋ.* (NF 39/16) cümleleri örnek verebilir. (Kalsın, 2004: 48).

Gürsevin(2009:56-57), Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıklıkla karşılaşılan bu durumun tanıklarını aşağıdaki örneklerle vermiştir:

Medînede vuruban (EMŞer. 18)

…Oğuz zamanında bir yigit ki ivlense oh atar idi, okı ne yirde düşse anda gerdek diker idi (DKor.D.89,5)

Anı avlayalum, anı dükedicek bunda gelevüz (Kelile, 34v)

Barsavuz bir anda, dildür uçmak açmaga (Behc. 1:166,23)

Oğuzcanın etkilerinin görüldüğü Harezm Türkçesinin karakteristik eserlerinden Nehcü'l-Ferādis'te, bulunma durumunun yönelme işlevinde kullanımına: *Munda ḳonmaḳ kerekmez erdi.* (NF 15/9) örnek verilebilir.

Gürsevin, Eski Anadolu Türkçesinde bazı ağızlarda +dA var-/+dA git- biçimlerinin kurallı olarak kullanıldığının dönem metinleriyle tanıklanabildiğini, aynı kullanımın "Doğu Karadeniz" ağzında devam ettiğini bu durumun da Turgut Günay'ın Rize ili ağızlarıyla ilgili çalışmasında örneklendirildiğini belirtir.

+çA küçültme eki

Türk dili küçültme ekleri yönünden oldukça zengin bir dildir. (Bkz Şirvan)

Eski Türkçe döneminden itibaren dönem metinlerinde tanıklanan ekler örneklendirilmiştir.

+çA eki de bunlardan biridir. Gabain Eski Türkçedeki kullanımını *ança* "biraz, o kadar", *azrakça* "çok az", *barça* "bütün, hep" kelimeleriyle örneklendirmiştir. (1988:43).

Kıpçak Türkçesinde *barça/barşa* " bütün, hep"<*bar* "var"; *burġuça* "küçük trompet, boru"<*bargu* "trompet, boru" örnek verilebilir. (Karamanlıoğlu, 1994: 23).

Çağatay Türkçesinde bilekçe "kelepçe"; *ḳasabaça* "küçük kasaba"; *şa'irçe* "şairlik taslayan" (Eckmann, 1988: 31 32).

Eski Anadolu Türkçesinde sıfata eklenip sıfatın vasfında yakınlık bildirerek nitelikte azaltma dolayısıyla küçültme yapmıştır. *aḳça* "beyaz gibi"; *ḳaraca* "siyaha yakın"; *eskice* "eskimiş gibi, az eski"; *yeñice* "yeni sayılabilecek" (bkz şirvan)

Ayrıca Dede Korkut'ta altı yerde geçen *halıça* "küçük halı" kelimesinde de +çA küçültme eki açıkça görülmektedir. (Ergin 1997:135).

Günşen (2009: 239), Tarihî dönem metinlerinde örnekleri sıklıkla tanıklanan +çA küçültme ekinin Makedonya Türk Ağzındaki kullanımını Makedoncadaki +çe küçültme ekine bağlamıştır

"Makedonya'da Ohri ve Rense Türk ağızlarında Türkçenin küçültme ekleri "+cAk, +cIk, +cUk, +cAğız" yerine Makedoncanın küçültme eki +çe'nin yaygın olarak kullanıldığı görülmekte; üstelik bu ek sadece insan ve hayvan adlarına getirilerek küçültme, sevme ve acıma anlamıyla kullanılmamakta, başka varlık veya nesne adlarına da getirilerek miktar bakımından azaltma da yapacak şekilde şekilde kullanılmaktadır:

Uzuçe "kuzucuk, kuzucağız", lafçe "tek bir söz", aveçe "az miktarda", sütçe "az mikarda süt"

Günşen'in verdiği örnekler tarihî dönem metinlerindeki kullanımla birebir örtüşmektedir. Bu durum arkaik olan ekin, ikinci dilde (Makedonca) de kullanımı dolayısıyla yaşamasına katkı sağlamış olabilir.

Sonuç

1) Kosova ve Makedonya Türk ağızlarında görülen, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve ölçünlü dilinde tanıklanmayan bazı özellikler, bir batı dili etkisi olabilir. Ancak buna karar vermeden önce tarihî Türk lehçelerinde bu durumun

tanıkları aranmalıdır. Çünkü bu ağızlarda arkaik biçim korunmuş olabilir.Nitekim çalışmamızda verdiğimiz tanıklar, daha önce batı dillerinin etkisi olarak değerlendirilmişti.

2) Tarihsel süreçte Balkanlardaki farklı bölgelere farklı Türk boyları (Oğuzlar, Peçenekler, Kıpçaklar) gelmiştir. Bu sebeple batı Rumeli Türk ağızlarının her biri üzerinde, ilgili bölgeye göç etmiş Türk boyunun arkaik özelliklerinin ne kadarının korunduğu veya ne tür bir değişikliğe uğradığı ile ilgili olarak, söz varlığı, söz yapımı, ses ve cümle çalışmalarının yapılması, gerek Batı Rumeli ağızları gerekse tarihî Türk lehçeleri araştırmalarına önemli veriler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arat, Reşit Rahmeti (1992). Atabetü'l-Hakayık, Ankara: TDK.

Başdaş, Cahit (2003). Anadolu ve Kosova Türk Ağızlarında g>c,k>ç Değişmeleri", TDAYBelleten 1999/I-II, Ankara:TDK Yay., s..1-8.

Brendemoen, Bernt (2008). "Anadolu Ağızlarında Sözdizimi Üzerine Bir Not", Turkish Studies, Volume 3/3, Spring 2008:166-175.

Clauson, Gerard (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteent-Century Turkish, Oxford: At the Clarendon Press.

Dallı, Hüseyin (1991). Kuzeydoğu-BulgaristanTürk Ağızları Üzerine Araştırmalar, Ankara: TDK Yay.

Dilçin, Cem (1991). Mesud Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahar İnceleme-Metin-Sözlük, Ankara: Atatürk Kültür Bilim Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Eckmann, Janos (1962). "Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı", Nemeth Armağanı. Haz: J. Eckmann-A.S. Levend-M. Mansuroğlu, Ankara:TDK Yay., s.111-144.

Eckmann, Janos (1988). "Dinler Makedonya Türk Ağzı", TDAY-Belleten 1960. Ankara: TDK Yay., s. 189-204

Ergin, Muharrem (1997). Dede Korkut Kitabı II İndeks- Gramer , Ankara: TDK Yayınlar.

Gülensoy, Tuncer(1993). Rumeli ağızlarının ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme-Bibliyograyfa-Metinler). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.

Günşen, Ahmet ("Dil Etkileşimi Açısından Makedonya ve Kosova Türk Ağızları", Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri, (25-390 Mart Şanlıurfa), TDK Yay., Ankara 2009, s. 259-282.

Hafız, Nimetullah (1999). "Kosova Türk Ağızlarında Sırp ve Arnavut Dilinin Etkisi", 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996 (Bildiriler), Ankara: TDK Yay., s. 5179523.

Hasan, Hamdi (1997). Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler, Ankara: TDK Yay.

Hazai, Györgi (1960). "Rodop Türk Ağızları", VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957, Ankara: TDK Yay. S. 127-130.

Hazai, Györgi)1988) "Rumeli ağızlarının Tarihi Üzerine", TDAY Belleten 1969, Ankara:TDK Yay., s.205-211.

İmer, Kamile (1997). "Türkçe ve Lazca Konuşan İki dillilerde Kod Değişimi", VIII. Uluslar arası Türk Dil Bilimi Konferansı Bildirileri, 7-9 Ağustos 1996, Haz., Kamile İmer, N. Engin Uzun, Ankara, s. 275-283.

Kalsın, Şirvan(2004). Harezm ve Kıpçak Türkçelerinde İsim, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kalsın, Şirvan (2008). "Tarihî Türk Lehçelerinde Küçültme", VI. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı, 20-25 Ekim 2008 Ankara.

Kalsın, Şirvan (2009). "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Rumeli Ağızları", XVII. Uluslar arası KIBATEK Edebiyat Şöleni (Balkanlar Türk Edebiyatı ve Kültürü), 13-18 Ağustos 2009, Prizren, Kosova.

Korkmaz, Zeynep (1987). "Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bakış", Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi)İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler I, Türk Dili Cilt 2, İstanbul Üniversitesi Yay., s. 899-109.

Molova, Mefküre (1999). "Balkanlardaki Türk Ağızlarının tasnifi" TDAY Belleten 1996, Ankara :TDK Yay., s.167-176.

Özkan, Fatma-Musa, Bağdagül (2004) "yabancı Dillaein Türk Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi" Bilig, Yaz/2004, Sayı:30,s.5-139.

Öztopçu, Kurtuluş (1989). Munyatu'l-GhuzÀt A14th-Century Mamluk-Kipchak Military Treatise, Harvard: Harvard University Office of the Universitiy Publisher.

Piliçkova, Sevim (1996). Nasradin Hoca And Itar Pejo-Spiritual Twins, Skopje: Institute of Folklore "Makro Cepenkov"Skopje Special Edition Volume 24.

Yusuf, Süreyya (1975). "Prizren Türkçesinin Cümle Yapısı", Çevren (Priştine), V/13, s. 61-68.

Bulgaristan Türk Edebiyatında İkilemeler

Arş. Gör. Tuğba SARIKAYA AKSOY
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
tsarikaya88@gmail.com

ÖZET

İkilemeler, dilimizde en çok kullanılan dil birlikleridir. İkileme yakın, ilişkili ya da zıt anlamlı kelimelerin belli ses kuralları çerçevesinde, anlamı güçlendirmek maksadıyla bir araya getirilip tek kelime gibi anlam ifade edecek şekilde kullanılmasıdır. İkilemelerde kelimeler aynen tekrarlanabileceği gibi bunlar kelimelerin belirli bölümlerine belirli seslerin eklenmesiyle de yinelenebilir. İkilemeler, anlamı güçlendirmek, ifadeye zenginlik katmak, ses ahenginden faydalanarak devamlılık ve çokluk ifadesi sağlamak için kullanılır.

İkilemeler, dil çalışmalarında kapsamlı olarak incelenmektedir. Yapılan incelemeler doğrultusunda araştırıcıların ikileme için çeşitli terimler kullandığı görülmüştür. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanları *hendiadyoin, kelime koşması*, *ikiz kelime*, *ikizleme*, *tekrar*, *bağlam öbeği*, *ikilemeli ad, yinelemeli ad* ve *ikilemedir*.

İkilemeler, Türkçenin her döneminde olduğu gibi Bulgaristan Türk Edebiyatının şiir başta olmak üzere sözlü ve diğer yazılı edebiyat türlerinde de oldukça sık kullanılmıştır. Bulgaristan Türk Edebiyatı, Rumeli Türk Edebiyatının devamı olup, Osmanlı-Rus Savaşı sonrası (1877-1878) Bulgaristan'da kurulan Bulgaristan Devleti sınırları içinde kalan Türklerin edebiyatıdır. Bu edebiyat, sözlü ve yazılı biçimde gelişerek, oradaki Türklerin Türk kültür ve edebiyatına sahip çıkmaları nedeniyle günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. Bulgaristan Türk Edebiyatının sözlü ürünleri, Türkiye'deki sözlü ürünlerimizden konu, biçim, dil bakımından farklı değildir. Yazılı edebiyatı ise, araştırmacılar tarafından (1878-1944), (1944-1989) ve 1990'dan günümüze kadar olmak üzere üç döneme ayrılmıştır.

Bu yazıda ilk önce ikileme teriminin ne olduğu ve hangi terimlerle karşılandığı tartışılacak; ardından Bulgaristan Türk Edebiyatının sözlü ve yazılı edebiyatından kısaca bahsedildikten sonra belirlenen çeşitli metinler üzerinden derlenen ikileme örnekleri; anlam, şekil, çekim ve diziliş bakımından sınıflandırılarak incelenecektir. Bulgaristan Türkleri Edebiyatında şiir türü diğer edebi türlere göre daha fazla geliştiği için verilen ikileme örnekleri daha çok şiirler üzerinden olacaktır.

Anahtar Sözcükler: İkileme, Bulgaristan Türk Edebiyatı, anlam, çekim

ABSTRACT

Hendiadyoins In Bulgarian Turkish Literature

Hendiadyoins are the most commonly used structures in our language. Hendiadyoins are used in frame phonetic rules of with related or antonym words to strenghten the meaning as only one word. Words can been repeated or added to certain phonems in specific parts of words in hendiadyoins. Hendiadyoins are used to strenghten the meaning, to enrich the expression, to provide continuity and multiplicity expression with the phonem unity.

Hendiadyoins are examined in language studies in detail. It is seen that different terms are used for hendiadyoins by researchers. The most common of them are *hendiadyoin*, *kelime koşması*, *ikiz kelime*, *ikizleme*, *tekrar*, *bağlam öbeği*, *ikilemeli ad, yinelemeli ad* ve *ikileme*.

Hendiadyoins are commonly used both oral and written literature of Bulgarian Turkish Literature, especially in poetry as every period of Turkish. Bulgarian Turkish Literature is an extension of Rumelian Turkish Literature. It is the literature of the Turkish people who had stayed within the boundaries of Bulgarian State after the Otoman-Russian War (1877-1878). This literature has experienced both oral and written development and kept its existence until today thanks to the efforts of the Turkish minority groups. Oral pruducts in Bulgarian Turkish Literature don't differ on account of subject, morphology and language from oral pruducts in Turkey Turkish. But written literature is divided into three period by researchers: from 1878 to 1944; from 1944 to 1989 and the period from 1990 onwards.

In this article, firstly the definition of the term "hendiadyoins" and with which terms it is met is discussed. Then both oral and written literature in Bulgarian Turkish Literature have been intruduced, hendiadyoins examples of compiled various texts have been examined in terms of meaning, declension and syntax. As this literature has flourished in all literary branches, especially in poetry, examples have been given more on poems.

Key words: Hendiadyoin, Bulgarian Turkish Literature, meaning, declension.

0. GİRİŞ

İkilemeler, Türkçenin çok önemli bir özelliğidir; Türkçenin zenginliği ve yaratma gücüdür. İkileme, cümlede anlamı güçlendirmek için eş, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin belli ses kuralları çerçevesinde bir araya getirilip art arda kullanılmasıdır. İkileme, Osmanlıca'da *atf-ı tefsiri*, Fransızca'da *redoublement, hendiadyoin*, İngilizce'de *reduplication dual, hendiadyoin*, Almanca'da *Verdoppelung, Zwillingsformen, Hendiadyoin*[1], Rusça'da *reduplikatsiya* (редупликация), *povtor udvoyeniye* (повтор удвоение)[2] terimleri ile karşılanır. Türkiye Türkçesi dilciliğinde ise, ikilemenin karşılığı olarak *ikiz kelime*[3], *tekrar*[4],

[1] Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, s.9.
[2] D. E. Rozentel, M. A. Telenkova, *Slovar Spravoçnik, Lingvistiçeskix Terminov*, Moskva, 1976.
[3] Hasan Eren, "İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında", *DTCF Dergisi*, C.7, S.2, Ankara, 1949.
[4] Osman Nedim Tuna, "Türkçede Tekrarlar", *TDED III*, İstanbul, 1949.

ikizleme[5], *kelime koşması*[6], *hendiadyoin*[7], *ikilemeli (yinelemeli) ad*[8] ve çoğunlukla da *ikileme*[9] terimleri kullanılır.

İkileme değişik çalışmalarda benzer biçimlerde tanımlanmıştır:

> *"aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi*[10]*; anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma*[11]*; anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları yakın ya da karşıt olan, sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması*[12]*; aynı manada yahut yakın manadaki iki kelimenin bir tek kelime gibi anlam ifade etmesi"*[13].

Bu tanımlardan, ikilemelerin sadece anlamlı iki kelimeden oluşmadığını aynı zamanda kelimelerin tekrar edilmesi ile de ikilemenin oluşabileceğini anlıyoruz. Çalışmamıza alınan örnekler içinde her iki tanıma da uygun yapılar bulunmaktadır.

İkilemeler konusunda ilk çalışma 1899 yılında Karl Foy tarafından yapılmıştır. Karl Foy, *Studien zur osmanischen Syntax* adlı çalışmasında ikilemeleri, saha, mana, hece sayısı, sözcük sırası ve dilbilgisi gibi açılardan ele alarak sözcüklerin yan yana geliş kurallarını tespit etmeye çalışmıştır[14].

Ahmet Cevat Emre, *Türk Dil Bilgisi* (1945) adlı kitabında ikilemeleri, ikilemeyi oluşturan sözcüklere göre isim, sıfat, fiil vb. sınıflandırmıştır. Osman Nedim Tuna Türkçede *Tekrarlar* (1945) adlı makalesinde, tekrarları geniş bir şekilde ele almış, çeşitli eserlerden seçtiği tekrar örneklerini sözcük türlerine göre sınıflandırmıştır.

İkilemeler konusunda kapsamlı çalışma olarak kabul edebileceğimiz Vecihe Hahipoğlu'nun *Türk Dilinde İkilemeler* (1981) adlı kitabında ikilemeler, ses, sözcük, yapı, görev ve anlam açılarından geniş bir şekilde ele alınarak

---

[5] Mehmet Ali Ağakay, "İkizlemeler Üzerine", *Türk Dili*, C.2, S.7, Ankara, 1953; Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, Ankara: DTCF Yayınları, 1987, s.47.

[6] Mehmet Ali Ağakay, "Türkçede Kelime Koşmaları", *TDAY Belleten*, Ankara, 1954.

[7] Saadet Çağatay, "Uygurca'da Hendiadyoinler", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara,* 1978.

[8] N. Atabay, İ Kutluk, S. Özel, *Sözcük Türleri* (yöneten ve yayına hazırlayan Doğan Aksan), Ankara: TDK, 1983.

[9] Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.

[10] Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK, 1992.

[11] Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998.

[12] Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.

[13] Saadet Çağatay, "Uygurca'da Hendiadyoinler", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara,* 1978, s.29-30.

[14] Şahbender Çoraklı, "Türkçe'nin Yaratma Gücü: İkilemeler (I)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17, Erzurum, 2001, s.53.

örneklendirilmiş ve kitabın sonunda, kalıplaşmş ya da kalıplaşmakta olan ikilemelerin başlıcalarının yer aldığı ikileme sözlüğü verilmiştir.

Muharrem Ergin, ikilemeleri *Tekrarlar* başlığı altında ele almış ve tekrarları, aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime grupları olarak tanımlamıştır[15]. Leyla Karahan *Türkçede Söz Dizimi* adlı eserinde ikilemeleri *tekrar grubu* içinde değerlendirmiş ve ikilemelerin özelliklerini vermiştir[16]. *Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi* adlı makalesinde Osman Nedim Tuna, eş heceli kelimelerde ses düzenini ortaya koymuştur[17].

Türklerdeki güçlü sözlü edebiyat geleneği, ikilemelerin Türk dilinde bir anlatım şekli olarak kullanılmasına kaynaklık etmiştir. Kaynağı ne olursa olsun geçmişten bugüne bütün Türkçe eserlerde ikileme, ifadeye kuvvet kazandıran, anlatımda çeşitliliği, zenginliği ve ahengi sağlayan; gelişerek ve çeşitlenerek günümüze ulaşabilmiş bir dil mirasıdır. Türkçede birçok yeni nüansı karşılaması, ikilemelerin birçok eserde bu kadar sık kullanılmasını sağlamıştır[18].

İkilemeler, Türkçenin her döneminde yoğun bir şekilde kullanılmış ve araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Hem tarihi hem de bugünkü Türk lehçelerinde ikilemelerin durumunu değerlendiren, inceleyen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışma doğrultusunda Bulgaristan Türklerinin sözlü ve yazılı kaynaklarında da oldukça fazla ikilemeye rastlanmıştır.

Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı, Rumeli Türk Edebiyatının devamı olarak sözlü halk edebiyatı ve yazılı edebiyat olarak iki yönde gelişmesini sürdürür. Bulgaristan Türkleri, Rumeli Türklerinin yaratmış olduğu sözlü edebiyat geleneğini sürdürmüş ve yeni koşullarda yaratılan eserlerle bu sözlü edebiyatı daha da zenginleştirmişlerdir. Sözlü edebiyat ürünü olarak türkü, destan, mani, ağıt, ilahi, bilmece, fıkra, masal, atasözü, deyim gibi türler yeni eserlerle zenginleştirilmiştir[19]. Bulgaristan Türklerinin yazılı edebiyatı ise 120 yıllık tarihi boyunca azınlık edebiyatı olarak Rumeli Türk Edebiyatı geleneklerini sürdürmeye çalışmış; ancak ağır toplumsal koşullar yüzünden sık sık durgunluk hatta suskunluk dönemi yaşamıştır. Başlangıcından bugüne kadar (1878-1997) yazılmış sanat eserleri hakkında yeterince araştırma yapılmadığı için yazılı edebiyatın dönemlerini daha genel bir biçimde şu şekilde gösterebiliriz:

1. Bulgaristan devletinin kuruluşundan 1944 yılına kadar (1878-1944),
2. 1944 yılından 1989 yılının sonuna kadar,

---

[15] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1985, s.337.
[16] Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s.60-62.
[17] Osman Nedim Tuna "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi", *TDAY Belleten*, 1982-1983, s.163-228.
[18] Figen Güner Dilek, "Altay Türkçesinde İkilemeler", *Bilig*, S.28, Kış 2004, s.84-85.
[19] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy (Haz.), "Bulgaristan Türk Edebiyatı", Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım), C.8, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s.35.

3. 1990 yılından günümüze kadar[20].

Çalışmamızın konusu kapsamında ele alınan ikilemeler, Bulgaristan Türk Edebiyatının sözlü ve yazılı edebiyatına ait ürünlerden seçilmiştir. Yapılan tarama daha çok türkü, destan, mani, ağıt, ilahi, bilmece, fıkra, masal ve çocuk oyunları gibi sözlü edebiyat ürünlerinin yanında; hikâye, roman ve özellikle de şiir gibi yazılı edebiyat ürünlerini kapsamaktadır. Seçilen örneklerin sonunda yazarın adı, eserin kısaltması ve örneğin alındığı sayfa numarası verilmiştir. Çalışmada verilen örnekler, Bulgaristan Türk Edebiyatındaki ikilemelerin zenginliğini yansıtmakla birlikte, tamamını içine almamaktadır.

1. BULGARİSTAN TÜRK EDEBİYATINDA İKİLEMELERİN SINIFLANDIRILMASI

Bulgaristan Türk Edebiyatında ikilemeler, anlam, şekil, çekim ve diziliş olmak üzere dört açıdan incelenecektir:

A. Anlam Açısından İkilemeler
   I. Her iki unsuru da anlamlı olan ikilemeler
      a. Aynı anlamlı kelimelerle kurulanlar
      b. İlişkili kelimelerle kurulanlar
      c. Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar
   II. Sadece bir unsuru anlamlı olan ikilemeler
   III. Her iki unsuru da tek başına ifade etmeyen ancak ikileme olarak anlamlı olanlar

B. Şekil Açısından İkilemeler
   I. Her iki unsuru da kök halinde olanlar
   II. Her iki unsuru da türemiş kelime olanlar
      a. Her iki unsurun da aynı ek aldığı örnekler
      b. Her iki unsurun da farklı ek aldığı örnekler
   III. Sadece ikinci unsurun yapım eki aldığı örnekler

C. Çekim açısından ikilemeler
   I. Sadece son unsurun çekim eki aldığı örnekler
   II. Her iki unsurun da çekim eki aldığı örnekler

D. Diziliş açısından ikilemeler
   I. Hece durumuna göre
      a. Az heceli kelimenin önde olduğu kuruluşlar
      b. Çok heceli kelimenin önde olduğu kuruluşlar
      c. İki unsurun da eşit heceli olduğu kuruluşlar
   II. Seslerin durumuna göre
      a. İlk öğesi ünlüyle diğer öğesi ünsüzle başlayan ikilemeler
      b. Her iki öğesi de ünlüyle başlayan ikilemeler
      c. Her iki öğesi de ünsüzle başlayan ikilemeler
      d. İlk öğesi ünsüzle diğer öğesi ünlüyle başlayan ikilemeler
   III. Unsurların kökenine göre[21].

---

[20] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy (Haz.), "Bulgaristan Türk Edebiyatı", Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım), C.8, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s.38-40.

[21] Figen Güner Dilek, "Altay Türkçesinde İkilemeler", *Bilig*, S.28, Kış 2004, s.85-86.

1. A. Anlam Açısından İkilemeler

I. Her iki unsuru da anlamlı olan ikilemeler

Bu bölümde kullanılan ikilemelerin her iki unsuru da anlamlıdır. Bu tür ikilemeler "aynı anlamlılar, ilişkili (yakın) anlamlılar ve zıt anlamlılar" olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Yaptığımız taramada aynı anlamlı kelimelerin oluşturduğu ikilemeler, aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan ikilemelerdir. İlişkili kelimelerle kurulan ikilemelerde, her iki unsur da kendi anlamıyla tek başına kullanılabilir. Fakat ilişkili kelimelerdeki unsurların bazılarında anlamdan başka ses ve biçim yakınlıklarının da olduğu görülür. Bu grubu oluşturan ikileme unsurları bir kavramın benzer yönlerini işaret eder. Zıt anlamlı kelimelerle kurulan ikilemeler, daha çok açıklanacak olan kavramın sınırlarını belirtir ve unsurlar birbirine zıtlık yönüyle bağlanır.

a. Aynı anlamlı kelimelerle kurulanlar

Sürü sürü sürüldüler, süründüler (Ahmet Emin Atasoy, BTŞS 3)
Yürekleri **avuç avuç** kor (Ahmet Emin Atasoy, BTŞS 3)
Bol bol selam götür (Ahmet Emin Atasoy, BTŞS 6)
Bu yüzden **damla damla** (Ahmet Emin Atasoy, BTŞS 7)
Ne **sevgi sevgi**, ne **meslek meslek** (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 22)
Sor da söyleyeyim, beklediğim kimdi **sessiz sessiz** (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 26)
Sularda **dalga dalga**, karada **bölge bölge** (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 38)
Deniz **hırçın hırçın** kemirirken karayı (Durhan Hasan Hatiboğlu, BTŞS 46)
Yamaç yamaç (Fehim Hüseyinov, BTŞS 61)
Baharı getirdim uzaklardan **yeşil yeşil** (Fevzi Kadir Sever, BTŞS 73)
Yanarak **alev alev** (Hasan Karahüseyinov, BTŞS 83)
Nice nice yıllara (İsmail Çavuşev, BTŞS 106)
Dışarıda soğuk **iğne iğne** (Mefküre Rıza Molla, BTŞS 134)
İçin **katmer katmer** oluyor (Mefküre Rıza Molla, BTŞS 138)
Dolunay **usul usul** iner denize (Mehmedali Oruç, BTŞS 141)
Nasıl **hare hare** yanar (Mehmedali Oruç, BTŞS 142)
Bahçe bahçe, çiçek çiçek (Mehmet Çavuş, BTŞS 150)
Ve karalarca yalnızlığı **bulut bulut** (Mehmet Çavuş, BTŞS 151)
Kadeh elde **dünya dünya** mutlu geçen geceyi (Mehmet Çavuş, BTŞS 153)
Övgümde de yergimde de **demet demet** savruldum (Mehmet Çavuş, BTŞS 154)
Tas tas bölüşmek üzre… (Mehmet Şükrü Çavuşoğlu, BTŞS 163)
Bulut bulut (Mustafa Mutlu, BTŞS 176)
Filiz filiz büyüyor (Mustafa Mutlu, BTŞS 176)
Yola çıktın **erken erken** (Mustafa Mutlu, BTŞS 178)
Sütlü bir kahve içmek **yudum yudum** (Mümin Bekir, BTŞS 181)
Türkü türkü konardım saçlarına (Naci Ferhadov, BTŞS 192)
Uzatıp uzatıp fitilini uykulu sabahların (Naci Ferhadov, BTŞS 198)
Dize dize (Necmiye Mehmet Ulucan, BTŞS 212)
Bir yıldız doğdu **mercan mercan** (Niyazi Hüseyin Bahtiyar, BTŞS 217)
Dolaşır **höyük höyük belde belde** (Niyazi Hüseyin Bahtiyar, BTŞS 218)

Kıza bakıyorum **şaşkın şaşkın** (Osman Aziz, BTŞS 224)
Kalemim kımıldıyor elimde **mini mini** (Ömer Osman Erendoruk, BTŞS 234)
Özlem özlem çatlayan dudaklarım kanadı (Ömer Osman Erendoruk, BTŞS 237)
Açar **top top** akasya çiçekleri bahçenin (Ömer Osman Erendoruk, BTŞS 238)
Hatıralar beyninde **şimşek şimşek** çakar da (Ömer Osman Erendoruk, BTŞS 238)
Düşünce döküldü **yaprak yaprak** (Rahim Recep Akdora, BTŞS 245)
Aç ve susuz kalsanız da **ara ara** (Recep Küpçü, BTŞS 257)
Sıra sıra uzun kavaklar (Recep Küpçü, BTŞS 264)
Sallanıp sallanıp duruyorsunuz (Recep Küpçü, BTŞS 264)
Baktık ki **ışın ışın** duvarda (Sabahattin Bayramöz, BTŞS 273)
Günlerimi **bardak bardak** içer (Süleyman Mustafa Özgür, BTŞS 275)
Çiçekler yorgunluk **tatlı tatlı** gönlünü (Süleyman Mustafa Özgür, BTŞS 280)
Çok yakından **doya doya** (Süleyman Yusuf Adalı, BTŞS 285)
Islanıp ıslanıp doyamadığım? (Şaban Mahmut Kalkan, BTŞS 293)
Sıvazlayıp **tel tel** sayamadığım (Şaban Mahmut Kalkan, BTŞS 293)
Yeni yeni gerçekler (Şahin Mustafa, BTŞS 301)
Renkler **küme küme** (Zahit İsmail Güney, BTŞS 308)
Yaprakların **körpe körpe** (Recep Küpçü, Ş 19)
Tomruk tomruk umutları (Recep Küpçü, Ş 19)
Çiçek açıp **yumak yumak** (Recep Küpçü, Ş 20)
Aydın aydın gelecekten (Recep Küpçü, Ş 20)
Ilık ılık gözyaşlarım (Recep Küpçü, Ş 22)
Şöyle **burcu burcu** vurur (Recep Küpçü, Ş 22)
Başkaları doğar **birer birer** (Recep Küpçü, Ş 26)
İğdeler çiçek açtı **yumak yumak** (Recep Küpçü, Ş 30)
Ben de varım **bön bön** bakan çocukların arasında (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 28)
Etek eteğe tutunup **badi badi** yürümek özlemi (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 32)
Gülmiyen yüzler de güler **cazip cazip** (Recep Küpçü, Ş 32)
Islak ıslak şimdi dudaklarım bak (Recep Küpçü, Ş 37)
Uzaklarda **mor mor** görünen bir dağ (Recep Küpçü, Ş 37)
Bir de yağmur başlar **inceden inceden** (Recep Küpçü, Ş 40)
Köpük köpük kaynıyan, kıvram dolam akan Gürsu (Recep Küpçü, Ş 43)
Usuldan usuldan sallanır kavak (Recep Küpçü, Ş 46)
Oluk oluk sular aktı yamaçlardan (Recep Küpçü, Ş 47)
Neden **eğilip eğilip** duruyorsunuz öyle (Recep Küpçü, Ş 48)
Çimen çimen yeşerir içim (Recep Küpçü, Ş 50)
Mısra mısra çevireceğim bir gün (Recep Küpçü, Ş 53)
Ağacım da sarktı **dal dal** (Recep Küpçü, Ş 57)
Azar azar (Recep Küpçü, Ş 58)
Şu saatin çalması yok mu ya **erken erken** (Lütfi Demirov, BTŞS 124)
Gülüşüm **salkım salkım** akasya dallarında (Recep Küpçü, Ş 62)
Bakın öyle **kolay kolay** ölmeye yasanım yok artık (Recep Küpçü, Ş 63)
Derdin şiir olup hep **satır satır** (Recep Küpçü, Ş 67)
Canavar uluyuşları **diken diken** batarken sessizliğe gecenin (Recep Küpçü, Ş 74)
Sonra istersen ayışığı ol **pul pul** dökül yeşil yapraklarım üstüne (Recep Küpçü, Ş 76)

Kıvrım kıvrım kıvranıyorum (Recep Küpçü, Ş 82)
Diken diken ürküntüsü alışılmamış ıssızlığın (Recep Küpçü, Ş 84)
Kimi umutlanır, ağlarım **için için** kimi (Recep Küpçü, Ş 86)
Estin, estin içimde sen **sıcak sıcak** (Recep Küpçü, BÇTEA 109)
Bir yağmur yağdı **sağnak sağnak** (Recep Küpçü, BÇTEA 111)
Püskülleri **ıtır ıtır** (Latif Karagöz, BTÇE 292)

b. İlişkili kelimelerle kurulanlar

Davul zurna çalıyor (Türkü, TDTEA 54)
Dağlar taşlar arkadaşlar aman (Türkü, TDTEA 56)
Göz kulak olacak kimseleri de yokmuş (Masal, TDTEA 164)
Uy!... Ay, gece, deniz **sarmaş dolaş**, sular berrak (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 39)
Kılıçsız kargısız girdim altın odalarına (Hasan Karahüseyinov, BTŞS 84)
Sabahlarım **dolu dizgin** kaçsa da (Mehmet Çavuş, BTŞS 148)
Vurdu **şen şakrak** evi (Mehmet Şükrü Çavuşoğlu, BTŞS 166)
Çalı çırpıdan bir ateş yaksak (Mustafa Mutlu, BTŞS 175)
Ne **yorgan döşek** isterim (Naci Ferhadov, BTŞS 189)
Renkler **salkım saçak** (Zahit İsmail Güney, BTŞS 308)
Hoş-beş ve **hal-hatır** derken (Recep Küpçü, Ş 23)
Halı gibi yeşerdi **çayır-çimen** (Recep Küpçü, Ş 30)
Kelle kulak tüm tedirgin (Recep Küpçü, Ş 47)
Dere tepe düz gider (Recep Küpçü, Ş 32)

c. Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar

Elleri ceplerinde bakışır **büyüklü küçüklü** çocuklar (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 28)
Düşe kalka öğrendim ayakta kalabilmeyi (Fevzi Kadir Sever, BTŞS 76)
İrili ufaklı (Mefküre Rıza Molla, BTŞS 138)
Kafalarının içinde her şey **alt üst** (Recep Küpçü, BTŞS 255)
Büyük küçük; bu bir gerçek (Şahin Mustafa, BTŞS 298)
Çullanıp durma üstüme **sabah akşam** (Zahit İsmail Güney, BTŞS 311)
Canlı cansız her şey canlanır (Recep Küpçü, Ş 28)
Sağı solu (Mehmet Müzekka Con, Deliorman, BTÇE 88)
Gelir gider okula (Hasan Karahüseyinov, BTÇE 127)
Gece gündüz çalıştı (Hasan Karahüseyinov, BTÇE 127)
Haklı haksız, her birini taşlamış (Niyazi Hüseyinov, BTÇE 150)
Acı tatlı sular içtim (Türkü, TDTEA 55)

II. Sadece bir unsuru anlamlı olan ikilemeler

Bu tür ikilemelerde, anlamlı unsur birinci veya ikinci sırada yer alabilir. İkilemeyi oluşturan sözcüklerin anlamlı olanı tek başına kullanılabildiği halde anlamsız unsurun tek başına hiçbir anlamı yoktur.
Ufak tefek şeyler için niçin çekişirsiniz? (Masal, TDTEA 159)
Ufacık tefecik (Faik İsmail Arda, BTŞS 54)
Çoluk çocuk orakta (Muharrem Tahsinov, TDTEA 283)
Alay malay yok be, hakikati konuşuyorum (Mehmet Bekirov, TDTEA 286)

III. Her iki unsuru da tek başına ifade etmeyen ancak ikileme olarak anlamlı olanlar

Bu grubu oluşturan ikilemelerin her bir unsuru zorlama olmazsa tek başlarına kullanılamaz. Bununla birlikte anlama katkıları olduğu için tamamen anlamsız da sayılmazlar. Bu tür kelimelerle kurulan ikilemelerde daha çok güçlü bir anlam, bir pekiştirme söz konusudur. Bu ikilemeler genellikle yansıma kelimelerden oluşur. Yansımalar tek başlarına yaşayamazlar. Bu tür ikilemelerdeki sözcükler, başka bir ek almadan tek başlarına yaşayamasalar da birlikte kullanıldıklarında anlama güç katarlar[22].
Ağladı **hüngür hüngür** (Ahmet Emin Atasoy, BTŞS 6)
Yüreğim **gümbür gümbür**, aceleci, tez (Durhan Hasan Hatiboğlu, BTŞS 43)
Güm güm vurur davullar zulmete zulmete (Durhan Hasan Hatiboğlu, BTŞS 44)
Rodop çayırlarında ot biçiyor **hışır hışır** (Faik İsmail Arda, BTŞS 57)
Gıldır gıldır mekik dokuyordu (Faik İsmail Arda, BTŞS 59)
Bakışlarımı çalan bir kadın yürür **tık tık** (Lütfi Demirov, BTŞS 125)
Pırıl pırıl ışıklarıyla (Mefküre Rıza Molla, BTŞS 129)
Tıkır tıkır (Mefküre Rıza Molla, BTŞS 132)
Süzüm süzüm böyle (Mehmedali Oruç, BTŞS 141)
Döşenmiş **gıcır gıcır** (Mehmet Şükrü Çavuşoğlu, BTŞS 166)
Sicim sicim serpiliyor üstüne (Mustafa Mutlu, BTŞS 176)
Fıkır fıkır günlerimden (Naci Ferhadov, BTŞS 191)
Kin dalgası dövüyor kıyıyı **şırak şırak** (Ömer Osman Erendoruk, BTŞS 234)
Uzanması **fısıl fısıl** giriş kapılarına (Rahim Recep Akdora, BTŞS 242)
Cıvıl cıvıl bir hayat başladı (Recep Küpçü, Ş 30)
Bir nehir akacak, sevinç nehri, **gürül gürül** (Recep Küpçü, BTŞS 260)
Ilık sevda da kapımı çaldı: **tık tık** (Şaban Mahmut Kalkan, BTŞS 291)
Cayır cayır yandım durdum (Recep Küpçü, Ş 20)
Haşır-neşir olmuşum büyük bir aşkla (Recep Küpçü, Ş 32)
Sırılsıklam bir sevda, **buram buram** bir özlem (Latif Ali Yıldırım, BTŞS 113)
Ulam ulam insanlar molası bahçelerde (Lütfi Demirov, BTŞS 122)
Yel estikçe **püfür püfür** (Mehmedali Oruç, BTŞS 144)
Her şeye **ılgıt ılgıt** sevgi sürmek isterdim (Ömer Osman Erendoruk, BTŞS 234)
Par par aydınlıklardan çelenk örmek isterdim (Ömer Osman Erendoruk, BTŞS 234)
Sende **cıv cıv** şarkı söyler (Mehmet Fikri, TDTEA 203)

[22] Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, s.59-60.

Cık cık taneler de (Türkü, TDTEA 87)

1. B. Şekil Açısından İkilemeler

Bu grubu oluşturan ikilemeler, daha çok isim ve isim soylu kelimelerle kurulmuştur. İkilemeyi oluşturan unsurların ikisi de kök halinde kullanılabildiği gibi; her iki unsuru da yapım eki alıp, bazen aynı eklerle bazen de farklı eklerle kullanıldığı örneklere rastlanmıştır.

I. Her iki unsuru da kök halinde olanlar

Evlerim var **hane hane** (Türkü, TDTEA 58)
Benleri var **köşe köşe** (Türkü, TDTEA 94)
Beyaz beyaz tavuklar (Mani, TDTEA 109)
Yıldız yıldız geceleri (Recep Küpçü, BÇTEA 107)
Bir görme umudu **rüzgar rüzgar** savrulur (Recep Küpçü, Ş 73)
Çiy taneleri **boncuk boncuk** (Recep Küpçü, Ş 54)
Güneş **şen şen** görününce (Hafız İslam Ergin, BTÇE 97)
Dere tepe düz gitmişler (Sabahattin Bayramov, BTÇE 169)
Dışarda kar **lapa lapa** (Filiz Kalemler, BTÇE 374)
Üç nehir **harıl harıl** doldurdu sokakları (Süleyman Yusufov, TDTEA 392)

II. Her iki unsuru da türemiş kelime olanlar

a. Her iki unsurun da aynı ek aldığı örnekler

Sevip sevip ayrılmamız (Türkü, TDTEA 63)
Yüreği hep **yanık yanık** (Ağıt, TDTEA 114)
Kızlar **nazlı nazlı** utup çapayı (İlahi, TDTEA 125)
Delik deşik onurları (Ahmet Emin Atasoy, BTŞS 3)
Yalnız **kırık dökük** umutlarım (Recep Küpçü, Ş 82)
Kısık kısık geldi sesi (Ali Durmuşev, BTÇE 300)
Uyandırır dağı **allı pullu** horozlar erken erken (Durhan Hasan Hatiboğlu, BTŞS 45)
Tepeden tırnağa bir ağaç kesilirim **dallı yapraklı** (Recep Küpçü, Ş 76)
Gülünüm dedin, **içli içli** ağladın (Osman Aziz, BTŞS 223)
Cicili bicili bebeciğim (Faik İsmailov, BTÇE 240)
Tatsız tuzsuz (Filiz Kalemler, BTÇE 378)
Yanan bir pencereye **baka baka** sabahlıyorum (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 26)
Uçuşur insanlara günaydın **diye diye** (Lütfi Demirov, BTŞS 124)
Dönüyorlar **yığın yığın** perperişan (Ahmet Emin Atasoy, BTŞS 3)
Dilim dilim boldur dostun elması (Hasan Özkan, BTŞS 97)
Seyrettiler **üzgün üzgün** (İbrahim Kamberoğlu, BTŞS 101)
Azar azar (Recep Küpçü, BTŞS 265)
Sertçe sertçe (Mehmet Muradov, BTÇE 106)

b. Her iki unsurun da farklı ek aldığı örnekler

Canlı cansız her şey canlanır (Recep Küpçü, BÇTEA 106)

III. Sadece ikinci unsurun yapım eki aldığı örnekler

Deli dolu (Fevzi Kadir Sever, BTŞS 71)

1. C. Çekim açısından ikilemeler

Bu gruptaki ikilemeler, çoğunlukla isim ve isim soylu kelimelerden oluşmaktadır. İkileme tek kelime değeri taşıyorsa isim çekim ekinin en azından bugün için sadece son unsura gelmesi beklenir. Fakat Türkçenin ne geçmiş ne de bugünkü dönemleri için böyle bir genelleme yapmak mümkündür[23]. Nitekim yapılan incelemede son unsurun çekim eki aldığı örneklere rastlanmamıştır; ancak her iki unsurun da çekim eki aldığı örnekler aşağıda belirtilmiştir.

I. Sadece son unsurun çekim eki aldığı örnekler

Sadece son unsurun çekim eki aldığı ikilemelere rastlanmamıştır.

II. Her iki unsurun da çekim eki aldığı örnekler

İsim + yönelme hali eki:
İmrenirler **boya posa** (Ali Durmuşev, TDTEA 405)
İsim + çıkma hali eki:
Vurur **derinden derinden** (Mehmet Şükrü Çavuşoğlu, BTŞS 164)
İsim + iyelik eki + belirtme hali eki:
Üstünde **elimi kolumu** salladığım (Durhan Hasan Hatiboğlu, BTŞS 40)
İsim + belirtme hali eki:
Eşi dostu toplamışım (Faik İsmail Arda, BTŞS 50)
İsim + iyelik eki + yönelme hali eki:
Ama içimde **enine boyuna** dallanıp budaklanan (Recep Küpçü, Ş 84)
İsim + iyelik eki:
Yurdum yurdum (Mehmet Müzekka Con, BTÇE 87)
Saçım sakalım kardan (Ömer Osmanov, BTÇE 218)
Anam anam garip anam (Türkü, TDTEA 54)
İsim + çıkma hali eki; isim + yönelme hali eki:
Bir sevda içindeyim **tepeden tırnağa** (Recep Küpçü, Ş 32)
Adın geçer **dilden dile** (Sabri İbrahim Alagöz, BTÇE 263)
Oluruz sağlam **boydan boya** (Filiz Kalemler, BTÇE 372)
Günden güne artıyor, dertleri ve figanı (Osman Kesikoğlu, TDTEA 202)

1. D. Diziliş açısından ikilemeler

Bu bölümde ikilemeler, hece (az heceli kelimenin önde veya arkada olması, iki unsurun da eşit heceli olması), ses (ilk öğesi ünlü diğeri ünsüzle başlayan, iki öğesi de ünlüyle başlayan, iki öğesi de ünsüzle başlayan, ilk öğesi ünsüz diğeri ünlüyle başlayan) ve kelimelerin kökenleri bakımından incelenmiştir.

I. Hece durumuna göre

a. Az heceli kelimenin önde olduğu kuruluşlar

[23] Figen Güner Dilek, "Altay Türkçesinde İkilemeler", *Bilig*, S.28, Kış 2004, s.90.

Döner **kendi kendine** (Türkü, TDTEA 64)
Avlu dibi **yan yana** (Mani, TDTEA 103)
Avuç avuca sevenler gibi (İsmail Çavuşev, BTŞS 107)
Üst üste yanılgılarla büyüdü (Rahim Recep Akdora, BTŞS 239)
Füzede de sevdiceğim, **baş başa** biz… (Sabahattin Bayramöz, BTŞS 270)
Yana yakıla, kan ter içinde (Recep Küpçü, BÇTEA 107)
Senin **kara kışına** (Faik İsmail Arda, BTŞS 55)
İkilerle **kol kola** (Hasan Karahüseyinov, BTÇE 127)
İster istemez eve dönerim (Kazım Memişev, BTÇE 201)
Dokunma diyorlar **suya sabuna** (Nuri Turgut Adalı, TDTEA 220)
Eli ayağı kesildi (Salih Baklaciev, TDTEA 230)
Ardı arkası kesilmeden yağmur yağıyor (Sabri Tatov, TDTEA 245)
Hani geceler boyu seninle **diz dize** (Sabahattin Bayramöz, BTŞS 270)

b. Çok heceli kelimenin önde olduğu kuruluşlar

Ayak uydurmuş **tıpa tıp** (Recep Küpçü, Ş 85)
Ansıdıkça tarihimiz ben **ikide bir** (Recep Küpçü, TDTEA 365)
Gerçek sanat etmez **para pul** (Recep Küpçü, Ş 42)

c. İki unsurun da eşit heceli olduğu kuruluşlar

Gurbetlik gurbetlik zalim gurbetlik (Türkü, TDTEA 68)
Ah evleri var **hane hane** aman (Ağıt, TDTEA 111)
Ne o ağlayışlar, **için için** (İsmail Çavuşev, BTŞS 108)
Salıncakta **sallana sallana** (Mehmet Şükrü Çavuşoğlu, BTŞS 162)
Yanakları **allana allana** (Mehmet Şükrü Çavuşoğlu, BTŞS 163)
Zehirli sularında **ölü ölü** yüzmeyecek (Mümin Bekir, BTŞS 185)
Bir nehir akacak, Sevinç nehri, **gürül gürül** (Recep Küpçü, Ş 43)
Katıla katıla, güzel ve temiz (İsmail Çavuşev, BTŞS 108)
Zıp zıp atlar (Mehmet Muradov, BTÇE 105)
Öyle **tıkına tıkına** (İshak Raşidov, BTÇE 164)
Pıtır pıtır (Mustafa Çetev, BTÇE 250)
Selamlarız **karış karış** her yeri (Naci Ferhadov, BTÇE 312)
Gizli gizli kulağımızda çınladın (Filiz Kalemler, BTÇE 371)
Hani **zıngır zıngır** çan sesleriyle başlardı (Saffet Eren, Dağlar, TDTEA 438)

II. Seslerin durumuna göre

a. İlk öğesi ünlüyle diğer öğesi ünsüzle başlayan ikilemeler

Ağlaya sızlaya (İlahi, TDTEA 126)
İçi dolu boncucak (Bilmece, TDTEA 134)
Günahsız **ak pak** bir yolsun (Faik İsmail Arda, BTŞS 55)
Allı pullu hanımlarıyla (Mefküre Rıza Molla, BTŞS 129)
Üstü başı deniz kokuyor (Mustafa Mutlu, BTŞS 180)
Bir başka yerde **evsiz barksız** öksüz binlerce çocuk (Mümin Bekir, BTŞS 186)
Uçsuz bucaksız mavi (Necmiye Mehmet Ulucan, BTŞS 211)
Hesabına bakmadan **üçün-beşin** (Recep Küpçü, TDTEA 366)

Üç beş kişi mezara indirmişler (İbrahim Kamberoğlu, BTŞS 104)
İyi kötü saka da emek çekmiş (Niyazi Hüseyinov, BTÇE 150)
Yorulunca **aygın baygın** (Hüseyin Rasimov, BTÇE 331)
Beşiğinden **apar topar** (Ahmet Emin Atasoy, BTÇE 342)
Allak bullak (Filiz Kalemler, BTÇE 378)
Ele güne karşı (Oğuz Peltek, TDTEA 204)
Dostlar bilir, ömrümü **açık seçik** yaşadım (Ahmet Emin Atasoy, BTŞS 8)

b. Her iki öğesi de ünlüyle başlayan ikilemeler

…**avuç avuç** alıp kendi çuvalına aktarmaya başlamış (Fıkra, TDTEA 147)
Bu sabah da **erken erken** çıktım evden (Recep Küpçü, Ş 59)
Oturdular **uzun uzun** (İbrahim Kamberoğlu, BTŞS 101)
Kanadı **argıç argıç** (Sabahattin Bayramov, BTÇE 172)
Ne bakarsın **alık alık** (Ömer Osmanov, BTÇE 219)
Çelenk olur **ilden ile** (Sabri İbrahim Alagöz, BTÇE 263)
Annem annem (Filiz Kalemler, BTÇE 368)
Akın akın dalgan gelir (Lütfi Erçin, TDTEA 201)
İğneden ipliğe (Kemal Bunarciev, TDTEA 228)
El ayak öpmedim yalnız (Fevzi Kadirov, TDTEA 408)
İnce ince (Mustafa Mutlu, BTŞS 175)
Türkü sesine yürüdüm, yolları **urgan urgan** sararak (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 29)
Kuşlar öter **acı acı** dal uçlarında (İbrahim Kamberoğlu, BTŞS 104)

c. Her iki öğesi de ünsüzle başlayan ikilemeler

Büklüm büklüm, sırma da saçın Emine'm (Türkü, TDTEA 76)
Kat kat gelir (Bilmece, TDTEA 129)
Güle güle amca (Mehmet Şükrü Çavuşoğlu, BTŞS 164)
Arı yine bal peşinde **çiçek çiçek** (Mustafa Mutlu, BTŞS 171)
Çiçekler var **çeşit çeşit** (Şahin Mustafa, BTŞS 298)
Çatlak çatlak elleriyle (Fehim Hüseyinov, BTŞS 61)
Tuzlu su **yuta yuta** (Fevzi Kadir Sever, BTŞS 76)
Horoz öter baş **devire devire** (Niyazi Hüseyinov, BTÇE 147)
Mıcık mıcık mıcıklar (Mustafa Mutkov, BTÇE 225)
Türkçem Türkçem senden güzel dil varmı? (Şaban Mahmudov, BTÇE 288)
Yıllarımın **tınaz tınaz** (Ahmet Emin Atasoy, BTÇE 340)
Hoş hoş kokar çiçeklerin (Mehmet Fikri, TDTEA 203)
Göz göz eder baharım, **göz göz** eder beni (Latif Aliyev, TDTEA 374)
İçimizde **yalım yalım** (Latif Karagöz, TDTEA 412)

d. İlk öğesi ünsüzle diğer öğesi ünlüyle başlayan ikilemeler

Yorgun argın bir yerden (Mehmedali Oruç, BTŞS 145)
Bir-iki bir-iki tekerledim (Recep Küpçü, Ş 75)
Hısım akrabalarının çoğu gidiyordu (Sabri Tatov, TDTEA 250)

III. Unsurların kökenine göre

İkilemeleri köken olarak incelediğimizde, taranan eserlerde Türkçe kökenli ikilemelerin yanında Arapça ve Farsça kökenli ikilemelerin de kullanıldığı görülmektedir.

Arapça:

Akıyor **sakin sakin** görkemli Tuna nehri (Ali Bayramov, TDTEA 373)
Sabırsız sabırsız bağırıyor kuleden (Şaban Mahmudov, TDTEA 409)
Garip garip üstüme bakacaksın (Faik İsmail Arda, BTŞS 58)
Sevdiğimin saçlarında **masal masal** (Mehmet Çavuş, BTŞS 151)
Ben senin **tekrar tekrar** (Necmiye Mehmet Ulucan, BTŞS 216)
Dizeler okudun **hece hece** (Osman Aziz, BTŞS 223)

Farsça:

Harman sonları çanakçılar geçer **kervan kervan** (Ahmet Şerif Şerefli, BTŞS 28)
Denizlerde **zincir zincir** (Recep Küpçü, Ş 28)
Hoş-beş ve hal-hatır derken (Recep Küpçü, Ş 23)

2. SONUÇ

Bu çalışmayla, Bulgaristan Türk Edebiyatında kullanılan ikilemeler, anlam, şekil, çekim ve diziliş olarak ortaya konmuştur.

Yaptığımız taramada, anlam bakımından, aynı anlamlı kelimelerle kurulan ikilemelerin oldukça fazla olduğu, ancak ilişkili ve zıt anlamlı kelimelerle oluşturulan ikilemelerin daha az olduğu gözlenmiştir.

Şekil bakımından, her iki unsuru kök halinde olan ikilemelere yer verildiği halde; her iki unsuru da yapım eki alıp, farklı eklerle kurulan ikilemeler ve sadece ikinci unsurun yapım eki aldığı örnekler yok denecek kadar azdır.

Çekim bakımından, sadece son unsurun çekim eki aldığı örneklere rastlanmamıştır. Her iki unsuru da çekim eki alarak kurulan ikilemeler daha çok isme iyelik eki, yönelme, belirtme, çıkma hali ekinin eklenmesiyle oluşmuştur.

Diziliş bakımından, ikilemelerin hece durumuna göre çok heceli kelimenin önde olduğu yapılara, ses durumuna göre de ilk öğesi ünsüz diğeri ünlü ile başlayan ikilemelere çok az rastlanmıştır.

Türkçenin her döneminde olduğu gibi Bulgaristan Türk Edebiyatının sözlü ve yazılı edebiyatına ait eserlerde de ikilemelerin sıklıkla kullanılması dikkat çekicidir. Ancak taranan bütün ikilemeler, çalışmanın sayfa sayısını aşmamak, tekrara düşmemek ve aynı tarzda örneklerin fazlalılığıyla çalışmayı boğmamak için yazıya alınmamıştır. Daha çok konunun içeriğine uygun ve orijinal örnekler seçilmeye çalışılmıştır. Tabii ki konu ile ilgili yapılacak ve taranacak çalışmalar, Bulgaristan Türk Edebiyatında kullanılan ikilemelerin sınıflandırmasını ve değerlendirmesini daha sistemli bir şekilde yapmak için gerekli olacaktır.

Kaynaklar

Ağakay Mehmet Ali (1954) "Türkçede Kelime Koşmaları", *TDAY Belleten*, Ankara, 97-104.

Ağakay Mehmet Ali (1953) "İkizlemeler Üzerine", *Türk Dili*, C.2, S.7, Ankara.
Aksan Doğan (1987) *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, Ankara: DTCF Yayınları.
Atabay N., Kutluk İ., Özel S. (1983) *Sözcük Türleri* (yöneten ve yayına hazırlayan Doğan Aksan), Ankara: TDK.
Çağatay Saadet (1978) "Uygurca'da Hendiadyoinler", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara.*
Çoraklı Şahbender (2001) "Türkçe'nin Yaratma Gücü: İkilemeler (I)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17, Erzurum, 53-60.
Emre Ahmet Cevat (1945) *Türk Dilbilgisi*, Ankara: TDK.
Eren Hasan (1949) "İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında", DTCF Dergisi, C.7, S.2, Ankara, 283-286.
Ergin Muharrem (1985) *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
Foy Karl (1899) "Studien zur Osmanischen Syntax", *Das Hendiadyoin und die Wortfolge Ana Baba*, MSOS, C.III, Berlin.
Güner Dilek Figen (2004) "Altay Türkçesinde İkilemeler", *Bilig*, S.28, Kış 2004, 83-100.
Hatiboğlu Vecihe (1981) *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
Karahan Leyla (2004) *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
Korkmaz Zeynep (1992) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.
Rozentel D. E., Telenkova M. A (1976) *Slovar Spravoçnik, Lingvistiçeskix Terminov*, Moskva.
Süleymanoğlu Yenisoy Hayriye (Haz.) (1997) "Bulgaristan Türk Edebiyatı", Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım), C.8, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 13-46.
Tuna Osman Nedim (1982-1983) "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi", *TDAY Belleten*, 163-228.
Tuna Osman Nedim (1949) "Türkçede Tekrarlar", *TDED III*, İstanbul, 429-447.
Vardar Berke (1998) *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

İkileme Örneklerinin Alındığı Eserler ve Kısaltmaları

BÇTEA: (1987) "Recep Küpçüef", *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi 2*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 102-111.
BTŞS: Bayramöz Sabahattin (2002) *Türkçenin Sarmaşıkları Bulgaristan Türklerinin Şiirinden Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Ş: Küpçü Recep (1994) *Şiirler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
BTÇE: Süleymanoğlu Yenisey Hayriye (Haz.) (2002) *Bulgaristan Türk Çocuk Edebiyatından Örnekler (Folklor Türleri, Şiirler ve Düz Yazılar)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
TDTEA: Süleymanoğlu Yenisey Hayriye (Haz.) (1997) "Bulgaristan Yazılı Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım)*, cilt: 8, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 49-442.

Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Balkanlarda Türkçe Yer Adları

Dr. Türkan POLATCI
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı/ Türkiye
tpolatci@karatekin.edu.tr

ÖZET

Balkanlar'da Osmanlı döneminden çok öncelere dayanan bir Türk varlığından söz etmek mümkündür. Bölgenin Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi ile birlikte, söz konusu coğrafyada yeni ve parlak bir dönemde başlamıştır. Böylelikle Balkanların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı büyük bir gelişme göstermiştir. Her dönemde büyük bir stratejik öneme sahip olan Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun izlediği politikalar neticesinde uzlaşmalarında beşiği sayılmıştır. "İstimalet" adı verilen bu politikaya göre, bölge halkının gönlü kazanılmış, adalet ve hoşgörüye dayanan yönetimin bir parçası olarak bu halklara din ve vicdan hürriyeti tanınmıştır. Yine aynı politikaya uygun olarak yerel halka karşı şefkatli bir üslup kullanılmış, asla baskıcı ve zorlayıcı bir politika izlenmemiştir. Özellikle XVI. yüzyılda, Serez, Filibe, Babadağ, Elbasan, Saraybosna, Silistre, Üsküp, Priştine, Kırçova, Gostivar ve Kalkandelen gibi önemli yerleşim yerleri birer Türk şehri haline gelmiş, Osmanlı yönetimi, bu bölgelerde iskânla birlikte imar çalışmalarına da önem vererek Balkanlar'ı baştan sona han, hamam, cami, köprü, medrese gibi Osmanlı eserleriyle donatmıştır. Çalışmamızda XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden yola çıkarak Balkanlar'da bulunan Türkçe yer adlarının tespitine çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tahrir, Türkçe, Balkan.

ABSTRACT

It is possible to mention a Turkish presence in Balkan territory far before the Ottoman period. With the conquest of the territory by Ottomans, a new and glamorous era has started in the mentioned area. Thus, the socio-economic and socio-cultural structure of Balkans has shown a great improvement. Having the great strategical importance in almost every era, the region is considered as the cradle of treaties due to the politics exercised by Ottomans. According to this politics called İstimalet, the sympathy of the folk was gained, freedom of religion and belief has given as a part of a fair and tolerative government. Again along with the same politics, a caring way of reign has been exercised over the people refusing a tyrannical rule. Especially in the XVIth century some important cities like Xerez, Plovdiv, Babadag, Elbasan, Sarajevo, Silistra, Skopje, Prishtina, Kircevo, Gostivar and Tetovo has become a Turkish residance. The Ottoman Empire has equiped the entire area with inns, turkish baths, mosques, bridges and islamic schools giving importance to both reinforcements and public works. In our study, we are going to determine names of the Turkic settlements according to the Tahrir books.

Keywords: Ottoman, Tahrir, Turkish, Balkans.

Giriş

Osmanlı Tarihi alanında yapılan çalışmalarda genellikle siyasi alan ön plana çıkmakla birlikte toplumsal olaylar ikinci plana atılmıştır. Oysaki devlet siyasetine direkt etki eden toplumsal olaylar hem sosyal hem hukuki hem de iktisadi anlamda devleti önemli derecede etkilemişlerdir. Günümüzde Osmanlı'da toplumsal alana ilişkin yapılan çalışmalar ön plana çıkmakla birlikte bu alanda oldukça fazla bir açığın olduğu göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Zira tarihi olaylar değerlendirilirken bir bütün olarak ele alınmalı ve tarihi süreç de ancak bu şekilde anlam kazanmalıdır. Bu sayede daha gerçekçi sonuçlara ulaşmak mümkün olabilecektir.

"Göç" olgusuna bakıldığında tarihi süreç içerisinde önemli bir yere sahip olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Göç'ün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan "iskân" da devletlerin tarihini ve yapısını etkileyen önemli bir tarihi olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönem içerisinde ilk olarak çeşitli nedenlerle Orta Asya'dan başlayan Türk göçleri, Osmanlı döneminde de devam etmiş ve süreç içerisinde yeni yeni sosyal olguların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilen fetih politikası Balkanlar üzerine yeni bir hareketi başlatmakla birlikte bir iskân siyasetini de beraberinde getirmiştir. Balkanların, Osmanlı tarafından fethedilmesi söz konusu coğrafyada yeni ve parlak bir dönemin başlamasına da sebep olmuştur. Yaklaşık olarak beş yüz yıllık hâkimiyet sürecinde bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda gelişmesi sağlanmıştır.

En genel tanımlamasıyla göç; kişi yada grupların daha iyi şartlarda yaşamak gayesiyle ya da çeşitli mecburiyetler sonucu (tabii, iktisadi, siyasi..vb.) yaşadığı bölgeyi terk ederek ya yeni bir çevreye ya da topluluğa katılması anlamına gelmektedir. Ancak bu sadece bir yer değiştirme hareketi olarak algılanmamalı; toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutu ile ele alınmalıdır[1].İskân ise; oturtma, sakin kılma ve yerleştirme faaliyetlerine verilen isimdir[2]. Osmanlı Devleti de devletlerin kuruluşu ve parçalanması sonucu ortaya çıkan büyük nüfus kitlelerinin yer değiştirmesi neticesinde oluşmuş göçlerle kurulan bir devlettir[3].

Yaklaşık olarak XIX. yüzyıla kadar devletlerin temel zenginlik kaynağı topraktır. Bu sebepledir ki tarihteki tüm devletlerin temel amaçları mümkün olduğunca fazla toprağa sahip olarak büyümek ve genişlemek olmuştur. Rumeli topraklarına geçişten itibaren sürekli büyüyen Osmanlı Devleti de tarihi süreç içerisinde Balkanlar'ın fethedilmesi ile en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Tarih boyunca birçok medeniyetin ele geçirmek için çaba harcadıkları Balkan toprakları Avrupa ve Asya arasında stratejik önemi olan bir bölge olmasının yanında, dinlerin kesişme noktası olarak da dikkat çekmektedir. Bundan başka etnik açıdan

---

[1]Bu konuda Bkz. Kemal Dil, "Göç'e İlişkin Yeni Bir Yaklaşım: İlişkilerde Varolmak", *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, 02-05 Ekim 2013, Muğla. Basılmamış Bildiri.

[2] Ferit Devellioğlu, "İskan", *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat,* Doğuş Ltd. Şti., Ankara 1970, s. 539.

[3] Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin İskanı,* TTK, Ankara 2006, s.1.

bakıldığında dünyanın hiçbir bölgesinde görülmemiş farklılıkları da bünyesinde barındırmaktadır[4].

Osmanlı Devleti açısından bakıldığında Balkanların ayrı bir önemi vardır. Şöyle ki Osmanlı Devleti her şeyden önce bir Balkan Devleti olarak kurulmuş ve gelişmiştir. Bu nedenle Balkanların güvenliği Osmanlı için oldukça önemli olmuştur. Bölge aynı zamanda tarımsal açıdan son derece verimli arazilere sahiptir ve bu da Osmanlı Devleti için önemli bir gelir kaynağıdır. Bu sebepledir ki Osmanlı yöneticileri Balkanlar'da ilerlemeye ve bölgeyi ellerinde tutmaya büyük önem vererek köklü ve etkin bir kurumsallaşma çabası içerisine girmişlerdir[5]. Osmanlı açısından XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en önemli faaliyet alanı Balkanlar bir asır boyunca Osmanlı'nın hâkim olduğu bir unsur olmuştur. Bunda şüphesiz ki o dönemde Balkan toprakları üzerinde güçlü ve merkeziyetçi bir devletin bulunmamasının da büyük rolü vardır[6]. Zira dönemin yapısına bakıldığında; feodal beylerin ya da hanedan reislerinin arasında paylaştırılmış bir Balkanlar göze çarpmaktadır[7]. Dolayısıyla XIV. yüzyılda Balkanlar hem zengin hem de savunmasız bir konumdadır. Osmanlı Devleti bu durumu kendi lehine çevirmiş ve uyguladığı akılcı siyaset sayesinde Balkanlarda uzun süre var olabilmiştir.

Bölgeye yapılan fetih hareketlerinde şüphesiz ki Türk fetih geleneğinin de önemli bir rolü vardır. Şöyle ki fetih hareketleri genelde 3 ana metotla gerçekleştirilirdi. Bunlardan ilki şehri abluka altına almak; ikincisi havale kuleleri kurarak bölgeyi tecrit etmek ve ardından yağma ilan etmek ancak burada şunu tekrar hatırlatmak gerekir ki şehir ancak zorla alındıysa yağmaya tabi tutulmaktadır. Sonuncusu da şehrin halkına "eman" garantisi vermek olarak açıklanabilir ki birçok Balkan şehri de bu şekilde ele geçirilmiştir. Bir bölgenin ele geçiriliş şekli bize aynı zamanda nüfus gruplarının yoğunluğu hakkında da bilgiler verebilmektedir. Yağma ile ele geçirilen şehirlerde Müslümanların sayısı yüksek iken, Eman uygulanan şehirlerde bu oran ya birbirine eşit ya da Gayrimüslim nüfusu daha fazladır[8]. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a yerleşimini üç dönem içerisinde değerlendirmek mümkün olacaktır. Bunlardan ilki dervişler vasıtasıyla, ikincisi akıncı beyleri ile en son olarak da devletin Balkanlarda kurumsallaşması sağlanarak gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti fethettiği hiçbir toprakta sömürge siyaseti uygulamadığı için Balkanların fethinin hemen ardından iskâna öncelik vermiştir. Dolayısıyla Anadolu'da olduğu gibi Balkanlarda da Türkleşme ve

---

[4] Bkz. William M. Sloane, *Bir Tarih Laboratuarı Balkanlar,* Çev. Sibel Özbudun, Süreç Yayınları İstanbul 1987, s. 40.

[5] Caner Sancaktar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki Hâkimiyeti ve Mirası", *ESAM (Ege Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi)*, Temmuz 2011, s. 34-36.

[6] Hakan Doğan, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin İskânında Uyguladığı Yöntem ve Stratejiler", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Reşat Genç Özel Sayısı-1, C. 29, Ankara 2009, s. 659.

[7] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Çev. Halil Berktay, Eren Yayıncılık, C. 1, İstanbul 2001, s. 50.

[8] Halil İnalcık-Bülent Arı, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Şehir Tarihi,* C. 3,Sayı: 6, Güz 2005, s. 30-40.

İslamlaşma faaliyetleri birbirine paralel olarak yürütülmüştür. Ancak Balkanlarda izlenen iskân politikasının Anadolu'dakinden önemli farklılıkları bulunmaktadır. Şöyle ki devlet Rumeli'ye geçtiği andan itibaren halkla iyi geçinme politikası olarak da bilinen istimalet politikasını[9] uygulamış ve fethettiği topraklara Anadolu'dan Türkmen nüfusunu getirerek yerleştirmiştir. Osmanlı'nın Balkan topraklarında uzun süre hüküm sürmesinin temelinde bölgedeki feodal beylere karşı merkezi imparatorluk sistemini uygulayarak bölge halkını yerel yöneticilere karşı koruma politikası yatmaktadır. Aynı zamanda bölgede ayaklanma çıkarabileceğini düşündüğü kitleleri de Türk nüfusunun yoğun olarak bulunduğu yerlere iskân ettirmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti hem bölge halkını denetim altına almış hem de izlediği siyaset sayesinde Balkanlar'ı yurt edindiğini göstermiştir[10]. Dolayısıyla Osmanlı'nın Batı'ya doğru gerçekleştirdiği fetih hareketlerinin temelinde yağma değil yurt edinmek gayesi bulunmaktadır. Osmanlı'nın uyguladığı yerleşme politikası sırasında akıncı beylerinin rolü oldukça önemli olmakla beraber bunun öncesinde bölgeye giden ve halkın yeni gelecek nüfusla bütünleşmesini sağlayan dervişlerin rolünü de göz ardı edemeyiz[11].

Osmanlı'nın Balkanlarda uzun süre kalıcı olmalarının arkasında şüphesiz ki Balkan uluslarının yüzyıllardır bulamadıkları huzur ve barış ortamını Osmanlı hâkimiyeti altında bulmuş olmaları vardır. Fakat Osmanlı'nın fetih politikası ile birlikte yürüttüğü iskân politikası da göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir etkendir. Balkan topraklarının iskân politikası ile Türkleştirilmesi bunda daha çok etkili olmuştur. İlk fetihlerden itibaren sürekli Anadolu ve Orta Doğu'dan gelen Türkmenleri fethettiği Rumeli topraklarına yerleştiren Osmanlı aynı zamanda uyguladığı tımar sistemi ile bu bölgede kalıcı olmuştur. Osmanlılar fethettikleri yerlerde, düzenli ve sürekli askeri birlik bulundurmak, vergi tahsilâtını kolaylaştırmak ve bu bölgelerin idare ve asayiş ihtiyaçlarını giderebilmek adına tımar sistemi uygulamışlardır. Tımar kavramı genel olarak Osmanlı toprak sistemini ifade etmek için kullanılsa da aynı zamanda bir idari ve askeri mekanizma olarak da düşünülmelidir. Fethedilen yerlerde topraklar mülkiyeti devlete ait miri arazi haline getirilmekte, kilise ve manastır gibi dini kurumlara ait topraklara ise müdahale edilmemekteydi[12].

Osmanlı Devleti'nin fethedilen Balkan topraklarında uyguladığı iskân siyasetinde yerleştirilen nüfus bölgeye üç şekilde getirilmiştir. Bunlardan birincisi ordu ile birlikte gelenler, ikincisi; sürgün olarak gelenler, üçüncüsü ise Yörük teşkilatı içinde gelenlerdir[13]. Uygulanan bu politikadan da anlaşıldığı üzere yapılan iskân hareketi hem devlet kontrolünde gerçekleşmekte hem de planlı bir şekilde

---

[9] Bkz. Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM Türklük Bilgisi,* 3, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren 2005, s. 28-30.

[10] www.balgoc.org.tr/rumeli.doc

[11] Bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri,* Hamle Yayınları, 1975.

[12] F. Kaya, *Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti (XV.- XVI. yüzyıllar)*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 24.

[13] Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Türkler,* C. 4, Ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 165-176.

ilerlemektedir. Bu iskân faaliyetinde Osmanlı Devleti'nde büyük nüfus sahibi olan tarikatlar da büyük rol oynamışlardır. Özellikle tarikat ehli olan dervişler, dini ve sosyal fikirlerini propaganda yoluyla hayata geçirerek fethedilen bölgelerde siyasi ve sosyal kaynaşmayı sağlayarak fütuhatı kolaylaştırmışlardır. Yerleşim için boş ya da ticarete uygun yerleri seçen tarikatlar inşa ettikleri zaviye ve mescitler vasıtasıyla da Rumeli'ye iskân edilenlerin dini ihtiyaçlarını karşılarken diğer yandan da yeni gelenlerin yerleşik hayata geçmelerini sağlamış ve Balkanlar'da atıl alanları birer kültür ve tarikat merkezi halinde teşkilatlandırmışlardır. Balkanlarda birçok bölgeye ismini veren ve burada uyguladıkları imar faaliyetiyle ücra yerlerde boş toprakları tarıma elverişli hale getirerek aynı zamanda imara da açan Türk Dervişleri, Türk ve Müslüman yerleşimine büyük katkı sağlamışlardır[14].Bu sayede Osmanlı dönemi *"Balkan Şehri"* modeli de kendiliğinden oluşmuştur. Balkan topraklarının büyük bir bölümünün fethinin Osmanlı'nın ilk dönemlerinde gerçekleşmiş olması sebebiyle bu dönemdeki fetih hareketlerinin yöntemine bağlı olarak bir *"İslam Şehri"* kavramı ortaya çıkmıştır. Şüphesiz ki bu kavramın ortaya çıkmasında devlet tarafından sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiş olan Müslümanlaştırma ve Türkleştirme politikalarının önemli bir katkısı bulunmaktadır. Osmanlı şehrinin vazgeçilmez parçaları olan çarşı ve şehrin merkezinin oluşumunda suyun önemi, mahallerinin düzeni ve ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilebilecek cami ve külliyeler Osmanlı şehir kültürünün en önemli öğeleridir. Eğitim amaçlı inşa edilen mektep, medrese ve tekkeler, sokaklar, köprüler, hamamlar, saat kuleleri, hanlar, kervansaraylar, dükkânlar, cami ve türbeler Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Balkan şehirlerinin de olmazsa olmazlarındandır. Bilhassa fethedilen bölgelerde ilk camilerin sultanların emriyle inşa edilmesi ardından şehirleşme tamamlandıktan sonra vakıfların kurulması Balkanlardaki İslam şehri modelini ön plana çıkarmaktadır[15]. Hatta bu durum XVI. yüzyıl seyahatnamelerinde de yer almıştır. Örneğin; 1573 tarihli Phlippe Frasne Canaye Seyahatnamesi'nin Filibe'yi anlattığı bölümünde "Filibe'ye otuz kemerli ahşap bir köprüyü geçerek girildiğini ve bütün evlerin Türk tarzında fakat pek alçak hanlar olduğu" belirtilmektedir[16]. Bundan başka 1553 yılında Filibe'yi ziyaret eden Hans Dernschwam ise "şehre varmadan şehrin varoşunda büyük bir kervansaray olduğunu ve Meriç üzerinden bir köprü ile Filibe'ye girildiğini, üç dağın eteğinde nehir kenarında kurulmuş tek katlı evlerden oluştuğunu" kaydetmektedir. Dernschwam, şehirde ayrıca birçok mescidin olduğundan ve çok büyük bir cami bulunduğundan da bahsetmektedir. Şehrin çıkış kısmında ise ahşap

[14] Barkan, *a.g.e.,*s. 13-32.

[15]Fatma Sel Turhan, Özgür Kolçak, M. Ali Gökaçtı, "Osmanlı Dönemi Balkan Şehir Tarihi: Bosna, Macaristan ve Yunanistan Şehirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C. 3, S. 6, 2005, s. 118, 132-133.

[16] Nurullah Karta, "XV. ve XVI. yüzyıllarda Filibe Şehrinde İktisadi Hayat ve Meslek Grupları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 2, Erzurum 2006, s. 150.

evler ve bakkal dükkânlarının olduğunu yazmaktadır[17]. Bu da bize Türk mimarisinin Balkanlar'a yansımasını göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve diğer fethettiği tüm bölgelerde uygulamış olduğu hoşgörü politikası sayesinde bu bölgelerde yaşayan halklar Osmanlı varlığını kolayca benimsemiş ve Pax-Ottomana (Osmanlı Barışı) denilen kavramın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öyle ki çoğu bölgede kullanılan *"Türk sarığı, kaldıran külahından yeğdir"* sözü de bu durumu doğrular niteliktedir[18].

I.Osmanlı'da Tahrir Geleneği ve Kullanılan Kaynaklar

Osmanlı Devleti'nde en temel faktörlerden bir tanesi şüphesiz ki insan gücüdür. Devletin özellikle vergi toplamak amacıyla tapu tahrir defterlerine kaydettiği kişilerin isimleri de onomastik (ad bilimi) ve toponomik (yer bilimi) çalışmaları açısından oldukça önemlidir. Sözlükte "kaydetme, kayıt ya da tescil, deftere geçirme; kadastro" anlamlarına gelen tahrir, Osmanlı Devleti'nde fethedilen yerlerde uygulanacak idari teşkilat ve sistem çerçevesinde, tayin olunan heyetler marifetiyle nüfus, arazi ve emlakın tespit ve kaydedilmesi işlemine denilmektedir[19].

Demografi çalışmaları için temel kaynak vazifesi gören eserlerin en başında tahrir, cizye ve avarız defterleri gelmektedir[20]. Tahrir defterlerinin en eski örneklerine XV. yüzyıldan itibaren rastlanmakla beraber XIV. yüzyılda da tahrirlerin düzenlendiğine dair belgeler bulunmaktadır. Bu defterler dolayısıyla birçok istatistiki bilgileri içermektedir. Ancak göz ardı etmememiz gereken defterlerin düzenlenme sebebinin vergi gayesi olduğundan vergiye tabi olmayan birçok kalemin bu defterler dışında kaldığı da unutulmamalıdır[21].

Osmanlı Devleti'nde zirai ekonomiyi düzenleyen kanunlar hazırlanmaktan önce toprağın tasarruf tarzı ve kullanılış usulleri ile mülkiyeti devlet tarafından sistemleşmesi gerekmekteydi. Osmanlı'nın XVI. yüzyılda geniş bölgelere yayılmış olan imparatorluğu bir merkezden idare edebilmesi için nüfus, arazi ve vergi tahrirlerinin mükemmel bir şekilde yapılması gerekmektedir[22]. Tahrir başlangıçta tımar sistemin bir gereği olarak bölgedeki gelir kaynaklarının tespit edilmesi amacıyla ortaya çıkmış bir sistemdir. Söz konusu bu sistemde tescil yapılırken daha

---

[17]HansDernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,* Çev. Yaşar Önen, Mersin 1992, s. 41.

[18] Norman Itzkowitz, "Algılamalar Sorunu", *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, Der. L. Carl Brown, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 52-53.

[19]Mehmet Zeki Pakalın, "Tahrir", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, C. 3, İstanbul 1983, s. 376.

[20]Bkz. Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki sayısal Veriler", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik,* Edt. H. İnalcık, Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 17-32; Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik,* Edt. H. İnalcık, Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 35-50.

[21]Doğan Yörük, "XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya 2007, S. 17, 626-627.

[22]Mehtap Özdeğer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Miri Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği", http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd5/sbd-5-01.pdf s. 2, 5-6.

ziyade kişilerin sosyal statülerine göre sıralandıkları göze çarpmaktadır. Zira şahıs adlarında kişi kendi adı ile birlikte baba adıyla tanımlanmaktadır[23]. Tahrir memurları şehir, kasaba, köy ve çiftlikleri birer birer dolaşarak bu bölgelerde vergi mükellefleri içlerinde vergiden muaf olanlar varsa hangi vergiden ne sebeple muaf oldukları yazılır; bunun yanında topraklı ve topraksız köylüler evli ve bekâr haneler, meslek grupları, ilmiye mensupları, ihtiyar ve sakatlar ayrı ayrı kaydolunurdu. Bunun yanında her köyün merası, ormanı, çayırı, kışlağı ve yaylağı cins cins gösterilerek yetiştirilen mahsuller ve senede vermekle mükellef olunan vergi miktarı deftere geçirilirdi. Bir bölgenin tahriri söz konusu bölgenin yalnızca gelirlerini tespitinden ibaret olmayıp aynı zamanda bölgedeki idari yapılanma hakkında da bilgiler içermekteydi. Bu tahrirler 80-100 senede veya daha kısa aralıklarla tekrar edilirdi. Hazırlanan bu defterler kendi içerisinde muhtelif isimlerle adlandırılırlardı. Örneğin, idari teşkilat hakkında bilgiler içeren defterler "mufassal" olarak anılırken, daha teferruatsız olarak hazırlanan idari teşkilatla ilgili köy isimlerini ve yıllık hasılatlarını gösteren defterlere de "mücmel" ya da "icmal defteri" adı verilirdi. Bu defterler iki nüsha olarak hazırlanıp bir tanesi defterhane hazinesinde diğeri ise tuğrasız olarak sarayda muhafaza edilirdi. Bunlar vatan topraklarının esas kayıtları olup tapu hükmünde idiler[24].

Osmanlı İmparatorluğu'nda tapu tahrir defterleri her ne kadar vergileri toplamak için hazırlandıkları düşünülse de bu tahrirler incelendiğinde durumun sadece vergi toplama gayesinden ibaret olmadığı kolayca anlaşılmaktadır. Tahrirden önce vergi toplanması mümkün olmadığı için ve bu, devlet açısından büyük sorunlara sebep olabileceğinden tahrirler yapılırken sistematik bir yol takip edilmiş, vergiler ve vergi mükelleflerinin yanında birçok diğer bilgilere de yer verilmiştir. Osmanlı için esas olan, insan gücüne dayalı olarak doğal zenginliklerin işlenmesi olduğu için; bu defterlerde her bireyin isimleri kayıt altına alınarak günümüze kadar gelen bir miras da bu şekilde ortaya çıkmıştır.[25]Söz konusu defterlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm eyaletlerini kapsayan bir kayıt sistemi olduğu için bu defterlerde şahıs adlarından yola çıkarak imparatorluğun farklı eyaletlerinin dini ve kültürel açıdan değerlendirilmesi de yapılabilecektir.

Çalışmamıza esas teşkil eden TT 370 numaralı ve 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri'dir. Osmanlı'da her türlü ekonomik faaliyetin kontrol edildiği iyi bir maliye sistemi bulunmaktadır. Dolayısıyla gelir ve harcama gerektiren bir vazifeyi yerine getiren herkesten hesap tutması ve muhasebe açısından hesabını vermesi beklenmektedir. Osmanlı Devleti'nde "icmal" adı verilen ve uzun bir hesaptan çıkarılan özeti yansıtan toplam anlamına gelen bu faaliyet daha sonraları tutulan hesapları toplu halde kısaltarak gösteren defter veya cetveller için kullanılmıştır[26]. Osmanlı'da muhasebe ve icmal defterlerinin tutulmasındaki gaye merkezin denetimini kolaylaştırmak esasına dayanmaktadır.

---

[23]Mehdi İlhan, "Mufassal Tahrir Defterlerindeki Adların Önemine Dair Bazı Örnekler" , *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, 25(40), s. 45.
[24]*Aynı yer.*
[25]İlhan, a.g.m.,*Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 42-43.
[26] Mehmet Zeki Pakalın, "İcmal", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, C. 2, İstanbul 1983, s. 24.

İcmal defterleri ülkenin gelir kaynaklarını tespit etmesi açısından birçok alanda oluşturulmuşlardır ve bu defterler tahrirlerin yapımı sırasında düzenlenen ve tahririn yapıldığı bölgenin en ince ayrıntısına kadar tüm bilgilerini içeren mufassal defterlere dayanarak hazırlanmışlardır[27].

İmparatorluk geneline ait ilk nüfus verileri Kanuni'nin saltanatının ilk on yılında (1520-1530) yapılan tahrirlerinden oluşturulan muhasebe defterlerinde yer almaktadır. Bunlardan faydalanarak yapılan ilk çalışma ise Ömer Lütfi Barkan'a aittir. XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş topraklara ulaştığı bir dönemdir. Dolayısıyla Balkanlar hakkında çalışmamıza esas olan muhasebe defterinin de seçilmesinin ana gerekçesi de budur. Hem İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde hem de Ankara Tapu ve Kadastro Gene Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan bu defterlerden TT 370 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri iki ciltten oluşup 2002 yılında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayımları arasında basılmıştır. Defter 1530 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın emri üzerine hazırlanmış bir muhasebe defteri olmakla birlikte pek çok sancağın da kayıtlarını içermektedir. Defterin özelliği kaydettiği her Rumeli sancağının bir önceki mufassal defterinden oluşmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla en önemli özelliklerinden bir tanesi de kaza liva ve eyaletlere ait askeri, sosyal, idari ve ekonomik vb. istatistiki bilgilerin cetveller halinde verilmesidir.

II.Balkan Coğrafyasında Yer Alan Türkçe Yer Adları

Ad bilim malzemesi insana dayanan bir bilim olması sebebiyle tüm sosyal bilimler ile ilişkili olarak kabul edilir. Henüz tam olarak oluşumunu tamamlamamış olmasına rağmen kendi içerisinde temel olarak *kişi adları bilimi* (antroponimi) ve *yer adları bilimi*(toponimi) olarak ikiye ayrılmaktadır.*Şey*'leri yöntemli bir biçimde gruplara ayırma işi demek olan sınıflandırma bilimin en önemli gereklerinden biri sayılmaktadır. Dolayısıyla her *şey*'in bir adı olduğuna göre bu sınıflandırma ad bilim için son derece önemlidir[28]. Bu anlamda Osmanlı tarihi alanında toponimik çalışmalar yapacak olan bir kişinin başvuracağı en önemli kaynaklar Tahrir Defterleri ve Muhasebe Defterleri'dir. Bu defterlerde bulunan adlar çeşitlilik ve son derece büyük bir zenginlik içerdiklerinden bu doğrultuda yapılacak her çalışmanın oldukça yorucu olacağı ve çok uzun zaman alacağı aşikârdır. Zira XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları düşünüldüğünde birçok milleti ve dolayısıyla dilleri barındıran bir yapıya sahip olduğu ve ayrım gözetilmeden imparatorluğun hemen hemen tüm sancaklarında bu tahrirlerin yapıldığı bilinmektedir. Söz konusu defterlerde tescil edilen adlar hangi dilden olursa olsun Osmanlı alfabesine transkribe edilmek suretiyle yazılmışlardır ve dolayısıyla bu durum sadece Osmanlıca bilmeğe bağlı olmayıp bölgelerde kullanılan dilleri ve lehçeleri de içermektedir.

Türklerin Rumeli topraklarına yerleşmek üzere geçmelerinden sonra kısa süre içerisinde bu bölgedeki yer adları da ister istemez Türkçeleşmiştir. Türkler yoğun bir şekilde Balkan topraklarına gelirken beraberlerinde örf-adetleriyle

---

[27] Temel Öztürk, "Osmanlılarda Malî Denetim Aracı Olarak Muhasebe İcmal Defterleri: Trabzon Örneği", *BİLİG*, S. 56, Kış 2011, s. 213-214.

[28] Levent Kurgun, "Türk Toponimisi Üzerine Bir İnceleme" *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu,* 25-27 Nisan 2007, Erzurum,Bildiriler-2 s. 735.

birlikte yaşam şekillerini de getirmişlerdir. Kısa sürede Balkan topraklarında kurulan köyler, kasabalar ve şehirler; evleri, sokakları, yerleşim düzenleri ve hayır binaları ile Türkleşerek Anadolu yerleşim bölgelerinden farksız hale gelmişlerdir. Bunda şüphesiz ki Türk-İslam vakıf sisteminin önemli bir rolü bulunmaktadır. Balkan topraklarına bu sayede yapılan birçok dini yapılar beraberinde medrese, mektep, köprü, çeşme, hamam gibi kamu yararına inşa edilen yapıların da yükselmesini sağlamıştır.

Toplumların önemli kültür hazinelerinde olan yer adları kültürün geçmişten geleceğe aktarılmasında önemli bir yer tutmaktadırlar. Verilişlerinde pek çok etkenin bulunduğu bu adlar bir coğrafyanın ya da toprak parçasının oraya yerleşenler tarafından vatanlaştırılmasının ilk aşaması sayılmaktadır[29]. İnsanlar üzerinde yaşadıkları sahalardaki yerleşmelere isim verirken özellikle yerleşmenin bulunduğu yerin fiziki, beşeri ve iktisadi özelliklerini göz önünde bulundurmakta ve o yerleşmeye kendi dillerine en uygun isimleri vermektedirler[30].

Balkan topraklarına Anadolu'nun muhtelif yerlerinden iskân hareketi sürerken, bu bölgedeki yeni yerlere daha çok Anadolu'dan gelinen yerlerin isimleri verilmiştir. Örneğin; XVI. yüzyılda Malatya ve Maraş arasındaki bölgede bulunan Türkmen Risvan Aşireti'nin iki önemli cemaatinden olan "Hamitlü" ve "Hacılar"ın sadece Anadolu'da değil Rumeli'nin de birçok yerinde bu cemaatlerin adını taşıyan köylerin olduğu bilinmektedir. Rumeli topraklarında Edirne ve Varna'da bulunan ve Hacılar ismini taşıyan köylerin isimlerini Risvan Aşireti'nin söz konusu cemaatinden aldıkları açık bir şekilde görülmektedir[31].

Osmanlı Devleti'nde muhtelif tarikatların tesiri altında kalmış farklı isimlerle anılan birtakım dervişlerde bulunmakta olup bunlar aynı zamanda Osmanlı hükümdarlarıyla birçok savaşa katılmış kimselerdir. Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk haline gelmesinde büyük bir role sahip olan söz konusu dervişler, bir tarikat mümessili veyahut keramet sahibi insanlar olarak bilinirken asıl önemli işleri gittikleri Balkanlar topraklarında uyguladıkları misyonerlik faaliyeti olmuştur. Balkanlarda gerçekleştirdikleri faaliyetler çerçevesinde pek çok köye isimlerini vermiş olan bu dervişler, bölgenin en ücra köşelerinde bile bağ, bahçe yetiştirerek boş, atıl ve güvenlik açısından tehlikeli alanları şenlendirmişlerdir. Bundan başka Balkanlar'da bazı tarikatların tesiri altında kalarak padişah ile bütün seferlere iştirak etmiş olan kişiler için de "Gazi, Abdal, Baba ve Alp" tabirleri kullanılmıştır. Burada şunu belirtebiliriz ki söz konusu tarikat ehillerinin önemi büyüktür. Örneğin, Ömer L. Barkan'ın İbn-i Batuta'dan aktardığı üzere Ahileri "Bilad-ı Rum'da sakin Türkmen akvamının her vilayet ve belde ve karyesinde mevcut" olarak tasvir etmiştir. Balkanlarda sıkça duyduğumuz bir isim olan "İshak Fakih" de bir Ahi dervişi olup, bölgede bu isme ait yerler mevcuttur. Bunlardan ilki Edirne nahiyesine bağlı "İshak Fakih Karyesi" olup diğeri ise Filibe kazasına

---

[29] A. Akar, "Renge Bağlı Yer Adlandırmalarında Muğla Örneği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2006/1, s. 51.

[30] B. Ü. İbret, "Çankırı'daki Köy Adları Üzerine Coğrafi Açıdan Bir İnceleme", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 7, Ocak 2003, İstanbul, s. 53.

[31] Faruk Söylemez, "Risvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme" Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2002, s. 41.

bağlıdır[32]. Bundan başka Çirmen Livasına bağlı olmak üzere Hasköy nahiyesinde "İshak Fakih Çiftliği", Silistre Livasına bağlı Hırsova kazasında "İshak Fakih Pınarı Karyesi" bulunmaktadır[33]. Bundan başka bir aşiretin herhangi bir parçasının muhaceret yoluyla gidip başka bir bölgeye yerleşmesi ve o bölgede hep aynı isim altında anılan köy ve zaviyeler kurması da göstermektedir ki aynı tarikatın izleri müritleri vasıtasıyla farklı bölgelerde devam ettirilmektedir. Özellikle evliya isimlerinde görülen "sarı, kızıl, ak" gibi renk sıfatlarının aynı cemaatin muhtelif üyelerini diğerinden ayırmak için kullanılan sıfatlar olduğu bilinmektedir. (Akyazılı Baba, Sarı Saltuk vs.) Bu dervişlerin bazı müritlerini Balkanlar'da sonradan Müslüman olmuş Hıristiyan reayadan seçtikleri, birçok dervişin "Abdullah Oğlu" olarak kayıtlı bulunmasından ve bazılarının da "Kul ve Kul Oğlu" yazılmalarından görülmektedir[34].

Balkanlar'da yukarıda bahsettiğimiz üzere isimleri "Sarı, Kızıl, Ak" gibi sıfatlar içeren evliyaların müritleri de gittikleri yerlerde aynı sıfatları kullanmışlardır. Örneğin İncüğez Nahiyesine bağlı "Saru-Nayib Karyesi", Silistre Livasında Karin-Ovası kazasında "Saru- Davud Karyesi", Niğbolu Livasına bağlı Tırnova kazasında "Sarı Davud Karyesi" ve Çernovi kazasına bağlı "Sarı Turgud Karyesi"dir[35]. Aynı şekilde *"Ak"* sıfatını taşıyan yerleşim yerlerini de şu şekilde belirtebiliriz: Silistre Livasında Varna kazasına bağlı "Ak-Hamza karyesi" ve Hırsova kazasına bağlı olan "Ak-Mehmed-Yurdu karyesi", Niğbolu Livasında Şumnu kazasına bağlı "Ak-Mehmedîkaryesi"dir[36]. Bunların yanında *"Kızıl"* sıfatıyla anılan yerler de mevcuttur. Örneğin; Çirmen Livasına bağlı Has-köy nahiyesinde "Kızıl-İbrahim karyesi", Silistre Livasında Silistre kazasına bağlı "Kızıl-Murad mezraası" ve Varna kazasına bağlı "Kızıl-Hamza mezraası", Niğbolu Livasında Çernovi kazasıbağlı "Kızıl-Murad karyesi"dir[37].

XVI. yüzyılda Balkan topraklarında yerleşim birimlerinin büyük bir kısmının Türkçe adlar taşıdıkları gözlemlenmektedir. Bu da bize bölgenin yoğun olarak Türkler tarafından iskan edildiğinin en önemli kanıtlarındandır. 370 numaralı defterden yola çıkarak yerleşim yerlerinin listesine baktığımızda bunlar arasında kurucu olan şahısların, doğa şartlarından ve mekansal özelliklerden kaynaklanan isimlerin yanısıra bektaşi, babai vs. geleneği ile alakalı olabilecek isimlere de rastlanılmaktadır.

A. Uçbeyleri, Gazi, Akıncı ve Yörüklerle Alakalı Olan Yer Adları:

Osmanlı Devleti'nin uç bölgelerinde bulunan askeri güçleri komuta eden uç beyleri özellikle ilk dönem fetihleri sırasında (1360-1453) devletin iç ve dış siyasetinde önemli rol oynamış şahıslarlardır. Osmanlı fetihleri batıya doğru ilerledikçe ve ele geçirilen yerlerde Osmanlı idaresi kurulunca uçlar da doğal

---

[32] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri -I, (937/1530) Defter-i Hâkânî Dizisi: 7, Ankara 2001, s. 102.
[33] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri -II, (937/1530) Defter-i Hâkânî Dizisi: 7, Ankara 2001, s. 70, 82.
[34] Barkan, *a.g.e.,* s. 37-54.
[35]370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s.73, 90, 108.
[36]370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 68, 74, 97.
[37]370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 70, 84, 104.

olarak daha ileri bölgelere kaydırılmaktaydılar[38]. Bu akıncılara Mihaloğlu'nu örnek verebiliriz. Mihaloğlu ailesinin Gazi Ali Bey ile devam eden kolu devlet tarafından kendilerine verilen Plevne'de vakıf kurarak bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasına katkıda bulunmuşlardır[39]. Bundan başka kullandığımız tahrir defterlerinde bazı mevzi adlarının da "Akıncı" kavramını ya da uç beylerinin adını içerdikleri gözlemlenmektedir. Örneğin; Silistre Livasına bağlı Varna kazasında yer alan "Akıncı Kuyusu" ve Prevadi kazasına bağlı "Akıncı mezraası", Hırsova ve Varna kazalarında bulunan "Evrenos Bey karyesi", Varna'da bulunan "Evrenos Kuyusu mezraası"dır[40]. Prevadi nahiyesinde bulunan "Gazi Bican karyesi", Silistre kazasında bulunan "Gazi Emir karyesi" ve Prevadi kazasında bulunan "Oruç Gazi karyesi"[41] nin adları Osmanlı Gazi geleneğini hatırlatan isimlerdir.

Akıncıların büyük çoğunluğunun Yörükler oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla Yörük iskânının izlerine pek çok yer ve kişi adlarından ulaşılabilmektedir. Direk "Yörük" adının geçtiği köyler olduğu gibi bu Yörük taifesinin isimleriyle anılan köyler de oldukça fazladır. Silistre Livasında Hırsova kazasına bağlı "Yörük Ahmed karyesi", Varna kazasına bağlı "Yörükan-ı Kık-kilise mezraası", Prevadi kazasına bağlı "Yörük İlyas karyesi", Niğbolu Livası Şumnu kazasına bağlı "Yörükler karyesi" ve aynı kazada yer alan "Yörük Sinan Karyesi" buna örnek olarak değerlendirilebilecek yerleşim birimleridir[42]. Özellikle Silistre kazasında Türk- Müslüman nüfusa özgü küçük yerleşim birimlerinin oldukça fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu da bize göstermektedir ki Türk göçebe nüfusu bu bölgelerde oldukça yoğun ve yaygındır.

B. **Abdal ve Ahi Sıfatını Taşıyan Yer Adları:**

370 numaralı defterden yola çıkarak yaptığımız çalışmamızda Çirmen, Kefe, Niğbolu ve Vidin livalarında Abdâlân-ı Rum'u hatırlatan tek bir yer adına rastlayamamakla birlikte sadece Silistre Livasına bağlı Silistre kazasında "Rahman Abdal kuyusu" kayırlarda yer almaktadır[43]. Abdâlân-ı Rum, Anadolu'ya göç edip gelen ahiyân ve gaziyân grupları ile birlikte anılmakla beraber bunların büyük kısmı Horasan Erenleri arasında zikredilmektedir. Dolayısıyla Anadolu'da bulunan Türkmen grupları arasında dinsel ve toplumsal hayatı düzenleyen kutsal kişiler olarak kabul edilmektedirler[44].

Ancak Balkanlar'da "Ahî" geleneğini hatırlatan yerleşim yerlerinin adları oldukça fazladır. Çirmen Livasının Yenice- Zağra kazasına bağlı "Ahi-çiftliği mezraası", Tekür-dağı kazasına bağlı "Ahi Mihal çiftliği", Silistre Livasına bağlı Prevadi Kazasında "Ahi Baba karyesi" ve "Ahi Oğlu karyesi", Karin-ovası kazasına bağlı "Ahi Derani mezraası", Rusi-kasrı kazasına bağlı "Ahi Oğlu

---

[38] Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nde Uç(Serhat)lar", *Doğu- Batı Makaleler- II,* Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2008, s. 55.

[39] Ayşe Kayapınar, "Dobruca Yöresinde XVI. Yüzyılda Gayr-i Sünnî İslamın İzleri", *Alevilik ve Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, S. 1, Köln 2009, s.92*

[40] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 74, 79.

[41] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 80, 88.

[42] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 93, 111.

[43] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 90.

[44] Kayapınar, a.g.m., *Alevilik ve Bektaşilik Araştırmaları Dergisi,* s. 93-94.

karyesi", Niğbolu Livası Niğbolu nefsi "Ahi-Baba mahallesi" ve Şumnu kazasına bağlı "Ahi Oğulları karyesi" buna örnek olarak gösterilebilecek yerlerdir[45].

C. Bektaş, Derviş, Baba, Dede ve Halife Kavramlarını İçeren Yer Adları:

XVI. yüzyılda Balkanlar topraklarında bektaş, derviş, baba, dede ve halife kavramlarını içeren yer adlarına da sıklıkla rastlanmaktadır. Bu yer adlarından sırasıyla bahsedecek olursak; Çirmen Livası Çirmen kazasına bağlı " Bektaş karyesi", Silistre Livasında Varna kazasına bağlı "Bektaş Kuyusu karyesi" ve Silistre kazasına bağlı "Bektaş Kuyusu karyesi" bu kavrama örnek olarak verilebilir[46].

Balkan topraklarının iskânı ve şenlendirilmesinde dervişlerin rolünün ne kadar büyük olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu sebepledir ki Balkan toprakları üzerinde adında "Derviş" olan birçok yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerleri de kısaca örneklemek gerekirse; Silistre Livası Varna kazasına bağlı "Dervişan Kovanlığı", ve yine burada bulunan "Derviş Hamza Zaviyesi", Niğbolu Livası Niğbolu kazasına bağlı "Dervişan karyesi"dir[47].

"Baba" unvanı genellikle *mutasavvıflara ve tarikat ehli olan kişilere* verilen bir unvan olmak birlikte Balkanların fethinde bu ismi taşıyan birçok şeyh ve derviş etkili olmuştur. Bu unvanı taşıyan yerlerin başında Silistre Livası Hırsova kazasında bulunan "Baba-dağı" gelmektedir. Bundan başka Çirmen Livası Akça-kızanlık kazasına bağlı "Baba Hamza mezraası", "Hasan-Baba veled-i Yağmur zaviyesi", Silistre Livası "Baba kasabası", ve yine Silistre Livası Varna kazasına bağlı "Ak-yazılu Baba tekyesi", Hasköy'de bulunan "Otman Baba zaviyesi" de aynı unvanı taşıyan yer adlarıdır[48].

"Dede" bazı tarikatlarda belirli bir mertebeye erişmiş kişiler için kullanılan bir unvan[49] olmakla birlikte özellikle Mevlevilik ve Bektaşilikte yaygın olarak kullanılmaktadır[50]. Balkanlardaki kolonizasyon faaliyetleri düşünüldüğünde bu isimle anılan yerlere de defterde rastlanmaktadır. Silistre Livası Prevadi kazasına bağlı "Dede Pınarı karyesi", Hırsova kazasına bağlı "Hüseyin veled-i Ali Dede karyesi", Silistre kazasına bağlı "Hısım Dede Kuyusu", Hırsova kazasına bağlı "Salih Dede karyesi", Çirmen Livası Hasköy nahiyesinde "Ahmed Dede asiyabı" buna örnek olarak verebileceğimiz yerlerdir[51].

"Halife" ünvanı özellikle Mevlevi, Alevi ve Bektaşi tarikatlarında var olan bir gelenek olmakla birlikte genellikle babadan sonra gelen ve mürşidin yerine geçme yetki ve salahiyetine sahip olan dervişler için kullanılır bir kelimedir[52]. Söz

---

[45] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 68, 74, 97.
[46] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 68, 76, 78.
[47] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 78, 99.
[48] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 68, 69, 70, 73, 74.
[49] Mehmet Zeki Pakalın, "Dede", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1983, s. 410.
[50] Kayapınar, a.g.m., *Alevilik ve Bektaşilik Araştırmaları Dergisi,* s. 95.
[51] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 68, 78, 81, 90.
[52] Mehmet Zeki Pakalın, "Halife", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1983, s. 708-710.,

konusu defterde Balkan topraklarında bu ünvana sahip yer adları da göze çarpmaktadır. Silistre Livasına bağlı Hırsova kazasında bulunan "Ali Halife karyesi" ve "Ferhad Halife Pınarı karyesi", 1530 tarihinde "Gül Beylü köyü" olarak bilinen ancak 1542/1543 tarihli tahrirde diğer adı "Hacı Halife karyesi" olduğu tespit edilen köy de bu unvana örnek olarak verebileceğimiz yer adlarıdır[53].

D. Çevreyle İlgili Olarak Tabiat ve Fiziki Koşullara Dayanan Yer Adları:

1. Coğrafya Adları

Göçebe ya da yerleşik bulunan Türk toplulukları önceden beri arazi parçalarını adlandırıp bunlara isim vermektedirler. 370 numaralı yola çıkarak Balkan topraklarında bulunan coğrafi yer adları da büyük bir çoğunlukla ismini bölgenin bitki örtüsünden almıştır. Bu adlardan bazıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva	Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva
Çatal-depe mz.	Akça-kızanlık n.	Çirmen	Geyik-ormanı k.	Silistre kz.	Silistre
Çalı-obası k.	Akça-kızanlık kz.	Çirmen	Geyik-ormanı k.	Varna kz.	Silistre
Çam-deresi mz.	Has-köy n.	Çirmen	Gökcil-alanı mz.	Yanbolu kz.	Silistre
Dere-köy k.	Tekür-dağı kz.	Çirmen	Göynük-pınarı k.	Varna kz.	Silistre
Acı-göl k.	Hırsova kz.	Silistre	Göl-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre
Ada-alanı k.	Aydos kz.	Silistre	Gürgen-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre
Arnavud-pınarı k.	Hırsova kz.	Silistre	Gürgen-pınarı mz.	Varna kz.	Silistre
Arnavud-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre	Halife-pınarı k.	Varna kz.	Silistre
Atmaca-pınarı mz.	Silistre kz.	Silistre	Hırsovalu-pınarı k.	Prevadi kz.	Silistre
Ak-pınar k.	Karin-ovası kz.	Silistre	Hüseyin-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre
Ayu-ormanı k.	Varna kz.	Silistre	İçme-deresi mz.	Aydos kz.	Silistre
Ayu-ormanı k.	Hırsova kz.	Silistre	İnehan-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre
Ayu-ormanı k.	Silistre kz.	Silistre	İshak-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre
Ayu-ormanı k.	Varna kz.	Silistre	İşihan-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre
Baba-dağı	Hırsova kz.	Silistre	İşman-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre
Baş-dere mz.	Silistre kz.	Silistre	Kara-ağaç-	Varna kz.	Silistre

[53] 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri –II, s. 74, 80.

			pınarı k.		
Baş-pınar k.	Silistre kz.	Silistre	Kara-ağaç-pınarı k.	Hırsova kz.	Silistre
Baş-pınar k.	Hırsova kz.	Silistre	Kara-pınar mz.	Varna kz.	Silistre
Baş-pınar k.	Varna kz.	Silistre	Kara-pelid-pınarı k.	Silistre kz	Silistre
Baş-yiğit-deresi k.	Prevadi kz.	Silistre	Karaca-oğlu-pınarı mz.	Silistre kz	Silistre
Bayram-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre	Kaya-öyüğü mz.	Prevadi kz.	Silistre
Bayram-pınarı k.	Varna kz.	Silistre	Kayalu-dere mz.	Hırsova kz.	Silistre
Bazergan-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre	Kızılcık-ormanı k.	Hırsova kz.	Silistre
Beş-depe k.	Hırsova kz.	Silistre	Kilisecik-pınarı k.	Hırsova kz.	Silistre
Beş-pınar k.	Prevadi kz.	Silistre	Kilisecik-pınarı mz.	Aydos kz.	Silistre
Böget-deresi k.	Prevadi kz.	Silistre	Koç-pınarı k.	Silistre kz	Silistre
Burak-pınarı mz.	Silistre kz.	Silistre	Konan-pınarı k.	Silistre kz	Silistre
Büyükpınar k.	Varna kz.	Silistre	Konak-pınarı k.	Varna kz.	Silistre
Çatal-orman k.	Hırsova kz.	Silistre	Kuruca-donuz-pınarı mz.	Prevadi kz.	Silistre
Çatal-ormanı mz.	Silistre kz.	Silistre	Kuru-orman k.	Silistre kz	Silistre
Çatal-öyük k.	Prevadi kz	Silistre	Dülger-pınarı k.	Hırsova kz.	Silistre
Dede-pınarı k.	Prevadi kz.	Silistre	Dülger-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre
Deniz-pınarı k.	Prevadi kz	Silistre	Düş-budak-pınarı k.	Prevadi kz.	Silistre
Depe-köy m.	Karin-ovası nf.	Silistre	Ermeni-pınarı k.	Varna kz.	Silistre
Donuz-pınarı k.	Silistre kz.	Silistre	Erkeç-pınarı mz.	Rusi-kasrı kz.	Silistre

2. Bölge Adları

Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva	Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva
Ak-yar	Has-köy n.	Çirmen	Kara (Kara-burun) k.	Hırsova kz.	Silistre

Boğaz-köy k.	Çirmen kz.	Çirmen	Depe-köy m.	Karin-ovası nf.	Silistre
Kayalu-dere k.	Has-köy n.	Çirmen	Yayla-köy k.	Prevadi kz.	Silistre
Keçi-deresi k.	Akça-kızanlık kz.	Çirmen	Yassı- geçid k.	Prevadi kz.	Silistre
Yolarası mz.	Has-köy n.	Çirmen	Çukur-ova k.	Şumnu kz.	Niğbolu
Ak-yar k.	Rusi-kasrı kz.	Silistre	Çukur-kışla k.	Şumnu kz.	Niğbolu

3. Madenlerden Adını Alan Yerleşim Birimleri:

Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva	Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva
Bakırlı m.	Yenice-i Çırpan nf.	Çirmen	Demürhan k.	Hırsova kz.	Silistre
Demürci mz.	Varna kz.	Silistre	Demürciler k.	Şumnu kz.	Niğbolu
Demürcilü k.	Yanbolu kz.	Silistre	Kireçlik k.	Şumnu kz.	Niğbolu
Demürcilü k.	Karin-ovası kz.	Silistre			

4. Mevsimsel Özelliklerden İsmini Alan Yer Adları:

Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva	Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva
Esenli k.	Tekür-dağı kz.	Çirmen	Karlı k.	Çirmen kz.	Çirmen
Ilıca k.	Akça-kızanlık kz.	Çirmen	Yelli-dere mz.	Akça-kızanlık kz.	Çirmen
Ilıca k.	Has-köy n.	Çirmen	İliman-yurdu mz.	Silistre kz.	Silistre
Karlı k.	Ergene n.	Çirmen			

5. Bitki Örtüsü Ve Yıpranmışlıkla Alakalı Yer Adları:

Yerleşim Birimi	Nahiye/Kaza	Liva			
Çalı-obası k.	Akça-kızanlık kz.	Çirmen	Yassı-viran k.	Akça-kızanlık kz.	Çirmen
Çam-deresi mz.	Has-köy n.	Çirmen	Ak-viran k.	Prevadi kz.	Silistre
İğde-bükü k.	Has-köy n.	Çirmen	Garınca-viran k.	Yanbolu kz.	Silistre
Çayır k.	Tekür-dağı kz.	Çirmen	Hüseyin-viran mz.	Aydos kz.	Silistre
Kara- ağaç k.	Çirmen kz.	Çirmen	Gökçe-viran k. (Göği-viran k.)	Karin-ovası kz.	Silistre

Çimenlü mz.	Aydos kz.	Silistre			
Çayırlu k.	Yanbolu kz.	Silistre			
Çayırlu-gölcük k.	Varna kz.	Silistre			

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve diğer fethettiği tüm bölgelerde uygulamış olduğu hoşgörü politikası sayesinde bu bölgede yaşayan halklar Osmanlı varlığını kolayca benimsemiş ve Pax-Ottomana (Osmanlı Barışı) denilen kavramın ortaya çıkmasına sağlamıştır. Balkan toprakları, Osmanlı'nın bölgeye gelmesinden sonra birçok alanda gelişmiş ve bir kültür mozaiği haline gelmiştir. Türkler yoğun bir şekilde Balkan topraklarına gelirken beraberinde örf-adetleriyle birlikte yaşam şekillerini de getirmişlerdir. Kısa sürede Balkan topraklarında kurulan köyler, kasabalar ve şehirler; evleri, sokakları, yerleşim düzenleri ve hayır binaları ile Türkleşerek Anadolu yerleşim bölgelerinden farksız hale gelmişlerdir. Osmanlı'nın bölgede uyguladığı siyaset neticesinde gerek kültürel, gerek dil-edebiyat ve gerekse günlük yaşantıda kuvvetli bir etkileşim gerçekleşmiştir. Balkanların bugünkü esas yapısının oluşmasında etkili olan Osmanlı Devleti bölgedeki şehirlere, nahiyelere, köylere vb. yerleşim yerlerine kadar varan sistemli bir politika neticesinde hem kültür mirasını bu bölgeye aktarmış hem de bölgenin mirasından etkilenmiştir. Bu kültür etkileşimin oluşmasının en açık örneği de Balkan dilleri olmuştur.

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları düşünüldüğünde birçok milleti ve dolayısıyla dilleri barındıran bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Çalışmamıza esas olan defterde tescil edilen adlar hangi dilden olursa olsun Osmanlı alfabesine transkribe edilmek suretiyle yazılmışlardır ve dolayısıyla bu durum sadece Osmanlıca bilmeğe bağlı olmayıp bölgelerde kullanılan dilleri ve lehçeleri de içermektedir. Bu konuda yapılacak daha kapsamlı çalışmaların devam ettirilmesi neticesinde oluşacak külliyatla bilim dünyasına katkı daha fazla sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

AKAR A., "Renge Bağlı Yer Adlandırmalarında Muğla Örneği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2006/1, s. 51-63.

BARKAN Ömer Lütfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri,* Hamle Yayınları, 1975.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri - I, II., (937/1530) Defter-i Hâkânî Dizisi: 7, Ankara 2001.

DERNSCHWAM Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,* Çev. Yaşar Önen, Mersin 1992.

DEVELLİOĞLU Ferit, "İskan", *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat,* Doğuş Ltd. Şti., Ankara 1970, s. 539.
DİL Kemal, "Göç'e İlişkin Yeni Bir Yaklaşım: İlişkilerde Varolmak", *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, 02-05 Ekim 2013, Muğla. Basılmamış Bildiri.

DOĞAN Hakan, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin İskânında Uyguladığı Yöntem ve Stratejiler", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Reşat Genç Özel Sayısı-1, C. 29, Ankara 2009, s. 657-674.

DOĞRU Halime, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Türkler,* C. 4, Ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 165-176.

HALAÇOĞLU Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin İskanı,* TTK, Ankara 2006.

ITZKOWİTZ Norman, "Algılamalar Sorunu", *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, Der. L. Carl Brown, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

İBRET B. Ü., "Çankırı'daki Köy Adları Üzerine Coğrafi Açıdan Bir İnceleme", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 7, Ocak 2003, İstanbul, s. 53-80.

İLHAN Mehdi, "Mufassal Tahrir Defterlerindeki Adların Önemine Dair Bazı Örnekler" , *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, 25(40), s. 41-58.

İNALCIK Halil-ARI Bülent, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Şehir Tarihi,* C. 3,Sayı: 6, Güz 2005, s. 27-56.

İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Çev. Halil Berktay, Eren Yayıncılık, C. 1, İstanbul 2001.

İNALCIK Halil, "Osmanlı Devleti'nde Uç(Serhat)lar", *Doğu- Batı Makaleler- II,* Doğu- Batı Yayınları, Ankara 2008.

İNALCIK Halil, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM Türklük Bilgisi,* 3, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren 2005, s. 20-44.

KARTA Nurullah, "XV. ve XVI. yüzyıllarda Filibe Şehrinde İktisadi Hayat ve Meslek Grupları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 2, Erzurum 2006, s. 145-173.

KAYA F., *Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti (XV.- XVI. yüzyıllar)*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 24.

KAYAPINAR Ayşe, "Dobruca Yöresinde XVI. Yüzyılda Gayr-i Sünnî İslamın İzleri", *Alevilik ve Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, S. 1, Köln 2009,* s. 85-104.

KURGUN Levent, "Türk Toponimisi Üzerine Bir İnceleme" *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu,* 25-27 Nisan 2007, Erzurum, Bildiriler-2 s. 735-747.

ÖZ Mehmet, "Tahrir Defterlerindeki sayısal Veriler", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik,* Edt. H. İnalcık, Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 17-32.

ÖZEL Oktay, "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik,* Edt. H. İnalcık, Ş. Pamuk, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 35-50.

ÖZTÜRK Temel, "Osmanlılarda Malî Denetim Aracı Olarak Muhasebe İcmal Defterleri: Trabzon Örneği", *BİLİG*, S. 56, Kış 2011, s. 211-234.

PAKALIN Mehmet Zeki, "Dede", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1983, s. 410.

_____, "Halife", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1983, s. 708-710.

_____, "İcmal", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, C. 2, İstanbul 1983, s. 24.

_____, "Tahrir", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, C. 3, İstanbul 1983, s. 376.

SANCAKTAR Caner, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki Hâkimiyeti ve Mirası", *ESAM (Ege Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi)*, Temmuz 2011, s. 1-24.

SEL TURHAN Fatma,Özgür Kolçak, M. Ali Gökaçtı, "Osmanlı Dönemi Balkan Şehir Tarihi: Bosna, Macaristan ve Yunanistan Şehirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C. 3, S. 6, 2005, s. 117-150.

SLOANE William M., *Bir Tarih Laboratuarı Balkanlar,* Çev. Sibel Özbudun, Süreç Yayınları İstanbul 1987.

SÖYLEMEZ Faruk, "Risvan Aşireti'nin Cemaat, Şahıs ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2002, s. 39-52.

YÖRÜK Doğan, "XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya 2007, S. 17, 625-652.

İnternet Kaynakları

www.balgoc.org.tr/rumeli.doc

ÖZDEĞER Mehtap, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Miri Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği", http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd5/sbd-5-01.pdf s.1-13. (11.10.2013)

Ses Olaylarının Sınıflandırılması Üzerine (Balkan Türk Ağızları Malzemesinde)

Prof. Dr. Vugar SULTANZADE
Doğu Akdeniz Üniversitesi
Türkçe Eğitimi Bölümü
Gazimağusa/KKTC
vugar.sultanzade@emu.edu.tr

ÖZET

Ses olayları, sesin kelimede belli bir konumda bulunması sebebiyle veya söylem içinde seslerin birbirine tesiri sonucu ortaya çıkan fonetik ve fonolojik değişikliklerdir. Dilin gelişiminde ve dilde tarihsel değişimlerde ses olayları önemli rol oynamaktadır. Hem yazılı dille konuşma dili, hem de ölçünlü dille ağızlar arasındaki farkları araştırmak ve ortaya çıkarmak ses olaylarına değinmeden mümkün değildir. Bu yüzden Türkçe gramer kitaplarında ses olaylarının özelliklerinin tasvirine ve türlerinin belirlenmesine yer ayrılmakta ve sesbilgisi derslerinde bunların öğretilmesine önem verilmektedir. Ancak ses olayları sınıflandırılırken, Türkçe dilbilgisi kitaplarında yol verilen hatalar, ses olaylarının öğretimini belli ölçüde zorlaştırmaktadır. Bildirinin amacı, bu hatalara dikkat çekmek, onların sebeplerini göstermek ve ses olaylarının mantık açısından tezatlı olmayan bir sınıflandırmasını öne sürmektir. Ses olaylarına konuşma dilinden ve bütün ağızlardan örnekler göstermek mümkündür, ancak kongrenin konusu dolayısıyla malzeme, Balkan Türk ağızlarıyla sınırlı tutulmuştur.

Anahtar kelimeler:
Ses olayları, sınıflandırma, Balkan Türk ağızları

ABSTRACT

On Classification Of Sound Changes
(On The Material Of The Balkan Turkish Dialects)

Sound changes are phonetic phonological changes that occur due to the position of sounds in the word or due to the interaction of sounds in the phrase. Sound changes play an important role in the evolution of languages and in the historical changes of a language. It is impossible to explore and bring to light the differences between the written and spoken languages as well as between the standard language and its dialects if you do not consider sound changes. That is why Turkish grammar books classify and describe the features of sound changes and they are given importance in the instruction of phonetics. However, the mistakes in the classification of sound changes make some difficulties in their teaching. The aim of the presentation is to draw attention to these mistakes, to show their sources and to suggest a logical classification of sound changes. It is possible to show sound changes examples

from the spoken language and all Turkish dialects, however, because of the subject of the congress, the material is limited to the Balkan dialects.

Key-words:
Sound changes, classification, Balkan Turkish dialects.

SES OLAYLARININ SINIFLANDIRILMASI ÜZERİNE (BALKAN TÜRK AĞIZLARI MALZEMESİNDE)

Ses olayları, sesin kelimede belli bir konumda bulunması sebebiyle veya söylem içinde seslerin birbirine tesiri sonucu ortaya çıkan fonetik veya fonolojik değişikliklerdir. Dilin gelişiminde ve dilde tarihsel değişimlerde ses olayları önemli rol oynamaktadır. Hem yazılı dille konuşma dili, hem de ölçünlü dille ağızlar arasındaki farkları araştırmak ve ortaya çıkarmak ses olaylarına değinmeden mümkün değildir. Bu yüzden gramer kitaplarında ses olaylarının özelliklerinin tasvirine ve türlerinin belirlenmesine yer ayrılmakta ve sesbilgisi derslerinde bunların öğretilmesine önem verilmektedir. Ancak ses olayları sınıflandırılırken, Türkçe dilbilgisi kitaplarında yol verilen hatalar, ses olaylarının öğretimini belli ölçüde zorlaştırmaktadır. Bildirinin amacı, bu hatalara dikkat çekmek, onların sebeplerini göstermek ve ses olaylarının mantık açısından tezatlı olmayan bir sınıflandırmasını öne sürmektir. Ses olaylarına konuşma dilinden ve bütün ağızlardan örnekler göstermek mümkündür, ancak kongrenin konusu dolayısıyla malzeme, Balkan Türk ağızlarıyla sınırlı tutulmuştur. Örnekler, Hafız 1979; Gülensoy 1987; Mollova 1973-74 ve Mollova 1977-78'den alınmıştır.

Ses olayları sınıflandırılırken yapılan hatalardan biri, ses olayı türlerinin hiyerarşik düzene sahip olduğunun doğru değerlendirilmemesidir. Herhangi bir ses olayı türünün muhtelif çeşitleri olabilir. Bu çeşitlerin bir alt tür olduğunu gözardı edip ana türle aynı sırada takdim etmek yanlıştır. Meselâ, Türk gramerciliğinde bir ekol ola M. Ergin'in (2000: 50-54) *Türk Dil Bilgisi* kitabında ses hadiseleri adı altında *ses türemesi, konsonant düşmesi, orta hece vokalinin düşmesi, orta hece vokalinin değişmesi, vokal birleşmesi, yer değiştirme, başta konsonant türemesi, hece düşmesi, iki vokalin yan yana gelmesi, konsonant ikizleşmesi, benzeşme, aykırılaşma, yuvarlaklaşma* olarak sıralanan ses olayları, başta ünsüz türemesiyle ses türemesini iki farklı tür olarak sunmaktadır. Ancak bu ikisini aynı sırada ele almak mantıken doğru değildir: M. Ergin'in başta konsonant türemesine verdiği *inmek - yinmek, ayva - hayva* örnekleri aynı zamanda ses türemesi örnekleridir. Ortada veya sonda ünsüz türemesi gibi, başta konsonant türemesi ses türemesinin alt türlerindendir.

Ses türemesinin ayrı bir ses olayı gibi gösterildiği sınıflandırmada, ses düşmesi olayına da aynı statüde yaklaşılması beklenir. M. Ergin ise sınıflandırmasında genel bir ses düşmesi olayı yerine, onun çeşitleri olan konsonant düşmesi ve orta hece vokalini düşmesi hadiselerine yer vermiştir. Bu, meseleye sistemli bir yaklaşım olarak görülemez. Ayrıca, orta hece vokalinin düşmesinden söz açılıp da, başka pozisyonlardaki ünlü düşmelerinin hangi ses olayı kategorisine

ait olduğunun gösterilmemesi, bu sınıflandırmanın eksikliklerindendir. Bu sınıflandırmanın kapsayıcı olması ilkesine aykırıdır.

Ses olayları sınıflandırılırken yapılan en yaygın hata, benzeşme (asimilasyon) ve benzeşmezlik (aykırılaşma, başkalaşma, disimilasyon) olaylarının diğer ses olayları ile aynı sıraya dahil edilmesidir. Benzeşme ve benzeşmezlik ile yuvarlaklaşma, düzleşme veya ötümlüleşme, ötümsüzleşme gibi ses olayları aynı paradigma içinde ele alınmamalıdır, çünkü aralarında bütünleyici dağılım ilişkisi yoktur. Meselâ, S. Eker'in (2002: 222) yuvarlaklaşma için gösterdiği *baba* > *buba, hami:r* < *hamur, di:va:r* < *duvar* ve H. Şahin'in (2003: 43) ötümsüzleşmeye verdiği *akca* > *akça* örnekleri aynı zamanda benzeşme örnekleridir. Hâlbuki bir ötümlüleşme veya ötümsüzleşme olayının aynı zamanda ses türemesi, ses düşmesi veya metatez olması mantıken imkânsızdır çünkü bütünleyici dağılım içindedirler. Benzeşme ve benzeşmezlik ise öyle değildir. Bunun sebebi, onların aşağıda açıklaması verilen sınıflandırma ölçütlerinin farklı olmasıdır.

Ses olaylarının ortaya çıkmasının iki temel sebebi vardır. Bunlardan ilki, seslerin kelimedeki konumu ve bulunduğu hecenin özellikleridir. Dilden dile değişiklik gösteren fonolojik sistemler belli seslerin kelimenin belli pozisyonlarında (kelime başı, kelime sonu, hece başı, hece sonu, vurgulu hece, vurgusuz hece, vs.) bulunmasına kesinlikle veya kısmen izin vermez. Meselâ, hece başında iki ünsüzün yan yana gelmesi veya kelime sonunda ötümlü süreksiz ünsüzlerin kullanılması Türkçenin fonolojik sistemine özgü değildir. Eğer bir ses, morfem birleşmeleri sonucu kendisi için karakteristik olmayan bir konuma düşerse veya alıntı kelimelerde böyle bir pozisyonda bulunursa, genellikle değişime maruz kalır ve bir ses olayı meydana gelir.

Ses olaylarının ikinci sebebi ise seslerin birbirine tesiridir. Kelimede sesler ara verilerek teker teker söylenmez, bir sesten diğerine geçiş saliseler içinde olur. Bundan dolayı sesler arasında etkileşim kaçınılmaz hâle gelir ve seslerin, onların özelliklerinin değişmesi boy gösterir.

Birinci sebep genellikle fonolojiktir, dil ile, daha doğrusu, dilin ses sistemiyle ilgilidir; ikinci sebep ise genellikle fonetiktir, söz ile ilgilidir.

Yukarıda gösterilen iki sebebe bağlı ortaya çıkan ses olayları ayrı ayrılıkta değerlendirilmeli ve sınıflandırılmalıdır. Dolayısıyla, ses olaylarını iki genel gruba ayırmak gerekir: 1) konumla ilgili olanlar, yani sesin kelimedeki pozisyonundan kaynaklananlar; 2) etkileşimle ilgili olanlar, yani seslerin birbirine tesiri sonucu meydana gelenler (krş.: Golovin 1983: 48).

Konumla ilgili olan ses olayları

Konumla ilgili olan ses olaylarının sınıflandırma ölçütü ve bu olayların sırasına nelerin dahil edilmesi gerektiği sorusu, genel anlamda değişim türleri göz önünde bulundurularak cevaplanabilir, çünkü ses olayları sonuç itibariyle seslerin değişmesidir. Bir nesnenin değişmesi demek, onun parçalarının aşağıdakilerden en az birine maruz kalması demektir:

1. Parçaların nicelik itibariyle değişmesi, yani, a) yeni parçaların ilave edilmesi, veya b) mevcut olanların yitmesi;
2. Parçaların nitelik itibariyle değişmesi;
3. Parçaların kendi aralarında yer değiştirmesi.

Buna uygun olarak, ses olaylarının temel türleri, a) ses türemesi, b) ses düşmesi, c) ses değişmesi ve d) yer değiştirme (metatez) olarak sınıflandırılabilir. Bunların her birinin de alt türleri vardır.

Ses türemesi, kelimede ilave sesin ortaya çıkmasıdır. Bu sesin niteliğine göre ses türemesi, ünlü türemesi ve ünsüz türemesi olarak ikiye ayrılır. Her iki alt türe Balkan Türk ağızlarından çok sayıda örnek vermek mümkündür.

Ünlü türemesi: *ila:zım* < *lazım, ılaw/ulaw/ilaf* < *laf, ıra:zı* < *razı, erecep* < *Recep, hücere* (Priştine, Prizren) < *hücre, ziçır* < *zikr*, vb.

Ünsüz türemesi: *yoksam* < *yoksa, çünküm* < *çünkü, maştrapa/naştrapa* < *maşrapa, barem* < *bari, cenek* (Priştine, Prizren) < *gene, çelembek* (Priştine, Prizren) < *kelebek*, vb.

Türeyen sesin kelimedeki yeri ölçüt olarak alındıkta ise ses türemesinin aşağıdaki alt türleri sınıflandırılabilir:

a) Ön ses türemesi: *ilimon* < *limon, ilisan* (Borima) < *nisan, urus* < *Rus, urum* < *Rum*, vs.
b) İç ses türemesi: *tılısım* (Priştine, Prizren) < *tılsım, beligrat* < *Belgrad, mükmün* < *mümin, batlak* < *batak, şeriyat* < *şeriat,* vs.
c) Son ses türemesi: *dokturu/doptiri* < *doktor, kayrık* < *gayrı, bekim* < *belki*, vs.

Ses türemesinin daha detaylı sınıflandırılması istendiği takdirde, her iki ölçütten istifade edilerek, başta ünlü türemesi, sonda ünsüz türemesi vs. şekillerde alt türler ayrılabilir.

Ses düşmesi olayı, ses türemesi gibi, seslerin nicelik bakımından değişmesidir. Ancak burada kelimedeki seslerin sayısı artmaz, azalır. Ses düşmesi ses türemesinin tersidir ve bunların alt türleri paralellik gösterir. Düşen sesin niteliğine göre, söz konusu ses olayının ünlü düşmesi (*orada* > *orda, buraya* > *burya, nereye* > *nerye, önüne* > *önne, hazine* > *hazne*) ve ünsüz düşmesi (*her* > *er, hasta* > *asta, hesap* > *esap, ahbap* > *abap, şeyh* > *şeh, inşallah* > *işalla*) gibi çeşitleri vardır. Kelimenin hangi kısmında ses kaybı yaşandığına bağlı olarak, ses düşmesinin ön ses düşmesi (*ısırgan* > *sırgan, işte* > *şte, imece* > *meci, ıhlamur* > *flamur, haber* > *aber, hava* > *ava, hep* > *ep*), iç ses düşmesi (*acaba* > *acba, ne zaman* > *nėzman, ihtiyar* > *itiyar, ejderha* > *ejdera, meydan* > *midan, peynir* > *pinir*) ve son ses düşmesi (*sabah* > *saba, nikâh* > *niça, bırak* > *bıra, üvey* > *ügi, maşallah* > *maşalla*) alt türlerini ayırmak da mümkündür. Bir dili veya ağzı betimlerken, gerekirse, başta ünlü düşmesi, başta ünsüz düşmesi, sonda ünsüz düşmesi gibi daha detaylı alt türlere başvurulabilir.

Bazen kelimede bir değil, birden fazla sesin düştüğü görülür. Eğer düşen sesler, değişime maruz kalan kelimede hece oluştururs a, bu ses olayına *hece düşmesi* (*hece yutulması, haploloji*) denir. Hece düşmesine Balkan Türk ağızlarından örnekler:

azıcık > *acık*;
fasulye > *pasul* (Priştine, Prizren);
gramofon > *grafon;*
jandarma > *candar;*
kaynana > *gayna;*
ne kadar > *neka*;

o kadar > oka.

Hece düşmesini prensip itibariyle ses düşmesinin bir alt türü olarak kabul etmek mümkündür. Ancak literatürde ondan genellikle ayrı bir ses olayı gibi bahsedilmektedir. Kendine has birtakım özellikleri olduğu için hece düşmesi ses düşmesinden ayrılabilir. Yalnız her hece azalmasını hece düşmesi olarak görmek doğru değildir. Eğer hece sayısının azalması bir ünlünün düşmesinden kaynaklanırsa bu, hece düşmesi değildir. Meselâ, hece düşmesine örnek olarak gösterilen *dirilik > dirlik, ilerile > ilerle, oyuna > oyna* (Eker 2002: 227) değişimleri aslında ünlü düşmesi olaylarıdır. Aynı ses olayı gibi görülen *pazar ertesi > pazartesi* ve *cuma ertesi > cumartesi* örneklerinden yalnız birincisi, *er* hecesi yutulduğndan dolayı hece düşmesidir.

Ses değişmesi olayı, kelimede bir sesin yerini başka sesin alması hadisesidir. Genellikle değişen sesle yeni ses birçok yönden birbirine benzer sesler olur. Yeni sesi değişen sesten ayıran fark, ses değişmesinin alt türlerini belirler. Ayırıcı özelliklere dayanan bu alt türlerin Balkan ağızlarında da görülen bir kısmı aşağıdakilerdir:

Daralma. Türk ağızlarında genellikle ilk heceden sonra görülür: *horuz < horoz, dohtur < doktor*, vs. Balkan Türk ağızlarında, ayrıca, kelimenin ilk hecesinde geniş ünlülerin daralması tipik özelliklerdendir: *buas < boğaz, buynuz < boynuz, bübrek < böbrek, cümlek < gömlek, kuva < kova, lilek < leylek, sirit < şerit, süle < söyle, ulak < oğlak, ülç < ölç, üren < öğren*, vs.

Genişleme, dar ünlünün yerini geniş ünlüye bırakması olayıdır. Genişleme olayına özellikle Priştine ve Prizren bölgelerinde sık tesadüf edilmektedir. Bu, kelimenin genellikle ikinci hecesinde boy gösterir: *barot < barut, çocok < çocuk, dokon < dokun, dokos < dokuz, koyon < koyun, otos < otuz, topos < topuz, vapor < vapur, yonos < yunus*, vs.

Öndamaksıllaşma. Kalın ünlülerin yerini ince ünlülere bırakması şeklinde gerçekleşen bu olay, Balkan Türk ağızlarında daha çok ilk hecede görülür: *biçak < bıçak, çiban < çıban, çirak < çırak, düa/düva < dua, müftaç/mütaç < muhtaç, mürat < murat, sinır < sınır,* vs.

Artdamaksıllaşma olayında ince ünlü yerine kalın ünlü kullanılır: *ecallı < ecelli, ecnabı < ecnebi*, vs.

Düzleşme ve **yuvarlaklaşma**. Bunlardan birincisi, yuvarlak ünlülerin düzleşmesi (*bırda < burada, sıs < sus, yımırta < yumurta*), ikincisi ise, tam tersi, düz ünlünün yuvarlak hâle gelmesi olayıdır: *hüzmeçar < hizmetkâr, südük < sidik*.

Uzama ve **kısalma**. Uzama, kısa ünlünün nisbeten daha uzun sürede söylenmesi (*yanındaki > yanında:kı* (Ostrec), *mahşer > ma:şer*), kısalma ise uzun ünlünün telaffuz süresinin azalmasıdır: *a:hiret > ayret, a:teş > ateş*, vs.

Ötümlüleşme ve **ötümsüzleşme**. Bu olaylardan ilki, ötümsüz ünsüzlerin ötümlüye, ikincisi ise ötümlü ünsüzlerin ötümsüz karşıtlarına dönüşmesidir. Süreksiz ünsüzlerde ötümsüzleşme, Türkçede kelime sonunda tipik olaydır. Kelime başında ise hem ötümlü hem de ötümsüz ünsüzler mevcuttur, ancak Balkan Türk ağızlarında birçok kelime bu açıdan ölçünlü dilden farklılık gösterir: *barmak < parmak, garğa < karga, gırbaç < kırbaç, gurşum* (Rozino) *< kurşun, dan < tan, dara- < tara-, datlı < tatlı, dawşan < tavşan, va:re < fare, vıdan < fifan, vikir < fikir, viyat < fiyat, zebep < sebep, zewda < sevda; kam < gam, kaz/kas < gaz,*

kurbet < *gurbet, pekçi* < *bekçi, pesle-* (Borima) < *besle-, tik-* < *dik-, töş* < *döş, türt-* < *dürt-, türüst* < *dürüst,* vs.

Süreklileşme ve **süreksizleşme**. Bu iki ses değişmesi türü de birbirinin zıttıdır. Süreklileşme, süreksiz ünsüzün yerini süreklinin alması (*haçan* 'ne zaman' < *kaçan, awşam/ayşam* < *akşam, otomofil* < *otmobil*); diğeri ise sürekli ünsüzün süreksizleşmesidir (*payton* < *fayton, pasul/pasule* < *fasulye, bırıldak* < *fırıldak, bagla-* < *bağla-, dügün* < *düğün, ogul* < *oğul, yogurt* < *yoğurt*).

Yer değiştirme (göçüşme, metatez), kelimedeki bir sesin başka sesle yer değiştirme olayıdır. Bu olay, iki ünsüzün özelliklerinin birbirini etkilemesiyle değil, konumlarının telaffuzu kolaylaştıracak şekilde değişmesiyle ilgilidir. Yer değiştirmenin iki alt türü vardır: yakın metatez ve uzak metatez. Yakın metatezde yer değiştirn sesler yan yana bulunur; meselâ: *çölmek* < *çömlek, gölmek* < *gömlek, dewriş* < *derviş, melvit* < *mevlit, sorna* < *sonra*, *kırımzi* (Priştine, Prizren) < *kırmızı, sarımsak* < *sarımsak*. Uzak metatezde yer değiştirn sesler arasında başka ses veya sesler olur: *güvencir* (Rozino) < *güvercin, salıngaç* < *salıncak, kılancik* (Prizren) < *kırlangıç*, vs.

Etkileşimle ilgili olan ses olayları

Ses olaylarının ikinci grubunu teşkil eden etkileşimle ilgili olanlar, kelime içinde bir sesin başka sese tesirinden kaynaklanır. Bu seslerin özelliklerinin birbirine yakınlaşması veya birbirinden uzaklaşması, söz konusu ses olaylarının sınıflandırma ölçütüdür. Bu olaylarda da seslerin değişimi nitelik veya nicelik itibariyle olur. Nitelik açısından benzeşme ve benzeşmezlik, nicelik açısından ise ikizleşme ve tekleşme ayrılır.

Benzeşme, terimden de belli olduğu üzere, kelime içinde bir sesin başka bir sese tamamen veya kısmen benzemesi olayıdır. Benzeşme türlerinin sınıflandırılması, etkileyen sesle etkilenen ses arasındaki ilişkilerin farklı yönlerini yansıtan ölçütlere dayanarak yapılmaktadır. Benzemenin derecesine göre, tam benzeşme (meselâ, *yazsın* > *yassın, buzsuz* > *bussuz, mümin* > *mümün*) ve yarı benzeşme (*menfaat* > *memfat, cümle* > *cümne*); etkileyen ve etkilenen seslerin sırasına göre, ilerleyici benzeşme (*dinle-* > *dinne-, mürşit* > *mürşüt*) ve gerileyici benzeşme (*minber* > *mimber, tuzsuz* > *tussuz*); bu seslerin arasındaki mesafeye göre, yakın benzeşme (*ormanlık* > *ormannık, kanlı* > *gannı*) ve uzak benzeşme (*vakit* > *vakıt, kestane* > *çestene*) türleri ayrılmaktadır.

Türk gramer kitaplarında pek değinilmeyen uyuşma (accomodation) olayını da benzeşmenin bir türü olarak görmek mümkündür, çünkü burada da bir sesin başka sese benzemesi, özelliklerinin onun özelliklerine uyması söz konusudur. Bunların arasında fark şudur: Normal benzeşmede, etkilenen fonem etkileyenin tesiriyle başka foneme dönüşür, uyuşma olayında ise etkilenen ses değişse de bu, fonem değil, allofon değişikliği olur. Meselâ, *torin* 'torun' ve *tene* 'tane' kelimelerinde *t* foneminin değişik özelliklerde iki farklı allofon olarak ortaya çıkmasının sebebi yanındaki ünlüdür. Birinci kelimede [*t*] ünsüzü [*o*] sesinin tesiriyle kalın, yuvarlak; ikinci kelimede ise [*e*] sesinin etkisiyle ince, düz olarak telaffuz edilir.

Benzeşmezlik olayında, benzeşmeye kıyasla ters yönde gelişen bir ses değişmesi söz konusudur. Bu ses olayı, kelime içindeki iki benzer veya aynı sesten birinin değişerek aykırı özellik kazanması olayıdır. Benzeşmezliğin de ilerleyici

(*haydut > hayduk, künk > künt*), gerileyici (*berber > belber, fincan > filcan/vilican*); yakın (*nesne > neste*) ve uzak (*sekreter > sekneter, nişan > lişan*) türlerinden bahsedilmektedir.

İkizleşme ve **tekleşme** ses olayları sınıflandırmalarının hemen hepsinde yer almaktadır (Coşkun 2000: 29, Eker 2002: 228, Şahin 2003: 42; vb.). Bu iki olay da bir genel ses hadisesinin iki farklı yüzüdür. İkizleşme, bir ünsüzün iki kez veya telaffuz süresi uzatılarak söylenmesi olayıdır. Tekleşme olayı ise, ikiz ünsüzden birinin düşmesi sonucunda meydana gelir. Her iki ses olayının genel sebepleri, ünsüzün kelimedeki konumundan ziyade, seslerin etkileşimidir. Bir ünsüzün ikizleşmesine yanındaki ünlünün kısalması, vurgu vs. sebep olabilir. Meselâ, "Arapça kökenli *züca:ciye* ve *cüza:m* sözcüklerindeki uzun ünlüler kısalırken, kendilerinden önceki /c/ ve /z/ ünsüzlerini ikizleştirerek söyleyişte *züccaciye* ve *cüzzam* şekillerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır" (Eker 2002: 228). Aynı şekilde *sa:de* kelimesi Özbekçede *sadde, ma:sum* kelimesi Kütahya ağzında *massum* şekline dönüşmüştür. Eski Türkçede 50 sayısını belirten *elig* kelimesinde /g/ sesinin zamanla düşmesi, kendisinden önceki ünlünün uzamasına sebep olmuş, daha sonraları bu ünlünün kısalmasıyla yanındaki /l/ ünsüzü ikizleşerek, *elli* biçimi meydana gelmiştir.

Seslerin kelimedeki konumu ve birbirini etkilemesi ses olaylarının temel sebepleridir. Ancak ses olayları çağrışım sebebiyle veya psikolojik, tarihsel vs. nedenlerle de ortaya çıkabilir. Meselâ, bazıları *bakkal, nakkaş* gibi kelimelerin çağrışımıyla *rakam* kelimesini *rakkam* olarak söyler. *Fen, his, zam, zan* gibi köklerin son ünsüzünün ünlüyle başlayan ek aldığında ikizleşmesi, ünlü sesin tesirinden ziyade, kelimelerin orijinal biçiminin ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Bu kelimeler, belli olduğu üzere, kaynak dil olan Arapçada *fenn, hiss, zamm, zann* şeklindedir. Somut sebep ne olursa olsun, yukarıdaki örneklerde ses olayı ikizleşmedir.

İkizleşme sonucunda bir ünsüzün yanında ona benzer, daha doğrusu, onunla aynı olan ikinci bir ünsüz ortaya çıkar; tekleşme olayında ise çift ünsüzden birinin kaybolmasıyla benzerlik ortadan kalkar. Bu yönden, ikizleşme ve tekleşme, sırasıyla benzeşme ve benzeşmezliğe bir benzerlik gösterir. Aralarındaki fark, yukarıda not edildiği gibi, ses değişiminin ikizleşme ve tekleşmede nicelik, benzeşme ve benzeşmezlikte ise nitelik açısından olmasıdır.

İkizleşme Balkan Türk ağızlarında nadir görülen olaydır. *küççük > küçük, ell'an > el'an.* Bu ağızlarda ilizleşmeye verilen *pâllık < pahalılık, sännen < sen(i)n (i)len* örnekleri (Gülensoy 1987: 126), aslında çeşitli ses olayları sonucunda iki ünsüzün yan yana gelmesi hadisesidir, ikizleşme değildir.

Tekleşme olayı Balkan ağızlarında daha yaygındır. Bu ses olayına aşağıdaki örnekleri gösterebiliriz: *affet > afet* (Priştine, Prizren), *aleyhisselam > aleyselam, dükkan > dükan, evvel > evel, Hıdırelles < hıdırles* (Priştine, Prizren), *hürriyet > hüriyet* (Priştine, Prizren), *kuvvet > guvet, muallim > ma:lim, muhabbet > ma:bet*, vb.

Sonuç ve değerlendirmeler

Ses olayları bir açıdan ses türemesi, ses düşmesi, ses değişmesi ve yer değiştirme; başka bir ölçüte göre, benzeşme, benzeşmezlik, ikizleşme ve tekleşme olarak sınıflandırılabilir. Birinci grubu oluşturan olaylar genellikle seslerin kelimedeki konumundan, ikinci grubu teşkil eden olaylar ise genellikle seslerin etkileşiminden kaynaklanır. Ses değişmesi ve yer değiştirme dışındaki olaylar arasında, ses değişmesinin de alt türleri arasında zıtlık ilişkileri vardır: ses türemesi - ses düşmesi, benzeşme – benzeşmezlik, ikizleşme – tekleşme, yuvarlaklaşma – düzleşme, uzama – kısalma, ötümlüleşme - ötümsüzleşme vb.

Bazı kitaplartda yukarıda yer almayan ses olaylarından da bahsedilmektedir. Bunlar ya yukarıdaki ses olaylarının bir türüdür, meselâ, erime (*yaralıg > yaralu*), yutulma (*kapgak > kapak, orgak > orak*) terimleriyle adlandırılan olaylar (Şahin 2003: 43), parantezde verilen örneklerden görüldüğü gibi, ses düşmesinden ibarettir; ya da *kaynaşma* gibi terimlerle birden fazla ses olayı sonucunda ortaya çıkan örneklere (*çehar+yek > çeyrek, çep+rast > çapraz* vs.) verilen isimdir.

Birinci grubu oluşturan ses olayları temeldir, çünkü kapsayıcıdır, buradaki terimler dildeki bütün ses olaylarını karşılamak için yeterlidir. İkinci gruptaki olayları bile prensip olarak buraya indirgemek mümkündür: Benzeşme ve benzeşmezlik sonuç itibariyle ses değişmeleridir, ikizleşme ve tekleşme de sırasıyla ses türemesi ve ses düşmesinin çeşitlerinden biri olarak algılanabilir. Ancak bu ses olaylarının kendine has özelliklerinin bulunması, sınıflandırma ölçütlerinin farklılığı, yaygınlık dereceleri, ilgili kavramların ve terimlerin oturmuş olması, pratikte böyle bir indirgemeyi yararlı kılmaz. Doğrudur, *buzsuz > bussuz,* gibi bir örnekte benzeşme neticesinde ötümsüzleşme olur. Ancak her benzeşme böyle değildir. Çoğu zaman benzeşme veya benzeşmezlik sonucunda sesin iki ve daha fazla özelliği değişir. Meselâ, *esvap > espap* olayı sadece ötümsüzleşme değil, aynı zamanda süreksizleşme ve dudaksılaşma örneğidir. Bu yüzden, benzeşme ve benzeşmezlik olaylarını ses değişmesinden ayrı olarak ele almak sadece teorik açıdan değil, pratik açıdan da gereklidir. İkizleşme ve tekleşmeye gelince, bunlar basit bir ses türemesi ve ses düşmesi değildir. Özellikle sürekli ünsüz söz konusu olduğunda, ikizleşme yeni bir sesin ortaya çıkmasından ziyade, mevcut sesin telaffuz süresinin uzaması, tekleşme de kısalma olarak algılanabilir. Dolayısıyla, ikizleşme ve tekleşme, bakış açısına göre bir yandan ses türemesi ve ses düşmesine, öte yandan, uzama ve kısalmaya benzeseler de, aslında kendilerine has özellikleriyle bunların hepsinden farklıdırlar ve ayrı ele alınmaları gerekir.

Kaynakça

Coşkun, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK.
Eker, Süer (2002), *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker.
Ergin, Muharrem (2000), *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
Hafız, Nimetullah (1979), "Kosova Mitroviçası, Vuçitırın ve Priştine Türk Ağızlarının Başlıca Özellikleri," *ÇEVREN,* VI (1-2), 75-91.
Golovin, B. N. (1983), *Vvedenie v Yazıkoznanie*. Moskva: Vısşaya Şkola.

Gülensoy, Tuncer (1987), "Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten – 1984.* Ankara: TDK, 87-147.
Mollova, Mefkûre (1973-74), "Balkanlarda Türk e- Ağızları," *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi.* 2-3, 357-414.
Mollova, Mefkûre (1977-78), "Balkanlarda Merkez Bölgede Gakçı Ağızları," *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi.* 6-7, 239-306.

Evliya Çelebi'nin Gözüyle Balkan Güzelleri

Arş. Gör. Zeynep DİNÇER
Gazi Üniversitesi
Ankara/Türkiye
zeynepdincer@odu.edu.tr

ÖZET

Hemen her zihinde farklı bir tezahür bulan güzellik kavramının ortak bir ifadesini bulmak oldukça güçtür. O, güzeli duyumsayan insan kadar tanıma, anlama ve öneme sahiptir. Zamana, topluma, geleneklere, nesillere vs. göre değişiklik arz eder. Dilin bütün imkanlarıyla anlatıma dökülür, kimi zaman şiir, kimi zaman hikaye, roman yahut destanlarda yerini bulur. Onu dilin imkanlarıyla, kendi penceresinden anlatan isimlerden birisi de Evliya Çelebi'dir.

Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eseriyle tarih, coğrafya, yemek, savaş, spor, mimari…vs. pekçok alanda bilgiler sunmakta güzele karşı da kayıtsız kalmamaktadır. Edirne'den, Bulgaristan'a, Sırp güzellerinden Hirvatlara kadar gerek iklimlerine, gerek milletlerin genetik yapısına dayandırdığı güzelleri nesrin ve nazmın imkanlarıyla dile getirmiştir.

Söz konusu çalışmada Evliya Çelebi'nin Balkan coğrafyasına gezileri sırasında karşılaştığı güzel söylemleri tespit edilecek, güzellik hakkındaki ifadelerinin kullanım sıklığı ortaya konacak ve bunun onun dünyasında nasıl ifade edildiği belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, Balkanlar, güzel

ABSTRACT

Evliya Çelebi's Perspective of Balkan Beauties

The concept of beauty comes to live in a different way in every mind. The meaning of beauty changes in accordance with the number of people who give the meaning to it. The understanding of beauty will vary in different times and socities. In accordance with the possibilities of the language, beauty is explained. Sometimes it is written as poems, stories, novels, or epic. Evliya Çelebi is one of the people that defines beauty due to possibilities of language. In Seyahatname, Evliya Çelebi mentioned about history, geography, food, war, sports, architecture and etc. The other issue that he mentioned about was beauties.

He speaks about many beautiful girls who are living Edirne to Bulgaria, Serbia and Croatia. According to him, the secrets of beauty is due to genetic or climatic reasons. In that study, Evliya Çelebi's view to the Balkan beauties explained.

Key Words: Evliya Çelebi, Seyahatname, Balkan's, Beauties

Giriş

İnsan muhayyilesinde başka hiçbir kavramın tahtına konamadığı tek şey güzelliktir. Yüzyıllardır bu kavramın ifadesinde hiçbir şekilde tek bir sözcükle sınırlı kalınmamış, çeşit çeşit cümleler sıralanmış, şiirler düzülmüş, nameler yazılmış kısacası dil hazinesinin bütün zenginliklerinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Dilin bu zenginliği yalnızca söze değil onu söyleyene de değer katmış, onu zaman yolculuğunda ölümsüz kılmayı başarmıştır. Yaklaşık dört asır boyunca varlığını söylemleriyle sürdüren, daha farklı bir ifadeyle ölümsüz olmayı başaran isimlerden birisi de ünlü seyyah Evliya Çelebi'dir.

17.yy.'da yaşamını sürdüren Evliya Çelebi, yalnızca bir seyyah değil; aynı zamanda edebiyat, tarih, coğrafya, musiki, spor, yemek, savaş… bilgisine sahip bir âlim olarak da tanınmıştır. Eserinde soyunu Ahmet Yesevi'ye kadar dayandıran Evliya'nın en çok bilinen ünvanı Çelebi'dir; ancak o, kendisinden zaman zaman derviş, mücerred, fakir, bi-riya vs. olarak da söz etmiştir. Eğlenceli kişiliği, kendisine has üslûbu, hazırcevaplılığı, başta Arapça, Farsça olmak üzere Rumca, Latince vs. dillerinin de katkısıyla gittikçe zenginleştirdiği *Seyahatnâme* adlı eseriyle birçok alana kaynaklık etmiştir. Böylece hemen her alanda birçok araştırmacı Evliya Çelebi'ye farklı açılardan bakabilme şansına ulaşmıştır. Bu bağlamda söz konusu çalışmada edebi açıdan Evliya Çelebi'nin güzele olan bakışı anlatılacak bilhassa onun Balkan güzelleri ile ilgili ifadeleri değerlendirilecektir.

Çelebi'nin İstanbul'dan Bursa'ya, Trabzon'a, Batum'a Bulgaristan'a, Şam, İspanya, Girit, Niğbolu, Danimarka…ve Mısır'a yaptığı yolculuklarında sayısız güzellerle karşılaştığı ortadadır. O, bu konuda çok net olmuş, güzelleri kendine has üslubuyla dile getirmiş,yeri geldiğinde onlar için şiirler dahi yazmıştır. Örneğin Pirevadi'nin güzellerinden söz ederken onların misk kokulu giysilerini, inci dişlerini, ölçülü konuşmalarını, güzelliklerini ön plana çıkarmalarını anlatmaktadır:

> "…Ve haftada bir kerre bu şehr içre bâzâr-ı azîm durup yigirmi otuz bin âdem Dizdâr köyünden ve Köprü köyünden ve Çenek'den ve'l-hâsıl etrâf kurâlardan âdem deryâsı cem' olup ol kadar [110b] mahbûb u mahbûbe niçe âfitâb [ü] âfitâbe cüvânlar cem' olur kim görenin aklı gider, özge temâşâdır. Bu mısra'ı anların hakkındadır. Husûsan la'l-gûn tebekanî elma yanaklı ve kiraz dudaklı, şîrîn sözlü ve ala gözlü Bulgar güzelleri olur kim her birinin nigâhında yüz bin hüsn-i nazarı vardır. Her biri hüsn-i cemâlde ve lütf-ı i'tidâlde olup geysû-yı müşk-bârların çîm ender-çîm ve ham-ender ham edüp kelimâtları mevzûn lü'lü dişleri gûyâ dürr-i meknûn tendürüst duhter-i nâ-şüküfteleri vardır. Her biri bâzâr-ı hüsn içre metâ'ın meydâna çıkarup hüsn-i ülfet ile bey' (u) şirâ edüp kâr ederler. Zîrâ bu şehrin âb [u] hevâsı latîfdir." (Seyahatname, C. 3, s.172)

Edirne, Filibe ve Yanbolu civarında İslimye'nin güzelleri ile şöhret kazandığını ise şu şekilde dile getirmiştir: "Edirne ve Filibe ve Yanbolu sahrâlarında İslimye güzeli şöhre-i şehr olmuşdur. Ekserî Bulgar güzeli çokdur. Ve ahâlîsi elvân çuka libâslar giyüp Bulkar lisânı dahi tekellüm ederler. Zîrâ re'âyâsı cümle Bulgardır." (C. 3, s.206)

Ahlat şehrindeki bir külliyattan söz ederken de güzelleri için yeri gelmişken şu beyiti söyler:

Âleti hüsn-i mükemmel kadd-i dilcûda güzel
Gövdede mûdan eser yok dahi pehlûda güzel(C.4, s.94)

Dolayısıyla onun güzel konusunda söyleyecek çok sözü vardır. O, gördüğü güzellerin güzellik sırlarını gerek iklimlerine, gerek nesillerine gerekse başka milletlerle etkileşimlerine bağlamıştır. Ayrıca göremediği güzeller hakkında da tasvirlerden bilhassa kaçınmış, bu konuda hassas bir tavır belirlemiştir. Ondaki "güzel" kavramı, güzellerin yüzü, gözü, boyu, endamı ile sınırlı kalmamış edep ve ahlak yönleri ile de vurgulanmıştır. Özellikle Harun Tolasa'nın belirttiği şu ifade Evliya'nın güzel tasvirine de uygunluk göstermektedir: "Güzellik olarak daha çok yüz güzelliği kast edilirse, bu; organ, yapılan tasvir ve tavsiflerin bir kısmında açıkça belirtilmez. Bunlar daha çok, yüz güzelliğinin de içinde olduğu genel bir görünüm şeklinde ifadesini bulur."(Tolasa)Nitekim bu çalışmada da Evliya Çelebi'nin Balkan coğrafyasına gezileri sırasında karşılaştığı güzel söylemleri tespit edilecek, güzellik hakkındaki ifadelerinin kullanım sıklığı ortaya konacak ve bunun onun dünyasında nasıl ifade edildiği belirlenmeye çalışılacaktır.

Balkan ülkeleri ifadesiyle Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya ve Yunanistan kastedilmektedir. Evliya Çelebi bu ülkelerden birçoğuna gitmiş ve gözlemlerini yazmıştır. Bunlar:

Makedonya: Filibe(3.cild), Üsküp(5.cild)

Bulgaristan: Şumnu (3. cild), Sofya(3.cild-5.cild), Rusçuk (3.cild), Silistre (3.cild-5.cild), Hasköy(8.cild)

Romanya: Temeşvar(5.cild), Köstence (5.cild), Koloşvar(6.cild)

Bosna Hersek : Sarajevo(5.cild), Mostar(6. cild)

Hırvatistan: Zagrep (5.cild)

Sırbistan: Semendire (5.cild)

Yunanistan: Dimetoka(8.cild), Girit(8.cild), Gümülcine(8.cild), Drama(8.cild),
Selanik(8.cild), Mora(8.cild), Hanya(8.cild)

Arnavutluk: (8. cild)

Balkan Güzelleri

Evliya Çelebi, Balkanlardaki güzellere kayıtsız kalmamış onları birtakım niteliklere göre değerlendirmiştir. Onun için Balkanlardaki güzellerin güzelliği çoğu zaman o şehrin havasından suyundan kaynaklanmaktadır. Bu vesileyle anlatımlarla zenginlik kazanan güzel mefhumu nesrin yanısıra yer yer nazmın da güzel tasvirlerinde başvurulan bir yöntem olduğu görülmektedir.

Evliya Çelebi, güzele olan dikkatini farklı dillerde ortaya koymaktadır. O, bir başka dilde güzelin ne demek olduğunu anlatırken aslında güzellik kavramına olan dikkatini de göstermektedir. Örneğin Latince ve Sırpça misallerinde güzel için hangi sözcüğü kullandıklarını şöyle yazmıştır:

"…Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Sırf ve Latince Lipo güzele dirler..." (C.5 s.202)

Güzellik konusunda sevgilinin görsele dayalı unsurlarının örneğin ben'inin, ayva tüylerinin tasvirinin kolay olduğunu ancak duyuşsal boyuttaki işvenin, nazın ifadesinin zorluğunu belirtirken ünlü ressam Behzad'a şöyle seslenmektedir:

Güzel tasvîr edersin hâl [u] hatt-ı dilberi ammâ
Füsûn-ı işveye geldikde ey Behzâd neylersin c5. 178

Çelebi, Evsâf-ı kasaba-i İsterâbâd bahsinde Rum ve Bulgar güzellerinin çokluğundan söz ederken halkının inatçı kafirlerden oluştuğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla güzeller onun göreceği tüm kusurları örtmez, güzellerin bulunduğu halkın inatçı oluşunu dile getirmekten de kaçınmaz:
"Urûm u Bulgar güzelleri vâfirdir. Ammâ re'âyâsı gâyet mütemerrid kâfirdir." (C.3-s.203)

İslimye kasabasının vasıflarını anlatırken de ikliminden ötürü burada pekçok güzelin bulunduğunu ifade eder ve şehrin güzelleriyle şöhret bulduğunu yazar:

"Ekseriyyâ a'yân-ı vilâyetin ticâreti ve ehl-i hirfetin kâr [u] kesbi gûnâ-gûn tiftik kebe ve rengârenk velensiyeler işlenir. Anlar cümle bu dink değirmânlarında deverân edüp su içinde pişer bir aca'ib temâşâgâh-ı çarh-ı felek-misâl dollâblardır. Bu kebeci dükkânlarından mâ'adâ iki yüz aded dekâkîn-i sûk-ı sultânîdir, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Edirne ve Filibe ve Yanbolu sahrâlarında İslimye güzeli şöhre-i şehr olmuşdur. Ekserî Bulgar güzeli çokdur. Ve ahâlîsi elvân çuka libâslar giyüp Bulkar lisânı dahi tekellüm ederler. Zîrâ re'âyâsı cümle Bulgardır." (C.3-s.206)

Vitoş Dağı'ndaki mesire yerinde de yine Bulgar güzelleri medhedilir. Ancak bu güzellerden ziyade Yörük tayfasının zamane güzelleri bambaşkadır. Onlar adeta birer yıldız gibidir, yanakları ise gül kırmızısını andırır. Böylece güzelin de dereceleri bir nevi örneklendirilir:

"Ve Sırf ve Bulgar ve Voynuk kefere ve fecere çobanları var kim her biri başdarda karavanasına benzer, dırâz kad çobanlarının kulübelerinde mahbûbe yayla güzeli Bulgar kızları var kim her biri birer pençe-i âfitâb-ı âlem-tâbdır.

Ammâ bunların mahbûblarından ziyâde yürük tâ'ifesinin ve Çıtak halkının ve yobaz kavminin ve haylaz tâ'ifesinin dövledâr ve mücessem mahbûbe-i zamâne ve fitne-engiz-i cihâne duhter-i pâkîze-ahterleri olur kim her birinin reng-i rûyları humret üzre olup gil-i gül ruhları ruhsâre-i mahbûb-ı frenkdir. Kâmil beş gün bunların obalarında [142b] süd ve kaymak ve yoğurd ve kölemez ve hoşmerim ve tereyağıyla pişmiş bazlama ve damzırma ve sızırma ve katık ve teleme peyniri ve ağız ve ekir ve uyku ve ayran ve yayık ve pişi ve katmerce ve poğaça ve ezme ve yazma misilli ta'âmlar ki bu yaylalarda yürükâna mahsûs et'ıme-i hafîfeleri tenâvül edüp semîn kuzu büryânları ile ten-perver olup mücessem olduk." (C.3-s.222)

Lipova'ya geldiğinde şehrin güzelleriyle meşhur olduğunu anlatır; güzelliğin ikliminden kaynaklı olduğunu dile getirir ve peri yüzlü, haddinden fazla güzel kızlarının ve erkeklerinin olduğu söylenmektedir:

"Der-ayân-ı Nârin kal'a

…Ve bu şehrin âb u havâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri sâhib-cemâl latîfü'l-i'tidâl hûb manzara peri peyker hadden efzûn şems-i tâbân-misâl hüsn-i cemâl sâhibi mahbûbânları var kim Lipova güzeli meşhûrdur kim Lipova, güzel demekdir. Hakkâ ki ismi müsemmâsına mutâbık tâbaka'n-na'l bi'n-na'l şehr-i şîrîndir."
(C.5-s.203)

Hırvat güzelleri unutulmaz, bu bahiste de güzellerin sırrı şehrin suyu ve havasına yani iklimine dayandırılarak ifade edilir:

"Eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Çernik

…Âb [u] havâsı latîf olduğundan câ-be-câ Hırvat güzelleri vardır ve memdûhâtından balı ve yağı gâyet memdûh ve meşhûrdur."(C.5-s.267)

Alacahisar'a gelindiğinde de de iklimin güzelliğinden güzellerinin ün sahibi olduğu belirtilir:

"Eşkâl-i zemîn-i kal'ası:

…Ve âb [u] havâsının letâfetinden Alacahisâr güzeli meşhûrdur ve halkı serhadli esbâbı geyüp Türkçe ve Sırfca ve Bulgarca kelimât eder garîb-dost gâzîlerdir." (C.5-s.308)

Gümüş tenli bir güzelin tasviri ise dikkate değerdir. Nazmın ikinci dizesindeki "cümle ten" ibaresi hem "cümleten, hepsi, tamamı" anlamında hem de "cümle ten, bütün teni, bütün bedeni" anlamında tevriyeli kullanılmıştır.

Hammâma girdi nâzile bir sîm-ten güzel
Şol şöyle diyecek yeri yok cümle ten güzel (C.6- s.115)

Serez'in de güzellerinin çokluğu şu dizelerle dile getirilir:

Her şehrin bir memdûhu var Zihne'nin bardak,
Serez'in güzeli çokdur evleri çardak (C.8-s.55)

Manya vilayetine geldiğinde ise oldukça çapkın güzellerin varlığından söz etmektedir:

"Varoş-ı karye-i Kanbosi

…Manya vilâyetinde Gaçiça güzeli ve zeytûnu memdûh [u] meşhûrdur ve gâyet âşık-perest keratsa avretleri olur. Ve bu Gaçiça'nın beş yüz aded tüfeng-endâz şehbâz kefereleri çıkar, gâyet ma'mûr u müzeyyen şîrîn köydür. Bir manastır› var, âyende vü revendeye ni'metleri mebzûldur." (C.8-s.259)

Adavat sarayındaki güzellerden de ayrıcalıklı bir şekilde bahsetmektedir. Onlar gayet güzel, zarif, sağlıklı, zinde güzellerdir:

"Der-aded-i esmâ-i sarây-ı adavât:

…Âb [u] hevâsı ve mahbûbu ve mahbûbesi gâyet latîf ve nerm [ü] râm ve ten-dürüst ve sîm-endâm pençe-i âfitâb mehtâb güzelleri olur."(C.8-s.331)

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Evliya Çelebi'nin bilhassa Bulgar güzellerine dair yorumlarda bulunduğu görülmektedir. Bulgar kızları onun gözlemleriyle oldukça güzel ve bu itibarla ünlüdürler.Onun için güzelliğin kaynağı iklimdir. İklimin güzelliğiyle bir yerin güzelleri çoğalmış, ün kazanmıştır. Nazım olarak ifade ettiği güzellik unsurunda işvenin, nazın dile getirilmekteki zorluğundan bahsetmiş, ünlü ressam Behzad'ın dahi bunu resmedemeyeceği anlatılmıştır.

Hırvat ve Sırp güzelleride ayrıcalıklıdır. Çelebi; Boşnak, Arnavut ve Makedon güzellerinden de hiç söz etmemiştir. Kimi güzelleri de çapkınlıklarıyla anlatmıştır. Onun için en güzel olanın ifadesi sim-ten, pençe-i âfitâb, latîf, nerm, uyumlu olmakla yapılmıştır.

Netice itibariyle 17. yy.'da zekasıyla, gözlemleriyle, eleştirileriyle söz konusu edilen bir ismin-Evliya Çelebi'nin- ifadesiyle Balkan güzelleri anlatılmıştır. Bu konuda yapılacak olan farklı çalışmaların Çelebi'nin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkaracağından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça:

-Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1-6. Kitaplar

- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 7-10. Kitaplar

-Tolasa, Harun, *Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I*, İzmir, 1983.

XVI.-XVII. Yüzyıl Balkan Kökenli Divan Şairlerinin Eserlerinde Yer Adları

Prof. Dr. Zuhal KÜLTÜRAL
Doç. Dr. Aylin KOÇ
Marmara Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İstanbul/Türkiye
zuhal.kultural@marmara.edu.tr
akoc@marmara.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, XVI.-XVII. yüzyıl Balkan kökenli divan şairlerinin eserlerindeki yer adları konu edilecektir. Osmanlı dönemi edebiyat kadrosunun büyük bir bölümünün yetiştiği Balkan coğrafyası şairlerinin eserleri üzerinde bildiri sınırları çerçevesinde yapılacak incelemeyle yer adlarının dil araştırmalarındaki önemi dile getirilecektir.

Yer adı bilimi (*toponimi*), ad bilimi çalışmaları içinde önemli bir yer tutar. Bu alanda yapılan çalışmalar sayesinde eserlerden şehir, köy, kasaba, mahalle, nehir, ova, dağ isimlerinin ne gibi değişme ve gelişmeler gösterdiği tespit edilerek, dil tarihine, yerleşme (iskân) ve kültür tarihine, ülkenin yapısına dair önemli ipuçları elde edilmektedir. Bir yer adı, aynı topraklarda hangi kültürlerin, ne zaman egemen olduğunu belirlediği gibi, ayrı ayrı yerlerdeki aynı adın bir takım göçlerin, yerleşim olaylarının etkisiyle, birbiriyle ilgili bulunduğunu da göstermektedir. Bu açıdan yer adları tarihî kaynak niteliğindedir.

Balkanlar, yüzyıllar boyunca Türklerle Avrupalıların mücadelelerine sahne olmuş bir sınır boyumuzdur. Aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin varlığını anlamlandırdığı önemli coğrafyalardan bir tanesidir. Birçok şair ve yazarımız, bu bölgedeki tarihî hadiseleri, şehirleri, tabiî güzellikleri, kültürler arasındaki münasebetleri, zaferleri, mağlubiyetleri, gönül maceralarını, daha birçok sosyal ve beşerî konuyu eserlerinde işlemişlerdir.

Bu amaçla, bildiride *Üsküplü İshak Çelebi, Hayâlî Bey, Vusûlî, Hayretî, Bosnalı Alaeddin Sabit, Usûlî* ve *Mostarlı Hasan Ziyâî* gibi divan şairlerinin divanlarından seçilen çeşitli örneklerle eserlerdeki yer adlarına ait Türkçe söz varlığı sınıflandırılmaya çalışılacak; yer adlarının tespitinin ve divan şairleri tarafından bu ortak şiir malzemesinin kullanılışının önemi dile getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Divan şairleri, divanlar, yer adları.

ABSTRACT
The Name of Places Regarding the Literary Works of the Ottoman Divan Poets Who are Originally From the Balkan within XVI-XVII cc.

In this study,the name of places regarding the literary works of the Ottoman Divan poets who are originally from the Balkan lands within the centuries of XVI-XVII.

The importance of the name of places on the language studies is going to be expressed regarding the poets of the Balkans region, where the most of the man of letters being educated in the Ottoman period.

Toponymy (place names) is important subject in the study of names of all kinds. Thanks to the studies at this field showing the revisions and developments on the names of city,village, town, district, river, plain, mountain, which leads to determining the important hints regarding the history of language, settlement, cultural history and structure of country. A place name indentifies which cultures in which periods dominate within the same lands as well as shows the relationship of the same name at different places. In this respect, place names play a role of historical source.

Balkans were our boundaries within the centuries being the scene of struggling between Turks and Europeans where were also one of the important regions for Ottoman Empire's presence. Many of our poets and writers have handled numerous kinds of social and humanity subjects in their studies regarding historical events in this region, cities, natural beauties, the relationship between cultures, victories, defeats and love affairs.

In this study, there's going to be some selection of examples from the Works of Ottoman Divan poets like *Üsküplü İshak Çelebi, Hayâlî Bey, Vusûlî, Hayretî, Bosnalı Alaeddin Sabit, Usûlî* ve *Mostarlı Hasan Ziyâî* that will help to categorize Turkish vocabulary regarding place names in these works which will express the importance of this common poetry used by these poets and determining the place names as well.
Keywords: Balkans, Ottoman Divan poets, Divan, place names.

Giriş

XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu'da başlayan fetihler, daha sonra Rumeli ve Balkanlarda da devam etmiştir. Bu fetihler sonucunda Balkanlarda XV. yüzyıldan itibaren önemli kültür merkezleri oluşmaya başlamıştır. Rumeli'deki fetihlerle beraber Balkanlarda yerleşen siyasi yapı, aynı zamanda kültürün de gelişmesine sebep olmuştur. İstanbul fethedilinceye kadar Osmanlı Devleti'nin önemli kültür merkezleri Bursa, Edirne, Gelibolu, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selanik, Belgrad, Prizren ve Priştine gibi Rumeli coğrafyasında yer alan şehirlerdir (İsen 2009: 50).

Klasik Türk edebiyatında şehir, şiirin önemli konularından biridir. Şehrengiz, seyahatname, sefaretname ve sergüzeştnameler şehir veya yer adlarını konu edinen eserlerdir. Bu başlık altında yazılan eserler sadece edebi olarak değil,

zaman ya da insan tarafından tahrip edilen şehir ve şehre dair unsurların tarihine ait birer vesika olmaları açısından da son derece önemlidir (Topal 2009: 51-52).

Divanlar incelendiğinde şairler tarafından yer adlarının kullanılışında şu iki durum görülmektedir: Biri Rum, Çin, Maçin, Hıta gibi gelenekten gelen ve etrafında ortak hayal dünyası oluşmuş yer adları. Diğeri ise geleneğin dışında şairin doğup yetiştiği ve gezip gördüğü yerlerdir. Özellikle geleneğin dışındaki bu yer adları, edebiyat tarihi açısından olduğu kadar şairin şiir gücü ve muhayyilesinin genişliğini göstermesi bakımından önemlidir (Turan 2009: 36).

Rumeli kökenli divan şairlerinin eserlerinde, *Üsküp*, *Vardar Yenicesi*, *Belgrad*, *Hersek, Karadağ, Edirne* ve *Tuna, Tunca, Vardar, Meriç* gibi Balkan coğrafyasındaki yer ve nehir adlarına yer verilmiştir. Bildiride, çeşitli eserlerden ve çalışmalardan seçilmiş bu yer adları örnekleri, *Divanlarda Yer Adlarının Kullanılışı, Şehrengizlerde Yer Adlarının Kullanılışı ve Gazavatnâmelerde Yer Adlarının Kullanılışı* ana başlıkları altında verilecektir.

1. Divanlarda Yer Adlarının Kullanılışı

XVI. yüzyıl şairlerinden Vardar Yeniceli Hayretî, giden sevgilinin ardından duyduğu ızdıraptan dolayı akan gözyaşlarını Vardar nehrine benzetir:

Hayretî'nün başına Üsküp şehrin tar idüp
Gözleri yaşını Vardar itme lutf it gitme gel (Hayretî: 810)

Aşktan çoşan Âşık Çelebi ise gönlünü Tuna nehrine benzetmektedir:

Taşdı bulandı 'ışk ile yine deli gönül
Evvel bahârda sanasın cûy-ı Tunadur (A.Çelebi: 103)

Âşık Çelebi, Tuna nehrine şiirlerinin bazı beyitlerinde yer vermekle kalmaz, onun *Meşâirü'ş-şuarâ* isimli tezkiresinde, Tuna redifli bir kasidesi de vardır (Kılıç 1999: 32-48). Şiirin matlaı şöyle başlamaktadır:

Gâh gönlüm gibi cûşân u hurûşândur Tuna
Gâh göğsüm gibi nâlân u girîvândur Tuna

Divan edebiyatında Tuna nehrinin ayrı bir yeri vardır. Osmanlı dönemi Rumeli topraklarında yaşayan divan şairlerinde Tuna nehri ve genelde nehirler kendine özgü bir yer almaktadır. Nehri zaman zaman bir mekân olarak görürler, zaman zaman da bir sevgili. Çelebi ile Tuna nehrinin âşık olmaları dizelere yansımıştır:

Bir nazarda gözüme yegdürmiş idüm anı ben
Gerçi hâlin ağlamakta cüst u cüyândur Tuna.
Hemdem olmışduk yedi yıl mâcerâ-yı aşkda
Bir yana ben bir yana hicr ile giryândur Tuna.
Bahrdan ter düşmeyüp berden ana ermez gubâr
Âlûd amma pâk-dâmândur Tuna.

Her ne kadar Tuna halini anlatıp ağlar durursa da, daha ilk bakışta ona âşık olmuştum. Ve diğer beyitte Tuna'yla olan aşk macerasının yedi yıl sürdüğü anlatılmaktadır. Ve yedi yıldan sonra ayrılmışlar. Şimdi o bir yandan, Tuna bir yandan ayrılıktan dem sürerler (Baymak 2013: 403).

Balkanların en önemli mimari eserlerden biri de Mostar Köprüsü'dür. Mostarlı Ziyâî, dünyada eşi benzeri olmayan bu köprüyü gökkuşağına benzetmiştir:

Kavs-i kuzahın aynı bir köprü binâ etti

Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhım
(Gürgendereli 2002:343).

Üsküp'te baharın gelişi ile doğadaki güzellikler İshak Çelebi'nin kaleminden şöyle anlatılmaktadır:

Temâşâ itmege çıkdum kenâra / Cihân dönmişdi bir zîbâ nigâra
Diyeydün kim behişt olmışdı Üsküp / Bahâr ile şu resme zeyn idi hûb
Görüp bu hâli dil geldi hurûşa / Taşup sular gibi başladı cûşa (Çavuşoğlu-Tanyeri 1990: 101)

Şair, bu haliyle Üsküp'ün adeta cennete benzediğini söylemekte ve Üsküp'ü şöyle anlatmaktadır:

Âh ol kişiye kim geçüre rûzgârını
Görmek müyesser olmaya Üsküb diyârını
Enhâr-ı cennetün yüzi suyı degül midür
Farzâ ki ögmedün tutalum Vardarını
Yusın sehâb goncanun agzın gülâb ile
Tâ lâyık ola ögmege anun baharını
Yaşum ocagına gice gündüz revân olur
Andukça Karatagdagı ol Akbınârını
(Çavuşoğlu-Tanyeri 1990: 328)

Şaire göre, Üsküp'ü göremeyenler ömrünü boşa geçirmiştir. Üsküp'ün ortasından akıp giden Vardar nehri cennetteki nehirlerin yüzü suyudur. Bulutlar goncaların ağzını gülsuyu ile yıkasın ki onu öğmeye layık olsun. Karadağ'da Akpınar vardır; onu andıkça gözyaşı gece gündüz akar, demektedir.

XVII. yüzyıl Bosnalı Kâimî divanında, şair, yaşadığı şehri Bosna ve Bosnasaray şekillerinde kullanarak genellikle şehir halkına atıf yapmaktadır:

Subh u ahşam cem' oluban dervişân
Bosna şehrinde ola turfe nişan
Bosnasaray'a himmeti
Yitişdi seyr it hikmeti
Gel Kâimî kıl hidmeti
Şevkile tevhîd idelüm (Aydın 2007: 37).

Vardar Yeniceli Hayreti, hayatını İstanbul ve Rumeli'de geçirmiş bir şairdir. Rumeli'de bulunmadığı dönemlerde Vardar ovası, ovayı sulayan nehrin hayali hep gözlerinin önündedir. Şu beyitler şairin bu özlemini anlatır:

Eşk-i çeşmüm gibi yüz üzre sürinüp niçe gün
Kanda isen sen görem gibi Vardar yine
Gam-ı dünyâdan el yumak dilersen Hayretî cehd it
Gözün yaşı gibi yüz üzre var Vardar'a azm eyle
Yaşı gözümün eylemedin âlemi deryâ
Ey Hayretî kan ağlayu Vardar'ı görem mi.

2. Şehrengizlerde Yer Adlarının Kullanılışı

Sözlüklerde "şehir karıştıran" anlamındaki şehr-engîzler, edebî bir tür olarak, bir yerin doğal ve sosyal özelliklerinden bahseden eserlerdir. Türk edebiyatında XV-XVI. yüzyıldan itibaren çeşitli örnekleri vardır. Balkan

coğrafyası ile ilgili şehrengizler arasında Üsküplü İshak Çelebi'nin Üsküp şehri için yazdığı şehrengîzinde baharın gelişi şöyle anlatılmaktadır:

Meger bir gün cihân olmışdı pîrûz / Şeref virmiş-idi eyyâm-ı nevrûz
İrüp gelmiş idi devri bahârun / Yüzi gül gibi gülmiş rûzigârun
Reyâhîn ile zeyn olmışdı dünyâ / Diyeydün bir 'arûs-ı hûb u zîbâ
Diyeydün kim behişt olmışdı Üsküp / Bahâr ile şu resme zeyn idi hûb (Çavuşoğlu-Tanyeri 1990: 100-101).

Beyitlerde şehrin bahar mevsimiyle birlikte güzel bir geline benzetildiği ve Üsküp'ün adeta bir cennet haline geldiği belirtilir.

Bir diğer örnekte Vardar Yenicesini görmekteyiz. Vardar Yenicesi, Türk kültür tarihinde kendisi hakkında şehrengiz yazılan müstesna birkaç şehir arasında yer almaktadır. Usûlî'nin ve Zaifî'nin kaleme aldıkları Vardar Yenicesi şehrengizleri, şehrin güzellerini ve güzelliklerini anlatmaktadır (Ekinci 2012: 1666). Agah Sırrı Leved, Usûlî'nin Şehrengizi'nden şu örnekleri vermiştir:

Kulın seyreylemişdür Rûm u Şâmı
Beğendüm lîk bir âlî makamı
Yenice şehridür Vardar ilinde
Ki misli ne Hıtâda var ne Çinde

Şehrin askerler, beyler, bilginlerle dolu olduğunu söyledikten sonra güzellerinden bahseder. Bunlardan birine âşık olduğunu söyleyerek gece ve sabah tasviri yapar; sonra bir arkadaşının yanına gelerek şöyle dediğini anlatır:

Yenice şehrinün dilberlerini
Serîr-i hüsnde serverlerîni
Öğüp a'lâlarını beğlerini
Güzellikde kamudan yeğlerini
Eğer medhidebilürsen güzeldür
Katı bîr nicedür gâyet mahaldur (Levend 1957: 30).

Aşağıdaki örnekte, XVII. yüzyılda Gümülcine'de yaşamış divan şairlerimizden Dürrî'nin Gümülcine Şehrengizinde, Gümülcine Yaylası cennet bahçelerine benzetilmiştir:

Ey bâd nedür sende bûyını ferah-fezâ
Yaylâk-ı Gümülcineye mi uğradun âyâ
Gördün mi o yaylakı niçe rûh-fezâdur
Her kûşesi cennet gibi bir cây-ı safâdur (Yazar: 2007: 774)

Dürrî, Gümülcine yaylasının soğuk sularını âb-ı hayât olarak nitelemiş; aynı zamanda bu suların bulunduğu yerlere yapılan *Yakuz Pınarı, Kara Oluk, Şeyh Oluğu* gibi pınar ve olukların özelliklerini de anlatmıştır:

Gördün mi ya Kara Olugını anda ne sorur
Dünyâda hayât âbı dinür işte o budur
Bir mürde-i gam içse anun âbını fi'l-hâl
Bir hâlet irer kim olur ol mürde iken sag.

Bir eğlence mekanı olan Şeyh Oluğunun sohbetleri de şu beyitte dile getirilir:

Yâ kûşe-be-kûşe yine sohbetleri var mı
Şeyh Olugı başında her işretleri var mı

Gümülcine yaylasında bulunan Akçay'da alabalık da avlanmaktadır:

Lutf itdi mi yârâna yine hazret-i hâlık
Dutuldı mı Akçay'da firâvân ala balık (Yazar 2007: 775-776).

3. Gazavatnâmelerde Yer Adlarının Kullanılışı

Gazavâtnâmeler, savaşlar ve akınları anlatan eserler olup Türk edebiyatında XV-XVI. yüzyılda büyük gelişme gösterir. Bu tür eserler belli bir döneme ait olayları ayrıntılı bir şekilde anlattıklarından dolayı tarih araştırmacıları için de önemli bir kaynak teşkil eder.

Rumeli'nin XVI. yüzyılın önde gelen şairlerinden Sûzî Çelebi'nin Prizren'de doğduğu, Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarına katılıp on beş bin beyitlik gazavatnamesini yazdığı bilinmektedir. Sûzî Çelebi, Ali Bey'in yürüttüğü savaş sahası Tuna boylarını şu dizelerde anlatmaktadır:

Ol itdirdi Varat şehrini yağma / O saldı Ungurusa şür u gavga
Ol itdi İsfilay oglın giriftar / Ol itdi sancağın küfrün nigü-sar
Tuna kurbında kurmışdı otagı / Adünun canına urmışdı tagı
Zihi server ki bunca iller açdı / Tunayı üçyüzotuz kerre geçdi
Yüzi suyın yire dökmişdi Rusun / Putını sımış idi Ungurusun
Dema-dem hançeri havfından Efrenc / Söğüd berki gibi ditrerdi bî-renc

Sûzî Çelebi, eserinde Ali Bey'den övgüyle söz eder, adeta onun varlığını efsaneleştirir:

Alem çekdi revan ol Şâh-ı gazi / Yarımca Kâf-kudret Şâh-bâzı
Tunaya irdiler ol hâs erenler / Gaza deryasına gavvâs erenler
Çekildi zevrak u keşti kenara / Dizildi cümle her su cûy-bâra
Gidüp Erdel yolına düştiler germ / Gaza şevkile her dil mum-veş nerm.

Sûzî Çelebi bizzat bu savaşa katılır. Olayları hem gördüğü gibi, hem de aldığı bilgilerden gazavatnamesini yazmaya devam eder. İlginç olan özellik, Sûzî olayı şiirsel bir hava içinde vermeye özenmektedir. Coşku dolu duyarlığı hem gazaya katılanlara moral vermek için, hem de tarihi belgelere yatkın olmak için olsa gerektir. Ali Bey ve yiğit askeri Tuna nehrinin kıyılarına gelip karşısına Tuna'yı aldıktan sonra nehire selam vererek bize yol ver geçelim der:

Bize yol vėr geçelüm Ungurūsa / Salalum ġulġule Eflāk u Rūsa
Gazā bayrāmına kurbān olalum/Nekurbān kim serāser cānolalum
Yine tīg-ı Resūl āvāzelensün/ Yine erkān-ı Hayder tāzelensün.
Nedür 'ıydı bu cem'uñ vasl-ı Cānān / Ko olsun koç yiğitler 'ıyde kurbān. (Levend: 295-296)

Sonuç

Balkan kökenli divan şairleri üzerinde bugüne kadar pek çok çalışma yapılmış, şairlerimizin divanları neşredilmiştir. Bu bildiriyi hazırlarken bütün bu çalışmalardan faydalanılmış, verilen örnekler, divanları tarama sonucunda ortaya konmuştur. Ancak, kişi adları, yer adları vb. dizinlerin olmayışı nedeniyle bazı güçlükler yaşanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi eserlerdeki yer adları, dönemin sosyal ve kültürel hayatı, tarihi olayları hakkında bilgi vermekte, bu konuda yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından da önem taşımaktadır. Divan şairlerinin eserleri üzerinde yapılacak çalışmalarda eserlerin sonunda özel adlar dizinlerinin ilave edilmesinin yararlı olacağı kanısındayız.

Kaynaklar

Atıcı, Fatma (2007). *Usûlî Dîvânında Cemiyet, İnsan ve Tabiat*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aydın, Uğur (2007). *Kâimî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Baymak, Ethem (2013). *Türkçem Rumeli'nin Onur Bayrağı (Balkan Türk Şiiri Üzerine İncelemeler)*. Prizren-Kosova.

Çavuşoğlu, Mehmet (Hazırlayan) (1977). *Yahyâ Bey Dîvanı, Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmet, M. Ali Tanyeri (Hazırlayanlar) (1981). *Hayretî Dîvan, Tenkidli Basım*. İstanbul.

_____,(1990). *Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul.

Çeltik, Halil (2009). "Rumeli Şairlerinin Klâsik Türk Şiirine Katkıları." *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall*. 804-824.

Ekinci, Ramazan (2012). "Osmanlı Kültür Merkezlerinden Vardar Yenicesi ve Tezkirelere Göre Vardar Yenicesi Şairleri." *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall.* 1663-1679.

Gürgendereli, Müberra, (2002). *Hasan Ziyâî Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____, (2013) "*Mostarlı Ziyâî ve Şiirlerindeki Orijinal Söyleyişler." International Burch University Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı II.* Editör: Doç. Dr. Mustafa Arslan. Sarajevo. 7-13.

İsen, Mustafa (2009). "Osmanlılarda Şehir ve Kültür." *Varayım Gideyim Urumeli'ne-Türk Edebiyatı'nın Balkan Boyutu*. Kapı Yayınları, İstanbul.

Levend, Agâh Sırrı (1957). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul.* İstanbul: İş Bankası Yayınları.

_____, (1956). *Gazâvât-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-Nâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taş, Hakan (Hazırlayan) (2008). *Vusûlî Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Konya: Gençlik Kitabevi Yayınları.

Turan, Selami (2009). "Necati Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 20, Aralık. 135-154.

Yazar, İlyas (2007). "Dürrî'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış." *Journal of Turkish Studies,-International Periodical fort he Languages, Literature and History of Turkish or TurkicVolume 2/2, Spring*. 770-789.

İşkodralı Acizî Süleyman Dede Divanı'nın Dil Ve Üslup Bakımından İncelenmesi

Mehmet ÜNAL
Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fak.
mehmetunal@sdu.edu.tr

Mehmet PEKTAŞ
Isparta Lisesi Edebiyat Öğretmeni
Gönen/Isparta
mehmet.pektas32@gmail.com

ÖZET

Süleyman Dede, İşkodra doğumlu olup Sâdî tarikatının Acizîye şubesini kurmuştur. Sadeddin Cebavî, tarafından kurulan Sadilik, özellikle Suriye bölgesinde yayılmıştır. Sâdîye tarikatı, Selâmîye kolunun kurucusu Abdüsselam Hazretleri ile Anadolu'ya girmiş, İstanbul'dan Rumeli'ye geçmiş ve Rufâîyye, ve Bektaşilik gibi fütüvvetle karışmıştır.

Acizî Süleyman Dede, İstanbul'da ilim tahsil ettikten sonra tasavvufa yönelerek ederek Perzerin'e yerleşmiş, H. 1151'de burada vefat etmiştir. Acizî Süleyman Dede'nin tasavvufî ve ahlâkî konulardan bahseden manzum bir pendnamesi ile divanı bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Acizî Süleyman Dede'nin ilahi ve müfredlerden müteşekkil divanı incelenecektir. Böylelikle şairin, Türkçeyi kullanma gücü, dil ve üslup özellikleri, nazım şekli ve vezin tercihleri göz önüne serilerek, dini-tasavvufi dünyasına yönelik çıkarımlar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Dede, Sadi Tarikatı, İşkodra, Divan, Aciziye

ABSTRACT

A Linguistic and Stylistic Study of The Divan by Acizî Süleyman Dede

Süleyman Dede, born in Scutari, Albania, was the founder of Aciziye, the branch of the sûfî order Sâdî which, actually founded by Sadeddin Cebavî, was then influential in the Syrian region. This Sufi sect was introduced to Anatolia by Abdüsselam, who was the founder of Selâmîye, It later gained popularity in Rumeli and, like the bektashi order, was affected from the futuwa movement.

Having completed his education in İstanbul, Acizî Süleyman Dede began to live in Perzerin and devoted his life to living his own sufi beliefs. He died there in H. 1151. He wrote a Pendnâme, a book in verse written to give advice on sufi and moral values and a Divan.

This article aims to study the poet's Divan containing poems in İlahi form and couplets. The study is expected to give hints on the poet's linguistic and literary capabibility, the stylistic qualities of his works, hi,s preferences in terms of poetic forms and rhyme. It will also help us make inferences about his spiritual world.

Key Words: Suleyman Dede, Sadi Order, İskodra, Diwan, Aciziye

Giriş

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devletinin ihtişamlı devirleri sona ermiş, devlet gerileme sürecine girmiştir. Bu yüzyılda Rusya, Avusturya ve İran gibi devletlerle büyük savaşlar yapılmış, şartları çok ağır olan İstanbul (1700), Küçük Kaynarca (1774), Yaş (1792) anlaşmaları imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmalarla Kırım, Belgrat gibi büyük toprak parçaları kaybedilmiş, dünyadaki Osmanlı otoritesi sarsılmıştır. Başa gelen padişahlar çeşitli entrikalarla tahttan indirilirken yapılan ıslahatlar devletin gerileme sürecini durdurmak için yeterli olmamıştır. Bu dönemde girişilen yenilik hareketlerinde Avrupa üstünlüğünün kabul edilmiş olması da önemli bir zihniyet değişikliğinin göstergesi durumundadır.

XVIII. yüzyılın siyasî ve iktisadî alandaki çözülüşü karşısında kültür ve sanat hayatı, önceki yüzyıllar nispetinde olmasa da, canlılığını korumuştur. Gelenek, bu yüzyılın ilk yarısında, şiire yeni bir soluk getiren ve kendisinden sonra pek çok takipçi bulan Nedîm'i, yüzyılın ikinci yarısında ise Divan şiirinin son büyük şairi olarak kabul edilen Şeyh Gâlib'i yetiştirmiştir. İstanbul başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının zaman içerisinde teşekkül etmiş olan kültür merkezlerinde de güçlü şairler yetişmiş, yoğun edebi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu kültür merkezleri arasında Balkanların[1] ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Balkan coğrafyasında Arnavutluk pek çok devlet adamı yetiştirmesinin yanında kültür ve sanat hayatının canlı bir şekilde yaşandığı merkezlerden birisidir. Bugün Arnavutluk sınırları içerisinde bulunan Tiran, İşkodra, Elbasan, öbür taraftan Priştina, Prizren gibi Arnavut asıllı nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerler çok sayıda bürokrat, şair ve yazar yetiştirmiştir. Sadece Ali Emirî'nin *İşkodra Vilâyeti 'Osmânlı Şa'irleri* isimli kitabında 20 isme[2] yer verilmiştir[3]. Bu isimlerin

[1] Prof. Dr. Mustafa İsen, Osmanlı kültür coğrafyası ile ilgili öncü makalesinde Belgrad'ta 11, Bosna'da 27, Filibe'de 16, Gelibolu'da 30, Girit'te 4, Manastır'da 17, Niğbolu'da 5, Priştine'de 6, Prizren'de 7, Rusçuk'ta 4, Selanik'te 16, Serez'de 21, Sofya'da 16, Üsküp'te 18, Vardar'da Yenicesi'nde 20 şair yetiştiğini bildirir (İsen 1997: 67-69). İsen'den sonra yapılan çalışmalarla bu sayı daha da artmıştır.

[2] 1. Akçahisarlı Hâtemî (öl. 1224/1809-10), 2. Akçahisarlı Şaban Hulûsî (1189/1775-76-1249/1833-34), 3. Bâlî (1320/1902-3'te yaşıyordu), 4. Çâker (1205/1790-91-1274/1857-58), 5. Hasan Hakkı Paşa (1826-27-1882-83), 6. Hikmetî İşkodra Akçahisarlı (öl. 1240/1824-25), 7. İşkodralı Ahmedî (öl. 1150/1737-38), 8. İşkodralı Âsaf Mehmet Paşa (1172/1758-9-

çoğunluğu XIX. yüzyıla aittir. Birkaçı da XVIII. yüzyılda eser vermiş isimlerdir. Bu sayı bile bizde bu topraklardan yetişen divan tarzında yazan şairlerin kemiyeti hakkında yeterli kanaat oluşturacaktır Ali Emirî'nin saydıkları dışında Mahmut Kemal İnal'ın *Tuhfe-i Nailî* isimli eserinde 9 şairin ismi[4] geçmektedir (Aydemir 2012: 233-234).

İşkodralı Âcizî Süleyman Dede

Şiirlerinde Âcizî mahlasını kullanan şairimizin asıl ismi Süleyman olup daha çok İşkodralı Âcizî Dede veya Âciz Baba olarak bilinmektedir. Âcizî Dede, İşkodra doğumlu olup Sa'dî tarikatının Âcizîyye şubesini kurmuştur. (Mehmed Tahir 1972: 54). XII. yüzyılda Şam bölgesinde teşekkül eden Sa'diyye tarikatı, Sadeddin el-Cebâvî'ye nispet edilir (Tek 2009: 226). Şeyh Sadeddin'in vefatından sonra oğulları vasıtasıyla yayılan Sa'diyye tarikatı, Suriye, Mısır, Filistin ve Anadolu'da yayılma imkânı bulmuştur Selâmiyye, Vefâiyye, Tağlîbiyye, Şerrâbiyye ve Âciziyye olmak üzere beş kola ayrılan Sa'diyye'nin Selâmiyye kolu Abdüsselâm eş-Şeybânî'ye (ö. 1165/1751), Vefâiyye kolu Ebü'l-Vefâ eş-Şâmî'ye (ö. 1170/1756), Tağlîbiyye kolu Ebû Tağlib Muhammed b. Sâlim'e, Şerrâbiyye kolu Şeyh Abdullah b. Yunus eş-Şerrâbî'ye ve Âciziyye kolu, Pirizrenli Süleyman Âcizî Baba'ya (ö. 1160/1748?), nispet edilmektedir (Tek 2009: 228).

Âcizî Süleyman Dede, medrese eğitimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Pir Cibâvî dergâhına intisap ederek dergâhın şeyhi İbrahim Ebu'l-Vefâ'dan el

---

1222/1807-8), 9. İşkodralı Halilî (öl. 1223/1808-9), 10. İşkodralı Hamdî (1210/1795-6-1277/1861), 11. İşkodralı Hulusî (öl. 1307/1889-90), 12. İşkodralı Hüseynî (öl. 1737-38), 13. İşkodralı Râcî (öl. 1130/1717-18), 14. Peklinli Cafer Sâdık Paşa (öl. 1250/1834-35), 15. Tevfik (öl. 1260/1844), 16. Tiranlı Hâdim (öl. 1220/1805-6), 17. Tiranlı Halîmî (1208/1793-94-1270/1854), 18. Tiranlı Rıza Bey (1248/1832-33), 19. Tiranlı Ziver (öl. 1294/1877), 20. Zihnî, İsmail Zihnî Efendi İşkodralı (1250/1834-35-1304/1886-87).

[3] Ali Emirî, eserin mukaddimesinde bazı mühim bilgiler vermektedir. Ali Emirî¸Erzurum defterdarı iken 1896'da Yanya ve İşkodra vilayetlerine maliye müfettişi olarak tayin edilmiştir. Ali Emirî, bölgeyi dolaşmış olmasına rağmen burada bir Türk edebiyatının varlığından haberdar değildir. İşkodra'ya ikinci gidişinde burada pek çok Divan şairi olduğunu öğrenir. Buradaki şairlerle ilgili kitap yazmaya karar veren Ali Emirî'ye bölge halkı bir hayli şair ismi zapt ettirdikleri gibi divanlar ve mecmualar da getirir. Kısa sürede Ali Emirî'nin odası kütüphaneye döner. Ali Emirî, "'Osmânlı şa'irleri hakkındaki tetebbu'âta teşebbüsüm İşkodra'ya son 'azimetimde idi. Lâkin evvelki 'azimetimde haberim olsaydı veyahud şu teşebbüsümden sonra bir kere daha gidilseydim, elbette daha pek çok ziyade şeyler bulacaktım." demekte ortaya koyduğu çalışmanın İşkodra ve havalisindeki üç aylık seyahatin neticesi olduğunu bildirmektedir. (Karatepe 1995: 71-72).

[4] 1. Ahmed/Sultanzâde, Dukaginzâde/Sultanzâde Ahmed Bey B. Damad Mehmed Paşa (öl. 926/1552), 2. Şehîdî, Edhem Şehîd Bey, Tiranlı, (öl. 1265/1848), 3. Lütfî, Lütfî Paşa, Sadrazam, Damad-ı Padişahî, İşkodralı, (öl. 950/1542?), 4. Dukaginzâde, Mustafa Sun'î Bey, Sancak Beyi (III. Murad devri şairi) 5. Dukaginzâde, Şeyh Ahmed Fasîh Dede (öl. 1111/1699), 6. Taşlıcalı Yahya Bey, (öl. 990/1582), 7. Elbasanlı Hızrî, Arnavut Şeyh (Beyani Tezkiresi öl.?), 8. Nihânî, Nacak Fâzıl (ö. 925/1519), 9. Dervîş, Elbasanlı (ö. 1055/1645). Prof. Dr. Yaşar Aydemir bu şairlere Priştineli Mesihî'yi (öl. 918/1512) de dâhil eder. (Aydemir 2012: 234).

almıştır. Daha sonra Rumeli'ye gönderilen Âcizî 1699-1700 tarihinde Yakova'ya yerleşmiş ve irşat faaliyetine başlamıştır (Koro 2003: 2). Vehhab, Lütfullah ve Danyal adlarında 3 oğlu olan Âcizî, Danyal ve Lütfullah'ı Yakova'da bırakarak Vehhab'la birlikte 1730 yılından önce Prizren'e yerleşir. Danyal, Yakova'da şeyhliğin yanı sıra Hadım Camii'nde imamlık görevini de sürdürmüş, Lütfullah Efendi ise müezzinlik görevinde bulunmuş ve 1730-31 yılında evlenmemiş olarak vefat etmiştir (Koro 2003: 3).

Prizren'de vefat eden Âcizî, bu şehrin Maraş semtinde defnedilmiştir. Vefat tarihiyle ilgili ihtilaflı görüşler vardır. Bursalı Mehmed Tahir 1151/1738'de vefat ettiğini söyler (Mehmed Tahir 1972: 54). Sa'di tarikatına ait iki silsilenameye dayandırılan diğer görüşe göre Âcizî 1748-49 yılında vefat etmiştir. Âcizî'nin türbesinde bulunan levhada da H. 1160/M. 1747 yılında vefat ettiği yazılmaktadır (Koro 2003: 4). Âcizî'nin divan dışında bazı risalelerinin olduğu rivayet edilmektedir. Âcizî Divanı, üzerine bir yüksek lisans tezi[5] yapılmış olup bu çalışmada divan fonetik ve morfolojik özellikleri bakımından incelenmiştir. Eserin sözlük malzemeleri sözlük bilimi açısından istatistikî ölçülerle değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda Hüsniye Koro tarafından hazırlanan metin esas alınarak[6] İşkodralı Âcizî Dede'nin divanı incelenmiş, şiirlerinde kullandığı dil ve üslup üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Âcizî Divanı'nın Dil ve Üslup Özellikleri

Âcizî Divanı'nda 125 şiir[7] bulunmakta olup şiirlerin tamamı aruz vezni ile yazılmıştır.[8] Şiirlerin büyük çoğunluğunda dinî, tasavvufî konular işlenmiştir. Şair, mutasavvıf kimliğinin de etkisiyle şiirlerde Allah aşkı, Hz. Muhammed (sav) ve ehl-i beyt sevgisini dile getirmiştir. Divanda yer alan şiirlerin beyit sayısı 4 (5. şiir) ile 33 (113. şiir) arasında değişirken bu şiirlerden 2 tanesi murabba (20. ve 73. şiir) tarzında, 10 tanesi ise tarih manzumesidir (10, 11, 50, 78, 102, 108, 109, 111, 120 ve 123. şiirler). Murabbalar dışındaki şiirler gazel kafiyesi ile (aa, xa, xa, xa…)

---

[5] Koro, Hüsniye (2003). *Âciz Baba Divanı ve Sözlük Bilimi Açısından İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

[6] Âcizî Divanı üzerine yapılan yüksek lisans tezinin tenkidi çalışmamızın sınırları dışındadır. Genel kanaati etkileyecek ve tutarlılığa engel olacağı düşünülen bazı zaruri düzeltmeler dışında metne müdahale edilmemeye gayret edilmiştir.

[7] Divan üzerine hazırlanan yüksek lisans tezinde 5. şiirin yazmada tek bir şiir halinde yazıldığı ancak vezin ve kafiyeden, bunun iki ayrı şiir olduğunun anlaşıldığı bildirilmiş ve bu ikinci şiir 5a olarak numaralandırılmıştır. Biz de 57. şiirin 2 ayrı şiir olduğu kanaatindeyiz. 21 beyitlik şiirin ilk 12 beyti س (sin) harfiyle kafiyelenmiş 12. beyitte mahlas söylenmiş, geri kalan kısım ش (şın) harfiyle yazılmış, son beyitte tekrar mahlas söylenmiştir. Divandaki numaralandırmayı bozmamak için bu şiiri 57a olarak değerlendirdik. Böylelikle şiir sayısı 125'e çıktı.

[8] Yüksek lisans tezinde 43 numaralı şiirin vezinsiz olduğu söylenmiştir. Bu şiir az kullanılan bir vezin olan kâmil bahrinin *mütefâ'ilün fe'ûlün mütefâ'ilün fe'ûlün* vezniyle yazılmıştır. Şiirin matla beyti:

Göricek cemâl-i yâri zamân mekân benimdür
İricek visâl-i 'ıyde bilirem ki cân benimdür

kafiyelenmiştir. 5a, 11, 102, 113 ve 114 numaralı şiirlerde ise matla beytini oluşturan mısralar kendi arasında kafiyeli değildir. Bu yönüyle kıta-yı kebire olarak değerlendirilebilecek olan bu şiirler mahlas beytinin bulunması bakımından kıtadan ayrılır (İpekten 2002: 52). Nâilî'ye nazire olarak yazılan "dek gideriz" redifli 53. şiir gazel formunda yazılmış olmakla birlikte şiirde mahlas söylenmemiştir.

Âcizî Divanı'nda kelime seçimi

Divan üzerine yapılan yüksek lisans çalışmasından çıkan sonuca göre Âcizî, 1250 farklı kelime kullanmıştır. Bu kelimelerin 827'si Türkçe, 713'ü Arapça, 300'ü Farsçadır (Koro 2003: 25). Divanda en çok kullanılan kelimeler "Âciz (50 defa), âşık (40 defa), ilâhî (35 defa)" olarak tespit edilmiştir (Koro 2003: 25).

Âcizî Divanı'nda, tevhit, na't münacat türünde yazılan şiirlerde sıklıkla tasavvufi mecaz ve remizler kullanılırken, bazı şiirlerde divan şiirinin klasikleşmiş kelime kadrosu ve benzetme dünyasının kullandığı görülmektedir. Buna bağlı olarak şairin dili bazı şiirlerde sadeleşmekle birlikte çoğu zaman Arapça ve Farsçanın yoğun etkisi altındadır. Bu da şiirlerin anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Aşağıya aldığımız beyitte "Menba'-ı izhâr-ı 'ahd-ı ehl-i hâl" şeklinde ilk bakışta ne demek istendiği anlaşılmayan uzunca bir terkibe yer verilmiştir. Beyitte birkaç ek dışında Türkçe izi bulunmamaktadır:

Menba'-ı izhâr-ı 'ahd-ı ehl-i hâl u ehl-i kâl
Meşreb-i 'îsâ-nefes hem cünbüşin cána safâ (7/5)

Kimi beyitlerde Türkçe olarak yalnız et-, eyle- gibi yardımcı eylemleri görmekteyiz:

Pâk-dâmen pâk-zât u pâk-nihâd u pâk-bâz
Pây-bûs-ı dilbere nakd-i sirişk et cána bahâ
(1/2)

Şu beyitte Türkçe olarak yalnız ek fiil bulunmaktadır:

Kâtib-i vahy-i ilâhi nâzım-ı nazm-ı Hakîm
Câmi'ü'l-Kur'ân Memdûh-ı Hudâsın mutlaka (2/6)

Aşağıdaki beyitte Türkçe izi olarak bir iyelik eki veet- fiilini görüyoruz:

Lâ-fetâ illâ 'Ali lâ-seyfe illâ zü'l-fikâr
Kuvvet-i bâzû-yı bahtıñ hû pesend etdi Hudâ (3/6)

Şu iki örnekte Türkçe olarak yalnız yönelme hali eki bulunmaktadır:

Ey kevkeb-i edrî-i dîn ü nûr-ı çeşm-i râh-ı mübîn
'Âşıklara 'ayne'l-yakîn şâh-ı şehîd kerbelâ
(4/7)

Hazret-i Sıddîk-ı ekber muhtedâ-yı evliyâ
Pişvâ-yı hüccet ü âl u cümle halka reh-nümâ (6/1)

Bir başka örnekte ise aynı beyit içerisinde 3 terkip kurulmuştur. Bu terkiplerden bir tanesi olan "kuhl-ı çeşm-i ehl-i 'aşk" 4 kelimeden oluşmaktadır. Bu ve benzeri kullanımların şiire katkı sağlamak bir yana ahengi bozduğu görülmektedir:

Tûtiyâ gerd-i râhıñ kuhl-i çeşm-i ehl-i 'aşk
'Ayn-ı cûdından tenevvür eylemişdir vâkıfât (16/5)

Başka bir beyitte 4 terkiple (rehber-i kevn ü mekân, matla'-ı envâr-ı hû, menba'-ı esrâr-ı vahdet, muhtedâ-yı mümkinât) karşılaşıyoruz. Beyitte, Türkçe herhangi bir kelime veya ek bulunmuyor:

Rehber-i kevn ü mekân matla'-ı envâr-ı hû
Menba'-ı esrâr-ı vahdet muhtedâ-yı mümkinât (16/2)

Aşağıya aldığımız beyitte Türkçe kelime veya ek bulunmamaktadır.

Habbezâ mefhar-i eşyâ fuhûl-i bülega
Muktedâ-yı 'ulemâ server-i hiyel-i aktâb
(11/1)

Bazı şiirlerde ise dil nispeten sadeleşmektedir. Âcizî'nin sade dille yazdığı şiirlerde Niyazi Mısrî ve Yunus Emre gibi tekke şairlerinin etkisi hissedilir. Bu şiirlere Niyazi Mısrî'ye nazire olarak yazılan 24 beyitlik "çagırıram dost dost" redifli şiirden aldığımız birkaç beyit örnek gösterilebilir:

Derdime dermân için çagırıram dost dost
Lutfıla ihsân içün çagırıram dost dost (17/1)

Arar idim ben anı dedi bana bil seni
Ben de sen bilem deyü cagıruram dost dost
(17/4)

Nefsime aldanmışam lutfına dayanmışam
Suçumu hem bilmişem cagıruram dost dost
(17/19)

"yâ Resûlallâh meded" redifiyle yazılmış olan aşağıdaki şiir de sade anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Şiirin matla beyti:

'Ûd-ı cismim nâre yandı yâ Resûlallâh meded
Rûh elemlerden usandı yâ Resûlallâh meded (23/1)

"göñlümüz" redifiyle yazılmış olan şiir de Âcizî'nin sade şiirlerine örnektir:

Sırr-ı vahdet mazharıdır göñlümüz
'Ayn-ı vahdet ma'denidir göñlümüz
(51/1)

"bâzâr" ve "kumaş" kelimelerinin kullanıldığı şu beyit, ilhamını gündelik hayattan alarak doğrudan doğruya halka hitaben yazılmış olsa gerektir:

Bu bâzâr-ı cihân içre nu kesretde kumaşın ne
Tasavvur eylediñ mi hiç nedir bu çâr-erkânıñ
(72/3)

Şair, en saf haliyle, samimi bir dille Allah'a sığınır:

Yâ İlâhi nefse uydum cürm-i 'isyân eyledim
Devletiñde pâdişâhım ben ne noksân eyledim
(79/1)

Benzer söyleyiş tarzını başka beyitlerde de görürüz:

Seniñ ismiñle her-dem yâ İlâhî
Tapuña eyleriz derd ile âhı
(112/1)

Aşağıdaki beyitte şair halka mesaj verme derdindedir. Bu yüzden lafı döndürüp dolaştırmamış doğrudan doğruya söylemiştir:

Sakın nefsiñ hevâsından seherlerde uyuturma
Rızâ erbâbına gözle rızâdan bir dem ayrılma
(101/1)

Âcizî Divanı'nda zaman zaman âşıkâne ifadelere rastlanmaktadır. Daha çok divan şiirinin klasikleşmiş kelime kadrosu ve benzetme dünyası ile yazılmış olan bu şiirlerde tasavvufî derinlik zayıflarken, âşıkâne bir eda hakimdir. Bu şiirlerde karşımızda gelenek çizgisinde bir divan şairi buluruz. Sevgilinin nergis gözleri aşığı humar etmiştir ve sakinin lal gibi dudaklarını öpmek arzusu taşır:

Nergis-i şehlâ-i mestiñ çün humâr etdi beni
Sâkiyâ la'l-i müzâbın agzıma eyle karîb
(14/6)

Şairin gönlü sevgilinin çene çukuruna düşmüş bir çocuktur. Sevgilinin gamzesi ise amansız bir cellattır:

Dilim tıfl-ı refîk çâhına düşmüş
Amansız kıyâmı gamzesi cellâd
(24/8)

Sevgilinin gözleri fettan, kaşı yay, kirpiği oktur. Kendisine meftun olan gönüllere cellat olur:

Gözi fettân kaşı yay kirpigiñ eshâmın almakda
Harîminde olan bî-dillere cellâd n'eylersin
(88/2)

Bir başka beyitte, şair, dev endamlı rakibi kıskanır. Onun hak etmediği yerlerde olduğunu düşünür:

Safâ-yı bezm-i hâsında nedîm olmak revâ mıdır

Rakîb-i dîv-endâmı edip sayyâd n'eylersin
(88/3)

Başka bir beyitte, şair sevgilinin la'l dudaklarının lezzetini, Bedahşan'ı bile aramasına rağmen, hiçbir cevhere benzetemez:

Lezzet-i la'l-i lebiñ bir cevhere beñzer midir
Fikretim hayret Bedahşânıñ çok etdi cüst ü cû
(90/3)

Sevgilinin kirpiği ok, gamzesi kılıçtır:

Tîr-i müjgân ile tîg-i gamzeñe emret şahâ
Cism-i cân âyetlerine kûyuñ versin sû-be-sû
(90/4)

Âcizî'nin şiirlerinde kullandığı deyimlerden bazıları şunlardır: Alnı açık yüzü ak olmak (64/4), bel bağlamak (64/4, 98/7), can bahş etmek (1/5, 14/4), can feda olmak (38/5), can gözünü açmak (46/3, 56/8, 94/2, 75/1, 59/5), can/ciğer kebap olmak (58/2, 70/3), can vermek (30/12), dil vermek (72/14), kalbi taş olmak (106/4). perde çekmek (6/5),

Divanda, "beyne'l-akran, darü's-selam, hakka'l-yakin, ilme'l-esma, ilme'l-yakin, rabî'ü'l-evvel, seb'ü'l-mesani, seyyidü'l-kevneyn, şefî'ü'l- müznibîn, ülü'l-ebsâr, ümmü'l-kitâb" gibi Arapça tamlamalara, "âb-ı hayvân, âl-i âba, bâd-ı sabâ, dâr-ı cihân, dâr-ı fenâ, dâr-ı İslâm, derûn-ı dil, duhter-i rez, derd-i dil, ehl-i dil, gıdâ-yı rûh, gûş-ı cân, hâb-ı râhat, habî-i kibriyâ, hubb-ı dünyâ, 'ilm-i ledünnî, kâse-i çeşm, kâşif-i esrâr, kûşe-i uzlet, mahbûb-ı Hudâ, mezheb-i Nu'mân, nakd-i cân, nakkaş-ı ezel, nesîm-i subh-dem, nûr-ı îmân, nutk-ı Hak, pîr-i mugân, rezzâk-ı 'âlem, rişte-i cân, rûz-ı elest, tîğ-ı müjgân zülâl-i la'l, vech-i Beytullâh, yârân-ı 'aşk, arş-ı a'la, bâde-i hamrâ, cehl-i mürekkeb, ceşm-i mest, dergâh-ı muallâ, dürr-i yektâ, esmâ-yı hüsnâ, fâil-i muhtâr, furkân-ı mübîn, gamze-i fettân, kâmet-i bâlâ, la'l-i mey-gûn, la 'l-i müzâb, sırât-ı müstekîm, subh-ısâdık, şeb-i yeldâ, şehîd-i Kerbelâ, şems-i rahşân" (Koro 2003: 27-29). gibi Farsça tamlamalara rastlanmaktadır.

Âcizî Divanı'nda Edebi Sanatlar

Âcizî, şiirlerinde edebi sanatlara sıkça yer verir. En çok kullanılan edebi sanatların başında benzetme gelmektedir. Divanda teşbihin türlerine ve istiarelere rastlanır.

Aşağıya aldığımız beyitte, Hz. Peygamber (sav) için "şem'-i zulmetgâh-ı imkân" ve "bülbül-i ümmü'l-kitâb" benzetmeleri yapılmıştır:

Nûr-ı zâtıñ olmasa dönmez semâ ü âfitâb
Şem'-i zulmetgâh-ı imkân bülbül-i ümmü'l-kitâb
(12/1)

Hemen her şairde gördüğümüz benzetmeleri Âcizî Divanı'nda da görürüz. Sevgilinin gabgabı, kuyu; aşığın gönlü, tıfıldır. Dünya, gül bahçesidir, güzelliği ile gönülleri çeler:

Câh-ı gabgab kaydına düşürdiler tıfl-ı dilim
Gülşen-i âşub-ı dehriñ hüsn ü ânı dil-firib
(14/3)

Sevgilinin yolunun tozu, gönül ehlinin gözlerine sürmedir:

Gerd-i râhıñ tûtiyâ-yı çeşm-i cân ehl-i dile
Câm-ı vaslıñ ehl-i derde şems-i rahşândan lezîz
(27/2)

Aşağıdaki beyitte, "cem'" ve "fark" tezadının yanında gönül aynaya benzetilmiştir:

Cem' ü fark eyle mir'ât-ı dilim
Cem'-i cem'iñ ola 'uşşâk-ı melâz
(26/5)

Dilberin boyunun elif, beninin noktaya benzetildiği aşağıdaki beytin yer aldığı şiirde istifham sanatı yapılmıştır:

Kadd-i dilber elifinden ders alan cân kandedir
Nokta-i hâlin görüp vahdetde giryân kandedir
(28/1)

Vuslat, su; yanak, gül; dudak, goncadır. Sevgili gül kokar:

Görmedik âb-ı visâliñ gonca-i handânını
Gül-'izârıñ bûy-ı hoş hubb-ı gül-âbıñ kim bilir
(39/2)

Âcizî, "kandedir" kelimesinin yanında "kim bilir" kelimesi ile de istifham sanatını başarı ile yapmıştır:

Bostân-ı kûy-ı yâriñ âb-ı tâbıñ kim bilir
Si-i şîrîn gabgab hoş lutf âbıñ kim bilir (39/1)

Aşağıdaki beyitte, şair kendisini bülbüle benzetirken yarini nevbahara benzetir. Benzetmelerin dışında, "bülbül, bâg, cinân, nevbahâr, ezhâr" kelimeleri ile güçlü bir tenasüp kurulmuştur:

Bülbül-i bâg-ı cinânız nevbahâr-ı yâr ile
Şu'le-i şems-i hakîkat açdı dil ezhârımız
(49/4)

Bir başka örnekte yapılan benzetmeler Nesîmî'yi hatırlatır:

Saçındır sûre-i ve'l-leyl cemâlin mâhitâb olmuş
Cemâlin dîde-i 'uşşâk nûruñ âfitâb olmuş
(60/1)

Nesîmî de benzer ifadelerle şöyle der:

İy ay yüzüñdür Ve'd-duhâ Ve'l-leyl imiş saçuñ kara
La'lüñ maña dârü'ş-şifâ oldur ki rencür olmuşam (Ayan 2002: 491).

Aşağıdaki beyitlerde tezat sanatı yapılmıştır:

Bu varlık gizlisidir yoklık ey cân
Bu yoklukda görünür rû-yı Rahmân
(85/1)

Cümle 'uşşâk senden derdine dermân arar
'Âcize eyle meded yâ sâdıka'l-va'dü-l-emin
(84/10)

Âcizî, nida sanatına sıkça başvurmaktadır. "Ey, yâ" nidalarıyla söyleyişe canlılık katmaktadır:

Ey ahad zâtında birsin bî-şerîk bî-nazîr
Vâhidiyyet nassıñ ancak yok mecâli serd berd (21/4)

Şiire nida ile ani bir başlangıç yapılmakta adeta okuyucunun bu sese kulak vermesi ve pür dikkat dinlemesi amaçlanmaktadır.

Ey mazhar-ı lutf-ı kerem v'ey 'âlim-i 'ilme'l-yakîn
Ey ma'den-i kân ü 'atâ ey nâzır-ı hakka'l-yakîn (86/1)

Nida sanatının yapıldığı kimi beyitlerde yakarış edası vardır:

Yâ Resûlallâh cemâliñ 'âşıka lezîz
Hubbuñ iştismâm-ı Hakka şemm-i reyhândan lezîz (27/1)

Yâ reng-i al ü nakş u bûyı her elvân ile
Yâ bu zümer ü dâne kand ü mâr u 'akreb nedir (40/7)

Âcizî Divanı'nda Kafiye ve Redif Kullanımı

Âcizî Divanı'nda 11 şiirde elif (ا), 4 şiirde be (ب), 3 şiirde te (ت), 7 şiirde dal (د), 3 şiirde zel (ذ), 21 şiirde re (ر), 6 şiirde ze (ز), 3 şiirde sin (س), 6 şiirde şın (ش), 1 şiirde ayn (ع), 5 şiirde gayn (غ), 1 şiirde fe (ف), 2 şiirde kaf (ق), 2 şiirde kef (ك), 2 şiirde (ل), 8 şiirde mim (م), 5 şiirde nun (ن), 2 şiirde vav (و), 21 şiirde he (ه), 12 şiirde ye (ى) harfiyle kafiye yapmıştır. Bu harflerden "zel (ذ), ayın (ع) ve gayn (غ)" harfleri şairler tarafından pek tercih edilmezken, Âcizî zel (ذ) harfiyle 3, gayın (غ) ile 5 şiir yazmıştır. Şairin giriştiği bu çaba onu bazı kafiyelerde zorlama kelime kullanmak zorunda bırakmıştır.

Bazı kelimeler ise birden fazla şiirde redif olarak kullanılmıştır. "Peydâ" kelimesi redif olarak iki şiirde (5. ve 9. şiir) kullanılmıştır. Bu şiirlerden birisi 4, diğeri 13 beyittir:

Beyit	5. şiir	9. şiir
1	sun'-ı peydâ sefer peydâ	eser peydâ berr peydâ
2	zâhir keder peydâ	infi'âliyet ahad peydâ
3	etmişdir şecer peydâ	zemân ile sefer peydâ
4	ecsâmı 'iber peyda	izhâra eser peydâ
5		kâbildir hüber peydâ
6		esmâya semer peydâ
7		eyle 'iber peydâ
8		hikmetde keder peydâ
9		râhatda seher peydâ
10		ta'âta güher peydâ
11		var neler peydâ
12		dindâr mahar peydâ
13		'Âciz ser peydâ

Görüldüğü gibi 4. şiirde rediften önce gelen "sefer, keder, şecer, 'iber" kelimeleri 9. şiirde de kullanılmıştır. İki şiirde (28 ve 29. şiir) "kandedür" redifi kullanılmış ve kafiye "ân" sesleri ile sağlanmıştır.

Beyit	28. şiir	29. şiir
1	cân kandedir giryân kandedir	cânân kandedir rabbân kandedir
2	gözleyen efgân kandedir	'aşk tâbân kandedir
3	nesîm 'irfân kandedir	tarab kur'ân kandedir
4	celâl hayvân kandedir	mestâneler hayrân kandedir
5	isen mestân kandedir	mevsimi bostân kandedir
6	nevâ dermân kandedir	sâde-dilân furkân kandedir

7	ile ihsân kandedir	ân insân kandedir

"-uñ kim bilir" redifiyle dört şiir (36, 37, 38 ve 39. şiir) yazılmış ve bu şiirlerde "âb" sesleriyle kafiye yapılmıştır. Bu dört şiirde 37 numaralı şiirin 2. ve 3. beyitlerinde "hisâbıñ kim bilir" ifadesi aynen tekrar edilmiştir. 39 şiirin 2. ve 3. beyitleri ile 37. şiirin 1. beytinde "bâbıñ kim bilir", 5. ve 7. beyitlerinde "savâbıñ kim bilir" ifadeleri tekrar edilmiştir. Bunların dışında "kâm-yâbıñ kim bilir" ifadesi 36 ve 38. şiirin matla beyitlerinde kullanılmış; "cevâbıñ kim bilir" ifadesi, 36. şiirin 6. beyti, ile 39. şiirin 4. beytinde kullanılmış, "harâbıñ kim bilir" ifadesi, 37. şiirin 6. beyti ile 38. şiirin 4. beytinde kullanılmış; "intisâbıñ kim bilir" ifadesi, 37. şiirin 7. beyti ile 38. şiirin 5. beytinde kullanılmıştır.

Beyit	36. şiir	37. şiir	38. şiir	39. şiir
1	zevk-yâbıñ kim bilir kâm-yâbıñ kim bilir	kitâbıñ kim bilir bâbıñ kim bilir	feyz-yâbıñ kim bilir kâm-yâbıñ kim bilir	âb-ı tâbıñ kim bilir âbıñ kim bilir
2	visâl âfitâbıñ kim bilir	ka'bedir hisâbıñ kim bilir	yâr inkılâbıñ kim bilir	handânını bâbıñ kim bilir
3	eder mâhitâbıñ kim bilir	'âşıkız hisâbıñ kim bilir	'âşıklara ıztırâbıñ kim bilir	bâgbân bâbıñ kim bilir
4	sâkiyâ rebâbıñ kim bilir	etmişiz neş'e-yâbıñ kim bilir	nîm-nigâh harâbıñ kim bilir	bedel cevâbıñ kim bilir
5	'ıyd-gâh hicâbıñ kim bilir	mecnûn nıdur zevk-yâbıñ kim bilir	fidâ intisâbıñ kim bilir	hâl savâbıñ kim bilir
6	cânânla cevâbıñ kim bilir	fidâ harâbıñ kim bilir		ser-gerdânile hitâbıñ kim bilir
7	hiç müzâbıñ kim bilir	desiñ intisâbıñ kim bilir		perdedür sevâbıñ kim bilir
8	sînede kebâbıñ kim bilir			
9	meh-likâ şarâbıñ kim bilir			

"-ı n'êylerler" redifiyle üç şiir (45, 46 ve 47. şiir) yazılmış ve "-ân" sesleriyle kafiye yapılmıştır.

Beyit	45. şiir	46. şiir	47. şiir
1	ezhârı n'eylerler nakşistânı n'eylerler	efkârı n'eylerler bürhânı n'eylerler	sengistânı n'eylerler nâyistânı n'eylerler
2	-bostânı -vîrânı n'eylerler	cüzdür 'irfânı n'eylerler	yâri nâ-dânı n'eylerler
3	varıñ mihmânı n'eylerler	dildârı iz'ânı n'eylerler	sâdık cânı n'eylerler
4	'ibret insânı n'eylerler	efgân butlânı n'eylerler	'irfânı insânı n'eylerler
5	mâlikler fânî n'eylerler	bilmez gör anı n'eylerler	olmuş butlânı n'eylerler
6		kâ'il 'isyânı n'eylerler	añlar divânı n'eylerler
7		kabâhatde tugyânı n'eylerler	hikmet mestânı n'eylerler
8		Allâh'ıñ ber-keşânı n'eylerler	insândır hayvânı n'eylerler
9		'âşık sengbânı n'eylerler	muhabbetde efgânı n'eylerler
10			yârin imkânı n'eylerler
11			zer 'unvânı n'eylerler
12			işim ber-keşânı n'eylerler
13			ser-gerdân sultânı n'eylerler

"olmuş" redifiyle dört şiir (57a, 58, 59 ve 60. şiir) yazılmış "âb" sesleriyle kafiye yapılmıştır. Bu şiirde de "harâb olmuş" ifadesi 57a ve 58. şiirin matla beytinde, 59. şiirin 6. beytinde ortak olarak kullanılmıştır. "serâb olmuş" ifadesi 57. şiirin 2. beytinde, 60. şiirin 7. beytinde; "kebâb olmuş" ifadesi 57. şiirin 3. beytinde, 58. şiirin 2. ve 3. beyitlerinde; 59. şiirin 5. beytinde kullanılmıştır. "hicâb olmuş" ifadesi 59. şiirin 10. beytinde, 57. şiirin 5. beytinde; "intihâb olmuş" ifadesi 57. şiirin 8. beytinde, 59. şiirin 7. beytinde ve 60. şiirin 4. beytinde kullanılmıştır. "hitâb olmuş" ifadesi 57. şiirin 9. beytinde, 59 şiirin matla beytinde, 60 şiirin 5. beytinde; "kitâb olmuş" ifadesi 59. şiirin matla beytinde, 60. şiirin 2. beytinde; "bâb olmuş" ifadesi 59. şiirin 4. beytinde, 60. şiirin 6. beytinde, 59. şiirin 8. beytinde kullanılmıştır.

Beyit	57a. şiir	58. şiir	59. şiir	60. şiir
1	harâb olmuş âb olmuş	âfitâb olmuş harâb olmuş	kitâb olmuş hitâb olmuş	mâhitâb olmuş âfitâb olmuş
2	cünbüşle	et	nedir ki	hüsniyyâ

	serâb olmuş	kebâb olmuş	nisâb olmuş	kitâb olmuş
3	bilmez kebâb olmuş	şâhdır kebâb olmuş	gamdan intisâb olmuş	takdîri nikâb olmuş
4	yok habâb olmuş	agyâr gurâb olmuş	'uşşâkıñ bâb olmuş	olmuşdur intihâb olmuş
5	münâcâtıñ hicâb olmuş	derler şarâb olmuş	dildârıñ kebâb olmuş	bezm-ârâya hitâb olmuş
6	yaradan nikâb olmuş		istişmâm harâb olmuş	etmiş bâb olmuş
7	ancak hisâb olmuş		belâgatde intihâb olmuş	virânı serâb olmuş
8	Allâh'a intihâb olmuş		âzâd bâb olmuş	bendet feyz-yâb olmuş
9	eyle hitâb olmuş		görmez tâb olmuş	mu'allâda 'âli-cenâb olmuş
10			kıl hicâb olmuş	
11			Ahmed'den lebâb olmuş	

"'âşk" kelimesiyle yazılan iki şiirde (70 ve 71. şiir) "ân" sesleri kafiyelidir.

	70. şiir	71. şiir
1	yârân-ı 'aşk mihmân-ı 'aşk	hayrân-ı 'aşk insân-ı 'aşk
2	sûzân ile gılmân-ı 'aşk	merhamet 'uryân-ı 'aşk
3	ciger hûn-ı 'aşk	yine sûzân-ı 'aşk
4	lutfını mestân-ı 'aşk	kuşu nâlân-ı 'aşk
5	rûzine cânân-ı 'aşk	nevbahâr galtân-ı 'aşk
6	'aşk imiş merdân-ı 'aşk	kaydını insân-ı 'aşk
7	eylesem sâmân-ı 'aşk	rûzgâr kurbân-ı 'aşk
8	olur sultân-ı 'aşk	

"n'eylersin" redifiyle yazılan iki şiirde (87 ve 88. şiir) "âd" sesleri kafiyelidir. "feryâd n'eylersin", "sayyâd n'eylersin", "cellâd n'eylersin" "ber-bâd n'eylersin" ifadeleri her iki şiirde de kullanılmıştır. Ayrıca "üstâd n'eylersin" ifadesi 87. şiirin 9 ve 10. beyitleri ile 88. şiirin 6. beytinde ortak olarak kullanılmıştır.

Beyit	87. şiir	88. şiir
1	feryâd n'eylersin âbâd n'eylersin	feryâd n'eylersin ber-bâd n'eylersin
2	ihtiyâr sayyâd n'eylersin	almakda cellâd n'eylersin
3	reh-güzârından yâd n'eylersin	revâ mıdır sayyâd n'eylersin
4	bezl eyle icâd n'eylersin	mesrûr şeddâd n'eylersin
5	destinde cellâd n'eylersin	sayd etmiş âzâd n'eylersin
6	halâs eyle ber-bâd n'eylersin	riyâlarla üstâd n'eylersin
7	lâ-şeydir bünyâd n'eylersin	yârinden cihân-âbâd n'eylersin
8	kalmamış mu'tâd n'eylersin	
9	cefâ-kârım üstâd n'eylersin	
10	kadimimde üstâd neylersin	
11	maksûd fesâd n'eylersin	
12	zilletde irşâd n'eylersin	

"ise" redifiyle yazılan üç şiirde (96, 97 ve 98. şiir) "et" sesleri kafiyelidir. Şiirde "rahmet ise", "zillet ise", "devlet ise", "himmet ise" ifadeleri birden fazla şiirde kullanılmıştır:

Beyit	96. şiir	97. şiir	98. şiir
1	rahmet ise zahmet ise	'izzet ise cinnet ise	hüccet ise rahmet ise
2	'uşşâkına zillet ise	nâkısларıñ nisbet ise	gurûr devlet ise
3	yâr ile sıklet ise	'azîz sohbet ise	eger 'izzet ise
4	har-tâb' olan fürkat ise	nesnede zillet ise	dünyâda himmet ise
5	yârini devlet ise	ehl-i vefâ devlet ise	eylerim kesret ise
6	himmetin	fâniye	'aynıma

	himmet ise	'izzet ise	'ismet ise
7	şânına şöhret ise	dünyevî âfet ise	hâk-i râh ni'met ise
8	aldanma sen minnet ise	başın himmet ise	etseler minnet ise
9	dillere hikmet ise	cünbüşi mihnet ise	

Görüldüğü gibi Âcizî, aynı kafiye ve redifle birden fazla şiir yazarak bir çeşit tekrara düşmüştür. Şair bazı şiirlerde de kafiye ve redif konusunda oldukça rahat davranmaktadır. Divandaki 86. şiir dikkat çekicidir. Şiirde 1 ve 2. beyitler kendi arasında kafiyeli, 3. beyit kendi arasında kafiyeli olmayıp beytin ilk mısrası 2. beyitle kafiyelidir. 4. beyitte "'âşık" kelimesi redif durumundadır. 5. beyit ve 6. beyitler kendi arasında kafiyeli değildir. Son beyit yine kendi arasında kafiyelidir. Şiirin sistematik bir kafiye düzeni olmadığı gibi şiiri divan edebiyatı nazım şekillerinden herhangi birisine benzetmek de mümkün görünmemektedir.

Beyit	86. şiir
1	cân Rahmân
2	meyve-dârım nehârım
3	pâzâr-ı yârim cân-ı cânân
4	'âşık 'âşık
5	fâ'ik Sübhân
6	diyenler şeytân
7	İnsân kurbân

Âcizî'nin kafiye ve redif kullanımına dair bir başka örnekte (93. şiir) ise şair matla beytinde "meyhâne" kelimesini kafiye olarak kullanmış ve "âne" sesleri ile de kafiye yapmıştır. Şairin, diğer beyitleri de benzer şekilde kurması, "meyhâne" redifini kullanarak matla beytindeki kafiyeyi sürdürmesi beklenmektedir. Fakat 2. beyitten itibaren redif terk edilmektedir. 5. beyitte tekrar "hâne meyhâne" ifadesi kullanılmaktadır:

Beyit	93. şiir			
1	irâne meyhâne hâne meyhâne		7	seçmez mârâne

2	gelmiş mekrâne		8	karâbetdir mîrâne
3	aldanma mîrâne		9	zilletde merdâne
4	n'itsün mestâne		10	'irfâne meydâne
5	lâyıklar hâne meyhâne		11	kısmet mîrâne
6	sîne-ber-sîne mâhâne			

Âcizî Divanı'nın 33 beyitle en uzun şiiri olan 112. şiirin matla beyti:

Seniñ ismiñle her-dem yâ İlâhî
Tapuña eyleriz derdile âhı
(112/1)

şeklindedir. Sonraki beyitlerden 14 tanesinde "İlâhî" kelimesi ile ahenk sağlanmış, diğer beyitlerde "İlâhî" kelimesi ile kafiyeli farklı kelimeler tercih edilmiştir:

Beyit	112. şiir						
1	İlâhî âhı		12	kullarına İlâhî		23	ricâsı İlâhî
2	Rabb İlâhî		13	Rab gâhî		24	du'âsı seher-gâhı
3	'adddür pâdişâhı		14	lâ'îne İlâhî		25	selâmet pâdişâhı
4	rusûle penâhı		15	harbiñ İlâhî		26	ihsân İlâhî
5	enbiyâya râhı		16	ber-bâd vâhi		27	mü'minîn İlâhî
6	rızâlar mâhı		17	vîrân İlâhî		28	göñülden İlâhî
7	Hak râhı		18	kâfirine İlâhî		29	tevbe günâhı
8	Meryem İlâhî		19	belâlar sipâhi		30	bilmedik İlâhî
9	içün İlâhî		20	kamusı şâhı		31	kıl siyâhı
10	içün râhı		21	mâlı câhı		32	Hak günâhı
11	ekber âhı		22	gazabdan İlâhî		33	Hak İlâhî

Sonuç

Bu çalışmada Âcizî mahlasıyla tanınan İşkodralı Süleyman Efendi'nin divanı dil ve üslup bakımından incelenmiştir. Âcizî, mutasavvıf kimliğinin de gereği olarak şiirlerinin çoğunda tasavvufî konuları işlemiştir. Münacat, na't, ve tevhit türünde yazılan ve şairin acziyetini hatırladığı, Hz. Peygamber (sav)'den medet umduğu, şefaat dilediği ve Allah'a sığındığı bu şiirlerde tasavvufi mecaz ve remizlere rastlanmaktadır. Âcizî, kimi şiirlerinde ise klasik bir divan şairi olarak karşımıza çıkmaktadır. Âşıkâne eda ile yazılan bu şiirlerde tasavvufî derinlik bulunmazken kullanılan kelime kadrosu Divan şiirinin klasikleşmiş söz varlığı içerisinde yer alan kelimelerdir.

Âcizî Divanı'nda Arapça ve Farsça kelimelere sıklıkla rastlanmaktadır. Bazı şiirlerde kullanılan 3-4 kelimelik terkiplerle dil ağırlaşır, beyte anlam vermek güçleşir. Bu şiirlerde kimi zaman Türkçe olarak yalnız birkaç eke rastlarız. Âcizî, bazı şiirlerinde ise aynı redif ve kafiyeleri kullanmak suretiyle şiirin imkanlarını zorlamıştır. Bu şiirlerde zaman zaman tekrara düşüldüğü, zaman zaman da ahengin bozulduğu ve dilin tutuklaştığı görülür.

Âcizî divanındaki bazı şiirlerde ise dil sadedir. Yunus Emre'den itibaren görmeye başladığımız tekke şiiri üslubu bu şiirlerde kendini hissettirir. Bu şiirlerde Yunus Emre, Niyazi Mısrî gibi şairleri idrak etmiş bir ruh hali görünmektedir.

KAYNAKÇA

Ayan, Hüseyin (2002). *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni,* C. II, TDK Yayınları, Ankara.

Aydemir, Yaşar (2012) "Divan Şiiri ve Arnavut Asıllı Şairler", *Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı (25-26 Mayıs 2012) Bildiri Kitabı*, Tiran, Arnavutluk.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi (1972). *Osmanlı Müellifleri*, C. 1, Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul.

Çeltik, Halil (2008). *Divan Sahibi Rumelili Şairlerin Şiir Dünyası*, MEB Yayınları, Ankara.

Devellioğlu, Ferit (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.

Eraydın, Selçuk (2004). *Tasavvuf ve Tarikatlar,* Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, Kenan (1998). *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı,* Akçağ Yayınları, Ankara.

İpekten Haluk (1990). *Nailî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara

İpekten, Haluk (2002). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yay., İstanbul.

İsen, Mustafa (1997). "Tezkireler Işığında Dîvân Edebiyatına Bakışlar-Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Karateke, Hakan T. (1995). *İşkodra Şairleri ve Ali Emirî'nin Diğer Eserleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Koro, Hüsniye (2003). *Âciz Baba Divanı ve Sözlük Bilimi Açısından İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kurnaz, Cemâl (2009). "Arnavutluk: Gördüm/Görmedim", *Yunus Emre Bülteni*, Ankara

Şemseddin Sâmi. (2004). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Tek, Abdurrezzak (2009). "Sa'dîlik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri" *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 225-246.

Tuman, Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî*, Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı, Ankara.

Uludağ, Süleyman (1995). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul.

Bu Ciltte Yazısı Yayınlanan Araştırmacılar İndeksi

Adı Soyadı	Sayfa Numarası
Adem BALABAN	12
Ali AKSU	21
Gülay SEFERZADE	238
Mehmet YASTI	245
Murat AYDIN	256
Sibel TUFANER	364
Şeyma GÜRLEYEN	389
Tuğba AYDOĞAN	211
Tuğba SARIKAYA AKSOY	402
Zeynep DİNÇER	446
Aylin KOÇ	452
Beste Semiha BAHÇECİ	37
Bülent HÜNERLİ	54
Duygu DALBUDAK HÜNERLİ	70
Elsev BRİNA LOPAR	86
Erman ARTUN	1
Ertuğrul AYDIN	99
Ertuğrul KARAKUŞ	105
Fatih ERBAY	122
Fatih Numan KÜÇÜKBALLI	128
Filiz MEHMETOĞLU	146
H. İbrahim DELİCE	163
Haktan BİRSEL	152
İbrahim NİŞANCI	171
Julian RENTZSCH	331
Janagül TURUMBETOVA	187
Kadriye YILMAZ ORAK	193
Kelment LLESHANAKU	12
Kenan ERDOĞAN	211
Kürşad KARA	225
Lütviyye ASGERZADE	238
M. Numan KANAR	289
Mustafa ILGAR	268
Mustafa SARI	279
Nuri YÜCE	298
Olcay Özkaya DUMAN	152
Önder ÇANGAL	268
Rahim OMBASHI	309
Ramazan ÇAKIR	321
Selim EMİROĞLU	345
Sibel YILMAZ	381
Şirvan KALSIN	395
Türkan POLATCI	418
Vugar SULTANZADE	437
Zuhal KÜLTÜRAL	452
Mehmet ÜNAL Mehmet PEKTAŞ	467